

הַאֲשֵׁכּוֹל

מאסף ספרתי ומדעי.

נערך ע"י

י. ש. פּוֹכֶם וּדְרִי ע. גִּינְצִיג

ווּדֶל ע"י

ד"ר עזריאל גינציג.

קראקא.

בדפוס יוסף אישר (גראדנאססע נוי' 62).

שנת תרנ"ט לפ"ק.

KRAKAU, 1899.

Verlag des Herausgebers. — Druck von Josef Fischer.

אל הסופרים והקוראים!

מפני שרדותי במערכת, "המנד" ו"השבוע", היחל על ידי, וכענינים ספרתיים אחרים, הנני מודה לדאבוני למשוך את ידי ממערכת, "האשכול", הנוסד על ידי, והוצאתו, אך ישמח לבי כי חברי הנאמן החז' הד"ר ע. גינציג קבל על שכמו גם הוצאת הכרך הנכחי וגם הוצאת, "האשכול" לימים יבואו בסדרים יתר נכונים מאשר עד כה. ובהביעני בזה תודה מקרב לבי לכל ידידי ומכירי, אשר השתתפו עד הנה בעבודת, "האשכול", תאמצני תקותי כי יעמדו גם לימין הד"ר גינציג וישארו נאמנים בכריתם את, "האשכול", אשר ברכה מדובה צפונה בו לספרתנו והכמתנו, ואשר גם אני אעניק לכרכיו הבאים במאמרים מועילים.

בכל עניני, "האשכול", בנוגע לכרך הנכחי ובנוגע לכרכיו הבאים, נחויץ מעתה לפנות רק אל הד"ר גינציג, כי הוא קניינו לבד.

בכרכת צ"ן

יש פֿונם.

אל קוראי "האשכול" הנכבדים!

הדפסת הכרך הזה אחיה הפעם יתר מדי, אך הכרכים הבאים יצאו לאור בסדר היתר נכון.

הכרך השלישי נמסר כבר לדפוס, ואחלה את פני הסופרים והחכמים הנכבדים, כי ימהירו נא לשלוח אלי את מאמריהם, לכל יהי בגללם עיכוב בהדפסתו.

כמות הכרך הזה — על איכותו המישפש להקוראים — גדולה מכמות אחיו הבכור, אך בכ"ז לא העלינו את מחירו, לכל יכבד על החפץ בו לקנותו.

ד"ר ע. גינציג.

לפנות אלי מעתה רק ע"פ אדריסה הזאת:

Dr. I. GÜNZIG, BIALA bei Bielitz, Östr. Schlesien.

תִּכּוֹן הַפְּעֻנִימוֹת :

צד			
1 — 5		מאת המלך	לברך וללבוש
6 — 16		יוסף קלוזנר	מלחמה בשלום
17 — 22		ד"ר א. פרידמאן	הציונות ותורת המדות
23 — 34		ד"ר שלמה רובין	שלוש תכונות נפשיות בעמנו
35 — 41		מרדכי זאב רייזן	יהודי פולני בעזרת המידה האמריקנית
42 — 64		דוד ישעיהו זלברביש	כה הבה (ספור)
65 — 72		דוד פרישמאן	המלאך הקטן (הגדה)
73 — 95		דוד הוטבלום	מאפלה לאורה (ספור)
96		שמואל ליב גרדון	שוכי לבצרון (שיר)
97 — 107		ה. א. ברודס	השנה המעברת (ספור)
107		אליהו הלוי לעווין	נהם בצרה (שיר)
108		מ. מ. דוליצקי	מוצרת הארץ
109		יהוקאל לעווים	מהווונות הנביא
109		ד"ר ש. מאנדלקרן	הצפידע
110 — 111		אליהו הלוי לעווין	שיר נבר על אדמת ד' "
111 — 112		ה. נ. ביאליק	"
113 — 126		ד"ר שלמה רובין	בשל תפוח
127 — 139		שמעון מנחם לוד	גלטלי נשמות
139		מענדל בוימנארטען	יושבי ארץ ישראל
140 — 143		ד"ר דוד קייפמאן	נר ותושב (שיר)
144 — 149		א. ליבושיצקי	מצבות אדריאנופול
149 — 157		ה. היימאן	ודו (שירים לאמים)
158		* * *	משא גליציה
159 — 160		"	ד"ר שלמה רובין (ותמונתו)
161 — 176		פ. ה. וועטשטיין	דוד פרישמאן
177 — 191		שלמה בוכר	דברים עתיקים
192 — 107		שמואל אלכסנדרוב	קדיה נשנבה (חולדות רבני זאלקווא)
198 — 209		ד"ר עפנשטיין	תכלית מעשה שמים וארץ
			ר' יצחק בן ברין

צד		
210 — 223	כאח יצחק שמואל ריניו לשד"ל	שישה מכתבים
224 — 226	אברהם יענער	שני מכתבים
226 — 228	יצחק מזוס	שני מכתבים
228 — 235	א"י ווייצענפעלד	המשה מכתבים
236 — 238	ד"ר רובין רש"א הורדצקי	חליפת מכתבים
239	יצחק סערנהאף	גלות (שיר)
240 — 251	שמואל ליב ציטרון	יהי אור (בקרת)
252 — 262	אברהם אפשטיין	אגרות בקרת
263 — 275	ש. האזענפעלד	סני הדור (בקרת)
276 — 277	היים ד. פרידברג	קריית ספר
278	ד"ר אהרן קאמינקא	דבר שאינו מתוקן
279	ה"ד פרידברג	שאלה במקום תשובה
279 — 281	ס. ה. וועטשטיין	קושטא קאי. שקרא לא קאי
281	מנדל בוימנרמן	מכתב
282 — 288	ד"ר מ"י ברדיצבסקי	חידות מני קדם
289 — 294	ד"ר יהודה ליב החדוהן	מנמת סני חכמת הרפואה
295 — 297		רשימת ספרים הנרעות.

לְבָרֵךְ וּלְבָנֵי.

(ע"ד הקונגרס השני בבאול: וכוחיו, החלטותיו ותקותיו טכנו).

„אינה דומה שמועה לראיה“. גם הפתנס המאמת הזה יכיל דבר זה פו כו:
יש אשר לא נוכל לשפוט על הדבר בלתי אשר נראהו בעינינו, ואם באנו לדון על
פי השמועה נעות משפט; ויש אשר מראה עינינו יתעה את משפט שכלנו, הברק
ההצוני יעור בינת פקחים והיפעה תסלף דין ההכמים הבאים לשפוט בכבד-ראש על
תכנו ועקרו של הדבר, לא אחת התעו האור המבהיק, הדרת הדיקורציות ופלאי
מלאכת המכונות אשר מתחת למסך, את עיני הרואים את המחזה בבית התיאטר לכלי
שים לב לתכן הדרמה ולכונת מחברה, והמבקר הנאמן לא יוכל להוציא משפט צדק
בלתי אשר יקרא את הכתוב בשבתו בביתו — ובאופן הזה הנה טובה השמועה (או
הקריאה) מן הראיה. ואשר על כן נחשוב לצדק כי אלה אשר לא היו בבאול, לא
ראו את המראה הגדול והנפלא הזה, ואך מפני השמועה ועל פי הודעת הדברים
מסופרים וספרים הם באים לדון על החלטות הקונגרס ועל תקותיו ממנו, אלה, אם
אך לבם תמים והאמת נר לרגלם, אלה אך אלה יוציאו משפט אמת ונכון, ישפטו
בדעת צלולה ובקרת רוח בלי משפטים-קדומים ומשא פנים.

אמת, מה נהדר המראה ומה רב-קסם בחויון: כארבע מאות איש מכל מסלנות
העם ללשונותם ולארצותם, בבגדיהם השונים ובשפתם המיוחדות, בהשקפותיהם על
דת והתורה ההזקות איש מרעהו ובמנהגיהם בחיים אשר לא קרבו זה לזה, —
נאספים יחד, דעה אחת תקבצם ומטרה אחת תאחדם; והדעה מה נשגבה, וחמטרה
מה קדושה! בהדעה הזאת ובהמטרה הזו היו כלם לאגדה אחת, בהם תורנים ומשכילים,
רבנים וסוחרים, חסידים ומתנגדים, אדוקים ופורצי-חק, — וכמו כבר באה העת המאשרה,
עת השלום לרחוק ולקרוב, וכמו בטלו ברנע הזה שנוי הדעות, ושבתה המחלוקת
פרוד הלבבות עוד אין. — ואם ראינו כמחזה הזה לא-אחת מאז החלה הדעה
והציונית להכות שרש בלב אחינו בכל ארצות גלותם, — אולם בפעם הזאת הגדיל
המחזה לפעול, המשכילים השתוממו לראות, כי „חבורה של מה של רבנים
באו מכל אפסי תהום מושבנו בתור נבחרים מאת אגודות הציוניות... המפלגה הגדולה
אשר היא לבדה היתה בשנות אלפים נושאת דגל התורה הלאומית וממנה יצאו גברי
דעת ואדירי אמונה... (לשון שפ"ר בחוברת כ"א ל„השלוח“): וכאשר גדלה התרנסות
לב המשכילים האלה והתפעלותם לראות רבנים יורדים מעל כסא תורתם להתחבר
אל „האפקורסים“ בנוגע לשאלת הלאם, ככה התרגשו לבות הרבנים מצדם וגם הם
התפעלו לראות דקטורים וסופרים בשפות חיות, אנשי צורה-אירופית, משיחים עמהם
בכבוד, לראות כי שמה „הראו כעת אותות אהבה וחבה זה לזה בלי זכור כל אחד
ואחד את מעלתו ומצב משרתו ומדרגתו“ (לשון הרב רנ"ז מרגלית מהורדנא אל
ידידו הרב דק"ק סאָרְקִי — „הצפירה“ נ' רל"ה). — הקסם הנפלא הזה לקח גם את

לב שניהם, עד כי אלה ואלה יצאו שמחים ועליונים מבאזל, המשכילים שגזחו כי נתנו הרבנים, "הכשר" על ארץ ישראל ועל התנועה הציונית — כמו מפיהם אנו חיים גם חיים מדינים; והרבנים ששו כי שמעו, "מפורש מפי הדידור הירצל וחבריו כי בכל דבר הנוגע לדת יאותו לעשות עפ"י הסכמת הרבנים" (הרב מהרדנא שם) — כמו אמנם לפתור שאלת הדת בעניני אסור והתר או תקנות עונות נאספו בהקונגרס; הוא הדבר אשר אמרנו, כי היסעה החצונית וקסם המחזה הכללי לקחו לבבות, עד כי הסתפקו כלם במה שנתן לפניהם, והאור המבהיק באולם הגדול של הקאסינא השניחם את החלפותיהם ושאיפותיהם ההיו למו בנסעם לבאזל; ואם גם נסכים כי הפריו הדידור עהרנפרייז באמרו: "כי הקונגרס הזה היה אספה בלא רצון עצמי, ואי אפשר היה למצוא בהחלטותיו וזכויותו איזה רעיונות עצמים, איוו איניציאטיבה מתוכו — הכל נעשה באופן מיכני ואוטומטי" ("השלוח" כ"ב), אולם הלא זאת יעיד כל קורא משכיל, כי הברור והלבון, אשר זאת היתה מטרת הקונגרס השני, לפי משפט רבי הסופרים על אודותיו, לא עלו יפה, ודברים רבים העומדים ברומה של הציוניות עדין לא נתבררו ולא נתלבנו.

והנה גם העת הקצרה — שלשה ימים לא יותר — שקבעו להקונגרס יוצריו מתחלה, היתה נסבה כי מהירו לעשות ולהחליט מבלי תת מקום לזכויות נחוצים למען ברר ולבן היטיב טרם נמנו ונמרו; וגם נאחזו לא נאמר להרחיב פה משפטנו בכל הנוגע להנעשה ולהראוי להעשות בימים השלשה ההם, כי המקום הצר אשר קצבנו למאמר הזה לא ירשינו לדבר ברחבה, ומה גם כי על הפרטים כבר נאמר ונשנו הדברים במ"ע היומים והשבועים, ועל כן נסתפק פה רק בשתים שלש הערות כלליות, ודינו.

כשנכנסו צירי הציונים לקונפירנץ־מוקדמת, בקץ ירח אפריל שנה עברה, להועץ על דבר הקונגרס הבא ולסדר תכנו ואופן מעשיהו, נשאלה השאלה הכללית: האמנם נחוץ לנו קונגרס שני? האמנם נולדו במשך העת הקצרה חדשות ונצורות כאלה אשר תחיבנה לקרוא לקונגרס לדון עליהן? — והיתה תשובת הועד־הפועל, כי שני דברים צריכים תקונים עקרים, והשלישי עומד להבראות, ואלה השלשה ימריצו לקרוא לכל הציונים בכל הארצות לבוא לחות דעם ולגזור דינם: א) העבודה בירחים הראשונים הראתה מעות גדולה בה ארגוני ציה אשר הסכים עליה הקונגרס הראשון ונחיצת סדרים חדשים בה, ובכך עלינו לברוא ארגוני ציה חדשה; ב) הסכסוכים בין "חובבי ציון" הישנים, החפצים בקולוניזציה בכל אופן שתהיה, ובין "הציונים המדינים" שאסרה עד שתבוא עליה הסכם הממשלות, גדלו בימים האחרונים ונחוץ מאד לשום למו קץ; ג) ועד־הפועל הסכים לכונן בנק בלונדון ונחוץ לזה הסכמת הקונגרס. על פי הדברים האלה הסכימה הקונפירנץ לקרוא לקונגרס שני בבזל, קונגרס אשר כל עקרו ונחיצותו המה שלשת הסעיפים: ארגוני ציה, קולוניזציה ובנק. והנה הוא בא, הנה נאספו הנבחרים, והנה — הסעיף הראשון עבר ובטל כלו; הועד לא הספיק לשכללו והקונגרס לא הספיק לדון עליו והיה כלא היה, והארגוני ציה הנושנה נשארה עומדת בתקפה; גם הסעיף השני עמד בעינו, אף כי קומיסיא התעסקה בו, ואף אם מצאו כעין פשרה בין הדעות השונות אשר הסכימו עליה גם הנבחרים בהיכל הגדול. — הגסיון הראנו לדעת כי לא הוציאה המשרה

הזאת כל הסכסוך של : „אהבת ציון“ בנליציה עשתה את שלה לשלוח קולוניסטים חדשים, גם „חובבי ציון“ אשר בברלין ואשר בלונדון גם המה לא שמעו בקול הפשרה הזאת ; לשוא שלה הועדה-הפועל ציר מיוחד, ה' מצוקין, לארץ-ישראל להתבונן על מגרעות הקולוניות ולספר בננותן באוני קהל הנאספים בבאזל, „החובבים“ בברלין הכתישו דבריו במכתבי-העת וגם בחוברות מיוחדות, ואלה אשר בלונדון, ומנספגו בראשם, לא שמו לבם לכל הדברים והגם עומדים בדעתם. — נשאר, אם כן, רק הסעף השלישי והוא יסוד הבנק, אשר נוכל להמליץ עליו: לולי בא הקונגרס אלא בשביל דבר זה דיו!

„הכסף יענה את הכל“ היה פתגם בדוק ומנוסה גם בימים הקדמונים, „הזהב קונה“ הוא סתם-משנה, אשר גם בימינו אלה הלכה פסוקה הוא. לכל מפעל גדול, לכל תנועה כללית, לכל מעשה-הרב לאמי או מדיני — נחוץ כי הכסף יהיה במחשבה תחלה, על ידו יפתחו לפנינו כל הדלתות הסגורות ועל ידו יפתרו לנו כל השאלות החמורות. וכסף לצרכי הציונות מאין ימצא? הן עברו הימים אשר נאמר כי אופיה של אומה זו (הישראלית): „נתבעין לעגל ונתנים, נתבעין למשכן ונתנים“, בימי ההשכלה האלה עשיריט נתנים רק לעגל, רק לדבר אשר אין לישראל חלק ונהלה בו, רק לענינים אשר „קיש קיש“ יקראו בראש הומות, ויקפצו ידיהם מכל אשר לטובת עםם ולאשר אדמתנו השוממה, ומה גם ללשכת השאין של התנועה הציונית. הן הציוניות החדשה תאמר לבקש לה רשיון הממשלה התוגרמית, תאמר לרכוש לה זכויות-גלויות בארץ אבותינו אשר נבוא אליה, וכל אלה לא במליצות ולא בנאומים יקחו, לאלה נחוץ כסף, כסף רב, כסף אשר לא נתן גם לתת עליו חשבון-גלוי, ועל כן הישיבו מאד לכונן למטרה זו בנק, הישיבו עוד לעשות בקצבם מחיר המניות לא יותר מן פתגם אנגלי אחד, למען אשר יוכל כל איש ישראלי, כעשיר כבלתי עשיר, לקחת בו חבל, והיה מעשה הבנק קנין העם כולו, קנין עם ישראל לטובת עם ישראל. — יאמרו נא המחשבים והרגנים, הפוסלים ומבקשי מומים מה שיאמרו; כל אשר טובת עמו ידרוש ותקוה לו מציון יענה ויאמר: הגדיל הקונגרס לעשות ביסוד את מוסד הבנק הזה! ותובה קדושה על כל אחד ואחד להשתתף במוסד הזה, הן בכספו והן בהשתדלותו להרחיב את חוג פעולתו, להרבה חותמים על המניות ולחזק ולאמץ את הבנק אשר ממנו לטובת הרכה תוצאות.

הגנה לא נוכל לעבור מה מדיניות שבה קונגרס עד אשר נעיר על עוד אחת, על שני-עקרי שנולד בה בימים האחרונים. מחולל הציוניות החדשה ונשיא הקונגרס, ד"ר פ. הירצל, אמר בדרשתו לפתיחת-הקונגרס השני לפרש לפנינו את עקרי הציוניות החדשה, ובתוך העקרים הישנים והידועים מכבר (אשר עליהם לא סה המקום עתה לדון) השמיע גם עקר חדש לאמר: על הציונים להשתדל כי הנהגת הקהלות תבוא לידם, או על-כל-פנים כי יפעלו על ראשי הקהלות ברחם ושיהיו סרים למשמעתם. דעת לבנו נקל כי על ראשי הקהלות בנולה גאמרו דבריו, והו שנוי גדול בתעודת הציונים. עוד נזכור כי לפני חמש שנים נולד סרץ רחב בין הציונים בנליציה בטנע לעקר הזה, ובעיר הבירה לבוב כמעט נפלט לשתי מסלנות: הללו אמרו כי לנו, הציונים, אין לו אלא ארץ-ישראל לבד, וכל הגעשה בחוץ לארץ בטלה אינו כראי לשום לבנו עליו, באשרו לא נאשר וקלקלתו

לא תטה משפטנו; והללו צעקו כי כל עוד לא שבנו לארצנו ועודנו נרים פה, הלא לנו לשום לב למצבנו בנולה להטיבו בכל מה דאפשר, וההשתדלות באלה קראו "Program krajowy"; ידענו כי הציונים בוויין עמדו אז על יד הראשונים ומסקו הלכה כמותם; והנה גם הציוניות החדשה נהגה כן וגם מפי ראשיה ומנהליה שמענו דברים האלה, עד בוא הקונגרס השני ד"ר הירצל נתן לנו את העקר הישן שנתחדש הוה. ד"ר הירצל בכבודו ובעצמו הטעים את העקר הזה, ונחוץ היה כי הוא בעצמו ישעימנו, כי מפי אחר לא נתנו אמון בו. לא נאכה וגם לא נחוץ להביע בזה הות דעתנו בנוגע להעקר הזה, אחרי כי כבר דברנו בו במקום אחר. הפעם נאכה רק לקבוע בו מסמרות כי שמענו אותו מפי ד"ר הירצל ובודאי יהיה נר לרנלי הציונים החדשים גם בעתיד.

הנה אם בכלל הפיק הקונגרס רצון מאת כל אודב עמו והוכב ציון בכל הנוגע לנשמות הציוניות וחומרה, — אולם בנוגע להרוחניות שלה ולנשמתה לא יצא גם הקונגרס השני ידי חובתו. כאחיו הבכור דחה גם הוא את הוכחו על דבר "הקולטורה העברית" לשיבה האחרונה, אשר היתה בפעם הזאת לא בבין השמשות כי אם אחר הצות הלילה. אמנם קומיסיה קדמה לו, ודרשת הרב ד"ר גאסטר היתה נעימה לאזן שומעת ונאמרה בהשכל דעת; אולם מעשה בפועל הביא לנו גם הקונגרס הזה אך מעט מן המעט. הועד שנבחר בראשונה רק לימי הקונגרס, לבחון את ההצעות השונות ולהכין חמר בעד האספה הגדולה, הועד הזה בעצמו נשאר בתקפו על-פי החלטת הקונגרס בשעה האחרונה למשך כל השנה עד בוא הקונגרס השני, מבלי לחוש את ההבדל הרב אשר בין שלשת הימים ההם ובין ימי השנה הבאים אחריהם. הן בימי הקונגרס היו כלם (חמש עשרה חברים) במקום אחד ובחדר אחד והנקל היה להם להתאסף ולהועץ, מה שאין כן במשך השנה, אשר ישבו איש איש לביתו, ישוב נשיא הועד לאמריקא, משגהו ללונדון, השלישי לדיאקובר, הרביעי לווארשא, החמישי לוויין וכו' וכו', — ואיככה יועדו יחד, איככה יתיעצו על עניניהם, ואיככה יחליטו דבר? והיה גם מעשה הועד הזה כמעשה הועד שקדמו בשנה העברה — לא כלום. כי אמנם אי-אפשר לועד אשר כזה, אשר כל מרכו אין לו, כל אספה בלתי אפשרית, וכל עצה וכל תושיה נדחה הימנו מראש, לעשות דבר גדול או קטן. הקונגרס הסכים עוד כי הועד הקולטורי הזה הנהו בריה בפני עצמו, עומד ברשותו ואינו זקוק לוועד-הפועל אשר בוויין; התקנה הזאת, אשר אם היה הועד בעל אפשרות המעשה, היתה טובה מאד ונחוצה, נהפכה גם היא עתה לרועץ בנתנה פתח-הספה לוועד-הפועל בוויין לאמר: לא עלי המלאכה הזאת לעשות והנני בן-הורין להבטל ממנה. על הועד הפועל לעשות הרבה בענינים המדיניים וכאב-הורג הנהו לכל שאלות הקולטורא, דבר הנכר מתוכו, כי זרים הם כמעט כל חבריו לעבודה קולטורית ולכל דבר אשר בהשכלת-ישראל יסודה. הרבנים אמנם הסתפקו כי "נמרו בפירוש בהועד שהיה על דבר הקולטורא שיהיה ועד נבחר מן רבנים נבחרים מן ארצות וכל אחד ואחד מהרבנים יוכל לצרף אליו עוד שני רבנים ממדינתו" (הרב מהורדנא — שם) וגם המה לא חשו ולא נתנו לבם לדעת: איכה יכנסו רבנים מן ארצות לכנסיה אחת? ואיככה תצטרף הכנסיה הזאת להועד הקולטורי בכלל?

הוא הדבר אשר אמרנו, בי בנוגע לרוחניות אשר בציוניות לא יצא הקונגרס ידי חובתו.

אולם אל נא נתיאש! הקונגרס פתח לנו שער קמן אשר נוכל להרחיבו כפתחו של היכל. על פי הצעת ד"ר עהרנפרייז, ד"ר גאסטר וד"ר כהן נוסדה גם "חברה כללית בכל המדינות להרחבת דעת לשוננו, ולהפצת ספרי עבר". החברה הזאת אשר שלשה חברים לה בוין, והאחד, הוא ד"ר כהן, נהו גם חבר לוועד הפועל, החברה הזאת אם תקום ותפעל תוכל לחכנים תחת כנפיה כל מעשה הקולטורא העברית, וכל הדרוש לנו בבחינה הזאת. הן הוסכם כי הועד הפועל יקדיש סכום הגון מכסף השקלים להוצאת ההצעה הזאת לפועל, והוסכם כי בחוגי-פעולותיה נכנסות גם יסוד בתי ספר וקורסים מיוחדים ללמוד השפה העברית וספרותה, להמציא מטיפים אשר ידרשו ברבים להרחבת הציוניות-הקולטורית, וגם להוציא לאור ספרי חנוך בדקדוק השפה, וספרי-מלים לפי רוח העת החדשה ולפי התגלות החדשות בהקרי לשוננו — ואם את אלה תעשה לנו ונאמר גם לה: „הגדלת לעשות!“

* * *

אחרי התימת המאמר הזה עלינו להוסיף כי כאשר ראינו אשר הציונים המדינים, ד"ר הירצל בראשם, החלו לעשות בשלהם, והתיצבם לפני קיסר אשכנז בירושלים הוא נהו צעד גדול לפנים על דרכיהם, כן ישמח לבנו לשמועה הבאה לנו כי אמנם החלה החברה להרחבת דעת לשוננו לעשות, וכבר מסרה את ספר תקנותיה על יד שר-המדינה בוין לאשרו ולקיימו, וכאשר יאושר, כדת המלך, תחל בעבודתה אשר לא תרפה ממנה. — יהי ה' אלהינו עמה ותעל!

מִלְחָמָה בְּשָׁלוֹם.

מאת

יוסף קלוזנר.

כל הקורא את העתונים העברים בשום-לב, הוא יודע, כי מעת לעת מופיעים בהם מאמרים שונים מרכינים או מאדוקים אחרים, המדברים על יחוסם של החרדים אל הציונית והמאשימים את הציונים החפשים בהתנגדותם להיהדות האדוקה. על הרוב אין הציונים החפשים שמם לב לזאת כלל, חושבים את כל המאמרים ממין זה למקרים בודדים, שרידי-התקופה הישנה, תקופת-הקנאים, מרניעים על נקלה את רוח-האדוקים ומרכינים את ראשם לפני דרישות האורתודוכסיה או חושבים את כל הציונים האדוקים לחנפים וצבועים. ואולם באמת טעות גדולה לחשוב, כי מאמרי האדוקים מקריים הם או כי האדוקים הם כלם חנפים וצבועים, וטעות עוד יותר גדולה היא להאמין, כי עיי איזו הנחות קלות ופשוטות זמניות אפשר להשמיד ולבטל את ההתנגדות הגלויה והמסותרת של שתי-המפלגות הציוניות הגדולות. כל מאמר מתנגד של ציוני אדוק וכל פראזה של ציוני חפשי הם חוליות קטנות בשלשלת גדולה של פשוטות והנחות בעיון ובמעשה, תוצאות-מלחמות כבוד, גלויות ונסתרות שערכו ביניהם חריצ האדוקים והנאורים במשך עשרים שנה רצופות, כלומר מראשית הופעת הרעיון הציוני עד היום הזה.

הכל יודעים, כי אחינו, המוצאים עוד איזה ענין וחפץ ביהדות וחרדים על טובתה, נחלקים לשתי מפלגות גדולות: לאדוקים וחפשים. ויען כי את רעיון הישוב חסצו לעשות מראשית בריאתו לקנין משותף לכל איש-האומה בלי-הבדל שמה ומפלגה, לכן נפו לאחד עיי הרעיון הזה את כל המפלגות או, יותר נכון, לבדוא לב אחד וחדש לכל המפלגות בכל הנוגע להעבודה הלאומית החדשה. איש לא שאל אם אפשר הדבר. רעיון-הישוב, כמה שנוכיה את מוצאו הקדום ונראה, כי עוד כראשית-המאה, הרבה שנים לפני מקרי שנות תרמ"א-מ"ג, כבר התלבש בתמונתו החדשה והטבעית בספרי-ארנס להאראצן, משה הם ונרגן אליוט, סוף-סוף קבל רק לפני חמש עשרה שנה את זו הרחיפה הכבירה, שהוציאתהו מעולם-העיון ותלבישנה צורה ממשית ומחשבת, שהיא מעין התחלת התגשמותו בפועל. ובכן לא לסלא יהיה, כי אותם המקרים, שעזרו להתגשמות-הרעיון, נרמו גם למין נסניה לאחור במחנה ישראל, וביחוד במחנה סופרי-ישראל, עד כי התערבו השמות ונתבלבלו המפלגות, הנאורים חזרו בתשובה, האדוקים החלו להרגיש יותר בצרת הכלל, וחויצ הראשונים — למה נכחד? — שבו בפסיעות סרטניות לאחור. עד כמה היוקה הריאקציה הזאת אנו רואים מהתיחסותם של אנשים כגורדון לרעיון הישוב: לולא היה המשורר מתירא „פן עליות אלה ירדות הן וסופן להרכות מספרי-העם ההולכים בחשך, כי או בודאי היה מתחבר אל חויצ, אחרי אשר רוחו ונפשו היו נתונים לרעיונו עוד בשנת תרל"א; אך הנסניה לאחור הפחידתהו ויהי תדה ומפקסק בנידון זה כל ימיו האחרונים. ולא הוא היה האחד; אלפי-צעדים נאורים וסופרים רבי-כשרון החלו לחשוב את הנסניה

לאחר ואת חת-ציון לשמות נרדסים, ובשנאתם להראשונה היו מתרחקים גם מן האחרונה ככל יכלתם. גם הם הרנישו, כי רבים מן האידיאלים הנושנים אינם צודקים כל עקר, כי הרבה מהם נולדו רק בסבת הסריון ידיעה בכחות הנפש של האדם והודות לתקות נפחות על „תקון עולם במלכות שדי“ בסוף המאה הי"ט; ואולם, בראותם, כי לא האידיאלים שהתישנו יורדים מעל הבמה הודות לסופרים הציונים, כי אם האידיאלים הישנים והקדמים בכלל, גם אלה, שהם טובים ונחוצים להתפתחותו של לאום אמת, חי ומכעי — אז החלו לשנא את התנועה החדשה, לבטלה ולתתה לשחוק. אך סופרינו לא שמו אליהם לב. הם התאמצו לרכוש לרעיון הישוב את לבות-האדוקים, שהם הרוב, וישתדלו להשכיח ככל האפשר, כי יש בתוכנו שתי-מפלגות מתנגדות זו לזו בהחלט, וינסו להטמיע ולמוג אותן זו בזו לתועלת האומה הישראלית. כאשר שני חמרים מתמוזגים ומתערבבים זה בזה ע"י התכה, אז בנוהג שבעולם, אובד כל אחד מהם את עצמיותו לפי מדת-כמותו ואיכותו, כן צריך היה לקרות גם ב„התכה הרוחנית“ הזאת. ואחרי שהאדוקים הם המרובים על כן החלה ידם להיות על העליונה. אף כי החפשים היו „המתחילים במצה“, יוצרי-הרעיון הרם בתמנתו החדשה, אבל אחרי שבתמונתו העתיקה השתמר ביותר ע"י האדוקים, ע"כ החלו הנאורים לותר משלהם יותר ויותר: „הסכן הסכננו אמנם בשנים האחרונות — אומר „אחד העם“ — לראות חכמים ומשכילים, רחוקים שנתקרבו, מתאבקים בעפר רבנים שונים, מסתכלים בפניהם בחן ותחנונים ומדברים באזניהם דברי-חנפה וחלקות במדה נפרזה, יותר הרבה מאשר יעשו הקרובים שלא נתרחקו כל עיקר“ (על מרשת דרכים, עמ' 83), ואמנם, כבר זכינו, תודה לאל, לסופרים מבקשים הסכמות מרבנים על רעיון הישוב, למשכילים, השמחים שמחת-תם על מאמריהם של איזו „חופקים“ חדשים, ועוד לכמה מעלות טובות כאלה, עד המעלה היותר עליונה, שהגיעו אליה רק הציונים הגלויצים אשר זכו, כי „יהודי טוב“ יבחר בשביל מושבתם את הקולוניסטים הכשרים בעיניו וישניח על המתישבים החדשים בכל הענינים הנוגעים בדברים המסורים אל הלב...

סופרינו התמרמו על ה„טרנבים“, אך על ה„רבי“, כמוכן, אין להתמרמר כלל. ולא רק עליו, כי אם גם, בכלל, אין לנו שום רשות לקבול על החרדים, אם הם דורשים, כי אחרי שהם הרבים, על כן תמסר נא הנהגת כל עניני הישוב רק לידיהם, ואם לא, אז מוטב שלא יהיה משיהיה... לו היו מנסים החפשים לישב את ארגנטניה, קנדה, אסיה הקטנה וכדומה, כי אז לא היה פוצה פה נגדם מקרב-החרדים, אשר הסכן הסכינו כבר, כי המשכילים עושים מה שלבם חפץ, אך החפשים בחרו דוק בארץ-קדושה, בארץ ישראל, שהיא קדושה ביחוד להם, להאדוקים, בארץ, אשר את התקוה לשוב אליה ולחיות בה כקדם טפחו ורבו הם, החרדים, במשך אלפי-שנה, ביחוד במשך מאות-השנה האחרונות, שבהן לא מצאו החפשים כבר כל חפץ ברעיון הנאולה הנושן — ופתאם באו „זרים“, אותם ה„אפיקורסים“, אשר מאסו בארץ הקדושה זה כבר, והם הם המתאמרים לבנות חרבות בארץ-ישראל שלהם (של החרדים) ולגשם לאט לאט בפועל את תקותם הם — תקות החרדים — בצורה חפשית ומשונה כל כך מן המסור והמקובל — העל אלה יהשו ויתאפקו? היכול יכלו האדוקים לשחוק ולבלי-התנגד למעשי החפשים, הנזולים מהם את שלהם והמשנים את משאת-

נפשם מן הקצה אל הקצה, ועיניהם, עיני-היראים והמאמינים, רואות וכלות? ... שכהנים גדולים אנהנו, ורבים מאתנו כבר שכחו, כי עוד לפני שלש שנים התקוממו פתאם אדוקים למאות נגד רעיון הישוב ויממירו מכול של חרות ופסקבילים על "אחד העם", בית-הספר ביפו וכל העוסקים בעניי-הישוב, ויציאו את "הפסגה" ואת "קול-צופר", וימלאו את נליונות, "החבצלת" בכל מיני-גדופים ופולימיקות; ובין הנלחמים הן נמצאו, יחד עם המון-פספסנים ונבלים, גם אנשים ישרים כהמנוח ר' בינוש קאצינלסון וסופרים מהירים כהרב המנוח ר"י פרייל, והחרדים נלחמו לא רק לפני שלש שנים נגד חבתי-ציון הישנה. הנה שני רבנים, וביניהם אחד ידוע גם למשכיל וסופר, נלחמים כעת ב"המליץ" גם נגד הציוניות החדשה. ואחרי כל האמור, לא לפלא יהיה הדבר הזה בעינינו: כך האדוקים צריכים ומחויבים לעשות. אנו יכולים להתפלא, להפך, על שהיו ימים במשך שנות התנועה הציונית, שבהם שתקו החרדים והיו נראים כאלו הם הולכים שלובי-זרוע עם הציונים החפשיים. אך סבת-שתיקתם וברית-שלומם של החרדים במשך זמן ידוע מובנת גם היא: הם נלכדו בערמת-הציונים הראשונים. אלה המשכילים, "הרחוקים שנתקרבו" ראו ראשית להם לותר משלהם ככל האפשר, והיוו, "מתאבקים בעפר-רגלי-רבנים שונים, מסתכלים בפניהם בחן ובתחנונים ומדברים באזניהם דברי-הונק והלקות במדה נפרזה..." מי לא יזכור את הימים הטובים ההם, עת הזרזון היה כמעט לדבר קדוש ונערץ, "ההדרים" וה"מלמדים" היו ליסודות היהדות וכל הניתו בכל רפשו והלאותו נראה פתאם כמלא-אורה, רחמים, חסד, חמלה וצדקה בכל פנותיו, אלה הימים הטובים, אשר את הדיקולם אנו שומעים גם כיום במאמרים צנועים וחסודים, שמדפיסים מוזן לזמן גם רבים מסופרינו המפרסמים כד"ר ברנפלד וליינבלום? והרבנים הסכימו כל-כך ליחס כזה, עד כי גם הטוב שביניהם, המנוח ר' מרדכי אלישברג, חשב גם הוא את היחס הזה לטבעי ונכון מאד מצד המשכילים, ואחרי שהוא מתאר את ההברל שבין החובבים האדוקים ובין הציונים החפשיים, או, אם נדבר בסגנונו, "שבין הדתיים והטבעיים, הוא כותב כדברים רבי-הערך האלה: "והנה דעת לנבון נקל, כי דעת החלוקה הראשונה (הדתיים) לפי-דעת החלוקה השניה (הטבעיים) אין בה מנרעת, אפילו לדעת היותר רחוקים מן הראשונה, כי לדעתם ג"כ אינה אלא יתרון, שאינה צריכה לנזף הענין! אבל אם נלך בדרך החלוקה הבר, הרי-כבר נגענו לפי-דעת חלוקה א' במגרעות עצומות, מעותים שלא נוכל לתקון וחסרונות שלא יוכלו להמנות, והיא השחתה לכל העם עם הארץ יחד ונרמת להאריך ולהרחיק מאתנו קץ-תקותו לרום קרן-ישראל בכבוד" (עין "על פרשת-דרכים", עמ' 85). גם ב"החבצלת" אומר אחד האדוקים התמימים, שלא נלחמו לשם פניה צדדית: "כשלמא אנהנו, הן אנו מצווים ועומדים מסיני ומפי-הנבורה שלא לותר אפילו על קוצו של יוד, אבל אתם (כלומר המשכילים), שאינכם מצווים ועומדים, מה לכם אם תותרו על תשוקות-נפשכם ותאוות-לבכם לטובת הענין הקדוש בעיניכם?"

ההחלטה הזאת, כי מעשי האדוקים, אינם אלא יתרון בעיני החפשיים, וכי דעות המשכילים הן רק "תשוקות נפשם ותאוות לבם", שאפשר גם לותר עליהן, החלטה, אשר, כנראה, גם הרבה מן המשכילים מאמינים בה, היא היא שקראה להתעתועים הרבים, שננלו בימים האחרונים בדרכי שתי המפלגות גם יחד וממנה נסבה

לאותה הנסיגה לאחור, אשר, לדאבוננו הרב, המביעה את חותמה גם על טובי-הסופרים העברים באופן כל כך בולט ונכר. איזה הדרך התפשטה החלטה כזאת ואיככה יכלה אפילו לעלות על הדעת?

פתרון-השאלה הזאת יהי תשובה נכונה עוד על שאלות משאלות שונות. התפשטות ההשכלה בין יהודי רוסיה ונליציה עד שנות הששים היתה שונה מאד מהתפשטותה בין שאר-העמים או אפילו בין יהודי אשכנז וצרפת; על מקום התפשטות טבעית באה פה הפצה מלא כותית. עוד טרם ראה העם העברי את יתרונותיהם של החיים האזרחיים המושגים החדשים, עוד טרם הגיע מעצמו לידי הכרה, כי אין די ביישן ויש להוסיף עליו חדש, הכרה שהגיעו אליה יהודי-אשכנז כבר בימי פרידריך הגדול, בעוד לא הוטב מצבם האזרחי כמעט עד מה, התאמצו כבר לפתוח ולמשוך את לבו להשלמה וידעות כלליות ע"י הבטחות חמירות וזכויות אזרחיות שונות, שהרימו או את המשכילים האפציאלים, כלומר את גומרי-בתי-הספר הרשמים, במצבם החמרי והאזרחי הרב-ההרבה מעל להמון היהודים הפשוטים וה"חשובים". בימיוסף השני באוסטריה וניקולי הראשון ברוסיה נעשו, כידוע, כל מיני-החבולות מלאכותיות כדי למשוך את לבי-היהודים אחרי ה"השכלה", לא מפני טובה ויתרונותיה הרחניים, לא מפני שהיא מכרחת בתור מדרגה חדשה של התפתחות אחרי שהגיעה הבערות בישראל בראשית מאתנו עד מרום קצה והמושגים הישנים לא היו עוד מספיקים, כי אם מפני "למה יאמרו הגוים" מצד אחד, ומפני "זכות אורה, גם ירח, לשושנת-יעקב" (פראוד, שלא חסרה אף בקריאה אחת וחשובן אחד של הברת "מפיצי-השכלה") — מצד שני, בני-ישראל החלו אמנם ל"השכיל", החלו למלאות את בתי-הספר המיוחדים, שנוסדו אז למענם, וירבו ויפרצו בינינו אח"כ עורכי-דין, רופאים, אינזיניורים וכדומה; ואולם רק אחד מאלף הרגיש, כי ההשכלה היא דבר טוב כשהיא לעצמה, כי הרחבת-הדעת הקשורה בה הוא הנמול היותר נעים בעד כל העמל והיגיעה לאסוף חכמה ודעת. ההשכלה היתה לכל תשע מאות ותשעים ותשעה הנותרים לפרה חולבת. ל"אומנות חפשות", כמו שאומרים באירופה או, כמו שאומרים אצלנו, לקידום לחפור בו כסף וכבוד. כמובן אין עוד כל רע, אם בני הנעורים בקשו למצוא "תכלית" ע"י ידיעותיהם: הלא אי-אפשר לדרוש מבני-אדם, כי יהיו למלאכים וילמדו תמיד שלא על מנת לקבל פרס; אך לדאבוננו הרב עלינו להודות כי, אפילו בערך ושיוון אל שאר-האומות, היתה המצריאליזם בכל משך המאה האחרונה תדירית וגסה הרבה יותר אצל "המלומדים" ובעלי ה"דיפלומים" שלנו מאשר אצל משכילי עם ועם וחכמיו. וכאשר נחקור אחרי סבת-הדבר, אז לא לפלא יהיה בעינינו כלל. מבני-הנעורים היו מבקרים (ביתוד לפני עשרים ושלשים שנה) את הגימנויות והאוניברסיטות רק בני אצילים ופקידים נבונים, ואצלנו היו רוב-התלמידים היהודים בכל בתי הספר בני בינונים ועניים. מובן מאליו, כי בשעה שבני-האצילים העשירים והפקידים הנבונים יכלו לראות בחלומם אידיאלים ומשאות-נפש נכחות, צריכים היו בני-הבינונים מישראל לדאוג ללחם. מדוע רצה כל אחד מישראל, כי בנו יהיה לדוקטור, מדוע רבו בתוכנו במשך עת קצרה הרופאים, עורכי-הדין וכדומה? — על השאלה הזאת יש תשובה פשוטה. בנתו, בחסור לישראל כל עניני-החיים המדינים וכל חמדות-החיים האזרחיים וישקעו בצרות ורדיפות נוראות,

היו צריכים, ברצון או באונס, להשקיע את ראשם ורוכנם בתלמוד ומפרשיו, ויהיו כל בנינו למודידי, יהיו הלמוד לחובה על כל איש מישראל, לחובה מוסרית, שאין כופים עליה את היהודי, כמו שמכרחות ממשלות רבות באירופה גם כיום לכוף את האבות מקדבי-ההמון הפשוט שבכל שאר-האומות. לאט לאט היתה ה"למדנות" לממלאה מקום המשרה ותארי-הכבוד של פקידות מדינות, שלא זכו לה בני-ישראל בגלותם, וה"למדן" היה ליחסן היותר גדול, לרב, לדין, לפרנס על הצבור ולאחד מן זשיה (וי טובי-העיר). וככה התקשרו המושגים, "תורה וידענות" עם המושגים, "התמנות ופרנסה" ובמצב כזה עברו שני המושגים המאוחדים בזה אל דורשי-ההשכלה. והספרות העברית, אחד מקניניה ועחריה הראשיים של ההשכלה בימים ההם, שהיתה מתנגדת לבערות בכל תקף ומטפת לחיים חדשים, קבלה גם היא את המושגים המקולקלים האלה² ותחת להתנגד להם, תחת להסביר, כי ההשכלה, שאינה מקושרת בתשוקת הרחבת-הרעת כשהיא לעצמה, השכלה, החושבת את ההשתלמות הידיעות לפרה חולבת, יכולה אחרי-כן לעבור רק להפקרות, יכולה להתאחד עם אבה-עצמית שפלה, פריצות ורדיפת תענוגים נשמיים, הראתה תמיד כמעט אך, על טובי-הארץ ומשמניה בלבד, שמהם יהנו כל אלה הרוכשים להם ידיעות כלליות. ועוד יותר: אנו יכולים להגיד בפה מלא, כי הספרות העברית לא הטיפה מעולם להשכלה כמובנה האמת, כי אם, פשוט, ללמוד כלליות, אחרי כי סופריה לא הבינו כלל, במה שונה המדע בימינו מן המדע בימים שעברו.

עד המאה האחרונה היו, "החכמות" רק סכומי-ידיעות בודדות, אשר רעיון אחד כללי מאחד את כל אחת מהן כשהיא לעצמה, אבל אין לכל אחת מהן כל יחס ישר אל שאר-החכמות. אמנם גם אז היתה חכמה אחת עוזרת הרבה להבנת רעותה, אבל ביסודותיהן וברוחן העקרי לא היה ביניהן כל חבור וקשור. מסבה זו לא היו פועלות כל החכמות, שהיו ידיעות בימים ההם, כמו הרפואה, ההגדה, האסטרונומיה ועוד, כל פעולה נכרת על אותו המחקר והעיון האנושי, המתאמץ לברוא לאדם הסתכלות בעולם שלמה ובחירה, כוללת תשובה על כל השאלות המפרידות את מוחנו כשאנו מסתכלים בסדרי העולם ובטבע-הגברים, שואלים מה למעלה ומה למטה ושואפים למצוא את חידת-החיים ואת הדרך הטובה, שיבור לו האדם. רק חכמה אחת היתה או בעולם, שהיתה עוסקת ביצירת הסתכלות שלמה על העולם והאדם, ופילוסופיה שמה. אז היה אפשר לדעת את כל שאר-החכמות, ששלטו בימים ההם ולהיות אמנם מלומד גדול, אבל לא איש משכיל אמת, לא חכם, הסוקר בסקירה ברורה וכוללת את כל סוגי ידיעותיו והתיחסותם זה לזה וכלם ביחד — לשאלות-העיון הכלליות, לאותן השאלות הנצחיות, שאין אדם חושב והונה רשאי ויכול להפטר מהן... על כן אנו רואים, כי בהתלקח המריבה הגדולה בין חכמי ספרד ופרובינציה אחרי מות הרמב"ם ע"ד החקירות החדשות, שנגעו או כנבול אמונת ישראל, אסרו האדוקים המחמירים רק את למד הפילוסופיה וחכמת העיון עוזרתה, אבל רפואה ושארי-המדעים השמשיים לא נאסרו כלל, אחרי כי גם האדוקים ידעו אז, כי הלמדים האלה לא היו יכולים לשנות אפילו את השקפותיהם של האנשים הצעירים בני כ"ה או שלשים שנה (שעד השנים ההן נאסר עליהם ללמוד פילוסופיה והגיון) על האמונת והדעות, ולא היו מוכשרים כלל לרופא את מסורת-האבות.

אולם בימינו נשתנה מצב הדברים לנמרי, בימינו קשורים כל המדעים זה בזה בקשר קים ופנימי. כל מדע ומדע, מלבד מה שהוא כולל ידיעות בודדות הרכה, עוד יש לו כעין פילוסופיה פרטית ומיוחדת לו, שהיא לא רק החלק המקשר והמאגד את כל הידיעות המדעיות לשפה אחת שלמה ומסוימת, כי גם מבצרת ומבססת את יסודותיה על רעיון אחד גדול ורם, שהוא המרכז לכל המדעים השונים, היוצאים ממנו והשבים אליו. הרעיון המרכזי הזה היא שיפת-ההשתלשלות, אשר שפכה זה עשרות שנים את ממשלתה כמעט על כל המדעים החדשים ותהי ליסוד מוסד ביחוד להחכמות, המתארות את השתלמות רוח האדם וכל המתחכם אליו והמכוונת בשם „מדעי-הרוח“. הגואולוגיה, הניאולוגיה, האנתרופולוגיה ואפילו הפילולוגיה משתעבדות כולן להתוקים, שגלו דרכן וסיעתן, ומחזותיהן השונים והרחוקים כל-כך זה מזה מתבארים על פי שפתן, שקבלה את צורתה השלמה ע"י עבודותיהם המדעיות של סנסור וחבריו. ושפת ההשתלשלות הזאת איננה רק שפה מדעית בלבד. היא מכילה כמעט הסתכלות בעולם שלמה ומצוינה וכל איש הוגה דעות המחויק בה (ולכלי החויק בה — זהו להכחיש את יסוד כל המדעים החדשים) מחויב לשפוט מנקודת השקפתה על כל השאלות הבאות לידו, ושאלות האמונה בכללן.

הגה יסוד השפה הזאת ועקרה היותר נכבד היא ההחלטה, כי כל מה שאנו רואים כיום בפבע נעשה לאט לאט, צעד אחר צעד, כי לא רק „אין קפיצות בטבע“ (כפנתמו של שפינזה), אם גם אין בו „פסיעות נסות“ ביותר; וכי הכחות הפועלים שבטבע היו תמיד מה שהם כעת, לא שנו ולא ישנו את תפקידם. שני בלתי נפסק במחזות הטבע והתמדה קבועה בכחותיו — שתי אלה הם היסודות הראשיים, שעליהם הושתתו ונתבססו כל המדעים החדשים. אם נסור רגע אחד מן ההנחה הזאת, או תבטלנה כל תוצאות החקירה בימים האחרונים, והמדעים החדשים יפלו מאליהם. אם נניח, למשל, כי הפיל הקדמוני, הנקרא בשם „מאמותה“, יכול היה לחיות בימי קדם גם בארצות הקרות, אף כי הפיל אשר בימינו מתגורר רק בארצות החמות, או תהינה בטלות ומבוטלות כמו מאליהן כל החלמותיהם של חוקרי-האנתרופולוגיה והניאולוגיה, אשר במצאם שרידי „מאמותות“ בסיביריה הקרה הניחו, כי מוג הארצות הקרות כעת היה חם לפני זמן רב מאד, וההנחה הזאת הן יש לה יחס וקשר עם שפת לאפלאס וקאנגט, ע"ד התקררותו של חלל-האוויר, שהיתה תוצאה ישרה מתוק המנחה והתנועה ומתורת התהוותם והתלכדותם של האזורים ושל הנזלים. היכול יוכל, אם כן, איש נאור ועומד על נקודת ההשכלה החדשה שבימינו לבטל את כל השפה הזאת, הקשורה והדבוקה בכל חלקי העיון האנושי של המאה הנוכחית? המדע בימינו הוא — לא אספת ידיעות בודדות, כי אם השכלה נמורה ושלמה, השכלה המטלת חובות ידיעות על כל המוצא בה הפיץ והמסירה את לבו מאחרי כל מה שאינו מתאים לה בכלל ובפרט. ההשכלה הזאת עושה את האדם לא רק למלומד! היא מציאה אותו לחפשי מתחת סבלותם של כל אלה המשפטים הקדומים, שאי אפשר להתאימם אל ההשקפות המדעיות, היא כוללת הסתכלות בעולם שלמה, המחייבת את המשכיל להגן על דעותיו, להכיר, כי הוא מחויב לזכור ולמלא את את דעותו להאנושיות, לזכור, כי הטבת מצב-האדם ותקן המדות והדעות אלה הן שתי המטרות, שאליהן שואפים כל המדעים ושאי אפשר להשיגן רק ע"י הפצת האמת ושפור

המעשים, המלחמה בעד דעותיו ותקן מדותיו ומעשיו הם הם שצריכים להיות חוב גדול וקדוש לכל איש משיכיל, אף כי המלומד אפשר להסתפק ב"למדנותו", בידיעותיו ובקיאותו בלבד, אף כי המלומד יכול להיות איש משחה ומלא אמונת תפלות, אף כי לסוף, המלומד יכול לעשות את ידיעותיו לאומנת פשוטה, לקדרום להפור בו ולא יותר.

למה הפיפו סופרינו בשנות הששים והשבעים להשכלה דעת או — לידיעות ולמודים שונים? השאפו לעשות יהודים לאנשים ולמשיכילים או למלומדים ובעלי-אומנת נקיה וקלה? כמדומני, כל קורא יודע את התשובה על השאלה הזאת גם מעצמו. ההחלטה התמימה של סופרינו הוקנים, כי התורה אינה צוררת להמדע, שהיו חוזרים עליה בלי הרף, ובלי לאות בכל ספריהם, למרות המעשים הרבים והשונים, שהיו באים ומטפחים על פניהם, האם לא די בה בלבד להראותנו ברור, כי סופרינו אלה לא הבינו כלל וכלל את הנגד היסודי, שבין ההשכלה במובנה החדש ובין האמונה הישנה, כי הם החליפו את המדעים בידיעות ואת החכמות בלמודים בודדים ומקוטעים? ... ומצד שני מי שקרא את הספרים המטיפים להשכלה, שנכתבו בימים הטובים ההם, עם כל הבטחותיהם הרבות והנעימות, הוא יבין עד כמה השבו המטיפים ההם את ההשכלה הדיא לעסק טוב, הנותן זכויות מיוחדות ורוחים טובים בעולם הזה. רק לעתים החוקות — רחוקות מאד יברוק לנגד עינינו רעיונו של אחד החכמים המצוינים, כי עלינו להשתלם ולהשיכיל גם שלא על מנת לקבל פרס, כי הפרס הוא ההשכלה עצמה, הרחבת הרעת, המביאה לידי השקפות נכונות והן מביאות לידי מעשים טובים ומועילים לחברה האנושית בכלל או לעמנו בפרט. המשיכיל, הרופא, עורך הדין העברי בשנות הששים והשבעים מצא די לו במה שרכש לו ידיעות הגונות, במה שהוא יכול להביט מנבזה על כל ה"חשובים" ומורדי אורי. "השכלתו" היפה לא הטילה עליו שום חובה אנושית או לאומית; את "החלק לעולם הבא" החליף בזכויות בעולם הזה. את האידיאליות של היהודי הפשוט, המוסר נפשו על דעותיו, החליף באיזו שלוחה בורגנואית מרוצה מעצמה, שפרושה: "שישו בני מעי! אני אינני דומה לאחי החשובים". .. היכול יכולנו לקוות, כי אנשים כאלה יעשו איזה דבר הנגן ודורש קרבנות מחים בשביל עמם ואידיאליו הגדולים? האם יכולנו לחשוב, כי הם יהיו במעשיהם למופת להעם, אשר יותר המלו עליו מאשר אהבו אותו, כי הם ישתדל להפיץ אור ומדות טובות ויהיו, לפחות, נאמנים תמיד לדגלם, דגל הקדמה והחופש ממשפטים קדומים? הן השכלת האנשים האלה היתה כלה למודית ותפתח רק את מוהם, ומאין יקחו להם איפוא לב רגש, הדרוש כל כך להקרבה עצמית על מזבח תועלת האומה ואמתת הדעות?

הנהגה פתאם באו ה"רעמים" וישימו לאל את רוב התקות למצוא תועלת חמדת בהשכלה; היש איפוא להתפלא, כי רוב משיכילינו שבו אל המכואות האפלים, אשר בהם אמנם אפשר היה למצוא את שפעת-האור הנגה והרגש הרענן והחוק, רגש האמונה וההקרבה העצמית, שלא שמו אליו את לבם כל המאמריאליסטים, אשר קרבו את ההשכלה רק להנאתם? רבים מן "המשיכילים" ההם שבו גם אל המנהגים הטפלים, אחדים בשביל שחשבו באמת, כי לשם עבודתנו הלאומית הגדולה, לשם רעיון ישוב ארץ-ישראל, כדאי וראוי לעזוב הרבה מדעותיהם הקדומות, ואחרים — והם

הרבים — בשביל שהכירו, כי לא טוב לבוא בריב עם העם, כי בעד הדעות החפשיות צריך להלחם — ומה להם ולצרה הזאת? ... ומאז הלה במחנה ישראל, וביחוד בספרות העברית, אותה הנסיגה לאחור, אשר פעם התנברה ופעם רפתה מעט, אשר פעם האמינו החרדים לראות בה את „תשובתם“ השלמה של המשכילים ויהלו להתקרב אליהם, ופעם הכירו ונכחו האדוקים למדי, כי כל התקרבותם של החפשים, שתיקומם ביהם אל עניני הדת, שירי „מה יפית“ ו„אתה בהרתגו“, שנשמעו בספרתנו, כל אלה הן רק תהבולות ערמה כדי למשוך אותם, את האדוקים אל העבודה הלאומית החדשה, שסוף סוף נולדה בעצם וראשונה בדעתם של המשכילים והם היו הראשונים שהחלו לעסוק בה, והם הם שנתנו לה את צביונה המיוחד ואת צורתה הנכחית. . . . ההכרה הזאת היא היא שנרמה להמחאות הנמרצות מצד האורתודוקסים. רבים זוכרים עוד את התמרמרותם של החרדים על שאין לומדים בבית-הספר שביסו רש"י ו„טראדיציא“, את הפאסקבילים והשטנות, שעפו אז מכל עברים על ראשי ה"צ החפשים ואת מאמרי הסופרים ההרפים כר"מ פ"נס והרב המנוח פרייל והרב מאלכסוף, שהיו מתאמצים להוכיח באותות ומופתים הגיוניים דקים ומהודדים, כי עלינו המשכילים, אם נאבה להביא תועלת לרעיון הישוב, לשוב באמת לקאנוסה ולותר משלנו לטובת רעיוננו, כי הם, החרדים, הלא „אינם יכולים לזוז מחקי התורה והמצוה אפילו זיז כל שהוא“... .

והמשכילים? הם נסו להכחיש את כל תלונות החרדים מעיקרן: „שקר הדבר! כנים אנחנו, חלילה לעבדיכם לדבר נגד הרבנים והבלידה-השוא! בית הספר ביפו הוא כשר וישר, גם רש"י, גם גמרא נלמדים בו, והרב סמחון משניח על תפלות התלמידים; על המושבות אפשר למנות רב בתור משניה, תרומות ומעשרות אנו מפרישים זה כבר כדת וכדין, ומאות בקבוקי יין טוב ויקר נשפכים ארצה או נעשים קוניאק, שאסור ליהנות ממנו, כדרוש וכהונן; ובשנות ערלה יכולים אלפי אשכולות של ענבים בשולות וטובות למאכל ללכת לאבוד, להיות למאכל להערבים או למרמס שור וחמור, ומה תחפצו עוד ממנו? אולי תאבו אתם החסידים, כי „הרבי“ מששורסקוב ישניה על תהלוכותיהם של המתישבים בעניני דת ומוסר, ולא עוד, כי „הצדיק“ יהיה הבוחר בקולוניסטים כרצונו לכתחלה, הנה גם דבר זה מסור בידכם — האם לא די לכם בותרנית כזאת מצדנו? ... וככה הולכים המשכילים ומותרים על כל הדרישות היותר יסודיות של ההשכלה החדשה במובנה האמת, ואין שם על לב, כי, ראשונה, אנו דוחים בזאת מעלינו את כל בני הדור הצעיר, החושבים, כי „הבת-ציון“ ונסיגה לאחור שמות נרדפים הם, ושנית, כי אין אנו מתאימים את יחסנו אל הציוניות עם דעותינו העיוניות בכלל. ואמנם כיום מאמינים לא רק החרדים בדברי ר' מרדכי אלישברג, כי מעשי-האדוקים עם כל הבלי-תעויעויהם אינם בעיני המשכילים „אלא יתרון“, שאינו צריך לנוף-הענין או בדברי אותו הכותב ב„ההבצלה“, כי להמשכילים, שאינם מצויים ועומדים מפי-הנבורה, לא יקשה כלל „לותר מעט על תשוקת נפשם ותאוות לבם לטובת-הענין הקדוש בעיניהם“, — כי אם גם המשכילים עצמם מסכימים לדברים כאלה, יען כי על פי-הרוב לא היתה להם. ההשכלה למין הסתכלות בעולם שלמה ומסוימה, שכל חלקיה צריכים להתאים זה לזה. ולצאת זה מתוך זה, חפשייתם של משכילינו היתה ברובה רק הפקרות, רק קלות-ראש,

תשוקות ותאוות; ובעד חפשויות כזאת, כמובן, אי-אפשר להלחם ברוב אומץ ולסבול ברוח נכון, אם אני חפשי רק בשביל טובת-הנאה פרטית וחמירת בלבד, או יכול אוכל להיות בנקל לאדוק, כאשר רק אוכל, כי תהיה לי טובת-הנאה מן האדיקות... החרדים יראים מפני „העבירה“ וממלאים אחרי כל „חקי-תרבותנו העתיקה עם כל פרטי-פרטיה“; והמשכילים — האם תעוררם השכלתם, הכרתם הפנימית להתקומם נגד הצביעות והקדושה המדומה, שנתעמסה בהן ספרתנו כיום, נגד שירת „מהיפית“, שהחילונו לשיר לעמנו, כלומר לעצמנו, נגד מאות בקבוקי-היין הנשפכים או הנאסרים לשם מעשר שלא בזמן-הבית, נגד אלפי-האשכולות, הנרמסים וההולכים לאבוד לשם ערלה גם בשעה, שאין כל ישראל יושב על אדמתו? האמונה קדושה לאדוקי; ומדוע אין ההשכלה קדושה למשכילי? הלא גם להשכלה יש „עקרים“, יש „אני מאמין“, יש שכר ועונש חמרי ורוחני, ומדוע אין איש ממת עצמו עליה, מקריב על מזבחה טובת הנאתו הפרטית? מדוע דואנים רוב סופרינו רק לכבודם ומסתירים את דעותיהם מיראה, פן ינרע ח"ו מתהלותיהם הספרתיות? והטובים שבהם, האמנם טוב ונכון הדבר, כי ישתיקו את סערת לבם על כל תעלולי החרדים מיראה, פן יתרחקו מאתנו איזו „צדיקים“ ו„חסידים“, אשר חבת ציון שלהם שונה היא בתכלית משלנו? ומה נעשה, אם סוף סוף יחלו האדוקים להטות את עיני-הישוב לחפצם ולהשקפותיהם וידרשו, למשל בבית-הספר ביפו „טראדיציה“ במקום הדבור העברי, „שלאח-ערוך“ במקום גיאוגרפיה „גמילת-ידיים“ במקום היסטוריה, וכדומה; האם נותר גם על כל אלה? ולעומת-זאת אנו שוכחים, כי בעשותנו הנחות להאדוקים אנו מאבדים בידים, כאמור למעלה, את כל הצינונים בני הדור הצעיר, אשר בודאי היו מחויקים ברעיון-הישוב, לולא ראו בו גטיה נמורה, „להתאבק בעפר הישן“, לו הכירו, כי רעיונו הולך שלוב-זרוע עם ההשכלה האמתית, עם שאיפת-הקדמה, שהן הן צריכות להיות גם שאיפות התחיה הלאומית שלנו.

סופרינו שוכחים, כי לחבת-ציון יש שני פנים שונים: מצד אחד היא חזרה להעבר, להתקופה הקדמונית המזהירה, שבה היינו עם חי בארצו, ומצד שני היא צעד לפנים, להתקדמותה האמתית של האומה הישראלית ע"י חיים בריאים וזבועיים, מתוקים ומסודרים ברוח אירוסה היותר חדש. החרדים רואים בתנועה רק את החזרה לעבר, את הנסיגה לאחור; ומדוע, אם כן, אין המשכילים רואים בה את הצעד לפנים, את שאיפת-התחיה והקדמה? ושאיפה זו הלא בלתי-אפשרית היא כל עוד תשורר האדיקות בעמנו, לולא התפתחותו של הניש האורחי בקרב אחינו הודות להוכיות וההשלמה, שקבלו היהודים במאה האחרונה, כי אז לא היתה תנועתנו החדשה אפשרית כלל וכלל. ההיות ממות את ההרנסות החיות והבריאות, הנחוצות כלי-כך בעבודתנו הלאומית, והמשכילים שוכחים את כל אלה ומתירים ומותרים להאדוקים עד אין קץ, אף כי יודעים הם, שלא מן האדוקים והחנטיים תבוא ישועתנו, כי תנועת התחיה אינה סובלת את מצב ההתאבנות והקפאון גם לא את ההיות וההוללות, שנשתקעו בהם יראיני מצד אחד והסיריני מצד שני. ככה נברה בנינו הפחדנות מפני הישן ובמדה גדולה כזו חסרה למשכילינו ולרוב סופרינו הבנת-נדריה של ההשכלה החדשה ויחוסה הישר לחבת-ציון... .

* * *

הגנו האים איסא, כי ותרנתם של משכילינו וסופרינו נובעת ממקור המעות הישנה, שההשכלה היא רק מין השתלמות בלמודים בודדים, אשר דבר אין להם עם כל השאלות העיוניות, המנקחת במחור של כל אדם נאור באמת. מועים אנחנו, וכבר הגיעה השעה, כי נכיר את מעותנו. עלינו להיניש מה שמנישים האדוקים זה כזה, — כי בין התורה והחכמה יש נגד גדול ועצום, כי הפשרות הנעשות ביניהן הן רק מדרגת שונות, המקרבות לאט לאט יותר ויותר את נצחונה של אחת משתי-אלה: האדוקים יכולים להאמין, כי הן מקרבות את נצחון האמונה, והחפשים — את נצחון ההשכלה. כל האומר הקב"ה ותן הוא, יותר מעור, אמרו חכמינו, והסתגם הזה יכון לשתי המפלגות גם יחד, כל אחת מהן צריכה להלחם עד הקצה האחרון, צריכה לבלתי-לזוז מדעותיה בהכרה ברורה אף זיו כל שהוא (שלא מדעת ומבלי-משים אי-אפשר שלא תזחנה גם שתיהן פחות או יותר), ואז לא יהי מקום לצביעות משני הצדדים, או תבארנה הדעות, כל אחד יכיר היטב את גדלו, וממשיכות קיצוניות לשתי הקצוות גם יחד בעת ובעונה אחת תתגה הרמוניה שלמה ונעימה ולא הרמוניה מדומה, שלום למראית-עין ומלחמה התגששות פנימית, שלום מזוהף, שעליו יש לקרוא יחד עם הנביא: "שלום-שלום, ואין שלום!". לא שלום, כי אם מלחמה נחוצה לעמנו, מלחמה בעוז ואומץ, מלחמה בהכרה ברורה אך ורק לשם הדעת בלבד, לשם האמת כל אחד כפי שהוא מבין אותה, כפי האמת, שהוא מלא וחדור ממנה, כי אמת מוחלטת — מי יודע מקומה?...

ואחרי כי המלחמה צריכה להיות רק מלחמת הדעות, אם כן איסא, האם נחוק, כי תהיה ברעש וברעם, בחרפות וגדופים, בפאסקיבילים ושטנות, לשם פניות צדדית ובשם האהבה העצמית? לא ולא! המלחמה הזאת צריכה ויכולה להיות מלחמה בשלום. הדעות צריכות להלחם, אך לא בעלי הדעות: העיקר צריך להיות, מה נאמרי ולא, מי אמרי, מה צריכים אנו לקרוא לעזרתנו לא את הותרנות, המתיחסת יותר לדעות והמויקה להן, כי אם את הסבלנות, המתיחסת יותר לנושאי הדעות ומעילה להם הרבה. הן זאת היתה כל שניאתם של סופרינו בשנות הששים והשבעים, אשר, יחד עם הדעות, שמו לשחוק את בעלי הדעות, חשבו את אלה האחרונים לאנשים נשחתים ויצאו נגדם ברעש ורעם, בהאשמות וחרפות, בליצנות שלא במקומה ובהתמררות עזרת, שלא נתגה להם לחשוב כלל, אולי המצב גורם, אולי יש גם להצד שכנגד על מה לסמוך. אמנם אז היו כל אלה פחות או יותר נחוצים: הרפש היה גדול יותר מדי וכלי החיסרה אי-אפשר היה ליבשו. כעת אין לנו כל צורך לענות להחרדים מן הסערה, ומה גם לענות בחרפות קולעות אל פרסם, ואפילו בליצנות צריך להשתמש כעת בהירות יותר רבה. כל אחד מאתנו יסכול לא את דעות חברו, כי אם את חברו עצמו, לא ישתמש בגד בשום כלי-זיון אסורים, יכיר ויבין, כי אפשר לאחרים להחזיק גם באמת ובתמים (ולא רק מפני-צביעות) בדעות נשנות או נפסדות בעינינו אנו; ועל יסוד סבלנות כזאת תהיה גם מלחמתנו העזה והסרת-החמלה ביחס אל הדעות, מלחמה בשלום ביחס אל הרבנים והאדוקים בתור אנשים ועסקנים, וכן צריך יהיה להיות גם יתוסם של הרבנים והאדוקים אל המשכילים והחפשים. ככה תהיה, סוף סוף,

יכולת ואפשרות לכולנו להשתתף יחד, כל אחד לפי השקפותיו, בעבודה הלאומית, הקרובה ללכות כלנו, כחדרים כחפשים, כמעט במדה גדולה אהת.

ותרנות היא מין „מתיקות“, הבאה מתוך החפץ להחשב לאיש טוב ויפה בעיני הכל, להשביע רצון את כל המפלגות, מבלי שים לב, אם טוב ונכון הדבר, אם „הרצויו“ הזה אינו נגד האמת ולא יקלקל לעצם הענין יותר מאשר יתקן; ובכן יש בה, לפעמים גם שלא מדעת המותר, אבק-צביעות מעולפת בטוב לבב אמתי או מדומה, התפשטות מדומה של העצמיות, התפשטות העצמיות שיסודתה ב„אנכיות“ רבה, העושה הנחות לאחרים כדי שתעשינה הנחות גם לה. . .

סבלנות היא, להפך, הכרת משפטי-זולתנו, התרחקות מעצמיות גדושה, הכרה ברורה מחובתנו לדעותינו אנו, אך גם מחובת זולתנו לדעותיהם הם; ובכן יש בה לא התפשטות העצמיות, כי אם רק הנבלתה בהכרה ברורה לטובת היושר והמשפט ולתכלית ברורה הדעות ותקון המעשים.

לא ותרנות נחוצה לספרותנו, כי אם סבלנות; לא שלום מזוין ומדומה יועיל להפרחת עבודתנו הלאומית ולהרחבתה, כי אם — מלחמה בלוחם!

היילברג, מרחשון, א' תת"ל לגלותנו.

הציוניות ותורת המדות.

כאח

ד"ר א. פרידימאן (ברלין).

העם המרניש בקרבנו את כחו הלאומי, המשליך אחרינו את התענוגים החמרים בתוך יתר העמים ומשקץ את החיים ביניהם וחותר בכל כחו לבוא אל מטרתו הלאומית הנעלה, לחדש כנשר את נעוריו ולשוב ולהיות עם ככל העמים על הארץ — עם כזה מראה בעליל, כי כח גדול לו אשר יגדל במדה אשר ירבו המעצורים והמכשולים המונחים על דרכו המובילה אל מנמתו. על אחת כמה וכמה גדול הכח הפנימי של העם, אשר אחרי היותו כאלפים שנה מפורד ומפורד בין עמים שונים בכל ארצות התבל, אחרי אשר עמד כמטרה לכל השפעות העמים אשר בקרבם חי, יקום לפתע פתאום ויזכור את לאומיותו וכאיש נבחר יעמוד בפריץ נגד כל המתקוממים נגדו וירעים בקול, כי אל מספר העמים יחשב גם הוא. — כמעט עברו חמש עשרה שנה מעת אשר התעורר רעיון ישוב ארץ ישראל בתור רעיון לאומי, והנה אלפים ורבבות מאחינו עומדים נכונים ומקלותיהם בידיהם לצאת אל ארץ אבותיהם ולהחל שם חיים חדשים.

התעוררות כזאת עומדת בלי כל משל בספר דברי הימים לכל העמים. לולא היתה המחשבה הזאת מהשבת המון אדם רב, אשר מספרם אולי יעלה למיליונים, כי עתה היה יכול איש לכנותה בשם מהשבת חולם וחהה הזיונות אשר לא תצא מן הכח אל הפועל, כי מלבד מאות אלפים אחרים של יהודי אירופה המערבית אחזו הרעיון הלאומי בכל קצות עמנו וגם באשכנז ובצרפת יחלו צעירינו להחשב על הגל הלאומיים וביד הצעירים עתידות העם.

אין חפצי ומנמתי בזה לחקור ולדרוש באיזה אופן יצא הרעיון הלאומי מן הכח אל הפועל. בחקירות האלה התעסקו ספרים ומהברות למאות וגם כתבי העת, אשר הקדישו את מאמריהם לטובת הרעיון הנעלה הזה, וביחוד עלה כדבר הזה ביד החכם פ. הימאן במחברתו הנפלאה אשר יצאה לאור בבול בשנת 1897 בשם: *Das Erwachen der jüdischen Nation*. אבל הרבה יתר גדול הוא ערך השאלה: מה יביא החפץ האדיר לפתור את שאלת היהודים באופן רדיקלי כזה לכלל ישראל? איזה תועלת תצא מן התנועה הציונית ליהודים והנוצרים ואיזה פעולה תפעול עליהם בנוגע להמדות? האם לא תדחה את הנהגים אחרים מאות שנים אחרונות, אל חשכת ימי הבינים, האם לא תרחיק אותם מן המטרה הנשגבה אשר שמה לה האנושיות, כי לא ישא נוי אל נוי חרב וכל העמים יתקרבו אחד אל אחד ויהיו לאחים? האם לא תברא התנועה הזאת מקנאים קנאת הדת ולוחמים צרי-עין, אשר

יקראו בקול כי „עם נבחר“ הננו? האם לא ישנשג על ידה האנטיסמיטיסם ביחד כל משרתיו ומלויו כמו הקנאה, השנאה, השמחה בנפול האויב ביחד תולדותיה האחרים?

בירתולד אוי ע ר ב, מחבר ספורי-היער-השהור הנודעים, אומר באחד מספריו כי אל אחדות ואל יקר החיים נחויז מאד, כי יבחר האיש באיזה רעיון, באיזה „אידעע“, אשר יחטר בכל כחו להשיגה. בלי חפץ וחתיכה כאלה אין כל ערך להחיים. כמו שאמת ויציב משפט החכם. הוה, כן גם נעלה מעל כל ספק, כי בכח הרעיון הלאומי יותר מבכח כל הרעיונות הרוחניים שבעולם לברוא אחדות ושאיפה רוחנית לבני האדם. דברי הימים להעם הגרמני יעידו ויגידו באר הישב, כי המשפט החרוץ הזה אמתי הוא. כל עת אשר התאחדו האשכנזים ע״י המטרה הלאומית, כל עת אשר היה האידיאל של הממלכה העתידה את נפשותיהם, היו בתי הנבחרים מלאים תמיד מפלגות נאמנות, אנשים גדולים אשר נשאו את רוחם למרחוק, אנשים מלאי און עלומים, אשר ככה אבנים חסם, ינהלו את העם ויירמו משפל המדרגה את תולדת עם, ומאשפתות הבזיון את המלחמה הפנימית והחלשות — לגדולה. ספרה שלמה, מצב סוציאלי שלם נמצאו באשכנז לפני הפריץ מלחמת סידן. ואחרי תום המלחמה תחל עוד הפעם הירידה, המטרה הלאומית תעלם וביחד אתה חלפה הלכה לה ההסתכלות הרוחנית ובני אשכנז הגדולים מביטים בעיני מאטריאליסם על פני העולם, הספרה יורדת ופוליטיקה שפלה תנוול את הכבוד מתוך בתי המחוקקים.

הפעולות הנשגבות האלה אשר פעל הרעיון הלאומי באשכנז ובאיטליה החלו להראות כבר היום בין היהודים. מה נשאר עד ימינו אלה להיהודי העשיר מלבד תענוגי בשר? לקחת חלק בהנהגת האיים לא היה ביכולתו, כי האנטיסמיטיסם והנטיה להחיות את עצמו (ועל-בסמטעה-אלטונגסטרעב) סככו בעדו את הדרך והאורחים הנוצרים דאנו לבל יופיע היהודי במקום גבוה או בתור לוקח חלק בראש הקהל. המפלגה הקונסרוטיבית, אשר היהודי שטח לה חבר ותקן את תקנותיה ואשר רוטשילד ושרטרויס ברנז ישבו על ספסליה, נהפכה כבר למפלגה אנטיסמיטית. הליברלים הלאומים הנם צוררי ישראל במחשך, ולה חפשים אין בכלל איזה משרה אשר יכלו לתתה על יד איזה יהודי. בין הסוציאליזמוקרטים נמצאו אמנם יהודי מספר, אך העם הקונסרוטיבי יותר מכל העמים עוין את המפלגה הזאת ולא יחפץ בנדולתה. בהארצות, אשר בהן טרם התפתחה השנאה לישראל, יראו תולדות המראה הזה בעליל: היהודים האנגלים הנם כמעט בלי פרט יוצא מן הכלל „טוריס“.

אבל גם בחייו הפרטים לא יכול היהודי להתפתח כל צרכו, כי גם פה יגדר בעדו הדרך. הוא לא נהיה סקיר, לא שר חמשים, לא פרופיסור בבית מדרש מדעים, ובכן היה מכרת, אם לא היה בחפצו או נבצר מאתו להיות רופא או עורך דין, לפנות אל מקנה וקנין. ההתבוללות היתה בכל אופן בלתי שלמה. היהודי חקה את מדותיו ומנהגיו של הנוצרי וכל היצונותו, אבל בקרבנו פנימה נשאר תמיד יהודי. פעמים רבות לא הבין היהודי את הלך מחשבותיו של האשכנזי ולהפך. בכל נפשו חפץ היהודי להיות חלק מהשלמות האשכנזית, להיות גל בין גלי הנדר הכללי, אך למרות התאמצותו לא עלה הדבר הזה בידו.

מחשבות מרבית העם, הרגשותיהם וחשיהם לא נגעו עד לבבו, כי הוא עמד תמיד מרחוק. אלה המעטים, אשר למרות ההרגל של אלפי שנים לא יכלו נשוא את מצבם, היו בעיניהם אנשים חולמים, „נפשות בלתי מובנות“, אנשים אשר לא יאמינו, כאשר יאמר היינה, בדעות עצמם. ואלה הלכו אל מפלגות המהפכה, הם היו עמודי התווך של המרידות השונות, בשכלם החריף ותבונתם הבהירה נראו ספרה חמרת וציונית של שנות הארבעים וע"י מעשיהם אלה הפיחו מהדש את זיק השנאה בקרב העמים אשר קוננה בלבם משנות דור ודור, מורשה מאת אבותיהם ואבות אבותיהם. היהודי הפיץ להיות כאחד האנשים, הוא הפיץ לקחת חלק בראש מלחמת החיים ואויביו לא נתנהו לעשות כדבר הזה, אשר על כן אין להתפלא אם הכח הפנימי, האינדיבידואלי הכמוסה והעצורה בלבבו, אשר לא יכלה לצאת ממחבואה, בקשה ומצאה לה מקום אחר להתגדר בו, ותקרע תחת לאחה, ותהרוס תחת לנטוע, אשר על כן אין להתפלא אם ראינו אנשים בעלי רצון כביר בצד זה, וגמדים חלשי הרצון בצד זה אשר בלו בהבל את זמנם או נשאו את נפשם למותרות כמרבית העם, למען התנשא למצער אל מצב גדול למראית העין אם לא יכלו להניע אליו באמת.

אשר על כן נראו בדור כזה אי-שלמות, תמונת בלתי נעשות כל צרכן ודיס ארמוניה בולטת, התכונות והמדות האלה נראו ביתר שאת אצל היהודים העשירים אשר עמדו ברום איזה מדרגה, כי בהם נראה ההבדל הרב בין היכולת והרצון, המרחק בין הלחץ הפנימי, הנטיה לעבודה והמעצורים החיצונים. רק האוהב את עמו באמת לא ימנע מנגוע בפעמים האלה ולהראות באצבע על הבדקים האלה שנראו בבית ישראל.

הציוניות עשתה את הדבר הזה כאשר לא תכסה בכלל על הפשעים והחסרונות שימצאו במחנה, והיא גם הראתה את הדרך ואת האמצעים אשר על ידיהם יוסרו. ע"י הרעיון הלאומי קבלו המוחות החושבים מוזן חדש. בני ישראל החלו להבין בעד מה יהיו, בעד מה ילחמו מלבד מלחמת-הלחם, בעד מה יתרגשו ויתלהבו. עוד הפעם נברא מרכז רוחני, אשר נוכל להחיש לנו מפלט אליו, ורגש אחד פועם בכל לבות בני ישראל, וביחוד: פה יש מקום לעבודה היובית. לו היינו צריכים למופת כי היהודי הגהו ע"פ תכונת נפשו חיובי וכי איננו מעקר ומהרס כאשר יאמרו שונאיו — כי אז הביאה לנו הציוניות את המופת הזה, כי כל אחינו מהרו, כמעט גלחצו בצד בכתף לקחת חבל בעבודה הזאת. מן העת אשר נראתה המטרה הקדושה היו כל החבבות, אשר עמדו באיזה יחס אל הרעיון הזה בידי לאומיים צעירים לימים. האנשים התנפלו על העבודה הזאת בקנאת קדש, כאלו היתה צריכה המדינה העבריה להגמר ביחד עם מערכת פאריס, ובני הדור הישן אשר לא הסכימו ולא ראו כל אלה לא האמינו למראה עיניהם ויקראו „אוידי“! על הקנאים הצעירים האלה. ובכל זאת לא היתה פה לא קנאה דתית ולא קנאה פוליטית. וגם זאת, האמונה הונחה בקרן זווית מידי הציוניים הצעירים, כי מספר גדול של המנהלים הציוניים, וביחוד באשכנז, עמדו מרחוק לדתנו, ואם לקחו חלק במנהלים העברים, אז עשו כדבר הזה, יען כי ראו בו אמצעי לתחית הרגש ההיסטורי המשותף לכלנו. רק לאט לאט פלסה לה ההוכחה

נתיב, כי תנועה עברית בלי דת הנה דבר התלוי על בלי-מה, כי ציוניות בלי דת איננה עומדת על בסיס חזק וקים וכי לא יבינה כלל בני האומה הנאמנה עם דת אל. אבל כמו שלא ותרו על אשר למדו והוציאו מחכמת הטבע, כן רחוק היה לבם תמיד מקנאת הדת. להפך, הציוניים מתאמצים בכל תקפם להאיר את מחשבי אחינו ברוסיה, גליציה ורומניה, כן יביא למשל העתון הציוני „העולם“ היוצא לאור בוויין מדי שבוע בשבוע פרק „ע"ד חכמת הטבע“, אשר בו יסופר בלשון קלה ומובנה לכל ע"ד התפתחות המכוונות השונות והשתלמות חכמת הטבע. בעד היהודים המזרחיים של אירופה הנה הציוניות התעוררות אחרי התאבנות של מאות שנים, התרכזות עם המחשבות המערביות.

אך אין גם להניש בהתנועה החזקה הזאת אף „שובניסים“ דק מן הדק. אמנם ההכרה העצמית תגבר חילים, אך לא הגאות החיצונית, הרמת הראש וההפרזה הנמאסה כאשר נראה אצל יהודי ההתבוללות העשירים, מן הטעמים אשר בארנום למעלה, רק הגאון הלאומי כי הננו חברים לאיזה שלמות, פרטים אשר יש להם כלל מיוחד. לא פעם אמרו וחזרו ואמרו המנהלים: היהודי איננו נופל מכל העמים, אך גם איננו טוב וצדיק מהם. ביחוד שקיל הרעיון, כי יש ליהודים תעודה מוסרית או דתית מיוחדת בין העמים, למטרפסיה. הלאומיים הראו לא פעם, כי אך גאון ושטות היו מולידי הרעיון הזה. וכאמת השתמשו הנלחמים בהרעיון הלאומי בהאמצעי זה בתור כלי נשק. רעיון התעודה נברא על ברכי הרבנים הריפורמים כאלו הפצו להסיר את האשמה מעל הקב"ה על אשר פזר את ישראל לארבע כנפות הארץ ונתנם לבזו ולמשסה בין שאר העמים. במהנה הציוניים לא יזכר ולא יפקד הרעיון הזה. אבל לעומת זה מזהירים ומעירים הלאומיים להגדיל ולהאדיר את ההכרה הלאומית, לשמור את התכונות הטבעיות המיוחדות לעמנו, והזהרה הזאת לא נתנה עד הנה פתחון פה להאורחים הנוצרים להבדל ולהפרש כליל מאתנו. הרעות הפרטית בין היהודי והנוצרי הנה כמלפנים והחברות הלאומיות השונות אשר לתלמידי האוניברסיטה מקבלים בסבר פנים יפות את האורחים הנוצרים הבאים לבקרו מוזן לזמן. אמנם יוכל היות כי בזמן מן הזמנים תהפך התנועה הזאת, אם תצא מן הכח אל הפועל, לשובניסמית, אך להתנגד בעבור זה להרעיון הלאומי הוא נגד הרעת והבינה, כמו למשל הפיץ איש להתנגד להצדק יען כי יוכל להולד ממנו, אם תהי סעולתו במדה נפרזה, הרשע. העברי לא יוכל היות לאומי במדה פחותה וגרועה במשך זמן רב. אמנותו תצדו להטיב לגר כלתושב. בצר לו ינחם העברי, כי תבוא העת, אשר בה יתאחדו כל בני האדם ותהי הארץ מלאה דעת ד' כמים לים מכסים וכל עמי הארץ ינהרו אל מקדש אלהי צבאות ציון. עם דתי כהעם העברי לא יוכל לשכוח תקוות ומצות כאלה. בדם הלאום העברי, אם גם יהיה לאומי בשלמותו, יש איזה קורטוב של קוסמופוליטיסם במובן הטוב, אשר המדיצם כבר בימות שלמה המלך לנסוע אופירה, להתישב אחר כך על חפי ארץ ספרד, ולאחז ברחובות הממכר והקנין הגדולים אשר בצפון. הם ידאנו בעד עמם, כאשר ידאנ האב בעד משפחתו ולא יתרחקו גם אז מן רעיון האחדות הכללית.

באופן כזה ישינו ויבינו הצעירים אשר בארצות המערב את הרעיון הלאומי, הצעירים אשר גדלו בין שכניהם האורחים וידעו את האידאות הקוסמופוליטיות ואשר

על כן התלהבו לו ויאחזו בו בכל מאמצי כחם. בראש כלם עמדו הצעירים השומעים לקה באוניברסיטות ובם נראתה בעליל ברכת הציוניסם. הם התרחקו מעל תענוגי המשקים אשר להתלמידים האחרים, לא יצאו למלחמת השנים כלפנים, לא הוציאו כסף על משתאות ולא בקרו את בתי המרוח, אבל לעומת זאת למדו להכיר את הטוב, את ההתלהבות לקדש, את הבחירה בין צרכיהם וצרכי עם, השמחה להחיש ישע לאחרים. הם רכשו למו את הכבוד העצמי אשר אבד להם כמעט, למדו לשחק אם קרא איזה יחף את שם „עברי“ לקראתם. האישי אשר החיש בנפשו את רגש החרון העז, את ההתמרמרות אם יגע השני בכבודו על לא חמס בכפו והוא לא יוכל להתנצל ולהצטרך או לנקום את נקמתו, הוא ידע מה רב ערך הציוניות לעמנו.

אך פעולת הציוניות לא תהי טובה רק על היהודים לבדם כי אם גם על הנוצרים. נעלה הוא מעל כל ספק כי האנטיסמיטיסם לא נברא רק ואך מנטיות נמכות, כי מלבד הסבות הנמכות היו לו גם סבות אשר יש להיותן איזה משפט. ביחוד בארץ אשכנז היה הרגש אשר טפחו וגדלו פרייטשק הרגש כללי, כי על כל גרמני לשמור מכל משמר את התכונות המיוחדות והסגולות הפרטיות של עם „הרמן החרוסק“.

האזרחים התקוממו נגד ההשקפה החמדת של אחרים מן היהודים וישבי אשכנז וישילו את האשמה הזאת על כל עם ישראל. הם לא חפצו לסבול כי בני עם, הנבדל עיי תכונותיו הנפשיות וצורתו החיצונית במדה כזאת מעם הגרמני, יקחו חלק בהנהגת הממשלה וישבו כסאות למדין, כי תמצאנה ביניהם השקפות אשר אם אמנם טובות היו מן הצד האוביקטיבי מהשקפותיהם הם, בכל זאת התנגדו להן מן הקצה אל הקצה. אם אמנם לא נמצאה בהלך-המהשבות הזה של העם הגרמני גדולה בלי משפטים קדומים, נכל בכל זאת מצד האנושי להצדיק עליהם את הדין. ההוצאה מן הכלל, ההרחקה, הוא האמצעי הפשוט הנתן לכל בריה מן הטבע וכן גם לכל עם לבל יורע לו עיי הכנסת יסודות מתנגדים לו לתוכו. על ידי זה תברא גם היכולת של העם לפתח ולהשלים את תכונותיו הפרטיות. אם ינטע בתוך איזה עם ענף זר של תרבות, או יהדול העם מהתפתח עד אשר יעברו מאות שנים והענף הזר התבולל לגמרי ואז יוטב לו. כמה שנים נהוצות עד אשר תעבור הריאקציה של רגש העם מול יסוד תרבות זר, מראה לנו קבלת המשפט הרומאי (ius Romanum), אשר טרם התבולל לגמרי עד היום הזה.

והאם לא טוב הוא לשום קיין להמלחמה הזאת, מלחמת היהודים והגרמנים, אשר תמשך בלי כל תפונה עוד הרבה מאות שנים ואשר תאבד כחות שני העמים ביחד? יהי כה או כה: סבות האנטיסמיטיסם הנכונות רבות הן במספר מהסבות היכולות להצטרך, ומנהלי התנועה הזאת הנם אנשים רעים וחטאים והם מריעים הרבה יותר להעם האשכנזי מאשר לעם ישראל.

קנאת ההתחרות, השנאה הכבושה בלב העם נגד כל זר הבא להאזו בקרבנו, הנטיה הטבעית להגנות את החלש, להראות לו את נבורת אויבו, שקיין אמונות אחרות ודעות זרות, כל הסגלות האלה מוצאות את בעליהן והן עושות בדקים וסדקים אין קץ בתורת המדות של העם המושל. אם גם נפצו לרסיסים את הלונות יהודי מספר, אם גם לא נתנו להתפתח כשרונותיהם הטובים, בכל זאת יצא גם איזה טוב להיהודים

מן השנאה. הלהיץ החיצוני הכריח לדעת ולהכיר את עצמו, להסיר החסרונות הבולטים, ולהטיב את המצב המוסרי. אבל על הנוצרים היתה פעולת השנאה לדעה ותוצאותיה נראו לכל עין.

להרחיק את תולדות השנאה לישראל נחזין מאד להרחיק גם את סבותיה. האיש החפין להרחיק ולהסיר מאת החברה האנושית את פעולות הדימאנונים היותר נמבזים, עליו להלחם את האנטיסמיטיסם המעיר בקרב ההמון את ההרגשות והתאוות היותר שפלות ובהמיות.

ההשכלה הכללית תעשה את שלה בדבר הזה, והיגיעה בלי השנת המטרה בתנועה הזאת תשפיע גם היא על אברן האנטיסמיטיסם. אבל עוד הרבה הרבה מאות שנים יעברו עד אשר יאבדו כליל שרשי התנועה אשר הוכו עמוק עמוק בלבב ההמון ועד אשר ידעך האיש הזאת הבערת כקדחת בקרב לבכם פנימה.

גם מן הנקודה הזאת תראה ברכת הציוניות באופן מצויין מאד. בה במדה אשר יתלהבו לבות אחינו בעד הרעיון הלאומי, בה במדה אשר יתרנשו לעתידות עמם בימים יוצרו -- בה במדה תחלש הקנאה של העמים האחרים על אדות לקיחת חלק של היהודים בדברים העומדים ברום עולם המדינה. אם ימעט מספר היהודים באזיה ארץ על ידי היציאה לפלשתינא, יקטן גם האנטיסמיטיסם, כאשר הוכיחו כבר ארצות רבות למדי.

אבל הרבה יותר גדול ערך הציוניות בהלחמה בכל כחה את האמצעי השפל והנבזה אשר ישתמשו בו היהודים הממירים את דתם. היהודים האלה משתמשים בהמרת הדת כמשתמש בקרש-הקפיצה למען יקפצו בפעם אחת לתוך החברה הנוצרית. התנפה הגדולה של הממירים האלה ההותרים תחת מסוה האמונה לאזיה משרה בבית המשפט או בהמיניסטרוים איננה שוה אף דבר או הוהרה, וראויה היא רק לבזיון וקצף. התאוה המנונה לכבוד אשר בלב האנשים האלה אמנם לא לכבוד היא להיהדות אשר מתוכה יצאו, אך גם לא להנוצרות אשר תשפל על ידם ולא תנצח כל "נצוח מוסרי" בזה. האנשים האלה הגם היסוד המהרם בחברה הנוצרית בהראותם כי הגם משקצים את אשר יכבד כל אדם, הגה הם פגרים מתים להנוצרות ויסוד מחלל (דימוראליזירנד) להאנושיות בכלל, בהוכיחם כי רק התועלת היא מבט השקפתם. חובה גדולה מוטלת על הציוניות להציל את אלה מחוג "החברה הטובה" מהמרת הדת ולשום את פניה אליהם ואז תרכש לה תודה כן מצד היהודים וכן מצד הנוצרים.

הכה המוסרי של הרעיון הלאומי יראה ביחוד באזיה תוקף פלס לו נתיב אל לבות היהודים, אשר זכר עמם טרם נשכה מעל לבבם. הפעולה המוסרית אשר יפעל תראה ביחוד באזיה אופן ילחמו בעדו סופרים מפורסמים בעלי צורה, חכמים אשר קנו להם שם עולם בין העמים, תראה באזיה חפין נמרץ יקדיש יהודי בן המזרח המצפון בעניו את כספו ליסוד המושבות בארץ ישראל או לבית האוצר הכללי. תנועה כזאת תזכר ותכתב לכבוד בספר דברי הימים, תהיינה תוצאותיה מה שתהיינה.

גם בעולם הפוליטיקה יוצדק המשפט: "בפרים תכירמו".

שלוש תכונות נפשיות בישראל.

מאת

ד"ר שלמה רובין.

פרק שני*.)

הנטיה אל אי-סבלנות באמונת הדת.

פתיחה.

יש בנו מדת סבלנות נמורה בנוגע אל אומות העולם כדתייהן השונות. שלום ושקטים אנחנו בטבענו בנוגע לדעות ואמונות העמים למשפחותיהם בנוהים בארצותם. טבועים בנו דברי הנביא: „כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו". את הכתוב: „אלהים לא תקלל" מפרשים השבעים ויוסיפוס (קדמוניות ד' ה') על אלהים אחרים, שאין אנו רשאים לקלל ולבזות אותם. בצוות המחוקק האלהי את בני ישראל לבלתי עבוד צבא השמים אמר „אשר חלק אותם לכל העמים", כאלו נתן להם אלהים רשות לעבדם. הצווי בתורה לעקור ולשבר ולמגר את כל מצבות הכנענים ואליליהם לא בא מחמת קנאת הדת, כ"א מפני היראה שלא יזנו בני ישראל אחריהם במרשבותיהם בארץ שבעת העממים, אכן עם אלהי העמים העכו"ם הרחוקים משכונותינו אין לנו ד"ד ותחרות קנאה, כי עוד נתחסד עמדם כמאמר חז"ל: הסידי אומות העולם יש להם חלק לעדה"ב, ועל הדורש כי אנשי אומות אחרות אינם בתחית המתים גער ר"י ואמר: לא ניחא למריהו דאמרת הכי (כתובות ק"א). ואמרו (סוכה כ"ה): בומן שבית המקדש קיים המזבח מכפר עליהן (על האומות), וכ"ש בנוגע להעמים החדשים שאינם עכו"ם שלא תגרע הבתנו להם בשביל שני דתם ואמונתם.

אולם כ"ז בנוגע מבחינת לנו, אבל מבפנים בקרבנו לא נשא ולא נסבול דעה ואמונה שונה לאיש מאת רעהו, מפני מדת אי-הסבלנות הנטועה בטבענו. את הקנאה והנקמה נגד עובדי ע"ז בעמנו, כמו במעשה העגל ועיר הנדחת ואלהיו בהר הכרמל וכדומה, אין לכנות אי-סבלנות, כי אין סבלנות מותרת בנוגע לע"ז בקרבנו שהיא השחתת היעם כלו ופקוה נפשו. אך רדיפות יחידים וכתות אלה מול אלה בשביל שני דעות בפרושי התורה ובכנות מצותיה הפרטיות, והגורדין „מורידין ולא מעלין" הנמתה מאת הרמב"ם על קטני אמנה בעקרים שלו והשגור גם בפי הפוסקים, שאיני

* ראה הפרק הראשון בהכרך הראשון של האשכול צד 29—17.

מישוך כחוט של חסד כי אם מתוה כרצועת מרדות, ועל ידה רעם יופיטר או הרב דמוקלס הוא „החרס“, זו היא אי־סבלנות ואלה תשוּקת עמנו מדור דור והיא תמשל בנו עד קץ הימין, כאשר נראה בפרקי היסטוריא אשר נטלל בזה מעט מהרבה לעיני הקורא.

א. המפלגות בימי בית שני.

לפלגות „יהודה וישראל“ לפני רחבעם וירבעם כבר בימי שאול דוד ועוד קודם להם גדולים חקרי לב בין יודעי בינה לעתים בישראל ובאומות. אמנם הסכסוכים ההם, כמו אחרי בן השנאה בין ירושלים ובין שומרון (אהלה ואהליבה בפי יחזקאל) והמלחמות בין מלכי ישראל ובין מלכי יהודה, היו בענינים מדיניים ולא בענינים דתיים, כי הזון התורה עוד לא נפרץ או בימי בית ראשון. אולם בימי בית שני אחרי אשר עזרא ועולי גלות בבל הודיעו והורו תורת ה', התעוררו חלוקי הדעות בפרושי התורה ובהבנת הכתובים אם כמשמעות הכתובים בלשון, או בדרך דרש לפי הקבלה בע"פ, ובבחינה הזאת נפרדו גם אנשי שומרון, הם השומרונים, מהיהודים בענינים דתיים, אם אמנם ראשית מדון שלהם היה גם פה ענין מדיני, כי רצו השומרונים (אנשי שומרון שהיו מלפנים צרי יהודה ובנימין) לבנות יחדו עם עולי בבל את בית המקדש בירושלים, וגם הגרים שבקרבם רצו להשתתף בבנין הבית באמנם כי גרי צדק הם לאמר: „נבנה עמכם כי כמוכם נדרוש לאלהיכם ולו אנחנו זוכחים מימי אסר הרן מלך אשור המעלה אותנו פה“: אבל עזרא, אשר הקפיד והרד מאד על טהרת האומה, גער גם בנויפה ודחה וגרש אותם מהסתפח בנהלת ה', ובוזה הפרו על קנאתו הלאומית, ולא שמר לעשות כחוק המוסרי בפי הבא אחריו: לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (בכונה על דחית המחדש שאולי בקרבתו לא יצאו ממנו מהרסינו ומחריבינו) והעלה בזה אף סנבלט ומרעיו, אשר ברוח נקמתם היו למלשינים, והבאישו את ריה השומרונים בעיני היהודים, והפרושים דהפו אותם אחרי כן בשם „כותים“, „גירי אריות“ מקרב היהודים לעולם. השומרונים בנו בית מקדש להם על הר גריזים, ובבית זה כהן מנשה בן יהושע בן יהוצדק וצדוק עם ביתוס וזה היה תחלת המינות (הראב"ד בספר הקבלה). הקול יצא אחרי כן שמצאו דמות יונה במקדשם, אולם הם עמדו על דעתם שהם יהודים נמורים מהזיקים בתורה שבכתב, ורק מתנגדים אל תורת הפרושים, כמו הצדוקים והביתוסים, אשר כמוהם לא האמינו גם השומרונים במציאות המלאכים ובתחית המתים (ספרי פ' בשלה ומס' כותים בסופה).

ב. ברכת המינים.

השומרונים נפלטו בקרבם להרבה כמות כמו: דוסתאים (שהתקינו שאין לומר ברוך אלהינו לעולם), כותאים, סבאים, שמראים, גונתאי וכו', בשמותיהם ע"ש מוריהם שהיו ר' דוסתאי רבי סבאי וכו' (הנוכחים בפרקי דר"א ל"ח ובתנחומא וישב ובילקוט מלכים) ובתלמודים ובמדרשים הם נזכרים בשם הכללי „כותים“ ופעם „שמראי“ (כ"ד ויגש: ר' מאיר חמא חד שמראי וכו') ופעם אהת, „גונתאי“ (מדרש איכה ב'). גם בקרב הצדוקים היתה איוו פלגות כמו העלעניסטים והאלכסנדרונים, שבאו עם חנוני ולא רצו גם הם לקבל את התורה שבע"פ מאת הפרושים ולא האמינו

בתחית המתים כמו הצדוקים (נדה ע') שאלת האלכסנדריים בדרך התול אם מתים לעתיד לבא צריכים הזאה). את הצדוקים (שעם מקצת דעותיהם מסכמת הלכה קדומה לדעת הרא"ג) קראו הפרושים בשם „מינים“ (במשנת ברכות „משקלקלו המינים“), „אפיקורסין“ (ב"ב צ"א לתשובת האפיקורסין) והיו להם נכבדים עכו"ם (עירובין ס"ח) ומומרים אוכלים נבלות להכעיס (הוריות י"א), אם אמנם הסבה הראשית למחלוקת הצדוקים והפרושים היה הבדלם בפרוש התורה לדעת צונזן בספרו על הדרשות פרק עשירי.

גם האיסיים והתרופיים, ובתוכם גם פילון (שפרש עין תחת עין וכו' כפשוטו) התנגדו ברב או במעט אל תורת בע"פ של הפרושים, ונפלטו גם הם בדעות ואמונות שונות.

נגד כל משפחות בני ישראל האלה בשביל דעות ואמונות שונות שבקרבם בפירוש כתובי התורה תקן שמואל הקטן (למרות הכתוב הרגיל בפיו „בנפול אויבך אל תשמח וגו') בשמ"ע „ברכת המינים“ או „ברכת הצדוקים“ — ברכת קללה נמרצת „תעקך ותשבר ותמגר“ — על השומרונים (פה בכנוי „מלשינים“ ע"ש סנבלט ומרעיו בראשיתם) ועל הצדוקים והביתוסים והאלכסנדריים והגנוסטיקים (אבות המקובלים שלנו) והאפיקורסים (הוספת צדיק חסידיו בכונתם על כל משכיל דורש חכמה בספרים היצונים).

ג. הקראים.

בכל מיני בעלי דעות ואמונות שונות האלה, ואף בשומרונים בטרם יצא הקול שנמצאה דמות יונה בהיכלם (שאו בשם „כותים“ נזרו עליהם — „דניאל ובית דינו“ נזמא קתני — כעל עכו"ם נמורים ואסרו שמנן משום ייגן — ור' יהודה נשיאה התיר אח"כ שמנן — מ"מ לא אסרו לקבל גרים מהם שמקבלים אף מעכו"ם) לא מצינו שנכרתו לגמרי מקרב עדת הפרושים ומקרבתו, כי לא נאסר החתון בהם, ולא נגזר על פתח וינם, והיו רק כמדיני אחים בכללם (מלבד אחדים שיצאו משורת הסדר בריבם עד שפך דם) ויד הפרושים היתה פשוטה לקבל מהם חזורים בתשובה. אבל לא כן היתה מנת חבל הקראים, כי נקרעו לגמרי ונבדלו מעדת הרבנים ומבית ישראל, ויותר מעכו"ם נמורים נחשבים, כי אין הרבנים מקבלים גרים מהם, כי בניהם כממזרים נחשבו (לרגלי החלוקים בהלכות אישות בין הרבנים ובין הקראים) וממזר לא יבא בקהל ה'.

אם הקראים הם יוצאי הלצי הצדוקים, לא נדע בכרוה. מפרוש פרקי אבות להרמב"ם ומהחזרי מאמר ג' אין ראיה ברורה, כי הקראים היו כבר בימי בית שני. השם „קראי“ הנוכח במשנה בדרו חכמי זמננו, כי היא הוספה מאוחרת — אך זאת נדע, כי מימי עגן ואילך השנאה הכבושה בין הרבנים ובין הקראים רחבה ונסבה למעלה ולמטה, ומה גם מעת יצא הגזר דין מפי אחד גדולי הרבנים: „קראים (קרעים) אינם מתאחים לעולם!“ — ואם רצו הקראים כפעם בפעם להתקרב אל הרבנים, רחו הרבנים אותם בשתי ידיים, ולא זכרו כי הקראים עצמם ובשרם הם, ולא נאנחו כמו בני ישראל במעשה פלגש בנבעה, כי „נשאו קולם ויככו בני גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אהרן.“ —

אמנם כן הוא, אבר גדול נחתך מעם ישראל כאשר גורשו הקראים מהסתפח בנחלתנו. אמת כי האשם תלוי בשני הצדדים, נטוע בשבע איי-סבלנות, כי גם הקראים יצאו לריב על הרבנים, ונחרו אלה באלה להעלות אף ולשפוך חמה, אולם לא שמרו עברתם לנצה כמו הרבנים, ולא פעם אחת קרא אחד חכמי הקראים לשלום אל אחד הרבנים, והיה אם שלום ענהו גם הוא, או נחשב בעיני הרבנים כיוצא מהכלל וככופר בעקר וכקראי לכל הלכתו, כאשר קרה בזמננו את רנ"ק בעל מונה"ז בהשיבו שלום אל שאלת חכם מהקראים, כי מדרו הקנאים את חייו וחפאו עליו כי יצא מדת הרבנים ונהפך לקראי.

הקראים הועילו הרבה בלמודי דקדוק הלשון העברית, ורבות פעלו בחקרי הפילוסופיה הדתית. בקרב הקראים היו חכמים שיהיו לעולם לתפארת עם ישראל, כמו יהודה הדסי, אהרן בן יוסף, אהרן בן אליהו, יצחק טרוקי ודומיהם, חוקרים מופלגים ודבקי הדת הישראלית, וטרעים בשקידתם וחריצותם לטובת עמנו ודתנו.

הקראים היו ראשוני המשוררים העברים, אשר הלכו במדות חרוזיהם בדרך המשוררים הערבים, ומהם למדו וקבלו משוררינו הגדולים. אם הרי"ש פינסקר הפריז על המדה, כי נפתח אחרי תעתועי אב"ן רש"ף, בהעלותו את הקראים על מרומי ספרתנו וירא ראשית להם; בכל זאת רב חלקם מאד במקצוע הזה, ועלינו להודות כי בקרת המקרא במישב הניגון אשר יצאה מאת הראב"ע מקורה בקראים, שמחכמיהם קבל הראב"ע ולמד בקרתו השנונה, למד וקבל מהם עם התראותו כמסתיר פנים מהם וכחולק ומשיג עליהם, עד שנוכל להחליט בכלל, כי בלי הקראים מי יודע אם הגיע פשט המקרא לממשלה ע"י הרשב"ם והרשד"ל, אחרי אשר הדרש והנסתר ירשו מקומו, וכל בעלי הפשט הפשוט לפי חקי הלשון אך קראים המה בבחינה הזאת, כי הרבנים ההולכים בנתיבות התלמודים והמדרשים התנגדו מעולם אל הפשט, וכמתנצל קורא רש"י בפעם בפעם: „ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי“. ואנחנו כלנו כהיום הזה אשר נתור ונחקור ונחפש אחרי פשט המקרא אך קראים הגנו.

הן היו בינינו רבנים גדולים, אנשי שם, מלמדי זכות על הקראים וחפצי קרבתם בסבר פנים יפות, כמו רב האי גאון בתשובתו: „מעולם לא נמנעו רבותינו ע"ה מלמול את בניהם של הקראים בשבת ... ומתכנסין לבתיהם ...“ וכן הרמב"ם באגרתו „כי אלה הקראים ... להתקרב אצלם ... ולכבדם וללכת לשאול בשלומם ...“ אבל דבריהם היו כקול קורא במדבר. בזמננו דבר גם הרב שי"ר רכות על הקראים במכתבו ע"ד אב"ן רש"ף, אבל באגרתו לר"י קעמפף (אשר זה האחרון כתב על הקראים „הכת המבוערה הזאת מאז מקדם בצרעת ממארת היתה לבית ישראל“) לא מצא שם יותר גנאי משם „קראי“ לכנות בו את בעל „החליון“.

ד. הרמב"ם.

קנאים לחומי רשף פגעו בהרמב"ם אחרי מותו. אש מתלקחת, אשר הציתה קנאת דעה, ואמונה בלב מתנגדיו, בערה בשלהבת יה ותאכל בקצה המחנה מזה אנשים חכמי לב בדורותיהם, והיתה ללפידים מוקי עולם, כי הגיעה עד שערי ערכאותיהם יאוייבו פלילים, ונמצא שם שמים מתחלל, ותפוש המלחמה ותעבור את הגבול

במוסר ובדרך ארץ, עד כי תצלנה אונינו עד היום הזה לשמע ההרופים והגדופים. אשר קראו אלה לאלה ויורו המורים בחצי תורה ובקשת קבלה, ורגזו ושחקו ואין נחת ...

ה. הרשב"א.

כלי זין היותר איום וגורא ביד האי-סבלנות, היתה חרב החרם, אשר שאלו רבנינו מאת הרומיים (ראה ע"ז דר. שמיעדעל ב"השחר" שנה עשירית) ומעמים שכניהם, חרב פיפיות מנפש עד בשר תכלה, חרב נוקמת נקם ברית בבני בריתנו. החרם הרבה חללים בישראל ועצומים הרגונו בבית יעקב, כי היה הנחרם כצבי מודה וכל מוצאו אם לא יהרגנו ירוק בפניו ויקרא לו טמא ושקץ ישקצנו, עד כי מאם בחיים וטרף נפשו באפו. חרב חרם כזה הוציא מתערה התלמודי הגדול נפן אדרת הרשב"א מפני איזו חולמים בדמיונות ח"ן בפרובנציה, וינפס ויעוסף את תרכו על ראשי חכמי ישראל, ואסף בהרמו כל משכיל דורש חכמה, ויגור לכל יוד איש אשר בשם ישראל יכונה ללמוד פילוסופיה, ובמלה הזאת הבין כל דרישה וחקירה בחכמות היצונית, חוץ מהתלמוד ומפרשיו. הברדשי באגרתו הנפלאה התחנן לפניו ויציע לפניו תועלויות החכמות והמדעים גם בעניני דת ודין בעמנו, אבל לא שמענו כי השיב הרשב"א אחרי כן את הרבו הקשה אל גדנה. —

ו. נרדפים ורודפים.

"המקום יצילנו מנרדף ששב להיות רודף" אמר חכם אחד. וזה אמת, כי אין רודה באף קנאת אש דת גדול מנרדף מקודם ששב להיות רודף אחרי כן. זו תכונה נפלאה ביצר לב האדם, כי לפי ההגיון הפשוט לעולם לא יתהפך הנרדף לרודף, באשר יודע הוא את נפש הנרדף מה רע ומר חבלו, אבל הנסיון יורנו ההפך, כאלו רוצה הרודף עתה לקחת נקמתו על אשר נרדף מקודם; אך במי? בנרדף חדש! רבני אמשטרדם אשר זה מעט נמלפו מחרב נוקמת נקם ברית האינקוויזיציה, שבו לרדוף בחמת אינקוויזיציה יהודית בני ברית אקוסטה ושפינוזה. ובדורותינו הרימז הנרדף מקודם מאת הצני בפ"מ, שב להיות רודף בבר. את רש"ה אחרי מותו לבלתי תת לו קבר בישראל, והרשי"ר שנרדף עד חרמה בט. שב להיות בפ. רודף את הרא"ג וכדי בזיון וקצף.

עוד רועש ונועש באונינו רעם הקנאי יעבי"ן מול ר"י אייבשימץ, שבו נתחלל שם שמים בקרב אויבינו פלילים, ובשצף קצפו אומר יעבי"ן על הרד"ק כי מעישה מרכבה שלו ראויים לעיין בהם בשעי דבית הכסא (מטפחת ספרים ח"ב) והוא כעין שכתב הרש"ל על הפילוסופיה של אריסטו שכדאי לעיין בה בהליכות לבית הכסא (ש"ת הרמ"א ו'). עוד תצלנה אונינו מהמית החרמות, אשר הרעים הנאון מווילנא על ראשי חסדי חב"ד בשנותם כמעט קט איזה נוסח בתפלה. ואם בארזים כאלה נפלה שלהבת אי-סבלנות באש דת, מה יעשו אזובי קיר? מה יעשו חסידים בורים ומשכילים הדיוטים? על כן רבתה המהומה והמבוכה בין שלש

האשכול

המסלנות בזמננו, אשר ר' משה סופר בשו"ת חתם סופר ט"ו קרא להן בשמות:
„הרשיים“ (נאורים), „קדושים“ (חסידים), „פרושים“ (מחויקי הדת).

* * *

הנה כן האי-סבלנות היתה בעוכרינו מקדם קדמתה, ועד היום הזה אין שלום בעצמינו. גם אם לא יצא הפסק דין: כל ישראל ערבים זה בזה, מרגיש היהודי בלבו איזו ערבות בעד חברו, בחשבו את עם ישראל כאיש אחד: „איש ישראל“ במקרא, ורוב המצות והחקים נאמרו לישראל בלשון יחיד, כאלו מדבר המחוקק לאיש יחיד, בשנם מצאו במקרא כי איש אחד הטא ועל כל העם יצא הקצף, כמו עכן ויהונתן, והמחוקק האלהי קרא מכאב לבו: „האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף! — על כן ראה היהודי מעולם אי"ע בתור שומר שערי שמים לריב את ריב האלהים, אם אמנם שאלת חול: „האתם תריבון לבעל ... אם אלהים הוא יריב לו!“ יטולה להיות מוסב גם בקדש על אלהים אמת. אכן מעת אשר קיימו וקבלו בני עמנו את הפסק דין: „כל ישראל ערבים זה בזה“ היהודי איננו לוחם מלחמת השם בלבד נגד החוטא, כי אם מלחמת עצמו ובשרו להגן בעד נפשו, כי הוא רואה אי"ע ערב קבלן ממש בעד חברו החוטא, ויחרד לרגעים לאמר: טוביה הטא ואנא מיניד! כמשל אשר נשא הממשיל משלים מדובנא לאמר: פעם אחת יצאה אש ותאכל בקצה העיר, והנה זה בא איש אחד מקצה האחר, והוא מר צורה: הוי תבערה! הוי אסון! מה לך כי נזעקת זעקה גדולה ומרה? שאלתיו, הביתך שם אשר תאכלהו האש? לא, ענני, איננו בית, אבל האיש בעל הבית הנשרף יש לו חובות לשלם, ואני ערב בעדו, אי"כ אני הנשרף ולא הוא.

פרק שלישי.

הנטיה אל „ונהגין להחמיר“ בדיני הדת.

פתיחה.

שתי המלות האלה „ונהגין“ — „להחמיר“ השגורות בפי הפוסקים האחרונים מימות הרמ"א ואילך, העלו עשן באף הנאורים בימינו ואבק בעיני המתקנים ההרשיים. אלה לאלה שואלים: מה זה „ונהגין“? מה זה ימריצנו לפסוק הדין לכל באי עולם לפי מנהג איזו עיר או משפחה. אלה לאלה ממללים: מה זה „להחמיר“? האין די לנו משא החומרות אשר העמיסה התורה שבע"פ על התורה שבכתב, כי נוסף עוד חומרות על מנהגים?

אמנם המשים עין ולב על הכונות נפשיות הנסועות והקבועות בכל עם ועם, ויודרוש אחרי הנסיות הטבעיות בעמנו, ימצא כי תוכן שתי המלות האלה איננו חדש בפי

האחרונים, כי אם התנהל מהקדמונים והתהלך בקרבנו מיום היותנו למשפחה ולשבט ולעם; ימצא כי לא דבר ריק הוא הפתגם „מנהג ישראל תורה“, „מנהג אבותינו תורה היא“ (הרש"ל שו"ת י"ז) ונוכל להפוך המשפט ולומר: תורת ישראל (כמו שהיטה ובושר בחלב ועוד ...) מנהג הוא באסמכתא גרידא על המקרא — ימצא כי המנהגים קדמו לתורה המיוסדת ברובה עליהם¹, כי התורה שבכתב ברובה מיוסדת על מנהגים (כמו הלכות אישות, מודר הבתולות, יקדושין ניטין יבום ירושה נואל הדם מקום מקלף זכות האב על בתו שבת מועד קרבנות וכו') שקדמו באומה למתן תורה², והוסיפה עליהם לרוב הומרות (הרי כי הפתגם „ונהגין להחמיר“ התחיל כבר עם תורת משה!), והתורה שבע"פ הוסיפה הומרות על התורה שבכתב, הפוסקים הוסיפו הומרות על הלכות התלמוד, שישודתן על המשך המנהגים, הכי קראו למשפטיהם „הלכות“ מן „הליכות“ עולם, ומרגלא בפיהם: פוק חזי מאי עמא דבר! כל בית ישראל יחיו על פי ה„שלחן ערוך“, וכל השלחן הזה עומד על רגל אחת: „אין לבטל שום מנהג“ (אורה חיים תר"צ י"ז) ...

א. היבום.

מנהג היבום היה נהוג בישראל קודם מתן תורה, כי אחד נוואלי המת נשא את האלמנה, להקים שם המת על נחלתו, כמסופר אצל יהודה ותמר „בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיק“ וכן במגלת רות עם בועז והנואל „וזאת לפנים בישראל“ (הרי „ונהגין“).

תורת משה באה להוסיף על המנהג הזה, להגביל חיוב היבום רק על אחי המת כמו שהיה אצל יהודה, ולהחמיר עליו בעונש קשה אם לא יאבה אחי המת ליבם את האלמנה, וירקה בפניו לעיני קהל ועדה, וחלצה את נעלו ויקרא ל שם גנאי בישראל „חלוץ הנעל“ והיה שמו לדראון (הרי „להחמיר“) על אשר הקשה את לבו על זכר אחיו המת.

חכמי התורה שבע"פ הוסיפו על „ונהגין להחמיר“ הזה (דקדוקי הומרא כבוקע חוט השערה) עד כדי מסכת שלמה בתלמוד, ולא נתקרה דעתם של הרבנים עד שבטלו ברוב ארצות את מנהג היבום לנמרי, והשאירו את ההומרא של העונש הנורא היא החליצה. אם אחד הנאורים והמתקנים החדשים (כהרא"ג) ישאל אותם עם הספר: דין מפורש במשנה, אם אין יבום אין חליצה, ואיך תקיימו את החליצה אחרי אשר בטלתם את היבום? ומדוע ענש יענש היבם בפלילים בפומבי וכדי בזיון. אם יש את נפשו לקיים מצות היבום, אבל הרין מוחה בידו? — הלא יענו ויאמרו: „מנהג עוקר הלכה“ — „מנהג מבטל הלכה ודין חכמי התלמוד אעפ"י שמצאו לו סמך מן המקרא ולא דוקא מנהג חכמים אלא אפילו מנהג ספנים וחמרים“ (הרש"ל

¹ וזה כונת אסרם (אליהו רבה כ"ג), „ישראל קדמו לתורה“, ולפי הנראה היו מהמנהגים ההם גם כתובים קודם מתן תורה כראיתא בס"ר: „ואל ישעו דבריו שקר מלמד שהיו בידן מגלות שהיו משתעשעין בהן“ (שמות רבה ח').

² רמזים בהכתוב על אברהם „עקב אשר שמע .. וישמיר ... חוקותי ותורותי ...“ ובהכתוב בתשובת משה לחותנו: „חקי האלהים ותורותי“, כי לספרע נחשבו גם הכנהגים: הקדומים הם בתור חקי האלהים ומשפטיי.

יש"ש ב"ק) — „אע"ג דהרבה נאונים מתירים מ"מ מאחר שנהגו להחמיר אף ברעבד יש לאוסרה" (דרכי משה להרמ"א אר"ח תגי"ה ה) — „לכן אין לשנות המנהג" (הרש"ל יש"ש גיטין ס"א י"ב).

ב. הגט.

ספר כריתות הוא הגט שנותן איש לאשתו אשר לא תמצא הן בעיניו לשלחה מביתו, היה נהוג בישראל קודם מתן תורה, ותורת משה באה להוסיף ולהחמיר, שאסור להמגרש לשוב לקחת את המגורשת אם נשאת בינתים לאיש אחר. דקדוקי דיני הגט בהוספת הומרא ע"ג הומרא פרו ורבו בתלמוד למסכת שלמה, ובספרי הפוסקים להררים תלום בשערה או בקוצו של יוד, וכל זה אינו אלא המשך „ונהגין להחמיר" מתהלתו ועד סופו כהיום הזה.

ג. גיד הנשה.

האסור הראשון בהלכות מאכלות אסורות בדתנו, הוא אסור גיד הנשה, מיוסד על מנהג קדמוני (שהוא אולי לפי ראות עיני הנאורים בימינו מנהג תפל בלי מלה ושעם מספיק בגיד הנשה בעצמו שאינו בנותן טעם) במשפחה או בשבת, מנהג בני יעקב הוא ישראל לזכר המקרה אשר קרה את אביהם (יהיה בפועל או אך בדמיון או גם בחלום).

כותב התורה המספר לנו את המקרה של יעקב אבינו בהאבקו עם איש בלי"ש, מעיר כמו ע"ד אנב והשערה (אולי במאמר מוסגר), כי המקרה ההוא הוא מקור ושעם המנהג בקרב בני ישראל, שלא יאכלו את גיד הנשה אשר על כף הידך (של הבהמה), כי נגע הלוחם הזר בכף ירך יעקב בגיד הנשה. ע"ד שמעיד כותב הספר שמואל, כי המקרה אשר קרה את דגון אליל הפלשתים לפני ארון האלהים הוא מקור ושעם המנהג בקרב הפלשתים באשדוד, כי כל הבאים בית דגון לא ידרכו על המפתח.

לא מפי המחוקק יצא האסור הזה כמצוה לאמר: אסור לאכול את גיד הנשה, כי אם מפי המספר, והעד בהוסיפו המלות „עד היום הזה" (כמו שחתם המספר בשמואל שם „עד היום הזה" ושם בודאי לא היתה כונת הכותב העברי לצות על הפלשתים שלא ידרכו על מפתח בית דגון), שאלו המחוקק והמצוה יאמר „לדורותיכם" או „לדורות עולם" ולא יאמר „עד היום הזה".

התורה לא הוסיפה להזכיר עוד הפעם את אסור גיד הנשה, כי אם השאירה אותו על היתד הנאמן „ונהגין" בלי רעהו „להחמיר" — אכן התלמוד ונושאי כליו הוסיפו כמשפטם „להחמיר" אל „ונהגין" הזה, כי דרשו אותו כמין חומר, ונקרו ודקדקו בו בחומרא ע"ג חומרא, עד אשר כמעט נכרת אוכל מפיונו, בחסרון מנקרים אומנים בקיאים במלאכת הנתות.

וכי יזיד איש מבני ישראל לשאול את מעתיקי התורה שבע"פ: רבותי, מה זה קבעתם לדורות מנהג לפי שעתי כאמור „עד היום הזה" ולא „לדורותיכם"? יענו ויאמרו: אמת הדבר, אבל אין מקשין על „ונהגין להחמיר"!

נניח כמעט כי אסור גיד הנשה לא היה נהוג מעולם ולא נזכר כלל בתורה, והנה לפני שלש מאות שנים קרה את בעל השיע, כי נפתולי אלהים נפתל את, "המניד" שלו בליל חשך וערפל, ובהאבקו עמו נקעה כף ירכו. עוד בעל השלחן צולע על ירכו, והנה זה בא בעל המפה וכותב: ונהגין בקצת מקומות שלא לאכול את גיד הנשה אשר על כף הירך, כי נגע המניד בכף ירכו של מרן הביי. והפוסקים הבאים אחריו הרחיבו את המנהג הזה של קצת מקומות על כל מושבות בני ישראל בתוספת חומרות כמשפטם. הלא אז יקראו הנאורים והמתקנים אחריהם מלא וירגנו באהליהם כמתאוננים רע באוני הרבנים והדינים וישאלו: רבותי, מה ענין גיד הנשה בבהמה הנאכלת אל כף ירכו של מרן הביי? משל לה"ד לאדם שנשא על שכמו שק גדול מלא פלפל ונעשה בעל מום בירכו, קפיץ ונשבע שלא יאכל פלפל כל ימי חייו! מה יענו הפוסקים הלא ישיבו: אמנם כן הוא. אבל ... אוקי, ונהגין להחמיר" אחזקתיה.

ד. קרבנות.

בין המנהגים בישראל שקדמו באומה קודם מתן תורה, היו גם מנהגים זרים בעקסם לדת משה וישראל ונכרים לרוח היהדות, אשר עקב התבוללות העברים הקדמונים בקרב עמים אחרים נכנסו בנבול בני ישראל קודם מתן תורה.

תורת משה בהתבוננה אל הנטיה הטבעית שבעמנו אל דרך הניס, ובראותה כי המנהגים ההם הנו שרש עמוק בעם וקשה לעקם מקרבנו, השאירה את המנהגים של האומות, כמ"ש הרמב"ן (בראשית כ"ט) כי תורת משה קבלה איזו ממנהגי נכבדי האומות, ובמקור חיים על הראב"ע פ' אמור: "אבל מה שראתה התורה להשאיר מן המנהגים הקדמונים ממה שאין בהם צד ע"ז השאירה אותם", אכן הגיחה גם מנהגים מתנגדים אל היהדות, ונשא פנים למנהג המפורסם אף שהוא מתנגד לרוח הדת" (מ"ג ח"ג פמ"א).

ראש המנהגים הנכרים ההם היה מנהג הקרבנות והזבחים לריח ניחוח לאלהים, אשר בהריחם את דם הזבחים ודשן בשרם הנשרף על המזבח, יתרוצו ויתפסו וישובו מהרון אפם, ויסלחו לחטאות המקריבים ולכל פשעיהם, דמיון גם ונרא ואכזרי, בין מפאת טיב האלהות ובין מפאת רגש האדם, בכל זאת השאירה אותם התורה כאמור, מפני שראתה בחכמתה שאי אפשר לעקור את מנהג הקרבנות שהיה נהוג אז בקרב כל עמי הארץ, והניחה את המנהג האכזרי הזה על מכוננו, אך הוסיפה עליו לצוות את בני ישראל שלא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם, כי אם לשם ה' אלהים ולרצונו, כמו שהעיר עכ"ז הרמב"ם בח"ג מספרו המורה, ומקיים הדבר גם מאגדת מדרשים, כידוע.

אמנם את אשר לא ערב לב המחוקק האלהי בתורת משה, הרחיבו הנביאים עוז בנפשם, ואל חכם כשופר לקרוא לבית ישראל, כי אין חפץ להי בעולות וזבחים, כי מנהג הקרבנות הוא על אפו ועל חמתו של אל אלהי ישראל. הלא בה דבריהם כנחלי אש בפי שמואל וישעיהו ונעים ומירדת ישראל, והנביא ירמיהו הוסיף על דבריהם ואמר בפומבי: לא דברתי את אבותיכם ולא צייתם ... על דברי עולה חבת, והנביא יחזקאל אשר בהתלהבות רוחו לא שם מחסום לפיו, והוציא את דבריו ערומים

כהולדם בעוה דמינו קרא לבני ישראל ואמר להם בשם ה': וגם אני נתתי להם חקים לא טובים (ר"ל הקרבנות)... ואטמא אותם במתנותם... והנביאים האחרונים ואנשי כנסת הגדולה השתדלו עוד בזמן שבית המקדש היה קיים, להעמיד התפלה במקום הקרבנות, בדרשתם עה"כ ושלמה פרים שמתנו, ברצונם להשביח כל זכר להקרבנות, אבל הבאים אחריהם מסדרי התפלות ראו להשאיר שם זכר אל הקרבנות, בנטסחאות התפלות, וסדורי תפלותינו מלאים פרשיות זבחים וקרבנות, אשר אמירתם כפה תהי נחשבת כהבאת קרבנות אל המקדש.

אולם בימינו אלה בטלו הקרבנות כמעט אצל כל העמים שאינם פראים, ומכ"ש בשלים ומבוטלים הם בעינינו, כלנו כקטן כגדול כמלומד כעם הארץ יודעים, כי כאשר יבא לנו הנואל, יהיה בדרך פלאי או בדרך טבעי, ויקבץ נדחינו אל ארץ אבותינו, ונשובה אל אדמתנו לעבדה ולשמרה בכל פקודי התורה התלויים בארץ, כמו שמטה ויובל ומעשרות, ונבנה בארץ קדשנו בית מקדש לאלהינו, הבית הזה יקרא בית תפלה, ולא יהיה עוד בית מטבחים, לשפוך בו דם בעה"י נקיים, ולזרוק על קירותיו דם וחלב עולות בהמה. כלנו יודעים זאת באין שום פוצה פה ומצפצף להטיל ספק בדבר, ובכל זאת נוסחת תפלותינו לא זזה ממקומה, ולא נמחקה ממנה אף שורה אחת מתפלת המוספין ומפרשיות הקרבנות, כלנו מהגים ומצפצפים עוד, מן הזבחים אשר יניע דמם על קיר מזבחך לרצון.

ועתה אם נשאל את טובי שלומי אמוני עמנו: רבותי, בתפלת מוסף אנחנו מתפללים, "יהי רצון שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו", תפלה יאה ונאה ומשובחת, היוצאת מקרב לב עמוק, ואשר אליה נשואה נפשנו ורוחנו וכליותינו גם יחד — אבל אנחנו מוסיפים לאמר: "ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם"... דברים שאין העתנו והפצענו ורצוננו מסכימים להם בשום אופן. הן להבטיח לברך ולגדוד לו דבר, אשר אין ביכלתנו ולא ברצוננו לקיים אותו, הוא עון פלילי, ואיך נביע הבטחה כזאת ונדר כלפי מעלה בדברים שאין פינו ולבנו שוים? הרשות ביד כל אדם לקרוא בסדורי תפלה פרשיות הקרבנות בכל יום, לפי דעתו שהתפלה במקום קרבנות ויהי נחשב כאלו הקריב על גב המזבח עולות זבחים, אבל לגדוד נדר לאמר, כי שם נעשה תמידין כסדרם בקרבן עולה זבח, מדי נדע ברור שלא יעלה לעולם על לבנו לעשות כזאת, ע"ז קרא הנביא מכאב לבו: המעט מכם הלאות אנשים, כי תלאו נם את אלהי!

מה יענו ומה יאמרו שלומי אמוני ישראל על השאלה הקשה הזאת? הן ישיבו: מנויה ונמורה בעמנו מני אז ומקדם, שלא לבטל שום מנהג.

ה. הרמ"א במשנה.

יסוד ושרש הפסק, ונהנין להחמיר" היא היראה אשר פחדו ורהו: "פן... אולי...". בלשונם: "הישינין" — "שמא" — אכן גם ראשית החרדה הזאת נמצאת ינוכרת כבר בימי חכמי המשנה, מתקינין לו אשה אחרת" לדעת ר' יהודה, משום ד היישינין ש מא תמות אשת הכה"ג קודם יום הכפורים, ולא יוכל לקיים, וכפר בעדו ובעד ביתו" זו אשתו לרחו"ל, ואם ינתק חח אחד משלשלת חחי הכפורים שהם, בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל" (שע"כ נקרא, "יום הכפורים" — כמו

כסף הכפורים — ע"ש שלשת הכפורים ההם) או ירתק כל הכל הכפרה, ולא יהודו לו הכמים, שא"כ אין לדבר סוף.

לו היה הרמ"א חי בזמן ההוא ובימים ההם, אז החלטנו כי החרדה הזו „מתקינן לו אשה אחרת" מפי הרמ"א ונושא כליו ר' יהודה יצאה, אשר יפחדו לרנעים: „חיישינן — שמא".

נניח כמעט, כי בית מקדשנו עודנו קיים, ופחד ר' יהודה במשנה ההיא לא נזכר, כי אז בודאי היה הרמ"א הראשון לערוך במפה שלו: „ונהגין להתקין לכה"ג אשה אחרת משום דחיישינן שמא תמות אשתו קודם יום הכפורים", ופוסק שני הבא אחריו היה מחכך: „חיישינן שמא תמות גם האשה האחרת" וכתב בחות דעתו: „ונכון להתקין לו שתי נשים", וככה מפוסק לפוסק הלך והוסיף עד רש"ק שהיה פהדן גדול בהיישינן ושמא וגור שמתקינן לו חמש נשים, וכאן עמדו התאפקו ולא יסיפו עוד נשים משום „כולי האי לא חיישינן" — „רא"כ אין לדבר סוף".

ו. חג המצות.

הפסק הכולל „ונהגין להחמיר" לא מצא לו מקום רחב ידים להתגדר ולהתפשט בו, כמו ברדני חמין ומצה.

מנהג אכילת מצות בחדש האביב לאות צמח פרי האדמה בהתחדשה כנשר נעוריה¹, היה נהוג במשפחות העברים כבר קודם מתן תורה, כמו שמצינו באברהם בהעריכו שלחן לפני האורחים מלאכי האלהים אשר נראו אליו בימי חג המצות — „הסעיד נוצצים עונות מצות בפסח" — ובלוט מכנים האורחים ההם — „חלין לוט מהם ומצות אפה בקין פסח".

ובאה התורה להסב את המנהג הזה על זכר יציאת מצרים², ול החמיר על החמין בפסח לאסרו לא באכילה בלבד כי אם גם בראיה: „ולא יראה לך חמין ולא יראה לך שאור בכל גבולך", וגם במציאות בנבול הסמוי מן העין: „שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם".

מאימת הגור דין הקשה הזה „בל יראה ובל ימצא!" בתורה שבכתב, נבהלו נחפזו חכמי התורה שבע"פ, ויחליטו להחמיר יותר ויותר ויגדרו את שעור החמין האסור במשהו, שעור משהו מורה באמת על דבר שאין לו שעור כל עקר, על נקודה שאינה מתחלקת, על מה שהטבעיים קורין לו Atom, זה אסור שאין

¹ טעם הרמ"א (תורת העולה ח"ג פנ"א) לאכילת מצה בשבעת הימים ואסור אכילת חמין בחג הפסח, להורות על האסונה בחרוש העולם, הוא בודאי נותן טעם לפגם.

² בעל הגדה (עפ"י הכתובים „עונות מצות כי גורשו מצרים" — „מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מצרים") בתמימותו הפשוטה אומר: „מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ" אע"פ שצוה אותם לאכול מצות כלילה ההוא בטרם יצאו מצרים; ובאמת נהגו לאכול מצות בעת ההיא גם מקדם כנ"ל, וצוה אותם משה לאכול את שה קרבן הפסח צלי אש עם מצות שהם אוכלים בזמן ההוא, ואח"כ הוסיף לצוות אותם לאמר: והיה היום הזה לכם לזכרון לדורות עולם כי בעצם היום הזה יצאתם מצרים". וכן הרבר במרורים שאכלו עם המצות מקדם לפסח הנצנים המרים והירוקים בראשית ימי האביב, והאגדה שמה גם בהם זכרון, שמררו את חיי אבותינו במצרים, והרבה מנהגים נמצא בתורה שנתהפכו מחול אל הקורש ער"ו.

לשער כלל ערכו, חבוי וטמון מהשגת החושים, כל עין לא תשוררו וכל חוש לא ירנשהו, כאלו היה נשם שאפילו בעזר זכוכית מגדלת אלף פעמים לא נראהו בנודל נרנר חרדל. איפה לא ימצא רנב זעיר מזעיר וגוש משהו כזה? — הרית נכד רש"י היה האחד אשר ערב לכו לעקור הנזר דין של „חמץ בפסח במשהו“ ופסק להלכה שחמץ הוא כשאר איסורין שבתורה ובטל בששים, אבל כל הפוסקים לא שעו לדבריו והניחו המשהו לחמץ לחוק עולם.

על כן השתגעו והשתוללו ורזיזו והזיזו בעמנו לאסור בפסח על נפשם, ואם רבנים ודינים הם, גם על אחריים, כל דבר הישוע לאוכל נפש אדם, ופחדו ורנו גם מן אויר הנשימה המביא לרוח אפס זיו משהו כזה בכל רנע שישאפו רוח האויר אל פיהם.

הפסק „ונהגין להחמיר“ היה גם כאן להלכה למשה מסיני, ששם התחיל, והיה ראשיתו מצער ואחריתו ישנה באין קץ עד אחרית הימים.

* * *

יחדי שרירי חכמי התלמוד נסו לפעמים את כחם „כחא דהיתרא עדיף“ להפריד לעת מצוא את שתי המלות האלה, והיה להם „ונהגין“ גם להקל ולא להחמיר כמו המנהג במקומו של ר"י הגלילי לאכול בשר עוף בחלב והורה חמץ בפסח מותר בהנאה (פסחים כ"ג), ואמר ר"א בר ממל אלו היו לי מי שימנה עמי התרתי בשר בכור ומלאכה בחוה"מ, רבי התיר בית שאן וקיסרין ובית גברין, נכדו ר' יהודה נשיאה התיר שמן של כותיים ותקן נט על תנאי מלבד תקנות קדומות כמו פרוחבול ועירובין וכו' — אבל תכונת מורי העם ומאשריו שבה עד מהרה לאיתנה, כאשר נפסק קלוח התלמוד ודיניו למסקנא נצבו כמו נד וקפאו בתוצאות הרי"ף והרמב"ם והטורים והב"י, ובפי הפוסקים נושאי כליהם הנוצרים עוללות אחריהם, שנשארו אצלם שתי המלות האלה בנשיה תמידית להחמיר ולא להקל.

הא לך קורא מבין בדוגמאות האלה (ויש להוסיף עליהן כהנה וכהנה) יסוד „ונהגין להחמיר“ קבוע ונטוע בתכונת עמנו, הלוך ומשוך כחוש השני בקרבנו מני או ועד עתה, ועמל נאורים ומתקנים עולה בתוהו, כי מי הקשה אל תכונה טבעית בלאום ולאום וישלם... והרמ"א ונושאי כליו מה כי נלין עליהם... הייט דאמרר הצרפתים: Tout comprendre c'est tout pardonner.

יהודי פולני בעזרת המרידה האמריקנית *

ט א ת

מרדכי ואב. רייזין (ניו-יורק).

איש היה באמריקה בשנות המרידה הגדולה (1783—1775) ושמו חיים סלומון. והיו האיש הזה עשיר גדול בעל כמה מאות אלפים שקלים, והוא בעל נפש עדינה ולב רגש, וירא בצרת האמריקנים בהתענם תחת ידי האנגלים האכזרים ויצר לו ויאמר להושיע להם במלחמתם הכבדה ככל אשר יוכל. ויקח את כספו והדב וכל אשר לו וישאלם להממשלה האמריקנית, וישם את נפשו בכפו וילך אל צבאות האנגלים לחקור אחרי סודותיהם ומומתיהם וכפשע היה בינו ובין המת. אלה ועוד מעשים אחרים רבי הערך עשה האיש הזה באהבתו הגדולה להצדק והיושר, להחפש והדרור. הוא האיש אשר שמו נדע לשם ולתהלה בכל רחבי ארצות הברית בתור אחד הפטריוטים היותר גדולים, אשר עזרו להקים את הרפובליקה הגדולה והנאורה של ארצות הברית על יסודותיה החוקים והמוצקים, שהיא נשענת כעת עליהם, ובתמונתה הנכחית.

והאיש — איש יהודי, והיהודי — יהודי פולני. מעיר קטנה ונעזבה אחת מפולין המדינה בא להשתקע בארץ החדשה ומסבות רבות ושונות טלטל טלטלה גבר והוטל לתוך ים הזועף של המרידה האמריקנית וגלים רבים כבר עברו פעמים אחדות על ראשו ובכל פעם ופעם נצל מהם.

ועל אדות האיש הזה הרבו חסופרים העברים-אנגלים באמריקה לכתוב בשנים האחרונות ולספר ממפעליו וממעשיו הכבירים, וגם אני בא הפעם לספר להקוראים העברים מקורותיו, פעולותיו ופרשת גדולתו של האדם הגדול הזה. והפצי וכונתי במאמרי זה לא רק להציג מצבת זכרון בספרה העברית להאיש אשר קדש שם ישראל בפני עמי הארץ והוסיף עוד מופת חותך אחד להראיה הנאמנה, כי גם היהודי אודה אהבה נאמנה את הארץ אשר הוא יושב בקרבה וגם הוא נכון להקריב את חייו, הוננו ומאדו על מזבח שלומה וטובתה, כי אם גם לספח בזה על פני אחינו האשכנזים-אמריקנים-בני-דת-משה, האומרים כי אך הם לבדם פטריוטים נמורים, אך הם לבדם עשו ועושים כל מה שביכלתם בעד ארץ מולדתם החדשה הזאת, והיהודי הרוסי, היהודי הפולני, היהודי הליטאי — לא איש הוא ואך לפול למעמסה על בתי הצדקה שלהם בא לאמריקה, בעוד שבאמת להפך הוא הדבר הזה. והיהודים האשכנזים באמריקה עולים אמנם על יהודי רוס' בעשרם ומעשי צדקתם ובהסדר והמשטר השורר בכל מעשיהם, אבל בדברים המסורים אל הלב, בסנטימנטליות, עולים אלה האחרונים

* נכתב לכבוד החכם הגדול, האוהב ומוקיר ספרת ישראל וחכמיו, כש'ת ד"ר גוסטאו גוסטאהיל, רב לעדת „עמנו-אל" בניו-יורק, ליום מלאת לו שבעים ואחת שנה, בעשרים ושמונה ליוני מאי שנת 1898.

עליהם, וכבר נודמן לנו במקרים רבים לראות ולהוכיח, כי יותר ממה שעושים היהודים האשכנזים בכספם עושים יהודי ר"פ באמריקה בהתלהבותם והתרשנותם המביאות אותם לידי מעשים כבירים וגדולים.
וחיים סלומון יוכיח.

חיים סלומון נולד בשנת 1740 בעיר ליסא הקטנה שבפולין המדינה. אין דבר ידוע לנו מחייו ומעשיו בעיר מולדתו, וכל מעשיו ומפעליו הגדולים והכבירים נודעים אך בארץ מולדתו החדשה, אמריקה, ששם הלך להשתקע בעודנו עול ימים ושמה רכש לו שם עולם לא יכרת בדברי ימי הארץ ההיא. אמנם חידה נפלאה הוא לנו זה האיש סלומון ואיש לא יוכל להבין איך היה כדבר הזה, כי איש יהודי מפולין יהפך לפטרויט אמריקני נלהב כזה. אנכי חזרתי על כל העניקלופידיים והספרים המדברים על אדות סלומון ומפעליו הפטרויטיים ולא מצאתי דבר הלך רוחו של סלומון ודעותיו בעניני דת, אבל בתור איש עברי אשר קרא הרבה אדות מצב היהודים בפולין לפני מאה וחמשים שנה, אדות קנאתם הדתית, בערותם המשוונה ושנאתם הגדולה להשכלה ולהחכמות החיצוניות — מכרה אני להאמין, כי גם סלומון, ככל ילידי הערים הקטנות בפולין בעת ההיא, נולד לאנשים קנאים ואדוקים ונחנך גם כן בדרך החנך הישן, הנפ"ת והמדרש. ואיזה הדרך עבר אפוא על היהודי הצעיר בעל הפאות הארוכות והמעיל הארוך החפץ ללמוד שפות זרות, לעזוב את ארצו ומולדתו וללכת אל ארץ רחוקה, אשר לא היתה ידועה כלל ליהודים הפולנים בעת ההיא? חידה היא ותהי לחידה.

לא נודעה לנו השנה, שבה בא סלומון לאמריקה, ואולי בא ביחד עם הגנירלים הפולנים פולסקי וקוסטיוסקא, אשר לחמו בעד חרות אמריקה תחת פקודתו של הגניראל וושינגטון, כי ידיר נאמן היה סלומון להגנירלים האלה וכפי הנראה ידע אותם פנים עוד בהיותם כלם בפולין ארץ מולדתם. אך זה ידוע, כי סלומון בא לאמריקה לפני פריץ המרידה הגדולה. הוא התישב בפילדלפיה, מקום שם פתח בית מסחר שלחני (באנק) ויצליח לעשות עושר ולרכוש הון עתק וגדול אשר הקדיש כלו, בעת פריץ המרידה, לעזרת המורדים במלחמתם הגדולה. אך בכספו לבד לא משך אליו סלומון בראשונה את עיני האמריקנים, כי כזאת וכזאת עשו רבים מהאמריקנים בעת ההיא ולכן לא התפרסם עוד סלומון אז. השם סלומון נודע לראשונה לצירי הקונגרס האמריקני בשנת 1776 כאשר הגיעה להם הידיעה כי איש אחד בשם חיים סלומון נשבה מאת צבאות הבריטים בניו-יורק והושם במאסר ה"פראָוואַסט". על אדות המאורע הזה כותב סלומון בעצמו במכתבו להקונגרס בשנת 1778 כדברים האלה:

„להקונגרס הנעלה!

„כותב המכתב הזה היה בניו-יורק עת קצרה לפני בא חיל הבריטים להעזיז הזאת ותיקה אחרי כן נשבה ובפקודת הגנירל רברסטון הושם במאסר ה"פראָוואַסט". בהשתדלות הלייטנאנט, גניראל הייסטר, אשר מצא בו חפץ בדעתו את השפות צרפתית, אשכנזית, איטלקית, רוסית, פולנית ועוד, נמסר לידי מספר חיל צבא

העסקין¹, אשר שם אותו למציא מזון (בשכר) לפקדי הצבא. בהיותו בניו-יורק היה לעזר גדול לאסורי המלחמה הצרפתים והאמריקנים ויתמוך בידם בכסף ויתן להם ידים לטם ולהמלט על נפשם. במעשיו אלה ועל ידי התאמצותו לפתות אחרים מפקדי צבא העסקין כי יתפטרו ממשמרתם, משך עליו את עיני ראשי שרי הצבא במחנה הבריטים, אשר שמו אורב לו וכבר רדפו אחריו לתפשו וביזם האחד עשרה להרש הזה (אויגוסט) צלחה בידו להמלט משם. האיש „סאמועל דעמעזעס“ (אשר היה אתו יחד בשביה) סובל כעת ערואות מידי האויבים וחיוו תלויים לו מנגד וכותב המכתב הזה מבקש, שהקונגרס ישים אל לב להחליף את האיש הזה באחד השבויים מחיל בריטניה.

„על פי המאורע הזה נהרסו לכותב מכתב הזכרון (Memorial) הזה כל אשיות מסחרו והזיק גדול העולה להסכום חמשת אלפים לירא שטרלינג, הוסב לו. אשתו וילד בן חרש עורם נמצאים בניו-יורק ומחכים לשעת כשר אחת להמלט משם, בידיים ריקניות. במצב הזה יבקש כותב המכתב הזה לתת לו איזו משרה מסחרית אשר תתן לו את היכולת לפרנס את בני ביתו וכו'.

פילדלפיה, בעשרים וחמשה להרש אויגוסט, שנת 1778“².

סלומון לא הודיע במכתבו להקונגרס את הדבר אשר המריצו להיות בניו-יורק בבוא שמה חיל בריטניה. האמת הוא, כי הגנירל וואשינגטון בהעתיק את צבאותיו מניו-יורק לניו-דערסי מפני חיל הבריטים אשר רדפו אחריו, פקד על סלומון להשאיר בניו-יורק ולשלח אש באניות המלחמה של הבריטים, וכמו כן באוצרות הנשק והמזון אשר להם. סלומון התאמץ למלאות את דברי הפקודה הזאת, אך לאסונו נפל בידי שר צבא הבריטים, סיר ה' קלינטון, אשר אסר אותו במלא, נתן את נוו למכים ויהרוין עליו משפט מות, אך על ידי שחד כסף הרבה צלחה ביד סלומון להציל את חייו ממות. כל אלה נדע ממכתבו של סלומון אשר כתב מפילדלפיה לשאר בשרו המאויז פראנק תיכף אחרי המלטו מניו-יורק. במכתב הזה אנו מוצאים דברים אחדים אדות ידודותיו של היים סלומון עם הגניראל מקד דוקאל, אשר הפקיד את צבאות האמריקנים בסביבות ניו-יורק בעת ההיא ואשר, כפי הנראה, היה בעזרת סלומון להמלט מניו-יורק.

רשימות אחדות מחיי היים סלומון ומעשיו בהמרידה הגדולה נכתבו בידי בנו היים מ. סלומון בשנת 1841 ונמסרו לידי סופר דברי ימי אמריקה, יארעד ספארקס, ואחר מות זה האחרון נתגלגלו וכאו לידי הפרופ' ה. ב. אדאמס מ, דשאבן הופקינס יוניווערסיטי, אשר מסרם ל„האגדה ההסטורית היהודים באמריקה“, למען יודפסו באחד מספרי החברה הזאת. על פי הרשימות האלה נדע, כי היים סלומון בנוסו מניו-יורק בא לפילדלפיה, ששם קבלו אותו האמריקנים בכבוד גדול ושמו נשא היה על שפת כל לשון בתור פועל גדול בעבודת המרידה ופטריוט נכבד. בפילדלפיה רכש לו סלומון לאהבה את לבות גדולי הפטריוטים אשר הצטינו מאד בעבודתם בהקונגרס

¹ אלה אשר למדו את דברי ימי ארצות הברית יודעים כי במחנה חיל בריטניה בעת המרידה נמצאו גם שבירים רבים מחיל העסקין.

² עיין Jewish American Historical Society. Vol. 1 p. 92.

בשנת 1776, שנת הולד החפשי האמריקני בהרפסת „באור החפשי“ (Declaration of Liberty), אשר מחברו היה טדומס דשפרסון. הפטריוטים האלה נתנו אמון בחיים סלומון ובמפעליו וישענו עליו בכל דבר נכבד בדעתם נאמנה, כי הוא יציאו אל הפועל ולוא גם צריך יהיה לו להקריב חייו וכל הוננו. וכן נראה כי אך נאות מלך צרפת בעת ההיא לתמוך בירי הממשלה האמריקנית באניות ובאנשי היל, והקונגרס שם עיניו בסלומון ויפקדו להיות איש הבינים בדבר הזה בין ממשלת אמריקה וממשלת צרפת. חיים סלומון לא הראה נבורותיו על שדה קטל ולא הצטין בנבורה ועו ללחום עם צר ואויב, אבל נדבותיו וצדקותיו אשר פור לכל עבר הן היו נבורותיו ועל ידן הגיע לאותה המדרגה הגבהה בדברי ימי ארצות הברית, שהוא עומד כעת עליה, מדרגה אשר רבים מהפטריוטים האחרים הגיעו אליה בעמל רב ואחרי שפוך דמם על שדה ההרגה. הוא היה אידיאליסט גמור ובעד משאת נפשו נכון היה לתת את כל אשר לו. כיסו היה תמיד פתוח לצרכי המרידה ובמשך שנות 4—1783 הלוח סלומון סכומים גדולים לרוברט מוררים, גנירל מיפסלין, גנירל סט. קלייר, גנירל סטיובען, קולונל שי (Shee), קולונל מורגאן, מיור מק-פרוזן, מיור פרנקס ועוד פקידים רבים, לכל אחד ואחד בבקשתו. ידוע, כי אחד הצירים להקונגרס, השופט ווילסון, נאלץ היה, מפני עניותו, להתפטר ממשמתו (אשר, כמובן, לא הביאה עוד בעת ההיא מאומה לבעלה ולהמחזיק אותה עלתה ברמים מרובים ובהוצאות גדולות מאד) לולא חש סלומון לעזרתו וישיעיהו ממצוקותיו.

ועל אדות עזרתו של סלומון, שעזר להצירים מווירדשיניא האדונים ארטדור לי (Lee), טהיאודור בלאגר, יוסף דשונס, דשוהן פ. מערסר ועדמונד גנדולף, יעיד אחד האמריקנים הגדולים אשר עמדו בראש המרידה, הוא האדון דשעמס מדיסון, אשר נבחר אחרי כן פעמים לנשיא ארצות הברית. ה' מדיסון מעיד, כי „אחרי שכבר בלה כל הכסף מאוצר הממשלה וכמו כן מאוצרותיהם הפרטים של הצירים, פנו לחיים סלומון בבקשה כי ילוה להם את הכסף הדרוש להם והוא מלא את חפצם.“ כי חיים סלומון לא נתן את ההלוואות האלה לשם מסחר ולא התכון להשתכר מכספו, נראה ממכתבו של מדיסון אשר כתב לעדמונד גנדולף ביום השלשים לחדש ספטמבר, שנת 1782. הלא כה יאמר מדיסון במכתבו: „חרפה היא לי לנלות לפניך מדי פעם בפעם את מחסורי, אבל הם באים ומכבידים עלי את נחשתם בכבודת כל כך עד כי אי אפשר הוא לי להנצל מהם. הידירות, אשר ירדנו הקטן שברחוב „פרנסט“ אצל בית הקפה (בננתו על חיים סלומון אשר גר אז במקום ההוא) מראה לי בכל עת בכספו, היא לי לעזר גדול, אבל לבי נוקפי בכל עת שהגני משתמש בהידירות הזאת כי הוא (סלומון) בקשיות ערפו לא יאות בשום אופן לקבל שום רוח בעד כספו. הוא הושב כי אך אלה האנשים אשר כל מעינם הוא אך לעשות הון על ידי הכסף, אך מהם צריכים לדרוש נשך ומרבות (אבל לא מאלה האנשים העושים איזה דבר טוב ונכבד בהכסף).“

כפי הנראה לא חשב חיים סלומון לתת את כל הכספים האלה בתור „הלוואות“ כי אם בתור מתנת להממשלה, אם כי לא הביע זאת בפה מלא, אולי מפני שידע כי אם כה ואם כה כספו לא יושב עוד אליו. במותו נמצאו הספרים והשטרות מעידים, כי כל סכום הכסף אשר הלוח לטובת המרידה עולה בסך הכל לארבע מאות אלפים

שקלים בשקל אמריקה (סכום גדול מאד בעת ההיא). הכסף הזה לא הושב מעולם למשפחת סלומון למרות מאות יורשי המנוח והרגיזם כפעם בפעם את הקונגרסים השונים ממנוחתם. ממכתב אחד שכתב הפרידננט מדיסון לחיים מ. סלומון (כנו של חיים סלומון) בתור תשובה על תלונת זה האחרון על כי לא ישיבו לו את הכסף שלה אביו — נראה עד כמה אהוב וחביב היה סלומון להאמריקנים. הוא כותב: ההלואות שגרשמו במכתבך נעשו לחמיכת הצירים של הקונגרסים ואיך היה האחד אשר נדרש לתת את ההלואות האלה, יען כי נכבד היה על פני כל אשר ידעו אותו פנים אל פנים וכל אחד מצא בו איש אמזנים. וכי. עוד יוסיף מדיסון במכתבו ההוא להלל את חיים סלומון בעד פעולותיו הישרות והנכחות, בעד ה"ידידות" (כונתו על ההלואות הרבות), אשר הראה לכל הפטריוטים מכלי אשר קוה מעולם להשתכר מאומה על ידי זה, וכמו כן בעד חכמתו ותבונתו הרבה במעשיו ועסקיו עם צירי הארצות האחרות ואשר, בלי ספק, היו לעזר גדול להממשלה בדבר קיום השלום הכללי של הארץ. מדיסון יסים את מכתבו בדברי נחומים וביע את תקותו, כי ממשלת ארצות הברית לא תעשה עולה ותשיב ליורשי המנוח הנכבד את נזקם.

אחרי המלחמה, כשנכרתה, בשנת 1783 בפאריס, ברית השלום בין ממשלת אנגליה והרפובליקה הצעירה של ארצות הברית, את רואים את סלומון מתאמץ להקים את מסחרו ופונה את לבו מעניני הצבור. הוא אין בשעת צרה ופורעניות להארץ, התערב בעניני הכלל, התענה בכל אשר התענו יתר הפטריוטים ויקריב את הקרבנות היותר גדולים לטובת ארץ מולדתו החדשה, וכאשר אך נפוזו הענגים ושמש שלום ואושר זרחה ליושבי הארץ, אחר אשר נבורי המלחמה וראשי המרידה החלו לבא על שכם בעד פעולותיהם הנכבדות בהשיגם משרות כבודות בממשלה — יפקד מקום סלומון בתוכם. הוא עזב את אמריקה והולך למסעותיו בארצות אירופה ומלונדון, הולנדיה ושפניה הוא מריץ מכתביו לאמריקה, ואחרי שובו לאמריקה הוא חולה את חליו אשר ימות בו — ירחים אחדים אחרי אשר זכה לראות את הארץ אשר אהב בתור ארץ חפשיית. נבורנו יורד מעל הבמה והמסך נופל...

ובמות סלומון מתו אתו יחדיו גם הוגו ורכושו וכל אשר רכש לו בארץ החדשה, מלבד שמו הטוב וזכרון פעולותיו הכבירות בעד הרפובליקה. הוא נוע בלא עתו, בעודנו בחצי שנותיו, בהיותו בן ארבעים וארבע שנים, אחרי התהפכו על משכבו עת קצרה מאד. מותו היה כל כך פתאומי ואיש לא האמין כי כה מהרה יבא עליו הקץ. עד כי לא הספיק סלומון לצות לביתו אחריו ואחרי מותו לא נמצא שום איש, קרוב או נואל אשר יחויק במותרות הנהגת מסחרו ואשר ישים סדרים בעניני כספו ובנחלתו אשר הניח אחריו. ובעת ההיא והקונסטיטוציה עוד טרם תהיה בארץ (סלומון מת ארבע שנים לפני יסוד הקונסטיטוציה האמריקנית) והחקים והמשפטים היו כל כך מבלבלים ומשרבבים יחדיו, עד כי כמות איש ולא צוה לביתו אחריו ולא נמצאו אנשים אשר ישימו עין על נחלתו, ויצאו יורשי האישי נקים מנכסיהם ונחלתם תהפך לאהר, המשתמש בעדנא דרתהא כזאת לצוד דנים במים עכורים. גם נחלתו של סלומון ומסחרו נמסרו אחרי מותו תחת השגחת זרים, אחרי כי בניו אשר הניח אחריו עוד קטנים היו, והזרים האלה, עת קצרה אחרי כן, פשטו את הרגל להורשיים ובאותה עת שלח גם הסוכן הראשי אשר על בית סלומון יד בנפשו. גם ספרי המסחר

וכל יתר הכתבים אשר נגעו למסחרו של סלומון, נאבדו, עד כי אין לדעת את מצב בית מסחרו בעת מותו. ולמרבה המהומה בעניני סלומון נאבדו גם אלה הכתבים אשר נערכו בעת היות סלומון סוכן הועד הכספי של הממשלה בשנות המרידה. הכתבים האלה נשמרו בהארכיוום של הממשלה בוואשינגטון ובשנת 1814, בעת מלחמת אנגליה-אמריקה, כשלבדו אנשי חיל בייטינה את העיר ויעשו בה שמות, נשמרו גם הכתבים האלה. אך מכתב אחד ממנו עודנו קיים ונשמר כעת והוא המכתב אשר הריץ סלומון מניו-יורק לסוכן ביתו בפילדלפיה, ימים אחדים לפני מותו. במכתבו זה ידבר סלומון על אדות עשרו הגדול אשר רכש לו ויביע את תקוותיו לחדל ממסחרו ולחיות חיי איש פרטי. סלומון לא הרגיש את המות העומד מנגד לו והלוטש לו את עיניו האיומות, לא ידע כי בעוד ימים אחדים ותחתיו יוצע רמה ועינו תחשכנה מראות את אור השמש לנצח. אפס כי כבר חש אז לאות בנופו וככל כרי עורו. ההרפתקאות הרבות דערו עליו במשך עת המלחמה, עבודותיו הרבות אשר עבד בעד הממשלה, כל אלה הראו פעולתם לרעה על בריאותו וסלומון הרגיש כי נחוצה לו המנוחה מאד מאד. עוד יזכיר סלומון במכתבו זה את ההלואות השונות שהלחה לפקידו הממשלה ואשר לא הושבו לו עדנה.

הכתבים והרשימות בכית מזכיר הממשלה בפילדלפיה מראים לדעת את הסך הנכון על הכסף שהלוהו בסכומים שונים להממשלה. הסך הזה עולה להמספר 353,744.45 בשקל אמריקה.

גורל חיים סלומון אחרי מותו — עד שנת התשעים למאָתנו — היה כגורל עמו האמלל, איש לא זכר אותו אחרי מותו, לא זכרו את פעולותיו הגדולות אשר פעל לסובת הארץ ולא עשו מאומה לכבודו: לא יצקו לכבודו מטבעת זהב, לא הציבו לכבודו מצבת אבן ואף לא זכרו את שמו בספרי ההסטוריה המאשרים מהממשלה. גם רעיו, אהביו וידידיו אשר רכש לו ואשר רוממוהו וינשאוהו בעד אמון רחוק הנפלא ומעשיו הכבירים, גם הם לא עשו מאומה לעשות מזכרת לשמו. מי זה יואל להשתדל בעד מזכרת כבוד לשם איש יהודי? ומה אם גם היה פטריוט אמריקני נלהב, אם גם עשה גדולות ונצורות, הן אך יהודי הוא, יהודי ולא יותר... אך העם האמריקני בכללו היודע להוקיר ולכבד את מפעלי גבוריו וחכמיו, יודע גם לכבד ולהוקיר את מפעלי חיים סלומון, אם גם לא נכתבו לזכרון בספר דברי ימי ארצות הברית ואם גם לא הוצג לכבודם מצבת זכרון באחד ממגרשי ערי אמריקה הגדולות. ובשנים האחרונות כשהחלו הסופרים האמריקנים להוציא את זכרון חיים סלומון מתהום הנשיה ולהעלותו לפני הקהל, התעוררה האהבה ביחד עם רגש הכבוד בלב העם האמריקני להאיש הנעלה הזה ובכל מדינה ובכל עיר בארצות הברית מקטר ומגש לשמו.

בגליון אחד מהעתון Washington Post לשנת 1897 אנו קוראים כדברים האלה:
 „צדק ומשפט לשם חיים סלומון.

„אדוני העורך! הנני רואה כי תנועה נולדה בפילדלפיה לעשות כבוד להארם הגדול רוברט מוריס, שר האוצרות לממשלה בעת המרידה. כל אשר למד את דברי ימי ארצות הברית ישמח לשמועה הזאת, כי רוברט מוריס לא היה אך איש מדיני גדול ומלומד גדול בדיני דמונא כי אם גם אחד מגדולי הפטריוטים האמריקנים אשר

כל קרבן לא יקר בעיניו בעד חפשי ארץ מולדתו. ואולם אם גם ישיג לאחריה, ירדו הנאמן של ווישינגטון, כבוד עולם על ידי מצבת זכרון אחת אשר תוצג לשמו בהעיר אשר כוכדה על ידו, הנה דבר זה נתן לנו השקפה מעציבה על חכו הטועם של העם האמריקני. בעת שנגנינו ופרדסינו מלאים מצבות זכרון לאנשים עניים בדעת, אשר לא הצטינו במאומה, ואך בדרך הזיוף הפוליטיקי זכו לכבוד הזה, הנה אנשים כרברט מוריס כמעט נשכחו מדעת הקהל. ואולם בעת הזאת הנני זוכר גם אמריקני גדול אחר, אשר שמו זכרו אחרים וקשורים יהדיו בקשר נצחי של אחוה ורעות עם אלה של מוריס: איש אשר במפעליו לטובת האמריקנים הנלחמים, לא המעיט, אם לא הרבה, לעשות מכל יתד הפטריוטים האמריקנים בעת ההיא. כונתי בדברי אלה על חיים סלומון, הנודד היהודי מסולין, אשר קבל את ארץ ארצות הברית בתור ארץ מולדתו; אשר היה יריד נאמן ואיש אמונים לווישינגטון, דשפרסון, מדיסון, מונרא ומוריס; אשר הלזה לאוצר ממשלת ארצות הברית בשלש מאות אלפים שקלים — סך גדול מאד בעת ההיא; אשר שלח על הוצאותיו ציר לשפניה, למנוע את הארץ ההיא מהתהבר עם האנגלים נגד הקולוניות (האמריקניות); ואשר כנראה מדבריו של ג'ארד ספרקס, הלזה כסף לגדולי הממשלה ואף את הוצאות מזונם שלם בעדם. כסף ההלוואות האלה לא הושב מעולם. לא זה שלוח רברט מוריס בתור שר האוצרות לממשלה, ולא זה שלוח השרים האחרים, ברוחו הנדיבה הנדולה, באהבתו הנדולה להארץ הזאת נדב בעד קיום הממשלה הזאת, מבלי כל פניות צדדיות ודברים בנו. יען כי ידע, כי בעשותו כזאת הוא עוזר להממשלה אשר נתנה הפש הרוח לא אך לאחיו בני אמונתו כי אם גם לכל המין האנושי. כפעם בפעם הנישו יורשיו קובלנאות להקונגרס, כי יושב להם הכסף בלי רבית וגורל הבקשה הזאת היה בגורל אלפי בקשות נכבדות אחרות, מעולם לא באו לכלל החלטה, בעוד שאלפי הצעות אחרות אדות נהרות ותעלות דמיוניות, אשר יסודן שוא ושקר, נתקבלו מבלי כל פקפק, זה לי ארבע שנים ולהיורשים כבר אבדה כל תקוה לראות את כספם מושב להם — השתדלתי אנכי אצל הקונגרס לקבל הצעה לצקת מסבעת זהב אחת לזכר האיש הנעלה הזה, למען יהיה להיורשים לפחות זכרון-ירושה אחד מהמפעלים הנעלים של אבי משפחתם הגדול. אבל גם הצעת המפעל הקטן של יושר הזה לא נתקבלה. ולכן הנני מרהיב עוז בנפשי בשעה הזאת, — בהמצאי כאולם המצבות בהקפיטל מקום שם שמו זכרון ולדרוש אדות דברי ימי אחינו באמריקה ומעבריהם לטובת הארץ הזאת — יודע עד היכן הפטריוטיות של סלומון הגיעה ועד כמה גדל ערכו, הוא אוחז בכל שעת כשר המגיעה לידו להפוך את לבות צירי הקונגרס לעשות דבר מה לזכרון האיש הדגול מרבבה הזה. אם יצליח החפץ הזה בידו — ספק הוא בירדו.

ס ל ו מ ו ן . — המכבדך והמקירך במאד

"Simon Wolf.

אלה המה דברי בן בריתנו השר הנעלה והסופר הגדול סימון וולף מווישינגטון על חיים סלומון. ה' וולף בתור פטריוט אמריקני נלהב וסופר תולדתי (historian), אשר שם לו למטרה לחקור ולדרוש אדות דברי ימי אחינו באמריקה ומעבריהם לטובת הארץ הזאת — יודע עד היכן הפטריוטיות של סלומון הגיעה ועד כמה גדל ערכו, הוא אוחז בכל שעת כשר המגיעה לידו להפוך את לבות צירי הקונגרס לעשות דבר מה לזכרון האיש הדגול מרבבה הזה. אם יצליח החפץ הזה בידו — ספק הוא בירדו. ניו-יורק, בירח מאי, שנת 1898.

כַּחַת הַבַּת.

(ספור)

כַּחַת

דוד ישעיהו וילברבוש.

א.

...הלילה! לא הרהורים רעים היו לאברהם יוסף המלמד ביוכבד בת ירוחם, אבל ערעורים היו לו עליה היום ובלכתו ברחוב תפוש ברוב שרעפיו שאל פעם בפעם לנפשו: „במה כחה גדול, ומה כחי כי אורנה משונתה וכי אשיב את לבנה אלי?“ אברהם יוסף מלמד נפִית לנערים בעיר דֶק הוא איש כבן חמשים שנה, איש שפל קומה ודל בשר. פניו ארוכים יתר על המדה, לחייו צנומות, מצחו מלוא רוחב שתי אצבעות, עיניו קטנות ומסתתרות בחוריהן. שפתיו דקות ולשני צדי סנטרו רק מספר שערות, אשר מראיהן כבר הפך לבן, והשפתים האלה והסנטר הזה רק לעתים רחוקות יחדלו מהתנועע. כי אברהם יוסף מרבה דברים בכל עת וגם בהחרישו יחפש ירוח ועם לבבו ישיח.

אברהם יוסף המלמד רציו הוא לרוב אנשי העיר. גם בבתי העשירים מהלכים לו ובכל מקום כואו יקבלוהו אנשי הבית בסבר פנים יפות, ויש אשר יודיעו לו גם חבה יתרה. בעל הבית ימצא נחת בשיחתו עמו, יען כי ידיו רב לו בתורה. עקרת הבית מקשבת רב קשב ל„ספורי מעשיותיו“, והבחורים והבתולות יבהרו התולים עמו אף יחמדו לצון אשר אברהם יוסף המלמד יליין למו לעת מצוא.

אברהם יוסף ישכיל פיהו בדברי תורה וגם הליכות עולם לא זרו לו. הן לא רק ספורי נפלאות של צדיקים שעורים על פיו, כי אם אנדות המלכים ומלחמותיהם. לו נתכנו עלילות „היהודים האדומים“ בני משה, אשר מעבר לנהר סמבטיון מושבם, ונבורותיהם יגיד. הוא מספר נפלאות על אדות אלכסנדר מלך מוקדון ונבורותיו מעבר להרי חשך ועל אדות נפוליון הראשון וקורותיו בארץ מצרים. אל שני המלכים האלה ישא אברהם יוסף המלמד את נפשו ובשיחתם יהנה תמיד.

אברהם יוסף יודע להמתיק את שיחותיו בפיהו ולתבל אותן בדברי חדודים ולב כל שומע ירגין. אכן בהיותו בביתו הוא נוח לכעוס, אף יש אשר הוא נותן בכוס עינו ומעמיק בה חקר, ולעת כזאת הוא מתגולל להתנפל על תלמידיו ולהעביר עליהם כוס זעמו ושנא אפו. אולם כמעט יבא בחברת זרים הוא מראה תמיד פנים שוחקות, חכו ממתקים והוא כלל מחמדים.

היום — הדימים ימי קיץ והשעה השעה הרביעית אחר הצהרים — כמו היתה אתו רוח אחרת ופניו אינם עוד כתמול שלשום; היום בלכתו ברחוב ומעמיק לנפשו

שאלה על אדות יוכבד בת ירוחם, תשכן ענגה על מצחו והוא לא ראה גם בהתיצב
ממולו איש קומה וצורה וינסה אליו דברים וישאלהו לאמר :

— על מה אתה נעצב, רבי אברהם יוסף ?

— האתה הוא יחזקאל תלמיד? ... שלום לך !

— מאד עמק היום מחשבותיך, רבי ומורי. האם דורש אתה במעשה בראשית

או במעשה מרכבה? הנה כבר שאלתי לשלומך ואתה לא החזרת לי שלום.

— האמנם? ! האמן לי על דברתי, כי אינני דורש לא במה למעלה ולא

במה למטה, לא במה לפני ולא במה לאחור, אבל...

— ומדוע פנך זועפים? הלא כבר אמרו: „אין השכינה שורה מתוך עצבות“

והלא זה דברך תמיד: „העצבות היא מדה שאין למטה הימנה“.

ברגע הזה באה עצה בלבב אברהם יוסף:

— טוב לי כי פגשתך היום... יש תלמיד וצריך לו רבו... אמנם אין חפצי

הפעם שתשרה עלי השכינה. אני זיתי ארחה ורבעה וכל דרכיה הסכנתני. קופה

של בשר וכוס יין מלא מביאים לידי רוח הקדש וקופה של תבן וספל מים דלוחים

מטמאים את הנפש. גם נבורת אלכסנדר מלך מוקדון נשתה ושיא על חילו מות

ואברון עת השתו אלוה לחם ולשונו בצמא נשתה.

— חידות לי היום דבריך, רבי ומורי. מה היום מיומים? האם היית אתמול

עשיר כרבי אלעזר בן הרסום והיום רוששת ותדל מאד? האם הפלינו היום ספינותיך

בים ושואת פתאם באה עליהן, כי יתבי בין שיצא לשיצא דכוורי וכד חם נביהו

איתהפכי וטבעי להו לכלהו ספינתא ?

— לא עת משלים וחיחת לי, יחזקאל יקירי. רעה גדולה נשקפה לי והרעה

הואת מבית ירוחם בן דודך תפתח.

— מבית ירוחם? מי האמין לשמועה ? !

— כן, שעוררה כזאת טרם נהיתה בישראל. היום לא נתן ירוחם את שמואל

בנו ללכת אל חדרי ולהקשיב מפי לקה. אף שלח אלי את דברו, כי בחפצו לתת

את בנו על יד מלמד אחר. לוא עשה כזאת אחרי כלות ימי הקיץ החרשתי ומצאתי

לי תלמיד אחר תחת בנו. אבל היום בתקופת תמוז! מי שמע כזאת? ! מלבד אשר

יהי בעוכרי וישבור מטה להמי, כי ממנו יראו אבות אחרים וכן יעשו גם המה, הנה

יעטה עלי בושא ואנכי אנה אוליך את הרפתי ?

— ומה עול מצא בך ירוחם, האם חטאת לבנו חטא לא יוכל כפרה ?

— „עול“, „חטאה“... אינני יודע בנפשי כל עון אשר חטאתי. אבל... תנאות

עלי ימצא.

— עוד הפעם מליצה חידות. מעוררי לא שמעתי על ירוחם בן דודי לאמר

מתאנה הוא לאיש ומתנקש בנפשו. אולי הרש עליך איש בליעל מזמות ויבא את

דבתך רעה אל ירוחם וידבר עליך תועה באזניו. ומדוע לא תבא להצטרק לפניו ?

— את אשר בלבי אניד ולא אכחד — התעורר אברהם יוסף בשפתים דולקות

ויכונן מבטיו אל פני הדובר בו — גם אלכסנדרוס מוקדון כד אויל למדינת אפריקי

ומטא לההוא מחווא דכולא נשי עובדו כהו ותושיה נדהה ממנו... הנה זאת העלמר

יוכבד בת ירוחם היתה בי, זה כח הבת! היא תסית בי את אביה לבלעני הנם. מי

שמע כזאת כי בת ישראל תתערב בדברים לא לה. היא מלינה עלי באוני אביה, כי אנכי מכה לפעמים את התלמידים, היא אומרת כי „לא ברצועה יוסר התלמיד וכל מלמד המכה את תלמידו הוא עוכר שארו וגם את נפשו הוא משחית“... הגע בעצמך, יחזקאל תלמיד, האם לא כאחת הפתיות תדברי. הטריס תדע זאת, העלמה המשכלת, כי מלמד הוא מלמד ולא יוכל לתלמידיו אם יחשוך שבטו; הטריס תדע כי מיום היות מלמד בישראל הכה את תלמידיו הכה ופצועו ובכל זאת יצאו „מחרהים“ בריאים וכן שלמים, גם גבורים במלחמתה של תורה, בעלי תריסין המצוינים בהלכה ומצוינים גם במדותיהם... הלא גם אתה, יחזקאל, היית תלמידו וגם אותך לא נקיתי ממהלומות כשהשעה היתה צריכה לך, ובכל זאת לא דבקה בך, הלילה, כל רעה, ובלי שפתי הנף אניד כיום הזה „הלואי שירבו כמותך בישראל“! אתה יודע תורה, גם הליכות עולם לך ובכל דרכך אין נפתל ועקש. הן לא על הנם יתנו כל יודעך לך כבוד וגם „לנבאי“ שמוך בבית המדרש הגדול... וזה האיש ירוחם אינני יודע מה היה לו. איך נואל פתאם ללכת בעצת בתו. על מנוח אמרו שהיה עם הארץ בלכתו אחרי אשתו. באשתו אמרו ק"ו בבתו...

יחזקאל כמעט זורר לרית הקטורה אשר רבו אברהם יוסף שם באסו, ולבו נבה ורחב, ופתאם התעבר בקנאה גדולה ויקרא: „לויכבר?! זאת הנערה נבהת הלבב תעזי פניה להות דעת את אביה ולהורות למלמד זקן ורגיל את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה!... רבי ומורי! בוא נא אתי ביתה ירוחם ולעיניך אוכיה לשניהם את דרכם על פניהם. לירוחם אניד לא בסתר כי עווב הוא דרכי אבותי ללכת ארחות עקלקלות ולויכבר אחת אדבר ולא אשנה כי ילדה פותה היא ואת הישרה תעקש. לויכבר אחת אדברי...“

— אל נא בקצפך, יחזקאל יקירי. אמנם כך אתפאר כי רוחך נדיבה והבט אל עמל לא תוכל, נפשי יודעת מאד כי גם אותי תאהב נדבה, על כן המו מעיך לי ורחם תרחמי. אבל אל נא נבהל ברוחנו, סן נוציא מפינו דבר אשר לא כדת, סן נבוא מכלל כעס לידי מעות. גם אלכסנדרוס מוקדון ונפוליון הראשון זו כחם כי עשו בתהבלות מלחמה... עקר שכחתי. ירוחם מתמרמר אלי על מלאי כרסו של שמואל בנו בש"ס ופוסקים ואינני מלמדו תנ"ך על הסדר וכפשוטו. באמת רק תואנה הוא מבקש ואינני יודע מה זה היה לו. הכל יודעים כי אין המקרא יוצא מידי פשוטו, אבל גם הדרשה לא למלאכי השרת תדרש. ומה לילד כזה ולתנ"ך? באתרא דליעול יקרא ליעול בשרא וכורא. את פסוקי תנ"ך ידע הנער גם מאגדות התלמוד ואם במליצה הפצו ילמוד אותה בהקדמות ספרי הגאונים. אבל מה יתרון לבעל הלשון? אין זאת כי אם נכנס בירוחם רוח שמות... ובצואר בתו תלוי הקולר. זה כה הבת! היא תשלוט ברוחו לרע לו...

— לא רוח שמות נכנס בירוחם — התנעש יחזקאל — כי אם מינות נורקה בו. עוד הפעם אניד לך רבי אברהם יוסף, כי למען כבוד בית אבא לא אהשה. אתה תוכל לבחור לשון ערומים כהפצך, אתה תוכל לדבר אל ירוחם רכות ותהגנים ואנכי אדבר אתו קשות ומשפטים. אנכי אכהו בשבט פי על הנאלו ללמד את בתו תפלות. ולויכבר אראה את קנאתי לתורה כי קשתה. לה אניד מפורש באוני אביה.

כי אם תוסיף סרה להסב את לבב אביה אחרנית ואם תחזיק במשובתה להוליך את אחיה חשך ולא אור, אז — ישוב העולם לתרו ובהו...

— ואף גם זאת! — השכיל אברהם יוסף סידו להוסיף מעט שמן על המדורה — פתאם יביע ירוחם חפצו כי אלמד לבנו תורת דקדוק לשון עבר. מלה אין בלשוני למצוא תוכחות. מה לילד כשמואל ולדקדוק? ומה יסכון לנו דקדוק? היודע אנכי מה דקדוק? האם ידעו אבותינו ואבות אבותינו את תורת הדקדוק? ובכל זאת היו ללומדים מופלגים... באמת אתפלא על ירוחם הישר באדם איזה הדרך בא אליו הרוח לדרוש ממני „אולת“ כזאת. אם לא כי יוכבד בתו הסיתה אותו כי לבעור הרעימי...

— האף גם זאת? ! התחלחל יחזקאל בחמתו — למען כבוד בית אבא לא אחשה ולוא גם ישוב העולם לתרו ובהו... בוא נא אתי רבי אברהם יוסף ותשמע תוכחות פי. גם את לאה אשחר מוסר על כי תראה און ולא תתבונן. גם אותה אכה בשבט פי לא אחמול. לה אניד מפורש, כי כאם חורגת תקשיח את רחמיה מילדי בעלה, לה אחת אדבר כי שם במרומים תדרוש רחל מידה את נפשות ילדיה בתעותם מני דרך ואין משיב, לה אודיע כי — ישוב העולם לתרו ובהו אם לא תעצור בעד...

— אל נא באפך, יחזקאל תלמידי — הנן אברהם יוסף קולו בהתאמצו להבליג על צחוק כליותיו, זו לענו לקנאה נבערה, פן יתפרץ החוצה — לאה לא תאשם במאומה. הן גם בה תקום יוכבד ואת כל אמרי סיה תמרה... אולם הנה כבר באנו עד פתח חנות ירוחם. נסורה נא אליו. אבל אנא הסר נא כעש מלבך... — ישוב העולם לתרו ובהו ואנכי לא אנוח ולא אשקוט. ארעיש על ירוחם את כל באי בית המדרש. אשים את כל העיר כמרקחה עד אם אשיבהו מאון, עד אם יעזוב דרכו ולא ישוב עוד לכסלה. וליוכבד אחת אדבר ולא אשנה כי... — הנה יוכבד עומדת פתח החנות — התחנן אליו אברהם יוסף חרש וקולו נשמע כמו ברעדה — הרגע נא, הסר נא כעש מלבך...

ב.

„במה כחה גדול? !“ — הפעם, למראה פני יוכבד, לא רק בכליות אברהם יוסף המלמד התחוללה השאלה הזאת, כי אם גם בכליות יחזקאל הנבאי בבית המדרש הגדול, אשר „בלא שפתי חנף“ יאמר עליו רבי „הלואי שירבו כמותו בישראל“. ליוכבד מלאו בימים ההם שבע עשרה שנה. ויוכבד כפורחת עלתה בהוד קומתה וביפי גורתה, ותשנשנ ותף לכל חקות היופי ודקדוקיו ופרטיו, ותהי משוש כל רואיה. מקלעות שער ראשה השחורות והדקות כמשי יורדות על גבה. עפעפיה מבריקים מבינות לנבות. עיניה כעפעפי שחר ולכל רשמי פניה מדה ותאר כמו יתארם אמן במחוגה. רק אודם לחייה הפך כמעט לבן, ויש אשר תשכן עננה על מצחה ותעיב גם את ברק עפעפיה — וברדת הענן על פניה לא לרוח קל יכלה וילך, כי כמו ירחיב יריעותיו וישים משכנו איתן.

אבירי לבב הרחוקים מהלך נפש ובמראה עיניהם ישפקו, המה יראו את עצבת יוכבד כי נעמה ויבהרו דרך מליצה לאמר, כי העצבת תוסיף לה לוית חן, או אולי

עוד יקשיחו רחמיהם ממנה ויאמרו כי רגע ברצונה תתעטף עליה נפשה להעלות עב קל על פניה למען יוסיפו זהר כעבור עליהם רוח ותטהרם. אולם יוכבד לא כן עמה. הנות לבה תבונות והיא תרבה להעמיק מחשבות. היא איננה מקנפפה. היא רק לעתים רחוקות תתבונן אל הראי המלשש ורק לעתים רחוקות תשים לבה אל יפיה והדר פניה. הנה יש אשר בהתבוננה אל יפעתה לא ישעשעו פניה נפשה בלתי אם לדעתה, כי עוז ילין בס וכי כחה חדש עמה להתנבר על הקמים עליה מבלי הדעת, להתעורר על האומרים לסכל את עצותיה ולהניא את מחשבתה אשר היא חושבת על אדות שמואל אחיה הקטן ודרכי חנוכו; הנה למחשבתה זאת ראתה ראשית ואחריה המון זכרונות ומחשבות יקשכו, חשבונות ימים עברו ומועצות לימים הבאים...

ותפושה ברוב שרעפיה היא נצבת פתח חנות אביה כמצבת שיש וקסם הוד שפוך עליה וכלה אומרת הדר-כבוד. גם אברהם יוסף גם יחזקאל נפעמו למראה עיניהם בעברם על פניה. בשרם מצא לבנם לבקש חשבונות רבים התנועעו ראשיהם אל מול פני העלמה הנצבת לפנייהם לאות ברכת שלום — וימהרו לעבור על פניה כמו ילכשו בשת על עשותם דבר אשר לא כדת חסידים ואנשי מעשה.

כמעט רגע באה המחשבה בלבב אברהם יוסף לחשב לדעת את נפש אלכסנדרוס מוקדון, "כד אויל למדינת אפריקי ומטא לההוא מחוזא דכולא נשי", וכמעט רגע עלה הרעיון על רוח יחזקאל אם לא יחטיא את בשרו בפתחו פעם בפעם פיהו לששן, אם לא יאבד טובה הרבה באמרו פעם בפעם, "ישוב העולם לתהו ובהו". הנה את יוכבד יעד יחזקאל בלבבו, עודנה בילדותה, לאברהם בנו, והוא לא יחפז גם כבעש לבבה כי אם בשובה מדרכה והיתה ככל בת ישראל תמימה וכשרה ולא תתערב בדברים לא לה.

ובלבב אברהם יוסף לא בא כל מורך גם בראותו, כי יחזקאל הנבאי בבית המדרש הגדול איננו חפץ עוד שישוב העולם לתהו ובהו. אברהם יוסף ידע מראש כי לשוא התפאר יחזקאל באוניו באמרו, כי ירעיש על ירוחם בן דודו את כל באי בית המדרש. אברהם יוסף ידע מאד כי גם בלי כל רעש ושאוץ והמולה יפה יחזקאל על נקלה את ירוחם לחפצו. אברהם יוסף ידע את נפש ירוחם כי אם גם תהי רק יראת השאון על פניו ישוב ממחשבתו; הוא ידע עד למאה, כי אם רק יזכיר יחזקאל, "כבוד בית אבא" באוניו די כח בדברים המעטים האלה להניא עצתו ולהפוך לו לב אחר.

ומי ביושבי העיר זק שאיננו יודע את ירוחם ואת תכונת רוחו? בעיר הזאת ראה הילד ירוחם באור החיים. בה גדל הנער ירוחם והי לאיש. וירוחם לא עבר מעודו את נבולות עיר מולדתו ולא יצא מתחומיה החוצה אף מלאו פרסה. מבנות עיר מולדתו לקח לו ירוחם אשה ובה היו גם מסחרו ומשלח ידו נכונים. על כן אין איש מכל אנשי העיר אשר לא הסכין כל דרכיו. ספר ימי חייו פתוח לפני כל הקורא בו. אות אחת לא נעדרה; אין בו לא חסר ולא יתיר וגם קטן התנים הקוצים איננו מטושטש אף מטושטש כל שהוא.

בעיר הזאת נולד ירוחם ויגדל והי לאיש — ובני עירו יחשבוהו ויקראו לו מכובד.

אל יהי הדבר קל בעיני כל היודעים לצרף אותיות בתכונות בני האדם.

אכן לא לאט לאט גדל כבוד ירוחם בעיני בני עירו ולא רק לפי מעלליו העריכו מהללו מעלה מעלה. אם לאמת, היה כבודו מחזור על אכסניא שלו ויהי לו ירשה מאת שמואל אביו. הנה בבית המדרש הגדול הנחילהו אביו את מושבו בקיר המזרח, לא רחוק מארון הקדש. ועקב נחלתו זאת אשר שפרה עליו הפיל לו חבל בנעימים גם את עלית, "השלישי" ביום הראשון לחג הפסח, את "החמישי" בשני לחג השבועות, את "המספיר" לקריאת המנחה ביום הכפורים ואת "חתן בראשית" ביום שמחת התורה. ויהי גם זה לירוחם בן שמואל כבוד, כי אין איש אפילו מעוז הפנים שבדור אשר יעזו לשלוח יד באחות הבן. הכל יודעים כי אחותו זאת קדש הלולים היא לירוחם ובעד כל כפר לא יחליפנה ולא ימיר אותה, ומי הוא זה אשר ימלאהו לבבו להכאיב חלקתו? הן ירוחם באשורי אביו יאחו ולא יש מהם ימין או שמאל אף כמלוא השערה. את מכסת הכסף אשר נתן אביו מימים מימה לצרכי בית הכנסת, למעות חטים, לפרנסת עניים ולכל דבר שבצדקה, ישמור לתת גם הוא במעדם, לא יקדים ולא יאחר, לא יוסיף ולא יגרע — וכאביו כן גם הוא לא יתערב בעניי הקהל ומאן לקחת על שכמו משרה קטנה או גדולה כן בעדתו וכן בבית הכנסת.

כל מנהג ממנהגי אביו תורה היא לירוחם בנו ובמדותיו דבק מאד. בסדר התפלה ובמחזורים, אשר בהם קרא אביו את תפלתו, יתפלל גם הוא כל ימי חייו ובעד כל הון לא יחליפם בחדשים אף לא יתנם על יד נורך ספרים לתקנם גם אם כבר בלו מרוב ימים וחבילתם כמעט התפרדה. בימי שבת ומועד יאכל עני על שלחנו, יאכל וישבע, כי ירוחם ימציא לו כל נתח טוב. וכבוד ירוחם יגל אף לבו ירון אם "האורח" יאכל את ארוחתו לתיאבון ויריה בדרשן נפשו. — וזרון קדש הוא לו לאור פני שמואל אביו בורות עליו כבוד "אורחיו" ועל תאות אכילתם התענג מאד.

בסתה, בידי איש סודו, ישלח ירוחם בערבי שבתות וימים טובים לשני עניים הגונים מבני העיר שתי חלות לחם וליטרא בשר לאחד ושתי חלות לחם וליטרא בשר לאחד; ככה עשה שמואל אביו כל ימי חייו.

לא באנשי אוצרות חלק ירוחם ואף לא את עשירים הוא נמנה, אבל מסחרו יטוב ופרינסת ביתו מצויה בריוח ולא בצמצום. בית למעון וחנות גדולה למסחר העורות היו לו לנחלה מאת אביו. בבית הזה ישנם גם שני חדרים גדולים וחדר-בשול אשר ישכרם לאחר ושכרו נכון לפניו, ומשלח ידו יתנהג כמעט מאליו כבימי חיי אביו, לא יכבד ולא יצער, וגם הוא איננו מבקש תחבולות להשגיא פעלו אף במעט. חותם העצלה טובע על כל מעשי ירוחם והליכותיו. מעדו לא ידע מחסור בבית אביו, על כן רחקו ממנו כל מחשבות עמל ולבו לא ימצא און לו ללכת בגדולות. בכל זאת דרכו צלחה.

בנעוריו למד ירוחם תורה בחדרי מלמדיו ולבו לא היה צפון משל, אבל לא השניב בכחו להנות בדברים הצריכים עיון. הוא הסתפק במפורש ולא דרש אחרי הסתום, וכמעט עזב את חדרי מלמדיו וישם אל המסחר פניו, אז חרל גם מלחזור על משנתו. רק לעתים רחוקות, בהיותו פנוי מעסקיו או בימי שבת ומועד ואין איש אשר ישיח עמו בתהלוכות העולם, אז ישים עיניו באחד הספרים הפתוח לפניו והוא

קורא בו קריאה חסופה, קריאה אשר אחרי רנעים אהדים תפיל תנומה, קריאה שיש בה משום „סגולה לנשמה“.

רק אל הניזון אחד ישא ירוחם את לבו, הוא ישיחהו ולזכרו תאות נפשו: אם יבא אליו „אורח“ ויספר באוזנו על אדות שרדי ימי קדם בארץ ישראל, על אדות „כותל המערבי“, „מערת המכפלה“, „קבר רחל“ ועוד ועוד, או יקשיב רב קשב ואזנו לא תמלא משמוע, או תתעוררנה כליותיו ככנורו של דוד בנשוב בו רוח צפונית, או יהמו מעיו צקון-לחש; אף רוחו בקרבו ישחר את היושבים לפני ה' בבית הכנסת של רבי יהודה החסיד ואת השופכים דמעותיהם על אבני הכותל המערבי בערכי שבתות עם הישכה ומדליקין בגדי צבעונין ומטפחות משי בתביתין של שמן זית ביום הלולא דרבי שמעון בן יוחאי. — הן ארץ הצבי היתה גם משאת נפש שמואל אביו, הן על יחיאל הירושלמי הקרוב אליו ממשפחתו היתה נאותו וישלח אליו בחפץ לבב תרומת כסף שלש פעמים בשנה; הן גם נפש שמואל אביו ערנה לנסוע לעת זקנתו אל אדמת אבותיו לרצות את אבניה ולחונן את עפרה. ושמואל מת בחיץ לארץ וחצי תאוותו בידו, כי את השק הקטן ובו עפר אדמת ישראל, אשר היה שמור אתו ימים רבים כמנחה שלוחה מאת קרובו הירושלמי, שמו בקברו לבר מראשותיו.

לירוחם לב חם ומלא רנש, אבל במחשבותיו הוא מתרפה ואזנו נטויה אל כל הגה היוצא מפי אחרים, כמו יבקש מהם עצה ותושיה, ויש אשר נער קטן ינחהו בעצתו ויורוהו דרך תבונות. בכל זאת לא על נקלה יוליכו שולל גם איש תככים. רפיונו לא נכחד ממנו על כן הוא נזהר מאד במעשהו. הוא לא יקבל מטבע בלתי אם צורתה בולטת מכל עבריה ולא נמצא בה אף שמץ חשד-ססול. הלא רק בעצה שהיא ב„קום ועשה“ חסר אונים הוא ואם ל„שב ואל תעשה“ כח רצונו אמיץ הנהו. מסרת אבותיו אשר בידו תשמור עליו, תחזיק לו מעמד גם תציב לו יד.

יחידה היא יוכבד בתו יחידתו אשר לבו בידה ולכל אשר תחפץ תטהו. הנה זאת הבת נפלאה היא מאביה בן בשיא לבה ואמץ רוחה וכן בהלך נפשה והפץ כפיה, ואביה הפליא אהבתו לה. ובכח האהבה הזאת כל תוכל יוכבד לוא היה רצונה שמיר וחפץ לבה חזק מצור, ללא כי גם אהבתה לאביה לא תקטן מאהבתו אליה וגם רצונה החזק והפצה האדיר ימסו כדונג בהריחם אש האהבה הזאת. זאת האהבה לאביה, אשר תלבישנה לרנעים חרדות פן תאדיב רנע את הנפש היקרה לה מכל יקר בהמותה את לבבו להפצה והוא לא יבין להגינה ויחשוב לה זאת להטאת מרי.

מיום אשר מתה על ירוחם רחל אשתו הראשונה היתה לו יוכבד בתו גם לבת עצתו. בה האמין ודבריה היו לו כדברי האורים. ובפי יוכבד דברים רבים, ובלבבה מחשבות רבות, ותהי ראשית מחשבתה על אדות שמואל אחיה ותנוכו, ויהי כל ישעה לחנכו במועצות ודעת לבל יהי פרא כהנערים בני גילו למודי „החדר“ — ובאהבת אביה אליה בטח לבה, כי עצתה תקום. אולם בכל פעם התאמצה להראות את כחה כי עז על לבב אביה ועוד אחת מעט וכבר הצליח חפצה בידה, והנה באה לאה אמה השניה ותהי לה למקוש, והנה באו אנשי שלום אביה ומתי סודו ויסכלו את מועצותיה, והנה באו יחזקאל הנבאי בבית המדרש הגדול ואברהם יוסף המלמה,

אשר לפניו נגלו מעשי, היהודים האדומים" ומעשי אלכסנדריוס מוקדון ונפוליון בונפרט, וזיכירו כאזני ירוחם אביה את „כבוד בית אבא" וירפו את רוחו וירפו גם את ידיה.

ג.

„במה בחי גדול?" שאלה גם יוכבד לנפשה, ומחשבותיה עמקו מאד. יוכבד עודנה ילדה בת חמש שנים. אז הלכה אל חדר מקרי דרדקי יחד עם הילדים בני נילה, נערים ונערות יחדו. כמעט ידעה קרוא עברית אל נכון ובהחל המלמד להורות לנערים ראשית למודי המקרא, ותעווב היא את חברת הילדות רעותיה ותהבא באחת הפנות ותקשב ותשמע בלמודים.

שעשועים היו לה מעשיה ותמצא בהם גם נחת גם רצון רב. ויהי כשבתה פעם אל השלחן בליל התקדש השבת ותשמיע באזני אבותיה את כל הדרשה על „א" זעירא של „ויקרא", אשר הורה המלמד לאחד הנערים ותתרגם לפניהם פסוקים אחרים מפרשה הראשונה לסדר השבוע. אז שחק אביה בקול גדול על „פתיות" הילדה ויאמנה אל לבו וינשקנה בכל פה, ואז כמעט התמוננה נפש רחל אמה בששון נילה, ותלחש" לה לבל תשלוט בה „עין הרע", ותשחר את פני „האורח", אשר מלא פיהו תהלת הילדה, לבל יספר באזני זרים.

ואמה שמרה את הדבר. ביום הראשון בבקר, ממחרת השבת, הלכה את בתה אל „החדר" ותדבר את המלמד חרש על אדותיה... ומן היום הוא משך המלמד את הילדה חסד ויכבד אותה על פני רעותיה בתתו אותה לשבת במושב תלמידי הנערים ולהקשיב לקחו במקרא. אז נוספה ליוכבד על אהבת אבותיה גם אהבת מלמדה הנפלאה מכל אהבה.

נפתלי מקרי דרדקי יליד עיר בוטשאטש היה. ולסנים בגליציה היו מלמדי העיר הזאת, אפילו מקרי דרדקי שבהם, נודעים לחצאי משכילים המתנגדים „לצדיקי הדור" ואוהבים שפת עבר ודקדוקה. ויהי בראות נפתלי המלמד את הילדה יוכבד, כי לה שאר רוח, לב מבין וחפץ אריר להוסיף לקח, ויִשְׁנֶה לטוב ויקדש לה בנרבת רוחו יום יום כשעה חדא וילמדנה את ספר התורה על הסדר מהחל ועד כלה, גם הבינה ראשית כללי הדקדוק.

נפתלי מקרי דרדקי, אשר בסתר לבבו היו לו נענועים על ההשכלה „בת השמים" ויאהב את שפת עבר אהבה לשמה, שבע רצון במצאו לו עת לשמש את ההשכלה משאה נפשו שלא על מנת לקבל פרס ויאמר לכפר פניה במנחה זאת על חטאו כלפי מעלתה בהתחסרו את חסדי עיר „מלמדות", כי אכף עליו מחסור ביתו. לנפתלי שני בנים ובת אין לו. והבנים קשי פנים וחזקי לב, בורים והדיוטים אשר בעודם בגעוריהם מרו ועצבו את רוח אביהם בכל מעשיהם. המה גנבו את פתותי הלחם, אשר הביאו התלמידים אל החדר, גם הכעיסו אותם בהבליהם ותעתועיהם. ויגדלו הנערים ויצאו לתרבות רעה ויהיו להרדת כל בני העיר, ויבקשו ראשי הקהל תחבלות להפטר מענשם וימסרו אותם לעבודת הצבא.

וימצא נפתלי את הילדה יוכבד כענבים במדבר וכמקור מים חיים בארץ תלאכות ויסחר וירחב לבבו עליה ויאמנה כבת לו. הן זאת הנפש, אשר עשה לו בעיר „מלמדות", היא תמלא את לבו החלל בקרבו ותעשררו רצון גם כבוד; הן

האשכול II.

מיום ליום תגבר זאת הילדה הילים בלמודיה, הן בטרם עבור שתי שנים כבר היו כל דברי ספר התורה ישגורים על פיה ועתה תחל לתרגם את הספר הראשון מספרי הנביאים הראשונים בלי עזרת כל מורה.

נפתלי התם מצא משנה נחת במעשדו, כי למודו את יוכבד היה כמו למוד סתרים. הלא גם הוא גם אבותיה הסתירו את דבר למורה מעיני זרים. ירוחם, אבי יוכבד, שחק על „מעשה הילדות“ ואף אם כליותיו תעלוזנה בקרבו על נאון רוח בתו, היתה תורתה תפלות בעיניו. רחל אמה תפחד כל היום תמיד פן תשלוט חלילה בבתה יחידתה עין הרע. ונפתלי המלמד, באהבתו את הילדה אהבה עזה, ידע לצפון „סוד רחל אמה“ בלבבו.

גם באו ימים, אשר הסוד הזה היה נלוו לכל בני העיר זרק. רחל ולא אחרת, מבלתי יכלת להתאפק ברוב ששון לבה, התפארה פעם בפעם בבתה ותנל סודה באזני כל מיודעיה ומכיריה — בהזדוה את כל אחד ואחד, כי דברה יהי שמור אתו „לכל תשלוט חלילה בבתה עין הרע“... ונפתלי המלמד גם אז החזיק בתמתו וישם מחסום למו פיהו בירתו פן יסר הבטחתו לרחל, וידמה בנפשו כי אמנם אין אתו יודע עד מה.

עד עולם לא ימוש זכר נפתלי מלמדה מלכה ותמונתו לנגד עיניה תמיד : הוא היה גבה קומה ומבנה נוו איתן. מראה עור פניו שחור וכמו כלו שיעיר. שער ראשו נסב וצמח עד חצי המצח, גבות עיניו ארוכות, עיני פאותיו ושפמו וזקנו יכסה כמעט את כל לחייו וכמו נראו גם ממעל לנחירי הוטרמו שערות בודדות. בני נילו הנחרים בו כנהו בשם „הדוב“. הן גם קולו היה עב ופניו נזעמים תמיד ודבריו מעטים, ובכל ימי היותו בעיר זרק טרם ראהו איש זר, כי יעבור שחוק קל על שפתיו. ולבב זה „הדוב השוקק“ היה טוב ורך כלבב ילד תמים. על חנה אשתו חרד חרדה גדולה ויער עליה כאשר תעיר אם רחמניה על פרי בטנה. וחנה היא אשה שפלת קומה, צנומה ודקה כשחוף עין, גם עיניה מרוטות, והיא מתהלכת כצל עלי אדמות. אז בימים האחרונים גדלה דאגתו על אשתו, כי מיום אשר יצאה בניה יבש כחרש כחה וכמו עיפה נפשה אף לעבודה קלה. כמעט תנסה ידיה לעשות דבר או כי תספסע פסיעה נסה יתקפנה השעול ולא יתגנה השב רוח. ונפתלי המלמד עושה כל מלאכה אשר בבית להקל מעל אשתו את טרחה. הוא ישיק את התנור אף יעסה את הבצק בערבי שבתות וימים טובים. גם יש אשר יאפה אף יבשל וידיח את הכלים ולא יתן לחנה. אשתו לנשאת אל האח המבוערת, כי היתה מצות הרופא אליה חזקה להשמר לנפשה מפני להט הנחלים ומפני כל דבר, אשר יסב לה מועקה או מחנק. מיום אשר בא עליהם „השבר“ מתהלכת חנה קורד בלחץ לבבה והיא טרם פתחה פיה עם נפתלי אישה להשמיע תלונה. גם תסתתר מפניו בנבור עליה יגונה ולא תוכל להבליג עוד על אנחתה ועל דמעות עיניה. אולם הוא יבין למצוקתה. גם יש אשר ילאה אף הוא כלכל את המועקה העצורה בכליותיו. אז תהי אנחתו תמרורים ואחרי אנחתו ימצא בפיהו תנחומות להרניע במעט את רוח אשתו הנהלאה. וגם אז לא יעלה הוא את שמות בניו על דל שפתיו, אף היא תשמור על פיה פן תזכירם באזניו בשמותם.

לא זקן בא בימים היה נפתלי בעת ההיא. רק זעיר שם זעיר שם נראו בזקנו ובשער ראשו שערות אשר הלבינו כמעט. הוא היה אז כבן חמשים שנה וכמו הוסן אלון לו. מילדותו לא דבקה בו כל מחלה אשר תשכיבהו על ערש דוי. וכחומה בצורה אשר פתאם נראו בה בקיעים מכל עבר ופנה ובטרים רנע, בטרם תמצא איש לרפא שבריה, תפול תחתיה, כן תקפתהו פעם מחלה אנושה ותפילהו למשכב לבלי הוסיף קום. הנה ממחרת היום, אשר בו חלה את חליו, כמעט לא הכירוהו מיודעיו. בשרו כחש ועיניו הסתתרו עמוק עמוק בחוריהן ופניו נהפכו לירקון. גם שער ראשו וזקנו כמו גם פתאם ליהם וילבינו מראה לבן־כהה כמראה הקש.

בחלותו ותבא הילדה יוכבד לבקרתו ולראות את שלומו. בבואה החדרה והנה חנה אשתו עומדת כבול עץ מרחוק למטת החולה ומתבוננת בפניו בתמהון ושמן־אין־משלו, והוא שוכב הווה בחום הקדחת אשר תבער בקרבו וממלש מפיהו דברים רבים בלי משפט וחשבון. יש אשר ירים קולו ויקרא בהשתוממות: „מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. מזמור לדוד? ! קינה לדוד מיבטיא ליה!!... הא לא קשיא. היינו קינה היינו מזמור...! ידי מלוכלכות בשפיר ובשליא. יפה דנת, יפה חיבת, יפה זכית...! הבו לי את הכנור, הנה הוא תלוי ממעל למטתי. למה תעמדו מרחוק? תנהו נא אלי ואנגן מזמור שהוא קינה... אבל לא! לא! איני זקוק לכם. ידי אסורות והגלי לנחשתיים הנשו. למה אסרתם אותי בכבלים, למה הבאתם את רגלי באויקי ברזל? ! חסם ושוד אקרא!... אבל הנה הכנור מנגן מאליו... אך זה הוא מזמור. אך זאת היא קינה! והחולה יחנן קולו ויקרא: „הדיעני ד' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני.“ ופתאם יהמה אף ישאנ: „שפרעה לא גור אלא על הזכרים... כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון. הגון של תחיון היא נוספת... ולמה חסרה נון ב„אשרי“...? אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקבות... גם אמרו כי כל המלמד את בן חברו תורה כאילו ילדו... ילדו“ איננו על פי חקי הדקדוק וצריך להיות „הולידו... למה תנגנו באוני? תנו לי את ספר הדקדוק ואעייין בו. הדבר הזה צריך עיון...“

יוכבד נבעתה מאד מפניו ותלבש חרדות לקולו ותחפוץ לנטו. אולם בו ברנע נחבא קול החולה ופניו חורו עד למאד ויפקה את עיניו ויבט סביבו ויכר את הילדה וירוזם לה באצבעו, כי תקרב אל מטתו. אז האיר אליה פניו אף החליק בידו הרוות והצעמות את לחייה ואת שער ראשה. ויתחזק וישב על המטה ויוצא מתחת להכר אשר מראשותיו שני ספרים, את „תלמוד לשון עבר“ לבן זאב ואת „אהבת ציון“ למאפו. ויפן כה וכה וירא כי אין איש זר בבית בלעדי חנה אשתו, ויסתר את שני הספרים „בחפזון נמרץ“ אל תחת מעיל הילדה וילחש באזניה, כי בהגדלה תהנה בס בשום לבב ותזכור את מלמדה ולא תשכחהו.

שני הספרים האלה היו שמורים אתו כל ימי היותו בעיר מלמדו ויסתרים מעיני רואים ביראתו פן יחשודו המתחסדים כי מינות נורקה בו. ועתה בהנחילו אותם להילדה בת שעשועיו היתה נחמתו שלמה ומנחת לבו כבוד...
בימים ההם מלאו ליוכבד שמונה שנים ורוח מבינתה רעננה וכמעט כבר הבשילו רעיוניה. ותתאבל ליוכבד על נפתלי מלמדה כאבל בת על אביה וכמו נקעה נפשה ימים רבים מכל שעשועיה.

זה כבר הזילה יוכבד בסתר לבכה את רעותיה בנות נילה ובחברתן לא מצאה חפץ. הן הנות לבה והלך נפשה נבדו מהגיוני רעותיה, ושעשועיהן מהבל המה יחד בעיניה. ותהי זאת המרנעה לרוחה, כי רבות מבנות נילה הכירו את יתרונה וראו נועמה והדרה עליהן בשומן אותה למפקדת את המחולות ואת השעשועים.

ויוכבד אהבה כן. רוחה ראתה ראשית לה ותעיר בקרבה את חפץ השלמון. בכל זאת קצה נפשה פעם בפעם בשעשועי הילדות וגם שלמונה היה לה לזרא. יש אשר בהחל השעשוע והיא תצהל אף תריע לקראת צעצועי הבל, והיא תפוז ותכרכר כילדה פוטה אשר אין מעצור לרוחה, ופתאם תהי אתה רוח אהרת ותשנה את טעמה; פתאם תעוזב את כל „הכבוד“ אשר לפניו ותחבא לברוח אל בית אביה ששם תשב בודדה שעות מספר ותהנה בכתבי הקדש כאיש אשר לו כבר נתכנו הניזונת. ורחל אמה — היא השומרת את כל צעדיה ותהי גם נר להנלה ואור לנתיבתה. היא לא תחלל מהרבות מחשבות על אדותה וגם אל הליכותיה עם בנות נילה חשים לבה, אין נעלם ואין נסתר מנגד עיניה.

ויהי היום ותבא עצה בלבב רחל לשלוח את בתה יחידתה, את יוכבד, אל בית הספר לנערות למען תדע קרוא וכתוב בשפת הארץ ולמען תלמוד גם חשבון ומלאכת כפיים.

מי יתכן לבב האם אשר בבתה תהוו חוות הכל ולכל בה חיי רוחה. התוכל לשמוע בנפש שוקטה בהתפאר עליה דבורה שכנתה, כי חנה בתה תכין לכתוב וגם לדבר כן בשפת הארץ וכי בתעודותיה הנתונות לה מימים ימימה תגדנה המודות תהלתה; האם היא האם הרחמנית תמנע את פרי בטנה מכבוד אשר על נקלה תנחל אותו גם היא כחנה בת דבורה?

וזאת האשה רחל, בת הרב הישן, אשר הצנע לכת משוש דרכה ואשר מעודה היתה רוחה זרה ללמודים חיצוניים, היא לא תנוח ולא תשקוט כיום הזה עד אם תוציא זממה לפעולת אדם.

בבתה סמוך לבה בטוח, כי לא תשנה דרכה גם בהתהלכה את הנערות שאינן בנות בריתה. הן נעלה היא יוכבד על כל בנות נילה בכל דרכיה, תוסיף לה גם להיות חן וזאת היא תשא חסד לפני כל רואיה, ויאשרוה כל שומעי לשכל מליה.

או הרה רחל אחרי אשר עמדה שמונה שנים מלדת, ולעת כזאת ישלים ירוחם בעלה כל הפצה. — היתאכזר איש לאשה הרה להמרות אמרי פיה?

ירוחם הופיע על עצתה וימלא ידיה לעשות כטוב בעיניה. הוא לא בסתר הניד לאשתו, כי יחשוב לה עצתה ללא חכמה, לרעיון הבל „מהבלי הנשים“, ובכל זאת לא יניא אותה בדבר שאיננו נחשב בעיניו למאומה, בדבר שאיננו לא מעלה ולא מוריד.

„תעשה רחל מה שתעשה“ — השיב ירוחם אל לבו — „ואין בזה כל עון אשר חטא. הן גם צפורת בת שלמה, הגרע בחסידותו ופרישותו, לומדת בבית הספר ואביה לא יכהה בה... בתולה בתולה היא ולא תהי „לא רב ולא דוקטור“. בתולה תלמוד מה שתלמוד ובלבד שתהי בת ישראל כשרה וצנועה. בתולה תלמד כפיה בבית הספר לתמוך גם סלך ותהי לאשת חיל...“

נפש ירוחם יודעת עתה מאד, כי לוא היתה בת לשמואל אביו כי או נתן גם הוא אותה ללכת אל בית הספר. הלא אביו היה חכם גדול יודע להלך נגד החיים ומי חכם וישים לבו „לפתיית" ילדה.

ולבב יוכבד עלץ בקרבה, כי מצאה ענין חדש לענות בו. אף נפשה שבעה לה רצון רב, כי תשח נבדות מספר בנות גילה המבקרות בבית הספר ולא תוסיפנה עוד להקניאנה בלא שפה ברורה ובלא דעת החשבון.

יהי לתקופת הימים ותלד רחל לירוחם בן ותקרא את שמו שמואל להקים שם חמיה על משפחתו. גם נפש רחל דבקה אחרי שמואל חמיה יהי זכרו קדוש לה. הן בהיותה לירוחם לאשה כבר מתה אמו ושמואל חמיה הוא אשר הוכיח אותה לבנו. אז היתה גם רחל יתומה, אין לה אב ואם. ותהי הנערה רחל יפת תואר ויפת מראה, רבת חן וטובת שכל, והיא מתיחשת למשפחה נכבדה בישראל. אביה היה הרב הישן בעיר דק ועל פני כל עדתו נכבד מאד. ותישב הנערה בעיני שמואל ויקח אותה לו לבת צופיה הליכות ביתו, ויתן אותה לבנו לאשה. ותהי רחל בת נאמנה לשמואל חמיה ואשה טובה ומשכלת לירוחם אישה. ויש אליה שמואל חסד ושלוש ויאבה אותה ירוחם תכלית אהבה.

ותתחדש אהבת ירוחם אל רחל אשתו ותגדל האהבה הזאת עד בלי תכלית בלדתה לו אחרי שמונת שנים ללדת הבת גם בן ותקרא את שמו שמואל על שם אביו המת.

ויהי ירוחם כמתעתע מרוב ישוון ביום הכניסו את שמואל בנו בכריתו של אברהם, כמו היה סוד אלוה עלי אהלו ואזניו תקשבנה רגנת כוכבי בקר ותרועת בני אלים ולפניו תדוץ התבל ומלואה. ביום ההוא היו דבריו מעטים וצחוק גיל חופף על פניו כל היום. על מרום מצחו תופע נהרה, עיניו מבקיקות, לחייו האדמו כנבר עברו יין ושפתיו פתוחות כמעט כמו התעתרו רגע לנשיקות אהב. ביום ההוא היה לבו רך וענוג כלבב ילד בהתענוג על שעשועיו, ויהי נכון לחבק באהבתו זרועות עולם, לפרוש על כל שוכני ארץ סבת שלום ולהשכין על ראשם שמחת-עד.

ביום ההוא שלח ירוחם ירושלימה אל קרובו תרומה-משלשת וישחר את פניו במכתבו, כי ירבה תפלה לשלום הילד וגם יזכיר את נשמת אביו.

וביום ההוא קבלה יוכבד את התעודה הראשונה מבית הספר ותשא גם תשורה מאת המורות על הצטינותה בלמודים, ויגל כבודה על כל גיל. ותתרפק יוכבד על אמה ותתרפק גם על אביה הרבה מאד, ותמטר עליהם נשיקות פיה עד בלי די. אולם אביה לא השיב נשיקה אל שפתיה כנמולה עליו. רק בידיו החליק את מצחה ויתופף פעם בפעם על לחיה השמאלית ויקרא לה „ילדה פתיה".

מה טובו הימים האלה!

עברו חמש שנים.

...היש קנאה גם בשמים, אם יש במלאכי מרום אשר עינם רעה באושר בני אדם? — ימי רונו ואי-שלוה כאו על בית ירוחם. שבועות מספר אחרי לדת

רחל את בנה הכתה במחלת חשפתה. והמחלה מהלה ממושכה, מחלה אנושה מאנה הרפא. ויהי מקץ המש שנים ורחל נאספה אל אבותיה ותאסוף במותה גם את שלום בית אישה. בימים הראשונים לימי האבל היה ירוחם כנבר עברו תמותו. כל היום ישב על הארץ, וזועותיו נשענות על שוקיו וראשו כפוף בין כפות ידיו. ברק עיניו הועם ועפעפיו יישירו נגדו אל התהו מבלי בקש דבר מה ומבלי מצוא חסן בכל אשר מסביב לו. הוא כאלם לא יפתח פיו ואף אנהה לא ישמיע — כמו אין בלשונו מלה, כמו בא רקב בעצמיו וקפאון ברוחו, ומקור לבו יבש.

ויהי כי באו מיודעיו ביום השלישי לנחמו וירם ראשו ויבט נכחו מבלי הניד עפעף ומבלי השב דבר. גם בהתרפק עליו ויכבד בתו ותשיחהו ותפול על צואריו ותשקדו ותבך תמרורים, היה ירוחם כלא יודע ולא נע ולא זע ממושב.

רק בשעת התפלה בשמעו את קול שמואל בנו המצפנף „מלה במלה“ את „הקדיש“ אחר מלמדו, אז בא רעד בעצמותיו ויודעו.

ויהי ברביעי לימי האבל, לעת ערב, והילד שמואל כבר ערך את תפלת הקדיש על פה וישמיע פתאם קול בוכים ויקרא: „אמי, אמי“, אז מלאו כל עצמות ירוחם חלחלה נוראה ויפקח את עיניו ויבט סביבו כמו יבקש דבר מה. ויקרב אליו את שני ילדיו, את יזכר ואת שמואל, ויחבקם ויכמרו נחמיו ויהם לבו בקרבו ונמס הקרה אשר התעלם עליו — ועיניו מקור דמעה.

ותגה יזכר לפניו בערב היום ההוא את הספר „איוב“. וישתאה ירוחם אל חכמת בתו, ויעלעל רנעים אחרים בספר אשר לפניו עד אשר נפלה תרדמה עליו והוא עיף וינע ויישן כל הלילה עד נכון יום המחרת. ומן היום ההוא חדל ירוחם מחשוב את יזכר בתו לילדה וירב עמה שיחה וישאל מפיה עצה.

ויזכר הביאה לבב חכמה ותשכל אל אביה לעמוד לימינו בכל אשר לאל ידה. היא היתה הרואה את החשבונות בבית מסחרו והיא העירה לעת מצוא את אזניו לכלכל דבריו במשפט. הנה דרכה דרך תבונות והיא יודעת להטות את לבב אביה לכל חפציה, ובכל זאת איננה עומדת על דעתה. כמעט תתבונן בפני אביה ותראה, כי עצתה לא תישר בעיניו והיא תמהר להטיב טעמה כאמרה אליו בתום שפתים לאמר: „הלא אתה, אבי, כביר ממני לימים ולבך ראה הרבה חכמה ודעת וחלילה לי מהורות אותך את הדבר אשר תעשה“.

ותגדל אמונת ירוחם ביוזכר בתו ותהי לו עצתה כדברי האורים — ונפשו קשורה בנפשה.

עוד שנה אחת עברה. ויזכר תעטה עצבת לזכר היום ההוא ורשט יעבור בכל עצמותיה.

היום יום השלישי לשבוע וירוחם אביה סגר פתאם את חתונו לפנות ערב ויבא הביתה. המפתחות בידו והוא מתהלך בחדר כאיש אשר אין שלום בעצמיו. הוא משתאה לו ברנה וכדאנה, אבל לבה לא ימלאנה לשאול מפיו שדר דבר עד אם יפתח הוא שפתיו עמה. עוד רגע והנה כמו התחולל בקרבו סער ותהי מוכתו שלמה. וינש אל יזכר וישב לימינה הפוי פנים כילד מתחמא וילחש באזניה מלים מספר.

ויזכר לא עצרה בה להשיבו דבר ותסתר את פניה בהיקו ותבך.

ויבך גם ירוחם אביה.

אז הרימה יוכבד ראשה ותמח דמעה מעל פניה, ותתרפק על אביה באהבה רבה ותשקדו בכח גדול ותתחנן אליו, כי יחדל בכי, ותדבר גם נחומים אל לבו ותגיד לו, כי — יודעת היא את לאה האלמנה לאישה טובה.

בעת ההיא היה ירוחם כבן שלשים וחמש שנה, איש מדה וחסון, איש נחמד למראה בהדר פניו ובטובה קומתו. ולאה בת שלמה דודו, אחי אביו, אף היא נבדת קומה ובריאת בשר וגם תאר גם הדר לה. לאה כבירה היא מירוחם לשנים אחדות. בכל זאת לא כהה מראה פניה ולא עבר חנה וכמו עורנה בעצם ימי עלומיה, כי עקרה היא לאה, לא היה לה ולד. לאה אלמנה היא מאישה זה שש שנים. בהיותה קרובה לירוחם ממשפחתו, ותבא עוד בהיות רחל בחיים, פעם בפעם, ביתה ירוחם, ותשעשע את יוכבד ואת שמואל כאשר תשעשע אם את בניה. אולם אחרי מות רחל חדלה פתאם מבוא אל בית ירוחם בן דודה ופניה לא היו עוד גם לילדיו כתמול שלשום.

פעם אחת פגשה ירוחם בחוץ וישאל את פיה, לתמו, על מה ולמה תוקיר רגליה מביתי. אז אדמו פניה כתלוע ותנמנם בשפתיה מכלי מצוא בפיה תוכחות. וממחרת היום ההוא ותבא שרה הזקנה, אשר כל בני העיר זֶק יכנה בשם, דורת הקהל, אל חנות ירוחם. אז בהיותו לבדו בהנותו ואין זר אתו ותדבר עמו, דורת הקהל בלאט על אדות עתידותיו, ותלמדו טוב טעם, כי אין טוב לו ולילדיו בלתי אם כי יקה לו את לאה לאשה. „הן לאה בת דודו היא והיא עקרה אין לה בנים, על כן תהי גם להיתומים כאם רחמניה...” וישמע ירוחם ויחפש באהבתו להילדים אשר לו.

ותבחון דורת הקהל את לבבו ותבן להנינו — ולא ארכו הימים ותהי לאה לירוחם לאשה.

ולאה החגיפה בהלקות ליוכבד ותעטיר על שמואל אהבים ושעשועים. אבל בלי דעת נפשו על מה ולמה היתה רוח הילד שמואל זרה ללאה ושעשועיה היו לו לזרא. ותבן יוכבד לנפש אחיה ותנדל אהבתה אליו שבעתים ותהי היא אומנת אותו ותשמרהו כבבת עיניה.

גם לבב יוכבד לא היה שלם עם לאה אשת אביה. יוכבד ראתה ותבן לה, כי בהיות לאה עקרה חלל לבה בקרבה ורחמי אם זרו לה, כי רק בשפתיה תתנה לאה אהבים עם ילדי בעלה ולבה בל עמה, ונפש יוכבד בחלה במרמת ערומים ושפת חלקות תועבה לה.

בכל זאת הסתירה יוכבד ימים רבים את מחשבותיה בלבה ותסלח לפעמים גם לעון אמה השניה בראותה, כי את ירוחם בעלה תאהב מישרים וגם הוא יש אליה הסד נעורים... הלא בשלום אביה גם לה שלום. ומי יודע אם לא תטה משפט האם ההורגת במרי שיחה על אבדן הנפש היקרה, אשר באורה ראתה אור ועמה מקור הייה ושישון ישעה...

ותמצא יוכבד בימים ההם תנחמות לנפשה בהסתירה בחדר חדרים ותהנה בשום לב בכתבי הקדש ותקרא בשקידה רבה בספר „אהבת ציון”, אשר היה לה לנחלה—

מסרת מאת נפתלי מלמדה. ויהי לה המקרא בספר „אהבת ציון“ גם מקרא שעשועים גם מקרא־הלולים. הנה מדי קראה בו בא זכר מלמדה מחמל נפשה לפניו ועמו יחד גם זכר אמה הרחמנית, אשר על למודי בתה יחידתה התענגה ענן אין קץ ובתורתה, תורת שפת עבר, הפצה מאד.

שניהם מתלוננים עתה בצל שדי ולבב יוכבד סמוך בטוח, כי משמים ישקפו עליה ועיניהם פקוחות על כל דרכיה, כי על כן תישר ארחותיה ולא תש עקלקלות אף כמלוא השערה, כי על כן תוסיף הגיון ואת הנפשות היקרות תרנין; ולבב יוכבד סמוך בטוח, כי ממכון שבתה תשניה רחל אמה גם על שמואל בנה יחידה אשר תאהב סלה, ונפשה במרום תמריא בראותה כי יוכבד בתה תורהו דרך תבונות ותעיר עליו כאשר תעיר אם על בנה.

פעמים גם שלש כבר קראה יוכבד בספר „אהבת ציון“, ותקרא בו בשום לבב ותשב ותקרא מהחל ועד כלה, ובכל פעם ופעם נגולו לעיניה שמים חדשים. לפניו יעברו במראה כל חזיוני החושים ומשאות הנביאים, הוד הרי הקדש והדר השרון והכרמל, מקסם ההון של עוליה־הרגל בהביאם ראשית בכורי אדמתם ירושלימה ושאון העלזים בשמחת בית השואבה. ותמונה לנגד עיניה, תמונה שהיא תרהיבנה ואת כל לבה תקח שבי בקסם הודה, בחלוקה על פניה המון כנות ישראל היוצאות בכרמי יהודה במחולות; ועיניה לא תשבענה מראות את תמר ואת פנינה המלכות בהדר יפעתן את בחיריהן מחמדי נפשן, את אמנון ואת תימן; ולבבה יפחד וירחב ואזניה לא תמלאנה משמוע את הלחש אשר תשמיע תמר פעם בפעם באזני אמנון לאמר: „קה אמנון, כי טובה תקוה מהיים“.

יוכבד לא תוכל התאפק בשאון לבה ורעש כליותיה ותקרא את מחזה „אהבת ציון“ גם באזני ירוהם אביה, אולם עתה היתה מכובתה ולתמהונה אין קץ. הנה אביה יכרה און לשמוע, אביה יגיל ברעדה אף יאנה בשכרון מתנים לשמע דברים אשר היא לא תשים אליהם לבה, וכל ישעה לעבור עליהם במרצה ובחפזון. ועת לבה מלא חזון, ועת נפשה בגיל תתמוגג גם אנלי דמע מתנוססים בעפעפיה, או ירחיב אביה פירו ויפק ואף תנומה תאחו שמורות עיניו.

הנה אל אף אביה עולה ריה הקרבנות ויהי לו לריח ניחות, לעיניו יתמר עתה ענן הקטרת וישים בלבו קטורה, והיא תריח את ריח הבצלת השרון ושושנת העמקים, את ריח השדות והכרמים ואת ריח האהבה הטהורה אשר לתמר ופנינה ולבה יגביה עוף ונפשה לשחקים תרקיע. הנה באזני אביה עולה שאון הכהנים בעבודתם והלזים בדוכנם, ובאזניה — שאון ארזי הלבנון וקול הזמיר הנשמע מבין עפאיהם, גם המית מי הירדן המפכים לאש לאש ונגל אל נל ילחשו בהמילה הרישית סודות מני קדם. „גם ידיריה לא הבין ללבב תמר בתו“ — השיבה יוכבד אל לבה — „הן דעת תנעם לנפש בא בימים מחזון והלך נפש“.

„זה הספר אהבת ציון“ — אמרה יוכבד בלבבה — „מלבד שאין ערוך ליקר חזונו ומלבד שנפלא הוא בניבוי הנאום ונאומיו הנעימים, הנה ממנו תופע נהרה על מחזות רבים בכתבי הקדש ואנחנו נביא לבב חכמה להבין משאות הנביאים על בורים... הספר הזה יהי שמור אתי למועד אשר שמואל אחי יגדל ויבין משל ומליצה, למועד

אשר ידע מאוס ברע ובחור בשוב ולכבו יבין להבחין בין מרמת ערומים כעכן ומתן השופט חמרי ובין צדקת ישרים כאבישי והנאל וירידה, בין נכלי כילי כעזריקם ובין נדיבות שוע כאמנון.

ולשמואל מלאו כיום הזה תשע שנים ומחשבת אחותו טרם תקום. כמו ערובים הסירים מאתמול לסוך דרכה מעבור הפצה. ולאה היא המנצחת על עושי המלאכה לספות גדר על גדר.

זה הדרך לאה כסל לה, כי איננה שולטת ברוחה לכלוא את הרוח, עברתה שמורה להנער שמואל מאז בעטו בשעשועיה ונענועיה והיא תקניאדו בלא משפט. כל מעלליו לא זכו בעיניה ותנאות עליו תמצא להבאיש את ריהו בעיני אביו ולהוילתו בעיני אחותו. לאה תשבוע שבועות, כי כאם את בנה תחון את הנער וכל ישעה להישיר מעלליו ולזכות ארחו, אף רוממות יוכבד בגרונה ועל מהללה תוסיף שבועתים רק למען תשלח לשונה בשמואל ואת צלמו תבזה.

הנער שמואל יודע את תנאותה ורבה המשטמה אליה בלבו מיום ליום, והנער נער, אין מעצור לרוחו, ובסתר באין רואה ישיב חרפה אל חיקה, אף יכעיסנה לבעבור הרעימה. אז תבער בלאה המתה ותרבה על הנער שטנה באוני אביו, אף תעיר קנאה בלבב אחותו. אולם ירוחם יהי במהריש באהבתו לבנו יחידו והיטב יהרה לו על לאה אשתו, כי תתחר נענר ולא תתן דמי לו. ויוכבד אף היא מחשה בהמון מעיה לאחיה— וכאבה נענר ללבב אביה, כי יתחמץ ותונה התקפהו.

אז תנסה יוכבד באין אמר ודברים להרניע את רוח אביה ולהניס מפניו ינון ואנחה; אז תתרפק על אביה באהבה רבה, ובהעבירה את ידה על שער זקנו ועל חלקת פניו כמו תלחש באוניו לאמר: „גם לבב לאה איננו רע מאד אבל רחמי אם לא תדע ועד תכונת הנער טרם באה. ימים יבואו ויורוה למצוא את לבב הנער לאהבה אותו ולדבקה בו, וגם הוא יזכה את ארחו למצוא חן בעיניה ולשאת חסד מלפניה.“ לאה היתה ליוכבד למורת רוח בכל דרכיה, אף אם היא לא תחדל בכל עת מהניף עליה אהבת נדבות. ובכל זאת לא תחשוך יוכבד מפני אשת אביה כבוד, גם יש אשר תעיר כליותיה למוסר על המעל אשר תמעל בקרשי בית אביה, ולא תחשוך מנפשה כל עמל להבליג על מריה. נפשות לאה ויוכבד ותכונות רוחן רחוקות אישה מרעותה מרחק רב ורק באהבתן את ירוחם נפשו. ואהבת יוכבד לאביה נפלאה מאהבת לאה לאישה הרבה מאד. לאה אוהבת את בעלה אהבה נאמנה, אבל היא דורשת ממנו במחירה קרבן רב ויוכבד נכונה בכל רנע להקריב את נפשה באהבתה לאביה מבלי צפות לתשלום נמול או להכרת טובה. הנה לאה בשנאתה להנער שמואל תסכיל לדרוש מאת האב, כי יהפוך לבו לשנוא את בנו, ואהבת יוכבד לאביה תכסה על כל פשעי אם חורנתה— וגם את מורת רוחה תכסה ממנו לכל תפריע רנע את שלומו. גם לאה וגם יוכבד רואות בחזון רוחן, כי איזה שטן מרקד ביניהן ולב אישה איננו שלם עם לבב רעותה. אולם יוכבד תיחל יהיל ודומם, כי ברבות הימים תנהם לאה אמה השניה על הרעה ותטיב דרכה לבקש אהבת בניה, ולאה תסור בלבב איבה גם ליוכבד ותחכה ליום נקם, כי תקנה תחבלות להסיר את לבב אביה גם מאחריה. וזאת לדעת כי אמנם לאה לא הרעה בנשים היא. רק יצר מחשבות לבה רע כמעט

וקנאה נבערה תסלף דרכה. הן לוא תאנה חלילה איזו רעה ליוכבד או כי יקרב נגע בעור בשר שמואל, כי אז גם קנאתה ליוכבד וגם שנאתה לשמואל אבדה; כי אז נכמרו רחמיה על הילדים ולא יכלה לראות בצרת נפש בעלה ותדר שנה מעיניה ולא נתנה פונת לנפשה עד אם תעלה למו ארוכה. יודעי הכמת הנפש לא יצאפו מחשבה רעה למעשה באשה ההרדה על כל דבר פשע ומעודה לא ש לחה ידה לנגוע באיש לרעה. הן אשה המתקנאה באהבת בעלה וכל הפצה להיות שלטת יחידה בנפשו, היא איננה נתפשת על מחשבת נקם וגם פשע שפתיה הוא לאו שאין בו מעשה ואין מלקין אותה עליו מכות מדרות.

ואף גם זאת: לוא היה באמת את לבב ירוחם אישה להניף על בנו שבט וליסדרו כדי משוכתו, כי עתה היתה לאה הראשונה אשר הגינה על „שנוא נפשה“ ולא נתנה את האב לכלות חמתו בנער.

ובכל זאת כל עוד היתה שנאתה להנער במחשבה לא שב אפה ועוד קנאתה נשויה לנקום גם מיוכבד את נקמתה על שלטונה ברוח אביה ואל כל אשר תחפוץ תטה, כי על כן ישיש לב לאה בקרבה אם מידי אחרים נכנו ליוכבד שפטים להניא את מחשבתה אשר היא חושבת על אדות שמואל והנכו; כי על כן תשיש לאה לקראת אברהם יוסף המלמד ויחזקאל הגבאי בבית המדרש הגדול בקראם על יוכבד מועד לשוב כחה.

ולעת אשר כואח תעזיר לאה על יוכבד אהבה, למען תסתיר את משיש לבה על משבתיה.

ד.

דבר לאט עם יוכבד אשר בהסתרו תמצא גם היא חפין וחלילה לה מהתנדות בלאה אמה השניה פן תהי לה לפוקה.

לבית ירוחם שני מעונות. האחד הוא הפונה אל השוק קדמה ובו גם הנתור גם משכנו, והשני הוא הפונה לצד הרחוב ובו יגור רב העיר זה כשנתים ימים. ולהרב שני תלמידים מטובי הנערים אשר בעיר זרק. האחד הוא אברהם בן יחזקאל הקרוב אל ירוחם ואל לאה ממולדתם ומבית אבותם — הלא הוא בן דודתם אחות שמואל אבי ירוחם ואחות שלמה אבי לאה — והשני אלכסנדר בן יוחנן הנגר. ואלה תלמידי הרב שניהם בחורי חמה, כי ידם רב להם בתורה ויצא שמם לברכה בכל העיר זרק יחישו למו כל שומעי שמעם עתידות גדולות בישראל.

כל עוד הנערים נערים ותלמודם טרם יביאם לידי מעשה להורות ולדון לא יכירו בני העיר זרק בן שוע לפני בן דל ויש אשר יתרועע בן עשיר מרמי היחש עם בן עני ובה משפחות שיבא לכאן ותלמודו בידו.

אברהם ואלכסנדר היו אחים לתורה מיום צאתם מבתי אבותיהם להקשיב בהררי מלמדיהם ועד בואם אל בית הרב לבקש מפידו תורה.

אברהם בן יחזקאל „הגבאי בבית המדרש הגדול“, אשר עליו יאמר אברהם יוסף, היודע הליכות היהודים האדומים מעל לנהר סמבטיון ובקי בטיב תכסיפי המלחמה של אלכסנדרוס מוקדון ושל נפליזן הראשון, לאמר „הלואי שירבו כמותו בישראל“.

ואלכסנדר בן יוחנן הנגר אשר על דלת העם יחשב, שניהם מנחמים זה את זה בהלכה יחד נשתו בקרב העיר ודק לברכה. אשרי העיר שלה ככה!
ושני הבחורים האלה, "תופשי התורה" שונים המה איש מרעהו כן במראיהם מחוין וכן בתכונות רוחם פנימה.

אברהם הוא נער גדל קומה ודל בשר, פניו שחרחרים-ירקרקים, לחייו שפו עד אם בולטות רקותם, היטמו ארוך ונב לו ממעל, שפתותיו דקות, בסנטרו נטמין ולפאות שער ראשו מראה זפת כהה. והפאות האלה פרועות תמיד, כי ימים רבים לא הלך בהן שני המסרק. גם אל נקיון בגדיו לא ישים אברהם את לבו ואם ילכש היום מהלצות לא יכירן איש למחרתו כי תמול הן.

ואלכסנדר — גם הוא לא יתגוסס בעיני נבו, גם חסנו איננו כאלון וגם הודו איננו כזית, בכל זאת תאר ודדר לכל אשר לו והוא כלו מחמדים. קומתו איננה שפלה ואיננה גבוהה, יצוריו נזו מחוטבים תבנית איש מדה, פניו עגולים ונחמדים באדם לחייהם וגם בשתי הפאות השחורות היורדות לשני עבריהם כתלתלים. והפנים האלה מתראים בכל עת כמו רחצו לפני רנע למשעי. גם עם בגדיו מרדק אלכסנדר כחוט השערה והוא נהדר בהם פן יעבור בכל יראה ובכל ימצא רכב עליהם.

אברהם — זה דרכו לעמוד על רגליו בעת למדו ולהעביר באצבעו התיכונה על שורות הספר אשר לפניו. הוא משמיע קולי קולות, פעם יצהיל קולו וירונן אף יהמה ופעם המולה הרישית למדו לו. גם יש אשר יתיפח בקול כחולה, ננחיי ננה ויבובי מיבב, ופתאם ישנה סעמי משנתו ולא ישמיע קול דברים, כי אם זמזום כדבורה ואת אצבעו הוא מעביר בחפזו ובמרצה על השורות כמו חפצו להבליע את כל הדף בנשימה אחת, ויהי כי קצרה רוחו ויחדל גם זמזום ובסקירה נמהרה ישפיק. אז ימהר לנענע בראשו אחת לימין ואחת לשמאל כמשולטלת השעון כנעת בה יד להניענה בחזקה.

ואלכסנדר יעצור ברעהו ולא יתנהו לעבור הלאה עד אם ישעים את דבריו ועד אם יכין לבו להנפה אותם בשלש עשרה נפות ומשנתו קב ונקי. הלא זה דבר אלכסנדר אל יעהו בכל עת תמיד: "כל הבולע את דבריו במשנתו כבולעם כך פולטם".

אברהם אהב את השקלא והטריא כשהם לעצמם ולא שם לבו אל ההלכה. ואלכסנדר יגיעות הרבה ינע לאסוקי הלכתא אליבא דשמעתתא. אברהם כשהיה בא לדברי אנדה בתלמודו היה מדלג עליהם כעל דברים של מה בכך.

ואלכסנדר היה קורא את דברי האנדה בשום לב, ובהעמיקו הגות בהם, כן התרוממה רוחו לשיחות חכמים ומליצותיהם, והן תשעשנה לפעמים את נפשו גם בחלום חזיון לילה.

אברהם לא למד מעודו מקרא כפשוטו וגם בהעירו על סדר השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום" היתה לו קריאתו חובה ולא רשות, עראי ולא קבע. ואף בשעת קריאת התורה ביום השבת לא הקשיב אברהם לקריאה כי אם שם עיניו בספרים שיש בהם פלפול דאורייתא, בספרים הנקובים בשמותם: "פנים יפות", "שם משמאל", "פרשת דרכים", ו"אפיקי יהודה". הן זה דרכו משוב לו להשתעשע במילי מעליותא וכדרשות נשגבות על אדות בני נח ושבע המצות שנצטוו עליהן.

הדרשה המחממה על הכתובים: ותאמר (רבקה) אם כן (אם יש שתי רשויות) למה זה „אנכי—ה' אלהיך” ותלך לדרוש „את ה'—אלהיך תירא”, את ה„את” שאינו אלא לרבות — זאת הדרשה היתה לאברהם לפשוטו של מקרא.

אברהם לא יתענה ארבעים יום וארבעים לילה עד אם יגלו לו סוד של „אותו כמו אתו כמו אליו”, אשר בפירושו רש"י על הכתוב „ויתנכלו אותו להמיתו”. הלא באור המלה „אותו” הוא בעיניו פשוט בתכלית הפשטות: אחי יוסף התכונן אל „אותו” של הכתוב „מלשני בסתר רעהו אותו אצמית”, ובכח זה ה„אותו” הוציאו עליו משפט מות על הוציאו את רבתם רעה אל אביהם.

לאברהם „האמן הנפלא”, אשר ידיו רב לו להעלות פילא בקופא במחמא, היו המקראות ודרשותיהם רק לשעשועים בשעה שאינה לא יום ולא לילה או בשעה שהיה לו לפנות לבו לבטלה.

ואלכסנדר מצא הזון בכתיב הקדש ותמלא רוחו מהם, ותשתפך עליו נפשו למשאות הנביאים, ויכונן לבו לחקר פילוסופי ספרד, ויאזן לסודות הראב"ע, וישם לו את ה„צחות” לקן ואת ה„מאזנים” למשקלת, ויפתח לו את „צהר התבה” לרבי אליהו בחור להאיר על הסתומות; וידרוש רשומות בעקרי הדת מעל ספר „העקרים” לרבי יוסף אלבן, מעל ספר „הכוזרי” לרבי יהודה הלוי ומעל ספר „הזבת הלבבות” לרבינו בחיי הספרדי, ויתר ספקותיו ב„מורה הנבוכים” להרמב"ם ובספר „האמונות והדעות” לרס"ג, ויבקש לדעת גם את תולדות החכמים שהיו לו לעינים, ותשבע לה נפשו גת בחקר דברי הימים, ותאורנה עיניו ב„מאור עינים” לרבי עזריה מן האדומים.

גם משכיל־סתרים, אחד הזקנים אשר בעיר ז'ק, נמצא אלכסנדר. וימצא לו זה הזקן את הספר „מורה נבוכי הזמן” לרבי נחמן קרוכמל, את הספר „דור דור ודרושו” לרא"ה ווייס ואת „המפתחות” לרמ"א שצקים ואת הספר „תולדות הכמי ישראל” לר"ק שולמן, וידד אלכסנדר תנומה מעפפיו בלילות ויבלע את הספרים האלה כנכורה בטרם קיין.

איוה הדרך התודע אלכסנדר לידידיה הזקן? מי גלה את און רעהו, כי במסתרים תשחר נפשים תושיה והלא שניהם יצפינו את מעלות רוחם מעין רואה ואון שומעת? — אין משיבין על סתרי הכחות בנפשות בני האדם ואנחנו טרם נדע אי מקום לרוח יווקן. הזכרי הנפשות ינידו, כי יש אור ננו השולח קיו מרוח האדם לאדם ובלי אמר ודברים יבין איש להניני רעהו אם תמים דעים הוא עמו. ואלכסנדר מצא בבית ידידיה אוצר ספרים חדשים, ספרי מדע וספרי שעשועים, אשר הורדו דרך תבונת ופילסו לרוחו נתיב לא שערהו כל יודעיו מתמול שלשום.

וגם בימים ההם לא חדל אלכסנדר משקוד על למודיו בבית הרב, ויתהלך כרע וכאה את אברהם מבלי גלות לו את מצפוניו. הלא ידעה נפשו מאד, כי יהי כמתעתע בעיניו.

גם בשיחותיהם ובמהלכיהם בין האנשים היו אברהם ואלכסנדר שונים איש מרעהו: אברהם הרבה שיחה וידבר בחפזון וילבש נאות בדברו ויחשוב לו את כל הגה היוצא מפיו לדבר חכמה, ואלכסנדר היה הרד מאד על דבריו ויפחד בכל עת לפתוה שפתיו עם אנשים היודעים להלך נגד החיים פן יוציא כל רוהו ולאוויל יחשב.

אברהם לא השב איש ויען עזות כנבה לבו וכנדל רוחו, ופני אלכסנדר נשתנו בכרום כהן את איש את מכטיו אליו או כי אמר להציל מפיהו דבר, ובהיות אברהם קרוב אל ירוחם ואל לאה ממולדתם ומכית אבותם ויבאו שני התלמידים פעם בפעם ביתה ירוחם, וילמדו שם גם את תלמודם בעת אשר קם שאון בבית הרב כי הקריב אנשי ריב למשפט לפניו. ואברהם בן יחזקאל היה נער את יוכבד בת ירוחם ויתגר בה לפעמים מדוך דברים וישפוך עליה לעג של חבה.

יהי לעת מצוא ויגר אברהם ליוכבד, כי נערה לא בינות היא וכי היא שונה באולת תמיד. וגם היא נחרה בו בהגידה לו כי לא במשפט יתנשאו הנברים על הנשים לאמר, כי רק להם החכמה ואין לאשה חלק ונחלה בה. ויהי הריב חזק, הוא קורא את נבדויו לאפו. את ממשלי המשלים בישראל אשר מני אז חמדו לצון למו על האשה לספר בננותה. הן בהיות בקיאותו באגרות התלמוד מעטה ודלה ינסה הוא להוכיח באותות ובמופתים על פי ההלכה, כי החכמים זלזלו בכבוד הנשים, ויהי לו האות היותר נאמן להמפת היותר חותך כי פטרו את הנשים ממצות עשה שהומן גרמא. ויוכבד גם היא כלי זינה עליה להוכיח משונתו על פניו ולהשיב לצון ולעג שבעתים אל חיקו.

ולאה שומעת ריבות שפתיים ונפשה תתענג על הנער אברהם, כי פיהו יהנה חכמה גם כבודה יגל כי יש בפי הנערה יוכבד תוכחות להגן על משפטי הנשים. הן גם ללאה לב אשה הדורש את משפטו, ואף אם כבת ישראל הסכינה לסור למשמעת בעלה ובחכמתו תעה, ואף אם על אברהם בן יחזקאל נאותה ונאונה כי יוסף לוית כבוד לעצרת משפחתה, ואף אם תקנא ביוכבד על חכמתה, בכל זאת יתעורר בה כמו מבלי משים החפץ כי יוכבד תוכה בהשפטה. ובכן גם היא תעמוד לימין יוכבד ותתחר באברהם על כי, נערה לא בינות תתגבר עליו ותשים לאל את כל משפטיו. ללאה היה ריב השפתיים של, הילדים גם לשעשועים. כמעט באה המחשבה בלבה כי, לא לנצח יריבו ואחרי הריב יבא השלוש, כי, זה הדרך נבר בעלמה להתגרות זה בזה ואינן חזין משם עד שנעשין כאוהבים זה לזה. הלא אין אשה באה בימים אשר לא תתענג בשמעה שיחת בחור ובתולה ולא תהי ראשית מחשבתה, כי סוף האהבה לבוא.

וישמע גם אלכסנדר את שיחת אברהם ויוכבד ותציקו רוח בטנו לחות דעו גם הוא. בכל זאת יעצור במליום ולא יתערב בתוכם כי זר הוא. גם בוש יבוש לדבר את עלמה. אולם ביום ההוא ותמצא יוכבד על שלהנה את השיר, קוצו של יוד"י ליליג ותקרא בו בשום לבב — וכמו סער בנפשה, ורעיון לא שערתהו הלף פתאם כברק ברוחה. ותדע ותכר את האיש המסתתר אשר שם את השירה הזאת לפניו.

אחרי הדברים האלה התחמק אלכסנדר ימים אחדים לבלי בוא ביתה ירוחם, וישמר לנפשו פן תפגשו יוכבד בחוץ ותדע מכותו, ויפנ לבו פן תלעג לו או כי יהי בעיניה כמסיר חקי.

או הקיפה יוכבד את אברהם בשאלות על דיני נשין כתגרו של עכנאי, או לא נגמה דמי לו עד אם יגיד לה אם הגט פסול בכתוב הסופר את השם, הלל"י

מלא. וישחק אברהם, "להבלי הנערה" ויבחר לו התולים עמה ולא השיב אותה כהלכה. ותמצא לה יוכבד ידים לערמתה ותתגר באברהם, כי איננו יודע בטיב נסין, ותתחרה אתו כי אלכסנדר רעדו יודע יותר ממנו. ויספר אברהם לאלכסנדר בשחוק והוללות את כל דברי יוכבד ויחזק בו לבוא אל ביתה ולהוכיח לה כי לא כן בדיה. ויהי אלכסנדר כלא שומע ויגל און רעהו למוסר על כי יכבד מלים בלי דעת.

ומן היום ההוא הביא אלכסנדר פעם בפעם ספורים ושירים בשפת עבר מאוצר הספרים אשר לידידיה הוקן וינחם בסתר באין רואה על שלהן יוכבד.

וימצא לה אלכסנדר גם ספרים רבים המדברים בעתידות ישראל בשובם לשבת על אדמתם, ולבו שש ורחב כי יוכבד הרבתה הגות בספרים האלה. ועת מבשי עיניה במבטיו נפנשו הנידו לא כחדו כי נפשה תהמה תודה לו — ויבאו גיל ורעד בעצמותיו וכל יצורי נוו מלאו חלחלה שהוא רוצה בה, חלחלה שיש בה שובע נעימות.

ומן היום ההוא חזקו דברי אלכסנדר על אברהם רעהו ויפצר בו כי יש און לאנדות החכמים. ויהי בהיותם בבית ירוחם לשנן את פרקם ולחזור על משנתם וישא אלכסנדר פעם בפעם חזון ומשל ויבאר לפני רעהו את מליצות אבירי התלמוד וישעם את דבריו בשפה ברורה, כי יבינם כל שומע על בורים.

ויוכבד שומעת מאחורי המסך המבדיל בין חדר מושבה ובין חדר התלמידים ותקשב רב קשב לחזון אלכסנדר — ולתדת לבבה אין עירך, הן אונה מלים תבחן כי זה משוש הפצו להשמיע גם אותה לקחו.

ויהי הפעם, באחד הימים הראשונים לירח אב, וישבו כל אנשי בית ירוחם בחדרם אל השלחן לאכול לחם ובחדר השני הנשען על ידו ישבו שני התלמידים וילמדו את אנדה, "אקמצא ובר קמצא". וקול אלכסנדר נשמע בשאון לקריאה אשר קרא רבי עקיבא עליה דרבי יוחנן בן זכאי לאמר: "איבעי למימר ליה לשבקינהו היא וימנא!" ותתעטף על אלכסנדר רוחו וידבר ראמות ונשגבות על אדות בר כוכבא ומלחמתו האחרונה עם הרומים, ועל אדות יחושו של רבי עקיבא אליו, כי העיר את רוחו למלחמה ויאסוף לו אנשי חיל, עשרים וארבעה אלף תלמידיו; וינבא על עתידות ישראל בשוב ד' את שיבת ציון; וישא מדברותיו על חיי רבי יהודה הלוי ועל האהבה הנשגבה לארץ אבותיו, אשר כאש תוקד תמיד היתה עצורה בעצמותיו וילא כלכל אותה ויקרא במרי שיחו: "לבי כמזרח ואנכי בסוף מערב, איך אשעמה את אשר אוכל ואיך יערב": ויספר בדברים נמלצים את האנדה המסורה בפי העם כי בהתגבר על רבי יהודה הלוי אהבתו לציון אשר, "חיי נשמות אויר ארצה וממור דרוז אבקת עפרה" ויקח מקל נודדים בידו ויעל ברנליו ירושלימה. ויהי כמעט בא עד שערי ירושלים ועיניו חזו את משואות עיר חמדתו, או השתפכה עליו נפשו ויקונן בקול קרוע שמים את הקינה, "ציון הלא תשאליו". ובקראו, "אבחר לנפשי להשתפך במקום אשר רוח אלהים שפוכה על בחיריך", או עבר על גבו פיש ערבי וידנאהו בפרסות סוסיו, והוא לא נע ולא זע כי נפשו במרום המריאה וכל לבו וכליותיו עליו עלפו.

ולקול המשא אשר נשא אלכסנדר בהמון לבו ובחום רגשותיו נדמו כל אנשי הבית ולא הוציאו הגה גם חדלו מאכול לחמם. ותבך יוכבד בכי תמרורים לאהרית

הלוי ולתכלית הזון לבו ומשא נפשו, ומעי ירוחם רתחו בהעלותו על לבו דברי האגדה המספרת: „כי קאתי נירון קיסר שדא נירא למורה אתא נפל בירושלים, למערב אתא נפל בירושלים, לארבע רוחות העולם אתא נפל בירושלים“.

ותתרפך פתאם יוכבד על ירוחם אביה ותשקרו בכל פה ותחנן קולה לאמר: „אב יקר לי! יודעת אנכי מאד כי לשם ירושלים ולזכרו תאות נפשך... אף רוחי בקרבי אשחר את אדמת הקדש... לוא היתה עצתך ונסע כלנו ירושלימה ונחונן עפר ציון ונשק את אבניה...“

— לארץ ישראל? — השתוממה לאה ונפשה נבהלה מאד — האם הכית בשנעון? התחשבי אותי ואת אבך לזקנים אשר כבר באה עתם להקבר בקבורת אבותיהם...? כזאת לא פללתי לשמוע מפיך! ירוחם ההריש ולא השיב דבר.

למחרת היום הניא ותהי כל העיר זק כמקרה. מנער ועד זקן, מן השפחה אשר בחדר המבשלות ועד הנבירה הספונה בחדרי משכיתה דברו ביוכבד בת ירוחם. הנה בלילה ההוא היתה מריבה בין יוכבד ובין לאה אם חורגתה ויוכבד בהמון דגשותיה „שכחה הק“ ותביע חפצה לנסוע ציונה, ושם תפשיט מעליה את המהלצות אשר היא עוטה בחוץ לארץ, ושם תלבש בנדו בד כאחת האכרות ובאת ומחרשה תפתח ותשרד את אדמת הקדש. גם את שמואל אחיה תהנך שמה על פי דרכה לתורה ולעבודה בעמל כפים ולא יהי עוד פרא כהנערים בני גילו למדי-החדר“.

— יוכבד בת ירוחם יצאה מרעתה — החליטו רבים פה אחר.
— לולא כי הנהר סמכטיון מקיא אבנים בכל ימי השבוע — חמד אברהם יוסף המלמד לצון לו — כי עתה היה חפצה לנסוע אל בני משה היהודים האדומים.
— וביום השבת? — השיב לו יחיאל הברדחן בלענו — ישנם מוכי שנעון אשר זה שנעונם לחלל גם את השבת ומשנעים אינם בני עונשין.

— לבי דוי על ירוחם הישר באדם כי יסר יסרהו יה.
— בו האשם, מי שמע כזאת כי אב בישראל ילמד את בתו תורה?
— זה כבר הוהרתיו כי יעיר על בתו פן תתחכם הרבה.
— ואנכי אניד לכם את אשר בלבי — התעורר נתנאל השדכן — יש דברים בנו!
— דברים בנו? — השתוממו כל השומעים.
— יש ויש, אבל טרם באה עתם להגלות.

— זה דרכך מאז — התקלם אחר השומעים בנתנאל השדכן וכל חפצו היה לנרות בו עד אם יציל מפיהו דבר — זה דרכך מאז לדבר ברמזים וחידות למען ישמעו האנשים ויאמרו כי יודע צפונות אתה. אותי לא תשלה. כמודך כמונו אינך יודע מאומה בלתי אם כי בת ישראל השונה באולת תמיד אחריתה עדי אובד וסופה שתשרף דעתה עליה.

וכפרם מצא לו נתנאל עת להשיב חורפו דבר והנה נשמע קול אלכסנדר בן יוחנן הנגר, קול חוצב להבות אש בקראו: „הוי נעוי לב, בנים כחשים. מה תעיוו לחלל את הקדש בשאתכם את שם יוכבד בת ירוחם על שפתותיכם השמאות! אתם דוברי תפסוקות ולא היא, אתם אינכם משמיעים לאזניכם את אשר אתם מוציאים

מפיכם שלש פעמים בכל יום, כי רק בשפתכם תכברו את ירושלים ולבכם רחק ממנה. לא כן יוכבד בת ירוחם! היא כבירת רוח..."
 כל אנשי הלהקה, אשר בראשיתם היו כנדהמים למשמע אזניהם ורוחם בתוכם השתומם גם למראה עיניהם, כי פני אלכסנדר חורו כשיד בדברו וכל עצמותיו רחפו, השמיעו עתה שאון, ותהי המבוכה גדולה ולא נשמע עוד קול אלכסנדר בקראו. ויחרד ויילפת גם הוא וכמעט חשב להתעלף.

— אלכסנדר בן הנגר מחרף את מערכות ישראל ואתם מחשים!

— מינות נזרקה בו ויצא ממדה למדה.

— גם הוא השתנע ברוב למודו.

— לא משונע הוא כי אם חצוף ועז פנים.

— הכי אמרתי לכם — התעורר נתנאל — כי יש דברים בנו? יש ויש!

ואלכסנדר חמק עבר מבין ההמון — וכמו רנע כבר התקבצו להקת נערים שובבים וירדפו אחריו ויקראו אחריו מלא ויעפרו בעפר לעמתו וידו גם אבן בו, וישלחורו בשאגות פראים עד באו אל בית אביו.

* * *

ותתרסק יוכבד ביום ההוא על ירוחם אביה בחבה יתרה, ותחליק את לחייו ואת שער זקנו. גם את פאות שער ראשו פקדה לטובה בנסותה את ידה לסדרן תלתלים. ופתאם חבקהו בכל מאמצי כחה ותשם נשיקותיה כחותם על מצחו ועל שפתיו, ותלחש באזניו בשפתים רועדות לאמר: „האמנם כי חכם אתה מאין כמודך ואת אלכסנדר תחשוב לאיש הרוח ולא למשונע?!”

ירוחם נבעת רנע למשמע אזניו ויבהל במאד מאד למראה פני יוכבד בתו. הנה כח הבת, הנה ברנע הזה הרפתה ממנו ותתיצב לפניו הכן כנבור ערוך לחרף נפשו למות על משא לבו וחזון רוחו, הנה בפניה ילין עוז ומעיניה הוד והדר נשקפו — ותמונת רחל אמה לנגד עיניו בהוד עלומיה ובעוז אהבתה אליו.

— מה תביטי בי, ילדה פתיה? — חנן ירוחם קולו כמו ברנב ידבר, ופניו צוהלים — בעלותנו אחרי ירחים אחרים ירושלימה יאיר גם אלכסנדר פניו אלינו לעלות אתנו וחכמתו תאיר לנו את הדרך אשר נלך בה.

את דבריו האחרונים המריץ ירוחם עד למאד — ופני יוכבד האדימו כתולע ותשפל לארץ עיניה...

—*—

הַמְלִאךָ הַקָּטָן.

הַגְּדָה.

מֵאֵת

דוד פרישמאן.

ההגדה אשר אמרתי לספר היום באזניכם, מגידים רבים כבר ספרוה ומליצים אין מספר כבר כתבו אותה על ספר — ואני לא באתי כיום הזה בלתי אם לשנות את הדברים ככל אשר שמעתים וככל אשר קראתים. והראשונה אשר מפיה שמעתי את הדברים האלה בראשונה היתה אמי זקנתי — את הדבר הזה הלא יבין כל איש מכם מאליו.

ביום ההוא ישבתי לפנות ערב לפני הזקנה בין יתר הילדים והילדות והינינים והנכדים והצאצאים והצפיעות, ואני הייתי הקטן מכלם; וכלנו, בנערינו ובנערותינו, שומעים אליה, וכלנו, בנערינו ובנערותינו, שומרים את פיה, לבלתי יפול, חלילה, אף דבר אחד מדבריה ארצה. או השתפכו גלי אור מתוק על פני כל הנכר אשר מסביב, חבובי קיץ לבושי צבעים שונים התרוצצו בתוך התכלת אשר עם הרוח המהרה הסובב אותנו מקצה הגן ועד קצה הגן — וביאותי את זבובי הקיץ הלבנים אמרתי אני בלבי: רק מלאכים קטנים הם. . .

והזקנה ספרה את אשר ספרה:

„ניני ונכדי! ברקיע השמים הנטוי ממעל לראשינו יושב אדוננו האלהים הגדול, הגבור והגורא, הוא אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב — ואתם הלא ידעתם את כל זה: ואולם השמים האלה מעון הם גם למלאכים רבים, מלאכים לאלפים ולרבבות, כי כמספר הכוכבים כן מספר המלאכים, מלאך אחד לכוכב, מלאך אחד לכוכב, וכאשר לא יספור איש את הכוכבים כן לא יספור את המלאכים, ועד היום הזה אין עוד איש יודע, אם דרך כוכב ממלאך או אם מלאך מכוכב יצא. אבל המלאכים הטובים ההם אין להם כל היום לעשות דבר בלתי אם לעלות ולשמות, לספר כבוד אלהים ולתנות נפלאותיו, לזמר ולשבח, להודות ולהלל; וברום כבוד אדני ממקומו, והתרוממו גם הם וקראו לפניו: קדוש! קדוש! קדוש! זאת תורת כל המעשה אשר עליהם לעשות כל היום, והיה בהיותם עיפים וינעים מן העבודה הגדולה והרבה הזאת, אז יעזבו כלם לנפשם ונקרא להם דרוז לעשות את כל אשר יעלה על רוחם לעשות, וקמו כלם, והתהוללו והתחוללו, והתרוצצו והתלוצצו, והתנגשו והתרגשו, והתפלושו בעפרות הוהב אשר על פני קרקע רקיע השמים, או יתגלגלו על ערמות הכוכבים הרבים, ואחזו איש בכנפי רעדו הצחורות לשחק בהן, או ילקטו להם ממבחר הכוכבים והשליכו אותם איש על קרקע ראש רעהו, או יחטפו להם קרני אורים ארוכות ועבות ועשו בצדיה והתחרשו איש על אחיו בסתר, והתנפלו ואסרו בהן איש את אחיו בטרם יראה ובטרם ימלט; ובראות כל המהנה את אשר נעשה, ושחקו כלם בקול גדול ושמחו שמחה גדולה והריעו חרועות גדולות והשתקשקו בכנפיהם הצחורות עד אשר יבקעו השמים לקולם. כן כן, ילדי ילדותי! פה על

הארץ אם ישתובבו נערים קטנים ועשו רעש גדול, אז תבקע האדמה לקולם, ואולם בשמים אם יהיה כדבר הזה, ונבקעו השמים. אכן שם בשמים אם יתפריץ אחד המלאכים הקטנים לעשות משוכה גדולה, אז יקרא אותו אלהים צבאות הצדה ושם אצבעו אל מול אפו ושחרו מוסר ודבר אליו רבות וקשות והשמיע אותו דברי תוכחה, או יש אשר ישים עליו גם ענש קטן והציגו לברד באחת הפנות מארבע פנות השמים ושם יעמוד המלאך הקטן עד אשר יִכַּפֵּר לוֹ ועד אשר יקרא לשוב ולהתייצב אל פני כסא הכבוד. — ואתם צאצאי וצפיעותי, אם תהיו בנים מקשיבים ושומרי מוסר, אז אספר לכם את הדבר אשר קרה מלאך קטן כזה, והדבר — — —

— ספרי! ספרי! ספרי! כלנו פה נהיה מעתה ועד עולם בנים מקשיבים ושומרי מוסר!

„מלאך היה בשמי השמים ושמו... רוי לי, רוי לי! את שמו הנה שכחתי... ואולם אין דבר: המלאך הזה היה מלאך קטן ויפה תואר מאד, נחמד למראה ותאווה לעינים, ומראהו כמעט כמראיך אתה או כמראיך אתה, ניני ונכדי, אשר להיות מלאות ועגולות כתפוחים חדשים ואשר עיניו יושבות על תכלת כשמשות בערות ואשר שפתותיו אדמות כארנמן של שלמה, שעשתה לו אמו ביום חתונתו, ככתוב בשיר השירים, ואשר כנפיו צהורות ולבנות ומהירות כשלג הרובץ על הר הלבנון. הלא תזכרו עוד את דבר השלג אשר על הלבנון? והמלאך הזה כלו מחמדים מכף רגלו ועד קרקדו, אין בו כל מום וכל סלה, וגם רוחו נכון בקרבו עד מאד וגם לבו מהור בקרבו עד לאין חקר, כי היתה נשמתו נשמת — מלאך. ואולם יש אשר גם השמים לא ינקו ויש אשר גם במלאכים יושם תהלה! וגם המלאך הקטן ההוא לא נקה מתהלה כלו. הן אמת הדבר, לא שלח המלאך הקטן הזה בעולתה ידו ולא עשה כל תועבה וכל נאצה גדולה, ורק כטוב לבו עליו חמד בן־שעשועים זה לעשות מעשה לצון, ויבחר לו לפעמים שעשועים, אשר היו לפוקה לכל יושבי השמים, למען הכעיסם ולמען הרעישם. ואולם אלהים ראה את כל אשר הוא עושה ויהי כלא־רוואה, וילאט לו לנער הנחמד ההוא, כי נחמד היה המלאך הקטן הזה גם בכל תעותיו הקטנים וגם בכל שעוריותיו הקטנות, ואדני אהבו, וישחק גם הוא בפעם בפעם משוב לו, ויקרא לו: קונדיס, כי כן יקרא לנער נלוח ונחמד גם יחד. — הנה כן, למשל, לא יכול המלאך הנחמד הזה לשאת ולכלכל ספרים כספר „משלי“, כי נכתב הספר הזה ברב תם ובכבוד ראש, ותקצר רוחו תמיד בשבתו רנעים אחדים ללמוד תורת מוסר מפי הספר, ויאמר בלבו, כי ספרים יגיעו ודברים מיגיעים כאלה נכתבים רק לבני אדם ילודי אשה, שהם פלוטופים וחוקרים, וכחם אתם להיות בכל רגע ורגע שלישים ברוחם ובתאונתם, אשר לא כן המלאכים הרכים והצעירים, האוהבים לפזז ולכרכר ולשמוח בחיים. — ויש אשר עבר הרוח על המלאך הקטן והשובב ההוא וכטוב לבו עליו חמד לו לצון, ויקם ויקח לו בסתר את המפתח אשר לאוצר השלג, ויפתח את האוצר בלאט, ובראותו כי עוד חם על פני האדמה ובני האדם עודם מתהלכים על פני חוץ והם לבושים את בנדיהם ואת שמלותיהם הקלים, ויקח את השלג וישלך אותו כפתים ארצה, ויהי קר על פני הארץ לפתע פתאם, ובני האדם חרדו חרדה גדולה ולא ידעו מי הביא עליהם את הרעה הזאת בטרם מועד. — או יש אשר הביט משמים ארצה וירא את בני ישראל יושבים בסכות והם אוכלים וחוגגים איש

איש כאשר ברכו אלהים, ופתאם עברה עליו רוח משובה, ויהי פרא-מלאך אשר ירו בכל, וימהר וירץ עד חף הסמכטיון העליון, ויקח לו את המול, "דלי" וימלאהו מים על כל גדותיו, וישפך את המים מן השמים ארצה, ויהי פתאום נשם על פני האדמה, והעם היושבים בסכות התפרצו כלם להמלט על נפשם מפני הנשם, איש והרגים אשר הוא אוכל עורם בין אצבעותיו, איש והכשר אשר הוא אוכל עודו בין שניו, כי גרשו פתאם; והמלאך הקטן בראותו את המהומה אשר הביא על היהודים התמימים, יצאה בקול גדול וישחק וירקע וירגלו על קרקע התכלת אשר לרקיע השמים ונפשו חננה גיל אשר אין לו קצה. — לפעמים ראה את הירח המאיר לארץ וליושביה, זתתערור פתאם שרירות לבו הקל, ויקם ויהפוך את הקערה הגדולה הזאת על פיה, ויהי פתאם חשך ואפלה על פני כל הארץ, ובני האדם לא ידעו את אשר היה להם, כי "הלוח" אשר אתם נבא להם מראות אחרים בשמים. או יש אשר לקח אלהים את הירח ויסגור אותו בתוך הנרתיק ויחביאנו בתוך חביונו, למען היות חשך על פני האדמה ובני האדם העיפים והיוגעים יישנו את שנתם הערבה והמתוקה, להנפש מכל עמלם ומכל עבודתם, או קם פתאם המלאך הנחמד והפרוע הזה, ויתגב בלאט אל המקום אשר שם מחבא הירח, ויוצא את הירח בלאט מנרתיקו, ויקוב תור בקרקע הרקיע ואת הירח שם על פי החר הפתוח, ויהי פתאם אור גדול על פני כל האדמה; והמלאך הקטן התיצב מאחורי החר, ויכס לארץ לדעת את אשר עשה במשוכתו, והנה בוקה ומבוקה ומבלקה! כי האמינו בני האדם לנבואת "הלוח", ויתברכו בלבם: אך חשך יהיה על פני הארץ, ולכן עשו כלם את תענועיהם ואת תועבותיהם ואת נאצותיהם; האנשים אשר אין להם לנשק איש את אחיו, הם נשקו אף הבקו איש לאחיו כאהבה גדולה, והאנשים אשר להם לנשק ולחבק איש את אחיו, הם לא נשקו ולא חבקו, ותהי להפך, כי קראו למהלומות, ותהי אגרוף איש ברעהו, אגרוף גבר בשוכבת חיקו; ורבים מן האנשים קמו בעוד חשך לחתור בתים ולעשות תועבות גדולות, ופתאם הגיה הירח את אורו ותגלה ערותם, והמלאך הקטן בראותו את ערותם, וישחק בקול גדול ויפוח ויברכר בכל עו, עד אשר נבקעו השמים לקולו. — ואולם גם ביושבי השמים חמד לו המלאך הקטן לצון, ויש אשר זדון לבו השיא אותו לעשות מעשים אשר לא יעשו, ויהי היום והוא רואה את אליהו הנביא יושב באחת הפטת ושמורות עיניו נאחזו, כי זקן האיש והוא עיף ויגע, ויש כי בשבתו רגע אחד לנוה ונפלה עליו שנה; ויעבור המלאך הקטן על פניו וירא והנה בידו תבה קטנה אשר ממנה יקח לו שבק להריח בו, וימהר ויעף משם ויבא עד בית-המבשלים אשר בשמים, ויגש אל הקלחת אשר בו ויתחו את לזיתן זה אלפי שנים, ולזיתן זה מתבל ומטנן במלח ופלפל הרבה, כחך לדגים המבשלים בטעם אנשים יהודים, ויקח לו משם מלח ופלפל, וישב אל המקום אשר שם אליהו נדם, ויפתח בלאט את התבה אשר בכפו וישם בה את המלח ואת הפלפל; ויהי כאשר הקיץ הזקן משנתו, ויפתח את תבתו להריח בה כפעם בפעם, ויעלו המלח והפלפל ויבאו באפו, ויזורר אחת ושתיים ושלוש ולא חדל עוד, ויהי הזקן לשחוק בעיני כל המלאכים הצעירים ועולי הימים, וישחקו כלם למשבתו, והמלאך הקטן הנדיל. — וכאשר עשה לאליהו, כן עשה גם לאברהם ולשרה. ויהי היום והוא עבר לתמו על פני נן הערן העליון, וירא והנה על פני אחת הערוגות אשר בתוך הגן יושבים אברהם ושרה יחדו, ואברהם

הניח את קדקד ראשו בחיק רעייתו הזקנה ויררם, ושרה אחוזת מסדק בין אצבעותיה והיא פולה את שערות ראשו, עד אשר נפלה תרדמה גם עליה ותישן. אז ננש המלאך הקטן בלאט, ויאסור את מחלפות ראש הזקנה אל זקן אברהם הארוך, ויקשור אותן בקשר אמיץ, ויעבור משם וימלט. אכן כאשר הקיצו השנים משנתם ויראו הזנה הם אסורים וקשורים איש אל אחיו, ובהיות להם דברי ריב ומדון, כמנהג בין איש ואשתו מדור דור, והם חפצו להמלט איש מפני רעהו, ולא יכולו, כי שערותיהם קשורות יחד, ויהיו לשהוק וללצון מקצה השמים ועד קצה השמים, והמלאכים והישרפים והכרוכים שחקו כלם כאיש אחד יחדו בראותם את המראה הגדול הזה, כי לא נשמעה ולא נהיתה עוד כזאת למיום הוסד השמים.

והאלהים רואה ושומע את כל הדברים האלה אשר מלאכו הקטן ערשה, ויחמול עליו בלבו ולא גער בו ולא כהה אותו ולא הניא אותו מכל המעשים האלה, כי אהבו, ויש אשר בסתר לבו שמח וישחק גם הוא על כל המעשים הוהנים אשר המלאך הנחמד והנלוז הזה עושה, ובלבו אמר לו: שמח קנודים בקנודים! כי דעו לכם, ילדי וילדותי, אשר האלהים שבשמים איננו אלהי חמה ואלהי רגז ואלהי זעם אשר ילבש תמיד פנים נועמים או פנים זועמים, כאשר יאמרו עליו רבים, ותהי להפך, כי חשקה נפשו גם הוא אשר יעלו השמים לפניו וכל צבאות השמים יהיו תמיד עליו ושמחים.

ואולם לכל זמן ועת לכל מעשה ולכל דבר ולכל הפיץ! כאשר נברה ההוללות הרעה אשר המלאך הקטן עושה ותעבור כל חק, אז גם אלהים לא מצא עצה אחרת בלתי אם לענוש את הקטן כמעט, למען ידע כי יש נבזה עליו.

ביום ההוא והמלאך הקטן בא אל תוך הארזה אשר שם, המרכבה, והאנשים המקבלים והחסידים אנשי השם עומדים על סביביה ולומדים מעשה מרכבה, ויתחבא המלאך הקטן ויסתתר עד צאת האנשים, ואחרי כן מהר ויקח את המרכבה ויוצא אותה מן הארזה, ואחרי כן לקח את האופנים ואת חיות הקדש, ואל המולות רץ יקח משנים עשר המולות את כל אשר מצא לשוב לפניו למלאכתו: את הטלה ואת השור ואת הנדי ואת האריה, וירתם אותם אל המרכבה, וגם את הקשת לקח ויש אותה אל מול פני המרכבה מלמעלה, להיות תמונתה כתמונת המרכבות אשר בארץ רוסיה, ואת התאומים הושיב על כר המרכבה מלפניה, וישב גם הוא בתוך המרכבה, יעבור משם ויסע בקול רעש והמולה גדולה מקצה השמים ועד קצה השמים, ויבא עד הרחוב היפה והגדולה מכל הרחובות השמים, היא רחוב החלב, וישמע פתאם בתוך הרחוב קול שוש וקול אופן וקול רעש אדיר וגדול מאד, ויחרדו כל יושבי השמים, ויתעוררו כלם וינעו ויעמדו, ותהי החרדה על פני כל המנהג, ויחשבו כי בא פתאם אויב וצר בשערי השמים, ותבקענה כל אבני רחוב החלב מכבר המרכבה הנחפזה לעבור, ותהיינה האבנים לרסיסים, והרסיסים לכוכים -- עד היום הזה. אז הילילו כל יושבי השמים מקרוב ומרחוק, כי לא נראתה ולא נשמעה עוד כזאת בשמים, אשר מלאך קטן יערוב את לבו להחריד את כל הזקנים המכבדים מרבצם, והזקנים התאוננו מר ויבכו ויאמרו: „אכן גם בשמים לא יונח עוד לנו!“ ויהי עם לכם לבוא עד לפני כסא הכבוד, לספר את כל המוצאות אותם ואת אשר התל בהם ואת אשר עשה להם המלאך הקטן, למען הביא את דבתו רעה לפני האלהים. ואולם הזקנים

האלה רק בפייהם ידברו ועשה לא יעשו דבר. אכן הנה בשמים בקצה רחובי-החלב באחת הפנות יושבת הבתולה, היא הבתולה אשר בקהל שנים עשר המזלות תמנה גם היא, והבתולה הזאת בתולה זקנה ובלה מרוב ימים ואיש לא ידעה, כי לא מצאה בחור, ולכן היא יושבת עוד בבתוליה עד היום הזה ומחכה באחת הפנות אל הנואל אשר יבא לה, ונפשה מרה עליה מאד, וכל יושבי השמים יגורו מפניה ומפני שוט לשונה החד, ואת זעמה ייראו יראה גדולה. ותקם הבתולה ותרץ בחמת אפה עד בואה לפני כסא הכבוד, והאלהים ראה אותה מרחוק בבואה, ויחדר — כביכול — גם הוא מעט, כי ידע את הבתולה המכבדה הזאת וידע אשר גם השמן שומר נפשו ממנה ומתהבא מלפניה. ואולם הפעם הזאת הנה צדקה הבתולה, צדקה עד מאד: שעורריה נעשתה בשמים, מעשים אשר לא יעשו נעשו, ואין עתה עצה אחרת בלתי אם לענוש את החומא על כל הסאתו! — אז קרא אלהים את המלאך הקטן וידבר אליו לאמר: „לך רד! רד מן השמים ובאת אל הארץ וישבת שם עם בני האדם, ולא תוסיף עוד לעררץ את השמים. הן לא כמלאך היית הפעם אשר ישמור מסר ואשר ילך נכחה, כי אם כמחבל היית אשר כל קדש משחק לו ואשר לא יחדר גם פני בתולה; ולכן רד מן השמים ובאת אל האדמה וישבת שם עד שוב חמת משנאיך מעליך, ואז תשוב אלינו; ואולם דע לך כי לא אנכי אשיב אותך השמימה, כי אם אתה לבדך בכחך ובתבונתך תשוב, ואיש מצבא השמים לא יהיה לך לעזור בשובך!”

„אז הפיל אלהים תרדמה גדולה על המלאך הקטן ויישן, ויקצץ אלהים גם את כנפיו הצחורות אשר היו לו, כי אמר: לא תהיינה לו כנפים ולא ישוב כרגע — ובהקיצו ויפקח את עיניו וירא והנה הוא שוכב על הארץ בתוך גן אשר בשדה, וריח שושנים עולה באפו, וקרני אור נוגה משתפכות על פני כל הכר, והבובי-קייץ חבובי-תפושית נעים ונדים ומחוללים בתוך הרוח החם והמתוק לעינים, ולמעלה בתוך התכלת אשר עם הרקיע מתנפפות הצפרים ופיהן מלא שירה. אז פנה כה וכה, וישתאף וישתומם, ולא ידע את המקום אשר הוא שם ואת הדרך אשר בא עליה עד המקום הזה; ואולם מעט מעט התעוררו המחשבות בקרב לבו, ויזכור וידע את אשר נעשה עמו בשעות האחרונות, ויתעצב אל לבו רגע אחר, ויחל לחשוב מחשבות ויעמק חקר. אכן את המחשבות העמוקות ואת החקירה במופלא ממנו שנא המלאך הקטן מעודו, ותהיינה לו למעמסה גם עתה; ויעזוב את המחשבות ואת החקירות, וישם לבו אל הדברים העושרים אותו מסביב, וירא את המקום כי טוב, וימצא חן בעיניו מאד מאד. אז התעורר וישם את פניו אל מעין הנחל ואל הגלים הרוקדים בו ואל הדגים הקטנים עם הגדולים אשר בתוך הנחל, וגם את הפרחים ואת השושנים ראו עיניו, ותחשק נפשו בהם, וימהר ויחדר מפרה אל פרח ומשושנה אל שושנה, ויהי שמה וטוב לב שבעתים מכל הימים הראשונים. „ובובי קייץ הגחמדים!” קרא המלאך הקטן, „באשר תעופו אעִיף גם אנכי ובאשר תרקדו ארקד גם אנכי!” ויתנשא ויתרום, למען התעופף בין המתעופפים, ואולם — אויה — לקח אלהים את כנפיו ממנו והוא לא ידע. — „גם זו לטובה!” דבר המלאך הקטן אל לבו, וימח שתי דמעות מתוך שתי עיניו, מתוך העין הימנית ומתוך העין השמאלית, ותהי הדמעה האחת דמעת תונה והדמעה השנית דמעת שמחה — „אם כן אפוא לא אוכל לשוב

השמימה עד אשר תצמחנה כנפי! ואולם גם האדמה מוצאת חן בעיני והיא לא רעה ולא נמאסה כאשר ידמו בנפשם כל היושבים בשמים, ותהי להפך, כי כל היקום אשר מסביב יעלה וישמח כל היום, ואיש לא ידרוש ממני פה כי אהיה תם וישר ושומר מוסר למן הבקר ועד הערב." ככה דבר המלאך השובב והנתמד הזה אל לבו, ויקם ויתרפק על כל אשר מצא, ויתעלם באהבים עם הדבורים השוקקות ועם הזבובים ההומים ועם הצפרדים המקרקרות ועם הלמטאות הרועשות; והאלהים משמים השקוף-ויבט בסתר אל כל אשר יעשה מלאך שעשועיו, ויגל וישמח בו מאד מאד ויחמדהו בלבו שבעתים מבראשונה.

„ממחרת היום ההוא בהיות הבקר, וישכם המלאך הקטן ויבוא אל בני האדם ויתיצב בתוכם, ויתהלך המלאך הקטן לפני בני האדם ימים וחדשים אחדים, וימצא גם הם חן בעיניו, וירא והנה הם טובים שבעתים מאשר חשב עליהם בראשונה בעודד בשמים, וישמח עליהם, וישחק עליהם בלבו בשמעו את כל הקירותיהם ואת הגיונותיהם ואת כל השמות והפילוסופיה אשר הם מלמדים איש את אחיו על דבר השמים והאלהים ועל דבר השמן והשואל, ואיש איש יחשוב בלבו כי תורתו תורת אמת וכי הוא מצא דרך חכמה, והמה כלם יחדו הלא ישנו ולא ידעו את אשר הם דוברים. אז שחק עליהם המלאך הקטן בלבו, ואולם את האמת לא הגיד להם גם הוא אחרי שמעו.

„וימים וחדשים רבים הלפו עליו, והוא עודנו על פני הארץ, או הוחל האדם פתאם להיות בעיניו לכסיל וחכמתם הרבה והגדולה היתה לו לאולת ולסכלות, ותהי גם האדמה בעיניו למקור משחת, ותהי לו פתאם לעול ולמשא ולמעמסה, ותחשק נפשו להמלט ממנה, ויחשוב מחשבות ויעמק חקר, ורוח כהה לבשה אותו ויהי סר חפץ.

„האם לא תוכלו לנשאני ולנטלני עד לפני האלהים אשר בשמים?“ שאל את הצפרים המתעופפות עד העבים. — „כן הוא“, ענו הצפרים, „רק כפשע בנינו וזין האלהים, ומי עוד כמונו ינשאך וינטלך עד השמים?“ ואולם עדת המתהללים האלה רק במתנת שוא התהללו וידם קצרה מעשות את אשר דברו. ויהי הם מנשאים את המלאך הקטן עד למעלה מנג בית-הכנסת הגדול, ויעמדו, ולא קם בהם רוח להתנשא עוד ויורידו את המלאך ארצה, ויעמוד על הארץ כבראשונה.

„האין פה עובר ארץ הנוסע השמימה?“ קרא המלאך הקטן ממחרת בבקר בעמדו ברחוב בתוך השדה. — „כן הוא, יש, ואתה מהר ובא עמי!“ ענה אותו קול אדיר והוק, וברגע הזה התעופף נשר גדול-כנפים וארך-האבר ממעל לקרקר ראשו, ויאהז המלאך בכנפי הנשר, ויעל עמו עד העבים, ויקיעו שניהם יחדו, הלך והרקיע, הלך והרקיע, ויבאו עד למרומי ההרים הגבוהים אשר עליהם ירכין שלג עולמים ואשר נטויו עליהם הקרח הנורא; ואולם למעלה מן ההרים האלה לא התנשא הנשר, כי לא יכול עוד, ומשם ועד השמים הלא רחוקה עוד הדרך מאד מאד. — „רק פושק שפתים אתה המתהלל על שוא!“ אמר המלאך הקטן וירד מעל הנשר וילך ברגל, ויהי חושב מחשבות.

„סוב פנה לך אל בני האדם — צפצפה, צפצפה!“ השמיעה ררוד את קולה בפנותה אל המלאך הקטן — „אנכי עם האדם גרתי שנים רבות, נג אחד היה לשנינו,

ואדע אותו ואת כל דרכיו הסכנת, וזה הדבר אשר אנכי מגדת לך: חכם האדם מכל חיתו הארץ ועצתו עצה פלא, ולכן לך לך אליו גם אתה, ואת אשר יאמר לך אותה תעשה — צפצפה, צפצפה!"

„האדם?!" — ענה הקטן וישחק — „הלא צחוק תעשה לי באמרך כי חכם הוא, ואני רק את ההפך ראיתי בו!"

„אין זה כי מקרה היה ואתה מצאת רק את הפתאים ואת הסכלים, כי על פי רוב רק לפתאים ולסכלים יהיה מנע־ומשא עם מלאכים, ענתה הדרור, „ואולם נסה נא עתה שנית ובקשת לך אנשים חדשים ונבונים, וראית כי צדקתי — צפצפה, צפצפה!"

„מי יתן והיה!" ענה המלאך ויעזוב את המקום ויבוא אל עיר גדולה. „אז בא אל איש היושב בהיכל רם ונשא, ולאיש שהוא מצח גדול ורחב, אשר בראות המלאך את המצה הוזה ואמר: רק מחשבות גדולות ונעלות מסתופפות מבעד למצח הוזה. והאיש יושב על שלחן־הסופרים אשר לו, והוא סופר ומונה את הצרורות אשר לפניו בנשת המלאך אליו בלאט ובסתרי „מיליון אחת — מאת מיליונים — אלף מיליונים." ידבר האישי אל נפשו; „אין זאת כי רב מספר השקלים אשר לי ממספר הכוכבים אשר לאלהי השמים! המחשבות אשר לי מתנשאות ומתרוממות מעל פני הארץ ולמעלה — ומי יודע אם לא בעשתי ובעצמי אצליה לבנות לי בית גם על פני אחד הכוכבים הרחוקים אשר בשמים." והמלאך שמע את הדברים ויאמר בלבו: אם ככה הוא, כי עתה זה האישי אשר בקשתי! אם מחשבות גדולות ונעלות לאיש הזה אשר עד כמתי עבים תעלינה ועד אפסי שחקים תתרוממה, כי עתה אחכה נא עד צאת מחשבה כזאת מקרבו ואעלה עמה השמימה." — ויחכה המלאך ויארב בסתר למחשבה אשר כזאת, ובצאת מחשבה אשר כזאת מלפני בעל־המיליונים, ויחוק בה המלאך וירכב עליה, ויעל עמה, ויעף וידא — ויהיו הרגעים לשעות, והשעות לימים, והם טרם חדרו עוד מהתעופף. ואולם בפנות המלאך כה וכה וירא והנה לא עלו כי אם ירדו, לא התנשאו כי אם שפילו, ועוד מעט והנה הם מתגוללים באשפתות על פני העפר אשר במעמקי שאול, תחת אשר חשבו לעלות השמימה; והם לא עד הכוכבים הגיעו כי אם עד אמתחות הכסף והזהב הפרושות על פני הארץ. אז קם המלאך הקטן ויתעורר וימלט על נפשו, ובלבו אמר: לא בעושר אעלה השמימה!

„אז בא אל איש, אשר מדיו מלאים זהב ואשר חרבו על ירכו סמלאה כל אבן יקרה, ופני האישי פני להבים ומלאים נאה ונאון ועז ונבירה ונצהן; וידע המלאך כי האישי הזה אחד הגבורים הוא מאנשי השם הגדולים, אשר בגבורתו לכד ארצות ובעצם ידו הדבר עמים רבים תחתיו; איש אשר איום רחוקים לא נצפנו ממנו ואשר עמודי השמים לא יתחבאו מלפניו; והיה בהיות עת רצון לפניו, ושלה ידו ואהו בקרני השמים והגיע אותם ונער מתוכם את כל הכוכבים ואת כל בני האלים אשר שם. — וידבק המלאך אחרי האישי הנפלא ההוא, ויארב לו ויחכה אליו, והיה בעלות מחשבה גדולה ונעלה מלפני האישי הגבור, וימהר המלאך ויחוק בה, וירכב עליה, ויעל עמה, ויעף וידא — ואולם עד מהרה הכיר המלאך וירא כי לא לנוכה השמים כי אם לירכתי שאול דרכם. ים אדום, אשר גליו גלי דם משתפך לנגד עיניו, והם

מרחפים באניות אדומות על פני הים האדום ההוא, ורק לנוכח שאול דרכם. אז התעורר המלאך הקטן ויברח וימלט על נפשו. ובלבו אמר: לא בנבונה אעלה השמימה! „וכברוהו על נפשו והוא בהיותו בדרך, ויעבור על בית גדול ורחב ידים אשר בו קתדראות רבים, ואנשים עומדים על הקתדראות האלה, וספרים גדולים וענים לפניהם, ספרי פלוסופיה וספרי מחקר וספרי דעת, והאנשים ההם קרחתם בנבחתם וקמטים רבים על מצחם, והם עומדים לפני תלמידיהם ודורשים לפניהם על דבר סתרי הבריאה ותעלומות השמים, אין דבר אשר נעלם מהם, כי את כל המה יודעים — ויתיצב המלאך ויחכה להם, ויארב אל אחת המחשבות הגדולות והנעלות אשר תצא מלפניהם, ויעמור שם יום תמים, ויעמוד ימים אחדים, ויעמוד שבועות וירחים רבים, וירא והנה אין כל מחשבה ואין כל רעיון ואין כל גניון. אז קרא המלאך: „אמנם שנית! אין כל מחשבה לעם הזה, ואני רק לתהו חכיתי!“ ויברח על נפשו וימלט ובלבו אמר: לא בחכמה אעלה השמימה!

„אכן ככד הדבר יותר מאשר חשבתי בראשונה — אמר המלאך בלבו, ויורד ראשו ויתהלך לאטו וימלא רוח עצב ויגון. וילך המלאך הלך ועבר, הלך ועבר, ויעבור את הארץ לארכה ולרחבה, ויתהלך מגוי אל גוי וממדינה אל מדינה ימים ושבועות רבים, ויבוא עד המקום אשר שם הגן בתוך השדה, הוא המקום אשר שם הקיץ משנתו בפעם הראשונה אחרי רדתו מן השמים.

„והקיץ פרוש על פני כל הככר, ויהי זיו וזהר וריה שושנים על פני כל האדמה, וזובי-קיץ הזובי-החפושית והדבורים מרקדים גם עתה בתוך הרוח החם והטהור, והצפרים מזמרות כלן ואומרות שירה. — ועל פני הדישא אשר בנן ישכב עתה איש צעיר לימים, ועיניו נשואות השמימה. ובהביטו השמימה וענתה בו חזות פניו כי רחוק רוחו ברנע הזה מן הארץ ומן המקום אשר על הארץ ומכל אשר יעשה עליה, כי רוחו במרום תמריא, ורוחו זאת עולה למעלה עד המקום אשר שם העבים, ומן העבים אל השמים, ומן השמים אל הביון השמש, ומחביון השמש אל המקום אשר שם כסא-הכבוד ואשר שם יושב אלהים אלהי הצבאות. אז הביט המלאך אל תוך עיני העלם ההוא, וירא והנה מאירות העינים האלה כשמש וכירח וככוכבים גם יחד, ועוד מעט זהתמלט ברק מתוך העין אשר לעלם ההוא: והתמלט הברק והתנשא הלך ועלה, הלך ועלה, — והמלאך החזיק בו, וישב עליו וירכב עליו, ומקיץ רגע אחד ויהי המלאך בתוך השמים, ויתיצב בתוך אלפי אחיו אשר חבו לו.

„אכן זאת הפעם הטיבות מאד לעשות“, דבר אלהים אל המלאך הקטן השב מן הארץ, ויספוק לו בכפו על שכמו — „ואתה הלא ידעת את האיש אשר בעלות ברק מתוך עינו והעלה עמו השמימה את כל אשר יחפון, הלא זאת?“

„לא ידעתיו? ענה המלאך הקטן.
„ואלהים העביר את כף ידו על תלתלי ראש המלאך הרכים, וישחק ויאמר:

„האיש הזה הוא — המשורר!“

מַאֲפְלָה לְאוֹרְהָ.

ספור מוזמן ההוה,

כאח

דוד ראטהבלום (ויז).

ברחוב פראנצסבריקן המוביל אל הפראטיר בעיר הבירה ווין לא רחוק מאבן זכרון המנצח שיגישוף נמצא בית-משקים בעד המון העם. בעליו הנהו איש פשוט וישר בכל תהלכותיו, אשר הכרתיו לדעת לפני שנים אחדות בהרי אונגריה, בעת אשר היה לבוש בגדי צבאות אוסטריה. הוא היה אז שר עשרים. אחרי עזבו את עבודתו בצבא בא עירה ווין ופרושות אחדות בכיסו מבלי דעת מה לעשות, עד אשר החליט לאחוז במסחר אבותיו ואבות אבותיו ולהיות שר-משקים להמון העם. בקושן ההל ובגדל כלה. גם עלה בידו לעשות עושר ולהוביל נערה יפה הביתה שהוא חי עתה אתה חיים שלווים ושקטים. בראותו אותי באחת מרחובות העיר, נגש אלי, ברכני לשלום וישאלני אם אכירנה. ובאמת לא הכרתיו. ויזכרני ימים עברו עת היה לנו למורה דרך בהרי הקארפטים, בעת אשר יצאנו אחוזת מרעים אחרי עזבנו את האוניברסיטה בימי הקיץ לרעות בגני ההרים, אך לא צאן כי אם נערות יפות אשר התארחנו אתן לחברה ויחד אתן עלינו נבעות וירדנו בקעות. אז החל זכרנו לעלות על לבבי והכרתיו.

ויבקשני כי אבקרנה בביתו למען אוכח לדעת כי אמנם יפה אשתו כאשר אמר ולמען אשלם לו על כל תנמוליו אשר נמלני אז על ההרים. שבעות עברו גם ירחים חלפו ואנכי כבר שכחתי, כי החיים בעיר גדולה כמים כבדים זורמים בכח, רק אניות הקשור הגדולות יראו עליהם ואני השיט הקטנים — מי ישים אליהם לב?

והנה קרה המקרה כי עברתי דרך הרחוב אשר בה נמצאו חדרי שקויי. זכרתי את בקשתו ואסור אלי. בשמחה רבה קדם את פני. על ידו עמדה אשתו צעירה לימים וזבת מראה.

בהדר שררה נקות למרות אספת הפוזיום מהמדרגה היותר שפלה אשר באו הגה לשתות ולרוות את צמאונם. כלם שוחחו יחד בקול רם בתנועות ראש והרמת רגל ויד, אך ממכטי העינים אשר השליכו מעת לעת על אדוני הבית אשר מאחורי השלחן נראה, כי יראים הם אותו וכי ידו תכון לעת מצוא. פנים שונים ומשונים נראו על הפסלים לאורך כותלי החדר. פה ראיתי אנשים ונשים, זקנים ונערים אשר נפלו לקרבן עולה לאליל תשוקתם. כמעט לרובם חסרה צורת אנוש בריא. עיני הזקנים נמקו בחוריהן, פניהם אדומים כאש לוחט או לבנים כשיד. הצעירים שותים בהתלהבות ומניחים ירדן אל פיהם ואחרי שפכם את המשקה ללועם ירקו פעם ושתים

וישבו על מקומם. באספה הזאת נמצאו פוחזים, אשר ישלחו את ידיהם בהון רעיהם, העושים את מלאכתם בלילה תחת מכסה החשך; פועלים השובתים ממלאכתם ומחממים את בשרם, פושטי יד ברחובות העיר, אשר אחרי קבצם איזה פרוטות יבואו הנה לקבל מחירם יין שרף. עלמות פועלות צעירות לימים בפנים רזים, אשר טעמו כבר טעם חטא. כלם משפל המדרגה.

סבותי את עיני מבעלי הבית ואביט בשאט נפש על ההמון הזה. הנך משתומם בלי תפונה, אדוני — החל הוא — איך אוכל לשבת בין הפוחזים האלה, איך אראה חיים בין גלי האשפתות האלה ורא לא יעלה באפי. אך הטרם תדע כי ההרגל הוא טבע שני ואנכי הסכן הסכנתי בכל אלה, כי הברה כזאת ראה ראיתי אצל אבי-אבי ונס אצל אבי. ואבי — זכרונו לברכה — אמר: על כל איש להביא טרף לבני ביתו, ואחת היא מאין תבוא עזרתו, אם מכלי כסף זהב או מכלויי סחבות, אם אך לא ישלח את ידו בקנין רעהו וימצא את לחמו במישרים, בצדק ולא ברשע".

— זאת היא אמנם השאלה — ענית על דבריו באי-רצון — אם המסחר הזה הוא מסחר צדק או לא, כי בינת רוב האנשים האלה רפפה, ובנו אחדים אין גם מתום. הנך נותן למו, אדוני, בכסף משקים, אשר רעל הם גם לנתיים גם לרוחם. לולא שתו את התרעלה הזאת לרויה, כי עתה אולי שבו לאט לאיתנם והיו לאנשים. הנך איפא אמצעי, אדוני, לחכלית רעה.

בעלת הבית הביטה אלי בעיניה הגדולות ובעלה ענה אותי בשחוק קל על שפתיו: "לו הייתי אנכי האחד והמיוחד בעיר הגדולה הזאת, כי עתה צדקת, אדוני, אך כמה סוחרי יין שרף נמצאו בוויין? מספרם יעלה למאות ואולי גם לאלפים! ולמה אהיה אנכי הראשון אשר יסוג אחור מן המסחר הזה המביא — הוא השפיל מעט את קולו — הוין רב לבעליו? והאם תדמה אתה, אדוני, כי האנשים האלה יהפכו לפתע פתאם את עורם ויהיו לאנשים ישרים, אם אסגור את חדר שקייו על מסגר? ידאנו נא — הוסיף בהתול קל — מצילי האנושיות, אשר אולי בתוכם תמנה גם אתה, אדוני, בעד ההמון, ואם ישנה הוא את דרכיו נסגור גם אנחנו את בתי מסחרנו. אנחנו הקטנים לא נסול מסלות חדשות בחיים, על הגדולים לסול אותן ועלינו ללכת בהן".

— מצילי האנושיות הם הם מכליה — נשמע קול רך ונעים מזוית החדר — והמטיב האחד המשכיח את הצרות הוא — היין.

הבטתי לאחורי למקום, אשר ממנו בא הקול. לפני שלחן קטן על כסא עין, נבדל מן האורחים האחרים, ישב האיש אשר השמיע את הדברים הנזכרים. לא ראיתי איש כמותו ליופי. לבנת פניו, עיניו השחורות והגדולות, אפו הישר והרך, ראשו הגדול, וביחוד זקנו השחור אשר ירד עד חזהו ומבנה נוו אשר אמר כלו כבוד — כל אלה כאלו הצבם אמן מאבן שיש. רשמי פניו העידו עליו, כי עברי הגתו. האיש הזה בתוך האספה הזאת — חידה עד להפליא.

— ובכן היין לפי דעתך, אדוני, מציל האנושיות? שאלתיו בקול רם.
— האנושיות? — ענני וירם את כתפיו כמשתאה — בספר המלים שלי נמקד מקום המלה הזאת. אבל ישנם אנשים כתבל, בני אדם הסובלים צרות אין

קץ, המזבועים בים צרה ואינם מתים, המרנישים יסורים נוראים חמרים ורוחנים ואין איש שם אליהם לב, כי כל אחד הגדו רק לעצמו ובשרו, ומדוע לא יעזרו למי האנשים האלה ע"י האמצעים המפיקים מהם עצמם רצון? מדוע לא ישימו נספי תרופה לפצעייהם האנושים כחפצם? הם שותים ושוכחים את רישם.

— יין־השרף מוסיף ריש על רישם, עניתו, הוא לוקה אותם בחלשות הגוף, עד כי לא יתכנו לכל עבודה ובחלשות הרוח עד כי ישכחו את כל חקי הנמוס וסוף דבר, כי רובם מתים בלא עתם וירדו בינון מר שאולה.

— ומאין תדע, החל עוד הפעם, מאין תדע, אדוני, כי לא תנעם למו החלשות הוואת? הפועלים עובדים בכל היום והיין ימתק להכם וזה שכרם מכל עמלם. החזורים על הפתחים אמללים הם, הנם נושאים במשך היום חרפות וגדופים ולעת ערב ישתו ויתהללו ויישב למו. ישכחו חקי הנמוס? אם אין אנשיות אין נמוס ואין חק, הכל הולך לדרבנו, והאיש אשר לא יוכל ללכת לדרבנו כי חסר אונים הנהו להסיר המכשולים, האיש אשר יפן אל אחרים בצרתו או באשרו, המביט על זרים בהיותו בין המצרים, האיש הזה אומלל הנהו מלדה ומבטן ועליו לאחז בהין היין, למען ישת וישכח את עניו. המות לא ינאל את העני מעניו, כי רַע העשירים הנהו. — ואל הנערה המשרתת קרא: „יפתי! רביעית יין!“

וכאשר הביאה הנערה את היין הריק אותו בפעם אחת אל פיו, שלם בעד היין שלם, נענע לי בראשו וילך לדרבנו.

— מי זה האיש? שאלתי בתמהון את אדוני הבית.

— את תולדותיו ומוצאו לא אדע, אך הנהו מבקר את בית מסחרי כשנה שלמה מדי יום ביומו, שותה היין מלא יין ולפעמים כוסות יין שרף מספר, ידבר מעט, ישלם וילך לו לביתו. לפעמים כטוב לבו ביין ישיר לו לאט אחד משיריו בשפת אשכנו או בשפה האשכנזית־היהודית, ואז שומע אנכי בחפז לבב כי קולו ערב מאד ונעים לאזן, ואחר — ילך לו לדרבנו.

התמהמהתי עוד מעט בחדר המשקים ואלך אחר כן לדרבני, אך במשך כל היום וגם בלילה לא מש מראה האיש הנפלא ההוא מעל זכרוני. בשנתי הופיע לפני בחלומתי.

* * *

אחרי עבוד ימים אחדים משכני לבי אל בית מסחר המשקים אשר ברחוב פראנצנסבריקן. תמונת האיש הנפלא לא סרה מזכרוני ודבריו, דברי נואש, צלצלו באזני בשכבי ובקומי. בבואי אל בית היין מצאתי הכל כמו לפני ימים אחדים. הוא ישב על מקומו והכוס לפניו, בבואי החדרה ערך עלי שתי עיניו הגדולות, עד כי לא יכולתי הבט בפניו.

את אדוני הבית לא מצאתי, מאחורי השלחן עמדה אשתו הצעירה אשר השניחה על המכירה. החלתי לדבר אתה, שוחחתי ע"ד ענינים שונים, על עצים ועל אנבים, אך למען דבר ולהשמיע את קולי, אבל לבי לא היה אתי ורעיוני לא היו מקובצים, כי הרגשתי את מבט האיש עלי, אשר בעבורו באתי הלום. והנה נשמע קול זמרה מאחד הספסלים, איש זקן כבן שבעים, אשר פניו שנו מזוקן ומצער, בעל

בטן נפוחה וברכים כושלות, קם ממקומו, הרים את כוסו המלא יין שרף ויחל לשורר בקול נחר ומשנה אשר שרט בנפש השומע איזה שיר. אחריו מלאה אשה זקנה מכוערת עד למאד, אם השיר בעצמו ואופן זמרתו מלאו את נפשי נעל, עשה זאת פי-שבעתים יפה הזקנה, אשר לא נמצאה בו אף שן אחת ואשר פתחה אותו באופן מוזר מאד, כמו הפצה לבלוע את אחד המסובים היים.

— האם גם את, נברתי, הסכנת באלה? שאלתי את האשה הצעירה.

— הסכן לא הסכנתי, ענתה בצחוק קל, אבל מה לא יעשה האדם בשביל

מוזנות ביתו?

— אדם רע לכב וצר עין הנך, אדוני, שמעתי פתאם את קול האישי בעל הזקן השחור מדבר אלי מוות הבית, ודעתך זאת הנה מכה אותך בסגורים ולא תראה נכוחה, כי לולא זאת לא התרעמת על שירת שני האנשים האלה, המלאים הפעם אושר ושמהה. הביטה נא אליהם, עיניהם מפיצות זיקי ששון, כל בדי עורם שמחים ומשחקים. קרביהם מלאים עונג וכל תנועות גוויותיהם מביאות למו תענוג אין קץ. ימי זה איש טוב לכב, אשר לא ילבש ניל בראותו אנשים מאושרים כאלה?

הבשתי עליו ולא עניתי דבר, כי קולי נחבא פתאם.

הוא החל למלא פיו שחוק.

— אמנם אתה, אדוני, הוסיף האישי את דבריו, לא תוכל לשמוח באופן כזה ואולי גם לא אנכי. אתה — כי הקי הנמוס, אשר חקקה האנושיות שלך, ישימו כבלי ברזל על רוחך, אשר לא תוכל להמישם ממנו, ואנכי — כי סרם הנעתי למדרגת הזקנים האלה, ובעוד אשר מוחם הם כבר נחרב ויבש ואין בכחם להשוב מחשבות, מוחי אני עוד חי הנהו ועובר עבודתו למרות רצוני! הא, הא, המוח! הוא הנהו השעיר המשתלה, אשר בראה התולדה למען לרחוץ בנקיון כפה על כל און ועמל אשר תעשה. אם אוהב אנכי עלמה יפה והיא תאהב גם אותי אהבה בלי מצרים, אם נטעה הבריאה כחות נעלמים בתוך שנינו, אשר ימשכו איש את העדו אחריו, מדוע יבוא המוח ויאמר: הרף! דודתך היא! או: אשת איש היא! או דברים אחרים אשר אין להם כל ישר! אם הורדתי היים צעירים בינון שאולה, יען כי הכרחתי לעשות כדבר הזה, כי מצות הבריאה היתה קשה עלי לעשותה, או למען הצל חיי אנשים אהרים מדרת שחת, למה יבואו הזכרון והמוח אחר כן למען שחק לפני, למלא נוחם את כל בתי נפשי, לעורר מוסר כליות בקרבי ולהפוך את לבבי לשאול מלא אש לוהט? אם אמת בפי האנושיות שלך, אם אמת הקותיה, מדוע לא הרגיעו את נפשי בלכתי אחריהם? איה האושר בחיים? איזה דרך ישכון אור? הא! הא! ראה, לפניך מאושרים! האנשים האלה חכמים הם, פילוסופים נראים. הם מרגישים, כי לאושר החיים נחוץ קודם לכל העדר השפעת המוח והזכרון, אשר על כן יעשו את מעשיהם בחכמה, בתהלה ימיתו את חיי המוח, ישתו כוס שכחה מן יין השרף ואחר הנם מאושרים בבלי יודעים! איש רע לכב הנך אדוני!

— הוא שתה היום פי עשרה מאשר הסכין, לחשה נברת הבית באוני. ברנע

הזה קרב אלי האישי. נספי זעה גדולים התנוצצו על מצחו ועיניו הביעו מנחה כעני איש בעל ישוב הדעת היוודע תמיד לתת חשבון מעשיו.

הוא הדה לי את ידו הימנית.

— האם ננעתי בכבודך ? החל בקולו הרך.

— כבר סלחת.

— אורך, אדם חולה הנני, חולה מחלת עצבים, ולפעמים תתחולל סערה נוראה בבתי נפשי ולחץ נורא יכבד עלי, וכאשר אחל לדבר לא אחזול עד אשר אמצא מנוח. ובעת דברי לא אחשוב מחשבות הרבה, את אשר ישום הרגע בפי אותו אדבר, וכאשר כליתי לדבר אישכח על פי הרוב את אשר אמרתי, רצוני לומר, את הפרטים המיוחדים אישכח, ולא אדע אם ננעתי בכבוד האיש אשר אליו אערוך את דברי, כי חולה אנכי, אדוני, חולה מחלת עצבים.

— אם לפי מבנה גוף אשפוט, עינתי בשחוק קל, אז מחלתך אינה מסכנת

עד למאד.

— זה הוא האסון, כי מהלתי תשאיר את עקבותיה בנפשי ולא בנייתי, כאשר יעלה על לבבי זכרון ימים עברו, אז אדמה כי ינתקו מיסרות עצבי, עורקי מלאים נלי אש, מוחי יכאב כאלו אחזה צבת אש באחת מקצותיו, נפשי תהנה נכאים וגייתי למחרת היום בריאה ושלמה. רק במשך הסערה אשתנה מעט ובעברה שבה גייתי לאיתנה, בעוד אשר הכאב בנפשי ישאיר עקבותיו. אך לא לעתים תכופות תאחזני הסערה הזאת ולפעמים אוכל לזכור ולזכור את הכל, מבלי אשר תגיע אלי רעה.

— ולמה לא תשאל את פי רופא ? מדוע תשתה משקים המוסיפים כאב

על כאבך ?

— הרופאים לא יוכלו הבינני. הסם המיוחד אשר נברא בשבילי הוא היין,

כי היין ישכיח את הצרות, ישכיח את סאון העצבים, והמוח והזכרון...

ראיתי כי מלחמה עוזה הסתערה בקרבנו, מלחמת ההיגל והרצון. האהרון נצח.

הוא סגר את שפתותיו בכח וידום.

— כמה עלי לשלם, נברתי ?

היא הגידה לו איזה סכום. הוא שלם את אשר שתה עלי, לקח לו את

אדרתו, קרב אלי, הושיט לי צינדה וישאלני אם חפין אנכי ללותו.

— בחפין לבב.

נתתי את ידי להאשה הצעירה ואצא אתו את בית המשקים. כבר פנה היום ויאת ערב. מבלי דבר איש אל רעהו הלכנו אל הפראטר. בתחלה הלך לאמי, אחר החיש את צעדיו וימהר ללכת עד כי כמעט לא יכלתי ללכת בצדו. המון אנשים עברו לפנינו, אבל הוא לא שם אליהם לב. כאשר סרנו מדרך המלך אל אחד האורחים הסלולים והקטנים באחו פנה אלי ויאמר :

— סלח לי, כי לא נניתי לך את שמי עד הנה. הנני גבריאל שושן מעיר ל.

אשר בגליציה.

גם אנכי נניתי את שמי ואוסיף בשחוק, כי גם אנכי בן גליציה הנני.

עוד הפעם הושיט לי את ידו. „סלא — אמר — כי מן הרגע הראשון אשר

הכרתך מצאת, אדוני, הן בעיני, אולי תרניעני מעט חברתך, אך הנני מבקש עוד הפעם מאתך סליחה אם הובשתך ברכים.”

— אישמה מאד אם חברתי תפיק רצון מאתך. אולי תשפוך לפני שיחך —

אם תכירני — וירוח לך, כי דאגה בלב איש ישיחנה.

— לשפוך לפניך שיה — יוכל הזות, לשפוך שיה — טוב דברת אדוני !
 אולי אוכל, לספר לך גם תולדות ימי חיי למען תרניש אתי וירוח לי. אבל מי יודע
 אם אוכל, כי זכרון ימים עברו וכאיב לי מאד, נראה, נראה. האם עתותיך בידך מחר
 לזמן הזה ? אם כן, אז בא הנה ואנכי אחכה לבואך. המזב ?
 — טוב מאד. מי יתן ואוכל להסיף נחמה על פצעך.
 שבנו על עקבותינו אל הדרך המלך. הלכנו לאשי. הירח האיר את פניו היפים
 והגה ראיתי כי מנוחה שאננה שוכנת עליהם כעל פני איש פשוט אשר לא ננעה
 אליו כל רעה. מאד כלתה נפשי לדעת את כל אשר אתו.
 והגה פתח הוא את שפתיו ויחל לשוור בקול רך ונעים עד למאד אשר חדר
 לתוך עמק הנפש, כקול העלמות הפועל פעלה נמרצה על לב שומעו, את שיר
 שוברט הנשגב בשפת אשכנו :

„לֹאֵם סִתְּפִלֶּת בַּת שִׁירְתִּי,
 בְּעַד עֶרְפָּלֵי הַיְלֵלָה אֲלֶיךָ,
 לְגַנִּי הַשְּׂאֵן רְדִי נָא יָפְתִי,
 נָא אֲהוּבָה בְּרֵאִינִי פְּגוּדָה.“

* * *

ויהי ממחרת לעת ערב ואבא אל הפראמר אל המקום המיועד. הוא ישב כבר
 על אחד הספסלים תחת צל עין גדל ענפים. השמש נשתה לערוב ותאדים את פאתי-
 הרקיע. כאשר ראני קם ממקומו ויושיט לי את ידו.
 — כבר נחמתי, החל, כי הבטחתי אותך לספר את כל אשר אתי. הרביתי גם
 לשנות היום, למען הבלג על יונני, אשר התנבר עלי, אבל ראה זה פלא, היין לא
 פעל עלי היום כל פעלה. הנני ירא פן יאבד ממני גם המציל הזה באחרית הימים.
 — אל נא תירא, אדוני, עניתיו בשחוק, רעים כאלה לא ישכחו את חובותיהם.
 נבריא אל לא ענה דבר. הושיט לי צינרה, הדליקו בעץ נפרית וישב על מקומו
 ואנכי על ידו.

— בגליציה נולדתי — החל בלי כל הקדמה — בעיר ל. הגדולה על ברכי
 הורים ישרים ומחויקים בנושנות. בקרתי את בית הספר אשר לעם, אך גם למדתי
 עברית, כי אבי אהב מאד את השפה הזאת. כל רואי אהבוני, כי הייתי ילד חכם
 ומצטון מאד בקולי הנעים, אשר הפליא לב שומעיו, גם יפה תואר הייתי. כאשר
 מלאו לי עשר שנים נכנסתי לבית-הספר האמצעי. עברית למדתי לעתים רחוקות,
 אך אבי השגיח עלי, כי אתפלל מדי יום ביומו. בהיותי בן שבע עשרה שנה הייתי
 בהמחלקה השביעית. אחד הפרופיסורים בבית הספר אשר נמנה לראש למחלקת
 הזמרה העיר את אבי, אשר ידעוהו פנים אל פנים, על יפי קולי ויעץ לו, כי יתגני
 על יד מורי הקונסרבטוריום. שם התפלאו כל המורים על קולי. גם אחרי עזובי את
 בית הספר האמצעי והחלי לבקר את בית המדרש הגבוה לשמוע שם את חכמת החקים
 והמשפטים שקרתי על דלתות הקונסרבטוריום, כי הזמרה היתה כל חי רוחי. מורי
 נבאו לי עתידות גדולות ויתימרו בי נגדה נא כל בני עירטו ובמסתרם כבר החליטה
 נפשי להכנס אל בית חזיון באחת הערים הגדולות.

— האם נבוכזמרה אתה, אדוני? שאלני נבריא אל.
 — הנני אחד מכהני הקסמים, אך מאוהביה הנאמנים. אני מנגן מעט על המנים.
 — או לא תוכל להבין לכל הניני נפשי. רוחי ולבבי נתונים נתונים היו לה לעולם ועד. השירה — זאת היתה לי חיים. אנכי הנני אחד מאלה, אשר אם יאהבו איזה דבר יאהבדו בכל לבבם, בכל נפשם ובכל מאדם. וכן אהבתי ואוהב אני גם עתה את השירה. אחר היין הנה היא גם בימים האלה רעיתי השניה. בעת ההיא נפל אבי למשכב. הרופאים אמרו נואש לחייו. לפני מותו קראני אל המטה, אחז בימיני ויצו: לי לכל אכנס לבית חויון, אם חפץ אנכי כי לא תהפך לי ברכתו לקללה. „הדרך הוה — אלה היו דבריו האחרונים אלי — לא נברא לא רק בשביל יהודים, כי אם גם לא בשביל אנשים ישרים החפצים לחיות חיים ישרים ומוסריים.“ אבי מת ונבכה כלנו את מותו.

אחרי עבור ימי הבכיה נוכחתי לדעת את אשר שאל מעמי אבי. ראיתי בעליל, כי קצין את כנפי חיי וכי לקח מאתי את משרתי האחת אשר אליה שאפתני. לא יכולתי הבין מאין ידע את החלטתי זאת, אחרי אשר אנכי לא גליתי ממחשבתי זאת לאדם משוב ועד רע. אבל העקר היה, כי ידע את מחשבתי ויעצר בעדה כי לא תצא מן הכח אל הפועל. הרבה דמעות שפכתי, לא ידעתי מנוחה יומם ולילה, חזיונות משונים הבהילוני בחלומותי, עד כי כמעט לא ידעתי נפשי. אמי, אשר גליתי את אזנה מכל דברי אבי, החלה לנחמני ותאמר כי היא לא תראה כל אושר אצל המשחקים בבית חויון, רבם ככלם מפוזרים את כחותיהם להבל וריק, כספם לא יספיק למו לכל צרכיהם הגדולים והנם חיים מלאים דאגות ומרוחות ועוד דברים כאלה. ובראותה כי כל דבריה לא יפעלו עלי את פעלתם וכי הנני הולך כתמול שלשם קודר ושחוח תחת משא יוני ננעה במיתר אחר ממיתרי לבבי אשר הד קולו ישמע בלבב כל אוהב את אבותיו, ותאמר כי תתפלא ותשתומם על אהבתי המצומצמת לאבי אשר אהבני בכל לבבו וכי אין ביכלתי להביא לו את הקרבן הקטן הזה. בנים אחרים ממיתים את עצמם למוצת אביהם ובלבבי אין מקום גם לרנש דל כזה. אם גם ייטב חלקי בבית החויון ידריכני זכרון אבי מנוחה ולא אמצא מרנע. ש לי כשחונות רבים ואם אשתלם בלמודי, או יש תקוה כי אהיה לאיש ואהיה נחמת אמי בימי זקנתה. באחרונה בכתה רב בכי עד כי בכיתי גם אנכי ואכרע על ברכי ואשבע שבועת אמן, כי אשמור את מצות אבי ולא אחללנה כל עוד נשמתו בי. הימים הבאים היו רעים עד למאד. איזה ריקניות נוראה מצאה לה קן בלבבי וכל העולם החיצוני נראה בעיני כבריאה בפני עצמה שאינה נוגעת אלי כלל וכלל, שאין לי אתה דין ודברים. אכלתי כאכול כל אדם, ישנתי גם יותר מדי, כי ישנתי כל הלילה וגם כשלוש ארבע שעות אחר הצהריים. לקרוא לא יכולתי מאום, כי לא הביעתי דבר. כצל התהלכתי, לא דברתי הרבה לבני ביתנו. לפעמים לא הכרתי גם את מכירי ברחוב העיר, לא עניתי אותם בדרשם לשלומי. לפעמים ראיתי את האחד או השני ממיודעי מניע בראשו בראותו אותי, אך לא ידעתי כי לי יגד ולהותי נייע ראש. רעי אשר בקשו קרבותי ואשר התאמצו לנחמני בתחלה רחקו מאתי בהוכחם לדעת, כי להבל וריק כל עמלם. אחד מהם, אשר גם אבי אהבה מאד, בקרני מדי יום ביומו, אם אמנם סוחר היה ועתותיו לא היו בידו. האיש הזה כצנה עטרני חסד

ויהבני, אמצעים חדשים מצא בכל עת למען העירנו משנת-רחוי הליטרנית ולולא הוא מי יודע אם שבתו לתחיה, ואז הטיב גם לי זנס לו. שמואל פרחי, אהבי זה, הביא גם את אשתו הצעירה אשר נשאה לפני שנתים ימים אתו לביתנו, למען תקח גם היא חלק באהבתו וחמלתו אלי. אחרי אשר סרה מעלי הרוח הרעה פלס' לו כאב נורא דרך ללכבי, לא נחמתי על שבועתי וידוע ידעתי, כי לולא נשבעתי לפני אמי או, כי עתה הייתי נשבע עתה, כי מצות אב מת הוא חוק אשר לא יעבור כל בן. אבל ראה ראתי, כי לקחה מאתי נשמתו אשר החיתני עד עתה, כי הקסם בחיי אשר משכני אחריו בחבליו הלך עבר לו מבלי שוב ויעזוב אותי לאנחות מבלי אשר ידעתי מה לעשות ומה החל. יאוש נורא מלא את כל בתי נפשי ולולא אמי, כי אז שמתי קץ לחיי פעם אחת.

לו נננתי על כנריו או שוררתי פעם אחת ביום, כי עתה רוח לי ומצאתי מעט נוחם, אבל אנכי יראתי מאד לשורר או לנגן כפצוע הירא לנגוע או לנרד את פצעיו פן יכאיב לו. את מכאובי לא אוכל לתאר לך בשרד נאמן. בעוד אשר הרכיתי לפנים לישון לא יכולתי הפעם העצים את עיני. במדחי קונן מסוס נוסס אשר לא נתן לי השיב את רוחי. אמרתי כי אמיתנה במכאובי זה והנה נאלני עוד הפעם רעי שמואל פרחי וישיבני לתחיה. בשבתו באחד הימים בודד במועדי, פריץ שמואל החרדה, ובטרם דרשי עוד לשלומי ספר לי, כי בא אלי במרכבתו וכי עלי לנסוע אתו מעט לשוח, למען שאוף את הרוח הצח הנושב בפעם הראשונה באיב הזה. אשתו יושבת על הענלה ומחכה לבואי ואם יודע אנכי פרק בהלכות דרך ארץ עלי ללבוש את בגדי, לרדת אתו אל הענלה ולנסוע. מלאתי את בקשתו.

גבריאל פנה אלי הפעם ויאמר: „לא אוסיף לספר לך היום מתולדות ימי חיי, כי פה יחל פרק חדש במו. מחר לעת הידועה בא ונתראה פנים. הפעם נלך מעט לשוח ואחר הביתה.“ קמנו ממושבינו. גם הפעם האיר הירח את פניו היפים, אך המנוחה השאננה לא שכנה אליהם כאמש. לחץ רביץ על לבבי ולא יכולתי דבר אליו דבר. פניו הלבנים הפיקו יטן וצעד ועיניו השחורות והגדולות היו ערוכות על נקודה אחת כעיני הולה-רוח. אנחות אחדות התפרצו אחת אחרי אחת מפיו. והנה פתח את שפתיו וישורר כבליל אמש בקול רם וערב עד אשר נשמע הדו למרחקים את שיר לינויא הנפלא:

הַנֶּה כִּתְּאוֹנֵן, כִּי בְּלֶךְדָּה יִקְוֶן	סְגוֹר סְקוֹר עֵינֶיהָ, נִגּוֹב לְחֵינֶיהָ,
יִגְוֶן מִרְעֵן הַעֲלִים בְּשִׁלְכָתָהּ,	כִּי גַם חֵינֶיהָ הִפְכָּפְךָ וְזָרִים,
וּבְרוֹם שָׁמַיִם, בְּעֲלֵי כַנְפָיִם	כֶּךְ אֶתְּחָה לְשִׁכָּתָהּ, אֶתְּכָה עִזָּה בְּכַנְתָּהּ,
הִלְאָה נֹסְעִים לְאַרְצָה מִבְּכָרְתָּהּ:	וְאַתָּה תְּצַבְּתָה לָהּ קְבָרִים:

* * *

— שמואל פרחי — החל גבריאל ביום הבא — הנהו אחד מאלה האנשים הטובים, אשר לא יאמינו ברוע לבב בני אדם, האומרים בלבם כי התבל היא כנן פורח והאנשים המתהלכים בו הנם מלאכי מעלה. הרבה חכמה לא ראה וכל מעיניו היו אך בבית מסחרו אשר פריץ וגדל מאד ואשר גול את רוב עתותיו, עד כי שם לו לפעמים גם לילות כימים למען ערוך את מכתבו ואת ספריו. אשתו אשר לקחה

לו באהבה לפני שנתים לא הולידה לו בנים. הוא אמנם אהבה, כי הצטינה ביופי ובכשרונות נעלים, אך עסקיו הרבים, אשר להם הקדיש את כל עתותיו וכחותיו, לא נתנהו לבלות זמן רב בחברתה, וכן נשארה תמיד בודד במועדיה מלבד הזמן הקצר לעת הצהרים ולעת ערב כאשר בא בעלה הביתה לאכול את ארוחותיו. בהיות בעלה עשיר וכל מלאכות הבית נעשות ע"י משרתותיה הקדישה את רוב היום לקריאת ספרים ולפרוש עלי המנים, ובחכמתה זאת עשתה חיל כי גדול בה כשרונה. אך מעט התחבה לנשי הסוחרים הגדולים אשר בקשו קרבתה, כי לא יכלה הכיל את שיהתן הריקה, אשר לא לקחה את לבבה. כאשר שמע שמואל, כי נחליתי, לא נח ולא שקט, בקרני פעמים אין מספר וגם לאשתו ספר את מר גורלי, ויתאמין להטיב מצבי כי אהבני מאד. גם אבי המנוח אהב את שמואל מאד ויעזור על ידו בפתחו את בית מסחרו ועל ידו התודעתי איש אל אחיו. כלילה ההוא אשר נסעתי אתו לישון אכלתי על שלחני להם ערב. אחרי תום הסעודה נכנס הוא לחדרו לכתוב את מכתביו ואנכי נשארת עם אשתו בחדר האוכל. הבטח הבטחתיו כי אחכה לבואו ולא אשוב הביתה עד קחתי מאתו ברכה. ישבתי על כסאי מבלי דבר דבר וגם אשתו ההרישה.

הבטתי עליה ואוכח לדעת בפעם הראשונה, כי יפה היא, אך יפיה לא היה כיפי הנשים הפועל בפעם הראשונה פעלה עזה על לב הנבר, רק כיפי העלמות אשר כל יפין הוא החוש של הן המתנה על פניהן, הטוב והיושר אשר תפיקנה עיניהן, התום המדובר מכל בדי עורן. היפעה הזאת איננה מבערת אש בלב רואיה, אך מחממת אותו.

— מה זה נוסף לשבת פה בחדר האוכל? פנתה היא אלי בשאלתה בראשונה,

נלך נא להודי ושם נחכה לבוא בעלי.

בבואנו להדרה נתנה לי כסא לשבת והיא ישבה על יד המנים.

— בעלי ספר לי את גורלך המר, החלה, ואנכי נדתי לך מאד. הגה אמרתי לו כי לך נחוצים הפעם רעים ואוהבים אשר יארחו לחברה אתך, למען תשכח את ענין. אשר על כן קרא לך בעלי במצותי הלום, אולי יעלה בידינו לרפאות את פצעך. — מי יתן והיה כדברך, נברתי, ענית. אך מי יודע אם תרפא העת את פצעך, כי אנשים הם מאד. איך אחיה ומשרת חיי לקחה מאתי כחוק יד? הויכל נבר היות בלי נשמתו?

— סלח לי, כי לא אבין לדברך, ענתה לי לילא, וכן גם לא הבינתי לדברי בעלי אשר ספר לי כי הנך מקונן כל היום, כי לקחו מאתך את תמצית חיך. מי היא זאת הנשמה אשר נולו מאתך ואשר בלעדיה לא תוכל לראות חיים? — נשמתו זאת, ענית, היא אלילת השירה אשר לה הקדשתי כל ימי חי, אשר בהיכלה אמרתי לכהן עד יום מותי, והנה גרשוני מהקתפח בנחלתה.

קולי נחבא ובעיני נראו אז דמעות.

היא הביטה אז עלי בעיניה הגדולות, אשר מראיהן היה כמראה התכלת ברקיע השמים. רנע חשבה מחשבות, הניחה את ידה הימנית הקטנה על מחלפות ראשה הצהובות ותאמר:

— סלח לי, לא אבין, את האלילה אמנם ידעתי, אך איה היכלה אשר גרשוך

מכהן בו?

— בית החיוון.

— ועל מה זה לבך עליך דוי, אדוני? על אבדן האלילה או על אבדן בית

החיוון?

— על אבדן האלילה? עניתי בתמהון, אלילת השירה והזמרה לא תאבד לנצח. אם ימות אחד מכהניה, או יקומו מאה תחתיו. אמנם לי אבדה, כי סוגרו לפני שערי היכלה.

— סלה לי, החלה עוד הפעם ותקריב את כסאה אלי, על כי אעיו להתנגד לדעתך, כי חפצה אנכי באשרך. בעלי יארבך כאהוב איש את רעו ואנכי — כאהוב אם את בנה. האם תתרעם על אמך כי תתנגד לדעותיך? ובדברה אדמו פניה אשר הפיקו אך טוב וחסד.

— איך אוכל להתרעם עליך, נברתי, ואת טובה כמלאך אלהים!

— לכן שמע בני. אתה לא תבדיל בין היכל האלילה להאלילה בעצמה.

האיש החפץ לכהן פאר בהיכל אלילת השיר לכבוד האלילה אשר יאהבה, הוא ימצא את ההיכל בכל מקום ולא בבית החיוון לבד, והאיש החפץ אך לשורר או לנגן בבית החיוון הוא לא יעשה זאת מאהבתו להשירה הנשגבה רק מאהבתו להחיים המשוונים, המלאים שקוצים ונועל נפש בבתים האלה. אתה בני הנך מהראשונים ולא מן האחרונים, אך אתה לא תדע ולא תכיר את עצמך ובינונך המר על הלכה מאתך בית החיוון תאמר, כי אבדה לך האלילה אשר תאהבה בכל מאמצי כהן אך היא עודנה בקרבך וגם תשוב לתחיה. צואת אביך לא גולה מאתך את נשמתך, אשר בלעדיה לא יוכל האדם היות עלי אדמות, אך ננעה באישון עיניך, הכאב הזה יוציא מהן המעות אהרות ושב. ורפא לך.

ישבתי דומם ולא עניתי דבר, את אשר חפצתי להניד הגידה היא בהמשך

דבריה.

— הלא תדע, אדוני, את ההגדה השוררת בפי הילדים הקטנים, כי מקום משכן

הנשמה הוא האישון בת העין. גם אתה הנך ילד כזה. אך אנכי אאלפך דעת, כי זקנה אנכי ממך לימים, הוסיפה בשחוק קל. ידעתי גם ידעתי כי קוננה יראה בקרבך פן יעלה הרעיון הישן על לבבך אם תשורר בבית או תנגן על הכנור. אך אל נא תירא. מן היום הזה תבך את ביתנו לעתים תכופות ואנכי אשמך מכל רעה ואתה בעצמך תוכה לדעת כי לשוא מררת את חייך וחיי שתי אמותיך — עוד הפעם השחוק הקל על שפתותיה — ותהיה לאיש משכיל בכל דרכיך.

ותחת להכות על תשובתי קמה ממקומה ותגש אל המניס, הרימה את המכסה ותחל לנגן את האינסטרומינטו של הקוליריא הוסיקנא של מאסקאני. הנגינה הזאת הרעיושה תמיד את לבבי וחקה את נפשי, כי נשמעו מתוכה אנהות לב נשבר המבקש אהבה ולא ימצאה, אנהות קול קורא במדבר היודע כי ישא אותן הרוח ולא תשמען און איש, בכית איש מבקש רחמים ולא ימצאם. את הנגינה הזאת שזררתי בעצמי אלפי פעמים וגם נגנתי על כנורי והפעם שמעתיה יוצאת מפורשת מתחת ידי האשה הטובה הזאת, אשר הפליאה לנגן כאשר הפליאה להטיף מלים. כנגנה היו עיניה נשואות למרום ותנגן מלוח זכרונה בלי כל שגיאה קלה, אצבעותיה הלכנות והארוכות מהרו לרוץ על כפות המניס, גם התנועעו לאט, וראה ראיתי כי לא ידיה מפליאות

עשות, כ"א הרגש התפרץ מקרב לבנה וכזרם אלקטרי זרם דרך קצות אצבעותיה על כפות המנינים.

ישבתי דומם. אחרי כלותה לנגן הפצתי לקפוץ אליה, לנשק את שולי בגדיה ולאמר לה, כי טובה היא כמלאך אלהים, כי היא, אמי השניה, הצילתני ממות. אך כנשוע במסמרות לא יכולתי קום ממקומי, הפצתי לקרוא לה: „את אחותי היחידה, את-אך את השבתני לתחיה!" אך גרוני נחר. והנה נשמע עוד הפעם קול מנגינה, קול הסיציליאנא לקוליריא רוסטיקנא ואשורר אתה גם אנכי:

הָאֵת, לֹלֵא כְּשׁוֹשְׁנִים פּוֹרְחוֹת לְחַיִּךְ,
אָדוּם פְּתוּלֵעַ עֶמֶד הַשְּׁפָתִים,
הַגֶּבֶר הַפּוֹעֵם סְתָק נְשִׁיקוֹתֶיךָ
יִפֶּן מְחִירֶן חֶלֶק עֲדָנוּ בְּשָׁמַיִם.

מבלי דעת שר גבריאל את הסיציליאנא הנפלאה. זכר הימים, אשר העלם מתהום הנשיה, פעלו עליו את פעלתם וידום פתאם. עיניו כסו כמו בערפל, ופניו היפים, אשר מדי ספרו את תולדותיו הפיקו הן יופי, שנו מאד. מדי דברו ראיתי בו את האדם הגעלה המגביה עוף על כנפי רוחו, היודע את עצמו ומכיר את כשרונותיו, ומדי החרישו והנהגתו השפל, האדם העומד בשפל המדרגה, השכור הרואה את כל אשרו בכוס היין אשר ישים בו עינו, השם תהלה בכריאה ובוראה, אשר כאין לו כל מחמדי בני אדם וקדשיהם, אשר בשבילם נלחמו אלפי שנים. הבסתי עליו וארא את השנוי הגדול אשר כעת גם ברוחו, כי שתי עיניו הגדולות היו ערוכות עוד הפעם אל נקודה אחת בלי כל רוח היים, ושחוק ההתול אשר רהף על שפתותיו בראותי אותו בפעם הראשונה נראה גם הפעם עליהן. ידעתי והרגשתי כי אם יפתה את פיו וידבר אלי, או לא אשמע את הקול אשר שמעתי עד הנה, אך את קול האישי אשר ישב בסוד שכורים בבית המשקים אשר ברחוב פרנצנסבריקן.

— הפילוסופיה והחיים — פנה אלי גבריאל פתאום בדבריו וישחק ממעמקי לבבו — הנם שתי מכות גדולות, שאינן נושאות אשה את רעותה, וביחד התורה של פילוסופיני שהיא מיוסדת לדבריהם על חקי הטבע ומצותיה. מהפלוסופים הוקנים, אשר מלאו גליונותיהם מדברי רוחם, לא אדבר מאומה, כי המפשים האלה היו בעלי פאנטסיה גדולה ואת אשר ראו בחלומותיהם קראו בראש הומיות ויאמרו להמן העם, כי שם הסחורה אשר הם מוכרים אמת הוא. נִי ט ט ה היה הפילוסוף הראשון, אשר השיב לראות, ויען כי ראה נכוחה, יען כי חזה את הנפש ערומה כמו שהיא, ידע הישב כי רק האדם, „העליון" הוא האדם האמתי. אך אמרו נא לי, ירדתי, איך יוכל האדם היות „עליון", אם מקור מוחו לא נהרב ומוסר כליותיו יבקש השכון מאת מעשיו? מה לי כי אדע מה עלי לעשות, אם לא אוכל עשות את הדבר הזה? הטבע יבקש מאת, כי אמלא את תשוקותי, כי אלך אחרי תאוותי הנשועות בקרבי וכליותי ייסרוני שבע, כי נוטה הנני מן הדרך הישר אשר התוו לי אבותי ומורי ואנשים ישרים אחרים. הנני אוהב אשה — עלי ללכת אחרי אהבתי, כי מצות הטבע חזקה עלי לעשות כדבר הזה. והנה בא הרגש. האשה הזאת כנתני פעם בשם בן ואנכי אותה בשם אם, ואיזה הנש של יראת הכבוד מתנגד בחזקה לרגש האהבה הטבעית, ושניהם

יהדו מתרועעים בקרבי כהתאומים בכטן רבקה אמנו. ולו גם נבר הרגש אשר לו משפט הבכורה על השני, הנה האישה נשואה לאיש אחר, האישה יאהבני, חומה של מכשולים מוסריים ונמוסיים שאין להם כל שחר עומדת לפני, הנפש חפצה לקפוץ עליהם בקפיצה אחת גדולה — והנה בא המוח. הנני אוהב עלמה, הנני אוהב אותה בכל מאמצי כחי, נפשי קשורה בנפשה. לא אוכל היות בלעדיה, לא אוכל היות כהיות כל אדם, כי קשרים אמיצים קשרוני אליה. והנה חפין אנכי להיות אדם ישר ובר לבב כאשר הורוני הורי ומורי, הנני מספר... הא, הא, הא, פילוסופיה נוראה! למען היות איש ישר צריך האדם לאבד את עצמו לדעת... טוב מאד, מאד, וכאזה פילוסופיה תאזה אתה אדוני בחיך?

— אנכי עניתו, הנני מבדיל בין החיים ובין הפילוסופיה ככל אדם פשוט. זה להודו זה להודו. אינני חי ביער או בשדה כי אלך על ידי ועל רגלי וכן גם אינני חי בין פילוסופים כי אכונן את פעלי אחרי תורתם, כן גם לא אדע לחלוטין אם טוב להאדם לשתות ולשכוח את רישו, להתמרמר על הסדרים בכריאה ובהכרת בני אדם, להיות נלהם תמיד את נפשו ומוחו או להתנבך עליהם, להכחיד את הרגשות האלה מקרבנו בלי יין, להתנשא מעט ולראות למה יהיה, לאיזה תכלית יבלה את ימיו עלי אדמה, ובשביל מי יהיה. יש הרבה לפעול ולעשות פה עלי ארץ, ישנם רבים כושלות שהן צריכות חוץ, לאומים שלמים שהם צריכים ישועה...

— הגך יליד רוסיה!

— הנני יליד גליציה.

— הגך ניהיליסט!

— הנני ציני!

— אחד האפרוחים הצעירים...

— שהם טלאים רגשי קדש לעמם, שהם משליכים אחרי גום את הכל אך ורק להרשיע לעמם ולהושיבו על ארץ נחלתו, שהם אינם נוכים על צרותיהם, כי צרותיהם הן הנן כטפה בים הצרות של אחיהם המתאנחים מרה תחת כובד משא ינונם, שהם ילענו לשחוק אלה האומרים נושא לתקות ישראל והמכבדים את הדיסות רגל שונאיהם על פני טובת אחיהם!

נבריאאל החל לשחוק, בתהלה לאט ואחר כן בקול רם עד כי התנענעה ניותו בנוע הקנה ברוח.

— הגך חפין להרשיע לעמך! הא, הא, הא! להושיבו על ארץ אדמתו ולקרוע הלונות בכתו! הא, הא, הא! להוציא כמשה רבנו את עם ישראל מארץ גליציה, את היהודים בעלי הפאות הגדולות שהם מלאים הסרונות כרמון ולעשות מהם אנשים! הא, הא, הא! להורות בניה בארץ אבותיהם ולעשות מהם חכמים ונבונים! הא, הא, הא! התדע את, „אוהד העיר“ של אי בזן? (נבריאאל העמיד את פניו ולא הוסיף לשחוק) הגך גיאורג, והיהודים יושבי גליציה הם הילמאר, הגך מראה להילמאר אבוקה, אך היא לא תאיר לו רק תבעיר את כל ביתו. אתה תרע לו מאד, ואז יעלה על לבב אחד מבני ביתו להקריב את „אוהד העיר“, את ארץ פלשתינא — ואז יהיה קרה מכאן ומכאן!

הפצתי לענת דבר, אבל הוא קם ממקומו וימשבני אהריו. בדרך לא דברתי איש אל רעהו דבר. כאשר נפרדנו איש מעל אחיו הושיט לי את ידו ויאמר: „מחר לעת ערב!“

* * *

למחרת בא אמנם אל המקום המיועד, אך במצב פרוע מאד, ולא אוכל להעלות על הגליון את אשר דבר בערב ההוא, כי דבריו היו מקוטעים מאד. הוא שתה הרבה יותר מאשר הסבין וריה יין השרף היה כל כך נודף מפיו, עד כי כמעט לא יכולתי לשבת על ידו. מתולדות ימי חייו לא ספר לי מאומה, אך החל לדבר ע"ד הסוציאליזמוקרטיים, לשחוק להם, לעפרם, לבזותם ולעשותם לגל של עצמות, ודי יודע באיזה אופן עלה זכרונם על לבנו. ביוחד שם לו למטרה את אחד מראשי המפלגה הזאת, אשר נבחר בעיר גליציאנית גדולה היושבת על נהר ויסלא בעזרת היהודים לבית המחקקים ואשר באחת מדרשותיו הראשונות נגע כבר בקצה לשונו כמו לרעה. על אדותיו דרש נבריא אל דרשה שלמה ורתאמין להוכיח כי זרים מעשי האיש הזה, כי עני ההמון נוגע אל לבנו כנגוע פלשתינא ללבב עצמו, וכי אך זה כל ישעו וחפצו לעשות לו שם ברבים ולמלא איזה תאוה נסתרה השוכנת בחבו. אחד כן החל לצדד בזכותו ולאמר, כי אמנם הצדק אתו, כי על כל איש למלא את תאוה לבבו, ואם אמנם שקר ישקר האיש הזה אשר רבבות אנשים מצפים לישועתו, אך אם ילך אחרי נסיוה לבבו הנרו איש משכיל ויקוננו אלה השוטים, אשר על שנמותיהם עלה לגדולה. באחרונה שר איזה שירים בשפת צרפת מלאים תוכן משונה. בערב ההוא לא דברתי אנכי אליו דבר ואקשיב לכל היוצא מפיו. מכל אשר שמעתי יכולתי להוציא עליו משפט כי למד ושנה הרבה וכי דק־אסונו הגדול כים אשם, כי טבע ביון מצולה כוה.

* * *

כאשר באתי בערב הבא אל האחו מצאתיו כבר יושב על מקומו ומעשן צינרה. הוא היה לבוש בנדים חדשים. יפיו פעל עלי פעלה עזה. בטרם נגשתי אליו הבטתי על מראו מרחוק ואתאבל על האיש הזה אשר חונן מאת הטבע בכשרונות ומעלות נעלים כאלה והוא טובע בכל יום עמוק עמוק ביון מצולתו. קרבתי אליו, הרשפתי לו את ימיני ואשב על ידו.

— האם ננעתי אמש בכבודך ? שאלני.

— לא, עניתי לו בשחוק קל, אך בכבוד אנשים אחרים.

— זאת אדע ועל זאת לא אנחם. אך היום לא אכביר מלים על עצים ועל אבנים ואוסף לספר לך את תולדות ימי חיי. התפצך לשמוע ?

— בחפץ לבב.

— מן היום ההוא בקרתי בתחלה פעמים בשבוע ואחר כן מדי יום בזמו את בית שמואל, אשר היה לי לעדן נן אלהים. היא פרטה תמיד על המנים ואנכי שרתי, או שוחחנו יהד על דבר המזיקה והשעות עברו לנו כרנעים. נוכחתי לדעת כי בית ההזיון היה לי אך משאת שוא. כי יכולתי לעבוד את אלילתי ולשמור את פקודת אבי. לטובת לולא אין קין. תגמוליה עלי גדלו מתגמולות אמי פי שבעתים.

היא קנתה את לחות הזמדה, היא חקרה ודרשה היטב אחרי שירים חדשים למען קנותם, היא ידעה עת לכל הפיץ ואנכי כאשר באתי לבקרה מצאתי כבר הכל על מקומו. שמתחה גדלה לאין קץ בראותה, כי עלה בידה להרחיק את רוחי הרעה וכי לאט לאט הייתי לאיש. אחרי כלותנו לנגן או לשזור החלה לבדוק בשבע עינים את מלבושי ובשחוק הקל אשר רחף תמיד על שפתותיה היפות הטיבה פעם את שערי ראשי, פעם את זקני, פעם את אדדתי והכל כאחות טובה מבלי היות מפצרת בי יותר מדי. כאה ואחות היינו. גם שמואל שמח שמחה גדולה בראותו את השני הגדול אשר עשתה בי אשתו. האיש הטוב הזה שחק לפעמים כילד בראותו אותנו מנגנים או משוררים וישאלנו פעם אם לא יקנה לנו גם אופני עיץ למען נשחק כמו בנן. שמי חיי היו אז מדורים מכל שמין עב, שלו ומאושר הייתי בכל בתי נפשי. ביחוד נגנה לולא על המנים את האינפורמיצו של הקוליריא רוספינקא ואת הסיציליאנא שלה. בשוררי אנכי את הסיציליאנא לבשה תמיד עונג וניל ובשאלתי את פיה מדוע תשמח על השיר הזה יותר מעל כל מענינה, ענתה בשחוק כי שמה לולא ימצא בו, דבר אשר באמת לא עלה על רעיוני עד היום הרוא. פעלה עזה פעלה עליה מנגינת הסונאטע של שופין, אשר נגנתי פעם לבדי על כנרי. בכלותי לנגן וארים את עיני וארא אותה שוכבת על הסופה בעינים עצומות ובפנים לבנות כנתר. מהרתי אליה ואחותי בידה. היא קמה מעל משכבה, השחוק הקל שב על שפתותיה ומפיה התמלטו הדברים: „אתה הפלאת לנגן ואנכי לא אוכל לשמוע את הסונאטע הזאת אשר תרעיש את מיתרי לבבי. אחשוב תמיד כי נפש חוטאת תהמה מתוך המנגינה הזאת“.

— מהיום והלאה, אמרתי לה בשחוק, אנני את הסונאטע אם אחפין להרעיש את מיתרי לבבך !

— בן סורר ומודה אתה, ענתה היא ותשחק, אשר אינך שומע בקול אמך. אם תשוב עוד לכסלה, אז איסרך בשופים. ותכה על להי באהבה.

— אמי ! אם כה תכה את להי, אז הפיץ אנכי להענש בכל רגע. ואכרע לפניה ואשק את שתי ידיה.

וכה שוחחנו, שורדנו ושחקנו מדי יום ביומו. אכן כאחות יקרה אהבתיה. בימים ההם ואנכי התודעתי אל אחד מתלמידי בית המדרש הנבנה אשר נודע בעירנו על ידי כשרונו לנגן על הכנור. בביתו התודעתי גם אל אחותו היחידה, עלמה יפה עד להפליא. באחד מימי האביב הלכנו יחדו לשוב ואז החילותי לאהבה. עמליה היה שמה. שנותיה היו שמונה עשרה.

— האמת הדבר, פנתה עמליה בערב הרוא אלי בשאלתה, כי יפה אנכי כפרתי ?

— אמת, ענית לה ואשחקי.

— האמת הדבר, כי עיני גדולות ושחורות, כי מקלעות ראשי ארוכות ושחורות

גם כן כנצות העורב ?

— אמת, ענית וארבה לשחוקי.

— האמת הדבר, כי מבנה גוי דומה לתמר ?

— אמת, ענית ואביע עליה כמשתאה.

— ומדוע לא תאהבני, אדוני ?

הוא הפצה לשחוק, אך קולה נחבא בגרונה ולא יצא מחוץ לגדר שפתייה. העורק למעל משפתה העליונה הודעזע פעמים ושלוש ועיניה לארץ נטויה.

— עלמה יקרה ! מי יראך ולא יאהבך ?

— ידעת אנכי — אמרה ופניה אדמו — כי עשיתי הפעם שלא כדרך הגמסו

ולו שמעה אחת מרעותי את דברי אשר דברתי אליך, אדוני, לפני רגע כי עתה שקצתני ותשנאני. אך ידעת אנכי גם כן את מרת רחך, את האסון הנורא אשר מצאך בקחת אביך מאתך את מחמד נפשך, את תקותך היחידה לימים יוצרו. ידעת אנכי כי צריכה לך נפש אהבת, אשר תמלא לך את חסרונו המרגש הזה... ונפשי אהבת אותך מאד. הגני יראה פן לא יעלה ביד אחרת לרפא את פצעך אלה והגני כמעט מתה מפחד.

ובדברה התגלגלו דמעות גדולות על שושני לחייה עד כי התמוגג לבי בקרבי. אהותי בידה ולהצתיה בתוך די בכל מאמצי כחי עד כי התמלטה קריאה מפיה. אז הרימה את כוכבי עיניה ותביט עלי ומבטינו נפגשו ונדע, כי האחד נברא בשביל השני, כי נשמה אחת תחינו, כי רק המות יפריד בינינו.

אנכי אינני מאמין באהבה התלויה בתאות החמר ואשר רק על אדניה הטבעה. אנכי אינני מאמין באהבה הפשוטה, אשר בה יאהב כל איש את אשתו אחרי אשר יגור אתה שנים רבות והיא הולידה לו בנים וכנות. אהבה כזאת איננה אהבה אשר אותה בראה הבריאה ובה בחרה להיות אבן הפנה, אשר עליה בנתה בנינה, אהבה כזאת כמין תסוער מגורן. האהבה שאני מאמין בה היא אהבת הנפש, חלק מן האהבה הגשונה הנמצאה בכל הטבע, אהבה שהיא מקשרת ומשלבת שתי נפשות עדי תהיינה לאחת, אהבת שתי נפשות, אשר כחותיהן מושכים אותן אשה אל רעותה. בה יאהוב רק אחד מני אלף והאחד הזה הגהו הנבחר מן הבריאה אשר בראתו, למען הראות בו את כחותיה.

ימי עברו כרגעים בחברת שתי הנשים האלה. הימים האלה היו לי ימי אושר וגם בידי משורר אשר חונן בחסד עליון לא יעלה לתארם בשרד נאמן. בבית לולא שתה רוחי לרויה, ובחברת עמליה מצא לבי עונג אין קץ. שם עפתי ברום שמי המזויקה, התהלכתי בגדולות, שודרתי, ננתי, ופה שמחתי, שחקתי ונשקתי. שם היה לפני תמיד רעה יקרה, אחות המימה, אשר פעלה על התפתחות רוחי ופה עלמה צעירה מלאה תאות החיים, המתרפקת עלי ורואה כי תבל ומלואה. שם הייתי בעיני כבן יחיד לאמו הצעירה, אשר לא תחשוך ממנו כל דבר, ופה אהב מלא להבות המרגיש כל שמחות החיים בקרב לבבו.

הה משפטי מדי יום ביומו. אהר הצהרים הלכתי לבית לולא, שם ננתי, שודרתי, או קראתי אהה שירים באזניה, אהר כן שוחחני יחד ע"ד ענינים שונים, שחקנו לפעמים ואהר נפרדתי מאתה. משם הלכתי לעמליה. היא חתה תמיד לבוא בכליון עינים, וכאשר באתי החדרה הושיטה לי את ידה ותמשכני אחריה על הסופה. שם החלוני לשחוק ונשחק מקרב ולב עמוק או ישבנו שלובי זרוע מכלי דבר דבר, כל איש תפוש ברוב שרעפיו וחושב מחשבות ע"ד רום אשרו, עד הקיצונו שינינו למען נשק איש את רעהו עד אין קץ.

בעתותי לילה כאשר שכנתי על משכבי בעינים עצומות ואהשוב מחשבות על היום אשר הלף ועל כל התענוגים אשר הביא לי, אמרתי לפעמים אל נפשי בשפתים שוחקות: לו יכולתי הרחיק גידול למקום אשר לא תדרוך עליו כף הנל איש, הרחק הרחק על נבעת אחד ההרים הגבוהים או אל קצה הארץ, אל פנה קטנה הנודעה רק לצפורי שמים הבונות שם קניהן ולפרחים מרהיבי עין הצומחים עליה על כרחם, ולו יכולתי לבנות לי שם סכה קטנה ולהוביל לי הביתה את שתי הנשים האלה ולבלות בחברתן כל היום — לו יכולתי לשכוב על יצועי ולשמוע את נגינת האהה, נגינת הקסם אשר לקחה תמיד שבי את נפשי, ולהביט בפני השניה, בפניה הזכים מחלב אשר משכו את לבבי תמיד אחריהם, לשורר ביהר את האהה וללחוץ את יד השניה, כי עתה... ואתעורר תמיד מתרדמת מחשבותי ואדע תמיד, כי שאלת שוא היא השאלה הזאת וכי איזה תהום נורא מפריד בין שתי הנשים האלה, אשר לא תדענה אשה את רעותה, תהום נורא אם אמנם לא ידעתי מדוע...

בספרי לך עתה את תולדות ימי חיי לא אוכל הודיעך מדוע לא גלית לפני לולא מדבר אהבתי את עמליה. אמי ידעה זאת בעצם היום אשר גלתה לי עמליה את רנשותיה, אבל את לולא לא יכולתי להודיע מאיזה סבה פנימית, אשר לא ידעתי לכנותה בשם, כי יש אשה אחת אשר לה מקדש כל לבבי, לה נתונים כל חיי, לה מוגשים כל בתי נפשי. כן גם יראתי לספר לעמליה כי היא הגה השניה מדי יום ביומו, וכי בטרם בואו לביתה שבעתי כבר עונג אין קץ בבית אחרת, עונג מעולם אחר, אשר זר לה כלל וכלל. באשר מלא הסוד הזה את כל מחשבותי ולפעמים רביץ גם עלי כמשא כבד בא גם החלום ברוב ענין ויבהילני בהבליה. ובחלומי ואנכי מספר ללולא את כל מסתרי נפשי ואני מתאר לה את יפי עמליה, את טוב לבבה ואת כל אשר נשבענו איש לרעהו, והיא לובשת חרוץ, מדברת נחלים ולהט ותקרא אלי כאלילת הנקמה: „מי נתן לך הצדק להקדיש את לבבך לאשה זרה ואתה הלא קניני הנך, כי אנכי הצלתוך ממות, מהיים המרים ממות, ואתה וכל אשר לך הלא שלי הם.“ ויהלוק חזיון ויבוא חזיון, ואני יושב על יד עמליה ולחוש דברים אחרים באזניה ופניה יכסו לבנת מות, שניה דא לדא נקשן חקי איש מעיניה יתמלטו, הודה נהפך למשחית. „לא, לא אוכל, תקרא מכאב לב, אתה רמיגתי.“ ואיקץ.

אך החלומות והחזיונות האלה לא הפריעו את מעוזתי יומם ואת הנעי אשרי לא העיבו בבתי רעותי. העב האחד והקטן, אשר החל להראות על שמש שמחתה, היתה מחלה נסתרה אשר פלסה לה לאט בימים ההם נתיב ללב לולא. אדם פניה הלך לו וגם השמחה אשר לבשתה תמיד אבדה. בעוד אשר הרבתה היא לפנים לנגן על המנים, נגנתי אנכי והיא שכבה על יצועה והקשיבה לזמרתה. הסוגיה של שופיץ אשר נגנתי עוד פעם הרעושה כל כך את לבבה עד כי קמה ממשכבה בשפתים רועדות ותבקשני לחדול מנגן, פן ארע לה.

לא שאלתי את פיה על דבר מחלתה מפני חקי הנמוס, גם היו ימים, אשר לא חפצתי להארץ שבתי בביתה, מיראה פן אהיה לה למשא, אך היא לא נתנתני ללכת. פעם בקשתי גם כי אשב על ידה אל הסופה ואספר לה דבר מה מתולדות

ימי חיי או מאיזה מקרה אשר קרה לי בעודני ילד. אנכי מלאתי תמיד את בקשתה היא הבישה עלי בעיניה הגדולות והקשיב לכל הנה אשר יצא מפי נבראל החריש.

הנעים אחרים ישבנו מכלי דבר איש לרעהו אף מלה. אחר כן קם ממקומו ואקום גם אנכי. הלכנו מהרישים אחד על יד השני, לחצנו איש את יד רעהו ונפד בדומיה.

* * *

„באשר בקרתיה — החל נבראל בערב הבא — באחד מימי הקיץ, מצאתיה יושבת על הסופה תפושה ברוב שרעפיה בקרבה. שערותיה נפלו בלי סדרים על ערפיה. לולא היתה לבושה בנד הבוקר אשר שנת על יפעתה נוספות, אם גם פניה הלבנים לא היו אתה כתמול שלשום. המבט הראשון אשר השלכתי עליה כבר הניד לי, כי ארבו שעות שבתה על הסופה וכי עבר דבר על נפשה. הרשתי בשלומה ואקרב ישר אל המנים ואנגן. אם עשיתי כזאת בימים הראשונים מלאה תמיד את פיה שחוק, הכתני באהבה על לחיי ותאמר כי בן בלי נמוס כמוני לא נברא מיום הוסדה הארץ, בן הבא הביתה ולא ינשק את ידי אמו, לא יספר לה מכל אשר קרה לו ביום העבר, כיא יעשה הכל את אשר יחפוץ. אבל היום לא דברה דבר, אנכי נננתי משך עת ארוכה והיא החרישה. בכלותי לנגן וארים את ראשי — והנה היא עומדת על ידי ופניה הפיקו יגון.

— שמעתי, החלה לולא, כי הנך עזב את עירנו לירחים אחרים ותעתק ביחד אמך את משכנך אל אחד הכפרים ?

— כן שמעת, אמי, עינתי ואשחק.

— לא טוב הדבר אשר אתה עושה, אמרה לולא ופניה הוסיפו להפיק יגון, איפה אותר אנכי במשך העת הארוכה הזאת ?

— את נברתי, תסעי אהגו.

כמעט יצאו הדברים מפתחי פי ולבבי נקפני מאד. מה עשיתי אני הפתי, הלא עמליה נוסעת עמנו !

— אנכי לא אוכל לנסוע, ענתה לולא, כי בכפר, אשר ישביו אך מתי מספר הם, לא תוכל לבקרני מדי יום ביומו ואחרים וגם אחרות יגולו את עתותך למרות רצונך, ואנכי לא אוכל היות יום אחד בלעדך...

בעיניה הגדולות נראו דמעות.

— הגני חיה — הוסיפה לולא את דבריה — פה כבארץ ציה ואתה הנך העץ האהה, אשר תחת צלו אמצא עונג ומנוח. בלעדך אין לי בן אדם בעיר הזאת, והנך אומר עתה לעזבני לירחים אחרים.

— אבל, נברתי הנכבדה והיקרה — עינתי לה וקולי כמעט נחבא בראותי את מרת נפשה — הלא מצות הרופאים חזקה על אמי כי תסע למקום רח צה ואך אוכל אנכי להשאר פה, אם אין איש בבית אשר יוכל לנסוע אתה ?

חיל אחזתה מדי דברי, בעמדה על ידי ראיתי את ידה האוחזת בכסא והרועדת, ראיתי את ברכיה הכושלות, את פניה אשר חורו ואת עיניה הגדולות המלאות מים ויכבד עלי לבי מאד.

— ובכן הנך נוסע — השיב לי — כי עליך מוטלת ההובה לנסוע. אבל
בשרם חסע משה עלי לנלות לך סוד אשר הסתרתי בקרב לבבי זה זמן רב. הנני
אודהת אותך...

ובדברה ברעה על ברכיה, הניחה את ראשה אל חיקי ותחל לבכות בלם.
תהום נורא מלא אש לדהם נפתח לפתע פתאום בבתי נפשי ויקרא את
להבותיו הבוערות אל קרבי עד כי לא יכולתי כמעט נשוא את הכאב. משמים נפילתי
ארצה ולכי הכה לרסיסים, כי ידוע ידעתי את האשה הזאת ואת תכונות נפשה. כי
יודעת היא גם לאהוב. הראיתי לדעת פעם אחת כי קפדתי כאורג היי שתי נשים,
מבלי אשר הסצתי לעשות כדבר הזה, כי רצחתי בלי רצון, רחמי נכמרו על החיים
הצעירים האלה המנחים בכפי ותוך נפשי, ברנע הוא עלה הכל על לבבי אשר
עשתה האומללה למעני ואוריד את ראשי על ראשה, שפתותי על שפתותיה ואנשק
את פיה נשיקה ארוכה ואקרא מנהמת לבי: „לולא יקרתי, מי יראך ולא יאהבך
לעולמים?”

בקפיצה אחת קמה מרצפת הבית, הבקתני בודועותיה ותשקני מנשיקות פיה.
דמעות גדולות נפלו מעיניה דרך להייה על פני. לו תחב איש חרב פיפיות, הרב
נדולה וחדה אל בטני, כי עתה לא גדל הכאב מכאב נשיקותיה, כי ידוע ידעתי כי
האשה הצעירה הזאת מוצצת מות מפי, תרעלה משפתותי.

— לו ידעת אהובי את לבבי — החלה בקול שמחה — לו ידעת את נפשי
הפעם! הנני שומעת את קול מלאכי מעל בזמרים תהלות אל עליון ועיני ראות את
ערן גן אלהים בהביטן אל תוך עיניך. מדוע לא גלות לי את לבבך, אתה אדם רע
הלבב, לפני ירחים ותהכה עדי פתחתי אנכי את פי? ומבלי חכות לתשובתי
נשקתני על לחיי ותלך לה ישר אל המנים לנגן את הסונטה של שופין. אנכי לא
שמעתי מאומה. השכתי מחשבות על דבר עומק עיני ואסוני. מראה פני עמליה
עלה לפני עיני, אבל אנכי נרשחתי מפני לבלי טמאדו במבטי. מה עלי האומלל
עשות הפעם? האם אתגסל לפניה ארצה, אנלה לה את כל לבבי ואבקש רחמים
עלי, חסד וחנינה, לכל תוריד שלש נפשות שאולה? לא, זאת לא יכולתי עשות,
כי אז היתה היא הראשונה הנופלת לקרבן. והאם אשאוינה בשגנתה הנוראה הזאת?
הלא אז חטאתי לה כל הימים, ומי ידע אם לא גם לעמליה ולי! רנע בא הרעיון אל
לבבי לקום לאט ממושביו ולהתנגב מן החדר לבלי שוב הלום סלה, אך בושת כסתי
לרמות באופן מזור כזה את האשה הזאת, אשר בלי תסונה למדתי גם לאהבה אותה לולא
קדמתה אחרת, אשר לקחתי שבי בקסם פניה ונפשה. ובעוד אשר אני חושב הגה
זהנה והנה היא כלתה לנגן ותקרב אלי ותשב על ידי.

— אהובי — החלה ותתרסק עלי — אינך יודע את המכאובים הקשים
אשר סבלה נפשי בכל העת הזאת אשר הסתרתי את סודי בתהום לבבי. לא אכלתי
ולא ישנתי ונפשי הסתערה בקרבי ותהנה נכאים יומם וליל, כי — אולי תשחק
בדברי — הנני אודהת אותך יקירי בנפשי, כל מרכז אהבתי בנפשי היא. כאשר
ראיתך בפעם הראשונה אהבתך כבר נפשי מבלי אשר ידעתי אנכי. אשר על כן
התנשאתי גם למעל מחקי האנשים קטני הנפש המשקצים ומענישים נפשות כנפשי,
נתקתי את המוסרות אשר הם אוסרים במו את לבינו ואעוף אליך כיונה אל ארזותיה.

ואתה הלא לא תגרשני מן עדני זה. לישמע חלביים האלה נעשה איזה שנוי בקרב לבבי ואהל לככות בקול רם. גם היא הורידה דמעות. יראתי פן ישמע קולנו בבית. הבקתיה עוד הפעם, נשקתיה ואצא את הבית מבלי דבר דבר.

הלכתי ישר אל גן העיר ולא סרתי לבית עמליה.

שם התנפלתי על אהר הספסלים ואהל לחשוב מחשבות. אבל גם רעיון אחד בהיר לא הוליד מוחי. בבתי נפשי שדרה ריקניות טרדאה. אחרי עבוד זמן רב החלתי להכיר את מקרי היום.

אמנם כן, אמרתי בנפשי, לולא עמליה כי עתה אהבתי באמת את הנפש הישרה הזאת, אבל הפעם לא אוכל, לא אוכל, כי בלי עמליה לא יסכנו לי גם עשר נפשות כנפש לולא, בלי עמליה עלי לחדול להיות אדם או למות. את לולא אהבתי תמיד כנבר את עמיתו ולפעמים גם כבן אמו, אך כאהובה... יוכל היות... לולא ראיתי את עמליה, את הפרח התם הזה, אשר אהבתי בכל מאמצי כחי, ומה עלי עשות למען הציל את הנפש הזאת? האם אלך אליה ואנלה לה את הכל? לא! כי אלף פעמים בהרתי מות מחיים מנלות לה את סודי זה להמיתה באמרי פי. האם אוסיף לרמותה ולנשקה מדי יום ביומו? ומה בכך? הוספתי להנות מחשבות. היא תהי מאושרה ואנכי לא אביא לה כל קרבן! ואולי תשבעני ברבות הימים ואהיה נקי, אבל לא! גם זאת לא אוכל, נפש כזאת לא תדע שבעה אם תאהב, ואיך אוכל לראות את פני עמליה? ושמואל סרתי! הרעיון הזה כמעט נפין את מוחי, איך אוכל לגמול לו רעות כאלה תחת זכותו אשר הראה לי? מחשבות מאלופות עברו אז דרך ראשי ויהלמוני ויהממוני. הייתי כאיש שבור. קמתי ממקומי מבלי דעת מה אני עושה ומבלי משים הלכתי לבית עמליה. בפעם אחת עמדתי לפני.

— מדוע אחרת לבוא, אהובי? שאלתני ותושיפ לי את שפתותיה.

נשקתיה ואומר: חולה הנני עמליה. הלכתי מעט לשוה.

— שבה נא ידידי על ידי, אמרה ופניה הסיקו צער, ויסב לך.

ישבתי על ידה.

— התזכרי עוד עמליה, החילותי, את אשר אמרת אלי אז בערב בעת אשר גלית לי את לבבך? אמרת, כי את תנחמיני בעיני, כי רק את תביני להעלות ארוכה למחלתי? האם כבר שכחת? הוספתי וארים את קולי ככועס.

— אבל נבריא, ענתה וקולה רעד, מה זה תדבר?... הנך חולה.

ודמעות גדולות כאשר לא ראיתין מעודי ירדו על לחייה. רחמי נכמרו עליה מאד.

אבל איזה שטן רקד בקרבי, איזה בן שאול אשר שם את מלתו בפי.

— אמרי נא לי — החלתי עוד הפעם — את מי אהבת לפני?

לבנת מות כסתה את פניה ותביט בפני כאיש אשר אין ברוחו נכחה.

— דברי נא דברי! קראתי.

קול בכיה התפרץ מפתחי פיה והיא נענעה בראשה לאות שלילה.

— לא אהבת! אבל אנכי יודע כי את התארהי לחברה לאיזה איש אשר

אתו יהר תשוררי תננני... איך יודעת לנגן? או תשחקי אתו מדי יום ביומו בטרם

בואי לביתך. הא, הא, הא ! הוא אמר לך, כי יאהבך כאב ואת אמרת לו כי הנך
אוהבת אותו כבת ! אהבה יפה ! הגם זה שקר ?

— שקר ! ענתה בקול מחלטה.

— ואת מי תאהבי ?

— אותך רק אותך ! אבל ידידי הנך חולה.

— הגני בריא אולם, אבל שגנה קמנה יצאה מלפני, כי הלפתי אותך בי.

כן, הוי פתיה ! הלא אנכי הולך מדי יום ביומו אל אשה יפה, הגני אומר לך :
יפה עד למאד ! ושם אנגן, ארנן, אשורר...

— הנך אוהב את האשה הזאת ? התפרץ קול נורא מפתחי פיה.

— ככן את אמו !

— אבל היא איננה אמך ?

— אמי השניה !

עיניה החלו להתגדל ולהסתתח. היא לא הבינה את דבריו. רעדה חזקה אחזתה.

— אם אוהב אתה אשה אחרת בלעדי — החלה לצעוק — אז מתה אנכי !

אתה שלי הנך כמו שאני שלך וחבלי מות לא יוכלו להפריד ביני ובינך, אבל אמור
לי מפורש כי לא אהבת אחרת, כי לא תאהוב אחרת על פני !

— לאהוב אחרת על פניך ! גם הששן לא יוכל עשות כדבר הזה. הרנעי

עמליה, הגני חולה, הלום נורא בעתני בלילה הזה.

קמתי ממקומי וגם היא קמה אחרי. מבלעדי שנינו לא היה איש בבית.

עמליה לותני הביתה. בדרך ערכה עלי את מבטי עיניה מבלי דבר אלי דבר.

בבית התגפלת על מטתי. לתמהון לבבי הרגשתי מנוחה בכל בתי נפשי

כאלו לא עבר עלי דבר. העצמתי את עיני ואישן עד עלות השחר.

נבריאלי החריש. על דרכי האחו לא נשמע גם קול דריסת רגל אחת כי עננים

גדולים התקבצו על השמים וינבאו רוח חורם וכל אשר יש בו רוח חיים גם וימלט

הביתה. גם נבריאלי קם ממקומו ויעירני, כי סערה נכונה לבוא, ונלך הביתה.

* * *

בכל היום הבא נתך נשם הזק ארצה וגם בערב לא חדל, אשר על כן לא

הלכתי למקומי המיועד ואותר בביתי. פתחתי את הספר אשר בו רשמתי את תולדות

נבריאלי מדי לילה בלילה אחרי שובי מן הפראטר ואחשוב מחשבות הרבה. האיש

הזה לקח את כל לבבי ואיזה חסין אדיר מלאני להוציאו מאפלה לאורה ולעשותו

לאדם מועיל ומכשר להיות איש בין אנשים. אם אמנם טרם ידעתי את כל תולדותיו,

בכל זאת יכולתי להגיד לי כי הוא הגדו בצרותיו אחד מני אלף, איש אשר חננה

אותו הברואה בכשרונות נעלים ובלב מרגיש וסוער וסובל. נפשי יכלה להשיג את

הלב האומלל הזה, העשוי כספוג לספוג כל רגש קל ודק, ורחמי נכמרו עליו מאד.

הרגשתי את המעקה הגדולה אשר הושם בה, בהיות עליו לבחור בין אהבה ואהבה.

היום נורא ומשתי עבריו שתי נשים. שתיהן יפות, שתיהן מצינות, שתיהן יוצאות

מן הכלל. את שתיהן לא יוכל הוביל הביתה. התהום יפער את פיו ואם יתן יד

להאחת תפול השניה לתוך התהום באין מציל ומשיע. ונפשו האומללה נמשכת

בכה לשני העברים, נפשו הדקה הסופנת כל השפעה גם קלה מן הקלות והמרגשת כל כאב פי שבעתים מנפש כל אדם. ידעתי את מכאובו וגם אדע, כי למחלתו האנושה רק תרופה אחת, תרופה גדולה לנפשו הגדולה. נטלתי עלי לרפאותו, מי יתן ויעלה חפצי זה בדי.

* * *

בערב הבא מצאתי כבר על מקומי. פניו נפלו מעט.
— כאשר עלה השחר — החל בלי כל הקדמה — קמתי ממשכבי, לקחתי לי גליון גדול ואכתוב עליו את הדברים האלה (הוא הוציא גליון כפול מצלחתו ויקרא):
„גברתי היקרה!

„המקרה האכזר שמני כהין לפצוע את לבבך. אבל טוב לי אלף פעמים „להכאיבך מאשר לרמותך בכל יום ויום ולהוליך את נפשך היקרה שולל. הנני „כותב כדם לבכי את דברי אלה אליך. לולא יקרתי, אמי, אמי! סלחי לי... „הנני אוהב אחרת... ידוע ידעתי, גברתי יקרה, את כל הנמולך עלי, כי את „הצלאתי ממני, כי את נרשתי את הרוח הרעה אשר צלחה עלי בשם ראותי את „פניך, ואם אמנם צעיר אנכי עוד לימים ותאות החיים קוננה בלבבי, בכל זאת „האמיני לי כי לא קבלתי את היי מידך, לו ידעתי כי אהיה לך למכשול כזה „בחייך את. אנכי אמנם תמיד כבן הוקרתך, כאחות אהבתך, ואת אם תבקשי לך „אות ומופת לאהבתי זאת, אז דברי נא דבר ויקום כרגע. אך אל נא תבקשי ממני „אהבת גבר! לבי נתון לעלמה אחרת, אשר נפשה קשורה בנפשי ואותה לא „אוכל להקריב לך קרבן. כל קרביה מלאו אהבה אלי, כל הושיה מלאים אותי, „אנכי אופייע בהלומותיה וכי תהנה יומם ולילה. בשם אלהים נשבעתי, אותה לא „אוכל הקריב לך קרבן, אם תבקשי — אישים אנכי קין לחיי, אך, בשם אלהים, „אל נא תבקשי ממני אהבת גבר. ידוע ידעתי, אישה יקרה, כי אהבתך אלי תגשא „עלי כל הקים אשר חקקו אנשים ילודי אישה ומשפטי בני אדם אשר שפטו מחוג „מבטיהם הצר וזים לה כלל. אשר על כן אין בנפשי להעירך על התהום אשר „ביני ובינך. אך הרשני להזכיר פה שם בעלך. אישה יקרה לי מהיו! שערי נא „בנפשך! איך תוכלי לאהוב איש, אשר לו נפש שפלה וגבוה לגמול לרעו „האחד המיוחד רעה נוראה כזאת תחת כל טובותיו? דמי בנפשך כי כרתנו ברית, „כי הרחקנו נדוד למרחקים, האם לא יאכלטו הנוהם כי הורדנו שאולה איש יקר „באדם אשר אין כלבנו הטוב בכל הארץ? איך אישא לפניך ראש ואת תאמרי „בנפשך, כי גם בך אבגוד כאשר בנרתי בבעלך, ואהבתו אליך מה גדולה!

„אישה יקרה! סלחי לי על כי הולכתך שולל בפעם הראשונה כאשר גלית „לי את לבבך ולא פתחתי לפניך אתמול את סנור לבכי אני. בני אדם אנחנו, „קרוצי הומר כלנו ורגש אחד הזק היוצא מן הכלל יכנו בסטורים. לא יכולתי „אתמול להרום פעם אחת את מגדלי תקותך. לא יכולתי! את תביעי למלתי „זאת, ומי ידוע אם הטבתי עשות, לולא! אמי היקרה! סלחי לי סלחי!

„לא אוסיף לראות את פניך, גברתי. איך אוכל להיות בלי מננינתך, זאת לא „אדע, אך ראות פניך לא אוסיף. די יעמוד לי בעת צרתי זאת! עקבות דמעותי

„על מכתבי זה הן עקבות צרות, עקבות יגוני ומכאובי, עקבות מרי-שיחי, עקבות
„אהבתי אליך, אהבת בן נאמן לאמו עד יום מותו.
את המכתב שלחתי על ידי משרת ללולא.
ואחר הצהרים — הוציא נבריאאל אחרי דומיה הרישית בעמל רב משפתיו —
עשתה לה כבר השמועה כנפים, כי לולא אכדה את עצמה לדעת.
קפצתי ממקומי, כי לא יכולתי לשאוף רוח. דבריו נעו עד ללכבי, והוא ישב
על מקומו בראש כפוף. אנהות אהדת התפרצו מפיו ואחר כן החל לככות כילה.

* * *

למחרת היום קדמתי לבוא, אך מצאתיו כבר יושב על מקומו. פניו נפלו מאד.
הכובע היה מונח על ידו על הספסל והרוח הקל פרע את שער ראשו השחור.
„ביום ההוא — החל וקולו רעד מאד — לא בקרתי את עמליה ובלילה ההוא
לא נתתי שנת לעיני. הריקניות הנוראה, אשר פלסה לה נתיב אל לבני אחרי מות
אבי, קוננה עוד הפעם בקרבי. אפסיה אך אפסיה שררה בכל בתי נפשי. אז שכבה
גם אמי חולה על משכבה ואנכי לא דרשתי לשלומה. הרגשתי את מצבי הנורא
אם גם לא הכרתיו. ידעתי כי אם לא תצילני עמליה מעניי זה; אז תהי מרה אחריתי.
ואז החלה אהבתי אליה להתפרץ מכל עמקי לבבי, מכל מעמקי נפשי. ביום השני
בקרתיה בביתה.

היא יושבה אל השלחן ולפניה צרור המכתבים אשר הריצותי אליה במשך
זמן אהבתנו. הכרתי את הצרור כלולאותיו. בראותה אותי קפצה ממקומה ותפתח
את זרועותיה ממולי, אך עד מהרה שבה אחורנית ופניה חורו. מרשמי פניה ראיתי
בי איזה יראה שררה בקרבה. מבלעדיו לא היה איש בבית.
— הנך חולה, נבריאאל. החלה.

— אינני חולה, עמליה, אך אסון נורא קרני, שוד משדי בא עלי כתמו, אשר
יכני כמעט בשנעק...

היא החלה לרעוד. כל נוח התנועע כנוע הקנה ברוח.
— אם לא תציליני את מעניי, אז ארד שחת בדמי ימי. עמליה, האשה אשר
שתתה אתמול את כוס התרעלה, שמה קץ לחייה בנללי...
עיניה עמדו בחוריהן ושפתותיה התכוצו.

— עמליה! מבלעדיך לא אהבתי אשה... את הנך גשמת... האשה הזאת
אשר ירדה שאלוה בנללי, הנני נשבע לך, אך כבן אהבתי... שגנה נוראה יצאה
מלפניה...

ככול עין יושבה על מקומה ועל פיה יצא קצף.

— עמליה, אני ירא את צלה... רחמי עלי אהובתי!

הנני זוכר כי קמתי ממושבי ואהפוך להתנפל לפניה, אבל היא קדמתני.
„אנכי אהבת אותך סלה — התפרצה קריאה משונה מפתחי פיה — אך צלה
עומד ביני וביניך. בפסיעות נסות עזבה את ההדר ואנכי נשארתי בדר.
אחרי שבועות אחדים מתה אמי. ירשתי הן קפן, לקחתיו אתי ווינה ופה
הנני חי כעת...

הרימותי את עיני וארא את הדמעות הגדולות אשר התגלגלו דרך לחיי ארצה. ראיתי כי באה העת אשר גם עלי לדבר דברים אחרים.

— דבריך — ההלזתי — עשו רושם אדיר עלי והנני מרניש את אסונך הגדול כים ואת שבך הנורא. המקרה אמנם בחר כך לכלות בך את חצי זעמו, ושוא נחמת רע החפץ להמיר נפשו תרופה על פצעיך האנושים. סלח לי, אולי אנע בפצעיך ויכאב לך, אבל האמינה לי, רע יקר, כי רק את מזבתך אני דורש. נפש גדולה לך, נפש רחבה ומשכלת, והנפש הזאת תצילך מרעתך. אך נתני כי תתנשא רנע מעל למכאובך הפרטי אך רנע, תסכ את עיניך למה שסביב לך, תכיר הובות עקריות אשר על אנשים בחירי הטבע כמדך למלאותן, ואז ירוה לך, האמינה לי כי ירוח לך.

שחוק קל נראה על דל שפתיו, אך אנכי לא שמתי אליו את לבני.
— ראה נא והביטה — הוספתי — האם אמת הדבר כאשר אמרת אתה, כי טוב לבני אדם לשתות שכר ולאבד את כל כשרונותיהם, להשכיח על ידי היין את ענים, בעוד אשר האחרים השמחים ועליונים והאזהבים להבנות מחרבנם של האביונים האלה יראו טוב וישמנו ויעשו פימה עלי כסל ? הלוה חוננה אותך הבריאה בלב ושכל טוב, בנפש מרגשת ובמוה בריא כי תאבד את כלמו ותעשה את היש היקר הזה לאין ? הגך עברי. עליך רק להרים את עיניך וראה תראה שפלות עם, בזוי לאום השורש שרסת בלב כל רואה הרבה הרבה יותר ממכאוביך הנוראים הדוקרים את נפשך. על כל מדרך כף רגל יצעקו דמי אחיך השפוכים ארצה על לא חסם בכפס השמימה ואחינו לא ישימו אליהם את לבנם, אלה מרוע לב, ואלה מקוצר רוח, אלה מעבודה קשה ואלה מפנימת נשמתם אשר לא הכשרה לדברים נעלים, ובכל זאת יש דרך להוציא את העם הזה מאפלה לאורה... הנני יודע את אשר יש בנפשך לאמר, כי רחוק מאד הדרך הזה, כי רחוק הוא עד למאד, כי אידיאל הוא אשר אליו נשא את נפשנו, אידיאל אך אידיאל ולא יותר. נבראל! אבל מה יפה האידיאל הזה ! פתח נא את מרחבי נפשך והרנישה מה רם ונשא הרעיון הזה ליסוד ממלכת יהודים על אדמת ארץ אבותיהם ! כל אידיאל רחוק הוא עד למאד ועל בני האדם השואפים אליו להרבות מכירו ומקוריו. עבודה גדולה לפנינו הציונים, בתחלה העבודה לעשות את בנינו המתמרים לציונים ליהודים, לעברים ציונים, ואחר כן להכניס אלה תחת כנפי הציוניות אשר יתגדו לה ואלה אשר שמה טרם שמעו. ללחום בעד חרות עם, למות בעד חרות עם, מה מתוק המות הזה ! מה קשים מכאובי איש פרטי נגד המכאוב הגדול והנורא של עם כללי ! נבראל ! הלחם נא בעד העם הזה, ותשכה את צרותך, תמצא נוחם ושמחה ואולי... אולי תסיר גם את הצל הנורא על ידי זה העומד בינך וביני...
עוד הפעם ירדו דמעות גדולות וזעינו.

ביום הבא בקשתיו בכל גני הפראמר, אך לא מצאתיו. בקשתיו גם בחרר המשקים אשר מרחוב פראנצסבריקן, אך לא מצאתיו. כתתי את רגלי ואלך מבית מרוח לבית מרוח, אך לא מצאתיו...

שובי לבצרון !

הרמי, הפיצי ברק נגה ממקור.
הנפש הקלואה השחורה משחר
ברק נגה ונעם יברק - ויהי אור !
ובקול אל ברעם הכיעז לדור
הפתויב על לבך באש ובדם
כי יחדר כל אויב, ותפליז כל עם,
כי יחם לבדמכת, כי יכה רב-עור,
כי תרמע עין אדם - עד קרא לך דרור ?

או נסה תרימי, גם עומד בגם,
ותמשה בספר ובמגדר ואת
תשובי אל ארץ שוממה כמוה,
שקממו פניתי, אף עדן ורף
במקמים ילינו, ולשד חיי עד
עוד ירעה כל פרת, עוד יטוף כל פד ;
זו מקבש התבל, הפס לארצי,
מצבת עם נחשב במתים - וחי.

הרמי נא אפוא, הרמי מההום
עבדתך לצחת, ודאי לך למרום
הר קדש אלה, הר קדש ודרור,
קן צדק עולמים לאורח ולגור ;
ויהנוסם שם נסה, גם נשא ולם,
גם נצח הצדק לא גאל בדם,
גם אהבה לאויב, חנינה לצור -
הוי קומי נא, קומי ועלי לך החר ? -

שמואל לוי גרדון.

שלמה, עלובה, באשר את שם
עוד תהיו עשוקה ועקבה מדם,
ובדמך השופה השומף יום יום
ובקמים ארמים אל נבכי התהום
לא כפר עונך הגדול מנשא,
כי גרה, בדרה אה, שה בחירו גוי -
ובעט ברור טבול בדמי רבך את
על מצחך, אמללה, פתוב נע ונד ?

ובנועך ובנועך מפת אל פח,
תשמענה אננך קול : "קומי לכי לך ז'
"צאי, ערות כל ארץ, צאי, חלאת כל עיר ז'
לך יזעק מסביב גם אויב מקור -
את תלכי דמם, ובקרב גלב
מה עמק הפצע, מה אנוש הפאב ז'
שלמה, עלובה, בה תהיי בצל
לגום מאור יומם, לחדל באפל ליל ?

התעודדי, עלובה, רב, רב לך חיות
קיא מדינה ומדינה - וברוחך הי עז
יבלבך די אמין וברמך די חם
לחלם שיבת שבותך גם לפחד החלום ;
אם עינך פתחה, עוד לחך לא גם,
עוד חיים ברצונך, ורצונך גלי חת ;
הרמי, הרמי נא ראשך השב,
ראש סיני בקדש המכסה בעב...

יפו.

הַשָּׁנָה הַמְּעַבְרָת.

ספר

סאת ר. א. ברודס.

א ל י ש ב ע היא כבת שלשים שנה וחמש שנים, וכתה צפורה היא כבת שש-עשרה שנה, למנין — שהנשים מונות.

הנה גם הראי-המלמש אשר על קיד הבית יתן עוזתו ויצדיק את המנין הלוה. אמת כי אלישבע תפרו על המדה באמרה בלבנה — עת תעמוד על יד הראי ותתבונן אל יפיה — לאמר: הרי אני כבת עשרים וחמש; אולם כל עין רואה תצדיק את משפטם השני בהתפארה: „עוד ישנן בתולות רבות בחוצות עיר מטורי אשר למראות עין כבירות הן ממני לימים“. — אמנם! פניה מלאים זיו הנער ויפעת העלמים; טל השחרות לא נמח עוד מעל לחייה הרכות והלבנות, כאשר לא סר מעליהן גם אודם השרשנה; עיניה מפיקות ננה והאור המבריק לא כבה עוד בחוריהן, גם שניה הלבנות, הנראות מבעד לשפתותיה האדומות כתולע, תמימות הנה, גם שערות ראשה השחורות לא אברו עוד את ברכ זהרם; והנה גם רגליה הממהרות לבת, הלוך וטפוף, וגם נדוד גוה הקל לא יכזבה על פניה לאמר, כי שני ימי חייה רבו מאשר תמנה היא.

הן אמנם כי גם מלאכת-מחשבת לא חסרה בכל אלה. לא לשוא תעמוד על יד הראי אשר בחדר משכבה שעות שתיים בבקר בבקר לפקה על יפיה טרם תצא להראות לעיני-כל: מעט כחל, מעט פוך, מעט שרק... אבל כאלה הלא תעשינה גם הבתולות הצעירות ממנה לימים רבים, וכאלה הלא תעשה גם בתה צפורה, אשר כילדה נחשבה לה.

וצפורה גם היא כלילת יופי ורבת הן, קלסתר הפנים של הבת דומה לשל האם ויתרם בה, כי תמימות הילדות וענות-הן הוסיפו על יפיה שבע. אמה התפארה תמיד באזני האנשים כי „הילדה“ הזאת תוף מאד כאשר תגדל — אולם כנפשה פנימה כבר ידעה הבת כי לא ילדה היא וכי לב נערה בקרבה, לב אשר יהוש ואשר ויניש, לב הוודע כי כבר מלאו ימיה, לב אשר יתאוה לחיים ואשר ידע גם אהבה... ותדע עינה באמה ויצר לה בראותה כי תחיפה מאד וכי תיטיב דרכיה בעיני העלמים, אשר כפעם בפעם התאספו בביתה; צפורה חשבה כי כל אלה יבואו לכבודה ועל אמה חרה אפה על כי תרב אתם שיהיה ותשמע ברצון את ההלקות אשר יפדה להגליה, ומאד מאד המה לבה בראותה כי כילדה היא בעיני אמה וכילדה תתגנה גם בעיני כל באי ביתה.

ואמה לא עשתה כאלה למען הרעימה: היא אמנם חשבה אותה לילדה, לנערה צעירה לימים, יען כי כצעירה לימים הפצה להתראות גם היא וטרא היה לה הרעיק בת בוגרת לה: היא הפצה להתרועע עם העלמים ולקחת הכל במשחקיהם

ותעלזויהם, היא לא קנאה בבתה אם אחד העלמים או משנהו שעשעו גם את נפשה וידברו חלקות גם באזניה, — היא הביטה מרהוק מבלתי־מישים, וכאשר ישתעשע אחד בילד קטן, כן היה גם הרבר הזה בעיניה...

אולם קנאת צפורה באמה היתה כאש בוערת עצורה בלבה. אפס כי רק בלבה פנימה היתה עצורה האש הבוערת הזאת, ולא התפרצה צאת החוצה לעיני רואים; חלילה לה להוציא הגה מפיה או תלונה מדל שפתיה. — ובכן לא ידעה גם אלישבע כי בתה תקנא בה וכי בסתר לכבה תקצף עד מאד, עד כי בא היום, עד אשר שב דוד בן גדליהו אהינעם מעיר הבירה...

מודע היה גדליהו אבי דוד לאליעזר, הוא אבי צפורה, מאז. גם בניהם חננו יחד. כרעים וידידים התהלכו גם האבות גם האמהות וגם הבנים, ויהי דוד אמן את צפורה ויאהבה וגם היא השיבה אהבה־משנה לו. עברו ימים ובכן השע עשרה שנה הגרו דוד וצפורה צעירה ממנו לשנים שלש, וכבר כלה הוא חק למודו בנימוזים וכבר עתד לנסוע לעיר הבירה לבוא לבית הספר הגבוה ויבא לבית אליעזר לקחת ברכת־הפרידה ויצא דוד לשוה בנן את צפורה ויתודה לפניה באהבתו ותתודה גם היא באהבתה ושם נשבעו גם שניהם שבועת אהבה ואמן. דוד נסע לדרך ויהיו העץ והגליון הנאמנים אשר להם גלו סודם, ובמסתרים כתבו מכתבים רבים איש לרעהו, מכתבים מלאים מליצות, נשגבות על האהבה ועל תקותיהם. קותה צפורה ותקותה באה. דוד הודיע לה כי הוא שב לבית הוריו ותעודת דקטור בידו וכי מאושר יהיה לשמוע עוד הפעם את קולה הערב ולנשקה מנשיקות פיהו. צפורה היתה שמחה ועליזה, לא שתה לבה לכל אשר בבית, לא קנאה באמה אף התרחקה מחברת העלמים אשר בביתה, — דוד כל מעינה, בו הגתה יומם ולילה, ולו היה כל לבה וכל נפשה.

הנה הוא בא, הנה הוא בכיתה, — והנה אמה תקה לה גם אותה...

אלישבע ראתה כי הנער דוד היה לאיש, היה לה אדון אהינעם הצעיר ויהי לדקטור אהינעם: וכאשר גדל ברוחניותו כן גדל ויהי לאיש גם בנשמויותו; מבנה גוו התפתח, זקנו צמח, שפמיו עשויים וגם כתפיו שמתו עבתו, ותקדם אלישבע את פניו ברצון רב ותתן לו מקום בראש, אורחיה, ותרבה אתו שיחה ותשת בחלקות לו, אף הוא השיב אמריו לה, אמרי נעם והן.

ועיני צפורה רואות — וקנאתה קשתה כשאל.

— המתי עליך! אמרה צפורה אל אהובה אל דוד בלכתם יחד לשוה בנן — אך את אמי תרב מלים בבואך אל ביתנו, אך אָפָה תשוחח ולי לא תישית לבך... — אבל הן לא אוכל לדחותה, לבלי ענות על דבריה, ולהתרחק מאתה בעת אשר תקרב אלי.

צפורה לא שבעה רצון מאת המענה הזה.

— והנה הפעם הלא אשתדל מאד למצוא חן בעיניה, הוסיף דוד ויבט בפני צפורה ושחוק־קל עבר על שפתיו — עתה עת אמר לגלות את מסתרי ולבקש מאתה כי גם היא תאמר לדבק טוב, עתה הלא לי להתקרב אליה... צפורה העמיקה במחשבותיה.

— „לנלות את מסתנינו, שנתה את דבריו בכנתה־להב, האם נלית כבר את הסוד הזה לאבותיך?

דוד התעורר.

— אבותי... —

זכר האבות הביא מחשבות רבות בלב שניהם, ויותר מהמה זכר האמות. גם דוד גם צפורה ידעו מה בין אבותיו לאבותיה, ומה שונו דרכי החיים בשני הבתים האלה. הן אמנם רוח העת החדשה שולט בשניהם גם יחד: אפס כי גם עקבות אבות־אבותיהם נודעו שמה ואותותם לא ינכר כל הבא בתוכם.

אבי גדליהו היה סוחר נכבד בעירו, ירא אלהים ושומר מצותיו, ומנהג ביתו כמנהג היראים העשירים בדרך ההוא: אשתו, היא אם גדליהו, היתה אשת חיל גברת הבית, צנועה וחסידה, תחזה דעה גם בכל עסקי אישה, אשר לא העלים ממנה דבר. את בנם, גדליהו, חנכו בביתם, למדוהו תורה מפי מלמדים, אף מורה בא לביתם לדורוהו דעת בשפת המדינה ודרכי החשבון, ככל אשר נהיין לעשותו סוחר כבואו בימים. כאשר מלאו לו ששמה־דעשר שנה וכבר דפקו השדכנים על פתח בית אבותיו, ועל פיהם נגמד הדבר „בני טוב“ וגדליהו היה לחתן. את פני כלתו לא ראה עד שעת „התנאים“ ולא דבר אתה דבר עד אחרי התננתם. גם היא היתה בת אחד היראים אשר הון ועושר בביתו ואהבה־קדומה היתה זרה גם לה, כאשר לא ידעה גם גדליהו „הזוג“ אכל לחם הקן בבית האבות חלופות, עד כי יצאו לרשות עצמם וגדליהו היה לסוחר נכבד עד עצם היום הזה. האמון, יסוד המשפחה בישראל, שב והיה לאהבה עזה אחרי התננתם: גדליהו אהב את אשתו את אסתר בכל לבו ונפשו והיא גם היא אהבתו ככל מאדה. האהבה הזאת זכה היתה, כשמן באה בעצמותיהם, הן ונעימות הביאה בנפשם, לא כלבת איש דרכה, לא מליצות נשגבות בפיה ולא נשיקות נעדרות על שפתיה. „ודבק באשתו והיו לבשר אחד“, זה הוא יסוד משפחות היהודים בדרות עברו, והוא הוא אשר יכון את בית גדליהו. כאב כן גם בנו וכאם כן גם בתה. גם אסתר היתה צופיה הליכות ביתה ותקח חבל גם במעשי אישה, אשר לא כהר ממנה דבר וישאל בעצתה טרם יניש לכל מסחר חדש. וכאשר לא העלים הוא דבר משאור־ומתנו ממנה, ככה ידע גם הוא את תהלוכות הבית פנימה לכל פרטיהן, עד כי אמנם נפש אחת שכנה בלב שניהם, ושניהם גם יחד התעסקו בדבר חנוך בניהם. הן נראה כי טעם עת־החדשה שנה את הנהגת הבית פנימה. גדליהו ראה והבין נחיצות ההשכלה־התורה ויפיה, אף כונן על פיה ביתו: את בנו את חד שלח לבית הספר, אפס כי מורה בא לביתו ללמדו גם תורת ה' ושפת קדשו, וכל עוד ישב בבית אבותיו התפלל יום יום ותפיליו על ראשו ועל זרועו, טרם ילך לבית־ספרו, וכימי חג ומועד לקחהו אביו בית־המדרש להתפלל עם הצבור, גם „מפסירי“ קנה לו שיעלה לתורה. הבן מלא את חובותיו אלה לאבותיו בלבב שלם, כי אמון היה באהבה וידידות על ברכי אבותיו מעורו ולא ידע איככה יוכל וימרה את פי תוריו, או איככה יוכל למנוע נחת רוח מהם בהיות לאל ידו לעשות. גם הבן לא כחד דבר מאת אביו ואמו, תמים היה עמם ובתמותו זאת גדל זכה החזיק עד היום הזה.

— לאמי כבר נליתי את לבי, ענה דוד וכמו הכליל-בשת כסה את לחייו, והיא הביטחה לי כי תגל את און אבי ותשאל בעצתו בדבר הוה, ותקותי תשעשעני כי גם הוא יאות לני...

צפורה הביטה בעיניו בנענעיים גדולים.

— ואת...

צפורה השפילה להביט לארץ — היא זכרה את אמה.

אלישבע היא בת איש עשיר מבני הדור החדש לכל חקיו ומשפטיו: יחידה היתה לאבותיה אשר מנקה ולא עצובה מימיה והיא נערה את בנות עסד-הארץ בבית-ספר פרטי ותלמד את דרכיהן, ותהי ענונה ורכה, ותתפיה ועל יפיה נאותה, ותלך נסוית גרון הלוך וספף ובעדייה ובקשוטיה כל מעינה, — ואבותיה לא כהו בה ועוד התפארו כי בת יפה ומשכלת למו. אלישבע בנרה ותשחר נשפיה-השק ותצא במחול את הבהורים ותבקש אהבה, — אף מצאה. באחד הלילות היא מרקדת ומשחקת את אליעזר והוא יתנה אהבים באזניה, פתאם העמיד פניו ובכבד-ראשו התורה לה באהבתו אף התהנן אליה כי „תאשרהו" להיות לו לאשה: פניה התארמו כמעט: „דבר נא באזני אבותי" ענתה לו, לאמר: לבי ונפשי מסורים לך, אהבתוך גם אני.

ואליעזר בן שלשים שנה ושתי שנים בהתדור באהבתו לפני אלישבע. אבי אליעזר הגהו אחד העשירים בעיר והוא משכיל לפי הנוסח החדש. בנו זה הנך מנעוריו בבתי-ספר, השלים חק למדויו בהאקדמיה למסחר וילך לעבוד עבדת עוזר בבית סוחר למען השתלם ולהביא את ידיעותיו לידי מעשה; כאשר מלאו לו המש ועשרים שנה נתן אביו סכום כסף על ידו ויצא מביתו ויכונן לו בית מסחר על שמו אשר יציין ויפרה עד היום הזה. בכל הרוקים העשירים העומדים ברשות עצמם, נתן גם אליעזר לבו להתענג: והיו לו היום לעבודת מסחרו אשר בידים הרוצות ובשקידה גדולה פקח על עסקיו, והלילה לתענוגות בשרים, „להנות מן החיים" ולמעט מטעמותיהם. באחד הלילות והוא בא בחברת עלמים להג הגם והנה הוא מוצג לפני אלישבע ואמה, לאמר כי יצא אתה במחול. הנערה מצאה חן בעיניו ויתור אחרי כל נשף-השק אשר בו תבוא היא, וירכה לחול אתה ויאהבה, אף היא אהבתה וישמע לעצתה האחרונה וילך ויבקשה מידו אבותיה אשר לא מנעה ממנו. „רע לך כי נפש רכה ומפנקה נמסר הפעם לידך", העירו אבות אלישבע עת הסכימו לדברי בקשתו — „ותקותנו הוקה כי תרע להכיר ערכה ותדע להוקיר רצונה". על פי הדברים האלה היתה אלישבע לו לאשה, האהבה חברתם ועל האהבה נוסדה אנדתם, על האהבה בכל רשפי אש-לוחט אשר לה, אהבה בכל המון הויותיה ודמיוניה, אשר כלפיך תבעי ואש המסים תביא בלב נפש; לא לשם אישות ולא לשם יסוד משפחה הביאה אליעזר לביתו: היא היתה לו לצעצוע, לחפץ יקר ולמשחק נחמד, ותעורתה זאת מלאה אלישבע בכל ההלכותיה. עברו ימים והאש אשר נשקה במ נשקעה כמעט, ואליעזר החל לנלות למוסר אזני „רעותו" על דברים אשר לא כן, ותצעק אלישבע מרה, עצביה הדקים עצובה ותפול על המטה כמתעלפת וירף אליעזר ממנה: מהזות כאלה נשנו בשנים הראשונות אחרי החתונה, עד כי התיאש אליעזר ממנה ויעובה לנפשה להיות שוררת

בביתה לעשות ככל העולה על רוחה. מני אז היה היחס בין אליעזר ובין אלישבע — מן השפה ולהרין: הוא לא שם לבו לאשר בביתו, בלתי אשר נתן מכלת די צרכו, והיא גם היא לא ידעה אתו במסחרו מטוב ועד רע: היא קבלה בביתה, "אורחים" לשוח ולהשתעשע, והוא היה, "ארח" בבית המשתה בחברת רעיו: האהבה הלכה הלך וחסר והאמון לא בא למלא מקומה. אפס כי חקי, "ההבנה הטובה" נשמרו, והגמום הטוב לא מש מהיכלי ביתם: הוא שקד גם עתה עליה כעל צעצוע ימי נעוריו, לא העציבה אף לא דבר דבר למרות חפצה ורצונה. טרוד הגרו כל היום במסחרו אשר בו יעשה חיל, יבוא הביתה לאכול ארוחתו, ובערב הגרו יושב בחברת העלילים לשתות ולשחוק, בלילה הוא בא לביתו ובבקר הוא שב לבית מסחרו. ככה יעשה כל הימים.

וכיחס אשר בין האב והבן, ככה הוא היחס בין בניהם ובין אבותיהם. אלישבע ילדה בנים ובנות לאליעזר, וצפורה היא הבכירה, ואלה יכבדו את אבותיהם, — אולם כבודם הוא, "מצות אנשים מלמדה", נוטה יותר לבושה מאשר לכבוד ואהבה. הן הבנים והבנות האלה לא טעמו מעודם אהבת אבות הן ונענעוים, כאשר ידעו זאת בנים אחרים. אמונים המה על ברכי מינקות ואומנות בילדותם ועל פי מורים ומורות מתנכים ומחכונות בנעוריהם. האב טרוד במסחרו, והאם בשלמותיה ותמרוקיה, ואך לעתים יראו את ילדיהם בחדר המיוחד להם: וכאשר יגדלו הבנים והבנות ויבואו לאכל אתם בצהרים, אז תלך פקודת המחנך או המתנבת לפניהם לבל יוציאו הנה מפהים בשבתם על שלחן אבותם, בלתי חפוא נגד, הגמום הטוב, וכפסל-יעין יבואו, יאכלו אף ישונו לחדרם. ואהבה מאין תמצא ואמון וידידות איכה ימצאו פה מקומם?

— מאושר אתה ממני, דוד! — ענתה לו צפורה אחרי אשר חשבה רנעים אהדים — מאושר אתה כי לבך פתוח לפני אמך ובמו פיך תוכל ותגיד לה ככל אשר תאבה נפשך: לא כן אנכי... לא אוכל דבר את אמי ככל אשר עם לבבי... — מלאכתך תהי נעשית על-ידי אחרים! ענה לה דוד בצחוק-שפתיים: — ראי! אנכי החלתי ואנכי אכלה גם כלה.

— אמן! לו יצליח חפצך בידך...

בהמקן מחשבות ודמיונות אין קץ שבו הנאהבים לבית אליעזר, דוד ליה את צפורה עד בואה לביתה.

ימים אחרים עברו.

נדליהו שב בערב לביתו ופיז מלא שחוק.

— שמעי, אסתר, ושחקת גם את, אמר נדליהו בשבתו על יד השלחן את אשתו את אסתר, בקשתיו אף מצאתיו את מרדעני את אליעזר, דברתי עמו על אודות בתו, ועתה התערבי נא אם תוכלי למצוא את מענה פיו.

— לא בעלת-התערבות אנכי מעודי, ענתה אסתר ותבחן בעפעפיה את אישה, אפס בי אתאו לאמרותיך למען אשחק גם אני. נדליהו הגיע בראשו ויוסף לשחוק עוד.

— האם לא ישר השדוך הזה בעיניו?

— לא: הוא מלא אחרי דברי בחסין לבב...

- ולמה זה צחקת?
- שמעי, אסתר, ומלא סיך שחוק! הוא ירא לדבר בזה באוני אשתו, יען — יען כי צירים יאחזוה למשמע אוניה כי בתה בנרה ונכבדות ידבר בה...
- מה הדבר אשר בסוף?
- הלא תדעי, רעיני, כי אלישבע תתיסה מאד למען אשר תתראה בעלמה צעירה לימים, והיה כי יאמר לה: „בתה תנשא לאיש“, לאמר כי היא אם לבת באה בימים תהרד ותלפת, עצביה ירעדו והיא מתעלפת... כה באר לי אליעזר, „ואנכי אחת נזרתי לבלתי הרגיזה עוד ולא אשכית שלום מביתי“, הוסיף אליעזר ויאמר לי בהחלט...
- ואם-כן...
- אם כן לא יאבה הוא להציע את הדבר הזה לפניו, „לאט לי לאשתי!“ אמר ברוח נכאה, „לאט לאט נסה את לבך, לאט לאט נגלה לה סודנו — ואולי ברבות הימים, אחרי הקדמות רבות, יעלה בידנו להבינה דעת בדבר הזה“...
- נפלאים דרכי אנשים רבים עלי אדמה! העירה אסתר בתלונה דקה ותישר להביט בפני אישה.
- הידעת את אשר אני עושה לה? — לולא מצא השדוך הזה חן בעיני כי עתה שחקתי גם אני לה על חלומותיה ועל דבריה; אולם היטיב דוד לבחור והתחתנות היא לפי רוחו...
- צפורה היא נערה יפה וטובת טעם, ענה וצנועה, נכנסה אסתר בבריו לאשרם ולקיים.
- הגה כי כן! לזאת אאלף בינה את אמה... הגה בעוד שלשה ימים נדג את יום-ההולדת הזה; הפעם נהג את היום הזה בתשואה רבה, בנגנו היה לדקטור וגברתו משנה ביום ההוא, נקרא לכל רעיני ומודעיני, נקרא גם לאליעזר ולאלישבע, ואז אסבב פני הדבר להורות את אלישבע דעת בשוכה ונחת...
- עשה כחמתך, והי יהיה עם פיך.

* * *

ויהי ערב ויהי בקר — יום השלישי. אסתר מנצחת להעביר את אמהותיה ומשרתיה להכין להערב הבא ככל אשר ידרש לעשותו כליל בהדרו, ובשוב טעמנו, חג בני הוא זה, ועלי לפארו בכל אשר לאל ידוי, בארה את מעשיה. גם על נוי החדרים, גם על מערכת השלחן הגדול, גם על האכל אשר יאכל והמשקה אשר ישתי, על כלם שתה לבה, את כלם העבירה תחת שבט הבקרת, עד אשר נחה רוחה, ובנאון התפארה באוני אישה: „כה תעשה אשת חיל גברת הבית!“ והאיש שחק לעומתה וירזה נחת גם הוא.

ובערב נקהלו ובאו אל ביתו כל אודביו, קרוביו ומודעיו, גם אליעזר ואשתו אלישבע באו. צפורה לא באה. אמה אמרה כי לא יאות לנערה צעירה ללכת למקום משתה, וגם דוד — בידעו סוד הערב הזה — לא בקשה לבוא ותשאר בביתה. והמשתה משתה-שמנים, הפליאה אסתר לעשות מטעמים ונדליוהו הביא גם הוא יין ושרב לרוב, ויפליא את קרואיו גם בשיחותיו הנעימות ובמשליו החדים, וכל

הנאספים היו שבועי רצון ועליצות נפשם נראתה על פניהם. שיחתם נסבה מענין לענין ותסב גם לדבר על מצב-האוויר הטוב ועל החורף כי יאחר לבוא.

— הן השנה הזאת שנה מעברת לנו, העיר גדליהו, ועל כן האריך הקיץ את ממשלתו עלי אדמות בכדי הדיש ימים.

— אמנם כן, החליטו אחדים, שנות העבור אשר לנו היהודים גדולות מאד, תחת אשר השנה המעברת לנוצרים, למשל, תגדל רק בכדי יום אחד או יומים.

— והנה ישנן עוד שנים מעברות ארכות עד אין-קץ, שנים אשר בעבורן יארכו לנו הימים והחדשים מאד מאד...

— ומי יעבר שנים גדולות כאלה?

— הנשים והבתולות... ענה גדליהו ויבחרן בעפעפיו את אורחיו וביהוד את הנשים. השומעים השתאו, כי לא הבינו את הדודו זה.

— הלא תדעו כי הנשים בהגיען לשנת השלשים לימי הייח, ומה גם לשנת השלשים וחמש, לא במהרה תעברנה עליה, וימים מאלפים וחדשים נקפו והיא תעמד תחתה מבלי אשר תזקן האשה... ואם גם לאלה ראיתי קץ — רחבה היא

שנת הארבעים מאד מאד... וידעתם היום כי הן הן השנים המעברות אשר לנשים... האנשים שחקו בכל מה לפני הנשים התאדמו כמעט ושחוק-קל התגנב גם אל שפתותיהן.

— לא אומר חלילה כי אמנם תזקן האשה, הוסיף גדליהו לשנן את הדודו, — אך השנים האלה שנים מעברות הנה להן כשנות השבע-עשרה והשמונה-עשרה לבתולות...

השחוק גדל עוד.

— העתים משתנות ואתן גם — הבתולות, העיר אחד הנאספים ויתמם עת התולים עמדו, — בעת, ברור דעה זה, הנה שנת העשרים הנה השנה המעברת לבתולות.

עוד הפעם אדם על לחיי הנשים הצעירות ושחוק-קל על שפתותיהן, אך אלישבע רעמה פנים: בה נחתו המהתלות האלה: היא לא צחקה, אך בעינים רמות הביטה על "הלצים" האלה ואחרי דבריהם הלעינה, "הנמוס המוכן" אשר אמנה בו לא נתנה להשיב דבר, אף כי מלאת-מלים היתה לעת כזאת, ואך תוי פניה

הבוערים ועיניה הלמושות ענו בה כי הרה אפה מאד על אלה המלעיכים בנשים ובבתולות.

אסתר הבינה לרעה ותאמר להשיב את המתה.

— רב לכם, אנשים! אמרה בקול-רדך ותלונה-רדקה — הן גם אתם לא נקיתם כלכם משנים מעברות! יש ויש גם בכם אשר יחסירו ממספר שנותיהם ויעדיפו על

מספר השנה שבה נולדו, ויש אשר גם שערם צבוע ופניהם ייפו — ולמה זה נדיה אנהנו הנשים לכם למשל?

דבריה אלה הפיקו רצון-רוב מאת כל הנשים וביחוד מאת אלישבע, אשר ברממה קראה: "צדקה מאד!"

— אל-נא באפך, רעיתי! ענה לה גדליהו רכות — נאמנה את לי ונאמנת לי גם שני היך...

השיחה הסבה לדברים אחרים. בין כה וכה והמשרת הגיש בקבוקי יין ויצגם על השלחן. גדליתו הסיר את הפסק, ויער את און אורחיו כי היין הזה ישן נושן הוא. — לאמ לי ליינ הזה, ההיר את הנאספס, ישן הוא, וטעמו עמד בו וכל שותיו ישמחו... —

— והאשה הלא ליינ דמתה, העירה אסתר בשחוק, גם היא משכרת רבי האנשים, וכל אשר תזקן תוסיף תת טוב טעם ולב שמח... —
— הידר! קרא אחד הנאספס, — הגני שותה את כוסי לחיי הגשים הזקנת! —
— כה לחי!! והכסות נגעו זו בזו בקול צלצל. השמחה שבה ותהל אודה על פני הנאספס, ההרה היתה לנברת כבית הזה, זולתי אלישבע אשר ישבה עצובת דוח ואוד פניה נפל.

— האמנם אך לי ידה גדליתו חצי מהתלותיו בערב הזה? שאלה אלישבע את אישה את אליעזר בלכתם יחד לשוב הביתה.
— מדוע זה תאמרי כדברים האלה? הן הוא כמד יכבדך מאד, ותהלתך על שפתיו תמיד.

— ולי מהרזו חרדיו... „שנה מעברת“ — מה תפל וחסר טעם הוא הדבר הזה... —

— הוא אך ללצים ילרין. — אל תשימי, איולתי, לכך לזאת... —
וכדממה שבו הביתה.

— מה טוב ומה נעים הג'משפחה כזה! אמר פתאם אליעזר לאשתו אחרי הסירו המחלצות וישאפו רוח, — כן יבורך גבר כביתו! עדת רעים תסוככהו, השמחה במעונו... —

— מה ימריצך כי תאמר כדברים האלה?

— התקוה תשעשני כי עוד מעט ונחג הג'משפחה כזה גם בביתנו. אלישבע הביטה בפניו בתמרוך.

— כשרם תעבה שנה הזכה משפחה לנו בהגנו את חג התונת הכסף... —

— האם כבר עברו כעשרים וחמש שנה למום באנו בבית? האם כה נזו חיש הימים והשנים?

— אמנם כן! הן בתנו צפורת... —

— מה לך ולילדה הזאת?

— והן עקת עת הדדים... —

— רב לך! היא עודנה צעירה לימים.

— והלא צעירה לימים, ילדה, היית גם את עת לקחתך לי לאשה, אמר אליעזר בשפתיהן, וישק למו מצחה.

קסם על פה חלק זה לקחת לב אלישבע, ולא יספה לדבר אתו, וגם הוא היה כמחריש.

בלילה ההוא נרדה שנת אלישבע.

„האמנם כבר זקנתי?“ הרה מחשבה נוראה אשר כחצים שנונים פלחה כלזותיה, —
„האמנם ספור תמו ימי נעוריי והוד עלומי אין עוד אתי? האם התקרר הדם אשר בעורקי

דגנת שלג באה בלבבי? — לא! אלף פעמים לא!! הגני חיה, הגני שומעת את קול דמי דופק בלבי בחוקה, הגני מרגשת תאווה עזה לחיים ולכל תענוגותיהם, וכל חושי בני יענו ויאמרו כי צעירה אנכי... צדק בפי גדליהו כי שנים מעברות לנו הגשמים, שנים גדולות: אך לא בלענו ולא בפרמנו שנה אחת ושנים, — כל שני היי האשה שנים מעברות הנה: האשה לא תזקן אחרי עבור שניה או שסיה יום בכדי שנה! לא כשני האנשים, שני האשה... הם אחר גדול בעורקיני ונפש אחרת תחינו — נפש מלאה עלומים ורך, נפש אשר תשקט דשן עם עדנים... צעירות הגנו בשנים אשר האנשים יזקנו במו... ילענו לנו הגשמים הגאוזנים — ואנחנו בשם הגער, העדן והרך גדנל!

כמעט נחה רחה במחשבות כאלה — והגה היא זכרה את דברי אישה על אדות צפורה.

צפורה תהיה לאיש — ואנכי לחותנת... ונכד יולד על ברכי — ואנכי היה אהיה לאס־זקנה..."

הרעיון האחרון הזה העיק לה עד מאד, דמיונה תאר לפניה חזות הבית והגה הוא מלא אנשים ונשים מרבה להכיל, כלם יעברו על פניה: „מזל טוב, אס־זקנה! מזל טוב לנכד הראשון!" יקראו באזניה, והיא תעמוד מהרישה משתאה לדעת: „האמנם כבר זקנתי — לאם זקנה נהיית?" ואזניה תשמענה דבר מאחריה, קול גבר באמרו: „אס־זקנה צעירה ויפה עד מאד", ופחד ורחב לבה... והגה גם גדליהו, הגה היא עומד נכחה ובשחוק־שפתים ישאלה: „מה גדול עבור השנה הזאת?"... „היי, אישים!" קראה בחמה — ותתהפך במסתה על צדה השני ופניה לקיר...

ובקומה בבקר ותתיצב על יד הראי ומחשבותיה הומות: „האמנם זקנתי?" והיא מכמת בעתים חודרות בקוי פניה, קו קו לבדו, תמנה ותספור את שניה הלבנות, תמשש בידיה את שערות ראשה הרקים: „שקר תענו בני!" יקרא קול בסתר ללבה, — „שקר! עודני צעירה לימים!"...

פתאם וכמו כח נעלם ילחץ בחוקה את ללבה, ותתאווה תאווה לראות את פני בתה צפורה. בקול רך ונעים קראה לה, צפורה באה ותתיצב לנגדה, והיא ראתה תביטה בה, מרדה בעיניה מכף רגלה ועד צמת ראשה, — „אכן גדלה הילדה!" אמרה בדממה כמדברת אל לבה: עיניה הישירו נגדה, ומבטיהן חדרו ללבה עד כי נבעתה הגערה מפניהם.

— מה תחוי בני, אמי? שאלה צפורה בקול הועד.

— האמנם כי גדלת, בנרת וגם היית לעלמה, בתי...

צפורה השפילה לראות בארץ ולא ענתה דבר.

— לך לך לחדרך! אין לי הפיץ בך...

אך כהפנתה צפורה שנמה ללכת קראה לה שנית בקול אס־חמניה: „שוכי

בתי, ושכי עמדי בזה!"

צפורה לא ידעה את אשר בללב אמה, ותשתומם לדרכיה ודבייה היום בבקר.

— עוד מעט־קט ותהיה לאיש גם תלדי בנים...

— מה זה בפיך, אמי? קראה צפורה נכלמת.

— אין דבר! שוכי בתי לחדרך...

ועיני אלישבע זלנו דמעות אחרי צאת צפורה.
 „אמנם הטאתי לה כי לא נתתי לבי לנערה הזאת!“ השבה בלבבה וינשי נהם
 באו לה. „צפורה היא נערה יפה, קומתה רמתה לקומתי, וכבר באה העת „להביאה
 בין אנשים“, להציגה לפני העלמים, לחשוב מהשבות על אדות עתידותיה...“
 וכבוא אליעזר הביתה לאכול ארוחתו בצהרים, הטא את אשתו הצדה וכשפה
 נמרצה אמר לה:

— חדשות אשמיעך. זה עתה בא אלי הדקטור דוד אחינעם ויבקש ממני
 את בתנו את צפורה לתתה לו לאשה...
 — הוד... הדקטור...

— כן, כן! הוא אמר כי יאהבה ונס היא תאהבה... כי נפשם נקשרו זה
 כבר, וכי אושר שניהם בידי הפעם... מה תאמרי, יונתי תמתי, לדברים האלה?
 — ומה ענית אתה ואמרת לו?

— כי אתך, רעיתי, אדבר בראשונה: אולם כאשר הניד לי יבוא היום
 בערב הנה לחלות גם את פניך, ובך יבטח כי לא תשיבי את פניו.
 — יבוא! עתה אלישבע שקועה במחשבות לבה.

ואסתר ידעה את כל אשר נעשה ותנהה את דוד בנה בעצתה, וכל אשר הוא
 עושה אביו ואמו מסכימים על ידו, ונדלדו גם הוא ידע לקחת את לב אליעזר ולהטותו
 להפיץ בנו: אפס כי אלישבע לא עצרה כח לענות „הן“ בפה מלא. היא ידעה כי
 עתה עת לתנות על „ימי נעוריה“, כי בצעד הזה תשים קץ לכל „עדן עלומיה“, —
 תדחה את הסכמתה. — „עוד רכה וענוגה בתי“, ענתה לדוד ותאמר לה, „באשרי
 כי מצאה בתי הן בעניך, ונס אתה ישרת בעיני, וסוב תתי אותה לך...“ אולם הכה
 נא ימים או עשור — הן לא יקדמך אחרי, לך היא בתי... ואנכי אמרתי: תשב
 נא בבתוליה עוד ירחים אחרים ותתענג על ימי נעוריה...
 דוד הרבה אמרים, שפך את כל לבו לפניה, אולם היא באחת: „הכה נא,
 דוד, ותקוץ בוא תבוא“.

ויהי מקין שבוע ימים, ואסתר נפגשה את אלישבע בנן העיר בצאתה לשוה.
 — זאת הפעם הראשונה אשר אראך בנן בקיין הזה, רעוטי! אמרה אלישבע
 אחרי אשר קראו לשלום אשה את רעותה.
 — הנה כלכלת הבית, והנה גדול הבנים, ולעתים גם עסקי אישי, כל אלה
 יעצרוני בביתי.

— ואנכי אמרתי כי לנו הנשים אך התענג ואך התעדן, כי לזאת נוצרנו.

— אולי העלמות הצעירות מאד...

— ואנחנו האם זקנות הננו?

— שמעי נא, רעוטי: ימי הנערות יכלו לבתולה כיום התנתה, וימי עלומיה
 כיום ילדה את בנה הראשון: מאז לא עוד עלמה, לא עוד צעירה היא, — אך אשה
 לאישה ואם לילדיה... אנכי אחשבה כי להנך בניה ולאשרים נוצרה האם; וביום
 אשר תהיה האישה לאם, בו ביום תהרל לדאוג לתענוגותיה ועדניה ותדאג לשלום
 בדיבמנה...

— השקפותיך, יקירתי, על החיים השקפות מטיפי-מוסר הנן, ענתה לה. אלישבע, ובכל זאת ירדו דברי אסתר עמוק עמוק בלבה.
— ומטיפי-המוסר יצדקו באלה! אמרה אסתר ותחליט את דבריה.
ההשיחה הקצרה הזאת השלימה את אשר החל גדליהו. אלישבע שמה לבה לדברי אסתר, הפכה בהם והפכה בהם — ותמצאם כנים!

* * *

עוד ימים אחדים עברו, ועל הנן, "התנאים" אשר הגנו בבית גדליהו ביום ארש לו הוד את אהובתו את צפורה, לחשה אלישבע באוזני גדליהו לאמר:
— היום הזה כלתה, "השנה המעברת" בימי חיי, ואתה כלו גם ימי נעורי...

נחם בצרה.

ברור כי אצנף מקדם תימנה
 קלי קצה, מכלית וגבול
 אשלשל מלמלה אנה ואנה
 כתרנגול כרדרף בפול...
 קדר כה תמיד כי אתע בישמון
 משולל כל תוחלת שוא,
 ומוקשים לי שרתו נוספות על דימון
 ולא אוכל עבוד ביום קרב,
 אז אזכר אחי אפרים יקרים
 העבדים בזעת האף,
 אלימו אדאה על בנפי נשרים
 ברוח, במיחה, ביצף...
 אזכר מן ימדי בית ספר גיפסו
 ורח לי רגע במעט,
 סגל מצוקותי ונגעי ארפא
 ואירק בשמני בשאמם...
 אזכר בבזל הנעד הלאמי
 גם ראשון גם שני שם:
 "האח חיים אנו — אקרא בחמי —
 חיים מדינים בעם!"

אליהו הלוי לעווך.

לכי כי יחיל מבלהות צלמות
 ושעפי רב יגון אין קיו,
 ספראות ננעים, חיוני עצבת
 הפלחים פליותי פחיו,
 משמים כי אלה בלחין יגוני
 אסור באוקים אין אור,
 השבת אפכה סביב השופני
 קלי ראות לפני הבור,
 כי שפק אקורי נרא וקר
 יאכל כל קרבי קעש,
 כי אלא כבר לדפק על פתח כל יך
 מתנגזים לדבר קיש—
 כי מטה תזעם, מטה הלחם
 יך כי לא נשאר מתם...
 כי קשל הפכל נאה השכם
 לשאת הנמל יום, יום —
 כי כלו הרמעות, וברמעות-עיני
 יחד את ממצית הדם,
 ואת נפשי הנגה יוסיפו הניוני
 להכאוב, לרתים בים—

מזמרת הארץ.

בָּלְנוּ בִּיסְמָרְקִים גְּלוּיֵינוּ עֵינֵינוּ
 בְּקֶרֶב קַ"קֵינוּ מֵאַחֲרֵי בֵּיתֵנוּ...
 חֲכָמִים אָנַחְנוּ לִפְנֵי הָאָרוֹן וְהַקְּרוֹבִים,
 נְאוּרִים אָנַחְנוּ לְאִיר לְאַחֲרֵים,
 חֲרוּצִים וְנִבְנִיָּים לְעוֹד צִיד־זִבְכִים
 וְזֶה בְּלִפְנֵינוּ לְכַתֵּב „הַכְּשָׁרִים”.
 חֲכָמִים אָנַחְנוּ לִפְנֵים מִן הַקְּלָעִים
 וְכִנְיֵנוּ כַּחצוֹת יִגְדְּלוּ כַּפְּרָאִים,
 כְּלֵי דַעַת אֱלֹהִים וְתוֹרַת הָאָדָם ;
 חֲרָפוֹת בְּפִיהֶם וְאִבְנֵי קַלַע בְּיָדָם,
 וּבְלִבָּם הָיוּ מִקְמָנָם עַד גְּדוּלָּם -
 וְהִמָּה בְּגִידֵי בְרִית, יָרַע עַם־עוֹלָם !...

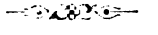
מִשְׁפִּילִים אָנַחְנוּ - לְשִׁקֵּץ בְּגִידָה
 כְּלִי־חַמְדַּת־יִשְׂרָאֵל שִׁפְתֵנוּ הַיְחִידָה,
 שִׁפְתֵ אֱלֹהִים מְלֵאֲתֵי תַפְאֻרָה,
 שִׁפְתֵ צִיּוֹן הַנְּאוּה, פְּלִטָה בַת־יְהוּדָה,
 וְלִהְיוֹת שִׁבִי בְחֻזְקָה עַל־כִּפְסֵי הַנְּבֻרָה
 שִׁפְחָתָהּ הַנְּזוּיָה - שִׁפְתֵ בָּבֶל הַשְּׂדוּדָה !..
 יִרְאִים אָנַחְנוּ קְרוֹבֵי רַבְנֵים,
 מְתַקְנִים אָנַחְנוּ בְּאִבְלֵית סְרָטָנִים,
 כְּבִלְעֵצֵת שְׂבִלּוֹלִים וְקַ"ן מִינֵי שְׂרִיץ -
 וְלִעַם־בַּסְּפֵר " אֵין סִפְרָה בְּאַרְצֵנוּ,
 כְּאֵלוֹ עַם־אֲדֻמִּיָּה בְּתִבֵּל הָיִינוּ,
 אִמְנוּ חֲמִית וְאַמְרוּ אָבִינוּ ! !..

כָּרוּךְ שְׁלֹקְקֵנוּ מִקְעָרְתוֹ הַגְּדוֹלָה
 מִי־רֵאשׁ וְלִעֲנָה שְׁמָהּ בְּגוֹלָה,
 וּכְרוּךְ שְׁהוֹצִיאֵנוּ מֵאֶפְלָה לְאוֹרָה
 לְהוֹת בְּאַרְצֵנוּ־דָרָר חֲפָשִׁים לְנַפְשֵׁנוּ
 וּלְפָרֵק מַעֲלִינוּ עַל חֲכָמָה וְתוֹרָה
 בְּאַנְדוּת וְקַ"קִים לֹא שְׁעָרוּ אֲבוֹתֵינוּ !
 כָּרוּךְ שְׁפָסְטֵנוּ מַעֲזֵר גְּדוֹל כָּנִים
 וּמַסְדּוֹת שְׁכָנוּ בְּכִנְיֵ עַם־רַחֲמָנִים,
 וְנַחֲלֵק לְאִרְיוֹקִים וְנְאוּרִים אֲנִשֵׁי מַעֲלָה -
 אֵלֶּה וְחֵלִים אַחֹר וְאֵלֶּה עֲקָרִים הַלְּאָה...
 זֶה מִשָּׁה אֶל מְ"קוֹ, זֶה אֵל מִקְבֵּש־רִים...
 וְתַתְּרוּת בְּיַתֵּים קְרוּעָה לְנָגִים !..
 מ. מ. דאליצקי.

כָּרוּךְ שְׁלֹקְקֵנוּ מִקְעָרְתוֹ הַגְּדוֹלָה
 מִי־רֵאשׁ וְלִעֲנָה שְׁמָהּ בְּגוֹלָה,
 שְׁאֲבִלְנוּ מִדְּרוֹ פַחַת שְׁלִחַן אֲרוֹנִים
 חַפְזֵי אֲדָמָה וְדָנִים מְסַלְחִים,
 וּבְנָדִים לְכַשְׁנוּ כְּשִׁלְמוֹת גְּבֻעוֹנִים
 וְעַל הָאָרֶץ יִשְׁנוּ בְּכָלֵי מַלְחָם !
 וּכְרוּךְ שְׁהוֹצִיאֵנוּ מֵאֶפְלָה לְאוֹרָה
 בְּמָקוֹם גְּרֵה־דָרָר וְדָלֵק בְּמַנְוֵרָה,
 בְּמָקוֹם אֵין עֲבָדוֹת, מוֹעֲקָה וְכָבֵל,
 לְנַקֵּר סְרָטָמִין בְּעַרְמוֹת שֵׁר וְכָל
 הַכּוֹת אֲבִי־פֶחֶם, לְחַצֵּב אֲבָנִים
 וְלַעֲרֹב בְּקַפְרִים בְּמַכְנָסִים יִשְׁנִים !..

כָּרוּךְ הוּא, כָּרוּךְ שְׁמוֹ שְׁהִחִינוּ וְקִיַּמְנוּ
 לְעֵבֶר יַם־זַעַף וְאֶל קְרֵבוֹ לֹא כְּאֵנוּ -
 לְשֵׁאת סֶרֶר־כְּלִים עִם בְּלִי מִינֵי מַמְקָיִם !
 הַדְּעֵנוּ בְּגוֹלָה מַעֵם זָנִים מְרַקְחָה ?
 וְכָרְנוּ אֶת־הַדְּמָאָה שֵׁם בְּמַחֲשָׁבִים
 לְצִלְיֵי־לַחֵם שְׁעָרִים, אֲכָלְנוּ בְּאַנְדוּה !..
 עֲבָדִים הָיִינוּ לְאֲרוֹנִים אֲכֹרִים,
 וּבְאַרְצֵנוּ נִכְחוֹת בְּלָנוּ הַיּוֹם שְׁרִים,
 נְשִׂאִים וְנִצְבִיבִים לְקַהְלוֹת וְקַ"קִים,
 מַשְׁלִים כְּצַמֵּד חַסִּים לְמוֹקִים,
 שְׁלִיטִים בְּאַרְצֵנוּ וּבְמַלְכוּת שָׁמַיִם,
 הַמְּלִיכִים מֵאֶמְלִיוֹ עַד בֵּית־מַמְבָּרְתִים !..

מָה אָנַחְנוּ חַסְרִים בְּאַרְצֵנוּ הַפְּלֵאוֹת
 וְמָה אָנוּ רִשְׁשִׁים וְזִלְתֵנוּ גְּבָאוֹת,
 וְזִלְתֵנוּ נְשִׂאוֹת וּפְרָנִים חֲדָשׁ,
 וְזִלְתֵנוּ בְּכָנִים חֲקֵנוּ אֵינוּ,
 וְזִלְתֵנוּ חֲזוֹנִים וְחִיוֹת הַקֶּדֶשׁ
 צְלָמֵי כְּלִי־זָכָר, פְּסִילֵי צִיּוֹן וְאָבִינוּ ? !..
 וְאַף כִּי חֲכָמֵנוּ אָנַחְנוּ בְּגֵי־עֲבָרָה,
 וְאִישׁ אִישׁ לְנַפְשׁוֹ נִשְׁרַר גְּרֵה־אֲבָרָה,
 וְאִישׁ אִישׁ מַרְעֵהוּ יֵתֵר בְּכִינָה,
 מַה־לָּנוּ חֵלֶק בְּהַלְכוֹת הַמְּדִינָה ?
 וּבְבַמְיַד־הַעֵם מָה נַחֲלָה לָנוּ,
 חֲמִית אַחֲרֵים הָעֵנוּ בָּם אָנוּ ? !..
 נִירוֹזֶרֶק,

מחזיונות הנביא.

(מקטור מנש לדידיו הדיר שמואל שיר).

והתנינה לאכלה לכל־חנת הארץ ?
 שלֶמָה דאנתם רק לָכֶם ולא לָמוּ ?
 הִיוּ צאני לָמוּ, מָתוּם, הִהוּ, אִין בָּמוּ,
 וּבְדוּעַ, רוּעִי, לֹא עֲמַדְתֶּם בְּפָרְזִין ? ו'
 כֹּה אָמַר אֲדָנִי : „אָבוּא אֵלֵיכֶם
 וְדַרְשָׁמִי אֶת צִאנִי, דְּעוּ־נָא, מִיַּדְיָכֶם
 וְהַרְעִים הַרְעִים לֹא יוֹסִיפוּ הַרְעַע ;
 מִכָּל הָאֲרָצוֹת אֶקְבִּין אֶת־צִאנִי,
 תְּמִיד עֲלִיָּיִן אֲשִׁימָה אֶת עֵינֵי
 וּמִגְבוּלָן אֲרַחֲקֶהָ עֵצֵב וְגַח...
 בְּמַרְעֵה שָׁמֶן אִו כְּלֵן הַרְעִינָה
 וּמִיּוֹם לַיּוֹם הַפְּרָצְנָה הַרְבִּיעִנָה
 וְהַלְכְּנָה הַצֹּאן מִחֵיל אֶל־חֵיל.
 לֹא תִהְיֶינָה צִאנֵי אֲבָרוֹת, נִשְׁפָּחוֹת,
 מְרָמֶם חֲחִיָּה, נִנְעֻבוֹת, נִדְחוֹת, —
 בְּמַרְעֵה שָׁמֶן תִּרְעִינָה — אֵל הָרִי יִשְׂרָאֵל.

... וְאֲשַׁמַּע קוֹל גְּדוֹל, קוֹל קוֹרָא בְּחֵיל :
 „בְּרִאָדָם, הַנְּבֵא עַל רוּעֵי יִשְׂרָאֵל
 וְאִמְרָתְךָ אֵלֵיהֶם, לַרְעִים הַרְעִים,
 הָעוֹזְבִים אֶת־צִאנֶם לַרְעוֹת עַל שָׁפִים,
 הַלּוֹבְשִׁים אֶת צִמְרֹן וְאֶת־חִלְבֹן יֹאכְלוּ,
 הַקְּרִאוֹת וְזָבָחוּ, הַשְּׂמֹנֹת יִגְלוּ ;
 הַנְּחַלּוֹת לֹא יִחָזְקוּ, לֹא יִחְפְּשׂוּ נִשְׁפָּחוֹת,
 חוֹלָה לֹא יִרְפָּאוּ וְלֹא יוֹשִׁיבוּ נִדְחוֹת ;
 לֹא יִבְקָשׂוּ אֶת הַצֹּאן, הַתּוֹעֵה בְּרִדְהָ,
 וְיִרְדּוּ אוֹתָן תְּמִיד בְּחִזְקָה וּבְפִרְהָ...
 וְאִמְרָתְךָ אֵלֵיהֶם לַרְעִים הַרְעִים :
 שְׁמָעוּ, הַרְעִים ! הִנֵּה יָמִים בָּאִים
 וְיִתְחַוּ הַשְּׂמֹנִים וְיִקְרַע רִקְעֵי
 וְאֵל נַעֲרִין, אֵל שׁוֹפֵט, מִמְּכוֹן שְׁבָתוֹ יוֹפִיעַ
 וּבְמִשְׁפַּט יָבֵא, עִם הַרְעִים הַרְבִּים :
 „מַדּוּעַ נִשְׁמָתֶם אֶת־הַצֹּאן בֵּין־עַקְרָבִים

יחזקאל לעוויט.

הצפורה.

וְהִנֵּה אַחַת תְּחִסִּידוֹת נִבְמָרוּ מִשְׁעִי
 וְתָחַם עָלָיו לְקַחְתּוֹ עַל אֲבָרוֹתֶיהָ ;
 וְיִהְיֶה בְּסֹעַ הַמַּחְנֶה עַל בְּרוּחַ
 וְיִתְעוֹפֵף וְיִדָּא גַם הַצְּפוּרָה.
 אָפֶס לֹא־כִבִּיר הָיָה לְחִסִּידָה רַע
 כִּי עֵיפָה נִפְשׁוּ מִנְשׂוּא אוֹר צַח זְרוּחַ,
 וּבַעֲבוּר הַמִּסַּע מַעַל לְאֲנָמֵי מוֹם
 בְּשָׁמְעוּ קוֹל רִעְיוֹ בְּרַעֲסֵם בֵּין הַעֲרָבִים
 לֹא יָכוֹל הַתְּאֵפָה, לֹא נִשְׁאָר בּוֹ כַח
 מַעַל בְּנִפְי תְּחִסִּידָה נִשְׁמַט לְאָרֶץ
 וְיִנְהַר אֵל בְּצִיָּה, מִקּוֹם רַמְשׁ וְשָׁרִין
 וְכָל יְמֵי חַיּוֹ אַךְ פֹּה מִצָּא לוֹ מָנוּחַ.

וְיִהְיֶה כְּיוֹם הַמוֹעֵד, יוֹם צַח בְּעַת בְּצִיר
 שָׁם עַל יַד הַנְּהַר, עַל פֶּר דְּשֵׁא וְחָצִיר
 (כָּבֵל אֲשֶׁר הַסְּבִינָה לַעֲשׂוֹת זֶה רְבוּת יִשְׁנִים)
 וְאִסְפָּה עֲבֹת תְּחִסִּידוֹת וּבְמַעֲגַל שְׂכָנָה
 לְהוֹנֵיץ מְרַם הַסַּע מִזֶּה הַיְּמִנָה.
 וְיִגִּשׁ צְפוּרָה מִבֵּין גְּמָא וְקָנִים
 וְיִתְחַזֵּן לְבַעֲלֵי הַבָּקָר בְּמֵר נִפְשׁ :
 קִצְתִּי בְּחַי לְחַרְרָפָה הַזֶּה אֲנִי נִפְשׁ,
 חִסְנָה חֲמִלָּנָה עָלַי, לִילִד שׁוֹאָה וְאִמְשׁ,
 עֲשִׂנָן אֲרַחֵק גְּדוּד, לְשַׁחֲקוֹם אֲרַקֵּעַ
 וְלִירְבִּמִי מִיָּמִין עֲשִׂנָן גַּם אֲנִי אֲצִיעַ
 לְרִאוֹת חַי אוֹר וְדָרוֹר הַמֵּת הַשְּׁמִיט.

דיר ש. מאנדעלקערן.

שיר נֶכֶר עַל אֲדַמַת ה'.

נִנְעַנּוּ, עֲמַלְנוּ
הַכֹּל, יָד, בְּשִׁבְלֶיהָ,
עֲנוּת לֹא חָדַלְנוּ
אוֹתָהּ וּבְנֵי גִילָהּ...

וְאַחֲרֵי כֵל אֱלֹהִים -
אָהָה כְּפִי הַמְּוֹכֶה !
עוֹד רְחִיזוֹת לֹא תִלָּא
עַד זְקֵנָה וְשִׁיבָה...

חֲצִיִּים יָרִינוּ
קָה, אֶךְ בָּה,
קָבֵר קָרִינוּ
קָה, אֶךְ לָה -

אָבֹן מִהֶרְבֵּעַ
כִּי תִלָּה אֶל רְחִי,
כִּי תִנְחַל גַּם פִּצְעַע -
אִם תּוֹסֵף עוֹד רְחִי...

אֲנַחְנוּ קוֹיֵנו
לְעִשׂוֹת אֶתָּה בְּלֹה,
וְהַנָּה רְאִינוּ :
חֲפִצְנוּ לֹא עָלָה.

בְּכָלִי בְרוּל, נִפְיָ,
מְחִצְנוּ קְרָקְרָה,
וְהַמְצִיא כָּם חֲסָץ
לְעַבְדֹת שְׂרָה !...

וְהַנֹּרַע הַצְּחִיחָה
וְהַפִּיץ קֶצֶח -
אִיָּה זֶה פִּיךָ :
גְּנִירְהִי לְנֶצַח ! ?

וּבְעֶרְסָה וּמוֹפָה
קוֹיָה, יִחְלָה
עַת חֲרָפָה וּבְלִמָּה
נִשְׁאָה, סְבִלְהָ...

מִהֶלְמוֹת הָאָרֶץ,
מִכְרָבֵי הַשֶּׁחַת
עוֹד הַפְרִיץ רֵב פְּרִיץ
בְּעֶרְסָה וּבְחֶשׁ...

לֹא, עוֹד, לֹא מָה -
עִם נֶכֶל עָרוֹם !
עוֹד לֹא נִצְמָה
עוֹד תַּעֲרֵה, עוֹד תָּרוֹם.

עוֹד חִי, עוֹד חֵי הַנָּה
בְּעֶפְקֵי רְפָאִים,
עוֹד תִּשְׁלַח יְמִינָה
עוֹד תִּפְקַח עֵינָיִם.

עוֹד תִּשׁוּב לְתַחֲיָה -
מָה רַבָּה עֶרְמָתְךָ ! -
הֵן בּוֹר אֲמָרָה פִּיָּה
וְדִרְבָּר עַל נִשְׁמָתְךָ...

הֵן בְּלִי כֹל נִשְׁמָה
כְּמֹת בְּכָר הַיּוֹסֵלָה,
בְּמַעֲבֵה אֲדַמָּה
עַת חָלַל נִפְלָה.

וּכְבֵר קִבְרָה
כָּא קִצָּה, כָּא יוֹמָה...
דְּמִינוּ : נִגְוָה
לֹא תְמוֹשׁ מִמְּקוֹמָה.

דְּמִינוּ דְרָמָה
לֹא תְרַמָּה כְּמִנו...
וּכְבֵר קִמְעָה, קִמְעָה
אֲבִלְתָּה, אוֹיְבֵנו !

אָבֹן לְשׂוֹא
קוֹיֵנו, יִחְלָנוּ ;
לְחֶנֶם הַנָּב
עָלֶיךָ הַגְּדִלְנוּ.

כִּי פִהַע מִשְׁחַת
מִשְׁאֵל, יָד, עֲלִיָּה -
גַּם רְשִׁיזוֹן לְקַחַת
עַל זֶה לֹא אֲבִיָּה...

וְנִדְשׁ אֶת בְּשָׂרְךָ
וְנִדְשׁ, וְנִדְשׁ...
וְנִבְרַח עֲפָרְךָ
הַקָּבֵר הַנְדוּשׁ ;

בְּגֵה לָךְ וְקוֹמֵם
אֶרְצָךְ הַנְּשֻׁמָּה,
הַתְּגַדֵּל, הַתְּרוֹמֵם
עוֹד בַּמָּה וּבְמָה.

עֲלֵה לָךְ אֵל עִירָךְ
אֵל אֶרֶץ הַקְּדוּמִים,
עֲלֵה, הַעֲמֵק נִירָה,
אֵלֶם אֱלֹמִים !...

עֲלֵה לָךְ אֵל עִירָךְ
אֵל אֶרֶץ הַקְּדוּמִים,
עֲלֵה וְקַצֵּר קַצִּירָךְ
וְהִיהַ לָךְ שְׁלוֹמִים.

עֲלֵה לָךְ צִיּוֹנָה
עֲלֵה לָךְ בְּהַמּוֹן - -
יִבְרַת עֲפִי עֲנָה :
אָמֵן וְאָמֵן !...

אליהו הלוי לעווין.

בְּקַצְרָה : נִוְכַחְנוּ
כִּי יָד, נִוְכַל הַנְּהָה,
שָׁוֵא זֶה טְרַחְנוּ
לְעוֹרֵר אֶת קִנְיָה...

לֹא נִוְכַל, וְדַעְנוּ,
לֹא נִוְכַל לָךְ, יָד !
כִּי הִבֵּר וְדַעְנוּ
מִהֲדַיְנֵעַ עוֹד ? -

רַב עוֹד עֲנוּתָךְ
אֶחָת חֲרָצְנוּ,
אִם חִבּוֹת לְמוֹתָךְ
בַּחַיִּים בְּבָר קַצְנוּ...

חֶלֶם לָךְ חִלּוֹמוֹת
הַבְּנוֹת, הַתְּנַשֵּׁב,
בְּחֵר לָךְ מְקוֹמוֹת
לְהַטִּיף, הַתְּאַסֵּף...

בְּשֵׁל תַּפּוּחַ.

(עפ"י ראוע).

בַּפְּרֹדֶם יֵשׁ מַחְבְּאֵי שְׂקָמ,
עֵץ פְּרִי וְנִטְיָעִים מְגַדְלִים.
וּבַעֲת הַקִּיץ הַפּוֹזְהִירָה -
כָּל זֶה מִתְמַלֵּא צִיץ וְשִׁירָה
וְשִׁפְעַת אֹרֶךְ וְשִׁפְעַת צִלְלִים...
בַּפְּרֹדֶם יֵשׁ מַחְבְּאֵי שְׂקָמ,
עֵץ פְּרִי וְנִטְיָעִים מְגַדְלִים...

וְהִיוּ הַיּוֹם בְּעֵלוֹת הַקִּיץ
כַּחַם הַיּוֹם, הַיּוֹם הַבְּהִיר -
וְאֵנִי עִם פְּנֵיךָ שְׂאֵרְתִי
לְשׁוֹת אֵל הַנֶּזֶן יִצְאֵתִי.
הִיא עֲרֵמָה רַבָּה וְאֵנִי אִישׁ צָעִיר...
וְנִצְחָק יַחַדוֹ לְרוֹת קִיץ
כַּחַם הַיּוֹם, הַיּוֹם הַבְּהִיר.

הַתֵּאֵבוּ דַעַת בְּשֵׁלְמָה אֶהְבֵּתִי ? -
אֲנִי אֶהְבֵּתִי בְּשֵׁל תַּפּוּחַ.
כִּי אֵין יוֹדֵעַ נְהִיב הַרוּחַ -
מֵאֵן יְדוּעַ, וְעֵתָה בְּאֵתִי
לְהִבִּיא בְּאֵתִי מֵאֶהְבֵּתִי.
וְאֵנִי - הַתְּדַעוּ בְּשֵׁלְמָה אֶהְבֵּתִי ?
אֲנִי אֶהְבֵּתִי בְּשֵׁל תַּפּוּחַ.

לְדוּדֵי הַיָּה פְּרֹדֶם יָפָה,
וְלְדוּדֵי בַת יִפֶּת עֵינָיִם.
וּבְתוֹךְ הַפְּרֹדֶם בְּרַכַּת מַיִם
מִפְּמִים חֲרָשׁ, שְׂקָמִים בְּרִים
כְּמַיִם גְּנוּבִים, כִּיִּין סְתָרִים...
לְדוּדֵי הַיָּה פְּרֹדֶם יָפָה
וְלְדוּדֵי בַת יִפֶּת עֵינָיִם.

ופתאם באנו עד תפוח
 ויעל ריחו הניחות...
 חיש קל מירי כאפרח
 יורתי פגזה התמלטה
 והרם יד והכף מטה
 את אחד ענפי התפוח
 הנותן ריחו הניחות.

וכרנע שבה ובימינה
 תפוח גדול צח ואדם
 והטעם כמו ותכרני
 מינה מן החצי השני.
 אני פערתי פה ואדם,
 והיא עמדת ובימינה
 פלח תפוח צח ואדם.

וכפחשוף לבנת התפוח
 הכירו שני עקבות שנה...
 ונח אפי ריח פגזה...
 אף ריחה - ריחה השפירני
 וכיין מתוק עברני...
 רבדי פג, לא קם בו רוח...
 מאז - מאז לי היתה פגזה.

אל הקראות:
 השבעתי אתכן פלילות יפי
 אילות אהבים ונעלות חן,
 אם יהנה לבן שמיז רפי
 לחפא דברים אשר לא כן...
 הדברים פשוטים במשמעם -
 כי חקר אין לרוח האדם:
 איש איש בחכו יטעם טעם -
 יש אהב בגלל תפוח אדם.

ח. נ. ביאליק.

הפרדם-גליל ורקק חרוין,
 זיו אור וגיל על פל זרות.
 מסבל עמד התפוח,
 מזהירים ענבי דבדבנים,
 מתאזמים נרגרי השנים
 בצל השיחים בירקק חרוין -
 זיו אור וגיל על פל זרות.

ובקול ענות, פוי פוי, ציף, ציף"
 מבין עפאים פנפי רננים
 בשפחה בלוזה ישורו.
 גם מעי המו זמיר עדנים
 ופזמון חדש יעוררו...
 ובקול ענות גם "פוי" גם "ציף"
 הפצחנה קביב פנפי רננים...

ונצחק יחדו ונתעלם
 אני ופגזה שארתי.
 פזונג, שרנו ונדהו בילדים...
 וכמו התערבו בשמחתי
 גם בני השיר ופרי הפגדים.
 ונצחק יחדו ונתעלם
 אני ופגזה שארתי.

היא קראה לי אני "בכור שפון",
 אני קראתיך צפור קמנה
 או רמיתיה לשושנה -
 את זאת לא אוכר - לבי תעה...
 מהדיפתה פגזה באותה שעה ?
 היא קראה לי אני בכור שפון
 ואני קראתיך צפור קמנה.

גלגולי נשמות

באת
ד"ר שלמה רובין.

פתיחה.

הן על טבע הדברים המינשים בחושים רבתה המהלכת בסוד חכמים ונבונים כמעט מן הקצה אל הקצה, ואף כי בדברים שאינם נופלים תחת החושים, כי אם מושגים לשכל ומושכלים בדמיון, על אחת כמה וכמה יפרו וירבו עליהם דמיונות שונים וציוורים משונים. לדברים כאלה יתחשב גם הכה הרוחני בעולם הנקרא בשם נפש או נשמה, שאינו מורגש לחושים, ובו יד הדמיון על העליונה, כי ההגיון ימשש בו בהושך לא אור, והדמיון משנשג בו ורחב ונסב למעלה כי שם ביתו. על כן פרו רבו ועצמו הדמיונות והשנינויות על הנשמות, אשר השתרנו ועלו בלבנות המוני כל העמים אשר על פני האדמה, ומשכו אחריהם כה וכה גם חכמי לב בהתגבר בקרבם הכה המדמה, ומה גם בהתעטף בקרבם רוחם מכלתי יכלת למצוא תשובה נכונה על היות התבל הרחבות מני ים, ובכך בטרם ידעו מה היא הנשמה ומה טיבה יחקרו ויחותרו וידרשו אחרי מסכותיה וגלגוליה בשמים ובארץ, ויצרו שפות ואמונות ודתות שונות ומשונות, אשר ישתאה עליהן כל בוחן ובודק אותן במתינות וברוח קרה.

דמיון הגלגול הוא עתיק והתגלגל גם הוא מני אל גוי ומעם אל עם; אמונת הגלגול היתה מקובלת כמעט בכל הארץ ושמשה לעיקר ראשי לדתות ולאמונות רבות. הברדמינים הם היו הראשונים אשר בארץ הודו פרסמו אמונת הגלגול (נשמת חיים לרמבי"). אמנם היהודים הקדמונים לא האמינו בגלגול, מפני שלא נזכר הגלגול בספרי וידאס שלהם (כאשר העיר ע"ז הבוחן ובודק בניו קדמוניות היהודים Max Müller בספרו על קורות הדתות), אולם היהודים שאהרי זמן הווידאס קימו וקבלו אמונת הגלגול באדם ובבהמה. מן היהודים קבלוה המצרים בהאמינם שע"י הגלגולים יצרפו הרשעים ויטהרו מפשעיהם, בתהלה יתגלגלו ברמשים ובשקצים ואח"כ ברנים ואח"כ בעופות ואח"כ בהולכי ארבע, עד אשר יחלפו עליהם שלשת אלפים שנים, כי אז יבאו אל מנוחתם בגלגול נשמתם בנוף אדם. מהמצרים קבלו אורפיוס ופיתגורס ואפלטון את הדמיון הזה ושתלו אותו על אדמת היונים; והיה זמן הגלגול לדעת פינדאר שלשה חדשים, ולדעת אפלטון עשרת אלפים שנים. והתפשט אז הדמיון הזה בקרב עמי הסציתים וההיברבורים והאיטלקים הקדמונים והגלויים ועמים רבים אחרים. ע"י האפלטונים החדשים (שגם פילון האמין בגלגול הנשמות) באה האמונה הזו אל הגנוסטיקים והמקובלים בעמנו, זה כבר בימי רס"ג שהתעורר בספרו אמונות ודעות להשיג על "אמונת העתקה" אצל כת אחת שנקראים ירדים" (*). ונשארה קבועה בספרי המקובלים

(* הרב הכותב הנכבד שנה פה במשפטו על דבר קדמות הרעה הזאת בעמנו, כי באמת נתפשטה ונהרחה האמונה הזאת עוד זמן רב לפני רס"ג אצל כתות שונות בין היהודים. ע"י כת האפיס, אשר הרכיבו חכמת בני קדם עם חכמה יונית כידוע, באה האמונה הזאת מן האפלטונים החדשים אל חכמי אוסטנו כבר במאה השביעית והשמינית לספ"ג. ככה מצאה לה השטה הזאת מהלכים גם בין הקראים הראשונים של המאה השמינית, עד כי ענן, מוסד הכתה הזאת (התי באמצע המאה השמינית), חבר עליה ספר מיוחד (ראה ספרי יפת בן עלי הקראי צד 6 הערה 10), לחזק את האמונה הזאת בלב אנשי כריהו הנגזרים אחריו, ואליהם

כמו ספר נלטלי נשמות הרמ"ע בעל בינה לעתים, והיא קבלה על כל הנשמות שנתגלגלו בתנאים ואמוראים כפי שקבל מד"י סרוג, וכן ספר הגלגולים לרח"ו, והרבה ספרים אחרים על הגלגול, שמוכיר אותם הרב חיד"א בספרו ועד לחכמים אות נ"י הדבק הגלגול בעמנו רק בדבקי הקבלה כמו בעלי הוזהר והבהיר ורמב"ן עד האר"י התלמידיו. אכן בתלמודים ובמדרשים נזכר שמין הגלגול רק ברמז כמו פינחס זה אליהו «אעפ"י שיוסף פלאוויוס מיהם אמנות הגלגול לכל כת הפרושים». מתגנדי הקבלה לא האמינו בגלגול, מהם ההרששו ולא הזכירוהו כלל כמו הרמב"ם, הר"י הלוי ובעל חובת הלבבות, ומהם לחמו נגד הגלגול כמו רס"ג הג"ל והרבה חכמים וסופרים בעמנו. דמיון הגלגול התפוצץ דרך צנורות שונים לניצוצות דמיונים רבים חשכים ואפלים מסתתרים בנקרי הדתות ומתחבאים בסודות יודעי ח"ן, כאשר יראה הקורא במאמר הנוכחי, המקיף כל העמים וכל הזמנים וכל המקומות, וראה הקורא ואמר: שמים לרום וארץ לעומק ורוחב הכה המדמה אין חקר, כי יתמודד וישתרע עד אשר ישיג גם את גבול השכל ויאספהו אל מכמרתו ויבלעהו ולא נודע כי בא אל קרבו, כי הדמיון משיב חכמים אחר ויסכל דעתם ותבונתם בפלאי פלאים אשר יעורו עיניהם ויסלפו דרכי הגיונם.

פרק ראשון.

נשמה.

א. הכה הרוחני.

אל הכה הרוחני האדוק בכל חומר נשמי יקרא רוח או נפש או נשמה. אין נקיף בלי נשמה, כי אין חומר בלי כה, יהיה מאיזה מין שיהיה. הפרסי מני, מיסד כת המינים שקרוין Manichäer, היה הראשון, אשר קרא לכהות כאלה בשם נפשות, ומתגנדי אבות הכנסיה הנוצרית בהבינם את הכנוי הזה כמשמעו קראו תגר על מני עיש"; ככה כתב עפ"י אנס בשם מני, כי נפש אחת בכל היא, באדם ובבהמה וברמש ובעוף ובשרץ המים וגם בזרע הבריות ובעצים ובכל היקום (בספרו Haeres פ' מ"ו ס"י ל"ג), כי נפש אחת באדם ובכל חי וגם בצמחים (שם ס"ו ה'), וכן כריוזוטומס אומר בה"ב מספרו: המינים מיהסים חלק אלוה ממעל אל כל בעחיי, כי נפשם אצולה ממרומים, וכן הירונימוס בה"ב מספרו: ויש אומרים שלדעת המינים עצם אחד לאדם ולאלהים, וכן אויגוסטין בספרו de natura פ' מ"ד: עצמות האלהות מעורבת בעצם השמים והארץ בכל נופים יבשים ולחים בבשר ובזרע, וכן טהודורט בספרו על המינים: גם בלתי חיים כמו האש המים הצמחים והאוויר יש בהם רוח חיים. הדעה הזאת בעקר כונתה שיש כה רוחני בכל נמצא נשמי מקימת מפילוסופים ומפכעיים כהיום הזה, כמו שזכיר להלאה. על כן יש נשמה לא בבני אדם בלבד, כי גם בנופות

ב. בעלי חיים.

במעשה בראשית תורתנו נזכר התואר, נפש חיה לאדם ולבעח"י, והיו במאה שעברה מתפלספים אנשי שם לברר במופתיהם, שגם לנפש כל חי השארה נצחית,

רזמו הרס"ג בהשגתו על, אמנות העתקה' אצל, כת אחת שנקראים יהודים" (ראה מאמרו של הח' הר"ר פוונסקי ע"ד הכנוי הזה אצל סעדיה כמכ"ע הירחי של קייפמאן ובראן לשנת 1895 צד 46—441).

ד"ר ע. ג.

שככה הואיל ההכם האשכנזי Mayer לברר כי יש נשמה לבעלי חיים, והמתפלספים בשטת לייבניטיץ' וואַלף כמו הרמב"ם מניחים השארת הנפש גם לנשמות בהמה חיה ועוף. נעים זמירות ישראל קורא להם: „הללו את ה'... היהי וכל בהמה רמש וצפור כנף" ועין נוסד הדמיון הנשגב באנדה קדמוניה הנקראת בשם „פרק שירה". ולא בבעה"י בלבד, כי גם בכל מיני

ג. הצמחים

ותבואות השדה יש רוח ונשמה, וגם להם קורא נעים זמירות ישראל: „הללו את ה'... עין פרי וכל ארזים", ובעל אנדה „פרק שירה" משים שירי כתובים ומזמורים בפי שדות ואילנות ועצי גפן, האנה ורמון ותמר ותפוח, שנולת חיים ושבלת שעורים, ושאר יצורים וירקות ודשאים. ואף בנושי

ד. המוצקים

ואבני השדה יש רוח ונשמה. ונפלאות היא, כי הדבר אשר מצאו גדולים חקירי-לב בחמתם, מאמינים עמים פראים בסכלותם: בשטת לייבניטיץ' בנפשים (Monaden) שלו, ביהוד בשטת שפינוזה, יש לכל נמצא שבעולם, לא לבד באדם ובבעה"י, כיא גם בצמחים ובדוממים (במדרגה פחותה) כח רוחני רעיוני ומחשבי נלוה אל הנשם הגופני המתפשט (ועל כזה רמז כבר בספר צענדאָעסמא להפרסים בשמות פערזוערים הנזכרים שם בכונה כי לכל נמצא יש פערזוער אחד שהוא הציור הרוחני מכל גשמי ודומה לדעת אפלטון בציורים השכליים שלו), והדעה הזאת מקוימת ומקובלת בקרב חכמי הטבע בדרווחינו המוצאים בתנועות הצמחים והדומים ובסגולותיהם להשתנות ולהתחבר ולהתפרד איזה כח רוחני כעין נפש ונשמה — וכמוהם רבים מעמים הפראים מוצאים נפש גם בדברים שאין בהם רוח חיים, ומאמינים בנצחותה ובהשארתה אחרי שיאבד הדבר. ככה מאמינים שוכני האי טאהיטי, לפי הנוסע Cook, שיש נשמה בעצים ובאבנים, וביבוש העין או בהשבר האבן תעלה נשמתם אל האלהים ותחיה לנצח. העמים טונאנס חושבים, לפי שמספר הנוסע Mariner, כי כמות החיה תעלה נשמתה אל גן העדן שקורין Bolotoo, ובהשבר אבן או דבר אחר תשאר נשמתם לנצח. גם דברים מלאכותיים וכלי תשימש כמו קרדום או מלקחים כאשר ישברו ויתגלגלו תעלה נשמתם אל השמים. כן מצאו חכמי קדם נשמות גם ביסודות הטבע, ובספר היונבלים (בי' ה') קורא לנשמות כאלה בשם מלאכים והולך ומונה שם: מלאכי רוח האש ומלאכי רוח סערה ומלאכי רוחות ענני עלטה ומלאכי הברד והכפור ומלאכי הרעמים והברקים ומלאכי רוחות הקור והחום, הסתו והאביב, החורף והקיץ ומלאכי החושך והאור, השחר והערב; ונעים זמירות ישראל קורא להם: „הללו את ה'... אש וברד שלג וקטור רוח סערה", ובעל אנדה „פרק שירה" משים הלולים בפי ד' היסודות ארץ רוח ומים וברקים. והנה אם צאצאי הארץ מתחת כלם בעלי נשמות, אף כי צבאות

ה. הכוכבים

בשמים מעל שהם בעלי נפש ונשמה (בלשון צענד להפרסים תורה המלה Dusha גם נפש גם כוכב). לדעת הפילוסופים היונים אפלטון ואריסטו, שאחיהם נמשכו הרמב"ם וסיעתו, הככבים והגלגלים הם בעלי נפש חיה, ועוד במאה הפיו החליט התוכן הנודע קעפלער, כי הארץ הזאת (שהיא לפי התכונה החדשה אחד כוכבי לכת), אשר אנחנו שוכנים עליה היא נפש חיה גדולה, ובעת אשר תשאב רוחה תמשוך

אל קרבה מיהיה ואז ישובו מי הים אהורנית ויהיה מה שקורין (Ebbe) ובאשר תשיב רוח אפה החוצה ישובו גם המים בים אל החוף ויהיה מה שקורין Fluth. ועוד בשנת 1781 יצא לאור ספר בשם מגלה טמירין בכוכבים ע"י אדם פודה באויר, ומברר כי הכוכבים הם חיות בעלי נפש והם זכרים ונקבות, וכבר החליט הסופר היוני לוציאן במאה השנייה למספרם במאמרו על "האיצטגניטת" כי מהצית מוכרי לכת זכרים ומהציתם נקבות. ועוד בשנת 1796 בספר "הפילוסופיא של ניקולאס" מניה דבר ברור כי הכוכבים הם בעלי נפש חיה. ובספר "אלים" ליש"ר מקנדיא מביא ע"י חלוסי דעות בין חכמי ישראל ובין חכמי האומות.

לנשמות הכוכבים קראו חכמי קדם מלאכים, כאלו שוכנות נפשות המלאכים בנוכחי השמים. בספר "הטק" מכנה את המלאכים בכלל בשם "כוכבים". וזה המון גם בספר "איובי" בכתוב, "הן עד ידה ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו" לעומת הכתוב, "הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה", וכן מורים הכתובים, וכל צבא השמים "מ"א כ"ב י"ט", "הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאו" (תהלים קמ"ב) וכן הכתוב, "ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים", וע"ז מוסד הפיוט לשבת, "אל ארון... שבה נותנים לו כל צבא מרום", וכן כתב רבינו בה"י בפיהוש"ר על בראשית, "המלאכים הם נפש לגלגלים". והחכם הקדמוני קלעמענס מאלכסנדריא מזכיר, כי שבעת המלאכים המקיפים את כסא הכבוד המה רוחות שבעת ככבי לכת. ולנשמות הככבים קורא נעים ומירות ישראל: "הללו את ה' מן השמים, הללוהו במרומים, הללוהו כל מלאכיו, הללוהו כל צבאו, הללוהו שמש וירח, הללוהו כל כוכבי אור, הללוהו שמי השמים": ובעל אנדת, "פרק שיריה" משים שירי הלולים בפי שמים שמש וירח וכוכבים.

ככה התחברו בעלי הניזון ובעלי דמיון מני אז ועד עתה להורות מציאות נשמות ונפשות ורוחות בכל יצורי עולמים איש לא נעדר. בימינו אלה מצאו ההופרים באדמת ערי ארץ אשור לוחות קדמונים בעיר אכד, ותוכן עניניהם הם קדומים לדתי הכשדים והאשורים להורות כי בצאצאי כל היקום שוכנות "נפשות" יסודיות, המהוות והמכללות כל צבא בריות היצירה. הנפשים ההם מביאים טוב ורע בעולם, הם מניעים גלגלי השמים בתקופותיהם, דבר פיהם קיין והורף אביב וסתו לא ישבותו, המה מוציאים רוחות וסערות מאוצרותיהם, הם מנשמים ומורידים טל ומטר ושלג, ברק ורעם וברד וחזיונים וכל חזיונות האויר אם טובים או רעים, המה מולידים את הארץ להצמיחה, הם המוציאים עצי פרי וכל פרחי דשא וירק עשב, הם המולידים והמפרנסים נפש כל ה', והם מביאים גם את המות וכל העדר וכליון וכל רע בעולם. נפשות כאלה פורחות בכל מקום, ברקיע השמים בין כוכבי אור, בארץ מתחת ובאויר אשר ממעל להארץ, הן שוכנות בכל היסודות באש וברוח, בעפר ובמים.

המנעים ומירות ישראל בתהלים קמ"ה אחרי אשר קרא לנשמות כל יצורי עולמים בשמים ובארץ להלל את האלהים, התם בקריאה כללית: "כל הנשמה * תהלל יהו'".

(* הסדר מומרי תהלים הציג את הכתיב הזה בסוף המסור האחרון לחתימת כל התהלות שבספר תהלים, אף שכאמת אין מקומו לענין המסור האחרון המדבר מכלי זכר מלאכותים (שע"כ רצו קצת לבאר הנשמה כמו הנשים, בלח"ז בטובן שכל נשימה ונשימה חייבת

אלה הן הנשמות והנפשות והרוחות השוכנות בכל יצורי רוח ותחת לפי רעיונות דמיונות קדמונים ואחרונים.

פרק שני.

נשמת האדם.

אמנם בעלי דמיון, אשר הרחיבו ללכת הלאה מנבול התנין, החליטו שאין נשמה נמצאת זולתי באדם בלבד, ויתר הנשמות, המתראות בבריית שמים וארץ, אינן אלא הגלגולים של נשמות בני־אדם. נשמת האדם הוא עצם בפ"ע ואין מציאותה תלויה בנופו של אדם, לא בהיו ולא לאחרי מותו, כי אם תחיה בלעדו, לבדה או בצירוף איזה גוף אחר שתתלבש ותתגלגל בו. נשמת האדם סגלגלית בתמונתה הרוחנית, והיא מסוגלת ועלולה להתגלגל ולהתגלגל ביצורים שונים, מפני שהיא בעצמה כפולה ומכופלת:

שתי נשמות שוכנות באדם, לדעת הכמי קדם הנוכרים אצל פלוטארך, הנשמה והנפש המשכלת, שמעלתה על הנשמה כמעלת הנשמה על הגוף. גם ההודים והמצרים והפרסים האמינו, כי שתי נשמות באדם, האחת היא הנפש האלהית, חלק אלוה ממעל, והיא הנפש המשכלת המובילה את האדם בדרך הטוב, והשניה היא הנפש הבהמית הממיתה את האדם בתאות גופניות, ובהגיע תור האדם למות תעלה הנפש המשכלת השמימה ושבה אל חיק אביה בנעוריה והנפש הבהמית תשוב אל העפר, כי משם לקחה. גם המינים (Manichäer) המה תלמידי מני (Manes) הפרסי הג'ל, האמינו, כי שתי נשמות שוכנות באדם: האחת טובה, בת האור, והוא האל הטוב, והשניה רעה, בת החומר החשך, הוא האל הרע, וחייב האדם להציל את הנשמות הטובות מהתערב עם הנשמות הרעות (אויגוסטין בס' הג'ל מ"ו). על דעה כזאת רומז רס"ג בספרו „אמונות ודעות“ מאמר ששי באמרו: „מי שאמר שהיא שני חלקים האחד שכלי דברי ואינו כלה והוא שוכן בלב, והשני חיוני והוא מתפשט בשאר הגוף והוא כלה“. ומצינו שכבר בימי כורש מלך פרס האמינו כי שתי נשמות באדם, האחת טובה ומטיבה, והשניה רעה ומרועה, כנראה מספור קסנופון בתת כורש את אהובתו פנתה על יד אודהו ארספוס, אשר למרות הבטחתו לכבוש את יצרו נכשל באהבה, והתנצל לפני המלך ואמר, עתה ידעתי כי שתי נשמות בקרבי, להיטיב גם להרע. וגם פה נפגשו עמים מתוארים בהכמתם עם עמים פראים בסכלותם, שכן הפראים Vitiens מאמינים כי צל גופם הוא רוח נשמתם, ויש שתי נשמות כאלה לאדם, הצל היא נשמה שחורה הוודדת שאולה במות האדם, ונשמתו האחרת הוא צלמו, המתראה במים או במראה, והנשמה הזאת נשארת לנצח.

שלוש נשמות שוכנות בגוף האדם לפי המקובלים ושמותן נשמה נפש ורוח (ומקורן מהפרסים גם הן כמו שברר החכם פראנק בספרו „הקבלה“ צד 279) והן נגד שלשת העולמות: בריאה יצירה עשיה: הנשמה הבהמית היא מעולם העשיה,

להלל ור"ל רוח האויר בנקבי חילים וחיצונית המשמיעים בנשימת האויר את קול זכרתים וזמנתינם להלל את היוצר הכל), ונקיבו הראוי הוא בסוף מוקור קמ"א הכרבר מנשמות צבא השמים וצאצאי הארץ.

הנפש מעולם היצירה, והרוח מעולם הבריאה, וכן מאמינים הסינים כי שלוש נשמות שוכנות באדם, מושב הראשונה בחלק העליון מהנוף, השניה בחלקו האמצעי, והשלישית בתחתון, ובמות האדם אך נשמה אחת תלוה את הנוף אל קברו שצריך להיות נבחר לכבוד הנשמה, והנשמה השניה נאספת אל עמיה או אבותיה, והנשמה השלישית תעלה אל העולם הנסתר, ושם תתענה עד אשר יפדוה קרובי המת ונואלו בנבחי שלמיהם, ואם לא ינאלו אותה והיתה לרוח מרחפת בין השמים ובין הארץ כל הימים להפיל אימתה ופחד על בני אדם, וביום פקדה תפקוד על קרובי המת את עינם. — וכן האמינו גם הרומים בשלש נשמות.

ארבע נשמות שוכנות בקרב האדם לפי אמונת קדמוני המצרים וקראו בשמותן: בא, אקבא, קא, קהאבא. — וכן מאמינים רבים מהעמים הפראים וישבי האיים ההרדיים כמו הקאראיבים ואחרים שישנן נשמות ונשמות רבות באדם. — כנלל הספד הרב מנשמות ישנות הנפרדות מנוף האדם אחרי מותו יפרו וירבו וישרצו הגלגולים והרבוקים במרחבי הרקיע ובמחקרי הארץ ומלואה. אמנם יש עוד סבות אחרות לפניה ורביה של הנשמות בגלגוליהן ובמסכות מתהפכות בתהבולותיהן.

הנשמות באוצר בעולם הנפשות, לדעת אפלטון והמקובלים, נפרדות כבר בשרשן לזכרים ולנקבות (מה שמכנה אפלטון Androgynen) ע"ד שנאמר בספר יצירה, "בנפש זכר ונקבה" וכמ"ש בזהר לך לך, "ת"ה כל נשמתין דעלמא. . . כנוונין דבר ונקבא" והאריך בדבר הזה המקובל ר' עמנואל חי ריקי בספרו משנת חסידים מסכת היות הנשמות, וכמ"כ בספרו נשמת חיים הנ"ל באר ע"י דברי אפלטון בספרו השישי מהדתות באמרו: "הנשים מין בפני עצמן הן ולא ממין האדם שכן נפרדו כבר מצד הנשמות". ולא לתוהו נבראו הנשמות זכרים ונקבות, כי הן מזדוונות זו בזו בהיכל המכונה לבנת הספיר תחת המלאך רחמיאל הממונה על הרהם (משנת חסידים הנ"ל מסכת זיווג הנשמות) לדעת אפלטון והמקובלים, וגם הזיווג הזה אינו לבטלה, כי הנקבות מתעברות מהזכרים, כאשר האריך עכ"ל במשנת חסידים הנ"ל מסכת עיבור הנשמות, ובכן פרוין וריבין הנשמות כדני הים ותמלא התבל אותן בסבוב אופני גלגוליהן. בתכונת הנשמות היא להתגלגל למעלה אל מקור מהצבתן ומקום מילדתן, כי לדעת אפלטון ואחריו בעלי אנדת התלמוד הנה הנשמות נמצאות כבר באוצר השמים בטרם תכנסנה לטפות בני אדם, ויודע הרב הידיא (ועד להכמים ח"ב שם אברהם נאון) "שקודם דור הפלגה היו כל הנשמות כלן טהורות ובלתי טהורות ויצאות מאוצר אהר, ומדור הפלגה ואילך שנבחר אברהם אע"ה לחלקו יתברך כל הנשמות הטהורות של האומה הישראלית ויצאות מאוצר אהר לבדן וכל נשמות ישבעים אומות מאוצר בפני עצמן".

סוף דבר הכל נשמע, כי ישנן נשמות בכל היקום בשמים ובארץ, אבל המוני בני האדם, ואף הכמיהם בכלל, בהניהם מראש שאין נשמה אלא לאדם בלבד, ובשמעם אח"כ כי נמצאות נשמות בכל הבריות, הברו את הסתירות האלה לאחריהם, והאמינו כי הנשמות הנמצאות בצאצאי הארץ ובכוכבי השמים הן הן נשמות בני האדם בעצמן, אשר אחרי מות נוספותיהן התגלגלו ונכנסו ונדבקו בכל יצורי ארץ ושמים, והמה הגלגולים והרבוקים השוכחים במרחבי התבל כלה.

מכל הדברים האלה יצא משטר מסע הנשמות בשטת ההודי בודה א כוז: כל אישי יקום המציאות מתגלגלים אלה באלה, מתהפכים ומשתנים כרבבות אוסנים, עד עלותם למדרגת האדם, אשר גם הוא אהוי מותו מתגלגל מיצור ליצור עד הגיעו למדרגה של נירוואנא. רכיב הגלגול בשש מעלות, הראשונה כגבול הרוחות המהורים, השני בקרב רוחות טמאים, השלישית בנופות בני אדם, הרביעית בנוית היה ובהמה, החמישית בחיות משונות השוכנות בניא צלמות, והששית בתחתית הניהגם. בשש המדרגות האלה הנשמה תעלה ותדר ממטה למעלה וממעלה למטה, עד אשר תזכה להגיע אל המדרגה השביעית היא העליונה, עולה ויושבת בחיק בודה א, ושמה יעוד כל אדם כמנוחת האפס, שקורין נירוואנא.

פרק שלישי.

מיני הגלגולים.

אלה הם עשרת אושני הגלגולים של הנשמות עולות ויורדות למעלה ולמטה בשמים ובארץ: א. גלגול נשמות מלאכים בנופות בני אדם. ב. גלגול נשמות אלהים בנופות בני אדם. ג. גלגול נשמות אלהים בנופות בעלי חיים. ד. גלגול נשמות בני אדם בגרמי השמים. ה. גלגול נשמת אדם בנוף אדם אחר. ו. גלגול נשמות בני אדם בנופות בעה"י. ז. גלגול נפש בעה"י בנוף אדם. ח. גלגול נשמות בני אדם כדברים שאין בהם רוח חיים. ט. גלגול נשמות כמהלות עפר. י. נשמות בני אדם מתגלגלות ומתהפכות לרוחות ושרים מזיקים.

פרק רביעי.

גלגול נשמות מלאכים בנופות בני אדם.

ההודים משוחחים באגדת הנפילים במעשה בראשית שלהם, כי נשמות בני האדם הנה מלאכי מרום סגורים ככבלי נופות בני אדם למרק עון פשעם כאלהים, והאט הנדתם: כאשר בראו האלהים את המלאכים התקוממו ראשיהם בשמותם Rhaabon עס Moissasur והרימו ידם כאלהים וישאו עוד מלאכים אחרים למרוד כאלהים, ויצו האלהים את Shivah להשליך את המלאכים המורדים ההם מן השמים אל הארץ Ondera, המה הנפילים אשר השלכו מן השמים ארצה, ויאנחו שם במשך ימי מספר (Munnater) אהה, ויתעוררו שלשת המלאכים העליונים, הם האלהים ברמה ווישנה ושיבה, ויחלו את פני האלהים כי ישיבו שבות המלאכים המורדים, ויעתרו להם האלהים ויאמרו: "היו עולם שפל, הוא עולם המשה עשר הגלגלים, שבעה מתחת להארץ ושבעה ממעל להארץ והארץ בתוכם, והיה העולם ההדוש הזה למושב הנפילים" והיו כן, ויאמרו האלהים נעשה נופות בארץ והיו למעון לנפשות הנפילים ויאסרו בהם להתם פשעם ב, והנפוסים ההם עפר יהיו ואל עפר ישונו, והיו להנפילים תשעה ושמונים גלגולים בנופות עפר ואשר האלה, המה גלגולי נשמות בני האדם שהם המלאכים אשר נפלו משמים ארצה, ועליה יתגלגלו מנוף לנוף עד אשר יצרפו ויטהרו וישובו השמימה.

פרק חמישי.

גלגול נשמות אלהים בנופית בני אדם.

אחד שלשת האלהים של ההודים, הוא ווישנה, התגלגל עשרת מונים בנופית שונים, ובהם גם בנופות בני אדם, כדי להציל את העולם כאשר קרדו אסון. בשירי הגלגולים (Metamorphosen) מאת הרומי Ovid נזכרים הרבה גלגולי נשמות בני אלהים בנופות בני אדם. סוד גלגול כזה הוא יסוד הדת החדשה...

פרק שישי.

גלגול נשמות אלהים בנופות בעח"י.

אלוהי ההודים, ווישנה הנ"ל בעשרת גלגוליו, התגלגל גם בנופות בעח"י, ובמלחמת שלשת האלהים ביניהם התגלגל ווישנה בטף חזיר מיעה, וברמה התגלגל גם בנו נשר.

הנדה קדמוניה מספרת, כי פעם אחת נפלה אימתה ופחד על כל האלהים בשמים מחמת הענקים הנלחמים בהם, וברחו האלהים אל הארץ והתגלגלו בנופות בעח"י לשכון בקרבם ולהחבא בהם.

בלוחות הלבנים בכתב היתדות להבבלים הקדמונים מסופר על נמרוד בהצותו את בלשו מלך ארך ויכהו וילכד את העיר יראו ופחדו האלהים השוכנים בהיכלי העיר מתגרת יד נמרוד הנבור והתגלגלו בבעח"י.

בספר קדמון לההודים ראמיאנא מסופר: כאשר ראו האלהים את החיה האיומה ראונאנא רגזו וחרדו והתגלגלו בנופות חיות שונות: אינדרא היה תני, יאמא היה עורב, קוסערא תיש, ווארונא אווה (Schwan) וכי. ועוד מסופר שם כי בעלות ראמא השמימה הלכו אתו ללוחת הרבים והקופים וכל חיות מלכותו, וכאשר טבל ראמא במים הקדושים של הנחל סאראזי ושם אל תוארו האלוהי הוא ווישנה, נתעלו גם נשמות החיות ההן בין נשמות אלהות.

המצרים מספרים שכאשר התגלגל בעל צפון הוא טיפון המורד על שנים עשר האלהים העיונים ברחו מפניו וירדו מצרימה והתגלגלו בנופות בעח"י: צוס היה איל הוא אמון, הערע הוא יונא היתה פרה היא איזיס, אסולון היה עיט, הערמעו הוא מערקור היה הענק איביו, אפרודיטי היא סענוס וכן מאדים הוא ארעס היו דנים, ארטעמיז היתה חולדה, דיוניסוס שעיר, הערקולס צני, היסענסעס שור, לעטו עכבר.

פרק שביעי.

גלגול נשמות בני אדם בגרמי השמים.

המלאכים הנפילים, אשר בשיטת היצירה לההודים היו לנשמות בני האדם, כנ"ל, חמה מתגלגלים בשבעת העולמות אשר ממעל לארץ שהם שבעת כוכבי הלכת או

שבעה הרקיעים או הגלגלים, למען יציפו ויטהרו מטומאת פשעיהם כנ"ל. בדמיון אחרים הם שנים עשר המזלות מרקיע השמים שבהם מתגלגלות הנשמות העולות למעלה, ונקראים בלשונם "יב כלי הבריאה (גם במסורות הגות הסנים המוכתנים נזכרים "יב כלי הבריאה בגלגול הנשמות למעלה) זה שיטת הגנוסטיקים למיניהם, וביהוד הכת Ophiten שהיו יהודים יודעי חץ בימי בית שני, ראשוני המקובלים בסודותיהם הנסתרים ובספירות לוחותיהם וענוליהם הידועים והמלאים תפלות ובקשות אל הנשמות בעלותן בגלגוליהן דרך צבאות השמים, שהם אצלם בתור ספירות ובתוארים משונים, עד אשר תבאנה הנשמות אל הניע העליון בשמי השמים.

בשנת הפרסי Manes, ראש הכת Manichäer הנ"ל, מתקדשת הנשמה מטומאתה ע"י "יב כלי הבריאה האלה, ותישוב בדרך שנים עשר גלגלים אל חיק אביה שבשמים.

הגלגול הזה של נשמת האדם דרך צבא השמים, יהיה דרך שבעת הרקיעים שהם שבעת כוכבי הלכת, או דרך "יב כלי הבריאה שהם שנים עשר המזלות, הוא יסן נרשן, באשר נודע שכמעט כל עמי הקדם האמינו, כי הנשמה צריכה לעבור בכל מדינות כוכבי הלכת, בטרם תבא אל המנוחה ואל הנחלה העולמית, אבל שרי צבאות הכוכבים לא יתנו את הנשמות לעבור דרך גבולם, בלתי אם תלחשנה הנשמות נוסחאות תפלות והשבעות ולחשים (כמו שסדרו אותן בעלי הכת Ophiten הנ"ל) או נתנו שוהר להשרים ההם בכסף ובמנדנות. וקצת הגנוסטיקים הכניחו כי הנשמות תנצלנה מדי השרים העריצים שומרי יערי הכוכבים אם תקטינה להם לבונה ועולות מהים. ולרמז כזה נדגו היונים הקדמונים להניח מטבע (Obulos) ביד המת¹ לתת אותה אל המעבר קרון כאשר יעביר את הנשמה אל הנחל Styx²). אמנם לדברי הגנוסטיקים סאלענטוס, מארקי וזולתם לא נתתן ביד המת מטבע, כי אם קמיע מלא שמות וצורות קדושות, למען היות לו הופש דרך הכוכבים, וביהוד הרבו תלמידי הגנוסטיקי בוילידם להכין קמיעות כאלה (אשר מקצתם נמצאים עד היום הזה בידי חופשי מטמוני שנים קדמוניות).

כיום משערים כי המקור לכל הדמויות והמנהגים ההם הוא בארץ מצרים בהעבירם בימי קדומים את המתים מעבר לנבול ערי קדשם, ולפעמים עברו את היאור, גם לפני קבורת המת שפטו עליו ארבעים שופטים אם היה בחייו צדיק או רשע, והצדיקים נקברו במקום יותר חשוב, גם רצו רבים להקבר בקברות אבותיהם, ונצרכו לעבור דרך ערים ומדינות אשר המצרים הקדמונים בנו אותן בשמות שבעת כוכבי הלכת כידוע, ועוד הלכו המצרים את יושבי הארץ לשבעה עממים, גם שבע ערי המלכות שלהם נקראו בשמות שמיים ("עיר החרים") וירח וכו'. ע"כ היה למשל בפי הכהנים והמלוצים בגלגולני החרטומים לאמר: נשמת המת עוברת נהרות וערים בדרך שבעת הכוכבים להניע אל מנוחתה.

¹ המנהג הקדמוני הזה נשאר גם בעמנו בקצת מקומות לתת איזה מטבע ביד המת.
² שר"ל שתוקף בארץ הנשיה ששם תשכח ותשי הנשכה את העוה"ו, וזה כרומו לר"ק בקינת נשי דשכזיב (פוער קטן כ"ח), "רהיט ונפל אמעברא ויופתא ויף" שפי' שם בעין יעקב: כל ימיו טרח ורץ בכרוצה, הפעם הואת צריך ליתן מכם לספן להעבירו הנהה.

על דברת הנלגול בצבא השמים מיוסדות שיהות המיתולוגיא היונית על נבוריהם שנתעלו לשכון בכוכבי השמים (כד"א „השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי", ונאמר „איך נפלת משמים הילל בן שחר" כו') שמקצתם נקראים בשמות הנבורים ההם עד היום הזה בחכמת האסטרונומיא.

הכס צרפתי בזמנו Charles Fourier החליט בספרו, כי הכוכבים הם בעלי חיים הושבי מהשבות ונדברים איש אל אחיו ע"י צנורות אשר מהשפעתם נולדו ויושבי הכוכבים, לכל כוכב וכוכב יש נשמה גדולה במעלתה על נשמות שוכניו בעה"י וצמחים, והנשמות ההן לא תעבורנה מכדור אל כדור אחר, רק תשארנה בחיי נצה בכדור מולדתן, אך כמות כוכב לכת התנלגל נשמתו הגדולה, ועמה כל נשמותיו הקטנות, לתוך כדור חדש, שהוא בתחלה כוכב זנבי ואח"כ ירח ואח"כ כוכב לכת עד היותה נשמת שמש.

אל דמיון גלגל נשמות בני אדם בצבא השמים שייך דמיון האמונה, כי גן עדן וניהגם הם בכוכבי השמים, אשר עלה כבר על לב המצרים הקדמונים, שהיה להם השמש בבואו ובצאתו לאות על התחדש חיי נשמת האדם אחרי מות הנפש, והאמינו כי נשמת האדם הצדיק תעלה אל השמש הוא ר א בלשונם לחיי נצה. והפלא כי הדמיון הזה חדש כנשר נעוריו בקרב מליצי זמננו, שככה החליט התוכן האשכנזי במאה שעברה Bode כי השמש הוא משכן הצדיקים בני"ע, וכן השתמש המשורר הצרפתי בימינו Victor Hugo באחת שירותיו במליצה מצוירת כל כוכב לכת כעין ניהגם לעומת השמש שהוא גן העדן בזה"ל: Le soleil-paradis traîne l'enfer- planete, ולעומתם בהתנגדות מצא האנגלי Derbam בספרו Astro-Theologg כי לא לבר הכוכבים הונביים, אשר הזמם רב מאד בהתקרבת אל השמש וקרהם נורא כהתרחקם ממנו, הם מקום הניהגם לרשעים, כי גם השמש בעצמו הוא לדעת רבים מחכמי הזמן כמו Swinder ואחרים מקום הניהגם, וכהפך זה כתב בימינו אלה הכס צרפתי Louis Figuier בספרו Le lendemain de la mort לכוור כי נשמת האדם אחרי מותו תעלה ותשב בהשמש, ואלה דבריו: קרנו אור השמש המה עיני הרוחניים החיים בכדור השמש, והם מאצילים בצומה ובחי את הנפש הצומחת והכהמית, ובמות הבעה"י תתנלגל נשמתו אל בעה"י שלמעלה ממנו במדרגה, עד בואו אל נוף ילוד אשה, ואם ימות הילד לפני מלאת לו שנים עשר חדשים בחייו, תעבור נשמתו אל נוף ילד אחר. ובמות האדם תעלה נשמתו אל האויר העליון הוף, ותכנס בנוף אחד היוצרים השוכנים שם, וככה ביצורי כל כוכבי הלכת, כי כמות היוצר נשאר גופו מת על הכוכב, ונשמתו עולה ויושבת באויר העליון הסוכב אותו, וכל הנשמות האלה מתנלות אל מודעיהן וקרוביהן בשאר הכוכבים, וכאשר נמרה הנשמה זמן חייה באויר העליון ימות גם היוצר הזה ונפשו תתעלה אל יצור יותר עליון, וככה תלך הנשמה מחיל אל חיל עד בואה אל השמש למנוחת נצה.

פרק שמיני.

גלגול נשמת אדם בנוף אדם אחר.

האלכסנדרים הראשונים האמינו רק בגלגול נשמת אדם אחד בנוף אדם אחר, וכן היו בין הקראים מקצתם אשר הורו רק בגלגול הנפש לאדם במינו ולא לבעה"י,

כמ"ש הקראי אהרן בן אליהו בספרו עין חיים פ"ג, וכבר נתבאר שקרות זה המאמר שלא תבא הנפש לאיזה נוף שיזדמן רק לגוף מיוחד ומין במינו" (*). ויען אשר ההלוי אפלטון בספרו השישי מהדורות כי, "הנשים מין בפני עצמן ולא ממין האדם שכן נפרדו כבר מצד הנשמות" (רמב" בספרו נשמת חיים), על כן כתב אפלטון בספר הפידיוני... אורפאו היה... מאס להתגלגל בנשים בהיותו שונא אותו המין" (שם מאמר ד' פ' כ"ב).

היו בין הכמי עמנו המבארים טעם מצות היבום בתורה משום לגלול נשמת המת בילד היבם אשר תלד לו היבמה, כמ"ש האברבנאל בפירושו עה"ת בפ' ויצא, והרמב"ן בהידתו ע"ז בפירושו לס' איוב ו"ל: ,ואם תהפוך להבין הסוד הגדול (הוא פוד הגלגול) לבד תשית לדעתי וכליותך תשתנו, ועל חטא תתאונן, ותסיר מעל פניך הענן, תראינה עניך המלך והמלכה ותצפה לנאולה, תראה שני עפרים תאומי צביה, והגורה והבניה" עכ"ל, ופירש חידתו מהר"ל אבן חביב בתשובותיו סי' ה' ח"ל: רמו במלת תתאונן לאונן, המלך והמלכה ליהודה ותמר כלתו, תצפה לנאולה" בועז שחיה נאל, "תאומי צביה" פירן ורה, "הגורה" מתנא דאיתגור, "והבניה" בגין היבום עכ"ל.

פרק תשיעי.

לגלול נשמות בני אדם בגופות בעחי.

האלכסנדרים האחרונים בתחלת זמן האמוראים האמינו גם בגלגול נשמת אדם בכהמה, וכבר האמינו יהודים בספרי וועדאס שלהם במעשה המלאכים הנפילים הנ"ל שהיו לנשמות בני האדם אשר בגלגוליהן יכוסר להן עין חטאתם בהרימם יד באלהים כנ"ל, כזה"ל בספרם Schasta בפקודת אל עליון: ואנכי נתתי להנפילים ההם תשעה ושמונים לגלגולם בגופות עפר ואפר כאלה, לענות בהם תחת השמש, הויה אהרי תשעה ושמונים הגלגולים האלה יבואו אל נוף חדש הוא הפרה (Ghoij) ובמות Ghoij יהיו הנפילים את הגוף Mhurd הוא האדם. בגוף הזה אהונן אותם דעה ובינה כאשר היו בראשונה ביום בראתי אותם, והפרה תהיה קדושה אל הנפילים, ולא יאכלו מכשרה, ומכשר נפש כל חי אשר נתתי להם למושבותיהם, מן הרמש הרומש על הארץ עד השרץ השרוץ במים, ועד צפור כל כנף המעופף ברקיע השמים, חלב הפרה ופרי העין ועשב השדה נתתי להם לאכלה. הגופים אשר יכלאו את הנפילים מעשה ידי הם, לכן לא ירים איש את ידו להכותם נפש בטרם יבוא יומם למות, והיה האיש אשר ירדם ויחרם כל חי, אשר נתתי למושב הנפילים, ונכרתה נפש האיש ההוא. על כן, לא אכלו היהודים בשר" (הראב"ע פ' יתרו) ואסור להם להרוג כל נפש בהמה חיה ועוף אשר בארץ ובמים, כי אז תוכרה הנשמה המגולגלת בהם להתגלגל פעם שנית, ויעוד היום נוהגים כן היהודיים אשר בין הנהר גאנגס והינדוס

(* כמותו לא האמין גם הקראי יוסף אלבעיר (הרואה), בן דורו של הגאון ר' שמואל בן הפני, רק בגלגול נשמת אדם לגוף אדם אחר וישם לאל את כל הוכחות הפילוסופים וראיותיהם לחוק האמונה בגלגול נשמת אדם לגוף חיה או בהמה ובספרו "ספר נעיסות" (בערכות: כותתוי) הקדוש שער מיוחד ל,הבטלת דברי אלעבדיאי האומר כי הרות תצא מן האדם ותכנס בבהמה". ראה גם אשכול הכופר להקראי יהודה הרסי את צ"ו וס' עין חיים לאהרן בן אליהו צד ק"א. ד"ר ע. ג.

מאמיני הגלגול והם רחמנים גדולים לבעלי חיים, מהם הולכים לרחוב העיר וקונים העופות מיד הצידים אותם והפשי ישלחום... ובמלכות נזאריטו האנשים הנקראים אצלם באניאנים אינם אוכלים שום בעל חי, ויש מהם חסידים שנותנים מסוה על פניהם כי יהאם להמית בהבל פיהם העופות הקטנים אשר לקטנם אינם נראים לעין (נשמת חיים מ"ד פכ"ב).

כהני המצרים הורו כי במות האדם תתגלגל נשמתו בחיה, ומקרה תתגלגל לחיה אחרת, וכן שבעת אלפי שנים, ואח"כ בכלות גלגולה בכל החיות תשוב אל גופה השוכן בקבר ותעלה עמו השמימה. ע"כ הנסו את גויות המתים לבל יקבו ותוכל הנשמה לשוב אל קרבן. גם המצרים לא אכלו בשר כל חי.

הסינים מפרנסים במקום קויונאי ארבעה אלפים חיות להיות משכנת לנשמות בני אדם המתגלגלות בתוכן, ויש להם כתי חולים לבעה"י חולים, גם ליושבי קאמביא יש בית חולים לחיות לתכלית הגלגול. ובארצות המוגול יעד מהוקקם ראמאק את הפרות למשכן נשמות מתגלגלות.

בספר הגלגולים של הרומי עובד הג"ל מדומים היבה גלגולי בני אדם בבעה"י. גם בכת הקראים היו מקצתם, המה אנשי הכת עבדיאי או אלעבדיאי (הגזרת גם בס' לקוטי קדמוניות לר"ש פינסקער), שאמרו כי הנשמה תצא מן האדם ותכנס בבהמה, ע"כ לא אכלו רבים מהם דבר מן החי, ומדקדקים בשחיטה יותר מן הראוי (מ"ע הרה"י הרה"ז פ"אנקל 1856) והשוהט אצלם צריך להיות מעולה בחכמה ובמעשה (דוד מדרכי ל"א) וזאת להם מפני תקון הגלגול, כמו שנראה כזאת מדברי ספר בית הלל לר"י הלל אשכנזי שאומר כי שחיטת בעל חי בכזונה ובתיקון השחיטה היא תקנתו, ועקב אמונת הגלגול האמינו הקראים גם בשכר בעה"י לעוה"ב, כמו שנמצא בהלכות שחיטה של ר' ישראל המעריבי, ויהיה מאמין כי יש לחיה תמור טוב תחת כאבה. ויש כת מהמדיית בהודו המזרחית המכונה Bohras המאמינה בגלגול נשמת אדם בבעה"י, וגם אנשיה יגורו מאכילת בשר בעה"י.

לדעת המקובלים גלגולי נשמות בני אדם בבעה"י הם לרוב משפט עונש לרשעים, שנשמותיהם מתגלגלות בחיות ובא"כרים שיש להן איזו התדמות אל פעולות החיותיהם, כמו שהולך ומונה בספר הגלגולים לרח"ו ובספרי מקובלים אחרים, דימי החוטה בעיו מתגלגל בכבד, בגלוי עריות מתגלגל בסחול, בשפיכת דמים במרה (זוהר בראשית קמ"ה), המשמש מטתו לאור הנר מתגלגל בשעיר עזים (בעבור הוה זנונים ישבו וזוהו שם Satyr), פרנס המתנאה על הצבור מתגלגל בדבורה, הכא על אשת איש מתגלגל ברחיים (תשתהן לאהר אשתיו), המאכיל טרפות מתגלגל בעלה נדף (עלה טרף), מי שאינו נוהר בנשילת ידים מתגלגל במים שאין להם מנוחה. —

ונמצא בספר תורת Manu המהוקק ההודי כי שממית ועכביש יתושים ופרעושים ושאר ירעים מוצאי דם, המה גלגולי נשמות רשעים, ונאמר שם כי כל הגונב ממון של אחרים נשמתו מתגלגלת אלף פעמים בחיות מוצעות דם כאלה. וזוהו מקור האמונה הספלה בקצת ארצות הסלאוויים, כי לפעמים נעשה אדם אחרי מותו מין עלוקה בעלת כנפים מוצעת דם שקרוין Vampyr הבא בלילה אל קרוביו שאר בשרו למוין ולעלע דמים. לגלגול נשמת אדם בבעה"י יתחשב הדמיון באדם שנהפך לחיה רעה, דמיון איום וגורא שהיה שורר כבר במידה הקדמונים שקראו לו Lykanthropie, שככה

הלם הדמיון הזה את ראש נבוכדנצר מלך בבל כמסופר בספר דניאל. בארץ הודו נקראת החיה הזאת בשם Rakshash, ושיחות היונים מספרים כי האלילה יונא אשת יופיטר הכתה את בנות Prötos מלך קדמוני בארץ יון עקב נאותם להיות היות רעות באחו כבהמות שדי. ביהוד האמינו היונים והסקוטים בחיה נוראה כזאת שקרא לה הגרמנים Wehrwolf. כ"ז הוא מין גלגול נשמת אדם רשע בחיה מרשיעה ונורפת.

פרק עשירי.

גלגול נפש בעח"י בנוף אדם.

בזמן הסיג האמינו קצתם גם בגלגול רוח בהמה באדם, כמו שזכר בספרו אמנות העית. הטבעיים כמו Bufon ואחרים הכירו בטיב בני אדם טבע בהמות וחיות ידועות בנטיה אינסטינקט שלהן, ומצאו ד"מ האדם הזה נוטה בטבעו אל הקוף לחקות ולהתדמות זה אל השועל בערמתו, ואחר אל הנמר באכזריותו או אל החמור בסבלותו וככה בהרבה מדות אחרות, טובות או רעות, הדומות ברב או במעט למדות בעח"י, והאת היתה ראשית הידיעה בחכמת הפרצוף שהתעסקו בה איצטנניס קדמונים וטבעיים אחרונים כמו לאפאטער וסיעתו. אכן הולכי השנים הדומים לחפרפרית, ולעטלפים מצאו בחזיון הזה גלגול נשמות בהמה היה ועוף, והמקובלים השתמשו בחכמת הפרצוף לתכלית נסתרות בנשמות, כמו שספרו על האר"י שבכה חכמת הפרצוף הכיר בכל אדם את הנשמה שבקרבו וכל גלגוליה.

פרק אחד עשר.

גלגול נשמות בני אדם בדברים שאין בהם חיים.

יש מאמינים בגלגול נשמת האדם גם בצמחים ובמוצקים כגיל, והדורשים אל המתים וגלגוליהם מצאו נשמות בני אדם בעצים ובאבנים שנתגלגלו בהם, הן לשכר כמו במי מנוחות ובאבני חלוקי הנחל ובפרהי הוד ונצלו תפארת, הן לעונש באבני החיים ובמי ימים סוערים ובאבני רפש בעדת צפרדעים ובאילני סרק ועצים ערערים והרבים בשימון ותלאוכות.

פרק שנים עשר.

גלגול מחלות.

כעין ניגוד לגלגול הנשמות למעלה בצבא השמים, היא אמנות קצת המון עמנו בגלגול הנשמות של השוכנים בחזון לארץ מתחת להארץ במחלות ובמערות עד בואנה דרך קליפות התהנויות אל אדמת הארץ הקדושה לשוב לחיות מעפרם בתחת המתים שתהיה בארץ ישראל בלבד ומשתדלים משום זה לנסוע לארץ ישראל בחייהם ולהקבר בארץ הקדושה למען לא יצטרכו אחרי מותם לגלגול מהלות.

פרק שלשה עשר.

נשמות בני אדם מתגלגלות ומתהפכות לרוחות ושדים מויקים. במצרים הקדמונית, ששם החלו בראשונה להאמין בהשאת הנפש ובתחית המתים לעלות ולאור באור השמש, שע"כ החניטו את המתים לשמור את הגוף מכל

קבון כנ"ל, נמצא כתוב בהרט ההרטומים, הוא כתב היונגליפי, ספר גדול הנקרא ספר המתים המכיל סדר המנהגים עם המת כאשר יובל לקברות, ושם נאמר כי אך לצדיק יש חלק לעוה"ב בהשארת נשמתו ובתחית גופו, אבל הרשע ננוע ומעונה בניהנם שקורין "קרינר" ומתהוה רוח רע שדרכו להזיק ולהבעית בני אדם וישבי השך זצלמות, או מתגלגל בנפשות בהמות וחיות טמאות (כמו שהיו אצל היהודים בעה"י טמאים לאכילה מפני שבהיות כאלה מגולגלות נשמות החמאים והרשעים). ולמען שפוט את המת אם הוא צדיק או רשע יושב האל אוויריים עם מי"ב סנהדרין על כסא המשפט בשאול תחתיה, מימינו ומשמאלו האלילים הורוס עם אנוביס ובידם מאזני צדק לשקול ולפלט זכויות וחובות המת. אם נמצא זכאי, או יצרף כאש מכבס ומסדר הלאתו מגופו, ונכנס אל גן העדן שקורין "פליומה" אחרי אשר עמד בהרבה נסיונות במסעיו דרך חמשה עשר שערים אשר כזובים עם להט הרבות שומרים עליהם, ולחם בדרכו נגד חיות משונות בריות בעל צפון הרע. אשר הצדיק יתגבר עליהן בכח קמיעות ולחשים והשבעות, ונמצא בספר המתים שהוא נוסח שלם של לחש אחד נגד נשמות הרשעים אשר היו לנפשים פורחות, לבל יכנסו בגוף המת.

אצל הרומיים היו נשמות המתים: רוחות שקראו Lemures, נשמות הצדיקים היו רוחות טובות וישובות בשלוח בכתי הרעם אהריהם ונקראו Lares, ונשמות הרשעים היו רוחות רעות נעות ונדות שדרכן לילך להזיק ולהבהיל ונקראו Larvae.

ובכן ראו המון העמים את נשמות המתים הרשעים מתגלגלות בנפשות בני אדם החיים להמם ולהשתגע בהם, כמ"ש גם בוורר בפ' שמות: א"ר יצחק א"ר יהודה נפשתא דרשיעיא אילין אינון מויקין דעלמא, והאמינו כי בחולה בגופו או בגפשו ובכל מוכה בשנעון ובתמהון לבב שוכן איהו גלגול נשמת רשע, ועמלו לגרש הלאה את הגלגול והדבוק הוא בכח לחשים והשבעות, ונהונות השבעות כאלה לגרש גלגולים ודבוקים מנפשות החולים עד היום הזה בארץ הקדם ובארץ מצרים וכו', וככה נהנו גם קדושי הנוצרים הקדמונים לגרש קליפות גלגולים מתוך החולים, ויחסו את הכה הזה גם למשיהם, כנוצר בספרי הברית החדשה, ומקור הדבר מן כתות האיסיים והתרופיים שנולדו בימי בית שני בקרב עמנו, ונוסדו או חברות משביעי גלגולים ודבוקים (כעין שמוכיר יוסיפוס על מעשה אלעזר לפני אספסינוס) והמה נסעו ממקום למקום לגרש גלגולי נשמות לא מטהרות מנפשות חולים ומשונעים ע"י לחשים ושמות, ונתגלגל הדמיון הזה דרך צנורות שנות המאות וחזר ובא אל בני עמנו בין הרבה רבנים וחכמים נמהרי אמונה (כמסופר בס' נשמת חיים הג"ל מ"ג פ"י באריכות), ומה גם בין בעלי קבלה מעשית, ונשתלשל עד זמננו בין צדיקי החסידים וקדושיהם הנורשים בפומבי גלגולים ודבוקים מתוך אנשים משונעים וחולי תמהון לעיני המון העם הרואים עין בעין איך הגלגול יוצא ומצבנך דרך האצבע הקטנה של החולה ובורח במעוף דרך החלון הנשבר לרסיסים ויהי להדרת אלהים.

יושבי ארץ ישראל ושכניהם בימי קדם.

מאת

שמעון מנחם לזר.

בבואי לכתוב על העמים הנזכרים במקרא, יושבי כנען וסביבותיה, לא לעבודה ניאורפית או היסטורית שמתו פני; במקצוע הזה דשו כבר רבים, וכמעט לא הניתו מקום להתגדר בו. בלשונוט עמי אירופה אין מספר לספרים, שנכתבו בכל הדורות על הארץ הקדושה ויושביה, תכונתה וקורותיה. גם ספרתנו העברית איננה עניה בספרת ארץ ישראל, והספרים העברים שנכתבו בענין הזה עולים על ספרי עמים אחרים, כי לסופרי העמים והוקריהם חסר המקור היותר נכבד ונאמן לכתבת עניני הארץ הזאת, הוא התלמוד והמדרשים. זאת ועוד אחרת: לכל העמים הנוצרים רק ערך קדושה ל"ארץ הקדושה", בעוד שלנו היא ארץ אבות, ועל סופרינו היה לנגוע במלאכתם בצדדים, שלא נחשבו לסופרי העמים ולא היו שווים בעיניהם לנגוע בהם. די לי להזכיר מספרת א"י העברית את הספר "כפתור ופרח", את הספר "תבואות הארץ" ואת הספר "הארץ הקדושה" לר' יוסף שווארץ, את הספר "מחקרי ארץ" לר' שלמה לוויין ואת ספרי "ירושלים" לר' לונין, העולים בטובם ושלמותם על כל ספרי העמים. מנמתי במלאכתי הזאת לנסות לחקור על העמים הקטנים, שכני אבותינו בימי שבתם על אדמתם, שלא עשו בעולם דבר גדול בימי קיומם ולא זכו לקנות להם שם בתוך העמים העתיקים ולא נכתב מהם דבר בדברי ימי העמים. כי כאיש פרטי כן עם שלם. ישנם אנשים שעל פי תכונת נפשם וכשרונותיהם ומעשיהם הקימים זוכים לשם עולם שלא ישכח, ורוב בני האדם, אף אלה שנחשבו בחייהם לנדולי דורם, נשכחים כמותם וגורלם כנורל בעלי החיים השפלים החיים רק לעצמם ולזמנם. וכן לרוב העמים הקדמונים לא היה שום ערך רק לזמנם, וכאשר נשמרו מעל פני האדמה לא נשאר מהם שם וזכר, ובדברי ימי העמים קטו מקום רק העמים שפעלם והשפעתם על העולם נכרים עוד היום. המשפט הזה נאמן הוא בחיי העמים בכלל. אבל הן אין לכחד, כי אף עמים, שלא נדעו פעלם בקרב משפחות בני האדם בכלל, האצילו מרוחם למצער על העמים שישבו בקרבם וסמוך להם, וכן אצלנו אנחנו היהודים על העמים הקטנים שכנינו בימי קדם וגם נאצלנו מהם, פעלנו עליהם וגם נפעלנו מהם, כמו שהשפיעו עלינו העמים שאנחנו יושבים בקרבם בימי נלויתנו. וכמו שנכבד לנו לדעת את העמים שישכנו בתוכם בטולה, למען דעת את עצמנו ולהבין את קורותינו, כן נכבד לנו לדעת את העמים, שהיו שכני אבותינו בשבתם על אדמתם, למען הבינו את קורות אבותינו ואת ספורי כתבי קדשנו. לדעת את השכנים הקדמונים יקר לכל העמים, ומה יקר היה לעמי אירופה לו מצאו היום מקורות ללמוד על ידם את תכונת העמים שכניהם הקדמונים, שישבו לפנים בארצותיהם ושהשפיעו מרוחם ומלשונם ומתכונת נפשם עליהם! ולטו היהודים הלא יש מקורות לדבר הנדול הזה, והנה הם בספרתנו העתיקה, ואין דורש ואין חוקר. אוצר בלום לפנינו ואין חופר

אחריו. לכן תהי נא מלאכתי זאת כדוגמא לחקירות אחרות בדרך הזה, אולי יצלה בידי להועיל להבנת קורות אבותינו ומקומות סתומים אחרים במקרא.

את העמים שהוכרתי חלקתי למשפחות לפי עדות התורה, אך עלי להעיר כי האבות והבנים הנזכרים במקרא במחלקות העמים לניייהם אינם אבות ובנים ממש, כי הכותב לא חשב את הבנים של אבות העמים לפי קבלה או ספר וזרון שבידו, כי"א ע"פ משפחות העמים שהיו ידועות בימיו, ושמות הבנים האלה אינם רק שמות עמים אהים, שהיו דומים בלשונם ובנמוסיהם, עד שנחשבו לעם אחד ולבני אב אחד. ופעמים נקרא איזה עם על שם מקומו, או על שם איזה מסבה אחרת וכותב התורה חשב גם עם כזה לבן האב הראשון, כאלו היה לאבי הנוע או המשפחה בן ששמו כן הוא. ע"כ נמצא כי בספר "בראשית" נחשבו בני אדם בן שם: עיין וחול ונתר ומש, ובד"ה נחשבו גם אלה לבני שם, כי מפאת היותם נודעים למשפחות עמים מבני שם נקראו בני שם ומפאת לשונם לשון אדם נחשבו לבני אדם. במצרים כתוב בתורה: "ומצרים ילד את ענמים וכו' (כלם בלשון רבים) ואת כסלחים, אשר יצאו מ ש ש פלשתים." הגנו רואים שלא נחשבו בני מצרים רק ע"פ שמות מחלקות העם והמחוזות, שאם לא כן לא היה אומר, "אשר יצאו מ ש ש" רק, "אשר יצאו מ מ נ ר" או "מהם". ומה שקראם בלשון רבים, "ע נ מ י"ם" הוא מטעם שבלשון מצרים היו קוראים את שמות הארצות והמחוזות בלשון רבים כמו בנרמנית: שוועדען, פאלען, אונגאן, כאהמען באיערן, שוואבען, שפאניען, איטאליען. בדברי הימים נחשבו בני אליפז: "תימן וכו' קנו ותמנע ועמלק", ובתורה התייחסה משפחת תמנע לפלנש אליפז היא אם עמלק. הדבר פשוט, כי כותב ספר ד"ה לא חשב את בני אליפז כפי קבלה או כתב ישן שבידו, כי"א כפי המשפחות והמחלקות והאלופים, שהיו ידועים בימיו ומשפחה אחת באדם היתה נקראת תמנע והיא, "אלוף תמנע" הנזכר בתורה כראש כל אלופי אדם, ומזאת נראה שהיה האלוף. ההוא משפחה נכבדה בין משפחות אדם, ע"כ חשבה בעל ד"ה לבן אליפז, אולי היה מקומה בתוך משפחות אליפז. ולא רק במשפחות הגויים עשו כן, כי"א גם במשפחות ישראל נקראו כל משפחות שבט אחד בני השבט, גם אם אבותיהם לא היו בני בניו של יעקב ממש. כגון בד"ה ד' א': "בני יהודה פריץ חצרון וזרמי וחור ושוכל", "בני בנימין בלע ובכר ודיעאל שלשה". הנאמר כי טעה בעל הים הזה וחשב את חצרון וזרמי וכו' לבני יהודה ממש ואת דיעאל לבן בנימין ואת יתר אחיהם שכה? אין זאת כי"א כן היתה דרך הסופרים לחשוב את כל משפחה לבן השבט ולא חושש פן יטעו בסוף להשבט לבנים ממש. ובוה נבין מה שנאמר: "בני יון: אלישה ותרשיש תים ודדנים". מזה נראה, כי יון היה העם הראשי וממנו נפרדו ארבעה עמים מארבעת בניו, והלא ידוע כי היונים לא היו רק משפחה אחת ממשפחות ההילינים. וכן במסורה שהיתה ביד היונים נחשב יון לנכד ה' לן, אבי ההילינים. אכן לפי שהיונים היו ידועים בין העברים הרבה יותר מאשר כל משפחות ההילינים, יען כי היה מקומם במזרח ארצם, והם היו ההילינים שבאו באניות לסוריה, ע"כ נחשבו הם לראש משפחות ההילינים ויתר המשפחות נקראו על שמם והעברים חשבו את כלן לבני יון, כמו שחשבו הרומים את כל ההילינים לנריכים ע"ש משפחה אחת שנודעה להם בראשונה. וכאשר נשואה את שמות משפחות יון הנחשבות בתורה לשמות המשפחות הנודעות בתוך ההילינים נמצא, כי אלישה בכור

יון הוא אלוים הנחשב בהנהגת הוונים לכבוד הילן והוא אבי האלוים אשר בצפון ארץ יון ועל שמם נקראה ארץ אהת על ים; תרשיש הוא דורוס בן הילן, אבי ההלנים אשר בדרום; כתיים (הנקראים בתורה בלשון רבים מפני שישבו באיים רבים נפרדים) המה ההלנים אשר באיי הים התיכון והים האגאי, ודרודניים הם הדרדנים באויה הקטנה, שעיר ממלכתם היתה טרויא, והוונים אשר בהאי יודוס, ואולי על שמם נקראה העיר הקדושה דודונה בארץ עפירוס, וע"כ נקראו פעם דודניים ופעם דודניים. המשפחות בלוח העמים בתורה לא נקראו על שמות אבותיהם, רק להפך: אבותיהם נקראו בסוף על שם המשפחות שנחלקו במקרה. ומה שנקראו מקצת המשפחות של בני עבר כשם עמים נכרים קדמונים, כגון שבא והוילה בני יקטן בן עבר כשם שבא והוילה בני כוש ושבא ודרך בני יקטן בן אברהם כשם שבא ודרך בני העמה בן כוש וארם בן קמואל בן נחור כשם ארם בן שם, הוא יען כי ידעו העברים, כי נפרדו משפחות מבני יקטן ללכת לגור בתוך משפחות שבא והוילה בני כוש ויקראום על שמם, וכן היה בשבא ודרך ובארם.

הארץ שנאחזו בה אבותינו היא מקום מכשר מאד לעבוד מרשות לרשות, כי סביב לה ארצות גדולות ממנה ומקומה בראש הים התיכון, שכל העמים עוברים בתוכה, והיא על הנכול שבין שלשת חלקי הקנטוננט. בימי קדם, אשר אך הגבורה לבדה משלה בקרב העמים, היתה ארץ קטנה כזאת משרה לגבורת עמים רבים, כי כל עם משכנה הקרובים והרחוקים ישאפו אליה בימי גבורתם עד שכבשוה, וכמעט אין עם מכל שבני ארץ ישראל, שלא היתה הארץ הזאת משעבדת לו בזמן מן הזמנים. ע"כ מימות עולם עובדת ארצנו מרשות לרשות, מממלכה אל עם אחר. מספרי הקדש נודע לנו, כי גם בשבת ישראל על אדמתו היה נכנע תחת יד עמים רבים: בתחלה, מיד אחרי מות יהושע, היו נכנעים להארמים (בימי עתניאל), אח"כ נפלו ליד המואבים (בימי אהוד), אחריהם ליד הבנענים והפלשתים (בימי דבורה ושמיט), אחריהם ליד המדינים ובני קדם (בימי גדעון), אחריהם ליד בני-דעמון (בימי יפתח), אחריהם ליד הפלשתים (בימי שמשון ועלי), שנלחמו עמם מלחמת החיות עוד כל ימי שמואל, שאיל והיה, וגם אחרי שנהו מעט מאויביהם בימי דוד ושלמה, נפלו אחרי מות שלמה בידו המצרים בימי הבעש. בימי אסא ויהושפט התעוררו העמים וישבו חצי האי ערב לבוא לכבוש את ארץ ישראל (דה"ב י"ד ה' ושם כ' א'), ואף כי הצליחו המלכים החזקים האלה להפך עצתם, עלתה בידם בימי יהורם לכבוש את ארץ יהודה (שם כ"א ט"ז) ולהרוג את כל בני המלך, ועשרת השבטים נפלו אז בימי עמרי ואחאב ליד הארמים (מ"א כ' ל"ד וכו'). גם האשורים בימי המלך שלמנאצר השני החלו או להתנחת בישראל (ש"ה א' ד', בספרו "קיליאניש-יפטיען") ולא יצאו מתחת ידם עד כוא קצם (מלכד בימי ירבעם השני, שנושעו מעט), וכימי אהו נפלו גם בני יהודה ליד הארמים. מידם באו, מיד בימי אהו, ליד האשורים, מידם ליד המצרים (בימי יאשיהו), מידם ליד הכשדים, מידם ליד הפרסים, מידם ליד הוונים. אחר שנהו מעט בימי החשמונאים נפלו באהדנה ליד הרומים ולא יספו לקום, גם אחר גלות ישראל מעל אדמתם בפעם השנית עברה הארץ מיד הרומים ליד הביזנטים, מידם ליד הפרסים ואח"כ ליד הערבים, מידם ליד הנוצרים נוסעי הצלב, מידם ליד המאמילוקים

המונטולים, מידם ליד האוטומנטים, מידם ליד פהת מצרים, עד ששבת באחרונה ליד שלמן האוטומנטים.

כל הדברים האלה ידועים לכל. אבל לא לכל ידוע, כי גם קדם שנחלו ישראל את הארץ עברה מיד ליד כמה פעמים. לכן אוסרה פה את הדברים האלה בטרם אבוא לדבר על העמים יושבי כנען וסביבותיה.

מתחלה היתה הארץ ביד העם הנקרא בתורה "רפאים" או "ענקים", אשר אבא למטה מי הוה, ובימי אברהם ישבו עוד בכל עבר הדרך מרחק ובאצות עמון ומואב, כמו שנאמר: "ויבא את הרפאים בעשתרות קרנים ואת הוויים בהם ואת האמים בשוה קריתים (בראשית י"ד)" והוויים והאמים גם הם רפאים הוה, כמפורש בפרשת דברים, ושוה קריתים הלא היא ארץ המישור של ראובן. כי קריתים נחשבת בתוך ערי בני ראובן (במדבר ל"ב) והמואבים לקחה מידם ונחשבת (בירמיה מ"ג) בתוך ערי מואב, ושרידים מהעם הזה נשארו גם בארץ כנען עד ימי יהושע ועד ימי דוד. הנה כתוב שיהושע הכרית את הענקים מכל הר יהודה ומכל הר ישראל (יהושע י"א כ"א), ומלשון הכתוב שם נראה, כי גם בימיהם האחרונים הוה עם בכל העמים. גם דוד הכה עוד את ילדיו הר פא (הרפא הוא שם הכולל כמו ה ע נ ק); וגם את ילדיו הענק ראנו שם, בדברי המגילים. וכאשר נפלטו העמים בני נח בארצותם לנוהיהם נפלה הארץ ליד עם אחד מבני שם שנקראו "עברים" (על שם "ע בר" אברהם, כמו שאבאר הלאה) ועל כן קראו העמים את "ישראל", "עברים", כי הוה חטר מנוע העברים הקדמונים, שהו מפדסמים מאד בקרב העמים). אח"כ באו עמים כנעניים וכבשו את הארץ זה אחר זה מיד העברים האלה וילחצו לעזוב את ארצם. הוה ידעו גם הו"ל כפרשם את הכתוב, "הכנעני או בארץ" (בראשית י"ב) שחלך וכבש את הארץ מיד בני שם. וכאשר רבו ישראל ויהו לטו עצום במצרים, עמדו המה תחת אבותיהם העברים וילבו לשוב לקחת את ארץ העברים מיד הכנענים שגולוה מיד אבותיהם העברים, והו ש'אמרו המגילים על הארץ בהוציאם עליה דבה: "ארץ אוכלת יושביה היא" (במדבר י"ג ל"ב), ויחוקאל אמר: "יען אמרים לכם אכלת אדם אַת ומשכלת נויך הוה" (יחוקאל ל"ו י"ג), כי כבר בימים ההם הוה למלה, כי היא ארץ המחלפת יושביה כלבוש.

ולפי זה הוה כבישת הארץ ע"י ישראל בימי יהושע ברוך ולא לסטים הו כעם פרא ההולך וכבוש נחלות זרים באין לו מקום מושב, כי הלא בימי נסיעת העמים הראשונה שאהרי המבול אהו העברים הראשונים מיד בארץ הזאת, כמו ש'אהו אהיהם הערבים (בני יקמן בן עבר) בארץ ערב הדרומית ויתר בני שם ביתר ארצות אוה המערבית, ובני כנען באו ויקחו מהם את ארצם ונירשו, ע"כ הוה בני ישראל וכבשו את ארצם ברוך, כי המה הו שרדיו בני עבר ולא רק משפחת בני יעקב, כמו שאבאר. ואין אמת מה ש'אמרו קצת מהקדמונים, כי רק מערת המכפלה ישקנה אברהם הוה הטענה האחת לישראל על ארץ כנען, כי בטענה קלושה כזאת הלא הו לסטים ממש. ועוד: מה הוה הסבה לשנאה הכבושה שהוה כלב ישראל מעולם להכנענים? וכי על לאדבר הוה מסורה מורשה בישראל לשנא

(1) ראה בספר "ארץ העברים" להר"ר שלמה רובין.

את הנענים ולהשימדם ושלח לחיות מהם כל נשמה ולעשותם עבדי עבדים לכל בני נח? אכן האמת היא, כי ישראל שנאו את הנענים על אשר נולדו את ארצם מיד אבותיהם ונישטום באכזריות חמה, ע"כ שלמו להם בפעולם.

וגם עתה ברין אנהו קוראים את הארץ, "ארץ ישראל" וברין אנהו מחכים שתשוב עוד לידנו, אך שזה כמה הוא ביד אחרים ואין לנו חלק בה. כי נחשבה נא את הזמים שהיתה הארץ ביד כל עם ועם, או נמצא שהיתה בידנו הרבה יותר מאשר ביד כל עם: ביד הנענים לא היתה הארץ הרבה מאות שנים, כי לא זמן רב לפני אברהם לקחו את הארץ מיד בני עבר, כמו שנראה מלשון הכתוב: "והנעני אז בארץ, כי זה מקדוב בא, והחיל אמרו: 'שהלך וכבש': בימי אברהם. גם עמי ננען הפזיזים לא החזיקו בה ימים רבים, כי לקחה זה מזה. ביד הזמים והביצנטים היתה הארץ שש מאות שנה, ביד העיבים לא היתה רק בחמש מאות שנה. אבל ביד ישראל היתה הארץ, כשנחשוב מימי יהושע בן נון עד אהרי ממשלת הזמים, כאלפים שנה, כי בימי גלות בבל לא היתה הארץ ביד עם אחר, כי מיום מית גדליה עד ישוב הגולה בימי בורש לא עברו רק המשים שנה, שהיתה הארץ הדרומית שממה מאין יושב, והארץ היתה גם או ארץ יהודה. גם בימי הזמים היו רוב יושביה מבני ישראל, כי אהרי הרבן ב"ש יושבו יהודים בא"י תחת ממשלת הזמים יותר מת"ק שנה (כל ימי התנאים והאמוראים והסבוראי וראשית ימי הגאונים), כמו שישבו בתחלה תחת יד הפרסים והיונים. הרוב אלפים שנה שישבו ישראל בארצם, מלבד מה שאנהו בני העיבים הקדמונים, שהתישבו בארץ הזאת לפני הנענים, ואלפים שנה בין להחזיק על הארץ שם, "ארץ ישראל" ולחזק את תקותו לעתיד. אהרי הדברים האלה אבוא לחשוב את כל העמים שישבו בארץ ישראל וסביב לה בימי הנענים ובימי ישראל הראשונים, ולחקר ולדרוש ולבאר את מחלקותיהם ואת בית אבותם מי היו ואיפא מקומם, כפי הנראה אהרי התבוננות רבה ובקרת ישרה במקומות שונים במקרא.

העמים שישבו בארץ ננען וסביבותיה יצאו משלוש משפחות קדמונות: הנפילים, העיבים ובני חם. הלא הנה המשפחות, שהשבתין למעלה, שירשו את הארץ זה אחר זה. מכל אהת מהמשפחות האלה הסתעפו עמים רבים, שישבו בארץ ננען ובארצות אשר סביב לה בזמן אחר או בזה אחר זה.

או הנפילים. (1)

הנפילים הנזכרים בפי המרגלים (ו"שם ראונו את הנפילים"), שמהם יצאו הרפאים והענקים, כמו שאבאר, לא היו מבני ננען ולא ממשפחה אחרת מבני נח, רק מן הנפילים שהיו בארץ לפני המבול, הנזכרים בפי בראשית ו'ד. וכן מפרש בתורה (במדבר י"ג ל"ג): "בני ענק מן הנפילים" והם הנפילים הידועים שזכרו בבראשית. כי על מה שאמר המרגלים, "שם ראונו את הנפילים", מפרש הכתוב

(1) רומה להמלה הערבית, "גבול" שענינה: ופה, נחמד וגם גדול, ובעברית נחלפה ה"ב ב"פ, ונקראו כן בני האדם הקדמונים שהיו כציננים בגדלם.

בעצמו: „בני ענק מן הנפילים“ כלומר הענקים יראו המרגלים המה מורע הנפילים הידועים, שנאמר עליהם בתורה (בראשית שם): „הנפילים היו בארץ בימים ההם“, וגם בפסוק הזה עצמו מרמז הכתוב על שם ידוע בימים ההם, ואם כן, לא היו בעולם נפילים אחרים, והנפילים שזכרו בבראשית המה הנפילים שזכרו במרגלים, שבני הענק היו מהם, ונאמר בבראשית שם אהרן, „הנפילים היו בארץ בימים ההם“, וגם אהרן בן (אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם) המה הגבורים אשר מעולם — אנשי השם, הנונה: וגם אהרן המבול היו נמצאים הנפילים ההם, שהם הגבורים הנודעים מימות עולם, והם אנשי שם שיצטוו נודע לתהלה בגבורתם: כי גם הנפילים שבימי משה (שהיו ידועים לישראל) היו מורע הנפילים של דור המבול, והמלים „אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם“ הן נאמר מיסגר, המגיד שבני אדם עזא יחסו את הנפילים בכל דור לבני האלהים, כן לפני המבול וכן אחר המבול, ועל כן לא כתב „אשר באו“ רק „אשר יבואו“ בעתה, כי הכותב התכוון אל הנפילים שבכל דור, גם אל האחרונים¹). ואם הענקים הם מן הנפילים בעדות התורה: „בני ענק מן הנפילים“, הרפאים גם הם מן הנפילים, כי הענקים והרפאים אחים הם, כי הנה הרפאים נחשבו בתוך העמים, שהבטיח אלהים את אביהם לתת ביד בניו (בראשית ט"ו כ'), וישראל לא הורישו את הרפאים כ"א את הענקים (יהושע י"א כ"א וכו'), כי בני לוז הורישו את הרפאים כמ"ש בדברים ב', וא"כ הרפאים האלה ענקים הם, וכן מפרש שם פסוק י"א „רפאים יהשבו אף הם כענקים“, וכן נאמר שם על הרפאים: „עם גדול ורב וים כענקים“, כי בין הענקים והרפאים לא היה רק הבדל המקומות: כי במורה הורדן נקראו רפאים ובמעריב נקראו ענקים, יש אשר נקראו גם אלה שבמעריב רפאים, כמו שהראיתי למעלה, וע"כ נקרא העמק אשר בדרום ירושלים „עמק רפאים“, לפי שישבו שם ענקים לפניו, וכן ארבעת הענקים שהיו עבדי דוד בארץ פלישתים נקראו „ילידי הרפא“, והם באמת ילידי הענק, כי עליהם נאמר ביהושע שם: רק בקצה בנת ובאשדוד נשארו (ענקים), ועוד כי כבר נאמר על הרפאים „כי רק עין מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים“, וא"כ אין לומר כן „ילידי הרפא“ היו מיתר הרפאים, כן הר אפרים נקרא ארץ רפאים (יהושע י"ז ט"ו), כי גם שם ישבו ענקים לפניו, כי יהושע הכרית גם מהר ישראל (שהוא הר אפרים) את הותר מן הענקים, ככתוב שם.

הענקים והרפאים האלה היו העמים הראשונים שיישבו מימות עולם בארץ ישראל ובארצות הסמוכות לה²) והם לא היו מבני נח רק, כאמור, שר"ד ים מבני אדם של פני המבול³). ואם יהיה הדבר הזה זר וקשה לישמע לרבים

¹ הגדתו כי הנפילים הם מלאכים שנפלו מן השמים על כרם כבודאם מתאימה עם הגדת היונים, כי הגיגנטום נלחמו עם האלילים, וגם להטרטורים, להפינים, להסלכוס ולעמיים אחרים יש הגדות, כי ענקיהם הקרקונוים היו שונאי האלים.

² גם לעמים אחרים יש הגדות כותשבים ענקים, שהיו בארצותיהם לפניו כמו הגיגנטים, האליריים והקיקלופים ליונים, ולא על ארצי שוא מיוסרות ההגדות האלה, כי באמריקה הדרומית נמצאו באמת בקצה הנגב בני אדם גבוהים ורכים, שהם מצאצאי תושבי אמריקה הראשונים.

³ לפי הגדה ערבית נבראו הרפאים קודם אדם הראשון, וכאשר חטאו נחפזו לרוחות רעות עדת השטן וכקומם באויר, ואח"כ נברא אדה"ר, זה הוכח להגדה העברית כי הרפאים הם שוכני שואל רק שנחלף להערבים נח באדה"ר.

שחשבו להאמין, כי אהרי המבול לא נשארה כל בריה חולתי נח וכו', אגיד להם
 כי אין זה דבר חדש, כי הנה הו"ל אמר, כי בארץ ישראל לא היה
 המבול! (עי' בנבחים ק"ט, בבראשית דבר פדשה ל"ג, בילקוט שמעוני בראשית
 דמו נ"ז ובילקוט שמעוני יהוקאל ה' שס"א ובפ"ק דר"א), וכדאי היתה בידם מסורה
 עתיקה ואמתית, כי הגדה כזאת לא יעזוב איש יהודי את לבבו להזכיר וגם לא
 יקבלה מהגוי, אהרי כי מלשון התורה בפי נח נראה בפרוש כי המבול היה על פני
 כל הארץ, אם לא כי קבלו הדבר מאבותיהם מדור דור, ואם אמנם בתלמוד (נבחים
 שם) למדו את הדבר מן הכתוב (ביהוקאל כ"א): "את ארץ לא מטהרה היא לא
 נשמה ביום זעם", כפי נראה כי בדברים דברי קבלה הם, רק שמכוס על הכתוב
 בדרבם בכל ההגדות, ולולי היתה מסורה מפיסת ונאמנה בידם שלא היה המבול
 בא"י, לא היו לומדים זאת ממשמעות לשון יהוקאל, כי אך ידחו דברי תורה מפני
 דברי נביא? לפי דברי המסורה הזאת לא מתו הנפילים (יושבי ארץ
 ישראל מהמבול, כי בן נראה ממה שאמרו (נבחים שם), כי עוג מלך הבשן
 נשאר מן המבול והוא היה מיתר הרפאים, ואף שבנמרא הקשה ריש לקיש לר'
 יוחנן על אמרו, כי לא היה מבול בא"י מן הכתוב, "כל אשר בחרבה מתו", והוא
 ענה שיושבי א"י מתו מן ההבל, וגם על עוג מלך הבשן לא מצאו תחלה אהרת
 להבין אך נצל רק שישב על גג התבה והמים מסביב להגליו התקררו לו, — לא
 נצרכו לזאת רק לישב את הקבלה ואת הכתובים, אבל הקבלה היתה כי אנשי ארץ
 ישראל הרפאים והענקים בני הנפילים⁽¹⁾, לא מתו במבול כי שם לא היה מבול,
 ועוג היה מהם, כי אם לא כן אך אפשר לאמון בתורה להוציא משפתו ומכיש
 לכתוב, כי עוג נשאר מאנשי דור המבול אהרי שמקרא מלא דבר הכתוב: "וישאר
 אך נח וכו'?" ותלו הו"ל את כל דברי המסורה העתיקה בעוג לבדו⁽²⁾ יען כי כל
 יתר בני עמו הרפאים כבר נשמדו כלם מן הארץ בימי משה, כי השמידום בני שם
 במלחמת כדלעמר ואמרפל (ככתוב בבראשית י"ד ה') והעברים הקדמונים כבואם
 לשבת בארץ, ואת הנותנים מהם השמידו האמורי בכבישם את הארץ מיד בני שם
 או התערבו עמם עד שאבדו הרפאים בקרבם, ולא נותר מהם רק עוג לבדו, אשר
 שמוהו עליהם למלך. ע"כ אמרו כי הפליט שהביא לאברהם את השמועה משבי
 סדום ולוט, היה עוג, וגם שמוהו לטיטא ההגדה, כי בני הנפילים לא מתו במבול,
 אף שהכתוב עומד וצוח: "וישאר אך נח ואשר אתו בתבה". הו"ל הקשו גם הם
 בנמרא מהפסוק הזה על ההגדה ותרצו בדהק גדול כדי לישב את הכתובים, אבל
 המסורה במקומה עומדת כי עוג וכל עמו הרפאים נשארו מן המבול יען לא היה

⁽¹⁾ ראוי לשום לב בזה לרברו הוהר בראשית פ' אלה תולדות השמים והארץ: "הכיש
 מינון אינון בערב רב ואינון ג'פילים ג'בורים ע'נקים ר'פאים ע'מלקים (ר"ת נג"ע ר"ע) וכו'
 זאלין אינון ראשתארו מאלין דאתמר בהון ויכח את כל היקום." (וראה מה שכתבתי
 למטה בשם "עמלק").

⁽²⁾ נפלא הדבר כי גם אחר מגרולו הענקים של הוונס היה נקרא בשם Agāon הדומה
 לשם עוג, זאולו נחלו גם השם הזה על יד הפניקים מההודים, כמו שנחלו בדרך הזה דרבים
 הרבה.

מבול בא"י¹). ואין לתמוה על זה, כי גם בלא זה דבר ברור הוא, כי לא היה המבול על כל כדור הארץ ולא כל יושבי כדור הארץ הם מבני נח רק העמים הלבנים מן הגזע הקוקי היושבים באוה המערבית ובאירופה, אבל העמים מן גזע אחר יעיד עליהם בנין גופם המשוונה וצבע עורם, כי לא היו מעולם גזע אחד עם הגזע הקוקי. והלא יש להסינים ספרי דברי הימים מהמשת אלפים שנים ויותר, וא"כ לא היה המבול רק בארצות שבאמצע העולם² סביב הים התיכון והים השחור. הארצות האלה היו או כל העולם, כי לא היו יודעים כלל מהארצות של העמים מהראסות האחרות, ואם נודע פעמים דבר במקרה ממקום אחד מהארצות היהוקות או מאדם אחד מדאסה אחרת אמרו עליהם, כי הם מעולם א ה. וזהו סוד שבעת העולמות האמור בודר בראשית בפסוק, "הן גרית אותי היום", ונאמר שם כי באחד מהעולמות האלה יושבים בני אדם, שהוליד אדם הראשון בק"ל שנה לפני לדת שת ובאחד מהם יושבים בני אדם מזה קץ, ובעת הארצות כשבעת העולמות הנחשבים שם ויושבתן היום הרבה מהארצות ולבני האדם אשר במזרח אוה וצפון הציר הצפוני ובאפריקה, כי מרוב מרחק המקומות ומבלי דעת צורת הארץ וטבעה ותכונות יושביה, לא יכלו לצייר להם, כי כל הארצות השונות הן בעולם אחד. לפי אין לנו לצייר לנו את המבול, כי כמו המים את כל כדור הארץ כמו שרגיל אדם פשוט לצייר לו (ותוצאות האמונה הזאת הן, כי כאשר יוכח איש שלא נמחו כל היצורים בכל חלקי הארץ, או ישל ספק בכל ספור המבול ובכל יתר ספורי התורה), רק כי המבול היה שטף מים גדול מאד, שהתפשט ברוב הארצות אשר באמצע היישוב, ושם נאבדו ונמחו כל יצורי תבל. הארצות האלה נחשבו בימי קדם ההם לכל הארץ ול"תחת כל השמים".

לא פה המקום להאריך בזה, אך די לנו בדעתנו נאמנה כי כתוב בתורה וישנו מביאים³ ומשלש בדברי הו"ל, כי הנפילים יהיו בא"י בימי משה היו שרידים מבני האדם שלפני המבול, כי לא היה מבול בא"י⁴. הנפילים האלה נחלקו לפי ידיעתנו למשפחות העמים האלה לפי מקומותיהם:

¹ מלבד על ה"גנרים" שההורים שאינם רחוקים כל כך מאמצע העולם ומקומם על גבול בוש, אמרו כי היו כושים, יען ידעו את ארצם כי היא מן היישוב.
² ומה שנמצאה הגדת המבול לעמים רבים מהיושבים בקצות הארץ וגם לעמי אפריקה הפראים, הוא כפי שהוברר ע"י חכמי זמננו, יען כי נמצאים בראשי ההרים הגבוהים שרידים מהיות ורמשים שאינם חיים רק במים והעמים הקדמונים לא יכלו לפתור את החידה רק בהמצאים כי היה בזמן מן הזמנים מבול מים שפסה את כל ההרים הרמים. אבל החכמים האחרונים יודעים את טעם הרבר בלי המצאת מבול, והוא: כי המקומות הנראים היום לעינינו בתבונת היום ויבשה היו בזמן מן הזמנים עמקים והים כסה אותם ועל ידו מהפכות וולקניות נחשבו היםים ליבשה ויבשה לים.

³ כי המעין ביוזקאל כ"ב יוכח כי ראות הנמרא משם היא מרחת מתוך הכתובים, כי הנביא מדמה שם את יושבי ירושלים לדור המבול.

⁴ ואולי ע"י גוסר זומר מ"ו בתהלים המתאר, כי כל הממלכות נמוטו, הגוים המי והארץ נמוגה זה' עבאות היה משגב לארץ היהודים: "אלהים לנו מחסה ועז וכו' על כן לא נרא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים והמו יהמרו מימיו ויעשו הרים בגאותו וכו' אלהים בקרבה בל מוטר". המזמור גוסר על רעד האדמה שההרוד את הגוים וכירושלים לא נגע והמשיורר מדמה זאת לימי המבול, כי גם המבול לא הגיע שמה.

א. הענקים. מלת "ענק" ענינה בערבית צואר. הצואר הוא סמל הגאווה כמו שנמצא במקרא: "הדברו בצואר עתק" (תהלים ע"ה ו'), "והיין אליו בצואר" (איוב ט"ז כ"ג), "כמדול דוד צוארך" (שח"ש ד' ד'), "התלביש צוארו רעמה" (איוב ל"ט י"ט). בצוארו ילין ע"י (שם מ"א י"ד), וע"כ נקרא מין הכישים שעל הצואר "ענק". יען הוא נותן גאווה לנשואו¹. והאנשים הגדולים מאד נקראו בן ע"ש גאותם ונאון עוזם². העם הקדמון הזה יושב בכל מערב הירדן והעברים הקדמונים וגם הכנענים הדרושים וישובו תחתם, וכמו נשארו מהם הרבה על ההרים ובארץ פלשתים עד שהכזיתום ישראל מעט מעט, כמ"ש ביהושע (י"א כ"א): "ויבא יהושע ויכרת את הענקים מן ההר ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל עם עיריהם ההררים יהושע, לא נותר ענקים בארץ בני ישראל רק בעזה בנת ובאשדוד ונשארו. נראה מזהה שהיו עוד בימי יהושע עם גדול ולחם ערים מיוחדות כעם בפני עצמו, ואחזקן שישו ותלמי וארבע אביהם היו נשיאים להם, ולא כמו שהגלים לחשוב, כי הענקים היו מן הכנענים ורק במקרה נולדו גדולי קומה, כמו שנמצאים גם היום בכל העמים אנשים המצוינים בקומתם הגלית הגולה. גם נראה מהפסוק הזה, כי הענקים שבמערב הירדן לא ישובו במעצות ובמחולות כאחיהם הרפאים וההורים כ"א בערים, כי בפרוש נזכרו להם ערים ביהושע, ושאריתם ישובו עוד בימי ישראל בערי הפלשתים.

ב. הרפאים. מקור השם הזה הוא הדרוש רפה, שענינו הל"ט, הסר כח³. וכדאי נקראו בן לגנאי ע"י העמים המאוהדים אהרי שהורישום וישובו תחתם ונתחלה נקראו בלי תפונה בשם המורה על גבורה (אולי נקראו גם הם "ענקים"). מקום העם הקדמון הזה היה בארץ הבשן באמ"ר (בבדאשית י"ד ה'): "וכו את רפאים בעשתרות קרנים" והיא עשתרות עיר ממלכת עוג מלך הבשן, שהיה שורד מהם, ונאמר (בדברים ז' י"ג): "הבשן ההוא יקרא ארץ הרפאים". המה היו בני האדם הראשונים, שיישבו בארץ ההוא עוד קודם המבול, כי גם בארץ הבשן לא היה המבול, ונשארו שם עד שהכזיתום בתחלה בני שם במלחמת גדלעמר ואח"כ האמרי כבואם לשבת בקרבם, אך בסוף נעשה שלום ביניהם ויתעריבו וכו' ויקמו להם יחד את עוג למלך על הממלכה האמורית. השם רפאים התפשט פעמים על כל העמים הענקים כמו שנקרא הר אפרים ארץ רפאים (יהושע י"ז ט"ו), והעמק שאצל יהושלים מנגב נקרא "עמק רפאים" (יש"ב ה' י"ח), ושרידי הענקים שבימי דוד נקראו "לודי הרפה" והרפאים הנזכרים בכרית בין הבתרים גם הם המה הענקים שבעבר הירדן ומה, כי מן הרפאים שבמורה לא היה עוד כל זכר בימי ישראל והא"מ"ם והדמוזומים נקראו גם הם רפאים בעדות התורה (דברים ז' כ'). העם הזה לא יושב בבתים ובערים כ"א במערות ובקני הסלעים הנמצאים עוד היום בארץ הבשן שחם מעישה ידחם, כי בלעדיהם לא נודע מי עשה אותם. ומה נראה שהיו במדרגה נמוכה מאד בקלוטורה בהרפאים

¹ ובוה נראה לו לפרש את המקרא הסתום בשירת הבורה: "צבע רקמתם לצוארו שלל", כלומר לענקים שבשלל. הענקים ששלל מעל צוארו החללים יהיו בעלי צבע רקמתם, מהאבנים הטובות השונים, או לצוארו שלל ר"ל לגאות ולתפארת השלל, כלומר לכלול את יפוי.

² ואולי השם "גגנט" להענקים של היונים מקורו בשם ענק, כי אות ע' מכבאה בשפת ערב פעמים כמות ג' שלטו.

³ וזה שנתן ישיעה כפי הרפאים (ישעי' י"ד ר'), "גם אתה הלוית כמינו".

באוסטרליה ובאפריקה ההדומות, וע"כ נשמדו בנקל מפני האמרי, שעמדו במדרגה גבוהה מהם.

בשם הפאים נקראים במקרא כל העמים הקדמונים שנישמדו מתחת השמים וירדו לשואל (בישע"י י"ד ט/ כ"ז י"ד ו"ט, בתהלים פ"ח י"א, במשלי ט' י"ה וכו"א ט"ז), ופעמים נדרף השם הפאים עם השם שאול, כמו, "ואל הפאים מעלותיה" (במשלי כ"ו י"ג), "הפאים יחוללו" (באיוב כ"ז ה). טעם הדבר הוא, יען כי הפאים יושבי ארץ ישראל הראשונים היו נודעים בקרב הגוים לאנשים העים והטאים כאבותיהם שלפני המבול, ע"כ היו למשל ולשנינה בישראל ובעמים וקראו בשם הפאים את כל המתים הקדמונים אשר בשואל, כי הפאים שנישמדו מא"י ואבותיהם שנכרתו במבול ירדו לשואל. ע"כ אמר ישעיה למלך בבל: "עוד לך הפאים", כי ירד שואלה כמוהם, ובסמן כ"ז אמר על הפאים: "מתים בל יהיו, רפאים בל יקומו, לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו", "ארץ רפאים תפיל", כי הפאים שנישמדו בזעם ה' וילכו לשואל כדור המבול עד שלא נשאר מהם כל שריד בימי הנביאים, היו למלה בפיהם כל הימים (א). עוד נראה כי גם מה שישבו הפאים במחלות עפר ובמערות ולא בכתים גם להם לקרוא בשמם את הרשעים יושבי שואל.

ג. האמרים. המה היו הפאים יושבי ארץ מואב לפנינו, כמ"ש בדברים כ"ו, ובבראשית י"ד כתוב כי ארבעת המלכים הכו את האמים בשוה קריתים, והעיר הזאת היתה בנחלת בני האובן ישייתה בתחלה חלק מארץ מואב בטרם נבשה סידון מידם. מזה נראה כי ישבו האמים בכל גבול בני מואב העברים. בני מואב הדיישום וישבו תחתם, כמ"ש בדברים שם, ואח"כ לקח האמרי מיד העברים המואבים את חצי ארצם הצפונית, כמו שלקח את ארץ נענן מיד יתר העברים. גם השם אמים איננו שם העצם לעם הזה כ"א שם התואר ונקראו כן בפי המואבים, יען היו אינמים למראה ופילו אימה ופחד על רואיהם כנבהם.

ד. הזמזמים. הם הפאים שישבו בארץ בנידעמון לפנינו והעברים בנידעמון הדיישום וישבו תחתם כמ"ש בדברים שם, ואח"כ לקח האמרי גם מהם את חצי ארצם המערבית עד נחל יבוק, כמו מכל העברים (יהושע י"ג כ"ה ושופטים י"א י"ג), ומידם לקחה בני נד בימי משה. הזמזמים הוכו בראשונה כאחדים האמים ע"י ארבעת המלכים בימי אברהם ככתוב בבראשית י"ד ה' ושם נקראו וזו"ם. מקור השם הזה הוא בשפת ערב, כי וזאזיה ענינו בערבית: אנשים שפלים, והעמונים קראו כן את הענקים שבארצם לגנאי, תחת שהם התפארו בנבט קומתם.

ה. החוררי. גם המה היו עם קדמון כהרפאים, כי הנה הכם כדלעמך וחבריו עם הרפאים אשר בבשן ועם הזוהים והאמים יחד. ואין לומר כי החוררי הזה הוא בני שיעיר החוררי, כי הלא בני שיעיר לא היו עוד גוי בימי אברהם, כי שיעיר ועשו היו בדרך אחד ושניהם נעשו יחדו לעם אחד בזמן אחד, כמו שנראה ממה שנחשבו בני שיעיר אצל בני עשו, כי שניהם באו לגור בזמן אחד בהר שיעיר. ועוד הרי לקח עשו

(א) אולי מזה בא מה שקראו אח"כ לעמק רפאים, "תפת", שהוא שם השאול וענינו בלשון ערב הרלקה ותבערה, ושם העצם של הגו הזה, "גי-הנם" נעשה אח"כ לשם השאול, יען כי היה העמק הזה מקום הרפאים לפנינו והרפאים ירדו כלם שואלה; ע"כ נקרא העמק הזה בשם השאול "תפת" והשאול בשם העמק, "גי-הנם".

את אהליבמה בת ענה בן שעיר לאשה¹. וכן אליפו בן עשו לקח את תמנע בת שעיר אחות לוטן לאשה, וא"כ גם בימי עשו לא היו עוד עם, ואך יאמר עליהם בימי אברהם כי כדלעמך הנה את החרי, בהרם שעיר עד איל פארן אשר על המדבר, שנראה מלשון הוואת כי היה עם גדול? עוד האיה כי החורי אינו בני שעיר כי הלא נאמר כדברים ב' י"ב: "ובשעיר ישבו התרים לפנים ובני עשו דרשו וישמידם מפניהם וישבו תחתם, ועל בני שעיר לא יוכל להאמר כי ישבו שם לפנים, כי הלא לא באו לשבת שם קודם בני עשו. ואך אמר כי בני עשו השמידום, הלא בני שעיר לא נשמדו כי אם ישבו בשלום בהר שעיר עם בני עשו כאחים, כמו שנראה מכמה מקומות. יש אשר נזכרו במקרא כעם מיוחד כמו ביהוקאל כ"ה: "ען אמור מואב ושעיר וכו'" ושם פסוק י"ב: "ען עשות אדום", וא"כ היו בני שעיר חיים וקמים כבני עשו. והחורי שהיו המלכים בימי אברהם וא"כ השמידו אח"כ בני עשו מהר שעיר היה עם קדמון מהנפילים, שישב בהר שעיר בימים הראשונים כאמרים בארץ מואב וכהמומים בארץ בני-רעמון ובהרפאים בבשן, ומה שנקראו שעיר ובניו, "החורי" כבראשית ל"ז הוא יען כי התישבו בקרב החורי, כמו שכתבתי בהקדמתי, כי כל משפחה שבאה לשבת בקרב עם נכרי נקראה ע"ש העם הזה, כמו שבא והיולה וארם. ע"כ נקרא גם אחד מבני בניו של שעיר, "חורי" (כראשית ל"ז כ"ב). טעם השם הזה הוא: כי העם הקדמוני הפראי הזה ישבו בחורים ובנקיין הסלעים כאחיהם הרפאים בארץ הבשן.

ו. הקניזי. הנילים לחשוב את העם הזה לבני יתרו הותן משה ככתוב, ובני קני הותן משה" (שופטים א' ט"ז): אבל באמת אין העם הזה מבני יתרו לבה, כי הלא הקניזי נחשב בבית בין הבתרים בתוך עשרת העמים שהוכתחו לאברהם. גם מדברי בלעם עליהם (במדבר כ"ד כ"ב) נראה שהיו בימיו עם שלם ככל העמים ולא יתרו ובני לבה, כי הלא הציגם מול עמלק, לכן נראה כי גם הקניזי היה עם קדמון מיושבי ארץ ישראל הראשונים. מהמקראות שנוכחו בהם הקניזי נראה, כי לא היו עובדי אלילים ולא היה להם דבר עם הננענים שגנזים ולהפך: הם התחברו תמיד עם ישראל ויעזרו להם נגד אויביהם, וגם ישראל התישבו עמם. בשופטים א' ט"ז נזכר כי התחברו אל בני יהודה ותישבו בקרבם בנגב. ביש"א כ"ז י"א כתוב שהיו מאת העמלקים עם בני יהודה יהודי. באשר הלך ישאל להבות את עמלק הציל בתחלה את הקניזי הוישב בקרבם (יש"א ט"ז ו'). ונראה לי שהיו מתחסיים לבני קין בן אדם הראשון והם באו למערב אזיה מארץ חורו אשר שמה נלה קין, לפי ספור התורה, אחרי חטו את הבל, כי ארץ נוד (כראשית ד' ט"ז) היא יהודי, הנקראת בפי העמים הנודיה או אינודיה ושם קבלו את דת בודדה א² הראשונה בטרתה שיהיה דומה לדת הנוצרים, וע"כ דבקו ביהודים לבל יתערבו עם הננענים עובדי האלילים. מהם קבלו העברים את ההגרות על דבר קין, קין קלל מה' להיות נע נוד בארץ וכן היו הקניזים יושבי אהלים וטודים עם עדריהם ולא היתה להם רשות לפי מסורה

¹ כי ענה הזה איננו בן צבעון שמצא את הומים, רק ענה הראשון בן שעיר הנזכר בכראשית ל"ז כ': כי משפחות בני שעיר נחשבות שם כסדרן: "בני לוטן וכו' בני שובל בני צבעון בני ענה בני דישן" וכו' ואצל בני ענה הזה כתוב, "ואהליבמה בת ענה" (שם פסוק כ"ב).
² כי בודדהא כפי הנראה לא המציא את דתו רק השיבה לקדמותה ויושבי חורו הראשונים

לא היו עובדי אלילים כמו שנשתחו אחרי בן.

שבדיהם לישבת בערים (ירמיה ל"ה), וכן לא ישתו יין, בהיותם בעיני עצמם כמנומים ומרצים עינם, כי לפי המסורה עשה קין תשובה וקבל עליו את עניו ¹. ויען הבטיח ה' לקין, "לכן כל הורג קין שבעתים יקם" נהדרו ישראל מלהיע להם, וע"כ מצא שאול לנהוין להפרידם מתוך העמלקי לבל יסופו עמהם. והאות שיטם ה' לקין הוא שגוי פני הראסה המונגולית מפני הראסה הקוקית. ואולי באו הקינים מהודו הפנימית או הצפונית ונחשבו להראסה המונגולית, כי בני הודו החיצונה הם מהראסה הקוקית. בתוך הקיני הזה התעברו אח"כ מרע העברים והיהודים, ע"כ נחשבו בסוף לאחת ממשפחות היהודים. מקום הקיני היה בנגב יהודה כמו שאבאר בשם הזה אצל העברים.

ג. הקינו הנוצר בכרית בין הכתרים — "הקיני והקינו והקדמוני" — הוא החרי הקדמוני הנ"ל, כי לא נמצא זכרו במקרא במקום אחר רק פה אצל הקינו, וע"כ היה אליזבו בן עישו בן שיטמו קנו וגם אלוף היה בחר שיעיר שיטמו אלוף קנו. גם זה ע"ם הכלל הנ"ל, כי כבוא בני עישו לישבת בקרב הקינו נקראו קצת מבני קנו, כמו שנקראו קצת מבני שיעיר החרי מטעם הזה. ונראה שהיה שם העצם של העם הקדמוני הזה קנו ולא נקראו חרי רק מפני שישבו בחורים. לפי זה גם ארין בני עישו הובטחה לאברהם ונתנה לעשו, כי גם הוא מבני יצחק, וזה שנאמר ביהושע כ"ג ואתן לעשו את הר שיעיר וכו'.

ה. הקדמוני. השם הזה איננו שם העצם רק ענינו יושבי המורה כמו הם הקדמוני (ביואל ב' כ), ואולי הם האימים והזוממים ויטבי מורה הירדן.

ז. העמלקי. גם העם העו הזה לא היה מבני עמלק בן אליזבו בן עישו לבד, כ"א היה קדמון מאד בהרפאים ² ואחת ממשפחות אליזבו התחברה עמהם, ע"כ נקראה על שמם. כדלעמך והמלכים שאתו כבר הבו את "שדה העמלקי" ובלעם אמר על העם הזה ראשית נזים עמלק ואיך נוכל להשבוה לצאצאי נכדו של עישו? התורה צותה למחות את זכר עמלק מתחת השמים, וכן לא היתה מצוה על בני עישו שהחזירה על שלומם. אולי היה העם הזה פליטי הרפאים שנמלטו מפני האמרי והעברים למדבר ערב, ובכל עת מצוא התנפלו על העברים ועל יושבי נען להניחם, לנקום מהם נקמתם, והתורה ציתה להכריתו ולהאבדו, כמו שנמחו הרפאים וזה המבול על רשעתם. להם לא היתה ארין קבועה, רק היו נודדים בכל ארצות ערב ממדבר שיר עד ארין הוילה אשר בנגב ערב, כי הלא המה התנפלו על ישראל ברפידים אשר במדבר שיר אצל מצרים ושאלו הכם עד הוילה. הם התחברו בכל עת עם אויבי ישראל להצר לישראל.

¹ לפי הנודע באו גם הצוענים הנודדים בכל ארצות אירופה מארין הודו, וגם הם לפי מסורה שבדיהם הם נודדים בארצות כל ימיהם בלו מנוחה וכלי ארין אחוזה. ואולי לא אחיה בן המתמיהים אם אעור כי אולי השם צגג'ים, שנלאו החוקרים עד היום הזה להראות לו מקור באמ, מקורו מהשם קין בחלוק ק' בצ' הרגול בלשונות אירופה ובחלוק ו' בג' מאותיות נוס'ק, ששתיהן נקראות במקצת הלשונות באות ג' הצרפתית, ויש עוד להעיר כי שלש המלאכות שהמציאו לפי התורה שלשת בני לטף ובל ויובל ותובל-קין: וישבת אהלים וחריש ברזל ונחשת והפישת כנור ועגב, שלשתן נמצאות עד היום הזה בהצוענים וגם ביהודים הרפאים שבמדבר ערב המתמיהים לחבר הקינו, וראה בספר, "הארץ הקדושה" לר' יוסף שווארין במאמרו ע"ד יהודי חבר.

² בזהר פ' בראשית נחשב עמלק בתוך הנפילים, הענקים, הגבורים והרפאים: מזה נראה כי גם קדמוני הרגישו כי העמלקי לא היה מבני עישו לבד, וכן במצבת אבן של סנחניאן ה' הכנעני נחשב עמלק בתוך העמים הענקים שנלחם בהם גבור הכנענים.

כי באין להם ארץ קבועה היו חיים על הדבם והיו נמנים לצאת הלוצים בשכר עם כל צבאות העמים בצאתם למלחמה, ומחיתם אותה שלל ורצה ולא הנם צותה התורה להשמדם. מקור השם הוא עמק כי ישבו בעמקים אשר סביב הים האדום והל' נוספת לבנין השם, כי היא מאותיות השטף וכן הרי' מיטמשת לבנין שמות כמו דמשק וכן המ'. וראה עוד מה שכתבתי בשם הזה למטה בחלק העברים.

י. יושבי סדום ועמורה, אדמה וצבואים. לא נזכר בתורה מי היה העם הזה ויש לשער, כי גם המה היו עם קדמון ממיטמעות הנפילים. כן נראה ממעשיהם הרעים והנשחתים שהיו שרוד מדור המבול. כן נראה גם ממה שחכום מלכי בני שם עם הרפאים והאמים והחזיים והחזיים יחד. וממה שנאמר על הנענני: „כי מקומם היה עד בואכה סדומה ועמורה וכו'“ אין להביא ראיה כי היו נעננים, כי הלא נאמר על בני יקטן: בואכה ספרה וכו' שהוא בארץ אדם כמו שאברהם בה, וזה ברור שלא ישבר בני יקטן באדם: רק עד ולא עד בכלל. וכן כבני ישמעאל כתוב: „יושבו, בואכה אשורה“ גם זה לא עד בכלל כי לא ישבו בני ישמעאל במבול אשר.

ע"ד יתר העמים אדבר בפריקים הבאים.

גֵר וְתֹשֶׁבֶת.

אֲשֶׁרֵי הָאִישׁ הַגֵּר הַיָּמִים
וְרַחֵם אֶתְּךָ חֶסֶד וְרַחֲמִים,
כַּמְגִּירוֹ סָבִיב וְיִצְאָ מִנְּתָמִים,
אֲהַבְּכֵם וְהַעֲמִים כָּל הַיָּמִים.

תֵּשֶׁבֶת וְתֹשֶׁבֶת בֵּין תֵּשֶׁבִים,
בְּאִשֶׁר רוּחַ אֶתְּךָ לְכֹלֶם
קָדוֹת אֲהַבְּכֵם מִקִּים לְעוֹלָם
כַּמְגִּירוֹ שְׁלוֹמִים חֶם מִשְׁלָבִים.

וְאִם רוּחוֹ תֵּשׁוּב לְאַלְהֵיכֶם
אֲשֶׁר נִתְּנָה בְּכֶרֶם מִשְׁבֹּב,
מִוֹרֵעַ בְּדַמְעָה מֵא יבוא
קִרְבָּה בְּתוֹךְ שְׁעָרֵי גְבוּלֵיכֶם.

וְאִנִּי תִפְלֵה גְאֻלִי וְגוֹרִי
גֵת קִרְבִּי לְמוֹת שְׁנֹתֵי,
קִדְמִי בְּתֵשֶׁבֶת כְּכָל אֲבוֹתֵי
אֲנִי אֶלְהֵי וְיִשְׁעֵי וְאֹרֵי.

מַעֲדָל בְּרִי' בִּימֵי אֲרַמְעֵי.

גֵר אֲנִי בְּאֶרֶץ זָכְרָה
כָּל הַיָּמִים כִּי נִשְׁמָתִי
כַּמְגִּירוֹ אִם כִּי יִצְאֵתִי
עָבִי אֲבֹד לְשָׂאֵל מִתְּהֵה.

אֲשִׁמֹר דְּבַרִּי כַּמְגִּירוֹ אֲתַבְּנֵן
מִיָּוֹת לְגֵר בְּאֶרֶץ לֹא־לוֹ
אֵיךְ לְבָנוֹת בֵּית וְבוֹלִילוֹ
מִקִּים מִשְׁבֵּנו שְׂמֵה לְבוֹנֵן.

לִלְי תוֹפֵעַ עָלָיו נִהְרָה
וּבְאִשֶׁר יִלְו יִמְעוֹל מַעַל,
עֲלוֹהוּ וְעִבּוֹר מִס קַעַל
וְאֲחֵרוֹתָיו תְּהִי כַּלְעֲנָה מְרָה.

גַּא גַּא כַּלְטָמָא וְקָרָאוּ
מֵה אֶתְךָ יְרִימוּ קוֹפֵם,
לֹא יִתְהוֹרֵהוּ לְגוֹר מִפְּאֻהֶלֶם
כַּאֲב בְּלִי חֵשֶׁד וְרַדְפֵהוּ.

י"י

מצבות אדריאנופול.

ע"פ מכתב ר' אברהם דאנן לר' דוד קייפמאן.

Constantinople-Haskey, b. 22. Novembre 1898.

ליד ידי החכם היקר והנכבד שלום.

את מכתבך הגלוי מיום 898 ¹⁵ קבלתי ותאודנה עיני בראותי כי קם זואל למצבות ארין תוגרמה. באמת עסקתי זה זמן רב בהעתקתן ורבות מאלה הדפסתי בספרי „תולדות בני אברהם“ במכה"ע שלי „זוסף דעת“ ובמאמרי אשר ראו אור בעתונים „Rövue des études juives“ „Jewish Chronicle“... אולם עוד נמצאו כמוסות עמדי כתבות אחדות אשר העתקתי מעל מצבות אדריאנופלה זה בהמש ועשרים שנה, כי או החילוני לחקור על זמן שי"ע, ובהפצי לדעת את מצב ההושכלה בימים ההם שמתו את לבי לדעת בפרט את מעמד הישפה העברית אשר נשמדה במצבות בית מועד לכל חי בעיר אדריאנופלה, ולכן נתתי את פני בימי ילדותי ואעתיק כשתים עשרה כתבות מבית הקברות ההוא, ומי יודע אם לא כירב היו בלות ואובדות בארנו כתיבותי לולא שמעתי את קולך יד ידי עתה ויעל זכרונן לפני, ואחפש אותן ממסמוני והנני מעתיק אותן פה למען תתן להן מדור בקובץ על יד היוצא לאור ע"י חברת מקוצי נרדמים כאשר פצה פיד ¹. עתה ידאב לבי כי לא העתקתי בימי נעורי יותר מאלה, אך לא בי האיש, כי אם זאת היתה בעוצרי כי לא ידעתי בימים ההם אשר יקום גואל להעתקותי אלה ולא אינע לדיק ולא אלה לבהלה. ועתה כי המצאת לי מקום להדפיס דברים כאלה, עוד אשוב אנכי ידי להתעסק בהעתקתם מבידיק בקוסטנטינופלה, אך לא בימי ההרף כי קשה מאד למצוא שמה מהלכים על הגבעות בעת סגריה וסופה והימים קצרים ועבודתי רבה מאד, אך כבוא האביב הקרוב יהי האות הזה, ואולי אמצא שמה גם את מצבת הרופא ר' ישראל קונייאן אשר אליה נכספה נפשך. ובלבתי לעיר אדריאנופלה אילי בסוף הקיץ הבא אשים את לבי גם להעתיק מצבות רבנים רבים.

שים אעתיק את י"ב המצבות האלה אקדים להן הערות מספר :

א. יש באלה אשר לא העתקתי בהפצי גם את יום והדש הפטירה (כמו : Nr. 1, 5, 7, 10), כי בימים ההם רק אל אופן המליצה היתה מנמתי ולא אל קורות הימים.

¹ להיות שומעטו המצבות האלה מספחן אל חוברת מיוחדת ולתת להן מדור בפני עצמן בקובץ על יד ושלאל לאחר את מועד צאתו לאור אמרתי טוב שיקוצו וירגשו שוכני עפר האלה בהופיע זכרונם במאסף „האשכול“.

ד"ק.

ב. באמת לא נזכרה תחלתו למצוא בהן שפה יפה ומליצה נמרצה, ובפרט :
Nr. 4, 5, 8, 9, 10 והטעמות גם כן לא הדבריה לשיון עלנים כי עוד לא
נשתתה כמו בימי ירדת השפה והמדעים בתנומה מימי שיצ והלאה.

ג. לפעמים אין נקודות להבדיל את החזוים, כמו : Nr. 6 (אכן, התבן,
האין, און).

ד. על Nr. 3 יסתיג לבי בשפק מדוע נרמו בדרה שם, "עקב" בעוד הנקבר
שם הוא, "שלמה" (קאמונדו). אך יען כבר עבר כהצי יזכר שנים מיום ההעתקה,
לא ערתי וזכרתי למצוא פתרון על השאלה הזאת.

ה. קרוב להאמין כי, "אברהם הלוי" הנזכר פעמים (Nr. 8, 9) הוא איש
אחד, וא"כ ממה אשתו בשנת התנ"ד, ובנו נפטר בשנת התנ"ה.

ו. "אשתרוק גיזון" (Nr. 12) הוא (לפי קבלת הוקנים) אביו ד' אברהם גיזון
(רוב באדריאנוספלה) אשר על אדותיו דברתי בארוכה בספרי, תולדות בני אברהם"
(צד 123) ובמכת"ע שלי, "זכר דעת" (צד 97 גם 198).

שנים שנים קנצו למלך, אמר לנלות את אונך כי יש אתי בכי איה שירים
אשר אירום זה :

1. בקשה לר' יוסף ברבי אברהם בן נ'קטילה (תחלתה, "אלהי נדך אשפוך
תפלה", וסופה, "בעת קראי ושפני לך תפלה").

2. עוד לנו שיר על עיקרי האמונה (תחלתו, "בראשית כל יסוד הבן לסודך" ¹
וסופו, "לנגד מעלה ושכר השמחה").

3. עוד לו יותר מן 30 מכתמים (יזכר בעלי שתי דלתות) על ענינים שונים
(כמו: החומר התחתון, ד' יסודות, ד' זוחות, מוג האדם, איברי הטף, הנהגת הבריאות,
האכילה, השנתה, הקרן, המטגל, הקיור, צורך הנקבים, יין, ירקות, מטעמים, וכו' וכו').

4. פיוט על " ספירות לר' אברהם בן יצחק (ראשו, "מי חכם ויכן לה"
סופו, "לא נמוג לבם בכל זאת").

5. שיר למלאכה הרוקיעה (Alchimie) לר' אברהם וישע (ראשיתו, שמעי
נא הכמים מל" וסופו, "כי בא עת רצון והשוועה").

6. עוד לו שיר (תחלתו, "אם תרצה לעשות סהורה" וסופו, "משמיע טובה
וישוועה").

7. שיר לר' שלמה (ראשיתו, "אשר יבחר בטוב" וסופו, "עדי נצחי וזקדים").
ועתה אם יש את נפשך להדפיסם בקובץ על יד או במחברת אחרת עם
הערותי, הודיעני נא ואשלח לידך את העתקתם.

אצפה לתשובתך. כהפי בשרדות בית מדרשי, הנני דושו"ט ומכבדך כערכך
הרם, אברהם דאטן.

¹ השיר היה הוא לר' מאיר אלדקי אשר פתחו אל ס' שבלו אמונה אשר לו. ד"ק.

וזאת העתקת י"ב המצבות מאדריאנופלה:

ה.

נפשו מפורדה ומתקדשת
עלי ארץ הלא לאטני שבה (צבא ?)
דעו כי הנם מזורה הרשת
בתת את ירכי ומטני צבה
היא האשה הנצבת והיא מרת הזה
מי אלגואר אשת הרי יצחק די
טארנטו יש' התנ"ב.

ה.

אשרי יאמר זה מקומי מיום אשר נבראתי
על כן אומר ישכבה עמי. אל הארץ אשר
יצאתי

משה משולם התנ"ב.

ו.

על זאת יחרד כל לב דוי כי הלך הלכתי
לארץ ציה בתוך הקבר ותחת אבן ומכין
שבתי עם יורדי עפר ועזבתי משכן ביתי
הרב כמו יעד ובית התבן אויה לי כי
נרתי מקום תנן זאת נחמתי בעניי כי כן
דבר המלך לזכר פועלי האון ואתחנן
למול קוני ישים מנת חלקי בנן עדן עם
צדיקים וישרים ואנשי סרי און: ה'ה הנבון
המעולה כמהר' רחמים בכ"ר שבתי נחום
עדן נפטר ארבעה עשר לילה אחר
שנת התנ"ד והיתה מנחתו כבוד.

ז.

עת אשבת נחת (!) ביושבי תבל
ישו בעל כל הון בנילת תבל
שרקו ונעו ראש והיה תבל
עת אשכבה תחת בארץ תבל
שרקו ונעו ראש והיה אכל
מלכה ... התנ"ד.

א.

על זאת יחרד כל לב דוי על אשר נגד
מארץ היים ומנחם אין לי כי רהק,
אנשי לבב אל תתנו פונת לדמעת עין
כי משכן לו בסלע חק, אשר נשמה
באפו יול דמעה ואבן מקור תועק אשר
אהבתי את יצחק, יצחק אשכנזי יש' את"ן.

ב.

מה יתאונן אדם החי יראה לעינים
איש תם ובן איש חי בתוך עפרים
עוד כל ימי עולם נסתר מעינים
כמו הולם הולם והוא בשמים
הלא כה דברי שוה קר"ת (?)ים
לאיש חכם כזה מום ומזומים
ימה בן מזה לתושיה כפלים
מודבה ביסורים והולה מעיים
קשים ומרורים ממתנים ועד ירכים
זכה ויכה לעדת אל בשבוע פעמים
ימים וגם לילות בתורת אל לא נתן שינה
לעינים
דקא ספו ליה מיון המשומר בשופרו (!)
להישיש הוקן ונשוא פנים הח' המרומם
כהר' ברוך אשכנזי נ"ע נפטר יש' שבט
התנ"ב.

ג.

קינה ואיעדה ודימונה (?). עד אחרית שנה.
ומי מנה. עפר יעקב
יבכו כל הזכי לו. בסלע משכן לו. ומי
יעבור ולא הביט אבן ביעקב
הישיש ונבון ומעולה כהר' שלמה קאמונדו
נברת יום א' א"ב סיון התנ"ב
נעתם אור גלילו. מצד כל בן גילו.
ובמקום כלילו. נחשב יעקב
ראבוי ואמו. יבכו על יומנו. על כי מתוך
עמי. ויברח יעקב.

(1) כתובות נ"ט. (2) מלשון הכתוב והושע מ"ו כ"ב: וקינה ודימונה ועדערה ואולי ר"ל ורמקונה כדרך משורריהספרדים אשר יום רב להם במליצות כאלה מימות ר' אברהם בן עזרא ובני גילו עד היום. ד"ק.

מעיר כעשב הארץ

נער וזקן לפי כבודו

יצחק אוניאלו התניח.

יא.

הגו מתי שחק עלי יום צד ואור לא

יכלו לזרחה *

יום בו אשר נטמן ידוד האל בתוך אישמן

ועפר תחה

אם (עם ?) הזמן אייב אשר שלה יד

אדו באיש רב כה

ישר וגם תמים בכל פעלו לזאת כל

שמחה אונה

איך בית נקי כפים ובר הרושם מעון תנין

ומלאו הזה

לא מת אבל נפשו תהי עולה כמו קרבן

ריח ניהוה

שאלו נתנו אל בעולמו בופר על עמו סלחה

החכם המרום כה"ד פסה גאלדיטי נפטר...

שנת התל"ו...

יב.

קדוש יאמר לבדר וטה ישכון מהיצת

ישני עיר חברון : בעבור תהי לבני וחרון.

כי תכתב זאת לדור אחרון. חי מארץ

תצמיח יעלה מעל במעל בית חרון *.

י"אה יראה לריח ניהוה זה קרבן אשה

כקרבן אחרון. זה ציון משכן כבוד מטה

נבון ומעולה כה"ד אשתרוק נירון ומ"כ

ביום י"ה להי סיון משי התע"ד.

ה.

מבנות השיד שיה פגעים ⁽¹⁾ מתעוררת

קול נתנה (מתוך) בן ומבין צמרת

המול בעין רענן, היותי מסותרת

והיום עליו האשו, אבנים כותרת

דעו פעלי תלין, נפשו תפארת

כי לא בעסקי, הזמן אני סוחרת

ותצא לאה היא, האשה הגדולה ⁽²⁾

במעשיה עובדת, את השם במצוות

ובמעשים טובים הנכרת

מי לאה אשת הנבון ומעולה מהי

אברהם הלוי יצ"ו ביום כ"ג לחדש

אלול שנת התמ"ד.

ו.

איך נכרתה נפש התלמוד אשר לא היתה

פושעת

לא מצאו אנשי זמן בו חטא לבד כי ננעה

ידו בעין הדעת

התלמוד הנעים אלעזר בן הנבון ונעלה

אברהם הלוי נר"ו

נפטר בק"ש יום ב' י"ג יום לחדש אב

שנת התנ"ה.

ז.

.....

..... והטמן בעפר

כבוד כדוה נדיבו עם וישם

הפ" : לא עתה יבוש בית יצחק

ולא יהפ" : כי בא יבא ולא

יאהר בתקוץ יופ" : ויציו.

(1) כזמור ויהי נועם הוא שיר של פגעים ע"י שבועות מ"ו ע"ב. * מלשון הכתוב בראשית כ"ט מ"ו : שם הגדלה לאה. (2) ר"ל אשר השמש והירח אספו בו נגהם. * תפש בלשון הפקרא יהושע י' דרך מעלה בית חרון והוא העליה לבית עולמו האחר מל' תרגום חרון בזמן אחר והוא העולם הבא.

יהוה

שירים לאמנים.

מאת

א. ליבושיצקי.

III.

ישנים רבות פרתי שלו פאהל קמון
שגינות לעצים למשכן לי בניתי,
ובקמל צפרים מעלות דהשחר
עד היצמלהל שאלאן הייתי.

מישאון המנת נרת ומבני האדם
נכתי אל העשר, אל בעלי הכנה;
מה אהבתי אותם, את חברי אלה,
מה חמדתי שיהם מעלי הענף?

מאשר אז הייתי - ונבואי אתי,
יורה קמנה נעיתה, דבמון בשפוד
ופצודי לפי כני לך לעד.

אז החלתי לראות באור פגוד
את כל אשר חני על פני האדמה,
אז החלתי את להיות לי הנשמה.

IV.

לעזב את העיר ולשוב אל הקבל
במקן שפתומך פתייתי חישי;
"חיי אשר - היתה המיד לי אמרתך -
רק בגני האדם למצא לו האישי".

"גוד האדם - עולם מלא שירה רמה,
"מלא סודות פלא, רמזי אל לרב;
"אהב את האדם ונאבתה אותו
"הראה בו רק נעלה, המצא בו רק טוב". -

"דע, כי כל הקבל נתן אל האדם
"ועליו ליעק הימב את לשד החיים
"עם כל הענגינים כל עידני היי;

"שוב נא אל הקבל, שוב אל האנשים,
"אהב פאהב אותם ומסל שמים
"ומעדני שירה המצא כם לך דיז" - -

I.

המדת לבי חני הרבה חלפי ישנים
מיים פרודתנו בין עציד העשר;
נפעם ובלב רגיש ממך אז נפרדתי,
גם על הוד קנה נכרו רשמתי צער.

יבר העננה רגזה בין אצבעימי,
הנה לא יכלתי אז להוציא משפתיה;
אבל עקרת נפשך - אם כי לא שמעתי -
הימב לי הגידו חרטי עפעפיה.

הנה לא השמענו: מי שלמה דברים,
עת שני לכותנו לנו גלוים
ואת היית הן פמוחה כי לא אענבה;

גם אני ידעתי כי איש מן הנברים
בחלקת פיהו ומלבושיו העדוים
לא יקנה מני לא יושב נצח לנבר.

II.

עקת באתי, יורה קמנה, נעיתה, טובה!
מישט בפרמקים על פניי הסער
שגתי נדבא, עוף וכלי הנשדחים,
אל הבן הנשט, אל עציד העיר.

נלכה נא, אהובה, נצאנא בעערה;
שפה דך אספר כל הפרות אותי
מיים שגפרדתי, ישם לך אשפך לבי
גם נמתי העשל שפלא את פוסי.

נצאנא הנערה? פה לא אוכל דבר,
פה לי צר המקום אזור אין לנישקה;
בא! פן אהבך בין המון החללים,

חללי בת-עמי שתולעים, רמה,
אכלות אותם מיים וגם אחרי מיתתם
אינן נתנות מנוחה לאלה האפכלים -

את לשוא השבת כי תחת פתנת זכה
 ידפק לב חם מלא רגשות, חושים רמים;
 את, הוי, לא ידעת כי תיד הרבה
 תרצח נפשות נקיים והנה מלאה דמים...

את דמית לבטח ובמתיחי אותי,
 כי אור ההשקלה האיר בל הארץ
 ובאור זה המעורר יהיה גם לי אור --

פסילהו הירבעת כי גם לזה הננה
 ישבים רצחתי נפש, מרבים שוד וקרין
 וצלים גויות אדם יחד עם בשר שורו--

VIII.

את אמרת לי תמיד בשבתי עוד בעור
 ובלחישת עציו עדני לי מצאתי,
 כי העולם מלא רעה, חכמה רבה
 ואם אבקש אשרי - אצא מספתי

האפלה ואבא באנשים ואצלם
 אני צרוה ללמד, ללמד הרבה תבונה;
 ואני האמנתי לה קוספת קטנה,
 ולכל אמרותיה ואעזב המלונה -

אשרי, שלות נפשי, כל שרעפי געותי,
 כל סחמדי לבי - הפל, היה, עזבתי
 וקבל מלא תקות אל "העולם" שבתי - -

ילדה, ילדה רעה, למה רפיתני?
 הירעתה כי הם היטב לא למדו?
 ולמה לי חקמתם אם הם ביה בנדי? -

IX.

את לא תאבי להאמין כי אני עמלתי
 השתדלתי היטב להספין עם חברתם...
 אליו אל-שמים מה-דבר לא עשיתי
 למצא חן בעיניהם, לרכש לי אהבתם?

מה-דבר לא עשיתיו הפל חן הקרבתני
 שפתי ומורשת אבות, גם אפתי
 כמעט שפחיתו כליל מלבתי.
 הווי ומשפחתי בודוד לב עזבתי

V.

את קוספת קטנה לב מי יכל לשקט
 מפני אמרותי אלה, אמר-נעם?
 לב מי לא ימשך בבחבלי-הקסם
 אחרי עפעפות, אחרי עגיג-שהם?

אהבה: אהבה מהורה ו לאהב את האדם
 יום וליל לי המיפו שפתי-חן;
 לחיות כל עודני חי ולבקש אשרי
 בחברת בני-האדם... ראי, עשיתי כן:

מבין סכר-יער באתי אל בני-חנה;
 ראי: גם לאהב אותם נסה חן נפיתי -
 אבל, אי שמים את הפפת לי אהבה

עת הם לא ידעוה כליל עת השנאה
 מלאה את לבתם מפנה אל פנה
 ומשפדלים תמיד להחיש את אחריתיו -

VI.

ערים, מדינות רבות, ארבע קצות הארץ
 עבר חן עברתי ואבקש לב
 בבני האנשים ובלבב-אהבה,
 אהבה בקושה נפשי ומנוחה לגוי.

מנוחה לגויתי, פנה קמנה שלוה,
 למצא לי בארץ רבות השתדלתי;
 רעים בבני-אדם - אבל התאמיני,
 ילדה קמנה, געיתה, כי לשוא עמלתי?

רבים בשחוק-לענה כליל חן גרשוני,
 רבים קראו מלא, רבים גם הכוני,
 רגש חסלה לא מצאתי כם במרתי;

הרבה, הרבה, געיתה, בבכי התחננתי,
 אולי בבני ירקה לבם, האמנתי;
 אבל הם צעקו: "הלאה נש, יהודית" -

VII.

את שואלת אותי: "למה כן שגאוני?"
 כי לא יוכלו לאהב ו עזן כי הם פראים ו
 - "למה הרבו פצעי מדע הכונוני?"
 עזן כי הם רצחים, שפכרדם פמים ו

XII.

הָמָּה חֲכָמִים וְאֲנִי - הַבַּעַר,
 הָמָּה אֲנִישֵׁי־שָׂכָל וְאֲנִי - אִישֵׁי־עַר,
 לַקְּנוֹת מִהֶם חֲכָמָה אֲנִי יַעֲזֹבֵנִי
 וְלִהְיֶהאֲבֵק בַּעֲפֹר רַגְלָם צְוִיתֵנִי - -
 אֲבָל, שְׂדֵי נִרְאֶה מָה הִיא הַתְּשָׁלָה,
 מָה הִיא חֲכָמָה אֲדָם אִם לֹא חֲכָמָה - לֵב?
 מָה הִיא, קִמְנָה יָפָה, מִסֵּרַת בְּזֵד־הָאָדָם
 אִם לֹא לַעֲשׂוֹת חֶסֶד, אִם לֹא לַעֲשׂוֹת טוֹב?
 לֹא! לֹא אֲצַלֵּם צְרִיף, אֲנִי לְלַמֵּד בִּינָה;
 אָבוֹן לְתִבְנֵיתְכֶם, אֲנִי הַשְּׂבָלְתְכֶם? - -
 לָמָּה הִסִּיתֵנִי לַעֲזוֹב אֶת הַמְּלִנְיָה?
 לָמָּה, יְהִדָּה רָעָה, לָמָּה רְמִיתֵנִי?
 לָמָּה גְרַשְׁתֵּנִי מִגִּזְרֵי־עֲדֵנִי? לָמָּה -
 זֶה עֲזַבְתִּי שְׁלֹת חַיֵּי־הָאֲמוּנָה? -

XIII.

אֵת שְׂוֹאֵלֹת אוֹתִי: "לָמָּה אֲלִפֵּי־שֵׁנִים
 "יָדוּד עֲמִי עִם יִלְקוּטוֹ עַל שְׂכָמֹה?
 "לָמָּה לֹא יִשְׁתַּדֵּל לְהָשִׁיב אֲבֵרָתוֹ,
 "לְהָשִׁיב לוֹ חֲרוֹתוֹ, לְשׁוֹב אֶל אֲרָצְהוּ?"
 "אֵיכָה יִשְׂפַח עִם חֲפְשָׁתוֹ וְגִדְלָתוֹ?
 "אֵיכָה יִשְׂפַח בְּבָדוֹ וְעֵדֶן גַּם עֲדֵנִים
 "יִחַדָּה רַק בְּגִדְבוֹת, יֵאבָל לְחַסֵּד־חֶסֶד
 "עֲזָלִי שְׁלַח־יָרִים פֶּאֶחַד בְּתַקְבָּצִים?"
 "כָּל הַעַמִּים יֹשְׁבִים בְּלָם בְּאַרְצוֹתֵיהֶם,
 "עוֹבְדִים אֶת אֲדֹמָתָם וּמִדְּבָרִים בְּלִשׁוֹנָם -
 "וְעַמִּי לוֹ לֹא יִמְצָא אִיוֹו דִּירָה קְבוּעָה,
 "אִיוֹו פְּנֵה שְׁלֹחַ לְחַיּוֹת בְּכָל הַעַמִּים,
 "לְהַיּוֹת שׁוֹרֵר בְּבֵיתוֹ וּלְדַבֵּר בְּלִשְׁנוֹ? -
 "וְאִי לֹאֵת וְנִתְּרוֹ הַמִּיד מִכָּה פְּצוּעָהוּ?" -

XIV.

לוֹ יְהִי כְּדְבָרְךָ וְאוֹלִי גַם הַעֲדָקִי:
 עֲמִי - בְּקִצְצֵן אֲמַלְלֵה, שָׂכַח עֲרֵה בְּבָדוֹ
 וְזָכַן בְּבִיר יִשְׂכַּב גֹּדֵם וּמֵתָעֲצֵל
 וּמִתְרַפֵּה לְהָשִׁיב לוֹ הַדְּרוֹ, הַדּוֹ - -

וְאִקְוֶה לִמְצֹא כִּם שְׂאֵבֵר מִנִּי
 וְיִקְדַּחנִינָה, חֲמִלָה, קְרִיטוֹב אֶהְבֶּה מְהֻרָה
 חֲכָם לִי בְקִשְׁתִּי בְּאֵלֶה, "הַמְּחַמְּקִים":
 מִן גְּדוֹל לָמוֹ, אֲבָל לֵב אֵין כָּמוֹ -
 וְלָכֵן אֲשַׁנְּא בְּעַתָּם, אֲנִי אֵין אֶת הָאוֹרָה,
 שְׁלֹוֹי נִגְהָה שְׂפָכִים נִתְּרוֹ נַחֲלֵי־רַמִּים? -

X.

גַּם אֲנִי חֲשַׁבְתִּי כִי אֲנִי הָאָשָׁם
 בְּהַמּוֹן הַמְּצוֹרֹת וּמִכְאוּבֵי־שַׁחַת,
 שְׁהִרְגִיוֹ הַמִּיד, הַמִּיד אֶת מִנוּחָתִי
 וְלֹא נִתְּנֵנִי לְחַיּוֹת חַיֵּי־שְׁלָלָה, נַחַת;
 גַּם אֲנִי דְמִיתִי, כִּי לֹאֵת יְבוּנִי
 יַעַן כִּי אֲשַׁמְתִּי וְתָר מִכָּל אִישׁ;
 הָמָּה הַצְּדִיקִים וְאֲנִי הַרְשָׁע
 וְלָכֵן מִנַּת גְּדוּלִי - פְּצָעִים, עוֹנִי, רִישׁ: -

אֲבָל אַחֲרַי כֵּן נִוְכַחְתִּי כִּי לִשְׂוֹא
 הָאֲשַׁמְתִּי נַפְשִׁי: הָמָּה הִבּוֹ גּוֹי
 יַעַן חֲלַשׁ אֲנִי וְלָמוֹ כַּח רֵב,
 לָמוֹ אֲנִרְפֶּה־רַשָּׁע, אֲנִרְפֶּה נִרְאֶה עֵב
 וְלִי גַם אֲצַבֵּעַ אַחַת בְּרִיאָה אֵין לִיגוּנִי -
 וְזוֹתִי כִּי חֲמַאתִי, זֶהוּ כָּל עֲוֹנִי! -

XI.

עוֹד חֲמָא אַחַד יֵשׁ לִי, כִּי אֲנִי נוֹלְדָתִי
 עַל בְּרַכִּי עִם אַחַד, שְׁלַמְנִי אֲלָפִים
 שָׁנָה אֲבַד אֲרָצוֹ, אֲבַד אֶת חֲפְשָׁתוֹ
 וְזוֹתִי לְשַׁחֲקֵה־הַמִּיד בִּירֵי עַמִּים פְּרָאִים.
 הַמִּיד וּבְעִיסָהוּ כִּי הוּא כְּצוּעָנִים
 יְדוּד, יְדוּד, יְדוּד - וְאַרְצֵן מוֹלְדָהוּ,
 אֲרָצֵי־אֲבוֹת שָׂכַח, וּבְכָל מָקוֹם יִגְדֹר
 כְּאֲבִיוֹן בְּחַסְדֵי־יָרִים שְׁנִחַמְנוּ עָלֵיהוּ:
 וּמִחֲמָלָה יִהְיֶה לוֹ לְשָׂבַת אָתָם - -
 אֲבָרָה, קִמְנָה יָפָה, אֲנִי שְׂוֹאֵל אוֹתְךָ:
 מָהוֹ, "אַרְצִי, אֲרָצְךָ" לְאֲנִישֵׁי־חֲכָמָה, נְאוּרִים,
 שְׁהֲאֲרַת לִי אֶת בְּהוּוֹתִי עוֹד בְּעִיר?
 מָה הִיא, "הַמְּוֹלְדָת" לְאֲנִישֵׁי הַתְּשָׁלָה?
 מָה הֵם, "הָאוֹרְחִים" וּמָה הֵם, "הַגֵּרִים"?

ועמי שמע תמיד אל קול אהבת-אדם,
 הוא התחבר תמיד אל כל האנשים,
 דלתו ביתו היו פתוחות לכל אורח.

עדי כי האורחים סביב הקיפוחו;
 שרפו את ביתו ובשחוק גרשוהו
 ועד היום הזה לא יהנו לו מנוח -

XVII.

קנה קנה עמי כי בורח שמש
 ההשפלה על כל עמי האדמה,
 כהלו גר החכמה על ראשי בני-אדם,
 בהאר אור-הדעת את כל מברר-שמסה.

בהחל בני-האדם להשביל, ללמד דעת,
 בנבור יד הרוח - תחלש יד-עריצים,
 כפני אור החכמה נהנס על הרשעה,
 תחל האדמה מהיות מערת פריצים -

וחדלו האנשים מהיות אנשי-צבא,
 משפח הם אחיהם בגלל הנבר-עפר,
 והיתה כל הארץ או למדינה אחת

שבה ישבו כלם יחד בשבת אחים,
 איש לא יצור רעו, איש לא יטמן פחים
 והיה אז הערץ בארץ מסתת.

XVIII.

כן התנחם עמי בעמל התלאות,
 שסנשוהו תמיד עלי דרך נדו;
 ובתקנתו ואת התהלה את דרבהו,
 הרה מלאה קוצים, בימרי-עניו, מרדו;

חקה, חקה הרבה, קנה אלפיי-שנים;
 הראה את העמים כח סבלנותו;
 קנה פי בהגיע תור של אהבת-אדם
 יבוא גם הסוף לנדודיו ולגלותו - -

אבל, קמנה יפה, איזו אהבה? איפה?
 עמי ידוד, ידוד זה בשנות אלפים
 ארבע קצות הארץ עבר - ובכל מקום

ופגש שוד ורצח, נחלידס במים
 שטיפים בבימיר-קדם על פני-האדמה,
 האמת געגרת ויד הרשעה רמה -

אבל קמנה יפה, הן קנה לא יאשם,
 כי ינסר תמיד בקוצים ובקננים!
 הוא לא עש רעה לאיש בנרדו, עניו,
 כי בשליכו עליו רפש ואבנים -

עמי אבד ארצו - וזהו שגנה גדולה,
 אבל לא תסאה כי ישא עונו,
 כי רוק ותכפות יקדמו את פניהו

תמיד; הוא לא חמא והוא לא יחמא עקה
 יתר מעמי הארץ, "האזרחים"
 כי הם חרצו משפמ-מות על נפשיהם -

XV.

את לא תדעי כטח היטב הלדות עמי,
 דעותיהו על החיים ותעודתו,
 שהנביאים נתנו לו עוד בימיר-קדם
 ועד היום הנה משפת לו תורתו.

תורת-עמי תסוף חמלה וחנינה,
 אהבת-אדם גללית, לא ממשלת-כח;
 היא לא תדע "ארצי ארצה" - היא נובעת
 מן הלב הסהור, לא מני המוח;

עמי הוא איש-רוח נשגב גם קשה-ערף
 ובתורתו שבה בחר פעם אחת
 לא יבגר לנצח; עני, רעב, צמא,

יסבל כל תמים ותורת לב לא ימיר
 בתורת אנרף-תוק, גדעות "ארצי ארצה",
 תורת לבו יקרה לו מהאדמה...

XVI.

בשבת עמי בביתו לפני שנות-אלפים
 צותה לו תורתו אלף אלפיי-פעמים
 לאהב את הנרים, לאהב את הנקרים,
 וחקה אחת התנה למו כל תמים -

חקה אחת התנהו לבלי הזכיר אותם
 כי הם "גרים, נכרים" בארץ לא להם;
 כי משוב "הבעלים" יחיו שם בשבנות
 זלכו "גרים" הנה, נפלים הם - "סחם".

את הוסיפי קרבי כחות, כחות רבים,
את מניחי חשבי, את תהי אילותי;

את תהי עמוד-אש על דרכי האפלה
ובלב המענה שלקחת שבי —
גלכה אל עמנו ובקול גדול נקרא
ובשופר נתקע מראש הר וגבע:

”קומה, קומה, אמלל, מהרדמתך ו
כפות התפלשה על אשפות, דיו
כב לך ללקט פרות פחת שלם-יורים,
אל נא תבקש חנם אהבה בלב אנקרים,
השלה את העל שהשח את שבמך —
קומה! אל-נא תהי כמות אם עודה חי —

XXII.

השלה מטה נודה, השלה את ילקומה,
יקוט המקצנות מעלי נבך;
כב לך לכת שחוח, רב לכרע גרה
לפני רוגי-ארץ, לנשק יד-מקיה —

קומה, קומה, קומה מערש הדיו ו
ישר את הגו העקום, הרם ראשו
הראה את אויבך כי עוד הנך חי ו
פחת נא עפעפיה — וינקי להב, אש
אל כל האפקים מהם יתמלטון ו
אפיץ את לגה, חזק גם ידיו
חלץ עצמותיה, קומה גבור שבנו —
אז יקיצו מתים מני האשמים,
אז יקומו יקנים, נערים, גדולים קטנים
ותיו לקהל גדול, קהל-גבורים רב —

XXIII.

והורם אז הדגל — — —
באי, באי, נעמה,
נשוב אל עמנו, נבכש נא לעצבותיו;
נגרש התולעים, נסיר את הרמה
שהסבו גו, גרמו את עצמותיו;
נשב את העיט שעל גוו יבר
באקרו כי עמנו מת כבד... לא! לא מת.

XIX.

את לא תדעי, יפה, היטב את ה”הבל”,
ננה התשקלה עור את עיניך;
אף אם זיק האמת ישנו עוד בלבך —
כי, הסירי מעט הלום מעל פניך

ותראי כי לא רק באמתי הם גלחמים,
איש את אחיו” מפים, איש בשר” רעו” אכלים;
ובכל מקום — שגאה, עבדות וחנופה
ותסת צעורה-השקלה — רצחים שודרים,
נכלים —

למי עוזה-עריצים, אנרף-דשע חזק
יפצא לו קרנים וגנח את חברו
ולקח מנו נפשו וגזל מנו הנו;

ובגבור השלישי על הראשון — יעש
גם במוהו; יקח מנו את הגולה
ורכש לו רצמיותות אותה בזכות
אנו — — —

XX.

ואצל פרא-אדם, שפלי-רוח אל
לקנות חכמה, לבקש אהבה צויתני...
ילדה, ילדה רעהו; למה רפיתני?
למה שמת לאורה חשפת עבד-צלו?

לו יכלה לדעת פצעי ומכאובי
הפראאים לבי עתה מקל-הרף;
לו ראית הפפות שהכוני איבי,
עצמות גוי שברו, גרמו תות-טרף —

אז בכית עפדי עלי שלות עוירי,
שממני אבדה מיום הפרהיה...
נעיקה ו את ירעת מה מאד אהבתיה —

חכמי-נא עלי: הקלי את יסורי,
אל-נא תשליכני, הויר-נא עם ידו,
עזבי את ה”הבל” ולכר-נא עפדי...

XXI.

אני חפץ לשוב עתה אל בנרעמי —
בא-נא עפדי, רחמי עלי, חוסי ו

יְחוּשׁ נָא מַחְלְתוּ — וְלָקַח סְמִי-מֶרְפָּא
וְקָם מֵעֶרֶשׂ דְּהוּוּ עַל חֲמַת הַשְּׂנָאִים

שְׂכָרְךָ חֲצִבו קָרַר לוֹ — — —
הֵה, בְּאִי, נְעִימָה,

נְשׁוּב אֶל עַמְנוּ. — הֵנָּה בָּאִים יָמִים,
יָמִים צָחִים, בְּהִירִים, רַב־עֲלִילָה,
יָמִי מִסְּעָלִים רַבִּים, מַעֲשִׂים גְּדוּלִים, רָמִים

וְיָשׁוּב עוֹד עַמְנוּ לְחַיּוֹת חַנּוּ-חֶפֶשׁ,
חַיִּים בְּרִיאִים שְׁלָמִים... בְּאִי, בְּאִי, נְעִימָה,
נְחַמְסֵנָּא הֵגוּ הַחוּלָה מִלְּבִיקוֹר:

וְאִם אֲנַחְנוּ — אוּלַי — עוֹד לֹא נִזְקָה לְמַעַם
מִפְּרֵי עֲמָלְנוּ — נְנַחֲסֵנָּא נְפִשְׁנוּ,
כִּי בְּגִינוּ בְּטַח וְרָאוּ אֶת הָאוּר: —

עוֹד הָעַם הַעֲתִיק: הוּא רַק חוּלָה, חוּלָה,
כָּל גִּיתוּ בְּסוּ פְּצָעִים, בְּיוֹת, שְׂאֵת —

הַרְבֵּה מִפּוֹת מְרִיזוֹת, אִין בְּבִשְׂרוֹ מֵלֶם —
אֲמָנָם: אֲכַל חַי הוּא, חַי עוֹד חוּשׁ הַלָּאֵם
שֶׁם בְּלֵב הַחוּלָה, עוֹד יֵשׁ רְנָשִׁי-הֵם,

רְנָשִׁי בְּבוֹד, חֶפֶשׁ, וְיִקְרֵאֵשׁ לְרוֹב...
בְּאִי, בְּאִי, נְעִימָה, נְעִיר אֶת הַלֵּב,
נְגַדִיל שֶׁם הַמְּדוּדָה — וְיִרְגִישׁ נָא הַכָּאב! —

XXIV.

יְחוּשׁ נָא מַחְלְתוּ — וְסִרְהַּ הַמְּרַדְמָה,
שְׂהַפִּירוּ עֲלֵיו רַפְאִי-רִיאִיל שׁוּגִים:

משא גליציה.

מאת ה. הוימאן.

א. השקפה כללית על מצב הפרנסה בגליציה.

מצב הפרנסה והכלכלה של יהודי גליציה יסודתו במצב האקונומי של ארץ גליציה בכלל. אם אמנם היהודים בגליציה עם לבדד ישכון, בין רוזני ארץ ופקידיה ובין עובדי האדמה לא יחשבו ועל משענת קנה רצוין של המסחר ומלאכת-יד יסמכו, בכל זאת גורלם נקשר בקשר אמיץ בגורל הארץ כלה ובגורל העם אשר בתוכו הם יושבים זה מאות בשנים. יען אברי נוף אחד הם, ויען כי המסחר משעבר לעבודת האדמה נצמדים הם איש אל אחיו. הנסיון הורט, כי בשנים הטובות לעובדי אדמה גם המסחר יעלה ויצמח ויעשה פרי, ולהפך בשנים אשר האדמה תמעט בתנובתה, ירד גם המסחר והסוחרים נופלים על פניהם, כי תקצר ידם לשלם את הובותיהם. ע"כ בהפצנו לחקור על מקור עניות היהודים בגליציה ולגלות את שפוגיה, עלינו לשים עין בנחנת על המצב האקונומי של ארץ גליציה בכלל, ואז תראה לעינינו הברית הכרותה ביניהם. דבם ושוניים הם האופנים לכלכלת בני-האדם, אבל על הרוב כלכלת עם קולטורי נקנית בשלש דרכים: בעבודת האדמה, במסחר ובחרשת המעשה. שלשה אלה הם עצי החיים אשר בצלם תרכיץ הקולטורה עם נושאי כליה, הלא המה התורה והמדע, מלאכת מחשבת (קונסט) והמלאכות הביתיות, אשר גם הן מחיות את בעליהן. עצי החיים האלה ישלחו את פירותיהם לכל רוח, איש את אחיו יעזרו להמציא מזון ומחיה לעובדיהם.

גליציה היא ארץ עובדי אדמה, כי שמונים ממאה יושביה אוחזים במחרשת, שלשה עשר ממאה במסחר ובמלאכת יד ישלחו את ידם ושבעה ממאה על האצילים ופקידי הארץ, כהניה וחכמיה יחשבו. על קילומטר מרובע יעלה מספר עובדי אדמה בגליציה על 60 נפש אדם, בפולניה הרוסית 88, באשכנז 37, בצרפת 32, באנגליה 27, מזה נוכחנו לדעת, כי בארצות העשירות כמו צרפת ואנגליה יקמן מספר עובדי האדמה וכי יפקד מקום הרשת המעשה בגליציה ואין זכר לדבר הנשגב הזה. חסרון הרשת המעשה בגליציה יסיב נזק גדול לכלכלת העם, אבל עוד יגדל הנזק הזה בטר שאת, יען כי ע"י הסבה הזאת יחלש כה הסבל של עבודת הישדה והמסחר, הרובצים תחת משאם. ארץ גליציה היא רבת האוכלוסין ואיש את אחיו ידחקו, מספר יושביה על קילומטר מרובע יעלה לערך 81 נפש אדם, בפולניה הרוסית 64, באונגריה 51, באנגליה 138. האוכלוסין האלה נאלצים לבקש להם עבודה להחיות את נפשם, ובאין בתי חרשת המעשה יתגפלו כלם על עבודת הישדה ויתמכרו לבעלי האחוזות בעד שתי עד שלש אנורות כסף ליום, וכימי החורף גם בעד שכר-דל כזה אין עבודה נמצאת לרוב, ואו עת רעה לפועל-אכר והרעב מנת חלקו. מובן מנפשו, כי אנשים, אשר שכר יומם לא יעלה לשלשים צ"ל ליום והנועים ברעב, אין ידם משגת להרבות בהוצאות לקנות הפצים אשר לא למלא כרסם תכליתם. מאביוני אדם כאלו לא יושע המסחר. הפועל, אשר משכרתו איננה מספיקת לשבור את רעבונו, ידיו רפות לעבודה ואין פעולתו שלמה; גם לא ישבע ענג מעבודתו ויעשה מלאכתו בהציק לו הרעב על אפו ועל חמתו, ובשנים אשר תפוחי-אדמה נמצאים אצלנו לרוב והאכר יוכל למלאות בהם את בטנו שלש פעמים ביום, לא יתרצה לעבודה, פגול היא לו, או ישב בבית האכסניא של הכפר לשים בכוס עינו, לקרוא למהלומות או ינוח כל היום על משכבו ויעלה עשן מקנהו מקשרתו המלאה עלים יבשים מעצי היער. בשנים מברכות כאלה יקוננו מר בעלי האחוזות הגדולות על חסרון הפועלים בארץ רבת האוכלוסין הזאת, וחלק אדמת גליציה ישבת את שבתותיו. הנזק היוצא לנו מזה גדול הוא מאד, כי האדמה לא תתן די פריה, וארץ עובדי אדמה בגליציה, אשר רוב הכנסותיה מיבול הארץ, אין די לה להחיות את יושביה מעבודת בניה והיא מכרחת להביא ממרחק לחמה. סכום התבואות והקמח המובאים בכל שנה מאונגריה לגליציה עולה לאלפים ולרבבות ככר וכספני יבוא לידי הרים ותדל עי"ו ארץ גליציה מאד.

ובעלי האחוזות הגדולות, אצילי הארץ ואדרייה, אשר הרגל הרגלו מעוריהם להמעיש בעבודה ולהרבות בשמחה, ואשר האחוזות קבלה בידיהם מאבות אבותיהם, שאכלו עד שנת 1848 מעבודת חנם של האכרים, לא רצו לדעת מהשנויים הנמרצים, אשר העת החיה הביאה בכנסיה, ויוסיפו לרדוף אחרי תענוגי בני אדם ויקחו צרור כספם בידם ויסעו מארץ מולדתם לצרפת ומאנאקא הלוך ושוב עד כי אפס כסף. גם בזמן הזה אין אציל פולני נחשב כמעט אם לא הקריב לכל הפחות חלק קטן מנכסיו למולך הצרפתי, ולתכלית הנשגבה הזאת יהנכו את צאצאי אצילי ארצנו בטל ילדותם קדם כל לדבר צחות בלשון צרפת.

ב. מצב מסחר הארץ.

מסחר הארץ בנליציה לעמת מספר יושביה מצער הוא מפני הסרון בתי חרשת המעשה ומפני עניות הארץ ועובדי אדמתה. לפי ידיעות לשכת הספירה (שטאטי־סטישעס בירו) בלבוב, מחיר הסחורות והמוזנות המובאות לנליציה מארצות אחרות עולה למאה מיליון הזובים לשנה, לסכום כזה יעלה גם מחיר הסחורות והתבואות הנשלחות מנליציה לארצות אחרות (עקספארט). שני הדברים האלה הם מדות המסחר ואם נסיף עליהם ערך המסחר בפנים המדינה (אינטערנער צווישענדי האנדעל) למאתים מיליון הזובים, נמצא כי מחיר כל ענפי מסחר ארצנו יעלה עד 400 מיליונים לשנה. לא נדחק מן האמת אם נחשוב הרוח הממוצע על שש ממאה מהסך הזה, ונחלק את הרוח הזה 2,400,000 על 370000 סוחרים ורוכלים והגלרים אליהם, יעלה הרוח השנתי לנפש אדם ממשפחה סוחר אחד על 70 ר"כ לשנה או על סך 350 ר"כ למשפחה בת המש נפשות. הסכום הזה והכנסת היהודים לנלגלת בנליציה בכלל הגרשמה למטה בסעיף ההכנסה הרלה הזאת עוד תגער יותר, אם נחסר ממנה מסי הממשלה והמדינה העולים כמעט לחלק ששי מההכנסה. — זה כעשרים שנים רבתה העניות בין יהודי נליציה, יען כי נסתמו מעיני המסחר בתבואות שדה ע"י המכס הרב אשר ממשלת אשכנז השיתה על התבואות המובאות מאוסטריה. לרגלי המכס הזה ולרגלי התבואות המובאות מעבר לים לאירופה ירד שער התבואות בנליציה עשר מעלות אחרונות, בעלי האחוזות הגדולות ירוששו ושודותיהם יבואו בערבון להבאנקים והלק גדול מאדמת נליציה משועבד לבעלי מניות הבאנקים אשר איתן מושבם מחוץ לארצנו. לפנים כאשר היה מחיר התבואה רב מכרו האכרים מקצת תבואותיהם וקנו להם צרכים אחרים בכסף מחירם, להסוחר היהודי היה אז משא ומתן, כי שלח את תבואות הארץ למרחקים וביחוד לאשכנז. עתה אין חפץ לאכר למכור את תבואתו בזול, ויכן לו ממנה צידו והסוחר נקי מעבודתו, וממשלת ארצנו בראותה כי כלתה עלינו הרעה מפני המסים האשכנזים, כי לא נוכל לתת לתבואות שדותינו מהלכים לאשכנז, עשתה גם היא בחכמה לשים מכס על התבואות המובאות אלינו משכנזי הקרובים לנו מרוסיה ורומניה, לסגור בעדם הדרך, להגן בזאת על מחיר פרי ארצנו (שוטצצאלל) ויסתמו מעינות תהום התבואות מארצות האלה אשר היו למהיה לטהרי היהודים בנליציה ובפרט לאלה אשר בערים הגדולות על גבול רוסיה ורומניה. ויפן מעיב ברודי כל הדרה והעיר עליה ששרנובוטיץ נפלה פלאים וישבת משושה, ועיר טארנוסול גם היא ירדה מגדולתה. הבתים הבטיים לתלפיות בראש חוצות ברודי רקים מאין יושב, כי הסוחרים הגדולים אשר שמם יצא לתהלה בקרב הארץ, כקאליה, נירנשמייך, אסטרחצור ורבים כמותם העתיקו מושבם משם לעיר הבידה וזן כעכברים העוובים את הספינה החשבה להשבר. ובערים הסמוכות לרומניה כסוטשאוא, ששרנובוטיץ וקולומיה שבת המסחר וינפש, אחר כי שערי רומניה נסגרו לפניהם. ירדת המסחר בתבואות השדה לא לבד בסוהרי תבואה, אשר כלם יהודים, ננעה לרע, כיא גם בהמון העוורים על ידם, הסרסרים, נושאי־סבל, בעלי עגלות, תופרי שקים והסוחרים בהם ועוד ועוד, גם עליהם עברה הכוס. — בירידת מחיר התבואות ירד גם ערך השדות משה. לעמת זה הוצאות האדמיניסטרציה ומסי הממשלה עלו למעלה, ובאין כסף לאצילי הארץ למלא את צרכיהם המרובים, עשו

להם באנקים ויתנו להם את אחוזותיהם בערבון, וישנו וישלשו את חובותיהם עד כי אין מקום להיפותקים. והיה בהגיע זמן השלום וישאלו איש מאת רעהו ומשכנו הקרוב אליו חתימת-ידי לשטרי חוב לתתם בכסף, וירבו החובות ותולדותיהם הרבות עד כי רפתה ידי בעלי האחוזות לשלמם. בעת כזאת אחר נעילת שערי הבאנקים והחברות להלוואת כסף לבעל האחזה הוא דופק על דלתות סוחר יהודי ומדבר אליו רכות ומושך אותו בחבלי אדם, נפת ודבש תחת לשונו, עד כי יאות לו האיש לפתוח לו צרור כספו. מובן מאליו, כי לבעל חוב כזה אשר כבר מעדו רגליו בטרם השפיל עצמו ללות כסף מסוחר יהודי, אך למותר יחשב להשיב את חובו לבעליו, ואם המלוח יקרבהו למשפטי יתנהו האציל לאיש בליעל הלוחצו לשים מחנק לצוארו והיהודי הוא אז מהצועקים ואינם נענים. והדבר אמת ויציב כי בזמן הזה ינצלו האצילים את היהודים ויעזרו להרבות רלותם. מזה נראה כי המסחר בגליציה דומה לאילן שענפיו מרובים ושרשיו מועטים, ועל עץ יבש זה תלויה כלכלת שבעים רבוא יהודים.

ג. מצב עניני עבודת אדמה בגליציה.

לא בעצלות האכרים וכשלות האצילים בלבד הורע מצב עובדי האדמה ממצב בני גילם בארצות אחרות, כ"א גם מוקשים אחרים התיצבו לנדרם. העת החיה צועדת בצעדי ענק קדימה ותצרוז בכנפיה שניים לטוב בכל דבר הנוגע לחיי אדם; חדשים לבקרים יבראו המצאות לעשות מלאכתנו על ידי מכונות להרבות ולהטיב פרי עבודתנו, והמדע גם הוא עמד לנו לתקן עצה להבין עלילה, לבל ניגע לריק ולא נלד לבהלה. גם לעבודת האדמה נתנה החכמה את ידה ותפרוש שמלתה עליה בארצות הנאורות ובכל המצאה הדשה השתמשו עובדי האדמה להקל את העבודה להרבות את יבול האדמה, בתחבולות עשו מלחמה את הטבע לרכוש את אוצרותיה הטמונות בחיק האדמה ובזאת עלה ערך האדמה עשר ידות, וכאשר ירבה יבול השדה כן יפרוץ גם גדול המקנה כי זה תלוי בזה. מהיר ככרת ארץ עלה על אחת ארבע, ובאופן זה גם רכוש העם יגדל ויתנשא וברבות הטובה רבו אוכליה כי חרושת המעשה הצריכה להרבה פועלים מזמינה אוכלים (קאנסומנטס) לכל תוצאות הארץ, אוכלים אשר ידם משנת לאכול לשבעה, כי שכר יומם ופעולתם עולה על אחת שבע משכר יום ועבודת הפועל בגליציה. אבל איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת ואכרי גליציה ולרוב גם בעלי האחוזות הגדולות מדור הישן עוד לא הניעו אל נחלת המדע וההשכלה ואל המכונות לא שלחו את ידם, רק בדרך אבותיהם עושים מלאכתם בשדה מבלי שים לב להאמצעים החדשים המעשרים את עובדי האדמה, ובעלי האחוזות הגדולות מדור החדש אשר טעמו מדבש העת החדשה, לא יכלו לעשות את התקונים אשר זימו לעשות בעבודת שדותיהם, יען כי למלאכה כזאת נחוץ כסף לא מעט וכיסם ריק, ואלה מהם אשר נפתה לבם לעשות משטר ותקונים בעבודת שדותיהם בכסף שלוו להם ברבית הנהוגה לראבון נפשנו בגליציה לא יאריכו ימים על ארמתם, כי בטרם ישא עמלם פרי להטיב את שדותיהם ולהרבות את הכנסותיהם ישלח הנשך הרב רגב ברכושם ויאבדו מעל אדמתם.

ד. הגשך בגליציה.

הגשך הרב הנהוג בגליציה יתיצב לשמן גם על דרך התפתחות המסחר וחרשת המעשה. החברות להלוואת כסף (קרדיט־עראיינע) יקחו מהכרייה הנאלצים להלוואה על פי רוב 8% עד 9% לשנה, גם באנק גדול העומד ברומו של עולם המסחר חרושת המעשה כ„היפּאָטֶקֶעֶנבאנק“ בגליציה בוש לא יבוש לקחת 7% לשנה. מובן מאליו כי המלוה הפרטי והסוחר, אשר ידו משנת להחליף שטר חוב בכסף (עשקאמפטרען), ירחו להם לכל הפחות 1 עד 2% בעד ערבתם. נמצא כי על הסוחר ובעל חרשת המעשה הצריכים להלוואת כסף למסחרם ולעבודתם לשלם עד 10% לשנה תוין משכר הסרסור והוצאות קטנות. אם נשוה לנגד עינינו, כי כסף הרבית הנהו בביהם, מורביה ואוסטריה התחתונה לא יעלו על ארבעה וחמשה ממאה ובאשכנז וצרפת לשלשה עד ארבעה למאה, אם נשים לנגד עינינו כי בתי חרושת המעשה להברות מניות באוסטריה ביהם ומורביה גם בשנים הטובות לא יחלקו רוה (דיווידנדיס) לבעלי המניות יותר מארבעה עד חמשה אחוזים ממאה ובעלי המניות ישמחו וירחשו תודה למנהיגים על הפרות האלה, או נבין כי קצרה ידינו בכספו המעט להתחרות את בתי חרושת המעשה הגדולים אשר מחוץ לארצנו, אשר עסרות זהב להם, וחרבית הנהונה שם לא הגיע עד החצי לגשך ארצנו אשר כמסום נוסם בנוף מסחרט ובמשלה ידינו. זה כחמש ועשרים שנים הגיע כסף הבאנק אשר לאוסטריה ואונגריה גם לגליציה וכגשם נרבות היה לברכה למסחר ארצנו היבש מפני המת הגשך הרב השורר בגליציה אבל אין הקומין משיביע את הארץ, כי שערי הבאנק הזה נפתחים רק ליחיד סגולה ולא להמון העם הצריך לכסף. בשנים האחרונות עבר על הבאנק הזה גם רוח אנטיסמיטי. — לדאבון נפשנו גם באופן אחר היה נשך ארצנו לסלון ממאיר ולקוין מכאיב לאחינו בגליציה, כי התעה רבים לנסות מדרך הישר העולה לעבודה ולמלאכה להועיל ולהיות מלוים ברבית שנקרא שמש בישראל „מחליפי שטרות“ (עשקאמפטרען). לפרנסה כזאת איננה הרושה לא תורה ולא סהורה ואפילו לא כסף רב, כי אלף ריב בגליציה יתנו לבעליהם יותר פירות משני אלפים בארצות אחרות. ומטעם הזה לא ידאג איש עשיר לחנך את בנו לעבודה ולמדע ולקנות לו ידיעות הנחוצות לאומנות אורחית (בירגערליכער בעהוף) כי אם להרבות לו מהר ומתן „לנדן“ המכשיריה לפרנס את ביתו מהלוואת כסף לאנשים אשר עבודה קשה מנת נורלם. ביחוד בין האנשים הצעירים בקראקא פשתה הרעה הזאת ורבים הם אשר כל עבודתם לחזור על פתחי החנונים לבקש להם שטרי חוב להחליפם בכסף ואנשים האלה לא ישימו לב למשל „סוף נגב לתליה וסוף סוחר לפלטה“, וברבות הימים גם הכסף וגם שטרי החוב ילכו להם בדרך הסוחר הנאלץ לשלם נשך העולה על רוה הסחורה, והמחליף שטרי חוב נהפך לאיש אין אונים בלי משען כסף ובלי כשרון לעבודה ולמלאכה ונוסף גם הוא על אביונינו.

ה. המחסור בגליציה.

מתוכן השקפתנו נראה בעליל, כי כלכלת עם גליציה עומדת על יגל אחת : על עבודת הארמה לבדה, וגם מקור מהיה זה יכזבו ממיו כהמסחר וירד פלאים

בשנים האחרונות, כי להרושת המעשה המחיה את המסחר ואת עבודת האדמה אין התפתחות בנאליציה, וכי לרגלי הסבות האלה, העניות בכלל ותולדתה העניות בין היהודים בפרט מתרבה באופן נורא, עד כי נלאה העם לעמוד בפניו, ואלפים מיושביה עוזבים בכל שנה ושנה את ארץ מולדתם, ירחיקו נרוד מעבר לים לאמריקה לראות שם חיים חדשים.

עניות ארץ גליציה, אל מה אדמך ותשוי? הן נאמנים מכותך ועצומים הלליך ומי ימצא מזור לך? אם נרמה את מצב הפרנסה בגליציה למצב האיכונומי של ארצות אחרות נכח לדעת כי נפשנו רק מכל טוב והמחסור אורח תמידי על שלחנו. השטאטיסטיקה תורנו כי בשנת 1890 עלו הכנסות גליציה לסך 200 מיליונים מעבודת אדמה, 100 מיליונים מגדול בהמות, 5 מיליונים בעד עצי יער, 9 מיליונים מדוממים וחציבת הרים (בערעורקע), 38 מיליונים מהרשת המעשה ומלאכת יד, ס"ה 352 מיליונים ר"כ לשנה. אם נחלק את ההכנסות האלה מכל ענפי עבודת האדם לשבעת מיליונים יושבי גליציה יניע $50\frac{1}{2}$ ר"כ לגלגלת לשנה. בממלכת פולין הנצמדת לרוסיה עולה ההכנסה השנתית לפי חשבון החכם ישראל חזנאנסקי על 300 מיליונים מעבודת האדמה, 160 מגדול בהמות, 280 מהרשת המעשה ומלאכת יד, ס"ה 740 מיליונים זהובים על 7,000,000 יושביה. נמצא כי ההכנסה השנתית בממלכת פולין תניע עד 95 ר"כ לגלגלת, כמעט פי שנים מההכנסה השנתית לנפש אדם בגליציה. להכנסה השנתית לגלגלת בפולין הרוסית יתאימו גם ההכנסות בארצות רומניה ואונגריה הקרובות אלינו, בעוד כי לפי חשבון החכם ניימאן - שפאלארד (איבערויכטען דעס וועלטאהאנדעלס) תעלה הכנסה שנתית לגלגלת באנגליה הנאורה, רכלת העמים ורבת חרשת המעשה, עד 450 ר"כ לשנה, תשעה פעמים יותר מאשר תרכש לה נפש אדם בגליציה.

חכמי השטאטיסטיקה מצאו להם דרך לחשוב חשבונות להציב גבולות לרכוש העם ע"י ערך הכסף הנמצא בידי הבאנקים והאוצרות למשמרת, והנה גם פה נראה כי רכוש העם בגליציה הוא על המדרגה היותר שפלה, בשנת 1890 ערכו השטאטיסטיקים סך הכסף הנצבר בהבאנקים והחברות: בגליציה על 14 ר"כ לגלגלת, באונגריה 38, איטליה 60, באנגליה 200. המספרים האלה אינם צריכים באור.

לערך ההכנסה הקטנה אשר תרכש לה נפש אדם בגליציה גם מוונותיו של אדם בארץ הזאת בדוחק. מוונותיו של אדם יהשבו:

בגליציה	260	קילא פרי האדמה,	10	קילא בשר,	7	ליטר אלכוהול.
באונגריה	375	"	24	"	7	"
באשכנז	507	"	33	"	$8\frac{1}{2}$	"
באנגליה	607	"	50	"	$2\frac{1}{2}$	"

היוצא לנו מזה, כי בן אדם יושב גליציה אוכל החצי מאשר האונגרי, שלישית מיושב אשכנז ורביעית מיושב אנגלי וכמוונותיו כן עבודתו. נוסף לזה, מאכלו לא יהוק את נופו, כי הוא ממעט במאכל בשר, וימלא בטנו במאכלי קמח ובתפוחי אדמה.

תוצאות הדחק הזה רעות ומרות ליושבי גליציה, כי רבים שם המתים בלא עתם מאשר בכל הארצות. ימי חיי האדם הממוצעים

בגליציה יחשבו על 27 שנה לזכרים, 28½ שנה לנקבות	
בביהם	33 " "
בצרפת	39 " "
אנגליה	40 " "

משלוח (עקספארט) תבואות גליציה לחוץ לארץ איננו סמן כי יש עודף, אך להפך סמן דלות, כי באמת אין עודף לתבואות בגליציה ולוא יאכלו יושבי גליציה לשבעה כיושבי ארצות אחרות לא תספקנה להם תבואות ארצם, אבל ההכרה יאלצם למנוע אוכל מפייהם ולתת בכסף חלק מפרי אדמתם לשלם את המסים, לקנות צרכיהם לעבודת אדמה ושמלה לעורם.

משימתנו דלמטה נראה כי ההכנסה השנתית של יהודי גליציה עולה לסך 98 ריב לנלגלת ושל אינם יהודים אשר לא יחשבו לאכרים לסך 160 ריב. זה הוא לפי חשבון הד"ר האטווסקי בספרו Rocznik statystyczny dla Galicyi ולפי פקודת העם (קאנסקריפציה) משנת 1890, שעלה מספר הנפשות למשפחה אחת ולהגלויים עליה בתור משרתים לערך עשר נפשות. — ואלה הן הכנסות המשפחות לפי החשבון הנ"ל:

הכנסה שנתית	יהודים
1 מיליאן ר"ב.	2000 בעלי אהוות גדולות
" " 1	5500 עורכי דין, רופאים, סופרים ויתר הנחשבים על האינטלגנציה החפשית
" " 28	37000 סוחרים ורוכלים
" " 12	50000 בעלי בתי חומה
" " 10	125000 מוזנים
" " 9	6000 בעלי בתי הרשת המעשה
" " 12	140000 בעלי מלאכות, פועלים, אנשי שדה, הולכי בטל, מלמדים, משרתי קהלה וכדומה
73 מיליאנען ר"ב.	727500 ס"ה
הכנסה שנתית	נוצרים
9 מיליאנען	18000 בעלי אהוות גדולות
" 6	28000 אינטלגנציה העומדת ברשות עצמה
" 6	65000 סוחרים ורוכלים
" 5	35000 בעלי בתי חומה
" 6	4000 בעלי בתי הרשת המעשה
" 10	125000 בעלי מלאכה, פועלים וכדומה
" 38	225000 אינטלגנציה המפרינסת מעבודת הממשלה וכדומים
80 מיליאנען	500000 ס"ה

השבון הכנסה שנתית של איש פרטי ממדרגה הבינונית (מיטטעלשטאנדר) יבוקש וימצא לערך מסי הממשלה והמדינות אשר ישלם כל איש לפי הכנסותיו ולערך שכר דירתו. מטעמים ידועים לא נוכל לסמוך על רשימות השטאטיסטיקה בנוגע למסי הממשלה מהכנסות (איינקאממענשטייער) ונעמוד חשבונו על אדני שכר הדירה. לפי שטת החכם ענגעל ראש ללשכת השטאטיסטיקה בפרוסיה תשלם משפחה אשר הכנסותיה לשנה לא תגיענה עד 1500 ר"כ 20 עד 22% מהכנסותיה המשפחה אשר הכנסותיה תעלנה לסך 3000 על. 12% עד 15% מהכנסותיה בעד שכר דירה. וכלל יש בידי חכמי השטאטיסטיקה לחשוב שכר דירה של שש שנים להכנסת שנה אחת לאיש בינוני. — גם באוסטריה יחלק עתה המס החדש מהכנסות כל איש (פערוואנאלאיינקאממענשטייער) ביחס לשכר דירתו אשר ישלם. הכנסות אנשים אשר משרת ממשלה מנת גורלם, תבוררנה מחשבון ההוצאות והכנסות של הממשלה (בודשעה). — מספר „האינטליגנציה“ המשוועבת לעבודת הממשלה והמדינה בגליציה עולה לערך 19000 איש, ולערך 4000 כהנים נוצרים.

אם ישונה המצב לטוב וחלק כחלק ינתן לו בעבודת הממשלה והמדינה, לא יעלה אז מספר הפקידים והמורים היהודים על 1900 איש ובצירוף משפחותיהם ומשרתיהם יעלה מספרם עד 19000 נפש אדם, כי מספר היהודים לערך יושבי גליציה כעשרה למאה. מזה נראה כי החושב שתצמח ישועה להמון אחינו אם יפתחו לנו שערי בתי הפקדות אינו אלא טועה.

ו. מאין יבוא עור ליהודים בגליציה ?

אם אמנם רע ומר גורל סחרי גליציה, כי נסגרה לפנייהם הדרך למחית נפשם מבית ומחוץ, בכל זאת עבודת האדמה בגליציה באשר היא שם לא טובה ממנה, ונקל לאיש אשר מוח בקדקדו וזריז בדרכי המסחר למצוא על ידו מחית נפשו, מכלכל את משפחתו מעבודת השדה. כל זמן אשר לא ישונו עניני עבודת השדה בארצנו לטוב ע"י השכלת עם, בתי ספר לאכרים, הורדת שער הרבית לאכרים ולבעלי אחוזות, תמיכות מקופת ממשלת המדינה להשיב את כח האדמה הבקת ומבולקת מתנת יד בעליהם (מעליאראציאנען), להגביה את גדות הנהרות לבל ישטפו מימיהן (פלוסרענוליהונג), תמיכת האימיגרציה לאמריקה להמעית מספר עובדי אדמה, ואחרון אחרון הכי נכבד, לברוא ולהזק את חרשת המעשה בארצנו להזמין אוכלים וקונים הגונים לצאצאי עבודת האדמה: כל זמן אשר התקונים האלו לא נראו בארץ, אין הפיץ ליהודי גליציה להוציאם ממצב המסחר ולהביאם לכור עוני של עבודת האדמה. גם לעם גליציה בכלל, אשר מספר אכריה לקילומטר מרובע גדול מבכל ארצות תבל והם עליה למשא, אין הפיץ להגדיל מספר עובדי אדמה באנשים אשר לא למדו ידם לעבודה הזאת וצרכיהם מרובים מצרכי אכר גליציאני, הטועם אך שתי פעמים לשנה, בימי הגיו, טעם בשר, הן כבר מתאוננים האצילים על היהודים המעטים אשר לאחוזות גדולות נתנו ידם באמרים, כי אדמתם נהפכה לזרים, וברית כרותה ביניהם לבלי תת אחזה לבוא בכף יהודי, אף שהכל מודים כי היהודים הם עובדים בכל כחם את אדמתם ומעשיהם באמונה, ובענינים מדיניים רצון שכניהם האצילים הם עושים. השנאה

לכית ישראל לא תמעט בכתנתו את מטה הסוחרים לאתים, ולהפך עוד תגדל המשטמה אם היהודי „הזר“ יקרב אל אדמת קדשם להגיף עליה כלי מחרשת. לעומת זה מכשר היהודי למסחר ולחרשת המעשה הגחוצים לנליציה כעינים לעור והפעולה הזאת על שדה כלכלת העם תהיה לברכה בקרב הארץ. לו הכמו שכנינו עם נליציה ובינו את זאת, כי היהודי בנליציה, אשר ע"י המסחר וחרשת המעשה ממרחק יביא לחמו, אשר בחריצותו והשתדלותו יפיה רוה חיים באופני עבודת האדמה המתנהנים בכבוד, היהודי המרחק מכל כבוד אורחים ומכל הפקודות, הנותן נוו למכים, האומרים לו שחה ונעבורה — היהודי הזה אך אבר נחוץ הוא לגוף עם נליציה כלו. בתי חרשת המעשה אך מצער הם בארצנו, אבל על ברכי היהודים ילדו, להם היו צירי יולדה ולאריץ בלה היתה התועלת. מה ליהודי לנעו על המרקעות אשר נלאו לשאת את יושביהן, בעוד כי הארץ צמאה לחרשת המעשה, למלאכות ביתיות, למלאכת-יד הנעשה לפי רוה העת החדשה. הביאו עצה להרים קרן עמודי כלכלת העם האלה, וישע יהודה ותושע נליציה כלה, כי גם לעבודת השדה גם למסחר גם להפעול העושה מלאכתו בועת אפו תהיה רוחה.

אין לך עין יפה להתפתחות הקולטורה האנושית כהתברות למלאכה (אססאציאציאן). בזמן ההוה אך התחברות אנשים רבים לאנדה אחת תוכל לפעול נדולות, לברוא חרשות, וללחום מלחמת תנופה על שדה המלאכה והכלכלה. בארצות הנאורות כבר הבינו זאת ואין קץ לחברת מניות ולחברות קאמאנדיטיות אשר נוסדו שם לתכלית חרושת המעשה וחדשים לבקרים תצמחנה כעשבי השדה חברות כאלה וחעשינה חיל. רק בנליציה אין זכר לחברות כאלה, איש לעבר סניו יתעה וכחותינו האקונומים כאבני נור מנופצות, מרמס לעובר, אין מקבצן. אם אמנם היהודים בנליציה בכלל עניים ודלים, בכל זאת לא אלמן ישראל גם בארץ הזאת מאנשים המהירים במלאכתם והון ועושר בבתיהם. אליכם אישים אקרא, התקבצו, התגודדו, תגו יד איש לאחיו להתחבר לדבר טוב ומועיל, לבנות את הרבות [המלאכה וחרשת המעשה בנליציה חיתה נפש העם, נפש אחיכם בכללכם.

ד"ר שלמה רובין.

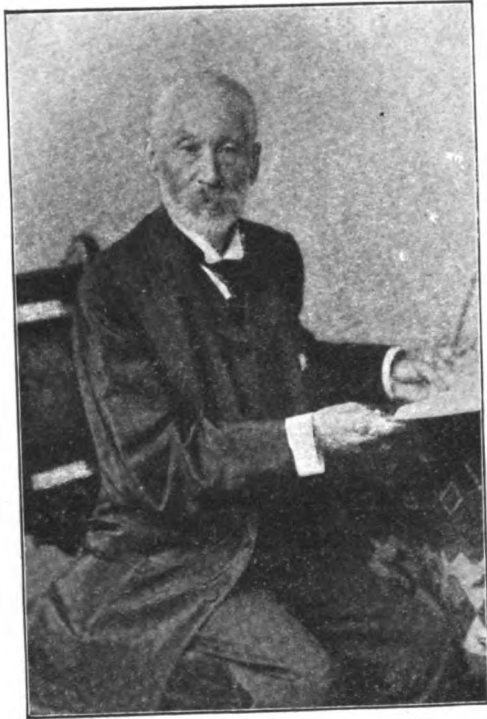
ביום האחרון של פסח לשנת תקפ"ג, בעיר דאלינא בגליציה, נולד הרב החכם ר' שלמה המכונה ד"ר רובין על ברכי הורים ישרים וחסידים מאד. חיי רובין לא התהפכו תחת סכבות הזמן: רובין חי חיים פשוטים, שקטים ושלוים; ימי ידותו עברו עליו בדממה ובנחת כמי השלוח ההולכים לאט — אך באורח סלולה התנועע הלאה בלי הרף. כשרונותיו התפתחו עם יסודם סדרים ישרים. על כן גם השקפתו על החיים ברה וצלולה היא והשכלתו המדעית עריכה בסדר ובמשקל ישר.

אין את נפשי לספר בזה תולדות ימי חיי החכם הזה ופעולותיו על שדה החכמה והמדע, כי קצר מה המקום מהכיל את כלן וע"כ אסתפק רק בסקירה כללית על ערך חין עבודותיו המדעיות ותכלית חקירתן.

המקצוע שבו בחר רובין ויציהו לו למטרה לכל פעולותיו הספרותיות הוא — החקירה ביסוד מסתרי הקבלה ותורת הרוים העתיקה. הוא היה אחר מן הראשונים אשר ערבו את לבם לגשת אל הערפל אל הקבלה אשר היתה ימים רבים כשדה לא עבר. התרדים יראו מפניה לגשת אליה כי קדושה היא, ואנשי המדע לא אבו לתת לב אל היריעה הזאת העמוקה מני חשך וערפל תחולתה, כי היתה להם ככתב החרטומים ופתרונים אין לו. אך רובין לא חת ולא זע מפניה וישקוד על דלתות הקבלה בהתמדה רבה וחכמתו עמדה לו למצוא המפתח להמגעול הזה ולהסיר המסכה הנסוכה על פני הלמוד הנסתר הזה; הוא הגיע עד חקר תהום הקבלה ויבונה על בוריה ובספרו „יסוד מסתרי העכו"ם" הערה מקור הקבלה והראה השתלשלותה, שמוותיה וקורותיה; התפלסף ויחקור על סהות השמה הזאת, בונה וספריה, השתוותה ויחוסה להפלוסופיה היונית, להפלוסופיה של אריסטו ואפלטון, ויבא בכור הבחינה את דעותיה על האלהים, האין-סוף, ומבטה על העולם, את הספר יצירה, את מעשה המרכבה ומעשה בראשית, את כללי השמה הזאת ביהוסם ללמודי הרוים של האלכסנדרונים, לחקירותיו של פילון היהודי, להדת הנוצרית ולדת הכשדים והפרסיים, וידבר בו נבבות גם ע"ד חברת התסידים החדשים בעלי הזהר מתנגדי התלמוד אשר כראו בצלמם ודמותם את הקבלה המעשית המלאה סודות אין סוף, חקירות בלתי תכליות, רזין דרזין, אשר ערבבו אור בחשך, עיזן בהייה ויפרשו מעטה כהה על כל הלבבות.

הקבלה בכלל — יאמר רובין — היא כעין זמורת זר בכרם היהדות, והורתה ולידתה לא היתה על ארמת ישראל. עם ישראל היה עוסק בישובו של עולם, בתורת החברה והמדה החותכות חיים לכל חי, אבל לא נטה את מוחו לחקור במה למעלה ולמטה. כאשר לבכו התפעל והתרגש מהדר הטבע ויפעת התולדה שפך רגשי נפשו ולא דרש במה לפנים ולאחור. אך בתקופת הבינים, כתקופה שבה היתה חפלוסופיה שלטת בכל, התגבבה החקירה הסתומה והנעלמה הזאת בכרם ישראל ותתקע לה שם יתר נאמן. ומאז החל גם ישראל לחקור ולדרוש, לעין ולהתפלסף, ותכמי עמנו אשר בתקופה ההיא הזולידו לנו פלוסופיה דתית והכניסו את הפלוסופיה בהיהדות ויעשוה לעצם אחד.

אל המטרה הנכבדה הזאת קולעים כמעט כל ספריו ומאמריו הרבים, מספריו „סוד הספירות“, „יסוד מסתרי העכו"ם" עד מאמריו האחרונים הנדפסים בכרך „האשכול" הזה. מלבד המון ספריו ומאמריו אשר כבר ראו אור שמורים אתו עוד שני ספרים יקרים בכ"י, אשר כתב החכם הישיש הזה בימים האחרונים האלה ואשר יראו אור בכרך השלישי של „האשכול" המוכן לצאת לאור בקרב הימים.

רוד פֿרישמאן.

„בן חמש-עשרה שָׁנָה היום הנני
עוד נער ובקר משורר שירי רוח,
ובקר ראשי לחלי — כי מי ירחמני
לִתֵּת לִי חֶמֶר שֶׁתִּפֵּל אִמִּיחַ?...
צְעִיר לְיוֹמִים וְעוֹד אִמְלֵל אִיגְנִי
לְקֵרֹוא אֶךְ חֶמֶס, עֵת לְבִי בְּמוֹחַ...“

וְמָה אֵיפֹא יִשִּׁיר נְעַר בְּמוֹנֵי?
אֶךְ קוֹל הַתְּקוּהָ עוֹד אִיגְנֵי שׁוֹמֵעַת:
„הַנְּחֵם! וְשֵׂא נָא לְעֵתִיד עֵינֶיךָ,
עוֹד תִּדַּע קֹל מְכֹאֹב הַדַּע קַל-עֵנִי
עוֹד תִּדַּע אֶהְבֶּה וְצִרָה שֶׁבְּעֵתֶיךָ!“

הוא השיר הראשון אשר כתב פֿרישמאן. (*
האם באה תקותו?)

...וְאִנִּי לֹא אֱלֹה עִמָּם, לֹא אֱלֹה בְּשִׁבִיל הָעוֹלָם
בְּדַרְכָּהּ הַסְּלוּלָה וְרַחֲבָה עִם עַרְב־רֶכֶב בְּצַבּוֹר
לְבָדִי, לְבָדִי אֱלֹה וּמַחְרִישׁ וּבְלִי כֹל דְּבוֹר...“

וְשִׁבְיָי צַר וְרַחוֹק וּלְבָדִי אֱלֹה עָלְיוֹ
רַק אֵלֵי יִלְךְ עִמִּי, הָאֵל הַבּוֹעֵר בְּלִבִּי...“

הוא השיר האחרון אשר כתב פֿרישמאן בימים האחרונים האלה. (**
האמנם ילך „לברו ומחריש ובלי כל דבור“? האם השביל אשר בו ילך בספרתנו הוא
אמנם כל-כך צר, כל-כך רחוק?...

רוד פֿרישמאן הוא בעל בספרתנו החדשה. כשרונותו היפים עשו לו שם בשלשה:
בתור משורר ומספר, בתור סבקר ובתור מעתיק. בשלשתם הראה טוב טעמו, חרודו, וגם השקפתו
החודרת בחיים ובספרה; גם סגנונו עלה לו יפה: שפתו צחה ומבארת. בשריו ובספוריו הקטנים
נמצא לפעמים עוקץ-חד, אבל אין כמו התמרמות; יש אשר לענו מר ומהתלותיו כחציו שנונים,
אבל לא ירתחו את דמינו; הכה נקראים בעונג ורק שחוק-קל יביאו על שפתינו ולעתים רחוקות
יוציאו גם אנחה-קלה מקרבנו מבלי עורר בנו רגש נמרץ או התפעלות חזקה. אין כמו לא
מהתרגנות גורדן וברודס נגד הרבנים והזמרות-חומרותיהם, ולא מהכו והלעג על היראים
והחסידים של מאפו ואבראמוביץ בכל הנוגע לציור צד הרוחניות שבחיי עכשו; ואין כמו אותו
הצער והיגון, שאנו מוצאים בספורי בן-אביגדור ובשריו ראבינוביץ ודומיהם בכל הנוגע לציור
צד החמרי והכלכלתי שבחיי עכשו. לפי הנראה תקותו להיות „אמלל ולקראו אך חמס“, לדעת
„כל מכאוב כל עני וצרה שבעתים“ לא באה, על כל פנים לא נכרו עקבותיה לא בשוריו ולא
בספוריו.

פֿרישמאן נועד מלדה ומבטן להיות ציר ומשורר, לתאר מעשי בני אדם ופעולותיהם,
סדרי חייהם ומשטריהם בשרד נאמן עלי-גליון. ואף גם זאת, אין גם אחד בכל סופרינו, הצירים
והמשוררים, אשר יתדרו אל לב האדם לראות את כל אשר יעשה בתוכו כפֿרישמאן. בקראנו

(*) „הבוקר אור“ שנה ג' (תרל"ח) חוברת א'.

(**) „המניד“ תרנ"ט נו' 40.

את אחר כספוריו נרכה בנפשנו, כי פֶּרִישְׁמָן בחר לו למושב את אחד מחדרי הלב ובתו הנפש אשר להאדם ויפקח עין ויטה אוזן לראות ולשמע את כל דמקותיהם ותנועותיהם הקות כן הרקות להעבירן כמו חיים לנגד עינינו. בראשית ימיו שם לבו לחיי בני האדם לרעת אותם והליכותיהם ויתבונן ויחדור אל לבם לראות את כל רגשותיו ותנועותיו, אשר יתעוררו בו, אם צדקו אלה האומרים, כי סְוֹלַנְסְקִי העביר לפנינו בספוריו את תולדות התפתחות הרעות במסלגת המשכילים והנאורים בארצנו, הנה נצדק שבעתים באמרנו, כי פֶּרִישְׁמָן הציג לפנינו את תולדות לב האדם וקורותיו בתמונות פשוטות ומרהיבות עין כלי כחל ושרק בתמונות חיי הלב בעצמם. טובן מאליו, כי איש כזה לא מצא עונג ונחת במראה עיניו וחזיוניו לא השביעהו רצון, כי לכל פנה אשר פנה ראה אך נגע צרעת ותהום נורא רובץ בין הלב ובין החיים. לו היה פ. פילוסוף וחוקר, אשר יעבור עבודתו כמושגים מפשטים, או מצא די לו לברוא שטה פלוסופית מפשטת, להראות ולהוכיח בהיקשי ההגיון כי החיים עם כל שאונם והמונם מלאים כעם ויגון, הבל ורעות רוח, וטוב להם שלא נבראו משנבראו; או אולי מדר לצעוק חמס על כל המעשים הנעשים תחת השמש ולהואש מטוב ונחת בראשית ריכו, אך הוא סופר ומשורר ובעל דמיון ואזהב את החיים, כי על כן כבד הרבר סמנו להפדר מהם בפעם אחת; על כן תחת להתיאש מטוב, החל לחשוב מחשבות למצוא עצות ותחבולות להטיב את משטרי החיים ותנאיהם ולתקן במ סדרים טובים ומועילים ולברוא לנו תנאים חדשים המתאימים לצרכי הלב והרוח. זאת היא התכנית, שקבע לו פֶּרִישְׁמָן כמעט בכל ספוריו וחזיוניו, ואת הרוח הזה שפך גם על פני רובי שריו והלצותיו.

אולם לא הרי פֶּרִישְׁמָן המספר והמשורר כהרי פֶּרִישְׁמָן המבקר. בסופה ושערה שם דרכו ורוחו בבקרת הולך וסוער, מפרק ומשבר את אשר לא ישר בעיניו, וגם הוגה דעות הנהו בבואו לבקר אחרי הסופרים, ויירי רב לו בענין אשר הוא נושא-ונותן עליו. בראשית ימיו עבודתו ראה אך "תהו ובהו" במעשי סופרים רבים ויסעף במערצה עמל מכתבים כבירים, לא נשא פני גדולים ואנשי-שם לא הרר, ועוקציו ותודריו נוספו על משפטיו העמוקים — ועש לו שם. גם במאמריו אחרי כן במאספים ובמכתבי-עת, עד ה,מכתבים על דבר הכספות" שכתב בימים האחרונים, הנהו רב את ריב דעותיו, אשר אם גם לא יסכים הקורא-הנבון לכלן, בכל זאת יודה כי מיוסרות הנה על דעת רהבה וצלולה, כי יש בהן בנותן טעם וכי הן צריכות למור. בבקרתו יודע הוא "לקרוא חמס", אף יתמרמר אף יתקצף; ואם גם בה נראה גאות מעטה וכשופט רם ישמיע לפעמים משפטיו ודיניו הנה נסלח לו בכל לבבנו על הדבר הזה בשכר הרעות החרוצות אשר נמצא בבקרתו.

"הסגנון הוא האדם" ובסגנונו של פֶּרִישְׁמָן נכיר גם את עצמותו. שפתו היא צחה וברורה, אין בה לא מליצות נמשכות בעקב "תמארת הלשון" ואין בה עות השפה וקלקלה בעקב המושגים החדשים, ככל אשר יעשו המחדשים הבלתי יודעים את רוחה, פרישמאן יודע גם הוא לחדש דבר בשפתנו להביע בה רעיונות חדשים, אפס כי לא יחטא לרקרקה ולרדכיה, — וזאת נראה כיווד בהעתקותיו, גם ספרי כרע גם ספורים קטנים וגדולים תרגם, ותרגמו עולה יפה. כאשר לא ישמור, כמעתיק נאמן, את המלות, ככה לא ישמור במקומות רבים גם את הענין כפרי פרטי — וזו תהלתו! בהביאו בכורי פרי העתקתו, "ספרי ירועות הטבע" לא. ברנשטיין הראנו, כי הוא ידע את אשר לפניו ולפני מי הוא מעתיק. משלים רבים שנה וישם אחרים תחתם לפי הרוח העברי הקורא בהעתקתו, כן עשה גם בספרים אשר העתיק אחרי כן, גם "תולדות השלמת האדם", גם "דניאל דירונדא" אינם נעתיקים מלה כמלה. גם במ שנה מעט זעיר שם זעיר שם, אבל השנויים האלה נעשים בהשכל ורעת מבלי חסוא נגר הטעם של הקורא העברי ונגד דקדוק השפה ורוחה — סגנונו הוא הסגנון החדש המתבל גם במלות זרות ומחדשות (דבר אשר בלחו אי-אפשר לסופר משכיל לחגות רוחו) והשומר את השפה הישנה בכל מקום האפשרי והשומר את רוחה ודרכיה גם במקום המלות הזרות.

פֶּרִישְׁמָן הנהו משורר בשיריו ובספוריו, הנהו הוגה דעות ושופט בלי משא פנים בבקרתו, הנהו מרגם נאמן בהעתקותיו ותגהו בעל סגנון ישר ונכון ככל אשר כתב.

קדמוניות ישראל.

דברים עתיקים *.

(מפנקסי הקהל בקראקא לקורות ישראל בפולנדיה).

מאת פ. ה. וועטשמיין.

כא.

עלה המוסכם מפי האלופים הקצינים כבוד הנבאים יצ"ו בהסכמת האלופים הקצינים ד"ט וקהל יצ"ו ע"ד התקון שהיה ע"י פתקאות מה"י האלופים הנבאים יצ"ו. ועתה הדשים מקרוב בא כמה דרכים מקולקלי אשר לא שערום אבותינו בענין הנביות הללו שלא נתנו להכתב על הנלוין. ובכן מצאו תיקון גדול הישר וכשר בעיני אלקים ואדם. והוה התיקון שמהדיום לא יתן שום נבאי שום כתב לשום איש או אשה רק לאותן שני כתות של אנשי שנבחרו כעת הזאת והרשות בידם לשנות ולהחליפ' ולברר במקומם אנשים אחר' בכל עת ובכל שעה שיכשר בעיניהם רק בעת שיתאספו כלם ביחד ויסכימו כלם פה אחד להעביר א' מאומנתו כפי צורך הענין. ואלו הם שנבחרו כעת הזאת. כת אחת האלוף מהר"ר משה בן מהר"ר פייבש כ"י¹) והאלוף כמהר"ר שמעון התן מהר"ר ליפמן צורף. כת שנית הויקר כהר"ר מענדל ה' זלמן המר"ש הויקר כמ' שלום דרעזלש²). דהיינו כת אחת הראשונה הנ"ל ילכו ביחד ויסבבו מבית לבית מן יום א' עד יום ג' ועד בכלל ויהיה בידם קלפי סנורה שהמפתח יהיה תמיד אצל הפ"ה של הנבאים יצ"ו ויגבו לצורך שישה כלות מכל אדם ובכל מקום שיבואו יודיעו לכל איש ואשה שהם גובים לצורך שישה כלות. ובכלות הנבוי הנ"ל יביאו המעות להפ"ה יצ"ו והפ"ה יספר וימנה המעות לפניהם ויכתוב הנבוי והפרישה בפנקס המיוחד להנבאים יצ"ו על עסק זה ומהנבוי ההיא יקה הפ"ה החלק הששית וישלה על ידם לתוך תיבת של הכלות ליד הנבירה מ' סירקה³) שתי וירשום

* ראה האשכול כרך א' צד 161.

¹) כ"ר יוזף יוסף כ"ך הנזכר בקדמוניות⁴ נד 40.

²) מרה דרעזל היה בזה של הרמ"א ולאח הכז מויה שמחה ביום כהג"מ אכרס מיוזם שבה פה חסום על ההקוה משה שניה לפני הג"מ סינחם הוכיץ גיסו של הרמ"א ולאח למתינו ד' ארנות (ע' קדמוניות⁵ נד 23) מרה דרעזל נספרה בשנת סס"ב ובעלה נספר בשנת שס"ד ומלא נוסח מנכה בלוחות זכרון⁶ נד 43 ס"י מ'.

³) כנראה מרה סירקה היא אחת או חותמתו של הג"מ בעתם זאב הוכיץ הנקרא ר' וואלף סירקה ד"ן גדול בקראקא לפניו ואח"כ אביד בעיר ווידסלצ. בשנת ת"ג נמלטה חתימתו בסנקס המה ססקי ד"ן בבור [?] וזכנתו העיב—הסכמתו על הס', מסנרת השלחן⁷ על ח"מ כבוד מזוכר

בפניהם סך ההוא ישלח על ידם מה ששלחו לתיבת הכלות הנ"ל מדי שבוע ושבוע. וההמשה חלקים הנתורים מן הנבי"ה היא ניה הפ"ה ההוא בתיבה מיוחדת במען במספר והמפתח מהתיבה היא ביד נבאי אהר שאהריו וכן יהיה תמיד בחזור הלילה: מהמעות ההוא יתנו כבוד הנבאים יצ"ו לכל עני מקהלתנו יצ"ו שישא את בתו לאיש ויסכימו כבוד הנבאים יצ"ו שראוי ליתן לו כה נשים יתנו לו בעד כה נשים שבעה זהו פ"ו וכשיסכימו האלופים ר"ש ליתן לאותו עני גם כה של אנשים או יתנו לו הנבאים יצ"ו בעד אותו כה אנשים שמנה זהו מלבד החמשה זהו שיתנו לו מתיבת הכלות כנהוג באופן שיהיה לעני ההוא עשרים זהו מזומנים. רק כבוד הנבאים יצ"ו קבלו עליהם שלא ליתן הנתינה הנ"ל לשום עני רק לצורך סילוק הגדן כשיסלקו את החתן. ובאם יודמן לפעמים שיהיה אזה עני חשוב שיהיה מן הראוי להוסיף לו מנה אחת אפים או כשיסכימו יצ"ו כל הנבאים יצ"ו שיהיו באותה שעה בקהילתנו יצ"ו הרשות בידם להוסיף לו עוד המשה זהו ולא יותר כלל. וכן למשרתת מקהילתנו יצ"ו יסכימו כלם פה אחד מה שיתנו לה מתוך התיבה הנ"ל. כת שנית הנ"ל ילכו ויסבבו מבית לבית מן יום ג' עד יום ה' ועד בכלל ויגנו לצורך הצדקה והקופה ששה נביות כאחד וגם הם יודיעו לכל אדם שהם נובים ששה נביות כאחת. ואחר גמר נביותם יבאו האנשים הנ"ל הנבי"ה היא להפ"ה של כבוד הנבאים יצ"ו ויספרו המעות ההוא ויקח הפ"ה ממנו השליש וישלח ע"י האנשים הנ"ל לאלופים נבאי דקופה יצ"ו ומותר הנבי"ה שני שלישים יקח הפ"ה לתוך ארנקי של צדקה וירשום לפני האנשים הנ"ל סך ההוא בפנקס הנבאים יצ"ו בתוך הקבלות וההוצאות שלו. וזולת זה לא יגבו שום נבי"ה בעולם הן אנשים או נשים וזולת הנבי"ה שהולכים בכל ערב שבת. וגם הקלפי שעומדים לפני הרחוב ישאר במקדש. זה יהיה לאות ולמשמרת ולזכרון וליתר תוקף היוזק התיקן הנ"ל באו האלופים כבוד הנבאים יצ"ו בכבודם ובעצמם על החתום היום יום ה' בפרשת ולמען תספר באוני בך וכו' נשמ"ח לפ"ק נאם מדרום (1) בן לא"א הר"ר אברהם ז"ל אשכנזי ונאם נפתלי הירש בן מהר"ר כלב אברהם ז"ל (2) ונאם אביגד בן הח"ר אשר ז"ל (3) ונאם יצחק בן ר' משה ר' יעקבליש (4) ונאם הק"ו והצעיר אלי' הלוי ליפשיין ונאם יעקב בן הנאון הגדול מהר"ר ישעי' סג"ל זלה"ה הורוויץ (5).

מקראת וחסד צוויידסלצ. כשנה הע"ג הסכים ע"ס, כרית שלום וכשנה הע"ה—ע"ס, פני יחק"י וכשנה הפ"ד — ע"ס, "חולדות יעקב", ולפי הכרזת ימים הכנסה יגיע לבנות זקנה וזיכרה.

(1) האלוף המרוכס והק"ן פ"מ העיר והמדינה ר' פודרוס ב"ר אברהם אשכנזי היה מחוזהו של בעל "מניני שלמה" ר"מ פה, ע' "קדמוניות" נז 37 — 31. חתנו ר' יסודע ליב בנו של בעל "מניני שלמה" נפטר ביום ו' כ"ב מנחם ה'כ"ד כמזכר בסגסס הח"ק דף קס"פ ע"א.

(2) ר' נפתלי הירש ב"ר כלב אברהם היה אחד מחמשה המבוכים פה מתוך הקה"נים והרוגים ר"פ הקהל יצ"ו כשנה ח"י לפ"ק. ראה "קדמוניות" נז 47—43.

(3) הנ"ל בסוף סי' י"ז ובהערה 8 שם. מלבד ר' אשר זה "נבאי דקרה" היה אז פה עוד אשכנזי אחד שהיה בן מהר"ר יששכר וכאם ומנהיג הקהלה שנספס משה לעיר שיעפרכוב בעניני לרכי זכור ונספס שם י"ז אדר א' הכ"ו והובא לכאן ונקצר פה ביום כ"ו אדר א' הכ"ו כמזכר בסגסס הח"ק קצ"ע ע"ב.

(4) הנ"ל בס' י"ז, ע' 88 ההערה 3.

(5) הנ"ל יעקב כהנאון בעל "השליח" ואביו של הנ"ל יע"י מחבר, בית הלוי" הנדפס צווייזלש הכ"ו. בסגסס הח"ק דף קי"א ע"א כחוב עליו: "וגשמת האלוף הרוגי בן של קדושים מהר"ר יעקב בן הנאון חסיד מהר"ר ישעי' הורוויץ כולת מנוחה ת"ג לפ"ק.

כב.

היום יום ו' באסרו חג דשבועות ת"א לפ"ק קבלנו את כמ"ד יודא בן משה דאקטרש לאתרוג שיביא לחג הסוכות ת"ו ב"ת לפ"ק שבעים וחמשה אתרוגים וחמשה ושבעים לולבים ומאה והמשים הדסים בעד שלש מאות והובי פוליש ונתנו לו אותן השלש מאות והובי תיכף באותו היום. וכמ"ד יודא הג"ל התחייב את עצמו בת"כ בפועל ממש בשעת קבלת המעות כי מיד כשיבא בשל"י הוא או ב"כ עם האתרוגים יעשה שבעה חמורה ע"ד המקום ב"ה וע"ד הנבאים יצ"ו שבשעה שחתך האתרוגים מהגן בידר לו תיבה אחת מהמובחרים שבכל האתרוגים שיפלו לו לחלקן ע"פ הגורל ויהיו שייכים לקהלתינו. ואותן המובחרים וגם שאר אתרוגים שיביא מיד כשיבא גנה א"ה אינו רשאי להוליכם לביתו אך ורק יביא אותם תכף ומיד בכואם לפ"ה של הנבאים יצ"ו. ועכ"פ הרשות ביד המובחרים יצ"ו באם שאינם רוצים ליקח אותו התיבה שבירר להם כמ"ד יודא הרשות בידם לברור וליקח איזה תיבה שירצו ליקח ואין כמ"ד יודא יכול למחות בידם. גם מחויב כמ"ד יודא ליתן לכבוד הנבאים יצ"ו עוד שלשה תיבות עם אתרוגים והנבאים יצ"ו יבחרו להם מן השלשה תיבות גם מתיבה הראשונה כנ"ל מאתיים אתרוגים בין הכל. ומן המאתיים הג"ל יבררו להם השבעים וחמשה אתרוגים השייכים להם כנ"ל. ואח"כ יתנו וימסרו את הנתורים לכמ"ד יודא והוא יעשה בהם כטוב בעיניו ולמכור אותם להיחידים דקהלתינו יצ"ו. גם בהלולבים יתנהגו כמו שמפורש באתרוגים בהאופנים ותנאים המבוארים כנ"ל באופן המועיל שיהיו המובחרים שבהם שייכים לקהלתינו יצ"ו. ועל כל הג"ל נעשה ע"ק כמ"ד אליקים געין יצ"ו בר משה דאקטרש לקיים כל התנאים ואופנים כנ"ל. עוד הוסיפו כבוד הנבאים יצ"ו לכמ"ד יודא הג"ל סך ארבעים זהו נוסף על הש' והובי הג"ל ואותן הארבעים זהו אינם מחויבים ליתן לו תכף אך שיתנו לאשתו מר' פעסיל על פיזור בפרוטרוט ונגד זה התחייב את עצמו כמ"ד יודא בת"כ הג"ל ליתן להנבאים יצ"ו עוד חמשה אתרוגים טובים וכשרים בשופי בלי שום פסול בעולם. גם על זה נעשה כמ"ד געין אחיו ע"ק כנ"ל. כל הג"ל כתבנו והתמנו יום הג"ל. שני עדים כמ"ד יצחק שמש בבד"כ דקופה וכמ"ד יצחק שמש בבד"כ החדשה.

כג.

היום יום ב' פ' ה"י שדה ד' השון עשינו שכירות ונתפשינו עם כמ"ד סענדר בלכירר שהוא יעשה רפואות לעניים בני קהלתנו או איזה אורח שיבא בחורים ונערים לכל מי שמוטל על הצדקה כל מיני מכות ב"מ פצעים וחבורות שבר יד ורגל מכה גדולה או קטנה חוץ מצרעת ב"מ אינו מחויב לרפאות הוא בעצמו אכן הוא מחויב להשתדל ולהתעסק שיקבל אותו לרפאות איזה רופא נוי רופא מומחה והוא יעשה שכירות עם הגוי כאלו הוא מחויב לרפאותו. והשכירות יהא על כבוד הנבאים לשלם אותו השכירות גם הותנה באם שידרמן לו איזה מכה גדולה מחויב לצרף אליו רופא גוי שהוא מומחה להתייעץ עמו בדבר הרפואה על הוצאות של כמ"ד סענדר. והשכירות יהא על הנבאים לשלם לו שבעים וחמשה זהו לשנה. והתשלומין יהא בכל רביעית שנה רביעי' של השכירות הג"ל. ומה שיתנו על השכירות לפעמים לקנות מסעריש ירשום הנבאי פ"ה יצ"ו על איזה ריסטר לזכרון לנכות אותם לו כעת יבואו עמו

לחשבון סוף כל רביעית בזמן השלמת של השכירות כנ"ל. ככל הנ"ל קבל עליו כמ' סענדר בת"כ בפועל נעשה יום הנ"ל נאם יוסף בן הנאון מהררף ז"ל היה א'.

כד.

זאת תהיה לזכרון ולמשמרת ולאות ולמען יעמדו ימים מחמת המקומות שבב"ה הישנה על ריב בני ישראל אשר רבו עליה למען תהיה להם לעדה ולזכרון ולאות עד עולם.

האלופים הקצינים כבוד הנבאים הנבואים יצ"ו הפקידו עיניהם בעין שכלם ע"ד המקומות והספסלים שכבר צווהו קמאי דקמן: ולמען השלום והאמת עשו גבול ומקום להמקומות ההם שיעמדו חק ולא יעבורו והיינו השלשה מקומות שיושבים שם האלוף המרום כמהר"ר טודרוס יצ"ו ² ובנו כהר"ר חיים ³ והאלוף כהר"ר הירצקי בן האלוף כמהר"ר שמואל רופא יצ"ו כ"ץ ⁴ יהיה להם גבול ומקום ואין לשנותם מן היתד התקוע בתוך האבן שתחת המקום של האלוף כמהר"ר טודרוס יצ"ו וע"כ עשו רושם ניכר באמצע האבן כדי שיהא לו היכר לדורות וזה הגבול תקנו ממזרח למערב לאורך המקומות הנ"ל. אכן ברוחב המקומות הנ"ל שהם ברוחב הבית הכנסת מצפון לדרום עדיין צריכון למדעי מ"שישים וקנים וידעי דת ודין המקומות של אחורי המקומות הנ"ל ע"כ לא עשו לעת כזאת שום גבול וסימן בעולם ואם ינזור השם בחיים יעשו עוד מקום מושבם וגבול להם כמו שיורום מן השמים ככל הנ"ל כתבתי לאות ולמשמרת ביום א' ד' שבט ת"ב לפ"ק נאם הזקי"ן פייבש משדקק"ק הכותב והותם בציוו ובפקודת האלופים הקצינים הנבאים הנבואים יצ"ו.

כה.

כהיום הזה יום ב' פ' וישב ט"ז כסלו תנ"ל נתפשרנו עם כמ' דוד אפשיקר ⁶ ועד שנתיים והיינו עד ר"ח כסלו ת"ה לפ"ק ליתן לו שכירות בכל שנה א"ב שנים הנ"ל מאה וחמשים זהו בסוף כל שנה וכמר דוד הנ"ל מחויב ליתן רפואות לחולים עניים די ספוקם עד שידו מגעת גם התחייב את עצמו לילך לחולים עניים ב"מ וק"ו לאותן החולים שהם מוטלים על ערש דוי בהקדש בכל עת שיחפוץ בו החולי ב"מ ועל זה נתנו לו ממרני מסך שלש מאות זהו והתנמים עליה האלופים הנבאים ר'

¹ אביד בקראקא וכנס של כפל "ב"ח"י ושל כפל "דמשק אליעזר" על מס' חולין (כ"לילה יופי" ח"ב ס"ו ע"ב).

² הי"ל בסוף סי' כ"א ובהערה 1.

³ מלבד בנו ר' חיים היו לו עוד שני בנים והם ר' מאיר ור' שלמה ולארכעה מהניס: ר' משה סג"ל, ר' סייב, ר' נחמן, ור' ליב בנו של כפל "מגניו שלמה". האלוף והקצין ר' חיים אשכנזי היה בנו הגדול ושיממו אביו בשנת ח"ז בתיארו, מוטל על ערש דוי" לאספירוסס (עם אמו) על כל עזונו הרב כהניח אחריו וגם לדברים שנזקק. ראה ההצוה שלו ב"קדמוניות" 31—37.

⁴ עשה ידענו משני בנים שהיו לר' שמואל הכוסא, אחד בשם כרוך הגזכר, בקדמוניות" 47 ד' סי' כ"ב כחור מנוכר מחוך, הקנינים והכוונים" ר"ש הקהל י"ח"י ואחד בשם הירצקי הגזכר כזה כחור "האלוף".

⁵ הי"ל בסי' י"ז בהערה 1.

מרדכי יצ"ו ור' יצחק ר"מ ר"י יצ"ו ור' קאפיל יצ"ו ור' יוסף יצ"ו והרשות ביד כמ' דוד למכור אותה הממרניי לכל מי שירצה וכשיגיע זמן פרעון של ממרני זו כר"ת כסלו ת"ד לפ"ק ויצטרכו הנבאים שיהיו בימים ההם ליתן רוחים עד שנת תה"ל או יצטרכו לשלם הממרניי ברי"ה כסלו ת"ד כל הש' זהו אזי מחויב כמר דוד הנ"ל לשלם אותן הרוחים כפי אשר יגיעו לפי חשבון של בעל השטר ישלם כמ' דוד מכיסו. גם מחויב כמ' דוד הנ"ל להשתעבד את עצמו בפני נאמני הקהלה ספרא דמתא את כל נכסיו מקרקעי גם כל המטלסלים אנב קרקע לפצות את הנבאים יצ"ו מסך ממרני הנ"ל וגם הרוחים באם שיצטרכו הנבאים לשלם טרם כלות זמן שכירות של כמר דוד כנ"ל כ"ד יום הנ"ל נאם יוסף בן הנאון מהרר"ף ז"ל.

היום יום ג' ז"ך כסלו נתפשרנו עם כמר דוד אפטיקר הדיינו מיום ר"ה כסלו ת"ה כנ"ל ועד ר"ח כסלו ת"ו לפ"ק ליתן לו שכירות מאה וחמשים זהו לשנה וע"ז נתנו לו ממרני מסך מאה וחמשים זהו וחתומים עליה כבוד האלוסים הנבאים יצ"ו והם ר' יצחק ר"מ ר"י ור' קאפיל ר' משה הנדילש ור' הירצקה ור' יוסף בהנאון מהרר"ף ז"ל והרשות ביד כמ' דוד הנ"ל למסור הממרני לכל מי שירצה וז"פ של הממרניי הנ"ל היא ז"פ שלה ברי"ה טבת תה"ל וכשיגיע זמן פרעון של ממרני כנ"ל ויצטרכו הנבאים שיהיו בימים ההם ליתן רוחים עד שנת תה"ל אזי מחויב כמ' דוד הנ"ל לשלם אותן הרוחים כפי אשר יגיע לפי חשבון של בעל השטר וישלם אותם כמ' דוד מכיסו. וכמ' דוד הנ"ל התחייב את עצמו ליתן רפואות לחולי עניים בי"מ די ספוקס ברוח עד כרי שידו מגעת. וגם התחייב את עצמו לילך ולבקר החולים העניים וק"ו לאותן החולים שהם מושלים על ערש דוי בהקדש בכל עת שיחפון בו החולי בי"מ.

עוד היום יום ה' י"ה סיון תה"ל חזרנו ונתנו לכמ' דוד הנ"ל ממרני חדשה מסך ק"ן זהו עם חשבון הרוחים שעולים על חצי שנה וזוה נפרע כמ' דוד הנ"ל השכירות שלו עד ר"ה טבת ת"ו וי"ן לפ"ק ומחויב ליתן מיני רפואות ולבקר החולים בי"מ עד ר"ה טבת ת"ו כנ"ל.

כו.

בהיות כי העיר הוז אלו ממעון קדשו את הנדיבים הצורפים אנשי קהילתינו יצ"ו אשר נדב לבם אותם לתת מתוך הקופה של החבורה שלהם ארבעה מאות זהו פ"ו מעות מזומנים לצורך בנין מקדש מעט בית הכנסת דקופה ¹) על כן כנמול ידם יעשה להם להיות לזכרון נדבת לבם אשר עשו החבורה של הצורפים הנ"ל לעדי עד. יתן לאנשי החבורה בכלל שני מקומות בב"ה הנ"ל תחת האלמעמיר אשר פניהם מול פני ארון הקדש. אותן שני המקומות יהא להחבורה בכלל אשר המה חיים כהיום ואשר יהיו אחריהם עד ביאת הגואל הדיינו שיהיו שני המקומות הנ"ל ביד ראשי החבורה הנ"ל להשכירם ולעשות עם דמי השכירות ההוא כפי אשר יסכימו ביניהם כ"ד שמואל הקטן ספרא מתא דק"ק קראקא הכו' והו' בפקודת האלוף הראש כמהר"ר שמואל רופא כ"יין בהסכמת כבוד הראשים אשר נבררו להתעסק בבנין ב"ה הנ"ל יום

¹) בשנת שנייה אספו "הנבאים" (נבלי דקס) טעות לתוך קופה של דקס לזוך בנין כי"כ חדש ונמכך הזמן נבנה כי"כ הנקרא "קופה" ע"ז קופה של דקס.

ב' ו' אדר שני יב"א ישיע"ה לפ"ק נאם משה אברהם מתת"י בלאאמ"ו הגאון כמהר"ר יוסף זצ"ל דלאקרוט ספרא מתא דק"ק קראקא ¹) המעיד על העתק ואח"י ר' שמואל סופר הניכרת לי בט"ע.

בז.

במז"ט נתקשרו יחד בקשר חזק ואמין כל ימוט האלופים כמהר"ר יצחק דרשן ²) יצ"ו וכמהר"ר משה בהגאון כמהר"ר ישיע יצ"ו ³) וניסו ר' אברהם סג"ל ⁴) ור' שמעון מחל"י ⁵) עם הבחור כמ' ברוך בענדט בכמ' יצחק מק"ק ורמיזא דהיינו שקנו ממנו שלשה מאות חומשים קטנים עם הפטרות וארבעה מאות וחמשים חומשים עם הפטרות מרביעית ביגון ומאה ועשרים ושלשה חומשים קטנים עם תרגום הפטרות ומאה ועשרים חומשים עם עשרים וארבעה מרביעית ביגון כולם ד"י משנת תרל"ת. והנה כהיום מסר נתן כמ' בענדט הג"ל להאלופים הג"ל כל הארבעה מאות וחמשים חומשים מרביעית ביגון הג"ל במלואם וטובם גם תשעים חומשים קטנים מהשלש מאות חומשים הג"ל ושבועה חומשים קטנים עם תרגום מהמאה ועשרים ושלשה חומשים הג"ל. ומותר חומשים במספרם ואופן הג"ל במלואם וטובם התחייב עצמו כמ' בענדט הג"ל בתורת היוג נמור ואמיתי להמציא

¹) הג"מ יוסף זצ"ל דלאקרוט היה אב"ד ור"מ כעברסטין (כנראה מהסכתאזע עה"ס ש"ב נוח"ל"ן להגאון מהר"א הורבין) והוא בנו של הגאון המקובל ר' מחתי' דלאקרוט הושב כריסק דליטא"ה שחבר פירוש על ריקלונטי על החזרה בשם "ספר הזכרון" המונח בכהונים באוכססורד ועוד שני ספרים נדפסו אחד בשם "גל עולם" שחכמה הפנע ומשנהו פירוש על "שערי אורה" לר' יוסף בן גיקיליא. הג"מ משה אברהם מחתי' דלאקרוט, "ספרא מתא דק"ק קראקא" היה חתן האלוף המדומם הראש כמהר"ר זלמן ר' יעקב וואלף משה שהיה נס חוחנו של הג"מ אברהם (כנשיא אליהו קלמנקס אב"ד בלובז, ע' "כלילת יוסי" ח"א ל"ט פ"ב) דיון פה בזמן בעל חוס' יו"ט"י כנזכר בפקום הקהל פה. ראה "המליץ" גליון 234 וגליון 91 משנת ה'תרכ"ו וה"חוקר" שנה שניה חוברת 3—ג ד' 70 הערה 3.

²) הוא הג"מ יצחק אייזנברג דיון פה לפניה ואח"כ אב"ד ור"מ בניישטאדע וליס"א ומובל כמ' "ברכה המיס" אזה ז' להג"מ מיכל ר' יוזספ בעל "סדר גיטין" ודיון בימי בעל "הוס' יו"ט"י ובעל "מניני שלמה".

³) בעל "מניני שלמה". בנו ר' משה היה סה ראב"ד משנת ת"ח עד תמ"ח, עד שנת ספירתו, ושהגו של הרב הנודד ר' מרדכי ח"ר פגום העיר והמדינה שהיה בן אחיו של הג"מ חיים מנחם מן אב"ד בוויין.

⁴) חתן הגאון בעל "מניני שלמה" ופוי"מ פה וד' ארצות וחוקן הג"מ בנימין זאב וואלף מחבר "עיר בנימין" ואב"ד ור"מ בזמינראד ודעסו ואב"ד הגאון מהר"ם הלוי אב"ד ור"מ כעמנואלס וריבא שהיה חתן הג"מ יצחק אב"ד בשון ומדינת פולין גדול (ג"י"י ח"ב כ"ג ו"כ"ד).

⁵) "ר' שמעון מחל"י" הוא אב"ד הג"מ מרדכי דייכ ראב"ד פה משנת ה'ת"ד עד יומי האחרון (וער"ה שבע חסיו) ואביו זקנו של הג"מ ירוחם (ב"ר מרדכי) דיון גדול פה החבר ב"קדמוניה" ד' 52 ס"י ל' והסכים על "זרע בירך עלי" על מס' ברכות. בפקום הח"ק ד' רכ"ו ע"ב נזכר הג"מ מרדכי דייכ בשם "מ' מרדכי דייכ במהור"ר שמעון מחל"י". שם ד"ד הג"ל זכר ג"כ מהר"ר אהרן במהור"ר ירוחם דייכ שנספר בשנת חס"ו ויהי צביה"כ הי"ן ש"ן יותר מארבעים שנה. אם ר' אהרן זה הוא נכד הג"מ מרדכי הג"ל שנספרו שיהם בשנה אחת הוא דבר מובל כפקום א"כ לא שנאמר כי ר' מרדכי חי כמחנה שנה כמובן.

לדם במלואם לא יחסר מאומה אף דף א' בלי איחור ועיכוב והמשכה טענה ואמתלא בעולם ביריד שוואנטקי הסמוך תהא"ל והמקה הוא בעד כל הומשים הנ"ל בכלל סך שני אלפים ומאתים והמשים זהו פ"ו. ובכן נתנו האלופים הנ"ל לכמ' בענדט הנ"ל שני ש"ח א' מסך חמש מאות זהו פ"ו א' מסך מצה ועשרים וחמשה זהו פ"ו ד"ם שלהם ירד יערוסלב תהא"ל גם נתנו לו מ"מ ועוד באו על החתום בש"ח מסך מאתים זהו פ"ו ד"ם כנ"ל מושלש' ביד האלופ' כמהר"ר שמואל רופא כ"יין יצ"ו ולא יתן הממריני' ההיא לכמ"ב הנ"ל או לב"ב כ"א שיומסר להם מותר הומשים הנ"ל בלי איחור ועיכוב בעולם ביריד שוואנטקי תהא"ל וכאשר יומסר להם מותר הומשים הנ"ל או יתן כמהרר"ש הנ"ל לכמ"ב או לב"ב גם הממריני' הנ"ל. גם יהיו מהויבים ליתן תכף מ"מ לצורך הוצאות שעלו על החומשים בכלל מק"ק וינציא' עד קרעמו עד סך ארבעה מאות זהו פ"ו לא יותר אף פרוטה א'. וכאם שההוצאה ההיא לא תעלה לסך ארבעה מאות זהו יהיה להם אשר להם וגם נשאריו הייבים על הנ"ל סך שמנה מאות זהו פ"ו לשלם ביריד לבוב תא"ו וא"ו בכך תכף כשיומסר להם מותר הומשים ביריד שוואנטקי תהא"ל מהויבים ליתן לו או לב"ב ש"ח על סך הנ"ל לשלם בזמן הנ"ל. הישקים ומצנפים והחבלים והתיבות שצדורים וכוזים ומונחים בהם החומשים הנ"ל שייכים ג"כ להאלופים יצ"ו הנ"ל. נעשה בק"ם ובכתת"ש שבעולם היום ז"ס ו' ז' שבט תהא"ל נאם משה אברהם מתת"י דלאקרזט ספדא מתא דק"ק קראקא.

ניסי תרי כמהרר"מ וכהרר"א הנ"ל הנ"ל וכהר"ר גרשום פאס ⁽¹⁾ יצ"ו נתקשרו במז"ט שיהא כהרר"ג הנ"ל עמהם שותף בעסק החומשים הנ"ל שנתקשרו עם הבהור כמ' בענדט הנ"ל והא להרר"ג הנ"ל שלישי בספרי קדש הנ"ל המניע לחלקם וכהרר"ג הנ"ל התחייב עצמו ליתן להם חלק שלישי במ"מ למה שנתנו הם מאז במ"מ לכמ"ב הנ"ל וכן לשלם שלישי למה שנייע עליהם לשלם במומנים ומועדים שהונבלו ביניהם כנ"ל בחוק ולא יעבור. והרווחים שיהיו בעז"ה ע"י עסק הנ"ל יהא להרר"ג שלישי בהרווחים שנייעו לגיסי תרי הנ"ל ואף הפסד ואחריות ואונסין היו יהא על הרר"ג שלישי נעשה בק"ם יום ר' ט' אייר תהא"ל נאם מתת"י הנ"ל ע"ש ר' שמואל ש"יין בב"ה ר' וואלף פארש ניסי תרי הנ"ל הודו שנתן הרר"ג על המקח הנ"ל חמשים וחמשה זהו פ"ו נאם מתת"י.

כח.

האלופים התורניים יצ"י כמהר"ר אברהם דיין יצ"ו ⁽²⁾ ה' ר' משה ר"י כ"יין יצ"ו

⁽¹⁾ הוא הג"מ גרשון אשכנזי בעל „עבודת הברסווי" הנקרא פה צסס „פאס" ע"ש חותמו הנניד והקלן ר' ליב ר' היכס פאס כמזכר צנאקס הקהל וכש"ס „למח דק"ם ס"י ק"י. הג"מ גרשון אשכנזי היכס פה דיין גדול עד סוף שנת ה'ס' עד שנתקבל לאצ"ד ור"מ צסרוסטיץ (ג"י ח"א ס"ג ע"ב ומ"ב י"ט ע"א).

⁽²⁾ ר' אברהם דיין היכס בעל אחוזה של הרב הקלן ר' יהודה ליב (ר' מסה ר' יוספט) כ"ן כה"ה חוקן הג"מ מנחם מענדל אויערבאך בעל „עטרת זקנים". הרב מרח"ן דמכילר מזכיר בספרו „כ"י" ח"ב י"ה ע"ב וק"י ע"ב ובמקומות אחרים א"ח חוהנו של בעל „עטרת זקנים" בטענה צסס ר' ר"י ר"י ר' יעקב"ה החס ר' „יוספט" כי צנאקס הח"ק מלאהו עליו כחזו כדנריס האלה: „זכור אלהים נסחת המנהיג כהר"ר יוסף יהודה ליב בן כהר"ר אהרן מסה ר' יוספט ז"ל י"ס סיון ה'ה"ל ובשנת האש"ה נזכר צח מהר"ר ליב בן מהר"ר מסה ר' יוספט צלוס גדלי

וכמהרר ישיע' ה' הגאון במהרהרין ז"ל¹) העומדים בבח הרשאה מהוגג מ' ההלש
 שתי בת כמ' יצחק ה' ה' דוד ה' בנימש מק"ק פוזנ' וה"ב הנעלה בהר"ר נחמן
 בהמנוה במהרר משה ר"י ז"ל להשכיר להשבין את הלק בית של אבנים החצוני
 והפנימי אשר להם בכלל הבית בשותפות עם גיסה אחיו האלוף במהרר יצחק ר"מ
 ר"י²) יצ"ו ושאר שותפים בהבית באשר ההרשאה כתובה והתומה כתקונה בכך כהיום

ח"ו גליה לסיק" כאשר העיכות ע"ז ככר במכחי לדידנו הרב החכם המגין קויסמן משפט בשלחי לו
 העתקה כמה דברים מסנקסי קהלתו לתולדות הגימ מנחם מענדל אויערבאך בעל "עמרת זקנים".
 ראה ירחונם של קויסמן וזולתן שנה הליח ז' 474 וז' 563. ב"ב"ח" ס' ח"א זכר חמיו
 זקנו של בעל "עמרת זקנים" בשם "הגאון מהר"ר הירש זור" ולפי' נמצא כי ר' ר"מ ר"י כ"ץ
 (חוקן בעל "עמרת זקנים") היה מהגו או אשהו כלתו של הגימ הירש זור תלמיד מובהק של הרמ"א
 (ז"ח הרמ"א ס' ז"ה) ורבו של בעל "ב"ח" (ב"ח" א"ח ס' ק"ד, ת"א"ו ונמקמות אחרים).

(1) "במהרר ישיעיה" הוא בנו של הגימ "נחמן מהילדסיס" וחוקן הגאון בעל "מגלה
 עמוקות" ונכד הגאון מהר"ם מפדובה. ע' ה"הקדמה" ל"מגלה עמוקות" ו"החוקר" שנה שניה
 חוברת ג—ג ז' 68—69. מהר"ר ישיעיה" היה חוקן הגימ נחמן נטע דיין גדול פה בן הגימ
 חיים מן א"ר ור"מ בווין והמדינה (תהנו של הגאון בעל "משאח בנימין") כאשר עיינוו ראוות
 מסנקסי קהל.

(2) עתה נוכחי כי נדקתי כמה שהעיותי בכך (ע' ס' י"ז) על בעל "לוחות זכרון" ז' 50 כי
 דבר נמנע הוא שר"י ר"מ ר"י נספר בשנת ת"ק כי תלמידי כהונ בשנקס הח"ק דף קס"ח ע"א
 בפרוט כי י"ג ביום ו' כ"ב כסלו תכ"ד לסיק. בן שקר הדבר מה שכותב בעל "לוחות זכרון" ז'
 50 ס' י"ז וז' 51 ס' ס"ב וסומך איע על פנקס הח"ק דף רס"ט כי ר' רפאל דיין שנפטר
 בשנת תקי"ח היה מהנו של ר' יצחק ר"מ ר' יעקב, כי מלבד שאין השכל סובלו כי ר' רפאל
 (ב"ר שכנא ב"ר ליב ב"ר שמואל ב"ר שכנא חתנו של בעל "מניני שלמה" בן דורו של ר"י ר"מ ר"י)
 היה חתן ר' יצחק שמת תשע"ט וארבע שנים לפניו, הנה מלוחות פנקס ומלוחות דף שהביא ראה
 לדבריו אין כל אזה והוכחה כי כדבריו בן הוא. כי בשנקס הח"ק דף רס"ט זכר חוקן הגימ
 רפאל דיין בשם "הר"ר יצחק ר' יעקב" ולא בשם "ר' יצחק ר' משה ר' יעקב" שנו, בן אחיו של
 ר' אייזק ר' יעקב הגודע. א"ס בעל "לוחות זכרון" ז' 23 הערה 12 משחומם על הרב
 דמבינר ז"ל "איך מלאו לבו לכתוב דבר בשם פנקס הח"ק (כי הגימ משה בנו של בעל "מניני
 שלמה נספר ב"ח" אי"ר" חתה כ"ה "אדר"י) אשר לא בן נדון", מה עליו להשחומם על בעל
 "לוחות זכרון" איך מלאו לבו להביא דבר בשם פנקס הח"ק אשר לא" היה מעולם ולעקס
 ולעוות עלינו את ההוכחה זו המפסחים על פניו ומוכיחים אותו כי דלתי הוא. הרב דמבינר
 לכה"ס סמך איע על ה' וואלף שגנר אחריו בעל "עיי"ו" וכלל לא נכד הדבר כיכ וההבדל
 הוא רק שני חדשים ומה לי את מה ב"ח אדר או ב"ח אי"ר, אבל בעל "לוחות זכרון"
 המביא דבר בשם פנקס הח"ק שלא כחוב בו כלל וההבדל בין דבריו לבין דברי הפנקס הוא
 גדול במאד מאד עברכו ובזמנו כמאה שנים לפניו או לאחר, אשר כל בר דעת יבינו מעמנו
 ויעמוד עליו מליו, כמה לא חלי ולא מניש הוא ועושה את הפנקס פלסתר. זאת ועוד אחרת;
 בעל "לוחות זכרון" כותב שם כי הרב דמבינר מביא בשם פנקס הח"ק כי הגימ משה ח"ל
 נספר ב"ח "אי"ר" חתה ב"ח "אדר"י, ובאמת לא בן וברב דמבינר כותב פה בספרו
 "ב"י" ח"ב דף כ"ד ע"א כי הגימ משה ח"ל מת "ביום כ"ח אי"ר המ"ח לסיק" ולא הזכיר שם
 כלל כי מביא הדבר בשם פנקס הח"ק, שקר אין לו רגליס. ב"דור ישרים" ("הגנן" הר"ח)
 ז' 23 במאמרו של ידידנו הרב החכם ר"י כהן נדק ראויה דבר חדש, יקר ונכד, לתולדות
 משאח "יעקב"י ה"י, כי האלוף הקצין הראש והמרום ר' יעקב (ב"ר משה עברניס חותנו
 של בעל "שחרים ויסק") שכל פה חתום שלישי אחרי הגאונים ר' אברהם מייזל ורי פתחם
 הורבין על התקנות משנת ש"ה (ראה "קדמוניות מסנקסאות" ז' 23), הוא אביהם של האחים
 ר' משה ור' אייזק ר' יעקב, אבי כל בני יעק ל"י. החכם ח"ל כותב שם ז' 26 כי

הזה התקשרו האלופים כמהרר"א וכמהרר"י הנ"ל עם הוקר כמ' ליב צירלש יצ"ו דהיינו שצמ' ליב הנ"ל הלוח על חלק בית הוונ הנ"ל סך אלה ומאתים זהו פו' במ"מ בזם ו' ה' תמוז תרל"ת העבר ובכן בהסך הנ"ל שעבדו האלופים כמהרר"א וכמהרר"י הנ"ל בכה הרשאה מהוונ הנ"ל להנעלה כמ' ליב הנ"ל ולב"כ את חלק הבית של אבנים ועצים בכלל אשר להוונ הנ"ל והתקשרו האלופים הנ"ל כמ' ליב הנ"ל שההלואה הנ"ל תמשך מן אייר תרל"ת העבר במשך שלש שנים דהיינו עד אייר תו"י"ן לפ"ק ובימי משך הלואה הנ"ל ידור כמ' ליב הנ"ל בבית הורף הגדולה בשטח השלישי שהלועותיה פונים לרחוב עם הקעמניש מתוכה וחדר קיטין מתוך הקעמניש הפונים ג"כ לרחוב ועם כל החדרים שעל עליי' והמרתף השייך לבית הורף הנ"ל כאשר דר והשתמש מקודם כהר"ר יאקב ח' ר' משה ¹) הגדלש כן ידור וישתמש כמ' ליב הנ"ל בדירה הנ"ל הוא ובני ביתו ועם דיוריו שיכנים למהיצו ע"פ מספר החדרים השייכים לבית הורף הנ"ל שכירות דירה יתן כמ' ליב הנ"ל המשום זהו פו' תמיד בסוף השנה או יטובה מסך הלואה הנ"ל אפס ברירה ביד כמ' ליב הנ"ל להלות עוד שלש מאות זהו פו' על חלק בית הוונ הנ"ל ואז לא יצטרך ליתן שכירות דירה הנ"ל כי אם חמשה זהו פו' לשנה מזמן הספת הלואה הנ"ל ואילך. אך בתנאי שההלואה היא תהא דוקא בחדש אייר או בחדש חשוון ולא בין הפרקים ובהגיע תור הזמן אייר תו"י"ן לפ"ק או ט"ס וקודם שיעקור כמ"ל מהדירה הנ"ל התחייבו עצמם האלופים הנ"ל את הוונ הנ"ל שמחויבים בתורת חיוב גמור ואמיתי לעת היא להיות מראה מקום לכמ"ל איה איפה ימצא מעותיו סך הנ"ל שהלוח וכן מה שילוח עד כמ"ל בשופי בלי איחור ועכוב והמשכה בעולם חמשה ימים בחדש תמוז תו"י"ן כדי שיהא לב כמ' ליב בטוח על מעות לזמן הנ"ל בלי שום חשישא דחשישא ונמנום ונדנוד בעולם. ובאם שלא יהיו ח"ו הוונ הנ"ל מראה מקום לכמ"ל בחדש אייר תו"י"ן שיתפרעו בשופי בלי שום ספק בעולם בחדש תמוז כמ"ל יהא הרשות ביד כמ"ל וב"כ להשכיר להשכין למכור לכל מי ומי שירצה ואין מוחה בידו מומא דגן ולעלם. ומחמת שריפה או מפולת ח"ו יהא שעבוד מעותי של כמ"ל הנ"ל על חלק הקרקע בכלל אשר להוונ הנ"ל כמ' ליב הודה שנמסר לו הדירה בשלימות ובתמימות וכן בהגיע זמן ומועד שיעקור כמ"ל מהדירה הנ"ל יחויב להחזיר הכל בשלימות ובתמימות נעשה בק"ס ובכתמ"ש שבעולם היום יום ד' עשירי לחדש אדר תה"א לפ"ק נאם משה אברהם מתת"י בלאאמ"ו הגאון כמהר"ר יוסף זצ"ל דלאקרוט ספרא מתא דק"ק קראקא.

ל' משה ר' יעקל'ס היו' כן אחד ושלש בנות וחס : א) הקי"ן ר' זאז וזאז, ב) כרכניה מ' מריס אשה הנ"מ ארכס חיים סולק מווינא, ג) כרכניה מ' ריזא אשה בעל מגלע עמוקוה"י, ד) ואשא הקדוש מויה מרדכי אחי בעל מ"הין האזרחי". והנה באמת יש להוסיף על בני ר"מ ר"י עוד שני בנים וחס ר' יחזק ורי' נחמן הנזכרים בס' זה. וכשם שטענה לס' בדבר ר' יחזק ר' משה ר' יעקל'ס בהערתו 58 ד' 29, כן טענה באוהה הערה גם בדבר מלח, הסך"י באחרו שס כי ל"ל, רש"י"ך במקום הסך"י. בהערותי על לוחות זכרון' בגליונות המגיד לישראל"י הנ"ל כבר הכרתי לדעת כי בסנקסי הקהל סה זכרו בשם הסך"י כמה ראשים ואלופים וכשם הסך"י וכשם נ"ס"י סה שמוח משפחות עתיקות ונכבדות בקראקא ורש"י"ך לחוד והסך"י לחוד. ¹) אחי, ה"ש"ס והמנהיג בקהלתנו יוחר מחמשים שנה כמהר"ר אהרס ישראל הגדלש"י נספער ביום א' י"ב חשוון ה'ת"א"י כנזכר בסנקס החי"ק 77 קסי"ג ע"ב.

כ.מ.

האלופים כמזהרר משה¹) יציו בהנאון כמזהרר יושע יציו וכמזהרר נחום מדפים²) יציו נתפשו עם הנעלה כמי יעקיל מדפים יציו נכד ר' יצחק אריך ז"ל דהיינו שכמי יעקיל הנ"ל התחייב את עצמו בתורת חיוב נמור ואמיתי לקחת בריח תמוז תהא"ל מן האלוף כמזהרר"מ הנ"ל ששה מאות וחמשים סליחות שנרפסו עתה מקרוב פה קהילתינו יציו וליתן לו ש"ח על אמיד ובטוח שיהא מרצה עליו כמזהרר"מ יציו מסך ארבעה מאות ועשרים ושלשה זהו פה עשרה גרו' ז"ס ירדד יעחסלב תהא"ל או לעשות לו בטחון מספיק שיהא מרצה עליו כמזהרר"מ הנ"ל לשלם סך הנ"ל בזמן הנ"ל ועל קיום המקח הנ"ל באופן הנ"ל נתן כמי הנ"ל למהרר"מ הנ"ל תשעה מאות רובינדרליך קטנים צדורים והתומים בהותמו של כמי הנ"ל גם נתן לו ש"ח מסך המשים זהו פה בריח תמוז תהא"ל באופן שבאם יעבור חיו כמי הנ"ל על זמן ומועד הנ"ל שלא יקה הסליחות הנ"ל ויתן תמורתן ש"ח או משכונ כנ"ל מסך כנ"ל קיים וקבל ופסק אנפשיי כמי הנ"ל להיות לכמהרר"מ הנ"ל לחלוטין הרובינדרליך והש"ח הנ"ל לחלוטין בעד היוקות בלי אסמכתא בעולם. ולעומת זה מחל האלוף כמזהרר"מ יציו הנ"ל לכמי הנ"ל להיות לו הרישות והרמנא למכור סליחות וגם סידורים קטנים שנרפסו עתה מקרוב באמסטרדם ככל אות נפשו. ובאותו המעמ' התרצה עצמו כמזהרר נחום יציו ומחל לכמי הנ"ל רק על סליחות כנ"ל למוכרן ככל אות נפשו והתחייב את עצמו בתורת חיוב נמור ואמיתי לפצות ולסלק את כמי הנ"ל מכל מערערים שבועולם שיערערו על כמי הנ"ל מהמת מכירת הסליחות הנ"ל. נעשה בק"ם בכתת"ש שבועולם ביום ב' ט"ז אדר תהא"ל נאם מתתי במהרר"ט ז"ל שמש ונאם משה אברהם מתתי בלאאמי הנאון כמזהרר יוסף זצ"ל דלאקרוט ספרא מתא דק"ק קראקא.

ל.

האלוף כמזהרר נחום מדפים יציו בא לפנינו עח"מ מרצונו הטוב בלי שום אונס והכרה כלל ותקע כפו בפ"מ ועשה ק"ם בכל אופן המועיל ע"פ תחול והתחייב את עצמו בתורת חיוב נמור ואמיתי להדפים מהיום תקף מידי יום ביומו בלי שום התרשלות ועצלות בעולם סדורים קטנים של ר"ח עם פרקי וכל מה שידפים עצה"מ שבאפשרי התחייב עצמו למכרן תקף להיקר כהר"ר נטה³) ח' האלוף כמזהרר יושע יציו ועכ"פ יהא זריו והדר במלאכתו להכין סך ששה אלפים סדורים קטנים כנ"ל בשלימותן ובמלוא' וטובן קודם ר"ח תמוז תהא"ל כי בן הודה בפנינו עח"מ כהרר"ן הנ"ל בהודאה נמורה שרירא וקיימא נאמנה ואמיתית כו' איך קבל מן כהרר"ן הנ"ל כל דמי מחירן עד פרוטה אחרונה. אך נשאר חייב ליתן ארבעים זהו פה לפועלים שכר הרפסת הסדורים במספרם כנ"ל כמשמעות הכתב יד שהתום עליו כהרר"ן הנ"ל

¹) ה"ל בהערה 3 לפי כ"ח.

²) חותן הנימ יהודה ליב מחנך, טעמי המסורה וחזו"ש אנדו"ש בן כמו (מנח דרעזל) של הכמ"ל וכן בנו (ר' שמחה בונם) של הנימ אנדו"ש מיוז"ל אהר ממנו יאה המטעמה המיוחסת בישראל בשם מיוז"ל. פי' קדמוניות' ז' 19, 23, 30.

³) ד"ן גדול פה וכן הנימ מחנך מן אביד ורימ בוויין. ע' הערה 1 לפי כ"ח.

גם מהויב כהררין ליתן שבעה באלין נייר לצורך הדפסתן חולתן לא נשאר אצלו אף פרוטה א' כי כן התחייב עצמו כמהררין הנ"ל בחוב גמור כנ"ל בלי שבחוק ולא יעבור על כל פנים קודם ר"ח תמוז תהא"ל יומסרו וינתנו להררין הנ"ל סך ששה אלפים סהודים כנ"ל לא יחסר לו אף דף א'. וגם הוצא לצורך השכרת לפקח ולהאות באם הכל במלואו וטובו וכן לישא אותם מבית הדפוס לתחת יד ורשות כהררין הנ"ל הכל כאשר לכל יהא על כמהררין הנ"ל באופן שלא יצטרך כהררין הנ"ל לשום הוצא בעולם אף פרוטה אחת. כי כן הודה כמהררין הנ"ל שפרע וסילק כהררין הנ"ל כל הוצאותיו בכלל המצטרבים הנ"ל כנגד דמי מחיר הסהודים הנ"ל וכל נאמנות שבעולם נתן כמהררין הנ"ל להיות כהררין הנ"ל נאמן בדבורו הקל בלי שום שבועה המורה וקלה וק"ה ונ"ש וד"ר בעולם על כל אשר יאמר כי זה הוא מספר הסהודים שקבל ממנו וכך וכך מגיע עוד ממנו להשלים למספר הנ"ל וכן כך וכך דפים וכיוצא בזה מכל שהפה כו'. בין לפני זמן הנ"ל בין לאחר השלום זמן הנ"ל כ"ז שלא יתבטל פנקס הלז וכמו כן סבר וקיבל על עצמו כמהררין הנ"ל להיות שלוחו של הררין שיעמוד במקומו לקבל הסהודים להיות נאמן בכל אופן הנ"ל על כל אשר יאמר בדבורו הקל כנ"ל ולצורך סך הסהודים הנ"ל לצאת ידי חובתו שעבד כמהררין הנ"ל להררין הנ"ל אנב א"א קרקע כחצירו בכ"מ שהן כל כלי הדפוס בכלל אשר לו למגדול ועד קטן ליתר בשחון להיות להררין הנ"ל מקום למצוא לנבות חובו מה שיחסר לו ח"ו עד פרוטה אחרונה נעשה בתי"ב בפ"מ ובק"ה ובכתת"ש שבעולם היום יום נ' ד'ג אדר תהא"ל נאם משה אברהם מתתי דלאקרוב ספרא מתא דק"ק קראקא.

לא.

אנחנו ח"מ מודים ומעידים עלינו בהתימת דינו דלמטה ותעיד עלינו כמאה עדים כשרים ונאמנים איך שהתחייבנו את עצמינו בתורת חויב גמור ואמיתי לצאת ולעקור מק"ק קראקא שלא להזור ולשוב לכאן מעתה ועד עולם שלא לקבוע שום דירת קבע ולא דירת ארעי בעולם בק"ק קראקא ואף לא ללין אף לינה אחת ובאם שנעבור ח"ו ונבא לכאן קבלנו על עצמינו ופסקנו אנפשינו להיות ביד מכ"ת האלופים הרחנים רח"ט וקהל יצ"ו לענוש אותנו בכל עונשים מרים וקשים שבעולם אף לעשות רישם באפינו הן רישם באהון הן בחוטם ובזולת זה ככל אשר יעלה לרצון לפניהם להחמיר בכל הומר שבעולם סברנו וקבלנו על עצמינו לקבל באהבה את אשר ייסרו אותנו מכ"ת המנהיגים יצ"ו לעדות ולראי' נאמנה כתבנו וחתמנו אור ליום ב' ז' ניסן תהא"ל נאם מנחם בלא"א הר"ר אליעזר שליטרק בן הר"ר אביגדור מלמד וגאם יוסף בר יהודא ליב ז"ל.

באנפאי חתי' כהר"ר ליזר נכד ר' אביגדור מלמד הנ"ל הנקרא מענדל וכמ' יוסף בכמ' ליב מק"ק אוסטרהא הנ"ל בח"י ממש בכך אישרתי וקיימתי כדחוי נאם משה אברהם מתתי בלאאמיו הגאון כמהר"ר יוסף זצ"ל דלאקרוב ספרא מתא דק"ק קראקא.

לב.

הנעלה כמהר"ר הירש¹ ה' הגאון כמהר"ר ליפמן סג"ל יצ"ו² הודה שנתפרע מן מהר"ר נחום מדפוס יצ"ו מהוב"ו ושעבוד חוב אשר לו על בית ר' נחום מדפוס יצ"ו מהקנא' שהקנה לו הראש ר' וואלף דיין יצ"ו³ מהשעבוד חוב שהיה לכמ' שמואל ציוזימר יצ"ו מהמכירות רביעית בית שמכר למהר"ן כמבואר בפנסק ר' שמואל סופר יצ"ו עד סך שלש מאות זהו פ"ו כי כן הודה כמהר"ר הג"ל שנתפרע מן מהר"ן הג"ל וזלת השלש מאות זהו פ"ו אשר הקנה להאלוף כמהר"ר יונה ר"א היימש יצ"ו⁴ כמבואר בפנסק ר' יחזקאל סופר יצ"ו הוא חוב גמור ואמיתי בתקפו כמבואר בפנסק ר' יחזקאל הג"ל וכמהר"ן הג"ל הודה בעצמו שהוא חוב גמור ואמיתי נעשה יום ד"ג אייר תהאל"ל נאם משה אברהם מתת"ו בלאאמיו הגאון כמהר"ר יוסף זצ"ל דלאקרוט ספרא מתא דק"ק קראקא.

לג.

כמ' מרדכי בינלש יצ"ו התקשר במו"ט עם כהר"ר יעקב ה' רפאל שמוקלרש יצ"ו דהיינו שכהר"ר הג"ל התחייב עצמו עבור אשתו שת"י שתלמוד את הילדה הבתולה קראסיל שת"י מלאכת העפסין עצה"ט שבאפשרי בעולם הן המלאכה של יודים הן של ערלים להבדיל הן מזהב של ארץ תוגרמה הן של ארץ לעז וכן של כסף כללו של דבר לא תעלים ממנו למגדול עד קטן באופן שמצד אשת כהר"ר הג"ל לא יבצר מאומה אף מלאכת מרגליות משך התקשרות מן ט"ו תמוז הבע"ל במשך שנתים ימים דהיינו עד ה' תמוז תוי"ן לפ"ק שכירות יתן לה הר"ר הג"ל מן ה' תשרי הבע"ל ואילך בכל שבוע ושבוע שכר טרחתה עשרים וארבעה גרו' עד ה' תמוז תאי"ו וא"י לפ"ק ומן ה' תמוז תוי"ו לפ"ק ואילך יתן לה הר"ר הג"ל בכל שבוע ושבוע חמשים גרו' וזרביעית שנה הראשון מחויב כמ' מרדכי הג"ל לצבע בהנם את כל מה שתצטרך לצבע הילדה הג"ל לצורך מלאכתה שתצטרך אשת הר"ר הג"ל. גם מה שעושיין על טצאפ"י וארביט גיהעפ"ט שחור. ואינה השא"י הילדה הג"ל לעשות מלאכה כג"ל לשום אדם בעולם. הפרעון יהא בכלות כל הדין והדין עכ"פ. צד העובר ח"ו יחול עליו בחוב גמור ליתן לצד המקיים המשה אדומים בעד היוקת נעשה בק"ס ובכת"ש שבעולם היום יום א' ה' תמוז תהאל"ל נאם משה אברהם מתת"ו דלאקרוט ספרא מתא דק"ק קראקא.

¹ זן הרב הק"ן מהכ"מ מעלים וחתי חשה כנאון בעל זרע בירך' ומוכז ב'הוס' יו"פ' כלום ספק כיצ מ"ד. ימים אחדים אח"כ בג' סיון ה"ה נסטר בימי עלומיו ויקונן עליו חוהמו בעל 'הוס' יו"פ' בהסכמתו ל'זרע בירך' הג"ל ויסיכס עם מחנכו לכדסים בו ג"כ חדושי הורה מחמונו (ניסו של המחבר) כ"ס. עמדה זכ"י לזכרון עולמים.

² בעל 'הוס' יו"פ'.

³ אולי הוא הג"מ בנימין זאב וואלף (בהג"מ שמואל דרשן ומקובל, בעל 'דכרי עתיקין' על הזיכר) שהיה חזן ר' אלנהס סג"ל חמונו של הגאון בעל 'מגני סלמה' ויבז פה בזיכר חומונו עד שחקנל לאב"ד ולר"מ בק"ק זמינגלד צהעיר שחבר עם ספרו, עיר בנימין' על גארות הע"ס. ראה, כ"י ח"ב דף כ"ה ע"ב.

⁴ הוא הג"מ יונה קראכמאלג המוכז ב"מ ז' ח"מ סוף ס" ע"ב, דיין פה עוד בימי בעל ה'ב"מ'. פה מלאכי חזיק לדעתי ב'קדמוניות' ז' 7 הערה 11 כי מלה 'מלאכי' המרוכה על מנכחו (ע' עיר הנדק' ז' 180 ס"י כ"ה) אחרי הסז יונה היא ר"ה של עם אביו וכונה: ר' אלנהס או ר' אלנהס ח"ימ"ב'.

לד.

זכרון עדות שהיתה לפנינו עה"מ באחד בשבת ד"ג ימים לחדש שבט תהא"ל אך שבאו לפנינו האחים האלופים כמוהר"ר שמואל¹ וכמהר"ר מרדכי בני הגאון מוהר"ר מאיר ש"י² מצד הא' והאלמנת אחיהם הגאון כמהר"ר אברהם³ ז"ל היא מרת הזואליש שתי' בת הגאון מהר"ר נתן ז"ל⁴ מצד הב' ואמרו לנו הוה עלינו עדים נאמנים וקנו מכ"א מאתנו בק"נ א"ס וכתבו שטר זה בכל לשון של זכות ויפוי כח בכל אופן היותר מועיל לתהו"ל בראש וויתרו האחים הגדולים הנ"ל להאלמנה הנ"ל השבעת כתובתה מהיום והלאה עולמית והמה בכבודם מהויבים להשתיק מעל האלמנה ובי"כ כל יורש וטוען שיערער עלי' עבור השבעת כתובתה וביחוד יורשי בעלה הגאון אשר ילדה לו אישת הגאון הראשונה אף שיוגדלו לא יתבעוה ולא יקרבוה בדין בשום אופן ע"ד השבעת כתובתה כי נתברר לפנינו שלא הבריחה ולא העלימה כלום מנכסי בעלה הגאון ז"ל ולא בזכה יותר מהראוי לא בחייו ולא אחרי מותו גם הודית הרבנית הנ"ל שנתפרעה מנכסי בעלה סך פרעון כתובתה ותוספת כתובתה מהיום והלאה עולמים. גם נתחייבו האחים הנ"ל להוציא ולהניח מתחת ידם מריד דהאדנא לבוב תה"ל סך המשה מאות זהו פו' מוזמנים מה שהופרש מסך פרעון כתובתה ברצונה הטוב להעלותם ולהצמיחם ברווחים לטובת ולזכות ולתועלת הילדה הנערה הקטנה רוזה שתי' בת המנוח הגאון ז"ל אשר ילדה לו האלמנה הנ"ל באופן שמיד מהיום יעלו ויגיעו אותן צמיחת פירות מסך הנ"ל ופירו פירותיהן תמיד להילדה היתומה הנ"ל עד אשר תוגדל ותהא ראוי' להנשא אי"ה או יותן לעת נשואים סך הקרן והפירות אשר יצמחו בלי שום שיוור זכות עליהם לשום אדם בעולם וזולת לה לבדה והמה האחים הנ"ל נתמנו לאפטרופסים על סך הנ"ל להשיגו ולהשביח ולהצליח אותם ברווחים שלא ילכו לטמיון הלילה. ומחמת העדר חלולה על היתומה הילדה הנ"ל אוי יותן להרבנית אם הילדה הנ"ל החציי' מסך קרן הנ"ל דהיינו מאתים והמשים זהו פו' והמותר חצי קרן וכל הפירות שישתיירו בצמיחתם ירשהו יורשי בעלה הגאון ז"ל הנ"ל אשר ילדה לו אישתו הראשונה בלי שום הליק' בעולם. הרבנית הנ"ל נתקשרה להניק את הילדה הנ"ל בחנם מבלי שכר כל משך הזמן עד שתגמול אותה גם מחויבת הרבנית הנ"ל להחזיק הילדה היתומה רוזה הנ"ל בביתה ולגדלה אף שתנשא לאיש אחר משך המש שנים רצופים שלימים והאלמנה הנ"ל תתן להילדה די צרכה מפירות הנ"ל. ואחרי כלות המששה שנים הנ"ל יקחו האחים הרבנים הנ"ל את הילדה הנ"ל לביתם ותוגדל אצלם אי"ה עד שתנשא לאיש ויהא כל שטר זה כתוקף כל שטרי קניני' והודא' שנעשים בישראל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי ובביטול כל מודעות שבעולם בכל לישי דאמרו רבנן דמבטלין בהון מודעות וקנינא מן שני הצדדים הנ"ל ככל מאי דכתיב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא ביה והכל שריר וקים נאם שמעון בלא"א שאול ז"ל שמש דלבוב ונאם יהודא ליב ספרא מתא דק"ק לבוב.

¹ אב"ד באסטרקה ונפטר ס' כיוס ג' י' ניסן ה"מ כמובא בשו"ת מיס חייס בסוף קונטרס זולכות חייס. מובא בשו"ת פני יחושע" חיל אורח סי' ד' וסי' ו'. אג"ש ס"כ סי' הקניד.

² אב"ד בלבוב. כ"ל"ה יוסי' חיל מ"ד ע"ה.

³ אב"ד בבאר וחס"כ ר"מ בלבוב וס"כ י"ג בח"י שמוחי (עוד בח"י אביו הגאון אב"ד

ס"כ) כע"ז תשרי ת"ס. אג"ש ס"כ סי' ז'.

⁴ אג"ש נקן שס"ח ר"מ ס"ה בעל "מנלה עמוקות".

את הדברים האלה ככתבן וכלשונן העתקתי אות באות מגוף כתב וה"ו הנאמן כמהר"ר לייב סופר רקי"ק לבוב יצ"ו נאם משה אברהם ממתי' דלאקרוז ספרא מתא דקי"ק קראקא.
לה.

במותב תלתא בי דינא כחדא הוינא ואתא לקדמנא כמי' יצחק ווייבש ווענטריש והעיד בתורת עדות באלו"ע ⁽¹⁾ וז"ל איך בין ניוורט בחליו הר"ר יוסף וואלש ⁽²⁾ בכ"ן סמוך למיתתו הדייט ביום שלפני יום מותו והיה מיושב בדעתו איז קומן צו אים זיין טאכטער היה אצל מלתו האט גשפראכין תוך בניה מיין פאטער וואו ווער איך זיין וויא בווארנשטו מיך האט ער איר גיענטפערט דוא האשט דאך דיין קמיר אויף דען עליי' אונ' זאלשט מיין שטיבל מיין פאקי אויך דער צו האבין אונ' בני יוסף זיין דאש ועלביג מאל אויך אין דער שטוב גיוועזין. שוב העיד כמי' הירש שמש ער איז גיוועזין אצל הרד"י הג"ל דא איז בתו הנגל קומין אונ' האט דברים כנ"ל גרעט לאביה דא האט ער איר משיב גיוועזין האב איך דיך דאך בווארנט אין פנקס דמתא דוא זאלשט האבין מיין שטיבל מיין פאקי אונ' דיין קמיר על עליי' דוא דוא האשט לעת עתה כל הג"ל העידו בעונש הג"ל שלא בפני הצדדים הוגבה היום יום ד' ה' אלול תה"א לפ"ק אברהם ⁽³⁾ ר"מ ר"י ונאם יהיאל מיכל ר"י ⁽⁴⁾ ר"א ונאם משולם חמכונה ולמן בהר"ר יצחק סג"ל הורוויץ ⁽⁵⁾.

בפגני עה"מ באה האלמנה היקרה מ' מאטיל אלמנת המנוח כהר"ר יוסף שלמה וואלש ואמרה לנו הו ע"י עדים נאמנים וקנו ממני בק"ג א"ם מעכשיו איך שאני מודה בהודאה נמורה שיריא וקיימא ע"ד המתנה שנתן בעלי הג"ל לבתי מ' היה ולבעלה האלוף כהר"ר יודל סג"ל ונתן להם דירה כל ימי חייהם כנ"ל בפנקס שבידו בכ"ן הגני מודה כנ"ל שהמתנה הג"ל היא בתקפה ובחוקתה ככחה או כחה עתה ולא סלקתי עצמי לא אני ולא יורשיי את בתי ובעלה הג"ל מן המתנה הג"ל רק היא שיריא וקיימא כמאז ומקדם וכל זמן שירצו לדיר בדירתו הג"ל או להשכירה לאחרים הרשות בידם ואינש לא ימחא בידם כל הג"ל נעשה בפנינו בק"ם גם תקעה כפה האלמנה הג"ל בפ"מ ועל זה כתבנו וחתמנו היום יום ד' י"ג כסליו תו"ו לפ"ק דוד בן אמי' הגאון מוהר"ר שאול זצ"ל נאם יוסף בן מהר"ר מיכלי ס'סי'שא"ש.

⁽¹⁾ "בהם לא יגיד ובה עינו".

⁽²⁾ ממסכת "וואלש" נודע לנו פה האלוף סמוכס סראם כמסר"ר זמן ר' יעקב וואלש שהיה חותם של הג"מ פה אברהם ממתי' דלאקרוז ספרא מתא צקהלמנו ואל הג"מ אברהם (כג"מ אליהו קלמנקס א"ר צלבוז) דיין פה בזמן בעל "חוס' יו"ס".

⁽³⁾ בעל אחוהו של הק"ן האלוף ר' יהודה ליב (ר"מ ר"י) חותן הגאון בעל "עפרת זקנים". ראה לעיל הסערה 2 לפי (כ"ח).

⁽⁴⁾ ר' מיכל ר' יוזסם בעל "כרכת המ"ס" והלמדו של בעל "חוס' יו"ס". כרכת המ"ס' חוה ז'.

⁽⁵⁾ הדיין ר' מנחם זמן היה בן בנו של הג"מ פנחס הורביץ, ראש למנהיגי ד' ארצות וחתן הג"מ ישרא' איסרל אביו של הכמ"ח. אביו זקנו הג"מ פנחס נפטר פה י"ז פנה שט"ח ויחי לא בנו של ר' זמן ישעיה כמובא ב"ע"ר הדק"ה הערה 13 דף 19 כ"א בנו של ר' ישראל ר' זמן ישעיה הורביץ משראג כחבר בג"ל עדי. סי' 89 דף 42 ובפנקס הקהל פה. (ראה "הפלה עיר הדק"ה דף 10 וקדמוניות מפנקסאותי דף 28). אביו ר' יצחק יצ' בוויין י"ז שנת ש"א לפ"ק. ע"י פראנקלס, אינזר. ד. אלפ. יוד. פריעדה. אין וועטן' סי' 71 דף 14.

היקרים כמהר"ר דוד סטנאבר הנ"ל וכהר"ר יוסף ח' שבח הגר תנ"ל התמו
כאנפי בחיי ממש בכך אישרתי וקיימתי כדחוי נאם משה אברהם מתתי דלאקרוש
ספרא מתא דק"ק קראקא.

לו.

הגעלה כהר"ר יששכר בער ⁽¹⁾ יצ"ו בהמטה כהר"ר וואלף פאפרש ⁽²⁾ כ"ץ
ז"ל בא לפנינו עה"מ מרצונו הטוב בלי שום אונס והכרח כלל הודרה בהודאה גמורה
שרידא וקיימא נאמנה ואמיתית כו' אך מכר להיקר כהר"ר יעקב גכמ' אברהם כ"ץ
מק"ק קאלוש יצ"ו את חלקו בהמקום שירש מאביו ז"ל הנ"ל שהיתה לו בק"ק גניזן
יצ"ו תחת הבימה מול ונגד ארון הקדש וחלק אחיו היקרים כהר"ר צבי הירש כ"ץ
יצ"ו וכהר"ר שלמה כ"ץ יצ"ו שקנא' כהר"בך הנ"ל מאחיו יצ"ו הנ"ל בכך כל השלשה
חלקים בהמקום הנ"ל מכר כהר"בך לכהר"ר יעקב כ"ץ יצ"ו הנ"ל במכירה גמורה
פסוקה חתוכה וחלוטה בכל תוקף דיני מכירות שבעולם הודרה הר"בך הנ"ל שקבל
מן הר"י כ"ץ יצ"ו הנ"ל כל דמי המכירה הנ"ל עד פרוטה אחרונה ובכך מעתה
ומעכשיו הרשות ביד הר"ר יעקב הנ"ל לעשות בהמקום הנ"ל ככל אדם העושה בשלו
והר"בך הנ"ל התחייב עצמו לפצות ולסלק את הר"יך הנ"ל וב"כ מכל ערעורים
שבעולם שיבאו ח"ו עליו ועל ב"כ מחמת המקום הנ"ל באופן שישב כהר"יך הנ"ל
על המקום הנ"ל בשופי לחלוטין עד גמירא בלי שום היזק בעולם בהמקום הנ"ל
לעדו עד נעשה בק"ם ובכתת"ש שבעולם היום יום ג' ז"ך תשרי תא"ו וא"ו לפ"ק
נאם משה אברהם מתתי בלאאמ"ו הנאון כמהר"ר יוסף זצ"ל דלאקרוש ספרא מתא
דק"ק קראקא.

לו.

הגעלה כהר"ר מאיר יצ"ו בהאלוף כמהר"ר מנחם מן יצ"ו בא לפנינו עה"מ
מרצונו הטוב בלי שום אונס והכרח כלל והתרצה והתחייב את עצמו בת"כ בס"מ
ועשה ק"ם בכל אופן המועיל ע"פ תהו"ל על אודות אשתו מ' שפרינצא שתי בת
האלוף כהר"ר נפתלי הירצקי מאנש יצ"ו ההולכת אתו עמו לשלום לבית אביו כמהר"מ
הנ"ל לק"ק פרעמסלא יצ"ו. וכל טוב אשר נתן לו חמיו כהר"ה הנ"ל בידו וברשותו
ולא הניח אחריו מאומה בכך התחייב עצמו כהר"מ הנ"ל לנגד חמיו ואשתו הנ"ל
שבאם ח"ו יחסר לאשתו מאומה בבית חמיה יצ"ו הנ"ל יהיה מה שיהיה ומכ"ש
שבאם ח"ו לא יתנהג כהר"מ עם אשתו כראוי ונכון ע"פ דת ודין ותרצה לחזור
ולשוב לבית אביה כהר"ה יצ"ו הנ"ל מחויב כהר"מ הנ"ל בלי שום עכוב ודהייה
והמשכה ואמתלא בעולם לשלוח את אשתו שתי הנ"ל עם בניה שיהיו לה מבעלה
הנ"ל לכאן ק"ק קראקא לבית אביה הנ"ל ועכ"פ התחייב עצמו בת"כ ובק"ם הנ"ל
לשלוח לכאן ליד איש בטוח מהימן סך אלף וחמש מאות זהו פ"י במ"מ להיות ביד
שליש ההוא לטובתו עם אשתו שתי הנ"ל עד שיתרצו הזוג הנ"ל בהסכמת אביה
כהר"ה הנ"ל לחזור וליתן סך ההוא ליד כהר"מ הנ"ל גם התחייב עצמו כהר"מ
הנ"ל בת"כ ובק"ם כנ"ל שלא לבא על ההתום בשום שיח או להיות ערב בשום סך

⁽¹⁾ חזן הג"מ זכיה מענדל לביו של הג"מ זכי היכס קלוינזר אביד בלונז ולונדין.
⁽²⁾ מיכד זיה"כ הנקרא על שמו. לסי' נודעים לנו ארבעה בנים ססוי לר"ו פאפר
והס': (א) ר' יהודה הנ"ל בס"מ ח' (ב) ר' יששכר בער (ג) ר' זכי היכס (ד) ור' שלמה האזכריס
בס"מ זכ.

בעולם בעד מי שיהיה קרוב או רחוק כי אם שישנים עמו אביו כמהר"מ הג"ל בעת היותו בבית אביו הג"ל וכן בהיותו פה אתנו בקהילתנו יצ"ו כי אם בהסכמת המיו כהר"ה הג"ל וככה יתנהג מהיום במשך עשר שנים לענין שי"ח וערבות הג"ל. נעשה בת"כ בפ"מ בשי"ג ובק"ס ובכתת"ש שבעולם היום יום ג' ד"ה השון תא"ו וא"ו לפ"ק נאם מאיר ר"ש שמש בבה"י ונאם משה אברהם מתת"י בלאאמ"ו הנאון כמהר"ר יוסף זצ"ל דלאקרוט ספרא מתא דק"ק קראקא.

לח.

על אודות רביעית מקום בב"ה דק"ק לונטשיין יצ"ו שנתנו הונג מ' רחל וה"ב הנעלה כמ' אורי ליפמן א' יצ"ו כהר"ר ישראל גרשון הכהן ז"ל לבנם כמ' גרשון יצ"ו כ"ץ להיות לו לחלוטין משעה א' קודם מיתת כמ' ליפמן כ"ץ יצ"ו כמבואר הכל באר היטב בפנקס דק"ק הג"ל שנעתק אות באות ע"י הרב הנאון כמהר"ר מרדכי קראשניק א' יצ"ו ר"מ ואב"ד דק"ק הג"ל בכן בהיום הזה בא לפנינו עה"מ כמ' גרשון כ"ץ הג"ל במעמד והסכמת אביו כמ' ליפמן כ"ץ הג"ל ומעמד ורצון מחותנו המיועד להיות המיו הוא הנעלה כמ' משה בכמ' אור שרנא ווייבש ר"י וואל ז"ל ומכר במכירה נמורה פסקה התוכה וחלוטה ככל תוקף דיני מכירות גלויות ומפורסמות העשויות ככל יפוי כחות שבעולם ע"פ תהו"ל להנעלה כהר"ר שמעון יצ"ו ה' ר' אברם ר' מאשילש יצ"ו את חלקו בהמקום הג"ל בלי שום שיוור זכ"י ויפוי כח בעולם לעצמו ולכ"כ כי בן הודה כמ' גרשון שנתפרע ונסתלק מן כהר"ר שמעון הג"ל דמי המכירה הג"ל עד פרומה אחרונה. וכמ' ליפמן כ"ץ יצ"ו התרצה והתחייב עצמו בתורת חיוב נמור לנגד כהר"ר שמעון הג"ל לעשות תכף ומיד בהמקום הג"ל חלקו של כמ' גרשון כ"ץ בנו הג"ל ככל אדם העושה בשלו להשכיר להשכין למכור לשעבד וליתן במתנה בלי שום פקפוק בעולם ומחל בפ"י במחילה נמורה על הזכ"י ששייר לעצמו לנגד בנו הג"ל שלא תחול המתנה הג"ל כ"א משעה א' קודם מותו כנ"ל כ"א תהא יד כהר"ר"ש הג"ל שולפת תכף מעכשיו בחלק המקום הג"ל ותקע כפו בפ"מ כמ' ליפמן כ"ץ הג"ל לשלוח לכאן להרר"ש הג"ל עכ"פ בחדש אייר הסמוך בלי עיכוב ורחי"י בעולם ק"ס ככל אוסן המועיל ע"פ תהו"ל מאשתו מ' רחל הג"ל שיהא בדרך אישה וה"ב שרעתה מסכמת ורצויה שיהא ביד כהר"ר"ש הג"ל לעשות תכף בחלק בנם של כמ' גרשון כ"ץ הג"ל בהמקום הג"ל ככל אות נפשו בלי שום הלוקים בעולם נעשה בק"ס ובכתת"ש שבעולם היום יום ה' תשיעי לחדש שבט תוי"ו לפ"ק נאם מאיר בן א"א אברהם ז"ל ה"ה שמש דק"ק ונאם משה אברהם מתת"י בלאאמ"ו הנאון כמהר"ר יוסף זצ"ל דלאקרוט ספרא מתא דק"ק קראקא ע"ש האלוף כמהר"ר מאיר יצ"ו שמש בבה"י.

1) כנראה הוא חסיו של ר"ו סאפרט צ"ד ישראל גרשון הכהן הסל כס"י ח' וכו"י ל"ו.
 2) ד"ן גדול פה וכנתיח ה"ו כנר אכ"ד וכ"מ בלונטשין ומונח ב"בצר הגולה ח"ח ס"י הקס"ו. מספחה "קראשניק" נודעת לנו עוד מזמן הרמ"א ומנאל זכר נכחני האלכ"ב פה ש"ם שלמה מן "קראשניק" בין מנהיגי העדה ונז"ל כחה סקנו בשנת ס"ד (1554) כריס נרמכים סמוכים לקאזומיר להגדיל זה אח חוג מושבם של צ"י. ע"ז הכחבה לדבר נכס"י "קדמוניות קראקא" ז' 78. העומד לנחה ולפניו נדפסו ממנו ששה גליונות. מזמן הרמ"א נודע לנו גם הגימ יחזק צ"ד עשה קראשניק סהיה פה ס"ב ומוהל ונספר ככ"ג ניסן ס"ג.

תולדות אנשי-שם

קריה נשגבה.

(תולדות רבני זאלקווא ונאוניה)

באת שלמה בובר.

ב. *

מה) ה"ר בנימין ב"ר אליעזר מלכוב. חתום בפנקס (דף קמ"א ע"ב) על קיום תקנת קהלת זאלקווא מיום ד' ד' סיון שפ"ד ואתו התומים שם: ה"ר אברהם ב"ר ישראל יהואל כ"ץ (הוא הנאון בעל „איתן האזרחי": ראה ספרי „אנשי שם" סי' י"ב), ה"ר יוסף ב"ר ירחם סג"ל וה"ר אברהם אשכנזי שהיה אב"ד בלכוב (ראה אנשי שם סי' ה' וראה הוספה ב').

מש) ה"ר בנימין משה ב"ר אהרן. חתום בפנקס (דף קמ"ג ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ב' כ"ז סיון שפ"ו (ראה הוספה ג').

נ) ה"ר בנימין זאב ב"ר ישכר בער. חתום בפנקס (דף י"ג ע"ב) על תקנת הקהלה מיום א' ח' למב"י תנ"ד (ראה הוספה י"ד). גם חתום הוא (בדף קל"ה ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ב' י"ג סיון ת"מ בענין הכנסת שמשי העדה. כן חתם (בדף קפ"ו ע"ב) על קיום בחירת ראשי העדה מיום ה' הוהמ"פ תנ"ו. עוד נמצאה חתימתו (בדף נ"ו ע"ב) על קיום בחירת ראשי הקהלה מיום א' טו"ב ניסן תמ"ו.

נא) ה"ר בנימין זאב ב"ר יוסף. היה דיין בזאלקווא. ובס' „דעת חכמה" (האמבורג תנ"ב) שחבר הרב הגאון מ"ה יהודה ליב ב"ר יוסף ז"ל מק"ק פינסק אשר היה אב"ד ור"מ בכמה קהלות במדינת ליטא (ראה „כלילת יופי" ח"א דף מ"ט ע"ב), מביא שם הודשי תורה אשר שמע מהרב מו"ה דוד שיה"י בן אחיו של הרב הגדול מו"ה בנימין זאב שיה"י דיין מצוין בק"ק זאלקווא.

נב) הרב בנימין עוזר ב"ר מאיר. היה אבד"ק קלימנשוב ואח"כ היה ראש ישיבה בזאלקווא. הוא חבר ספר „אבן העזר" חדושי הלכות

נפ"ת ואשר"י והר"ף והרמב"ם על סדרי מועד נשים נזיקין ועוד מסכתות אחרות, עם הקדמת המו"ל בן בתו של המחבר ה"ר אהרן מפנינשוב בד"ר יהודה ליב, ובראשו חדוש ביכמות מה"ר נפתלי הירץ ב"ר זאב וואלף בעל „אור יקרית" (זאלקווא תקנ"ג). ובאו שמה הרבה הסכמות ובתוכן הסכמת הגאון ה"ר חיים כהן ראפפורט אבד"ק

* ראה „האשכול" א' צד 145—129.

לכוב וה"ר נפתלי הירץ הלוי הורוויץ אבד"ק זאלקווא, גם הסכמת הגאון בעל
 „סני יהושע" אביד בפס"ד. כן חבר הרושים על ש"ע או"ח הנקראים "נ"ב בשם
 „אבן העזר", ונדפסו עם הש"ע (כאמסטרדאם תקי"ג). מנחתו כבוד בזאלקווא

זוה נוסח מצבתו:

יום א' כ"ה אייר ת"ע לפ"ק.

„נפל שר וגדול בישראל, איש קדוש וטהור אשר הרביץ ישיבה בישראל, זהבר
 ספרים הרבה ולא כש כותך אהל של תורה תמיד, הרב המאה"ג בנימין עוזר
 בעל כחבר „אבן העזר" ב"ם מאיר תנצב"ה.

ג) ה"ר בנימין וואלף ב"ר יעקב סנ"ל. חתום בין גדולי ישראל שחתמו על החתום
 הגדול בזאלקווא בשנת תקי"א לפ"ק הגדפס
 בס' לוחות העדות דפוס אלפונא, וחתום בשם: הק' בנימין וואלף בהרב מ"ה יעקובי
 סנ"ל מדובנא. אביו ה"ר יעקובקי הובא בהקדמת ס' „מענה אליהו" על ביצה ב"מ
 (זאלקווא תקי"ב) וז"ל שם: „צדיק הראשון היה הרבני המופלא והמופלג החריף
 והבקי הנגיד והטפסר המפורסם בכל איים רחוקים מ"ה בנימין וואלף מזאלקווא בן
 הרב הנגיד הטפסר מ"ה יעקובקי מדובנא שהיה כו' ולולי הקרה ד' לפני מקרה שיהר
 גברא רבה לחסות תחת כנפיו לא מצאה כחי, ורצוני היה להעמיד דבר חשוב וחרוף
 בספרי מהני מילי מעליותא דאיתאמרן משמיה דגברא רבה הגיל, אך במקום גדולתו
 שם ענותותו ולא רצה להסכים עמדי", ויוכל להיות שה"ר גדליה שהבאתי (כאות ג'
 ס' י"ז) היה בנו.

ד) ה"ר בצלאל ב"ר נתן. היה נקרא ר' בצלאל מוכסן, יען כי היה חשוב בחצר
 המלך סוביעצקי. ורק לו היתה הזכות לשכור את
 המכס מהשררה בעת ההיא, והמלך בנה לו בית גדול ורחב ידים ברחוב העיר ועד
 היום נקרא הבית כפי אנשי העיר: „בית סוביעצקי אשר בנה להקצין ר' בצלאל
 מוכסן". וראיתי בתוספות לס', „קריה נאמנה" (צד 302) מהרב הגאון מהר"ם שטראשון
 ז"ל הביא שם וז"ל: נמצא בספר דברי הימים שיהודי אחד אשר שמו היה בצלאל
 גשא חן וחסד בעיני המלך סוביעסקי ויהי לו מהלכים בחצרו, וכל הדברים שם היו
 נחתים על פיו, והפולנים כנו אותו בשם „מרדכי השני", כי גם המלכה דברה עליו
 טובות עכ"ל. ובפנקס זאלקווא (דף ל"ז ע"א) מצאתי נזכר בשם: „ר' בצלאל מוכסן
 בן הקדוש ר' נתן", ונתקבל לחזקת הקהלה ביום ה' י' תמוז תמ"ה, וע"ז חתום: „נאום
 הילל בלא"א הר"ר נפתלי ז"ל חונה פה ק"ק זאלקווא" שהיה בעת ההיא אביד שם.
 כן נזכר שמו (בדף מ"ו ע"ב) מיום ד' ר' אלול תמ"ו בתאר: „האלוף הקצין". עוד
 נאמר שם (בדף ס"ב ע"ב), כי נבחר לנבאי בבית הכנסת ביום ב' חוד"מ פסח תמ"ו.
 אחרי כן נמצא שם (בדף ס"ד ע"א), כי נבחר בשנת תמ"ט לראש העדה והרשות
 בירו ליתן כבודו לחתנו הקצין כמהר"ר הנוך להיות ראש הקהל לישב במקומו ולהיות
 כמותו לכל דבר. והדבר הזה, כי נבחר לראש הקהל ונתנה לו הרשות למחל על
 כבודו לחתנו הגיל נשנה בפנקס כמה פעמים. כן הוא חתום (בדף קפ"ז ע"ב). „הק'
 בצלאל בן הקדוש ה"ר נתן" על קיום בחירת ראשי העדה מיום ה' חוד"מ פ' תניז
 (ראה אות נ' ס' י"ז) שם הבאתי את בנו ה"ר נתן).

ואלה הסורים הרותים על מצבתו:

„ס"נ האלוף הקצין הגרוב מו"ה בצלאל בוכסן בהר"ר נתן ז"ל, כל ימיו היה מחויב לופדי תורה, נפטר יום ב' י"ט תשרי תנ"ז לפ"ק, תנצב"ה.

(גה) ה"ר בצלאל ב"ר יהודה ליב הלוי מואלקווא. חבר ספר „בשם בצלאל" על פירי אבות (פפד"א תקל"א).

בספר אמרי בינה המכיל הדושים מגדולי הדור וכן בספר אמרי נועם בפ' וישלח, דנש, דברים, ברכה, מובאים הדושי תורה גם בשמו. אביו ה"ר [אריה] ליב היה חתן ה"ר חנוך מואלקווא ובעל כלילת יופי מדבר אודותיו כחלק הראשון צד קמ"ה ז"ל שם: והנה להרב הגביר מו"ה חנוך מואלקווא היה עוד חתן אחר, מלבר הג"מ בנימין זאב וואלף אבד"ק שינאווא בעל הספר אור יקרות, והוא הרב מוהר"ר אריה ליב סג"ל שהיה אביו של הרב הגאון מוה"ר בצלאל זאלקוויר ז"ל בעל מהבר ס' „בשם בצלאל" על מס' אבות והוא היה המסדר והמביא לדפוס את הס' אור יקרות בעיר זאלקווא בשנת תצ"ב ובראש הספר הוסיף ג"כ נופך משלו קצת הדושים בפלפולא הדיפתא, וכן נדפס אה"כ בעיר וויניציאה בשנת תק"ב, והרב מו"ה בצלאל הג"ל הוא אשר הוציא ג"כ לאור את התלמוד ירושלמי ג' בבות עם פ' מהר"א פולדא בדפוס פפד"א בשנת תק"ב, וע"י לעיל אות א' ס' מיג ה"ר אריה יהודה ב"ר שמואל גרשון, וכאשר כתב לי הג"מ צבי יחזקאל מיכלואהן אבד"ק פלונסק (ברוסיא) היו לה"ר בצלאל שתי בנות האחת בשם שרה והיא היתה אשת ה"ר צבי הירש מניד משרים דק"ק וואדיסלאב, בעל מחבר ס' עשרה למאות וס' ארץ צבי ובהקדמתו לספרו האחרון מזכיר את אשתו שרה שהיא „בת הרב הגדול המפורסם מוהר"ר בצלאל הלוי מק"ק זאלקווא", והשנית בשם שבע והיא נזכרה בהקדמת הס' אשכול ענבים לה"ר שאול כ"ץ יליד לונטשיץ, מניד משרים בקראקא (ד' ווארשא תקצ"ב), בכתבו שם „שהוא היה חתנו של הנניד ר' אברהם שעבעס מקראקא והאשה שבע אמו של חותנו (ה"ר אברהם הג"ל), היא בת הגאון ר' בצלאל זאלקוויר אשר חבר ס' „בשם בצלאל" ואשר היה המזי של הג"מ צבי הירש המניד מוואדיסלאב.

(גו) ה"ר ברוך ב"ר ישראל, חתום בפנקס דף קמ"ה ע"א על תקנת הקהלה מיום א' טו"ב מנחם תי"ש (ראה הוספה ה') וברף ג"ז ע"ב על קיום בחירת ראשי הקהלה מיום א' טו"ב ניסן תמ"ו, ואולי הוא המובא בספרי אנשי שם ס' קכ"ג.

ג.

(גז) ה"ר גדליה ב"ר בנימין וואלף, היה ראב"ד בזאלקווא וחתום על ההרס מואלקווא משנת תקי"א הגדפס בס' לוחות העדות דפוס אלטונא. וחתום שם הק' גדליה בהרב מוהר"ר בנימין וואלף זצ"ל מואלקווא, ביחד עם הרב מו"ה נפתלי הערץ סג"ל הורוויץ האב"ד מואלקווא, וכן נמצאה הסכמתו על האלשיך (זאלקווא תקכ"ה) ביחד עם ה"ר אברהם מרדכי האב"ד מואלקווא וגם חתום שם ה"ר ישראל מרדכי ב"ר ברוך, וכן נמצאה התימתו בפנקס זאלקווא דף ס"ה ע"א מיום ה' י' אייר תקכ"א על נתינת רשות לר' ליב ווישנקר כי ימכור את ביתו, והרב הזה היה בימי ה"ר ר' שמשון מיוולש שה"י אב"ד שם. בנו ה"י הגאון

מהר"ר אברהם היים אבד"ק ולאמשוב מחבר ספר אורח לחיים על התורה (ואלקווא תקע"ז) ומבא בשה"ג החדש אות ג' סי' ה', הרב ר' גדליה נפטר בזאלקווא, וחזית על המצבה:

ביום כ"ג מרחשון בשנת תקל"ז

פ"ג כבוד הרב הותיק הדיין המצויין רב"ד דבר הקשה אליו מביאים, אוון משפטו ישרים והמימים, משים לילות כימים, מו"ה גדלי' בן הרב מו"ה בנימין זאב ז"ל.

(נה) ה"ר גרשון נתן ב"ר בצלאל. חתום בפנקס דף רל"ז ע"ב בספק אודות המדפיסים מזאלקווא שהיה בועד קדש ביערוסלאב כ"ו אלול

תנ"ט וחתום הק' גרשון נתן בהקצין מ"ה בצלאל ז"ל (ראה הוספה כ"ג) וכתב אלי הג' מהר"י לעווינשטיין שהוא הוא ה"ר גרשון וילנר שהתייהם אליו הג"מ דוד טעביל בהארהוב בהסכמתו לס' תפארת ישראל זוטא, אבל לדעתי רחוק הוא.

(נט) ה"ר גרשון נתן מזאלקווא. חתום בפנקס דף י"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' ו' אב תס"ה (ראה הוספה י"ב) ובדף פ"ג ע"ב

על תקנה שלא יהיו אחד מקרובי הרב בתוך מנהיגי הקהלה מיום ה' כ"ה מנחם תע"ז. ואולי הוא ה"ר גרשון נתן ב"ר בצלאל הנ"ל.

ד.

(ס) ה"ר דוב בער ב"ר נתן נטע. אביו ה"ר נתן נטע הי' אב"ד בק"ק טורבין. ראה על אודותיו בשם הגדולים החדש אות ג' סי' נ"ז.

וכתב אלי הג' הר"י לעווינשטיין נ"י שיש לו לה"ר נתן נטע תשובה בס' בית אברהם והובא בשו"ת ר' חיים כהן ר"פ חיו"ד סי' ל"ז ל"ה ל"ט, והוא התן ה"ר ברוך אברהם כהן ר"פ המובא באנשי שם סי' שני"ב. ובנו ה"ר דוב בער מנחתו בזאלקווא. וזה נוסח המצבה:

ביום א' דראש השנה שנת תקכ"א

ה"ה הרב מהר"ר דוב בער בהרב הגאון המפורסם מו"ה נתן נטע אבד"ק טורבין תנצב"ה.

(סא) ה"ר דוד ב"ר יצחק. היה מנהיג מדינה ונוכר בפנקס ואלקווא: „האלוף המרומם

הראש והקצין הישר והנגיד מנהיג מדינה והוא הי' התן

הש"ך ובזאלקווא נמצאה המצבה שלו אצל בת הש"ך מרת טויבה ומנחתה אצל

אמה אשת הש"ך (עיינן אות י' סי' קל"א) ואצלם מונח ה"ר דוד ב"ר יצחק והם ינחו

על משכבותם זה אצל זה בלי הפסק בנתיים. ואין ספק שהוא אשר היה נקרא ה"ר

דוד כתבן והגאון הש"ך נתן לו את בתו מרת טויבה לאשה. והנה החכם המופלג

מ"ה ישראל לאנדא כתב אלי, כי כפי שהודיע אותו הרה"ג מו"ה יוסף כהן צדק

נמצא בסדר היהוס, המונח אצלו בכ"י הרב הגביר הנכבד מו"ה נפתלי הירץ בערנשטיין

ז"ל, כתוב הדברים האלה: ה"ר דוד כתבן היה התן הש"ך ונפטר בימי עלומיו ונשאת

אח"כ זוגתו להג"מ אהרן מנוע צבי *; אבל זה לא יתכן כי הנה מצאנו בעיר זאלקווא

(* בנו של הג"מ אהרן הי' ה"ר משה אבי הרב הגאון מו"ה אהרן מנוע צבי ראב"ד

דק"ק בערלין והוא בעל ס' הגהות כנחת אהרן על הספר הארוך מש"ך ובשנת תקכ"ט

בא בהסכמה ע"ס פנים מסבירות וחתום הק' אהרן בהרבני מו"ה משה הכ"מ מנוע צבי ראש

ב"ד דק"ק בערלין יע"א.

מצבת ה"ר דוד ובצדו טמונה הנבירה מרת טובה בת רבינו הש"ך (עיין אות ט'
 ס"ז צ"א) ומה נראה כי ה"ר דוד ב"ר יצחק ה"י בעלה וגם אמה אשת הש"ך מצאה
 שם מנוחתה, ואחר פטירת בעלה לא עקרה דירתה מזאלקווא ונשאת לאיש אחר.
 אין כל ספק כי אשת הג"מ אהרן מלונטשיין היתה בת שניה להש"ך. גם כתב אלי
 החכם הנ"ל כי בסדר היהוס הנדפס בס' שפתי צדיקים מה"ר העשיל מרימנוב כמו
 כן בסדר יוזס אחד מר' יצחק שפירא, כתוב שהג"מ יצחק באב"ד אבד"ק בראד אשר
 היה בראשונה אב"ד בערזאן, היה חתן הקצין מ"ה דוד כתבן מזאלקווא (ה"ר יצחק נסמר
 בבראדי יום ה' ד' תשרי תס"ה) ונדפסה ממנו הסכמה בס' צנצנת מנחם ובס' שם משמואל
 עה"ת. בתו מרת רוזא היתה אשת הג"מ שאול ז"ל אבד"ק קאליש בהג"מ יהודה
 ליב ז"ל ר"מ דק"ק לבוב חתן הג"מ פנחס משה חר"ף ז"ל אבד"ק לבוב והרבנית מ'
 רוזא מנוחתה בק"ק זוראוונא ונמצאה ביד החכם הנ"ל העתקה מנוסח מצבתה). וכן
 כתב אלי כי בשו"ת בית יעקב כתב יד בסדר היהוס מהג"מ שלמה יצחק היילפרין
 כתוב שהג"מ נחמן בהג"מ שמחה ראספורט ה"י חתן הקצין מ"ה דוד חתן הש"ך.

דהנה ה"ר דוד ב"ר יצחק נזכר בפנקס זאלקווא דף מ"ה מיום ה' ד' אדר תמו
 בדבר תביעות וטענות שהיו לו נגד ראשי זאלקווא בפני הבי"ד בלבוב ונאמר
 עליו „האלוף המרום הראש והקצין השר והנגיד מנהיג מדינה". וברף מ"ז ע"א נזכר
 בנו חורנו האלוף מ"ה שמשון, והוא חתום דוד בן לא"א ה"ר יצחק ז"ל מפראנ.
 ברף צ' ע"א מיום א' טו"ב שבת תמ"ה חתום על תקנה שלא להניח לשום דרשן
 לדרוש בשחרית בשבת כ"א במנחה, מפני טרחא דצבורא, ומסים שם: יצא בהסכמה
 אחת מפי הרונן הקציני ראשי מנהיגי הקהלה בצירוף כבוד המאה"ג ר"מ ואב"ד
 מ"צ נ"י וחתומים נאום הילל בלא"א נפתלי חונה פה ק"ק זאלקווא (הוא בעל בית
 הלל), נאם אריה יהודה סנ"ל הורוויץ, דוד בלא"א יצחק מפראנ (הוא ה"ר דוד
 שהבאתי), מרדכי גומפרט, י"שאל איסרל, משולם פייבוש בה"ר אליעזר זצ"ל, אליקים
 בעין בלא"א מוה"ר ישראל ז"ל מזאלקווא. וכן ברף צ"ג ע"ב חתום על זכרון דברים
 מיום ב' אייר תנ"א שהחליטו ראשי העדה לאסור על ה"ר מאיר כ"ץ מקאליש את
 הישיבה בעיר, יען כי הרבה להתחר ריב ומדנים בתוך העדה וברף ס"ד ע"ב על קיום
 בהירות מיום ו' ב' החד"מ תמ"ט, וכן נזכר ברף קנ"ו ע"א בתקנות ס"י ק"כ בשם
 „הראש והקצין מ"ה דוד ב"ר יצחק". ואלה הטורים החרותים על מצבתו:

תהלתו אין לספר ארי שבחבורה, הראש הקצין ומנהיג מדינה וארצות ברך ישראל,
 נודע כשערים שכו. מ"ה דוד בן ה"ר יצחק יצאה נשמתו כסרה ביום ב' ה'
 אייר כ' לספירה תנ"ח תנצ"ה.

סב) ה"ר דוד פרענר מבוטשאטש. חתום בפנקס דף מ"ט ע"ב על תקנת הקהלה
 לעשות קרובקי גדולה בכל משא ומתן מיום
 א' כ"ג שבט תנ"ב וחתום ביחד עם ה"ר מרדכי גומפרט מזאלקווא, ה"ר משולם
 פייבוש ב"ר אליהו, ה"ר אליקים געץ מזאלקווא, ה"ר יהוקאל ב"ר מאיר'דוק, ה"ר
 שמואל ב"ר יעקב אשכנזי בליך וה"ר שלמה ב"ר יונתן כ"ץ. עוד חתום ברף
 ס"ח ע"ב מאור ליום ג' כ"ח חשוון תמ"ה על הרם נגד רשע אחד ביחד עם הרב ר'
 הלל ב"ר נפתלי (הוא בעל בית הלל) ועם שאר ראשי הקהלה. עוד חתום ברף קנ"א
 ע"א על תקנת הקהלה מיום ד' כ"ב שבט ת"ן בקוליקוב (ראה הוספה כ) וברף

כ"ח ע"ב חתום על הערכה מיום ג' לסדר וישבתם על הארץ לבטח תמיו. עוד בדרך קלי"א ע"א חתום על קיום תקנות זאלקווא שהי' בועד זווירו ח"י שבת תכ"ד (ע"ין הוספה י"ד) והוא המובא בספרי אנשי שם ס' קל"ו שהי' ראש מדינה בגליל לבוב וחתום על שטר חוקה ביריד יערוסלאב בשנת תמ"ו.

סג) ה"ר דוד ב"ר דניאל. חתום בפנקס דף י"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' ו' אב תס"ה (ראה הוספה י"ב) ובדף מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ה (ראה הוספה ל"ב), ובדף צ"ג ע"א חתום על קיום בחירת ראשי מנהיגי הקהלה מיום ג' ב' דחומ"ס תנ"א, ובדף קפ"ז ע"ב חתום על קיום בחירת ראשי העדה מיום ה' חוהמ"ס תנ"ו.

סד) ה"ר דוד ב"ר צבי הירש אשכנזי (בעל חכם צבי). הוא הי' חתן הקצין והפרנס מוהר"ר נתן מזאלקווא (ע"ין אות ג' ס' רנ"ו) וניסו הגאון ה"ר ארי' ל"ב (חתן החכם צבי, ע"ין אנשי שם ס' צ') עשה השידוך הזה עמו, ע"ין מגלת ספר (ווארשוי תרנ"ו) צד 86. וכן הובא בס' עשרת הלחם להגאון יעב"ץ אות ב' יע"ש ונספח לס' תשובת שאלת יעב"ץ וכאשר כתב אלי החכם הר"י בהאריער היה אבד"ק יארישטוב.

סה) ה"ר דוד ב"ר אפרים מלכוב. חתום בפנקס דף מ"ח ע"א על חוק תקנות הקהלה שנעשה בלבוב ביום ב' י"א כסליו תס"א ביהד עם ראשי לבוב (ראה הוספה כ"ט).

סו) ה"ר דוד ב"ר אליעזר ליפמן. חתום בפנקס דף פ"ג ע"א מיום ה' כ"ה מנחם תע"ז על תקנה שלא יהיה אחד מקרובי הרב בתוך מנהיגי הקהלה.

סז) ה"ר דוד ב"ר שמואל הלוי. הוא הגאון בעל ט"ז ובא בחתימתו לקיים תקנת הקהלה בזאלקווא שנעשה בועד זווירו ביום ט"ז וביום ח"י שבת תכ"ד וחתום: נאם דוד הוא הקמץ בלא"א מוהר"ר שמואל הלוי זלה"ה מלכוב. ע"ין אודותיו אנשי שם ס' קל"ה והחתומים שם גם ה"ר שמעון ניצנבורג מפרעמיסלא, ה"ר יוסף אייויק מיאכרוב, ה"ר שמואל זנוויל סג"ל מלכוב, ה"ר אברהם וואלשש מקאלמי וה"ר דוד פרענר מבוטשאטין (ראה הוספה י"ד ט"ו וט"ז).

סח) ה"ר דניאל ב"ר מנחם. חתום בפנקס דף י"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום א' ה' למכ"י תנ"ד (ראה הוספה י"א). ובדף קכ"ו ע"ב חתום על בחירת ראשי העדה מיום ב' חוהמ"ס תנ"ג.

ה.

סט) ה"ר הלל ב"ר נפתלי הירץ. ¹ הגאון ה"ר הלל ² נולד בשנת שע"ה ונפטר בזאלקווא בן שבעים וחמשה בשנת ת"ן כ"ב.

¹ אביו ה"ר נפתלי הירץ היה בן הרב ר' שמואל פרנס דר"א בק"ק ברוסק ואביו של ה"ר שמואל היה ה"ר אהרן זעליג בעל ס' עמודי שבע (ע"ין אות א' ס' כ"ד).

² בהקדמת בנו לס' בית הלל חתום בחתימתו „הק' משה בן הגאון החסיד מ"ז מוהר"ר הלל ז"ל, ה"ה סיקורו ווילנא, חתן הכרוכס החסיד מו"ה שלמה זלמן נר"ו בן החסיד מו"ה ישראל בן הגאון הכפורסס מו"ה מאיר וואלש אב"ד ור"ס דק"ק ברוסק דלישא״.

טבת (הקדמת בנו לבית הלל) והמעתיק למעני נוסחאות מהרבה מצבות מנאוני ישראל בעיר זאלקווא לא מצא המצבה שלו ואין ספק שטבעה בארץ. לעמת זה נמצאה מצבת בנו ה"ר אהרן זעליג ז"ל (עיין אות א' סי' כ"ב). לפי דעת הרב החוקר רש"י ס"ן בספרו קריה נאמנה (צד 32) נולד בעיר בריסק, ושם למד ויצק מים על ידי מורו הגאון מ"ה הירש דרשן ד"ק בריסק (בית הלל י"ד סי' פ"ד ס"ק ד'). אך מה שהחליט שם כי למד בשיבתו של הגאון מ"ה העשיל שה"י בעל דודתו (שם סי' פ"ד ס"ק ד'), איננו נכון, כי שם יאמר עם הספר: ושמעתי מקשים בשם בעל דודתו מ"ו הגאון מוהר"ר יהושע ז"ל מקראקא, ומכאן ראה שלא היה תלמידו. והנה שם בבריסק לא האריך ימי שבתו ויעתק משם אהלו לעיר ווילנא ויהי גם הוא מבית דינו של הרב בעל חלקת מחוקק בשנת ת"י ותי"א (שם י"ד ק"י ס"ק א', קע"ג ה', קפ"ז א', רצ"ה), וכנראה נשאר בוויילנא עד אחר שנת תכ"ד (בית הלל י"ד פ"ג א' וכן הסכימו עמו חכמי ווילנא בשנת תכ"ד), ואז נקרא משם לאב"ד לכמה ערים בליטא ובאחרונה לעיר קידן, ובס' באר אברהם על ששה סדרי משנה מה"ר אברהם ב"ר היים ליסקר אבד"ק ראסיין בזאמוט (פפד"א תמ"ג) בין שמות הרבנים נמצאה ממנו הסכמה יחד עם הסכמות עוד איזה רבנים ושם חתום שמו: „הלל ב"ר נפתלי הוי"ץ אבד"ק קידאן (שנתקבל לאבד"ק האמבורג ואלטונא) ג' שבט ת"ל, ומה שהובא בקונטרס מנילת ספר להגאון מ"ה יעב"ץ ז"ל הנספח לסוף סי' יציב פתגם מהגאון הג"ל, כי בשנת ת"ח היה עת צרה לישראל בארץ פולין ליטא ואוקריינא ע"י הצורך חמיל ומשם נתפשט הגזירה לק"ק ווילנא ונדרה מקינה את הגאון בעל שער אפרים ובעל ברכת הזבח ובעל הש"ך והרב החסיד בעל בית הלל ז"ל כו', איננו נכון לפי"ו כל עקר. מעיר קידן עלה בשנת ת"ל על כסא הרבנות בהאמבורג ואלטונא והיה שם כמה שנים (בית הלל סי' ר"א), וכן נראה מהסכמתו על המשניות עם פ"י באר אברהם, ובשנת תל"א הסכים על הספרים: אור חדש, עולת תמיד (דפוס אמס' תמ"א), וילקוט דוד, וישב באלטונא מן יום ה' י"ד סיון תל"ד עד שנת ת"ם, ומשם נקרא עוד הפעם לאב"ד בעיר זאלקווא ונתקבל תחתיו באלטונא והאמבורג הג"מ משלם זלמן מירלש, כי אחרי צאתו בשנת ת"ל בין המגורשים מווינא קבע מושבו בכרלין ואח"כ כאשר יצא הגאון בעל בית הלל לזאלקווא נתקבל ה"ר משולם זלמן על מקומו, וה"י הרב בעל בית הלל נבחר מן המדינה לישבת בוועד הרבנים ביערסלוי (בית הלל י"ד פ"ד), ובא בהסכמה על סי' חלק שמשון (מה"ר שמעון ב"ר אפרים יהודה מוזאלקווא) ממדרשים תמוהים (פראג תמ"ז) ביום ד' י"ד אייר תמ"ז וחתום שם הלל בלא"א ה"ר נפתלי ז"ל הונגה פה ק"ק זאלקווא. ועל ספר עולת יצחק על שוי"ב מה"ר יצחק מטארניטראד (פפד"א תנ"ב) ביום ד' אייר תמ"ז, וכן גם ע"ם דת יקותיאל על תרי"ג מצות מה"ר יקותיאל זיסקינד הלוי (זאלקווא תנ"ז) וחתום שם הצעיר הלל בן לא"א ה"ר נפתלי הונגה פה ק"ק זאלקווא, ועל ש"ע או"ח עם המג"א הוצאה ראשונה. בהיותו אב"ד בעיר זאלקווא קרא לבנו הגאון מ"ה משה שהיה אב"ד ור"מ בק"ק קעמפנא (כפולין גדול, עיין אודותיו בס' קריה נאמנה צד 99) לסדר את חדושו על ארבע ש"ע, ובנו סדר את חדושי אביו שעל חלק י"ד וא"ע וגם הוסיף חדושים משלו והוציאם לאור בשם בית הלל, וכן את החלק אבן העזר מס' ס"א והלאה השלים בנו הג"ל. ובין המסכימים על בית הלל דפוס דיהרנספורט תנ"א מרבני ד'

אריצות דמדינות פולין מן נ' תשרי תנ"א ביערסלאב נמצאה התימת ה"ר פנחס משה מלבוב (הוא הנאון ה"ר משה הרץ, עיין אנשי שם סי' ת"י), ה"ר ארי' יהודה ליב מלאדמיר (עיין אנשי שם סי' ס"ט), ה"ר שאול קצנאלניבונין מקראקא וה"ר נפתלי הכהן מפוזנן, וה"ר יואל היילפרין מלוצק (עי' אנשי שם סי' ר"ח). באחרונה נדפס הספר הזה גם בזאלקווא. וראיתי בשה"ג החדש אות ה' סי' א' מביא את ה"ר הלל ב"ר יונה הלוי מחבר סי' בית הלל על ש"ע יו"ד ואה"ע, ואח"כ בסי' ג' מביא ה"ר הלל אבד"ק זאלקווא. ושעה כי ר' הלל ב"ר יונה לא חיבר הס' בית הלל רק ר' הלל ב"ר נפתלי הירץ חברו וה"ר הלל ב"ר יונה הלוי אבד"ק העלמא וק"ק ווילנא הוא המובא בקריה נאמנה צד 97 סי' 37. — עוד נמצא שם ה"ר הלל זה התום בפנקס זאלקווא (דף ל"ו ע"א) על נתינת חזקת הקהלה לר' בצלאל מוכסן (ראה אות ב' סי' נ"ד) מיום ה' י' תמוז תמ"ה (ראה הוספה כ"ה) וזכרו תקנתו אשר תקן בעיר זאלקווא בצרוף הרבנים מלבוב מדף ל"ח ע"א עד דף מ"ד ע"א (ראה הוספה י'). וראיתי בהקדמת בנו הנאון ה"ר משה לסי' בית הלל שכתב ה"ל: וסמך לה זמן אסיפה לכל שנאספו שם כל העדרים החמים קצינים ורחנים לעשות תיקונים כדת מתקנים, נופת נבונים, בינת עם מבינים, נסיעות דרבונים, בצירוף הרבנים המופלגים גאונים גדולים ומפורסמים והנה גם כסא של אמ"ו הנאון החסיד ז"ל ה"י מוטל בין הגדולים הגאונים שה"י נבחר לעשות הקים ומשפטים ותיקונים כו'. וכן נמצא בפנקס שם (דף ס"ח ע"ב) התום על חרם נגד רשע אחד מן יום ג' כ"ח חשוון תמ"ה ביהד עם ראשי הקהלה, ובדף פ"א ע"ב על השבון מיום א' כ"ז ניסן תמ"ו. ובדף צ' ע"א התום על תקנה מיום א' טו"ב סבת תמ"ט שלא להניח לשום דרשן לדרוש בשחרית בשבת כ"א במנחה מפני טרחא דצבורא (ראה הוספה ל"א), ובדף צ"ד ע"א בא עה"ה ביום ד' כ"ד אדר תמ"ו על תקנה שלא יכבדו שום אורה לעלות לתורה נוסף על הקראים הנהוגים, ובדף קל"ז ע"ב מיום ב' כ"ז מנחם תמ"ב על שטר חוב שנפרע. וראיתי בס' אור החיים צד 358 כי מלבד בנו הנאון ה"ר משה הנ"ל היו לו עוד שני בנים: ה"ר אברהם וה"ר זעליג, אשר היו דרים אתו באלטונא כנראה בכתב הרבנות הנכתב בר"ח ניסן תל"ה בעת כהרו בו אנשי הקהלה הזאת שנית על חמש שנה והתנו תנאים עם הרב אודותם והביא שם כי נקף השטר ה"י נמצא ת"י (ישל המחבר אור החיים) מן יום ג' כ"ב תמוז תל"ה ע"ש. ובנו ה"ר זעליג שהביא הוא ה"ר אהרן זעליג שהזכרתי באות א' סי' כ"ב) ונפטר בזאלקווא והבאתי שם את נוסח המצבה.

ע) ה"ר הלל ב"ר שלמה מזאלקווא. הוא התום על החרם הגדול בשנת תקי"א בין גדולי ישראל בזאלקווא כמוזב בס' לוחות העדות (דפוס אלטונא) ובראשונה חתם האב"ד ה"ר נפתלי העריץ סג"ל הורוויץ. והוא נזכר בפנקס זאלקווא (דף ס"ו ע"א), כי נבחר להיות ראש העדה בשנת ת"ן, וחתום בפנקס שם דף ס"ו ע"ב על קיום בחירת ראשי העדה מיום ד' אפרו הג' של פסח תקי"ג, עוד שם על הערכת מסים לאוצר הקהל, וכן התום דף ס"ח ע"א מיום ה' י' אייר תקכ"א על נתינת רשות לר' ליב ווישנקר, כי ימכור את ביתו, ואתו החתומים שם עוד הרבנים: „הק' שמשון מיזלש ההונה פ"ק זאלקווא יצ"ו, ישראל מרדכי במ"ה ברך, הק' גדלי' בהרב מזהר"ר בנימין וואלף זצ"ל, והק' מרדכי בהרבני מו"ה יוסף."

ו.

עא) הרבנית מרת וויטל בת ה"ר משה מרדכי אשת הרב בעל תבואות שור. היא היתה בת ה"ר משה מרדכי הנקרא ר' מרדכי ר' ליבשום פרנס דד"א. ואחיה היה הגאון ה"ר אברהם אבלי האבדי"ק זאלקווא (אשר הבאתיו לעיל). זה הוא נוסח מצבתה:

מצבת אבן יקרה, יראת ד' טהורה, אבסניא של תורה, מקום מה נורא, עסה שרי נהורא, הרבנית מרת וויטל בת המנוח מו"ה משה מרדכי ז"ל כ"ד חשוון ת"ק לפ"ק.

ז.

עב) ה"ר זאב וואלף קאלוש מלכוב. התום בפנקס דף קמ"ב ע"א על תקנת קהלת זאלקווא שנתאשרה ונתקיימה ע"י מנהיגי לבוב ביום ד' סיון שפ"ד ואתו התימים שם עוד ה"ר אברהם אשכנזי הוק"ק לבוב (ע' אנשי שם סי' ה'), ה"ר אברהם כהן (הוא בעל איתן האזרחי) וה"ר יעקב אליקים כ"ץ נעמשליק (ראה הוספה ב').

עג) ה"ר זאב וואלף מלכוב. התום בפנקס דף מ"ח ע"א על חזוק תקנת הקהלה שנעשה בלבוב ביום ב' י"א כסלו תס"א (ראה הוספה כ"ט) והוא ה"ר זאב וואלף ב"ר פנחס אשר הבאתיו באנשי שם סי' קמ"ט אשר בא בהסכמה ביומא דשוקא ביערסלוב בחדש תשרי תנ"ג על ספר בית יעקב ונמצאה שמה גם חתימת הגאון ה"ר פנחס משה מלכוב (הוא הגאון ה"ר משה חייף ז"ל) אשר בא עה"ח גם בפנקס העיר הריא.

עד) ה"ר זאב וואלף ב"ר ארי' יהודה ליב. התום בפנקס דף פ"ג ע"א על תקנת מיום ה' כ"ה מנחם תע"ו שלא יהי אחד מקרובי הרב בתוך מנהיגי הקהלה והוא אשר הבאתיו באות ג' סי' ר"ג בתור ניסו של הרב בעל אור יקרות ע"ש. על אודות אביו בעמ"ס לזית חן כבר דברתי באות א' סי' מ"ג ע"ש.

עה) ה"ר זאב וואלף ב"ר יהושע העשיל. היה אב"ד בזאלקווא וישב שם על כסא הרבנות אחר הגאון ה"ר יצחק לנדא ונמצאה ממנו הסכמה על ש"ע הו"מ עם פי' הסמ"ע (זאלקווא תצ"ט) וכתוב עליה הסכמת הרב המאור הגדול אבדי"ק זאלקווא, ובא שם על ההתום ביום א' ב' אייר תצ"ט לפ"ק והתום הק' זאב וואלף בהרב הנניד המפורסם מו"ה יהושע העשיל החונה פה ק"ק זאלקווא. וכן גם ע"ס ראשית חכמה (זאלקווא ת"ק) ביום י"ג תמוז ת"ק. וכן הסכים על זה (פפד"א ת"ק) ביום ז' שבט ת"ק.

עו) ה"ר זכרי' מענדיל מקראקא. בפנקס הקהל מזאלקווא דף רל"ז ע"ב בהפסק אודות המרפסים מזאלקווא התום גם הוא בועד יערסלאב ביום כ"ז אלול תנ"ט (עיין הוספה כ"ג) והוא ה"י אבדי"ק בעלזא מחבר ספר באר היטב על ש"ע הו"מ ויו"ד, והסכים בועד ד' ארצות על ס' חלוקא ררבנן. אביו הגאון אריה ליב הנקרא הויכער רבי ר' ליב היה אב"ד דק"ק קראקא ונפטר שם ביום ט"ו אייר שנת תל"א.

ח.

עז) הרבנית מרת חיי בת ה"ר מאיר וואהל. הנאון מ"ה מאיר וואהל היה בן
השר ה"ר שאול וואהל
(קאצינעלנבונן) אשר כהן פאר בתור רב ואב"ד בק"ק בריסק ימים רבים. והנה
במכתבו של הג"מ יוסף לעוונישטיין הנדפס בס' עיר תהלה (צד 164) הוא מזכיר
שם כל בניו ובנותיו של הנאון ה"ר מאיר וואהל אך את הרבנית מרת חיי לא הביא
במספר אתם ולא אדע מדוע. על מצבתה הנמצאה בזאלקווא חרותים הטורים האלה:

„ביום ב' ז' חשוון שצ"ג לפ"ק

פה טמונה אשה חשובה ויקרה, רחוק מפנינים מכרה, ושפה נקרא מרת חיי בת
הנאון תפארת ישראל אשר הרביץ תורה בישראל בעיר ואם בישראל בק"ק בריסק
מוהר"ר מאיר ז"ל יצאה נשמתה בקדושה ובטהרה.”

הנה שאלתי את הג"מ יוסף לעוונישטיין להגיד לי אשת מי היתה הרבנית מ' חיי,
והשיב לי כי היתה אשת ה"ר מרדכי בן הנאון ה"ר אברהם שרענציל (עין אנשי
שם צד 8) ואחיה הוא ה"ר ישראל בק"ק זאלקווא המובא מאת נכדו בהקדמה בית
והלל. כונתו כי הנאון בעל בית הלל חתם בהקדמה לבית הלל: הקטן משה בן
הנאון החסיד מ"ה הלל ז"ל ה"ה מיקרי ווילנא, חתן המרום החסיד מ"ה שלמה
זלמן נ"ה, בן החסיד מוהר"ר ישראל ז"ל בן הנאון המפורסם מוהר"ר מאיר וואלך
[וואהל] אב"ד ור"מ דק"ק בריסק דליסא.

עח) ה"ר חיים מאך מציוזמר. ראש מדינה דנליל לבוב, התום בפנקס דף קנ"ב
ע"א יחד עם ראשי המדינה דנליל לבוב על תקנות
הקהלה שנעשו בקוליקוב ביום ד' כ"ב שבט ת"ן, והוא אשר הבאתי בספרי אנשי שם
ס' קס"ג, כי התום ג"כ בפנקס לבוב על פסק דין בצירוף הנאון מ"ה משה חייף
ז"ל. ובשו"ת בית יעקב מה"ר יעקב ב"ר שמואל אבד"ק ציוזמר (דיהרנפורט תני"ז)
נמצאה הסכמתו בין הסכמות רזנים וקצינים מנהיגי ד' ארצות ביוזמא דשוקא דיערסלוב
מיום ג' כ' תשרי תני"ג וחותם חיים ר' בודן מא"ך מלבוב.

עט) ה"ר חיים הלוי מיאבורוב. ראש מדינה דנליל לבוב התום בפנקס דף ל"ב
ע"ב על קיום תקנות הקהלה מיום ג' ב' אייר
תס"ד, ביחד עם ה"ר אברהם מזאלקווא הוא האב"ד דשם הג"מ אברהם אבלי
(ראה הוספה י"ג). וחתום שם הק' חיים הלוי ח"ק יאבורוב וגם התום שם הנאון
ה"ר נפתלי הירץ אשכנזי חוק"ק לבוב והנליל, מלבד זה הוא התום עוד ברף קנ"ב
ע"א על תקנות שנעשו בקוליקוב ביום ד' כ"ב שבט ת"ן יחד עם ראשי המדינה
דנליל לבוב (עין בעדך שלפניו), והוא אשר הבאתי בספרי אנשי שם ס' קס"ב
וכתבתי שם שהיה ראב"ד ומ"צ תוך העיר בלבוב וראש מדינה דנליל לבוב וראש
ומנהיג דארבע ארצות וחתום בשני תוארים האחרונים בפנקס לבוב על שטר חוקה
מיריד יערוסלאב שנת תמ"ו. ומה שהבאתי שם כי בס' זרע ברך שלישי נמצאה
הסכמתו וחתום תחתה חיים מיאבורוב שה" אב"ד נעמרוב בהמפורסם מוהר"ר יקותיאל
זיסקינד כ"ן משנת תפ"ו. אך הסיום הזה לא נכון הוא, כי הוא היה כהן ור' חיים
שהבאתי ה" לוי, אך הוא ה" חתנו של ה"ר חיים הלוי שהבאתי כמו שכתב הנאון
הרי לעוונישטיין בהערותיו לאנשי שם צד 242.

(ט) ה"ר חיים ב"ר אהרן. התום בפנקס דף מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב).

(פא) ה"ר חיים שמחה ב"ר נחמן. במנילת יחסין אשר לה"ר שלמה יצחק היילפרין הנמצא בכתב יד אצל החכם השלם מרה

ישראל לנדא נזכר ה"ר חיים שמחה מזאלקווא בהג"מ נחמן בהג"מ שמחה כ"ץ רפאפורט ז"ל. והנה ה"ר חיים שמחה זה היה חתן הרה"ג מו"ה שלמה אבר"ק קאברין בהג"מ אבא מארי אבר"ק נאוארדיק. ובפנקס זאלקווא דף קמ"ט ע"א נמצאה חתימת אביו ה"ר נחמן ב"ר שמחה כ"ץ רפאפארט על שטר חוב מיום א' ר"ה כסלו תפ"ד יחד עם שאר מנהיגי הקהלה.

(פב) ה"ר חיים אברהם ב"ר יצחק הלוי הורוויץ. הוא היה מניד מישרים בלבוב ומנחתו בזאלקווא. הפמ"ג בס'

מורת יוסף בסוף הכללים הביא דבר חידוש בשם חבירו המופלא ומופלג ר' חיים אברהם הלוי הורוויץ מזאלקווי. וזה הוא נוסח מצבתו :

יום י"ז תמוז שנת תק"ל.

פ"ג הרב הגדול צנא מלא ספרא מו"ה חיים אברהם בן מו"ה יצחק הלוי ז"ל הורוויץ שהיה מניד בק"ק לבוב.

(פג) ה"ר חיים ב"ר דוד. אביו ה"ר דוד היה אב"ד באסטרא ובנו ה"ר חיים מנחתו כבוד בזאלקווא.

ועל מצבתו חרותים הדברים האלה :

האבן הזאת אשר שמתה מצבה להאי גברא רבלי בארעא הרב המופלג מו"ה חיים בן הרב המאה"ג הגאון מוהר"ר רוד אבר"ק אסטרא תנצב"ה.

המעתיק בעדי נוסח המצבה לא רשם כלל פרט השנה אך יוכל היות כי נמחקו האותיות ולא נזכר רשומן עוד.

(פד) ה"ר חיים ב"ר מרדכי ז"ק מזאלקווי. אביו ה"ר מרדכי ז"ל היה אבר"ק בעהזאן בהג"מ מאיר ז"ל אבר"ק לבוב (עיין

אנשי יש"ש סי' שמ"ז) והובא בשו"ת ר' חיים כהן ר"פ הא"ע סי' כ"ב ר' חיים ב"ר מרדכי ז"ל מזאלקווי ובנו של ה"ר חיים היה הג"מ מרדכי הד מבי דינא רבא בזאלקווא (עיין אות מ' סי' רי"ג).

(פה) ה"ר חיים דאנצקר. נזכר בפנקס (דף ה' ע"ב) בשם „הראש הנניד“ נפטר יום ד' ה' שבט תקמ"ב והניח במותו „פרוכת של כסף

השייך להיות תולה בבהכ"ג ביום המילה ועיין חיים של כסף“. גם הניח מאה אדומים לסלק נתינות „על משך שלשה שנים כפי הערכתו“ ו„אלף זהובים פולין על ריקשטאנדערמענין לצורך עניים ואביונים“. מנהיגי העדה היו הייבים לו כ"ה אדומים על כתר, שהיה ממשכן אצלו, ובמותו השיבו יורשיו את הכתר ההוא. עוד נזכר בפנקס דף י"א ע"א מיום ד' כ"ה ניסן תקי"ו כי נבחר לנבאי וברף י"ב ע"א מיום ה' כ"ה ניסן תקט"ז כי נבחר לראש, וברף י"ח ע"ב מיום ג' ב' דחהמ"ס תקי"ב כי נבחר לאחד מטובי העיר, וברף פ"ה ע"ב נאמר כי נבחר לראש בחוה"מ פסח תקל"ד.

(פו) ה"ר חנוך ב"ר יקותיאל. התום בפנקס דף קמ"ה ע"א על תקנה מיום ה' כ"ה כסלו שפ"ו (עיין הוספה ו') :

(פו) ה"ר חנוך העניך ב"ר יאסקי. חתום בפנקס דף ס"ח ע"ב אור ליום נ' כ"ח חשון תמ"ח על חרם נגד רשע אחד יחד עם הנ"מ הלל ב"ר נפתלי (הוא האב"ד בעל בית הלל) ועם ראשי הקהלה ובדף נ"ז ע"ב חתום על בחירת ראשי הקהל מיום א' י"ז ניסן תמ"ו.

(פח) ה"ר חנוך העניך משידליב. חתום בפנקס דף י"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום א' ח' למב"י תניד לפ"ק (ראה הוספה א') ובדף נ"ח ע"ב חתום על הערכת מסים לאוצר הקהל ובדף צ"ג ע"ב חתום מיום ב' אייר תנ"א על תקנת הקהלה לאסור את הישיבה בעיר על ה"ר מאיר כ"ץ מקאליש בגלל אשר חרחר ריב ומדנים בהעדה.

(פט) ה"ר חנוך העניך מזאלקווא. חתום בפנקס דף מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב) ובדף

ס"ג ע"א על תקנה מיום ה' כ"ה מנחם תע"ו שלא יהיו קרובי הרב בתוך מנהיגי הקהלה. וה"ר נפתלי הירץ ב"ר חנוך העניך (שהבאתי באות ג' ס"י ר"ג) הוא ה"י בנו ע"ש. וה"ר בנימין זאב וואלף האב"ד שינאווי בעל ס' אור יקרות כמו כן הרב מוה"ר אריה ליב סג"ל (עיין אות א' ס"י ל"ט) היו חותמיו. ובנו של ה"ר אריה ליב ה"י הרב מוה"ר בצלאל זאלקווער (עיין אות ב' ס"י נ"ה) וכלי ספק הוא אשר הביא הגאון יעב"ץ בספרו מגלת ספר (ווארשווי תרנ"ז) ה"ל: הקצינים המפורסמים הרבנים כמו העניך וניסן ר' נתן ע"ה רצו שאתישב בזאלקווא ואלמדמ בבח"מ שלהם ולעשות לי הספקה טובה. ואודות ה"ר נתן ז"ל עיין אות ג' ס"י רנ"ה.

טו.

(צ) ה"ר טובי ב"ר יצחק. חתום בפנקס דף י"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' ו' אב תס"ה (ראה הוספה י"ב). עוד חתום בדף מ"ד ע"ב

על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב) ובדף קנ"ג ע"א על שטר חוב שנתנו ראשי העדה לה"ר נתן ב"ר בצלאל (עיין ערכו) מיום ג' כ"א שבט תע"ד, ובדף רכ"ח ע"ב חתום על פסק דין בדבר כותל מססיק בין המקולין של הקהל ובין הציר ביתה של אלמנה אחת מיום ג' ער"ח תמוז תע"ו. וגם בדף רל"ב ע"ב מן יום ב' סיון תע"ד על פסק דין נגד ר' העשיל בר"ו שלקח מעות של צדקה והסיום שם כ"ד האלופים ראשים רווני קציני מנהיגי הקהלה בצירוף ראשי מדינה הנליל. והתמסם שם ה"ר נתן מזאלקווא, אליעזר ליפמאן מלובלין, הק' שמשון מזאלקווא, יהודה ליב מזאלקווא, אהרן זעליג מזאלקווא, יואל סג"ל הורוויץ, יעקב ב"ר דוד ז"ל ומאיר ב"ר יוסף יוספא ז"ל (עיין הוספה כ"ב).

(צא) הרבנית מרת טוביה בת הש"ך. היא היתה אשת ה"ר דוד (עיין אות ד' ס"י ס"א) ומקום מנהחתה הוא בעיר זאלקווא

אצל בעלה ואצל אמה אשת הש"ך. ומונחים זה אצל זה בלי הפסק בנתים (ראה אות י' ס"י קל"א). וזה הוא טסה המצבה:

פה נטמנה האשה הנבירה הצפירה כנורה הטהורה הרבנית מרת טוביה בת הרב הגאון מוה"ר שבתו כ"ץ בעהמ"ח שפתי כהן. נפטרה בשנת י"ד ניסן תע"ז לפ"ק תנצב"ה.

י.

צב) ה'ר יהודא ב'ר ישראל. היה אחד מגדולי ישראל בזאלקווא. ועל מצבתו חרותים הטורים האלה :

מי יטלל שבחו וטעלתו, עליו דומיה תהלתו, מרגניתא דלית בה טימא, נטמן מה צדיק תמים בכל פועלו, וכל ימיו בנעוכות קולו שאג כגור אריה יהודא. יהודא אתה יודוך אחיך בן הקדוש ר' ישראל ויצאה נשמתו לאל בשנת שצ"ב לפ"ק.

צג) ה'ר יהודה אברהם ב'ר יצחק מבית לוי. היה דיין וראב"ד וריש מתיבתא בלבו (עיין אנשי שם סי' קפ"ז)

ונמצא התום בפנקס זאלקווא דף קל"ז ע"ב על תקנה שנעתקה מפנקס ועד הארצות שנתקנה ביערסלוב ביום ג' כ"ז אלול תמ"א ואתו התומים שם עוד : הק' יעקב בא"א מהר"ד שלי"ט מקראקא, יצחק כהנא מבריסק דליטא דיין מפרעמיסלא, קלונימוס בלא"א הקדוש הר"ר משה סג"ל הי"ד וצלה"ה דיין מפוונא, אליעזר דיין מפרעמיסלא, הק' הצעיר מרדכי כהנא מוילנא (ראה הוספה י"ז).

צד) ה'ר יהודא במהר"ר מ'אולוויץ. אחר ממנהיגי עיר לבוב והוא המוכא באנשי שם סי' ק"ן, וחתום בפנקס זאלקווא דף מ"ה ע"א על הזוק תקנות ק"ק זאלקווא מיום ב' י"א כסלו תס"א יחד עם הב"ד וראשי ק"ק לבוב (ראה הוספה כ"ט).

צה) ה'ר יהודא ליב בר ישראל יצחק. התום בפנקס דף מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה

הוספה ל"ב) וכדף קנ"ג ע"א התום על שטר חוב שנתנו ראשי הקהלה לה"ר נתן ב'ר בצלאל ביום ג' כ"א שבט תע"ד (עיין אות ג' סי' ה"ז) : ובפנקס דף רל"ב ע"ב מן יום ב' סיון תע"ד התום על פסק ביהד עם גדולי ישראל (עיין הוספה כ"ב) בחתימת שמו : יהודה ליב מזאלקווא. ואין פסק הוא הוא ב'ר ישראל יצחק שלטו.

צו) ה'ר יהודה צבי מזאלקווא. התום בפנקס דף קמ"ט ע"א על שטר חוב מיום א' י"ה כסלו תפ"ד יחד עם שאר מנהיגי הקהלה.

צז) ה'ר יהודא ליב ב'ר ישכר בער. היה מנהיג מדינה וחתום בפנקס דף קס"ב ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ב' שבט

תנ"א (ראה הוספה כ"ה) וכדף מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב), וכדף י"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' ו' אב תס"ה (ראה הוספה י"ב). על מצבתו הנעתקה למעני חרותים אלה הדברים :

וזאת ליהודא ששנה ונטרא מזה ומזה התורני הרבני המזללא הראש הנגיד הכפורסם מנהיג מדינה מו"ה יודא ליב כהר"ר ישכר בער ז"ל יום ה' ו' חשוון תק"א לפ"ק בזכות זה תנצב"ה.

צח) ה'ר יהודה משה ב'ר ברוך מזאלקווא. ה"י ראב"ד בזאלקווא, והבר באר היטב על שו"ע יו"ד, גם נזכר ברשימה "לקוטי שושנים" מספרי הג"מ מתת"י שטראשין ז"ל סי' 1529 : "שו"ע יו"ד עם באר היטב לר' יהודה משה ב'ר ברוך מזאלקווא (ה"ד תק"ה), ונמצאה שמה הסכמת הב"ד מזאלקווא."

צט) ה"ר יהודא ליב ב"ר יהודה משה. אחד מגדולי ישראל בזאלקווא ובס' לחות העדות דפוס אלטנא נמצאה חתימתו בין החתומים על החרם בשנת תקי"א בשם: הק' יהודא ליב באמ"ר יהודה משה מזאלקווא. ק) ה"ר יהודא משה ב"ר שמואל. גם הוא בא בחתימתו על החרם הנ"ל וחתום הק' יהודא משה במוה"ר שמואל מזאלקווא ואולי הוא בן ה"ר שמואל מזאלקווא שהבאתי באות ש' סי' רצ"ה.

קא) ה"ר יהודא ליב ב"ר נתן. היה דרשן ומוכיח ומנהיג כבוד בזאלקווא. וראיתי בשם הגדולים החדש שם הביא באות ל' סי' ס"ז ז"ל: הרב מ"ה ליב פאלאק, הרב המופלג המוכיח הגדול, דודו של הרב מוה"ר גדליה מליענין ז"ל (עיין שם אות ג' סי' ו'), ומזכירו בספרו תשוואות חן עה"ת ומביא בשמו הרושי תורה, ודבריו מובאים ג"כ בספר גלילי זהב (פשטים עה"ת זאלקווא תקי"ג) עכ"ל. ומנחתו כבוד בזאלקווא.

וזה נוסח המצבה:

ביום ג' ט"ו אדר שני תקכ"ד לפ"ק.

עדה המצבה זאת ליהודה גבר קלוחיו גבר פכלא, תורת אמת היתה בפיהו פה כפיק כרגליות בגנלה גלה עמיקתא וכסתרתא עמ' שרא נהורא, הדרשן הגדול המוכיח החירני מו"ה יהודא ליב בה"ה סו"ה נתן ז"ל ונקרא בפיו כל ר' ליב פאלאק תנצב"ה.

קב) ה"ר יהודא ליב ברמ"י. חתום בפנקס דף קכ"ג ע"א על תקנת הקהלה מיום ה' ט"ו מנחם תק"מ, שלא לתת שכירות למשרתי הקהל בלי כתב מהקהל.

קג) ה"ר יהודה ליב ב"ר ישראל מזאלקווא. נזכר בס' אור החיים סי' 1012. הוא חבר ספר מנחת יהודה, המכיל

פשטים, רמזים ודרושים על מסורת התורה וחמש מגלות (זאלקווא תק"מ), גם חבר ספר נפש יהודה, המכיל פשטים על מדרשים תמוהים ועל פסוקי תנ"ך החמורים וקצת חרושי גפ"ת ועל סמיכות סדרי המשניות, גם כתב פי"ן על קצת מסורות, ויקרא בשם: שירי מנחה ונדפס בתור תוספת לספרו מנחת יהודה (זאלקווא תקנ"ו) ונמצאה שמה הסכמת הני"מ צבי הירש מיילש אבד"ק זאלקווא מן יום ו' ט"ז אב תקנ"ה, גם הסכמת ה"ר יצחק שמשון ב"ר פסח שהיה אבד"ק ראווא וכעת מ"מ דק"ק זאלקווא מיום הנ"ל. ונפטר בזאלקווא ונוסה מצבתו:

יום ש"ק י"א אלול תקנ"ב לפ"ק.

ויורד יהודה טמונתו, ויאסף אל עמיו גברא רבה זקן ושבע ימים ה"ה הרבני הכופלא מוה"ר יהודא ליב, אשר חיבר ספר מנחת יהודא וספר נפש יהודא במוה"ר ישראל ז"ל תנצב"ה.

קד) ה"ר יהושע ב"ר ישכר בער. חתום בפנקס דף קל"ח ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' י"ג סיון ת"מ בענין הכנסת השמשים.

קה) ה"ר יהושע פלק ב"ר דוד, חתום בפנקס דף פ"ג ע"א על תקנה מיום ב' כ"ה מנחם תע"ו: שלא יהיה אחד מקרובי הרב אב"ד בתוך מנהיגי הקהלה.

קו) ה"ר יהושע ב"ר מאיר הלוי הורוויץ. בבית החיים בזאלקווא נמצאה מצבתו והרות עליה :

ביום ד' ה' סבת תקכ"ז לפ"ק.

נקבר ונטמן הרב ה"ה המפורסם כבוד מוה"ר יהושע בהרב ה"ה המפורסם כבוד מוה"ר מאיר הלוי הורוויץ אב"ד טיקטין זצ"ל.

בשם הגדולים החדש אות מ' סי' כ"ה הביא את הרב מ"ה מאיר הלוי הורוויץ, הוא הגאון האמיתי כו' אבד"ק טיקטין והגליל, בן הגאון מ"ה שמואל שמעלקא הלוי ז"ל בהרב מוה"ר יהושע הארוך ז"ל בהגאון מ"ה פנחס הלוי הורוויץ, ניסו של הרמ"א ז"ל וחושב שם גם את בניו : הגאון מ"ה יעקב יוקל אבד"ק בראדי גלוגא ואה"ו והגאון מ"ה צבי הירש אבד"ק טשארטקוב, ופליאה היא בעיני על כי לא הזכיר גם את בנו ה"ר יהושע הג"ל.

קו) ה"ר יהושע פייבל ב"ר ישראל. הוא מחבר ספר קצוי ארץ (וזאלקווא תקל"א, והראדנא תקמ"ג), מוכא באוצר הספרים אות ק'

סי' 432. הוא נולד בעיר טארנינראד והיה אחי הגאון מ"ה יצחק מאיר תאומים שה"י אב"ד בזאלקווא וחתנו אביו ה"ר ישראל היה בן הרב בעל קקיון דינדה. כי ה"ר בעל קקיון דינדה הי' אבי א) שרה אשת ה"ר מרדכי (גדולת שאול) ; ב) ר' יעקב תאומים (הקדמת עין יעקב לאהיו) : ג) ה"ר יצחק מאיר תאומים שהוציא לאור העין יעקב ; ד) ה"ר יהושע פייבל שהוכא בשה"ג החדש ; ה) אשת ה"ר אביגדור קרא (הקדמת עין יעקב) ; ו) ה"ר ישראל תאומים (מוכא בהקדמת עין יעקב) ; ז) ה"ר פריץ. כן כתב אלי הגאון הר"י לעוונישטיין ויתכן שה"ר יהושע פייבל ב"ר ישראל נשא בת דודו ה"ר יצחק מאיר ז"ל ונטפר בזאלקווא.

חה נוסח המצבה :

פ"ג ה"ה הרבני המופלג השנון מוה"ר יהושע פייבל בן מוה"ר ישראל מחבר ספר קצוי ארץ יום ש"ק ב' דר"ח תמוז תקל"ז לפ"ק תנצב"ה.

קח) ה"ר יואל היילפרין. הוא חתום בפנקס דק"ק זאלקווא דף רל"ז ע"ב בפסק אודות המדפיסים בזאלקווא מיום כ"ז אלול תנ"ט בין ההתומים עליו, האלופים הקצינים הרחנים מנהיגים דד' ארצות בועד קדש ביזמא דשוקא ביערסלוב' ובא בחתימת שמו : הק' יואל היילפרין מק' יערסלוב (ע"י הוספה כ"ג). הוא היה אחד מראשי הועד של הגאונים דד' ארצות ביריד יערסלוב וכבר דברתי על אודותיו באנשי שם סי' ר"ח ע"ש.

קט) ה"ר יואל פיווש ב"ר מאיר אשכנזי. חתום בפנקס דף קמ"ג ע"ב על תקנה מיום ב' כ"ז סיון שפ"ו (ראה הוספה ג').

ק) ה"ר יואל ב"ר אברהם מזאלקווא. חתום בפנקס דף מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה

הוספה ל"ב) וברף ס"ג ע"א חתום על תקנה מיום ה' כ"ה מנחם תע"ז : שלא יהי' אחד מקרובי הרב אב"ד בתוך מנהיגי הקהלה. וכאשר כתב אלי הג' מהר"י לעוונישטיין הוא אחי ה"ר ישעי' בעל מחבר באר היטב ישן או"ח, ושם התייחס להביח ומ"ה.

תכלית מעשה שמים וארץ.

מאת

שמואל אלכסנדרוב.

פרק א.

נשמה יתרה.

אמר רבי שמעון בן לקיש נשמה יתירה נותן הקב"ה
באדם לערב שבת, ולמוצאי שבת נוטלים אותה הימנו
שנאמר שבת וינפש, כיון ששבת וי אברה נפש.
(מסכת כילה דף ט"ז ע"א).

היסוד הראשי בהאמונה הטהורה הוא כי כל מה שברא הבורא בעולמו לא
ברא אלא לכבודו, ותכלית מעשה שמים וארץ הוא במה יהשמים מספרים כבוד
אל, ומעשה ידיו יגידו הארץ וכל צבאיה הרבים והשונים למיניהם לפי תכונתם
ולפי ערכם.

באמרנו כי השמים והארץ מספרים כבוד אל, אין מנמתנו להחליט כדעת
ההכמים הקדמונים, מבני ישראל ומאינם בני ברית, כי השמים הם חיים מדברים, וכן
אין אנו מהליטים מאומה ע"ד שיחת דקלים ושיחת עופות ופי הארץ, אם אמנם
שיש לזה סמוכין בדברי חכמי הטבע החדשים. מנמתנו היא רק לכיון באופן ובדמות
כזה: ההשקפה הכללית מביאה לכל בן תבונה נקיה להתבונן אל כל הבריאה,
מתהום ארעא עד רום רקיע ומסוף העולם עד סופו, כמו אל נוף אחד כללי בעל
אברים שונים, ובכן נוכל לחשוב את האדם מבהר היצורים לפה הבריאה כלה, ר"ל
כי האדם המדבר מספר כבוד אלהים ונפלאותיו וכי יש בורא ומנהיג חפשי, ובשעה שהגנו
אומרים, "השמים מספרים כבוד אל", רצוננו לאמר כי האדם מספר כבוד אל הבורא
את השמים וכל צבאם, וכן הארץ וכל צבאיה. הדוממים והחיים עליה מדברים
נפלאות האל בוראם ומחוללם מתוך גרונו של האדם אשר הוא להם לפה ולמליין
בינם ובין קונם. נבאר נא איזה מאמרי הז"ל המתחסים להרעיון הזה ואלו הם:
במדרש רבה (בראשית פרשה ט"ו) נמצא מאמר בזה"ל: "ויניחהו, נתן לו מצות
שבת, כדאי (שמות כ') וינה ביום השביעי לעבדה, ששת ימים תעבוד, ולשמרה,
שמור את יום השבת לקדשו, יעווי"ש. עוד נמצא מאמר במדרש רבה (שם, פרשה
כ"ב) בזה"ל: "פגע אדם הראשון בקין, אמר ליה מה נעשה בדיןך? אמר ליה
עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדה"ר מספח על פניו, אמר כך הוא כחה של
תשובה ואני לא הייתי יודע, מיד עמד אדה"ר ואמר (תהלים צ"ב) מזמור שיר ליום
השבת וגי. אמר ר' לוי, המזמור הזה אדה"ר אמרו ונשתכה מדורו, ובא משה וחדשו

של שמו, מזמור שיר ליום השבת טוב להודות ליהוה וכו' עכ"ל המאמרים הנפלאים האלה, אשר מאד מזהירים לכל בן דעת, כי אמנם מה ענין מצות שבת למה שהיתה הקבי"ה את אדם הראשון בן ערן לעבוד את האדמה ולשמרה מכל משמר? בן נפלא מאד מה ענין שבת לתשובה? בשנים כי בהזמזמר שיר ליום השבת אין כל זכר לענין תשובה וכבר ענו בזה המפלאים והדרשנים, ואמנם נראה לי לכאדם באופן זה:

תקופות שונות עברו להבריאה הכללית בלי כל פה לספר תהלת ה' הן האדם — פה הבריאה — אך בתקופה האחרונה נולד על האדמה בערב יטבת, ואיך הלא היו ימים להבריאה שבהם עוד לא הבריא את כבוד בוראה וכמו אצל כל ילד ילד יתפתה בה הבור שילו בתקופה מאוחרת לימי הולדתו, כי אמנם בנחשו מהחם אמו פה לו ולא ידבר והוא כאלם לא יפתח פיו, בן אצל הבריאה בכללה לא נתפתח עוד בה הדבור בימי אבה, עד שבא האדם ופתח את פיו וידבר על העצים ועל האבנים וקרא שמות לכל חית הארץ ולכל עוף השמים ויחל לתנות כבוד אל ונפלאותיו, ובכן באותה שעה הוציאה הבריאה את כל הנשנות הדקים אשר היו סמויים בחבה מאין כל יכולת להביעם בהפצה ונלאתה נשוא אותם בקרבה עד שהוציאה אותם מכה אל הפועל על ידי האדם אשר פתח את פיו ויחל לו ולכל הבריאה, אשר הוא אבר מנפשו, פי הבריאה דבר וידה הבקו את כל היקום והצורה נתדבק ביוצרה — שהיתה לה נענועים אלו — ותצא למחבריה... זאת ועוד אחרת: גם להבורא הכללי בכבודו ובעצמו הגיע זמן מנוחת הנפש, כביכול, הן אין להבורא לא עיפות ולא יגיעה, וממילא גם לא מנוחה ושביתה ממלאכה, ועל כרחו עלינו להתבונן כמה שנאמר בתורתנו הקדושה, "וישבות ביום השביעי", וינה ביום השביעי, כי הכנה הרחוקה בזה כי להבורא הגיע זמן מנוחת הנפש וניהא דרוחא שאמנם שכל עוד שלא היה בעולם מי שיספר תהלות ה' והבריאה לא ידעה מבוראה, באותה שעה נתבונן — אהנו בני תמותה — כי הבורא עוד לא שמח במעשיו, אחרי שכל מנמת ותכלית בריאת שמים וארץ היתה כדי שהברואים יכירו את גדלו יכלתו וכבודו, ומטרתו היהודית הזאת הלא טרם נתמלאה, יען כי הבריאה היתה עוד בלא פה והיתה כבדת פה וכבדת לשון, ואולם משנברא האדם אוי ראה ה' את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי כבוד ה' בעולם וישמח במעשיו... וינה וישבות באותה שעה, תכף אחרי בריאת האדם שהיתה בערב שבת באה שביתה לעולם. והו גם עומק כנות מצות שבת שעלינו להתבונן איך בששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וכיום השביעי שבת ונפשו, ה"ל כי יש בורא בעולם החפין בכבוד שמו, ולכן קדש ה' את יום השביעי יען שהוא תכלית מעשה שמים וארץ, כנודע, והדברים עתיקים.

האדם הקדמוני בימי הראשונים, אשר עוד לא אבל מעין הדעת, ויתרנו על החי היה רק כמה שיכול לעבוד את האדמה ולקראו שמות לכל צבא הארץ, וכמה שידע כי נמצא עין הדעת בעולם, אם כי אין לו ליגע בו, בימים האלה ישב בן ערן וקום מצות שבת... הן שכלו כבר התפתח ביהוסו לשארו החיים שעל פני האדמה, ובקראו להם שמות הלא ראה מה לפנים ומה לאחור... ובעבדו את האדמה ראה מה למעלה ומה למטה... מלמטה ארץ ודועה ומלמעלה נשמים ויודים להצמיחה,

מה שאין בן שארי החיים אינם יודעים מזה מאומה. ואולם האדם הקדמוני ראה ע"כ אצבע אלהים בזה, הן בעבודתו את האדמה, ע"כ הלא עליו להתבונן שישי בכחו לחדש דבר מה במעשיו ולהקל את מלחמת קיומו בשעה הזאת היה גם בכחו להתבונן על מהדש ובורא בעולם. ואולם לא היה ביכולת הרעיון הזה להתנועץ אצל מי שהסבה ההתבוננות הזאת, ולכן לא אפשר היה הרעיון הזה להולד בשאר בעלי חיים וגם בהאדם הקדמוני טרם ידע את עבודת האדמה. ואם אמנם גם בכמה בעלי חיים נראה את הכשרון לפעול ולעשות כמו אצל השממית ועוד. ואולם כל זה הוא מפעולת החפץ הטבעי (אינסטינקט) וכלי העת מאומה, ואולם האדם בעבודתו את האדמה הוא הפיטי במעשיו ועושה זאת רק בדעתו שישי עין הדעת בעולם, ר"ל דעתו היא במדה מצומצמת מאד כי יודע רק להרוש את אדמתו בזאת אפיו. בהתקופה הקדמונה הזאת חיב האדם בתמימותו כי נמצא כורא בעולם, הן מעצמו הלא לא יעשה דבר, אהרי שהוא רואה בחוש שאם לא יעבוד את האדמה לא יצמח מאומה, וע"כ הלא נמצא אלוה כללי בעולם.

ההתבוננות התמימה והזכה הזאת היא עצם מצות שבת במלוא מובן המלה. ואולי ההתבוננות הזאת הגיעה להאדם הקדמוני בעת העבודה בעצמה. ובכן האדם הקדמוני יושב בנן הבריאה ועובד אדמתו ומחשב גם ע"ד כבוד אלהים ומעשיו הרבים, ובמובן מעצמו שהתבוננות זאת מביאה את האדם גם להתבונן על האדמה כמו על גן עדן, אחרי שככל פנה שהוא פונה רואה הוא כבוד ד' ונהנה הוא מזיו השכינה. בן גם מיחל הוא להסיר ד' שיתן לו מטר בעתו. ובכן הוא מאמין ובוטח בד' ומקים מצות שבת כראוי... ומעתה דברי המדרש מבוארים היטב, כי מה שהניח הקב"ה את אדם הראשון בנן עדן לעבוד את האדמה ולשמרה בזה נתן לו מצות שבת, כי מנחתו כנפשו שהאדם מרגיש בנן עדן הבריאה המלא מכבוד ד' הוא מעין מנחת יום השביעי של הקב"ה שהוא ג"כ מנחת הנפש, כביכול, ובמה שהוא עובד את האדמה ומשמרה ומחשב על דבר מהדש כללי כבר הגיע בזה להתבונן על תכלית מעשה שמים וארץ, ובכן דברי המדרש נסמכים היטב על הפסוק הזה.

לפי האמור, לא היה לו להאדם הקדמוני להגביל יום אחד בשבוע לקיים בו מצות שבת דהיינו לנח בו ולזכור את יום השבת לקדשו, כי אמנם במה שהתבונן גם בימי עבודתו ע"ד תכלית מעשה שמים וארץ כבר הגיע להתכלית המכון, ומה גם כי אדה"ר קיים מצות שבת עוד ביום השישי שהיה אז בניע, ומהו אנו רואים בעליל כי להאדם הקדמוני לא היה כל צורך בקיום מצות שבת ביום השביעי, ע"י שביתה ממלאכה, ואמנם עוד נהפוך הדבר, נזכר. ואולם כל זה היה רק בהתקופה היותר קדמונה שעוד לא אכל אדה"ר מהעין הדעת בה, ובכן אמונתו היתה חזקה ע"י תמימותו הזכה והבררה, מה שאין בן בהתקופות המאוחרות שבהן כבר אכל מעין הדעת, וכבר החל לפון באמונתו מעט, כי אמנם בעת שנפקחו עיניו לראות שהוא ערום וגם החל להתבונן כי רק קוץ ודרדר תצמיה לו האדמה, ועליו להשתדל להשלים את החסר לו כי מלחמת קיומו היתה גדולה מאד, באותה שעה כבר החל אדה"ר להחבא ולברוח מפני ד'... ר"ל כי כבר החל לטעות ולהתבונן ולמצא בנן הבריאה מקומות, אשר אין בהם ד' וכבודו. בימיו הראשונים שהצטרפותו לא היתה גדולה והכתפק במועט, אוי היה ביכולתו לחדש מעט ולהתבונן על המהדש הכללי

בן העדן, מה שאין כן בתקופת עין הדעת שכל ימי היו ימי כעס ומכאובים, כי ברוב חכמה רוב כעס, אוי כבר נתגיש מן העדן הנעים אחרי אשר תאותו נתגדלו ועלו היה להשלים, ובכן לא היה אפשר כמעט שהרעיון האלהי לא יפיר ממנו אף על רגע אחד, אחרי אשר כבר היה סרוד למלא תאות שונות, ומה גם כי סבות שונות אולי עוררו בקרבו גם את השפק אשר לא ידע ממנו מתמול לשלושם. כל אלה חוברו יהדיו לחלל את השבת של האדם הקדמוני אשר שמרו עד הנה באופן הראוי ובתמימות יתרה מבלי לשכוח על אלהיו אף רגע אחד, אבל כעת כבר היו ימים שבהם שכה וגם כחש לאלוה עושהו, ועיניו היואות כי קון בנו כחש להקב"ה באמרו לא ידעת, השומר אחי אנכי... ואמנם זה הוא מפיו עין הדעת ללחום על קיומו במדה מרובה עד שדם אחיו ישפוך כמים המוגרים ארצה ולהכחיש אחרי כן בבורא העולם ומנהיגו. באופן זה לא היה עוד ביכלת האדם לשמור תמיד את קדושת השבת כאשר עד כה, ורק לעתים רחוקות קרה כי האדם הקדמוני, אחרי אכלו מעין הדעת נחם על הרעה אשר עשה, ורגש הנוחם החל לפעם בלבבו וכבוד אלהים נראה אליו... כאשר כן נראה בקון, שאחרי שהרג את אחיו, בעוד איזה זמן נחם על מעשיו, וישם ד' לקון אות על מצחו... האות הזה הוא אות שבת קודש שבו נראה תכלית מעשה שמים וארץ, כי יש בורא ומנהיג בעולם ובכן אין לנו להרוג את אחינו בעל צלם אלהים כמונו, והיה לו האות הזה לדעת כי יש אלהים שופטים בארץ. כעת נראה את השבת בדמות אהר מאשר היה אצל אדם הקדמוני טרם אכלו מעין הדעת, כי תחת אשר עד כה שמר האדם את השבת תמיד מבלי הפסק, כעת נעשה השבת רק ענין זמני מעין "תשובה" על העבר, האדמה כבר חדלה מלתת כחה, ר"ל שהאדם עוד לא הסתפק בפניו אדמתו כאשר היה עד כה, והחל להיות נע ונד בארץ ורק מה שהוא נושא אות ד' על מצחו. הוא הוא רגש התשובה והנוחם המתעורר אצלו רק בימי השביתה, כי אמנם כבר היה מכרח להתבוננות, רק יום נבדל מימי המעשה והעבודה, אשר הם הביאו לו לידי עבירות שונות לרגלי מלחמת קיומו, ורק בשבתו ומנוחתו התרומם מעט ונשא את נפשו לשמים. במלה אחת, יוונה היה השבת הזה מהשבת הקודם, שהשבת הקודם היה נכר בעבודה והשבת הנוכחי היה נכר רק בשביתה ומנוחה. להחזיר הראשון היה מנוחת הנפש אף בעבודה מה שאין כן להאדם בתקופה האחרונה שהשבת הוא רק בבחינת תשובה שבו הוא שב מעונותיו וגם הוא מכין את עצמו לחיים חדשים לימי המעשה הבאים, לחיים שאין בהם בושה וכלמה ולחיים שיש בהם יראת שמים וכבוד ד'. ומעתה דברי המאמר השני שבמדרש שזכרנו גם הוא מתברר כשמלה והדורש הנכבד תאר לפנינו מחזה נעים מרהיב עין וזה הוא: אדם הראשון, שעוד זוכר הוא גן עדנו מקדם, שזנע בקין בן תקופת עין הדעת ההורג נפשות והמכחש לאלוה עושהו ושואלו: מה נעשה בדיןך? ר"ל האם מוצא הוא קורת רוח בעולמו החדש הזה? אמר ליה קון עשיתי תשובה ונתפשרתי, ר"ל בעת הנני זוכר תכליתי ותכלית מעשה שמים וארץ רק בבחינת תשובה ופשרה בני לבין קוני, כי תחת אשר בימי מלחמת קיומי הנני עושה רק לעצמי ולהנאתי, אולם תחת זה בימי מנוחתי הנני זוכר את ד' ומתנענע עליו והנני מתנחם במעשי והנני כלו לד'. מיד התחיל אדה"ר מטפח על פניו (שעוד לא היה על מצחו) את קון ורגש הנוחם, ורק כעת החל לפסח על פניו ועל מצחו

העני מנחשה והדביק עליו ציין שהיה כתוב בו קודש לד' ואמר, כך היא כחה של תשובה, ואני לא הייתי יודע, מיד פתח ואמר מוזמר שיר ליום השבת, היל' שעוד לא אבדתי את קדושת השבת מכל וכל מפני שהוא כעת אצלי בבחינת תשובה והתבוננות כי מה גדלו מעשיך ד', ואמנם המוזמר הזה מוסב על גדולת הבורא ומעשיו והתנחתי שהוא תכלית מעשה שמים וארץ המכון במצות שבת, ועל זה יאמר ה' לוי המוזמר הזה אדה"ר אמרו ונשתכח מדורו ובא משה והדרשו על שמו. הכונה בזה נכונה מאד, כי אם אמנם הרעיון האלהי החל להתנוצץ בתקופת אדם הקדמוני, בכ"ז נשתכח מדורו עד שבא משה ונתן לנו את התורה, שבה הראה לנו לדעת את תכלית מעשה שמים וארץ המכון במוזמר שיר ליום השבת, ובכ"ן יאמר בצדק שבא משה והדרשו ולפנינו יתבאר זה ביתר באור בפרקים הבאים א"ה.

את כל אלה נוכל גם לכון במאמרו של רש"ל הנצב בפתח פרקנו זה, ואמנם הוא נפלא מאד ללמוד מהמקרא שבת ויגיש הנאמר על הבורא, ע"ד נשמה תרה בכל אדם ואדם? ומה גם שהכתוב „שבת ויגיש“ מוסב על יום השבת עצמו, שבו שבת ויגיש אל מכל מלאכתו ולא על מוצאי שבת, ובכלל גם ענין „נשמה יתרה“ הוא ענין קשה לעמוד עליו ובבר' ענין בזה חיבה החוקרים והמקובלים, כל אחד לפי טעמו ולפי רוחו, ולכן אף אני נאמר כדברים האלה: לפי דברנו מראש עברו תקופות שונות להבריאה מכלי הכיור את בוראה, וכן גם האדם הקדמוני עוד טרם ידע ממצויאות אבי כל הפלא כל עוד שלא החל לשרד את אדמתו ואמנם אין לנו להתפלל על שלא נראה את התכלית המכון בימים ההם, כאשר לא נראהו בכל אדם בפרט שאמנם עיר פרא יולה, ורק לאט לאט יתפתחו כשרונותיו, וכן הבריאה בכללה מתנהלת לאטה ומוציאה את כשרונותיה מכה אל הפועל רק באותו הזמן המיועד לה מאת אבי התולדה, ובדרך מליצה נוכל להמליץ שרק באותה שעה שהחל האדם להכיר את בוראו באותה שעה נתוספה לו נשמה יתרה... הנשמה היתרה הזאת שבה מצטין האדם על יתר החיים שעל פני האדמה להכיר את כבוד ד', הנשמה הזאת באה לו לאדם הקדמוני עוד בערב שבת, ואף אחריו כן ישרה ונתמעט בגדולתו הרוחנית והתמימית, בכ"ז לא אבד את נשמתו זאת מכל וכל וביום השבת חזרה אליו בתור תשובה ואולם רק במוצאי שבת יצאה ממנו הכמנו ד"ל יספרו לנו במסכת פסחים (דף נ"ד) בזה"ל: ה' יוסי ואמר שני דברים עלו במהשבה לבראות ע"ש ולא נבראו עד מוצאי שבת ומוצאי שבת נתן הקב"ה בינה באדה"ר מעין דוגמא של מעלה ולקח שני אבנים וזתקן זו בזו ויצא מהן אור, והביא בו בהמות והרכיבן זו על זו ויצא מהן פרד. בהמאמר הזה יש לכון מה שאמרנו ששונה היה השבת, שישבת אדם וקין וכל בני דורו ביום השביעי, ממדרגת השבת שישבת האדם הקדמוני בערב שבת טרם אכלו מעין הדעת, שאמנם בהתקופה הקודמת היה השבת ענין תמידו להאדם הקדמוני, כי מנחת נפשו והתבוננותו התמימה על תכלית מעשה שמים וארץ לא סרו ממנו אף על שעה אחת, ובכ"ן היה בני"ע הבריאה ועבר אדמתו והסתפק בקב החובים בתקופת ערב שבת הדוא, ולא היה נצרך לאור הבא בידי אדם ותחבולותיו, כי אמנם תקף בלילה אחריו הערב השמש היה שוכב לישון ושנתו ערבה עליו, ורק בתקופה שאחריה שנתגדלו מחסוריו ותאותו ע"י אכילת עין הדעת רק אז לא היתה מנחת נפשו תמידית, כי תקף במוצאי שבת טרדותו למלחמת קיומו לא הניחו לו

לישון, וגם בלילה הוכיח לאיר לראות ולעשות מלאכתו בלי הרף כי מחסריו יבנו עד מאד, וההכרח -- אבי כל המצאות החדשות -- הביא לו להאדם הקדמוני לקחת כי אמנם ולתקן זו ולהוציא מתוך אור, ובכן ע"י הטובה והחפוש במסתרי הבריאה הרכיב ע"י מקרה כי בהמות מוס וחמור ויצא מהם פרה, ואולם כן היא תולדות השתלמות האדם ע"י אופנים כאלו. כנודע ובכן הלא נוכל להמליץ בצדק שכי דברים אלו אור יפיד, עלו במחשבת לבריאת בנייש הדינו בתקופת ע"יש קודם ימי הדעת, שאז הטבע בעצמה הספיקה להאדם כל משאלותיו, ואם באמת לא יחיש נחיצות אור בלילה או בפרה באמת לא תכן לו זאת, אחרי כי מוצא הוא אור ופרד בהסתפקותו... ואולם לא נבראו עד מוצאי שבת ע"י תחבולת האדם שכבר אכל מעין הרעת, לא נכחד כי אמנם המצאות אור ופיד הוא באדם הקדמוני בינה מעין דוגמא של מעלה, הדינו כה התהחדשות לחדש דבר חדש שלא היה עד הנה, אולם הנשמה המושכלת הזאת מתחלפת עפ"י הירב בגנוכה ורצוה, ויתר שאת להנשמה הקודמת, שאף בימי המעשה היא מתנה כבוד אל, על הנשמה הזאת שרק בימי השבת תשר מחלאתה ואולם בשיטת ימי העבודה תתלכלך לרגלי עבודתו במלחמת קיומו, אם כי ליגלי עבודתו זאת יפתח אצלו כח הבינה שהוא מעין דוגמא של מעלה, אולם הוא רק מעין דוגמא של מעלה, מה שאין כן הנשמה הטהורה בלי כל הלאה וזוהמא היא חלק אלוה ממעל ממש, אחרי אשר הנשמה הזאת רואה גם בעצמה ובעבודתה כבוד אל, ובכן הצורה ויצרה מתעננים על מנוחת הנפש כי שניהם מתדבקים זה לזה כמו יסדם באמת נפש אחת בתכלית...

הנשמה היתירה והחכימה הזאת באה לו לאדם הקדמוני ולכל אדם בפרט בערב שבת, בשיעה שהוא מרחיק את עצמו מעבודה, ולמוצאי שבת נוטלים אותה הימנו כי מטרודים אותו במלחמת קיומו ובהמצאותיו השונות לפי דעתו והשכלתו, אור, פיד עד אור העלעקטערי וכל המצאותיו השונות, ובכן הנשמה הזאת התמימה והטהורה הולכת ממנו... ואולם על כדהו להחליש „שכיון ששבת“, רצה לאמר שכיון שמין האנושי מוכרח לשבת ולנוח כדי להתבונן על תכלית מעשה שמים וארץ, אבל בימי העבודה כמעט ששוכה הוא אלוה עושהו, וא"כ הלא באמת עלינו להתאונן על אכדן הנפש הקודמת שדוה לו להאדם הקדמוני בימי שבתו בניע, שאז היה יום השבת אך למותר לו אחרי שגם בעבודתו ראה כבוד אל, ואולם כעת ליגלי דעתו שנתגדלה מוכרח הוא ליום שבת להתבונן על דרכו ובכן השבת הוא רק בבחינת תשובה ונשמה יתירה על נשמתו שבימי המעשה ואיננה קבועה כהאדם בלי הפסק אחרי שתקף במוצאי שבת היא הולכת ממנו.

כמובן מעצמו שאחרי מה ששבת הקב"ה ביום השביעי היא רק שכינת הרוח האלהי ומנוחת הנפש ע"י האדם המתנה כבוד אל ועלילותיו, וכן מה שנאמר „וביום השביעי שבת וינפש“ הכונה היא ברוה שהבורא הכללי שבת מרוננו ונעשה נפש הבריאה ע"י האדם שתחל להכיר בהבריאה את הנפש הכללי האלהי המחיה אותה, ובכן גם האדם שבת וינפש מרוננו, אולם ההתבוננות היא מביאה גם להתאוננות, וראבדה נפש" כי אמנם למוצאי שבת נוטלים ממנו וכן מהבורא (כביכול לישבר את האונן) את המנוחה השלמה שאנחנו הוצים בה, ואמנם גדול כחה של שבת שכיבום הזה מתרמה הנטיעה לנישעה והצורה ליוצרה... (יתר הפרקים בנרכים הבאים).

ר' יצחק המכונה אבו אברהים ׳ ברון וספרו השתנות לשון עבר עם ערב.

מאת

ד"ר עפפנשטיין (ברזיען).

פתח דבר.

פעולה עזה ונמרצה פעלה התפתחות אמונת מהמד על הכמת עם ישראל בימי הבינים. אמת הדבר כי תורת אברהם היתה ליסוד מוסד להאמונה החדשה של דע ישמעאל אחיו, אשר על ידה יצאו בניו מאפלת עבודת האלילים לאור גדול של הכרת הבורא האחד ית', אשר בה הצטין כבר אבי אביהם לעיני כל האדם. והנה על ידי זה כמו ברית אהיה נכרתה בין שניהם, ואם נס אהבת האחים לא היתה ביניהם, בכל זאת רב ברכה וטובה יצאו להם מזה. היהודים הפיחו בלב הישמעאלים האהבה לאמונה צרופה וברורה ביהוד הבורא ית"ש, והם, כאשר היו לעם גדול ועצום, היטיבו נמול למלמדיהם ומפרי הכמתם השביעים גם הם. הלא ידיעת לשוננו הקדושה היתה שפלה עד למאד בין היהודים בעת אשר הערביים הצטינו כבר בהכמת הלשון. ויהי כאשר הבינו הכמי היהודים את הקרובה הגדולה אשר בין לשונם ובין לשון הערבים או יגעו להשתמש בה למען מצוא דמיון לאיזו שרשים, אשר מפתרונם היה קשה להם וגם להשוות הלשונות זו לזו בדקדוקן, הם ידעו והכירו כי לשון העברים אך אוצר מלין דל וקטן הוא לה לעומת לשון הערבים, כאשר אין לנו רק ספר קטן הכמות, המכיל כ"ד ספרי קודש, ועל כן עפ"י ידיעתם היטב את „הלשון הרחבה והממולאה בכל ענין“ — כאשר יננה החכם ר' יהודה ׳ תיבון את לשון העיבית בהקדמתו להעתקת ס' חובות הלכות — באו אל אוצרה הגדול פנימה ומפנינו הפיצו אור על כל מלה שתומה בלשון עברית אשר פתרונה לא נודע בבירור, אך כבר קדמו להם בזה רבותינו בעלי התלמוד והמדרש אשר בכמה מקומות פירשו לשון המקרא בעזרת לשון ערבית. עיין למשל בבלי ראש השנה דף כ"ז ע"א: א"ר עקיבא כשהלכתי לעריבא היו קורין לדבדא יובלא ¹). גם בשרמוז בגמרא בכמה מקומות על הלשון של יושבי ברכי הים יש לפרשו לפעמים עפ"י העיבית, לדוגמא בבלי ברכות דף ס"א ע"א: שכן בכרתי הים קריין לקלעייתא בנייתא, ובאמת בלשון ערבית מלת קלעה הוראתה ארמון הבנוי לתלפיות. הלא נראה כי האמורא ר' לוי במדרש רבה משתמש כמה פעמים בלשון ערבית להבנת איזו מקראות ²). והנה על זה נשענו גם המרדקאים בזמן מאוחר ויתגצלו לפני המקנאים והמעריעים בהשוואת לשון עברית עם הערבית, בהביאם להם ראיה הזקה מהכמי התלמוד ³).

¹ עמ"ש הרש"ל ראשונים בבכורי העתים שנה X דף 60.

² עיין על זה כל מ"ש הח' הפרופ' כבר בספרו על אנדת האמוראים הבבלים כרך II

דף 304 - 303.

³ עמ"ש ע"ו בארוכות במאמרי על ר' יוסף קמחי במ"ע Monatschrift

שנה XII דף 121—120.

הראשון מחכמי הלשון אשר השתמש בלשון ערבית להשוותה עם לשוננו הקדושה הן בדקדוק הן בשרשים, הוא, ראש המדברים בכל מקום הר"ר סעדיה גאון. הוא חבר ספר בדקדוק הלשון הנקרא אנרון¹, אשר מתוכו נכר כי וזה המדקדקים הערבים פעלה עליו לעשות כמתכונתם. גם בניאורו לכתבי הקודש, אשר נכלו לפנינו עתה, מביא כמה פעמים ראיות מלשון ערבית. והנה אחד מגדולי המדקדקים הערבים, ר' יהודה היוג, אשר פתח לפני עמו שערי ידיעת הלשון הנעולים להם עד זמנו בהעירו אותם על אותיות הטח והכפל בהפעלים, הוא התעורר על מציאתו זאת — כאשר ועיד עליו ר' שלמה פרחון — באשר „מצא ערך שעשאו חכמי לשון ישמעאל ללשונם ולמד דרכו ועשה כן ללשון הקודש. וכמה התחקו חכמי היהודים על דרכי הערבים נראה לנו מזה, כי ר' האי גאון חבר את ספר מלין שלו הנקרא מאסף² — האוי בלשון ערבית — כמתכונת ספרי הערבים בסדרו את המלין לא עפ"י אותיות ההתחלה כי אם עפ"י אותיות הקצות, כאשר הוא נהוג אצל המחברים הערבים. השואת לשון ערבית עם הערבית היתה שגורה אצל איזו מחברים, אשר בארץ ספרד מקורם, גם אחר זמן גלותם מארץ הזאת, אשר בה היתה לפני תקופה ממשלת הערבים, כמו הר"ר יצחק אברבנאל אשר חבר פרושו עה"ת כמה שנים אהרי צאתו מספרד³. גם בארץ איטליה, אשר שם ישבו הערבים אך זמן מעט בדרום הארץ, היו איזו מפרשי התורה אשר השתמשו בלשון ערבית בניאוריהם עה"ת כמו הר"ר זר היה בן שאלת יאל מברצלונה, אשר ישב בדומא בסוף המאה ה"ג למספרם ושם כתב פרושים על משלי ואיוב⁴, ובהם מביא כמה פעמים ראיות מלשון ערבית. והנה בפ"י על איוב⁵ מתמרמר מאד על אותם הסכלים והפתאים ההושבים כי כשיגורו מלה אחת מן הערבי, או ישפל ערך לשוננו תחת מדרגת לשון ישמעאל, ולא ירגישו אותם הפתאים כי כל אלו השרשים היו לנו בנחלה בקבלה מן האבות עד שאומת ישמעאל שהיה בן אברהם למד מא"א כל אלו השרשים וזה הלשון הנקרא לשון ערבי, אבל גלותנו היום גרמה לנו שאנו צריכים ללקט אלו הנורות והשמות תחת שלחן אומת ישמעאל וזה הגנאי אינו מניע לגנאי גלותנו אלא כשהגיע טפה מן הים אל שיעור מי הים. ומה גם כי בצרפת הצפונית אשר שם לשון ערבית לא היתה

¹ מספרו זה נשארה לנו רק ההקדמה שהו"ל הח' הרכבי בהאספה „זכרון ברית לראשונים“

חלק חמישי.

² איזו שרירים כהספר היקר הזה ישנם עוד באוצר הספרים של הקר"ה בפטרבורג, ודוגמאות מכנו העתיק לי לפני איזו שנים בטובו הגדול החכם המהולל אברהם אליהו הרכבי, ואולי אפרסם אותם בזמן קרוב.

³ בסדר הרומה מכאר לשון ארנים שהוא כמו און עפ"י מלת און הערבית, עם נקודה על הרל"ת ובסדר שלח לך מכאר מלת הענקים עפ"י השוואה עם מלת ענק שהוא כמו צואר בל"ע, וכך נקראו הרפאים באשר צוארם חזק.

⁴ פ"י על משלי יצא לאור במ"ע השחר וגם בפני עצמו בקלונאי שנת תרל"א בשם „אכרי דעת" עפ"י הח' Schwarz והוא גם הוא הר"ל פ"י על איוב בספרו „הקו"ט אנוש" Berlin 1868 מרץ 164 ולהלן.

⁵ עיין שם דף 194 בפירוש מלת יחד איוב ג' ו' שפרשו ר' רחיה מלין חד בל' ערבית ופתרונו לפי זה: היום הזה אל יהי בגדר ובמנין ימי השנה.

מדוברת כלל וכלל, רמזו המפרישים והמדקדקים לפעמים אל השוואת הלשונות הללו. הלא נראה כי רש"י מביא לפעמים ראיות מלשון ערבית עפ"י עדות דונש בן לבריט, וגם איזו מבעלי התוספות ידעו את הלשון הזאת כמו שנראה מתוך הספר הנקרא מנחת יהודה, כולל פי' עה"ת לר' יהודה בן אליעזר (1), החי באמצע המאה הי"ג למספרים.

הן נגלתה בזה לפנינו ההתפשטות הגדולה של שימוש לשון ערבית בין חכמי היהודים, ואחרי ההישקפה הכללית הזאת נעבור לפנינו עוד אחדים מראשי המחברים אשר הצטיינו ביהוד בעטן זה, מלבד הר"י סעדיה גאון אשר כבר זכרנוהו. והנה מצאנו בתוכם מהכרים אשר כביאוריהם על כתבי הקודש השתמשו בלשון ערבית, להבנת מלות סתומות וסגנון לשון המקרא בכלל, כמו הר"י יהודה בן בלעם (2) — חי בספרד בחצי המאה העשית עשר — אשר חבר פירוש על כ"ד ספרי קודש בלשון ערבית: המבאר הגדול אשר אין ערוך אליו הר"א בריהם בן עזרא (3), אשר היה בקי בכל הדרי חכמת הערבים, הר"י וס' קמחי (4) אשר הביא תורת חכמי ספרד מארץ מולדתו זאת למדינת פרוינציא בדרום ארץ צרפת ור' תנחום ירושלמי (5) החי באמצע המאה הי"ג למספרים בארץ ישראל, ואלהם ילוה גם המשורר הגדול ר' משה בן עזרא אשר בספרו על חכמת השיר וצחות הלשון (6) הכתוב בל"ע מבאר הנה והנה המקראות עפ"י לשון ערבית. ולעומתם ישנם חכמי הרשי הלשון אשר הכיזו ספרי-מלוקי, ובהם יבואו כמה וכמה ראיות מלשון ערבית לבאר כל סתום בלשון המקרא. הכיזו נכבדים מהם ר' האי גאון אשר זכרנו כבר את ספרו הנקרא "מאסף" והמדקדק היותר גדול במהנה העברים ר' יונה בן גנאת, בעל ספר הרקמה וס' הירשיים (7) אשר מכנהו

(1) עיין בס' דעת וקנים ליוורנו תקמ"ו, הכולל גם פי' עה"ת, דף ר' ע"א ודף כ"ג ע"א.
 (2) ראה אודותיו המחברת של החכם המנוח ד"ר יצחק שלמה פוכס ז"ל הנקרא כל"א : Studien über Abu Zakarja Jachja ibn Bal'am, Berlin 1898. המקרא עשה גם חיבורים על מלות הענינים ועל הפעלים הנגזרים מן השמות, הנמצאים רק בהעתקה עברית, ושרידים מהם נמצאו גם בהתוספות לפי' של ספר השרשים לר' יונה בן גנאת כאשר העיר ע"ו החכם פוכס. כביאוריו על המקרא יצא לאור רק הפי' על ישעיה ע"י החכם המנוח דרנבורג.
 (3) ההשוואות הנמצאות כביאוריו על כתבי הקודש נאספו יחד ע"י החכם בכר בספרו Grammatiker Abraham ibn Esra als 164—172 דף.
 (4) עיין עליו במחברתי Studien über Joseph Kimchi בכת"ע Monatschrift שנת 40 וביחוד שנת 41 כרך 41 ולהלן.
 (5) עיין ע"ז ספרו של הח' גולציהר: Studien über Tanchum Jeruschalmi וכן ספרי Aus dem Koheleth—Commentar des Tanch. Jeruschalmi Berlin 1888.
 (6) הספר היקר הזה המונה ער עתה בכ"ו יצא לאור בקרב הימים ע"י החכם P. v. Kokowtoff בס"ט פטרבורג.
 (7) ס' הרקמה הוא שם ההעתקה העברית כמקור הערבי של ספר הרקוק לר' יונה שנעשתה ע"י ר' יהודה בן תיבון, ז"ל בפרנקפורט על נהר מיין בשנת 1837 ע"י החכם גולדברג, והמקור הערבי הו"ל החכמים בכר ודרנבורג בפאריו 1886. ס' השרשים י"ל בראשונה במקורו הערבי ע"י הח' אברהם נייבויער, ועתה זכינו לראות גם את ההעתקה העברית מעשה ידי ר' יהודה בן תיבון בפקודת חברת מקיצי גרמנים, ע"י החכם הגדול בכר, ושם בההקדמה תמצא גם כל הפרטים אודות חיי ר' יונה וספריו הרבים.

הראשון לפעמים גם בשם ר' מרנוס, וביחוד כי השרשים אשר על כל נדחתו מלא הוא השוואות בין הלשונות האחת (1) והיה בזה לכאז מים חיים לכל הבאים אחריו אשר ממנו שאבו כמו הדיד דוד בן יוסף קמחי ואחרים. עוד ראויים להזכר החכם הקראי ר' דוד בן אבירם (2) *, והחכם ר' סעדיה ן' דנאן (3) מרמן ספיר, הוא גראנאטה, בסוף המאה החמיש עשרה.

והנה מצאנו גם חכמי הלשון שהכירו ספרים מיוחדים רק להשוואת העברי עם הערבי. הראשון בהם הוא ר' יהודה ן' קריש מטאחרית באפריקה הצפונית, מקן המאה העשירית למספרים, אשר שלה אנרת מוסר (4) לבני קהלת פאס לעוררם על תועלת ונהינות קריאת תרגומו של אונקלוס, ואליה ספה מחברת אודות שינוי העברי עם הערבי, מלבד אשר הראה גם הקורבה הגדולה בין לשון העברים ולשון הארמים. קרוב לזמנו היה גם ר' דונש בן תמים (5), אשר גם מולדתו

(1) כלן נקבעו ובאו יחד בהם' של הח' בכר הנקרא: Die Hebr.-Arab. Sprach-vergl. i-ung des Abulwalid merwán ibn Gannach, Wien 1884.

(2) אינו ערכים בספרו הראה לנו כבר החכם המנחם ר' שמחה פינסקער בספרו על הקראים, לוקוטי קרמונית" וגם הח' גייבויער במאמרו חקר אודות חכמי הלשון הנקרא Notice sur la lexicographi hebraique Journal asiatique כמ"ע שנת 62—1861 וגם בהחוספות להקדוק הערבי של ס' השרשים של ר' יונה.

(3) אינו דוגמאות מכנו נמצאו ג"כ בהחוספות הנ"ל, וראה גם אודותיו בס' הכרה גנוזה להח' צבי ערעלמאן.

(4) שם הספר הוא בלשון ערבית, "כתאב אלרסאלה", הוא "ספר האגרת" **, ויצא לאור בפארו בשנת 1857 ע"י החכם רוב גולדברג והזומר הקתוליקו Bargès.

(5) החכם הזה נזכר בתוך וקני הלשון שכנאם הראב"ע בראש ספר מאונס שלו בתוך מהבר ספר מעורב בלשון עבר וערב, והוא מביאו בפ' על קהלת י"ב ה' כמלת אביונה שרצה לפרשו בשם קטנות עפ' רמיון עם לשון ערבית, ובאמת בלשון ערבית יקטנו את השמות במשקל זה, והראב"ע מרחיק בכיורו דעה זו ואומר כי לא נמצא בלשון עברי שם קטנות כלל וכלל, אבל לפי דעת אינו מדקדקים ישנם שמות כאלו, למשל ר' יוסף קמחי בכאורו על משלי בפ' מלת אישון אומר כי ןן נוסף לקטנותו מן איש, וכן מפרש גם מלת שבתו כי בזה יש רמז לתוספת שבת אשר היא קטנות מן שבת (***) . ופה יש להעיר כי אחרי דונש בן תמים נמשך בזה גם ר' סעדיה ן' דנאן הנ"ל כי הוא מפרש מלת גזבי בעכום ו' א' ובנחום ג' י"ג על דרך שם הקטנות מן גזב שהוא מין ארבה. עוד בא זכרון חכם זה בספר הנ"ל של ר' משה ן' עירא ושם מובא בשמו פירוש על ועפו ככתף פלשתים יפה, בישיעה י"א י"ד, אשר

(*) הערות רבנו"ל. בתוך קהל החכמים בעלי המדקדקים האלה, אשר חברו ספרו מלים המכילים השוואות בין שפות עבר וערב, ימנה גם הקראי עליו בן סלימאן (החיו בראשית המאה האחת עשרה), אשר חבר ספר אגרון בלשון ערבית לפי התכנית שקבע לו הרדב"א באגרונו. ראה על אודותיו פינסקער שם דף קע"ה.

(*) והוא ספר היחש שנקרא שמו "אב ואם" הנוכר מהראב"ע כריש ספרו מאונס. ד"ר ע. ג.

*** ברעה הזאת החיוק גם בני הרד"ק והוא מביא אותה בספר השרשים שלו ערך איש ו"ל שם: "וכתב א"א כי אמר אישון להקטין לפי שצורה נראית בעין קטנה וכן דרך העברים להוסיף אותיות להקטין כמו שבת שבתון (שמות ע"א ט"ו) וכן האמונון אחיק (ש"ב י"ג כ') הוסיף בו את להקטנו וכן דרך לשון לעז שמוסיפים אותיות להקטין הדבר. במקום אחר הוכחתי כי גם קצתם מחכמי הקראים: בראשם יפת בן עלי הלוי השתמשו בהכלל הזה לבאר על ידו מלות רבות בתנ"ך. ראה עוד בכתב ד' של אגרות יש"ר הנדפסים להלן, בכאור מלת אב ב"דן. ד"ר ע. ג.

התה באפריקה הצפונית, ונס הוא חבר ספר מיוחד להשוואת העברי עם הערבי, אך הספר הזה נאבד ממנו ורק גרונריום מעטים נשארו לנו ממנו המובאים בספרי הבאים אחריו. עוד יזכר בתוכם המדקדק ר' דונש בן לברט אשר בתשובותיו על מנחם בן סרוק מונה וסופר הרבה מלין בלשון ערבית אשר לא יוכלו להתבאר כי אם בעזר לשון ערבית¹.

והנה הספר היותר גדול והשוב במקצוע זה הוא מעשה ידי המדקדק ר' יצחק המכונה אבו אברהים ן' ברון מחבר ספר השתנות לשון ערבית עם ערבית אשר לפני שנים מעטות נגלה לפנינו, ואך עתה זכינו ליהנות מאורו באשר היה טמון וסתום עד אז באוצר הספרים של הקי"ה בסט. פטרבורג אשר שם עוד רב טוב נגזו להכמת ישראל בימי הבינים. הספר הזה נכתב כלו בלשון ערבית ועל כן, כאשר לא כל איש יוכל לנשת אליו ולקרא בו, אמרתי לפרסם את שיבו במהנה העברים, ובראשונה אדבר עוד מעט על מחברו.

החכם ר' יצחק, או כאשר יכונה עפ"י הכינוי הנהוג אצל הערבים, אבו אברהים, חי בסוף המאה ה"א ובתחלת המאה ה"ב למספרים, בארץ ספרד וכנראה בעיר ברצלונה. במקרה הרבה חכמינו והוקירו בימי הבינים קדחו גם הוא, כי אור חכמתו כמעט כסה בחשך ובערפל היתה התולתו עד כי גם הראב"ע אשר לפנינו נגלו כל תעלומות חכמת הלשון והרבה ראה גם שמע לא הזמירו אף בשמו בתוך זקני הלשון אשר מונה אותם בתחלת ספר מאזנים שלו, אף שהיה קרוב לזמנו. רק מחברים מעטים העלו את שמו כספריהם, והלא הם המשורר ר' משה ן' עזרא בספרו הנ"ל על חכמת השיר וצחות הלשון, חכם אהד שהיכר פירוש על המורה נבוכים בלשון ערבית ואשר עוד מונה בכ"י באוצר הספרים אשר לחמלך יר"ה כבולין והח"י אברהם בן שלמה מתימן בעל פירוש על הנביאים הנשאר עוד בכתובים בהבכילותיקה באוקספורד. זאת הראה לנו החכם P. v. Kokow Zoff, אשר הו"ל הספר היקר של ר' יצחק ן' ברון בהקדמתו, ואני הגה באתי למלאות אחריו ומצאתי שגם המדקדק הגדול ר' יוסף קמחי רמז אל הספר הזה בפירושו על איוב ל"ט כ"ג המונה עד עתה בכ"י במינען ויצא עתה לאור על ידי כמ"ע הצרפתי Revue des Etudes Juives בפאריס. שם מפרש מלת תרנה עפ"י לשון ערבית, שישם השרש הנה שוה לשרש דגן, ופתרונו הקול הנשמע בהנשא החין מן הקשת, ואומר שכן הוא בספר השתנות לשון ערבית לברט שו"ל ובאמת כזה נמצא בספרו של ר' יצחק

כזו נחשב לו. גם המדקדק ר' יצחק ן' ברון אשר עליו נדבר למטה מזכיר שני פירושים כמנו על ויקב חזר בדלתו בכלים ב' י"ב ו' ועל השם בלב בן יפונה והוא לא הפץ בשונהם. עוד כצאנו זכרו אצל ר' תנחום יושלמי בפ"י על שמואל א' ה' ו' במלת טחורים והוא מכיב בשמו פירוש על הכתיב עפולים וז"ל שם: ודונש בן תמים אומר כי הכתיב הוא עפלים כאשר מלת עופל עפ"י לשון ערבית הוא שם חולי אשר יקרה לנשים בערותם וע"י הכתיב והקרי נרמזו הכתיב על חולי האנשים והנשים גם יחד.

¹ עיין בספר תשובות דונש בן לברט שו"ל החכם פליזובסקי בלונדון 1855 דף 70—68.

׳ ברון, גם אינו השוואות אהרות לקח ר' יוסף קמחי מספר זה, כאשר ציינתי במאמרי על הריק"ם במ"ע Monatschrift שנה 41 בכמה מקומות, מבלי הזכיר את שם מחברו כאשר הוא מנהגו בזה להעלים את המקור אשר ממנו שאב.

מקורות ימי היו לא נודע לנו מאומה ולא נשאר לנו ממנו רק „עיקר תולדותיו שהם מעשיו" והוא היבדו היקר, אך גם הוא לא בא לידינו בשלמותו כי אם הרבה ממנו נאבד ברבות העתים. רק יצחק ׳ ברון מביא בחברו כמה וכמה דברים מספר השרשים לר' יונה ׳ גנאה ולפעמים מזכירו בשמו אך לפעמים מעלימו. גם מספר המאסף לר' האי גאון לקח אינו דברים והכנסם בספרו מבלי קרא עליו את שם בעריו. ספרו נחלק לבי הלקים, הראשון כולל השואת הדקדוק בין שתי הלשונית האחיות, והשני הוא סדר כל השרשים בלשון עברית אשר יש להם דמיון בערבית. ובראש חלק זה הקדים הכללים אשר על פיהם תהיה השוואת השרשים. והנה בספרו זה הראה ר' יצחק לדעת אך ידיו רב לו בדיעת כל פרטי לשון הערבים וכל שערי ספרות העם הזה פתוחים לפניו הן בהכמת הלשון הן בספרי מצות שלהן והן בשיריהם. —

ואני במאמרי זה רק על החלק השני שמתי את עיני כאשר ממנו ביחוד יוצאת תועלת רבה גם לביאורי מקראות ואציגה בזה אינו דוגמאות ממנו, עפ"י סדר א"ב, לפני קהל הקוראים אשר לכם עוד מסור להכמת הלשון, אשר מזה יראה לעיני כל נודל ערך היבדו זה לדעת מה רב טוב צפון בו.

א ב ח ת ה ר ב (יחזקאל כ"א כ'): מלה זו אין לה אחות במקרא, והחכם ר' יונה ז"ל תרגמו: ב ר ק ח ר ב ו ל ה ט ו, כפי הענין, ור' יהודה בן בלעם רמו שפרושו יהיה פ ח ד ה ח ר ב (אבל לפי דעתי אין לפרשו כי אם עפ"י לשון ערבית ופירושו שיהרוב יכרית וישרש את הכל, והפעולה תסוב אל ההרב עצמו כמו שאמר הכתוב כ"ב ו א ב ל ה ח ר ב ו ש ב ע ה (ירמ"י מ"ו י'), והפירוש הזה יש לו סעד ועוד באמרו על כל שעריהם נתתי ונו, וברק ההרב כבר נזכר בפסוק זה, ודומה לפירושו זה כבר תרגמו וינתן בן עזיאל: קטולי הרבא.

א ג ל י ט ל (איוב ל"ה כ"ח): פירושו בו שהוא כמו ר ס י ס ל (שה"ש ה' ב') אבל אין לפרשו כי אם על ידי הדמיון עם הערבי ופירושו הוא: ב ו ר ד ו ת ו א ו צ ר ו ת ט ל, כמו שאמר בפסוק כ"ב: א ו צ ר ו ת י ש ל ג ו א ו צ ר ו ת כ ר ד (ג').

א ג ר פ י ו (יחזקאל מ"ב י"ד): אין לפרשו עפ"י העברת הלשון בענין כנפים שהם דמיון החיילות (ג'), כי אם עפ"י הערבי ופירושו ק ה ל א נ ש י מ, ואם כן הוא הצבא עצמו.

(1) אין זה כי אם מה שזכר כבר בפירש"י ובפ' רד"ק: אבעת חרב מלשון בעתה, ורש"י כבר הרס יסוד פירושו זה, וכזה עולים גם דברי מנחם שפי: אימת חרב, וזה גם מה שזכר המחבר בסוף דבריו בשם ר' האי גאון.

(2) כזה נמצא גם בההערות הנספחות לגיון כ"ו אחד של ס' השרשים לר' יונה הנשכר בעקר הספרים של העיר Rouen בצרפת, והנה יש להעיר כי פתרון זה מובא גם כר' שלמה פרחון כמחברתו, באמרו: אפיקים מלאים מים כמו אגנית בחלף נו"ן ולמ"ד.

(3) עיין בס' השרשים לר' יונה.

אילת הישר (תהלים כ"ב א'): יש לפרשו עפ"י מנהג לשון הערבים שהם נ"כ מרמים עלות השחר לאילה ומשתמשים נ"כ בלשון זה.

אכף עליו פיהו (משלי ט"ז כ"ו): ה' יונה פירשו כמו חטא כפי הענין, אך לפי דעתי יש לדמותו להמלה הערבית כַּף (הפ' כפול) ופירושו קל ב א ין מ ע מד וענינו כך הוא: האומלל נפשו תרודנו לשחת כי קל הוא בדבורו, ועל זה הוזכר החכם בקהלת ה' א' באמרו על בן יהוה דברך מעטים וכזה יש לפרש גם ואכפי עלך וכבר באנו ל"ג ה' והענין כך הוא: וקלתי לא תכבד עלך, כי אליהוא דאח שאף כי העיר את אויב להתנוכח עמו, בכל זאת הוא נמנע מזה, ועל בן עזר הפעם העירו לזה באמרו: הן גם אני כמך, ואף כי קל אני ואינו עומד בדבורו נגדך להביא לך ראיות, אל תמנע בשביל זה מלהתנוכח עמי.

הא מירך (דברים כ"ז י"ח): יש לפתרו עפ"י הערבי אמר — בהמשכת האל"ף — כמו הרבה אותך וברכך, או יש לדמותו ללשון ערבית בענין הגדיל אותך והרים אותך וכמותו בפסוק הקודם: הא מרת (ב) וקרב לשרש זה מלת תתימר בו בישיעה ט"א ה', וענינו בכבודו תתנישאו ותתרומו וכן אותיות א' ו' מתחלפות בראש הפעלים.

אם פסוף (במדבר י"ד ד'): יש לפרשו עפ"י הערבי פסאף והוא השפל והבזוי מכל דבר.

אפונה (תהלים פ"ה ט"ו): הה' ה' יונה פירשו עפ"י ההשוואה עם הערבי כמו זמן וענינו לפי זה: נשאתי אימך בכל עת. אבל לפי דעתי יש לדמותו לשרש פני בערבי ופירושו כך הוא: נשאתי אימך עד שאבדתי ושרש פני בערבי הוא כמו פנה בעברי (ב) והשרשים ע"ו וליה מתחלפות לפעמים בלשון ערבית ועברית, או הוא כמלת אפן בערבי ופירושו רוחי קצרה בקרבי ואבדה כל עצה ממני. אצילות (ירמיה ל"ה ב'): פירושו לפי דמיון מלת ערבית אצל שהוא כמו שרש, ואם כן ענינו שרשי יודיך ולפי זה יבואר גם אצילי בני ישראל (שמות כ"ד י"א) שהם האנשים החזקים והקיימים במעמדם (א).

(1) הר"ד זרחיה ה' שאלתיאל אשר עליו דברנו בפתיחתנו, בפ' על משלו מפרשו נ"כ על פי הערבי, אך הוא דוכחו לשרש כאף — בחלוף האותיות בלשון עברית — ולפי דעתי הוא כמו פחד, וענינו לפי זה: העני מזכרה לעכול כל ימיו כי מפחד הוא שלא ימצא לו טרף ואוכל לפיהו.

(2) כזה פירשו גם ר' יונה ה' גנאה, אך לא הביאו ראיה מלשון ערבית ועיין גם בפ' הרא כ"ע בדברים שם. ויש להעיר גם על מה שהביא הראב"ע בבראשית ט"ו ט"ז שיש מי שרצה לפרש מלת אמרוי שם כמזרת אומר, וכפי עדות הר"ד יהודה מושקני רמז בזה אל ר' ר' מישה הכהן ה' גוקטליה, ולפי דעת החכם בכר בס"ע Revue des Etudes juives שנה 31 דף 313, טעם פירוש זה כי אמורוי קרוב למלת אמיר (ישעיה י"ז ה') ונקרא שמו כן בעבור שהתנשא בגאותו ובגדלו, ויש להביא סעד לזה מדבריו הכתוב בעמוד ב' ט'.

(3) גם הר"ד סעדיה גאון בהרגומו הערבי פירוש אפונה כמו שהוא משרש פנה וז"ל: בכל אשר אפנה.

(4) ר' יונה פירשו מלת אצל שהוא כמו לקח, ואם כן פירושו והנלקחים והנבדלים מהמין עם.

המנים (ישעיה י"ז ח', ד"ה ב' ל"ד ד'): יש לפדשו עמי המלה בערבית
שענינו הוא יתישים קטנים הנישכים אדם וכתמה ודמה בהם את האלילים
לבוזתם ולגנתם⁽¹⁾.

ח' ק"ש את ארץ מצרים (בראשית מ"א ל"ד), המושים (שמות י"ג י"ח):
יש לפדשו בדמיון לשון ערבית שישם שרש המש כמו קבין, וכמוהו המושים:
מקובצים יחד, ואפשר גם לפדשו בדמיון המלה הערבית חמם [בש"ן שמאלית
כי לרוב ש"ן ימנית בעברו מתחלפת בש"ן שמאלית בערבית וכן להפך] שפתזונה
הוא נאזר, וענינו שבני ישראל אורזו חיל ויתרחקו את עצמם בעלותם
ממצרים⁽²⁾.

מ' הצצים (שופטים ה' י"א): יש לדמותו ללשון ערבית חץ [הצ' כפול]
ופירשו מהירות האויב או יש לפתרו בדמיון הערבית הצחין והוא פירסום
האמת אחריו אשר הוסתרה וזה הוא כפי משך הענין: שם יתנו צדקות ה',
כי מלפנים לא יכלו בני לקרא בשם ה' מחמת המציק.

לא יחרף לבני (איוב כ"ז ו'): פתרונו עמי לשון ערבית לא נסוג
לבני אחר כל ימי⁽³⁾.

ט' ענינה (ישעיה מ"ד י"ח): אינו כמו וטה את הבית ויקרא י"ד
מ"ב כי אם יש לפדשו עמי המלה הערבית טוה וענינו הולך לא בדון.

ט' הוריים (שמואל א' ה' ו'): יש לפדשו על פי הערבית טחא והוא
שלשול הזק מאד עם יציאת דם, או הוא הולי הנראה באבר
המילה⁽⁴⁾.

ט' סוף (ישעיה נ' ט"ז) יש לפתרו בדמיון עם לשון ערבית כמו הוס' פ'
זכה ימו הנביא על שהנשים מוס' פות מאד בכל הדברים הורים הנזכרים למטה
זכה תסורונה מהדרך הישר.

ה' טריפני לחם הקי (משלי ל' ח'): אין לפדשו כי אם עמי לשון ערבית
ששם ההפעיל משרש זה יש לו ההוראה: הביא דבר הדיש ונתנו ל' פ' ל' וני
כמו שזולתו לא יוכל לתת⁽⁵⁾ [הנה הוא באמת כפי המשך הענין, ששם

⁽¹⁾ שאר הכפרשים פ' כמו בתי החמה. והנה פ' החבר נמצא גם במחברת ר' שלמה
פרחין שכתב ו"ל: פ' עבו"ז כמו צורת הקוף, ובאמת בלשון ערבית מלת חמנה הוראתה
גם קוף.

⁽²⁾ ר' יונה פירשו קרוב לזה, אך לפי דעתו פתרונו דק חגורו החנוש, רמו אל מלת
חומש במלכים ב' א' י', ולפי דברי ר' יצחק ן' ברון פ' כמו כן גם ר' יהודה ן' בל עם
חלוצי צבא במדבר ל"ה ה' ברמוז אל מלת מהלציק בראשית ל"ה י"א.

⁽³⁾ פ' זה נמצא גם בפ' איוב ל"ו יוסף קבח, עיין בפ' הגדפס בס' תקות אנוש להח'
Schwarz דף 162 וגם בס' השרשים לבנו הר"ק, ולפי דעת המחבר מלה זו אין לה קורבה
עם מלת חורף הוא הסתיו אבל לפי דעת הח' ר' משה בן עזרא יש הנישך בוטחה ו"ל בספרו
על צהות הלשון: החורף יקרא בשם זה באשר בזה הזמן יחרף כמו ישוב, — השמש מכרום
קצו.

⁽⁴⁾ עיין מה שהבאתי בפ' תח דבר בשמו של ר' רונש בן תמוז, המוזכר בפ' ר'
תנחום ירושלמי.

⁽⁵⁾ לפי זה יבוארו דברי ר' יהודה בן אליעזר בפ' על התורה הנקרא מנחת
יהודה, נדפס בס' דעת וקנים, דף ד' ע"א: ד"א טרף — בראשית ה' ו"א — כלו קמין

התפלל להשי' שיתן לו לחם הקו וידע הוא כי רק הוא יוכל לתתו לו, גם בכל יום ישנו כחדש בעיניו.

מיוזנים (ירמיהו ה' ח') פתרונו עפ"י דמיון עם הערבי בדמיון שרש זין | כי אותיות השרשים מתחלפות בסדרם לפעמים, כאשר כבר זכרנו וענינו סוסיים שנתנו עליהם עדי ומתג ורסן (').

יפעתך (יחזקאל כ"ה ז'): קרוב למלה ערבית יפאע וענינו הנשא והגבוה מן הארץ, וכה יש לפרש גם מלת הופיע בדכרים ל"ג ב' (').

תורה יש לפרשו משרש ערבי ורי | הו' כמו ו' והו' בסוף הוא כמו ה' בפעלים נחי ל"ה | וענינו הוציא ניצוצות של אור או קרני אור (').

הכאות (יחזקאל י"ג כ"ב): קרוב הוא למלה ערבית כוי [כמו כויה בעברית] וענינו שרף ופתרונו שלבו נשרף, וכמו כן מהג הערבים לומר: לבי נשרף.

ארין כבול (מלכים א' ט' י"ג): קרוב להמלה הערבית כבל | הוא הי"ת עם נקידה וענינו: שלמה נתן להירם את הערים להשתמש בהן כחפצו על זמן מה ועל מנת שיחזירן לו אחר זה (').

כליל (יחזקאל ט"ז י"ד): יש לפרשו עפ"י דמיון עם הערבי אכליל ופתרונו נדרת פארה וענין הכתוב הוא: השם שיצא לך ביפך הוא נורך וגו' (').

נשקו (תהלים פ"ה י"א), ישק הוא חזמה למלה ערבית נסק | הס' הוא כמו ש"ן שמאלית שהוא שוה לש"ן ימנית בעברית | ופתרונו: התנהג בסדר מה ואם כן יהיה ענינו: על פיך יתנהג כל עמי בסדר.

אסורה (שמות ג' ג'), סר אל משמעתך (שמואל א' כ"ב י"ד): מלה זו אין לפרשה כי אם עפ"י הערבי משרש סור בעברי כמו סיר בערבי והוראתה ה' לך אם כן ענין הכתובים הוא: אלך ואראה, הולך הוא למשמעתך ולקול דבריך.

הסכן נא עמו ואיוב כ"ב כ"א), לא יסכן גבר (שם ל"ד ט'), יש לפתרו עפ"י הערבי ששם מלת סכן הוראתה כמו שכן בעברי אם כן ענינו: היה רגיל אצלו ואז יהיה שלום לך, אבל מלת הסכנת בתהלים קל"ט ג' היא כמו מלה ערבית זכן | אותיות זס"ן מתחלפות גם בין לשון ואחותה | ופתרונה ידע

כי שם דבר הוא ובלשון ערבי טרף הוא חדש ולכן כשראהו חדש ידע כי לקחתו מעל הארץ ולא מעל המים, שא"כ לא היה קמוץ, ובאמת מלה זו בל' ערבית יש לה גם ההוראה הזאת.

(¹) לעג"ד נראה כי לפי זה אם נחליף האותיות יש לפרשו ג"כ עפ"י לשון התרגום: זין כמו כלי מלחמה, ולפי דברי רש"י וגם ר' יונה קרובה לזה גם מלת אזניך בדכרים כ"ג י"ד.

(²) אולי יש לפרש עפ"י זה גם בחלוף אותיות מלת תועפות (בסדר כ"ג כ"ב, תהלים צ"ה ד') שהוא כמו תועפות, וענינו גבהי ההרים.

(³) מזה יתבארו גם כן דברי הכתוב בחבקוק ג' ד': ונוגה כאור תהיה וגו' במשלי כ"ג יתורה אור.

(⁴) משרש זה גם מלת הבל שמצאנוה בפסוק לא יחבול תחבול (שמות כ"ב כ"ה), כי החובל יקה גם כן החפץ על מנת להחזירו לבעליו אחר זמן מה.

(⁵) בלשון תרגום ג"כ יש כלילא כמו נור, ועיין מה שכתב רש"י ביחזקאל שם עפ"י זה: לשון קרונא בלע"ז שהיא מלה צרפתית couronne ובל"א Kroone.

וענינה לפי זה: כל דרכי אתה הודעתם מראש¹ (וזה באמת כפי משך הענין) ומלת סוכנת במלכים א' א' ד' קרובה למלת ערבית סכך (הכ"ף עם נקודה) והוראתה מחמת, וזה לפי ענין הפסוק, ובאמת כי הבתולות יש להן הימום בנופן המועיל לאנשים הזקנים².

סעיפי הסלעים (ישעיה נ"ז ה). לשון סעיף הושאל על השן הנבונה מן ההר, וכן בלשון ערבית יקראו הראשים הגבוהים של ההרים מלשון סעיפים ב' ו' יעבתוה (מיכה ז' ג'). מה שפירשו ר' יונה מענין עבות בויקרא כ"ג מ' כמו סעיף ופתרונו שהם מגדלים עוד את הוות הנפש, החוק הוא מאד, אבל האמת הוא שפירשו עפ"י דמיון מלה ערבית עבת (הנקודה על התי"ו), והוראתה כמו צחק התעלל, והכינוי ה' שב אל הנפש, וענין הכתוב כך הוא: הגדול שבהם יתעלל בנפשו באשר מגלה הוא לעיני כל את תועבותיה ואת תאותיה הרעות, והכתוב משתמש בלשון רבים כאמרו ויעבתוה באשר כלם יתעללו בנפשותם בענין זה, אבל זכר בפני כלם את הגדול למען הגדיל עוד יותר את תוכחותיו.

עדין (תהלים ל"ב ט'): מלה זו יש לה דמיון עם לשון עדי בערבית וכי ה' והי' מתחלפות והוראתה המרוצה והמהירות, וענין הכתוב כך הוא: אל תהיו כסוס וכפוד אשר ימנעו אותם מהמרוצה על ידי המתג והרסן⁴.

עושים (ישעיה י"ב ד'): אין לפרשו ממלת עוה (יחזקאל כ"א ל"ב), כי אם היא מלה הנמצאת רק בלשון רבים כמו רכסים (ישעיה מ' ד') וקרובה למלה ערבית נווגא (הנ' היא במקום ע') עם נקודה והרבה פעמים דומה לנו בעברית ולפעמים נ' לעו' והוראתה האנשים השפלים והנבזים מאוד ועיקר ענין מלה זו הוא: פרושים קטנים והוא כינוי להשפלים וענין הכתוב הוא לפי המשך עם הפסוק הקודם כי שריו צועז וגדוליה השפילו דרכיהם וגם ה' מסך בקרבם וזה השפלות והורידם מגדולתם בכל מעשיהם ויתעו כשכורים, וגם מלת מסך פה כפי הענין, כי בזה יש רמז שדעותיהם מכולבלות.

ערער (תהלים קי"ב י"ח) יש לפרשה עפ"י דמיון המלה הערבית תעאר (בנין כפול משרש ער מהכפולים) ופתרונו, האישי המתהפך במשכבו בלילות

¹ וכן תרגמו גם הר"ר סעריה גאון כתרגום תהלים שלו.

² כפי זה פי' מלה זו גם ר' זרחיה ן' שאלתיאל כפי' על איוב בפסוק הסכך נא, כ"ב א', והוא רצה להוכיח שם כי כל עניני שרש סכך מקור אחד יש להם, וראיתי להעתיק פה דבריו (עיין תקות אנוש דף 242): שרש זאת המלה מתחלק אל פנים רבים, ממנו שענינו הרגל ולסוד כמו ההסכך הסכנתי הנאמר על אתון בלעם, כלו' האם רגילה לעשות עמך ככה? וזוה הענין ג"כ הסכך נא עמו ושלם, ומכנו מענין כשענת: עזר כמו שאמר דוד וכל דרכי הסכנת, כלו' שעורתי בהם, ומכנו שענינו חימום כחימום התנועה וחימום קרבות גוף לגוף, ובוקע עצים יסכן בהם (קהלת י' ט'), והתי לו סוכנת, והראיה וחס לאדוני הכלך: והוא נגזר מן הערבי שאומר לדבר החם סכך בכ"ף רפה, ומכנו כמינוי על הדבר לשכרו, לך כא אל הסוכן (ישעיה כ"ב ט"ז), ומכנו שענינו משכן ודירה ויבן ערי מסכנות (שמות א' י"א), ומכנו ענין תועלת והוא הוכח בדבר לא יסכן, וזוה הענין בעצמו הלא יסכן גבר.

³ עפ"ש גם דומה לזה הרד"ק כפי' שם.

⁴ ר' יונה ואחריו עוד איוו מפרשים פי' כמו פה וכמוהו המשיביע בטוב עדיך בתהלים

ק"ג ה'.

ולא יוכל לישן¹). גם לדמותו למלה ערבית עראר והוא המדובר
וקשה יום.

ע ר ב ה כל שמחה (ישעיה כ"ד י"א). מלה זו יש לה דמיון עם לשון ערבית
נ ר ב [הג' כמו ע' עם נקודה] והוראתה ר ה ו ק וענין הכתוב ר ה ק ה ממנו כל
שמחה²). ולפי זה יש לפרש גם מלת ע ר ב בשה"ש ב' י"ד שפתחנה עפ"י מלה
ערבית נר ב וענינו: כי יזפי קולך הוא נפלא עד למאד ואך לעתים רחוקות
ישמע קול נעים כזה.

ב ע ר י פ י ה (ישעיה ד' ל') יש לפרשו בדמיון מלה ערבית אעראף והם
תלים של חול הנבזוהים מן הארץ.

ע י ש י ש ע י נ י (תהלים ו' ח'): יש לפרשו בדמיון מלה ערבית עש [הש
כפול] והוראתה עיני רפה ורכה³).

א פ ד נ ו (דניאל י"א מ"ה): מלה זו נגזרת ממלה ערבית פדן שהוראתה
ארמון הבנוי לתלפיות⁴).

פ ד ר (ויקרא א' ה'): יש לפרשו עפ"י מלה ערבית פדרי"ה וענינו הבשר
הנהתך מן העצם.

פ ז ר ת אויבך (תהלים פ"ט י"א), נפזרו עצמינו (שם קמ"א ז) ענינו לפי
דמיון לשון ערבית שברת ורצצת.

ב ר י ה י (זכריה ד' ו') יש לפרשו במקום עפ"י הדמיון עם לשון ערבית ששם
מלה ריה גם הוראתה עור ואם כן ענין הכתוב: לא בחיל ולא בכח של חיל צבא
כי אם בעזרין⁵).

ר ז ו ל י (ישעיה כ"ד ט"ז): יש לפרשו עפ"י מלה ערבית: רזי שהוראתה
אחה ואבוי וזה נאות לפי מה שכתוב אהריו אוי לין⁶).

¹ לפי זה נוכל לדמות שרש ערער לשרש עור, כי הפעלים הכפולים והפעלים נהו ו'
מתחלפים זה בזה, ובאמת ר' יונה פ' משרש עור, אם כן הוא הנעור כל הלילה ור' יהודה ן'
תיבון בהעתקתו כוסף עור: אשר לא יתן שנה לעינו בהתפללו כל הלילה, ועמ"ש על זה
במאמרו על ר' יוסף קמחי בס"ע Monatschrift שנה 41 דף 75—274.

² משרש זה ישנה גם מלת ע ר ב ובאמת מלת מ ע ר ב היא לעמת מלה „מגרב"
בערבית, ודומה לזה פ' גם ר' יונה בהמשך עם מלת ע ר ב שהשמחה נסחרה ונעלמה, ועפ"י
זה יש לפרש גם בני הערובות כמלכום ב' י"ד ו"ד והם המרחיקים והמבדילים את עצמם
מהמון העם, ועמ"ש בזה ר' יונה בסה"ש ימ"ש במאמרו על ר' יוסף קמחי בס"ע הג"ל שנה
4: דף 455 בהערה 3, ויש להעיר כי מלת גרב בערבית יש לה גם ענין עשיר ורב.

³ אמת כי זה יותר נאות מלפרשו מלשון עש כמו יאכלם עש (ישעיה נ"א ח') ולשון
רבה ורפה נופל על העין כמו: עיני לאה רכות (בראשית כ"ט י"ז).

⁴ ר' יונה פ' ג"כ בענין זה מלשון רז בברכות דף נ"ו ע"א אפרגא.

⁵ יש להעיר פה על רוחה ורוח שהוראתם ג"כ ענין הצלה ועזר, או יש לקרבו לענין
ר זה שבעת מצוק רוח האדם צר וקצר ובעת העזר והפדות אז ירוח לו.

⁶ יש להעיר כי בהמקור הערבי של ס' השרשום לר' יונה נמצאה הוספה בזה"ל: הנה
אוי לי, שאין לה המשך עם פ' ר' יונה עצמו שפ' מלשון כל רז לא אניס לך בדניאל ד' ו'
ובהעתקת ר' יהודה ן' תיבון לא נמצא זה.

תהנה אשפה (איוב ל"ט כ"ג) קרובה למלה ערבית הני שנאמרה על הקול
הנשמע בהתנשא ההין, והפעל מוסב על האשפה בהעברת הלשון והכונה
על ההין אשר באשפה ¹).

הרועה אותי (בראשית מ"ה ט"ו), יש לפרשו עפ"י לשון ערבית ששם מלת
רעי ושהוא כמו רעה בעברית והראתה גם כן שמה.

רעמו פנים (יהזקאל כ"ז ל"ה) קרובה למלה ערבית הנם (הנ' הוא כמו
ע' עם נקודה בערבית) והראתה שפ"ל, והערבים אומרים כמו זה: אפיו רעמו שהוא
שפל ותעב ²).

רתום המרכבה (מיכה א' י"ג) מלה זו יש לפרשה עפ"י לשון ערבית ששם
מלת רתום ענינה כמו עקד ואסר.

וישאלום (שמות י"ב ל"ו) יש לפרשו עפ"י לשון ערבית שמנהגה להשתמיץ
בהבנין הכבד הנוסף — הוא ההפעיל — בענין: נתן לי מה ששאלתי ממנו ³.

שאפני אנוש (תהלים נ"ו ב'), אין לפרשו בענין בלע כמו שפ"י ר' יונה
כי אם יש לדמותו למלה ערבית שוף (הי' נקראת כמו א' עם צירי"ן וענינו תכלית
שנאה ונבאמת זה יותר נאות כפי משך הענין) אבל מלת שואף זרה בקהלת
א' הי' יש לה ענין אחר שיש לדמותה להמלה העברית שוף (הוא כמו בנין התפעל
בעברית והי' בחלוק א' שענינו צפוי ותחלת ונס ענינו התיפוט את עצמן
למען הראות תפארתן וכמו זו נאמרה על האשה שמצפה לקראת בעלה ותתפחה
בעבורה ועל כן נאות זה גם בענין השמש ויניד עליו רעו, "זרה ח" ⁴).

שאת המכה (ויקרא י"ג כ"ה), אין ענינו כמו שפ"י ר' יונה בענין שרפה
כי אם קרובה למלה ערבית שיה (הי' במקום א' והוא השחור שבתוך הלבן או
הלבן שבתוך השחור ופתרון שאת המכה הוא הרושם שניכר ע"י כלי
השרפה).

השפי שובל (ישעיה מ"ו ב') קרוב למלה ערבית סבלה שהראתה הישעה
שעל הישפה העליונה.

¹ פ' זה נמצא גם בפ' ר' יוסף קמחי על איוב שיצא עתה לאור על ידי כמ"ע
הצרפתי הנ"ל כרך 97 דף 38 ועמ"ש ע"ז בפתח דבר.

² ולפי זה יפורש גם הכתוב בשמואל א' ו' בעבור הרעימה שהוא כמו השפילה
וכמו זה פ' מלה זו גם החכם הקראי דוד בן אברהם אשר עליו דברנו בפתח דבר.

³ עיין גם מ"ש בזה ר' יונה בס' השרשים שלו.

⁴ ר' יונה הרגם מלה זו ג"כ ע"י מלה ערבית זו אבל לא רמו אל רמזין הלשונות וגם
כתב בזה"ל: שהוא צפוי השמש להראות ולזרוח בעוד שלפי משך הענין יותר נאות כמ"ש
המחבר פה.

מכתבי אנשי-שם

*.

שישה מכתבים מאת ישר' (יצחק שמואל ריניו) אל שד"ל. *

8, 3, 1819.

לאיש בריתי ברע כמה לי שלום: (1).

קראתי הברלותך בשמחה, והא לך דעתי עליהן. על ההבדל שבין בהן וגם ה
 קום קרא מה שכתב בעל אוצר הישרשים שורש נסה, כי הוא נתן ג' הפרשים בדבר
 זבלם ישרים למבין, אבל גם דברך ישרו בעיני ולא אדע למי משנכם אפנה, אולי
 אפשר אחרי העיון לקרב דעתך עם דעתך, והיו לאחדים בידי. פירושך על פסוק הנה
 בתתי אלף כסף וכי' אינו נכון בעיני, אך לא מפני היותי נגד פיסוק הטעמים, כי
 הבים כמהו בעיני זה, רק בעבור כי לא אבין מה טעם למלות ואת כל? ומה טעם
 לזיו של ונוכחה? עוד לא נכון לפי הפשט שבני הנה הוא לך יהיה מוסב על
 שם התואר אה מופשט מן המתואר עצמו, כי על דעתך פירושו הוא: הנה הוא
 «התואר שבו תארת את אברהם» לך מסית עינים, ולפי צרכים אנו להסיר מן המושג
 הנשמי שהוא אברהם תואר אהר שבו, והוא תואר אה, ולעשות מן התואר הנה מושג
 מופשט (idea astratta) עד שעל המושג המופשט הזה יפול הכני הוא, ואין זה
 דרך ישר בביאור הכתובים, ולא המצא פסוק הולך על דרך זה בכל התנ"ך. גם
 הקדוק מלת כסות לא בא על נכון, כי תחלה מה טעם לכ"ף הדמיון אם הכני
 הוא מוסב על שם התואר אה באופן שאמרת? והיה לו לומר הנה הוא לך סות
 «הסתת» עינים בלי כ"ף, כי כאמת מה שקראה אותו בשם אה היה סבה (ולא דמות
 סבה) להסתת הזאת. עוד קשה לבנות שם חדש סות שאין דומתו בתנ"ך על מוכן
 זה (2), וביותר מאחר שמצאנו שם סות להריות על בנד וכסות, ולא יתכן שיהיו
 ישני שמות ישרים מורים על עינים שונים (3), ועוד כי לא נמצא פועל סית בקל,
 א"כ הדעת נותנת שגם השמות הנגזרים ממנו יהיו בהפעל, כמו שם הסתה שבדברי
 הי"ל. והולת כל זה אין פועל ההסתה ולא השם הנגזר ממנו מתיישבים עם שם
 עינים, כי מה טעם להסית העינים, וההסתה פועלת בלב ובמהחשבה, ובכתבי הקדש
 נקשר המיד הפועל הזה עם כ"ת או עם יחס הפועל, אך מעולם לא תמצא שיהיו
 העינים נפעלים ממנו. לפיכך שבקיה להאי קרא דחיק ומוקי אנפשיה.

(1) ראה האשכול א' צד 218 - 209.

(2) עיין אגרות שד"ל חלק א' XI.

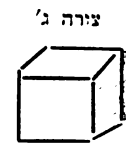
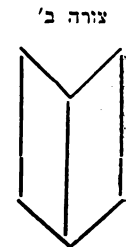
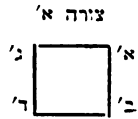
(3) ל"ד אין צורך לתת כאן למלת סות הוראת הסתה כי אם הוראת כסות ואם כן עיניו,
 בה שאת אומרת הוא כסות כמו שמלה על העינים המעכבת הראיה, והוא דרך משל; ואם כן
 הבלתי יודעים שהוא אישך בראותם את ישיך ויקחו אותך לאשה, כאשר עשיתי גם אני.

(4) יש בלי ספק בלשון עברי כמו בכל לשון מלות שוות בהברתן ושונות במובנן (omonimi)
 ד"ס שאר מלשון מוון, אם יכין שאר לעמו, ומלשון קרבה, כי אם לשארו; אשפה לרמן ובל,
 ואשפה לנרתק חצים; שבח מלשון תהלת ושבח מלשון השקט (אתה חשבתם); בצע כלשון חכור
 במון ומלשון חתך (יפלו לא יבצעו), ושם תר שהוא בעל ארבע הוראות, ורכים עור.

אמנם ספק אחד אציע לפתך והוא זה בעיני מאד, וזה כי יש בלשונו כי
 ישרים נטה, ש ט ה, וכל המפרשים פירשו האחד כחבור, ואין דעתי נחה בדבריהם
 מן הטעמים האלה: אצל פועל הנטייה תמצא תמיד הוראת המקום או הדבר שממנו
 נטה הנוטה, אבל לא תמצא אהיו מלת תחת, והכתוב אומר כי שטית תחת אישך
 ואם מלת שטית פירושה כמו נטית מה ענין מלת תחת כאן? ומה צורך לפרש
 אהיו וכו' נטמאת? ולעומת זה בתחלת הענין אמר איש כי תטטה אשתו, ואך היה
 פירושו כמו נטטה, ולא פירש ממה נטתה? ובמקום אחד כתוב ואם לא שטית טומאת,
 ואם פירושו נטייה מה טעם לומר: האשה נטתה טומאה? ועוד אם הוראת הפועל
 הוא נטייה, גם השם הנגזר ממנו יהיה דומה לה במובן, אבל אך יפירש פסוק עשה
 שטים שנאתו? ועשית הנטייה אין לה מובן. מכל זה שפסתי שכלי ספק אין שורש
 ש ט ה מלשון נטייה, אך היראתו הנכונה נעלמה ממני. ואתה איש השכל ופני מן
 הסודות, תן לבך על זה, אולי יעלה בידך לקלוע אל האמת ולך תהיה צדקה (1). בשאר
 ההבדלות אשר הבאת צדקו דבריך לפעיה, וזלת מה שכתבת על שורש פ ל ל כי יש
 לפסק בו, אמנם בעת אין לי פנאי להרבות עליו קישויות כדרכי, אך הברל הדש
 אישים לנגד עיניך, ראה זה מצאתי:

פאה פנה וזית מקצונו, פעם קרן.

בשטת המרובע א' ב' ג' ד' (צורה א') הקיים המגבילים
 אותו מכל צד נקראים פאות, כי קצה האחרון של כל דבר
 סביב סביב לו נקרא פאה, ולזה אמרו בתיב על פי לא תכלה
 פאת שדך אין פאה אלא בסוף, וכן הדעת נחתה ישאלו אמר
 לא תקצור פאת שדך הייתי אומר שצריך להניח ככל ארבע
 זוחות סביב עכשיו שכתוב לא תכלה, למדנו שדי באחת מארבע
 זוחות (ואל תקשה לי מפאת הראש והזקן כי שם כתוב לשון
 הקפה, עיין ביאור ה"ש שם), אי"ב כל אורך קי א"ב, או א"ג,
 או ב"ד, או ג"ד נקרא פאה. כשיפגשו ב' קיים זה עם זה,
 כגון א"ב עם ב"ד יתהוו בנקודה ב' זזית ולו שני שמות, אם
 נביט בו מצד היין נקרא פנה, (עובד בשוק אצל פנה, שהוא
 מהוין לבית, על ארבע פנותיו, דהיינו מבחין, ויגע בארבע פנות
 הבית, גם הוא מבחין) ואם נביט בו מצד פנים נקרא זזית,
 ולכן נופל בו לשון מלוי, כמו מוזינו מלאים, לפי שמצד פנים
 יש לו בית קבול. אמנם ידוע בהכמת המדידה כי יש ג' מיני
 זזיות, הא' נולד מפנישת שני קיים כגון צורה א', המין השני
 בפנישת שני שטחים כגון צורה ב', ואם תחבר ג' שטחים יחד

(1) לפי דעת מ"א באוצר נרדפו נטה הוא התרחק מעט מהדרך הישרה, ושטה נטות
 הרבה; ועשה שטים שנאתו, כונתו שנאתו מה שעושים הרשעים, המה המתרחקים עצמם
 ביותר מדרכיה'. וכונת כי שטית תחת אישך מובנו כי התרחקת מן הדרך הישרה בעוד שהיית
 תחת אישך.

ותעשה דמות מעוקב כגון צורה ג' יתהוו בנקודה א' זוית ממין השלישי. מעתה הזוית ממין הראשון כבר ביארתי שמו (אלא שבדרך השאלה יבאו שמות פנה וזוית גם להורות על המין השני, אמנם עיקר הנהתם על המין הראשון). הזוית שבצורה ב' מצד פנימיותו נקרא מקצוע (למקצועות המשכן, אמר לשון מקצוע לפי שהקדשים שבזויות היו נראים גם בפנימיות המשכן הצי אמה, עיין רש"י ו"ל), ומצד הצננותו נקרא פעם (על ארבע פעמותיו, שהם מצד חוץ לארץ) והזוית שבצורה ג' נקרא קרן לפי שהוא חדוד מכהוץ ודומה לקרן הבמה, וכן היו קרנות המזבה מהזבירים מני שטחים¹). ודע עוד שיש שם דומה ללשון פאה והוא שם יוה, כי נאמר פאת צפון וגם הוא צפון, אולם יש הפרש ביניהם, כי שם פאה הונהג על צדי דבר אחד בכתיבת הדבר עצמו, אבל הוא יאמר בכתיבת האדם העומד אצל הדבר ואם יעמיד אדם באמצע הכבר, הנה ה' רוחות הכבר מתחילין מן המקום אשר הוא עומד עליו, ומשם מתפשטים והולכים למרחוק, אבל פאות הכבר הם בקצוות דוקא, לא באמצע²).

ואתה שלום ודעיה וחרוה יהיה באהלך בימי הפורים האלה כתשוקת אוהבך הנאמן יש"ה.
פה נאריציאה י"א לח' אדר ש' ורצוני לרוב אהיו דורש טוב לעמו לפ"ק.

1819. 14/5

י"ט אייר י"ד ל"ד למ"ש מונים 5579.

לרעי ואהבי שדכח"ל שלום!³

אשר אהרתי עד הנה מלהשיב אמרים לכתב ידך, לא לחסרון אהבתי אותך יחשב, כי מה ידודות לי אנרותיך בשנם יעידו בך על היותך שוקד בלמודים ונכסף אל האמת, אשר היא גם לי גם לך מטרה לכל הקיוותינו. אמנם רבו טרדותי בימים האלה, ונוסף עליהן לא יכולתי להתאסף מלהסיר מעלי תלוות האנשים אשר קמו בי על אודות ההקדמה אשר הוצאתי לאור, והשיבותי להם ככל הדברים אשר ראו עיניך בכתב שלחתינו אל אחד מקציני עירך, וצר לי כי הוכרחתי בכתב ההוא לנגוע

¹ אם כן לפי דעת המחבר פגישת שני קוים נקראת מבית זוית, angulo rientrante, (konkaver oder hohler Winkel) ומחוץ פנה angulo saliente (erhabener Winkel) (לדעת מ"א מפני שהבא שם יפנה), פגישת שני שטחים נקראת מקצוע מבית פעם: בחיץ angulo di inclinazione (Neigungswinkel) ופגישת שלש פנות (לא שטחים) או יותר, קרן שכה (angolo solido, (solider oder körperlicher Winkel), ואולי טכפטים שמה קרן זוית, וכן מצאנו קרנות המזבח וגם זוית מובח (וזכרה ט' ט"ז) ואין ספק שקרנות המזבח היו כוללות כי כן כתוב בסנו היו קרנותיו (שמות ל"ו כ"א) ואסור חג בעבותים עד קרנות המזבח (תהלים ק"ח ב"ז) ואי אפשר לאסור בקרן בלתי בולט. ואולי משרש זיה בא זוג זוג בל"ח (מ"א).

² שם רוח משרש קרן לא יאות כלל לצדי הגופים עצמם כי אם למקומות לרחיבות ולדרכים ומובנו הצד שמטנו הרוח נושבת. (לרוח היום) פירש שר"ל לצד שהיה בו השמש באותה שעה.

³ עיין אגרות שר"ל חלק א' XII.

בצינור אחד אשר לא יאזה פרסומו וזלת אל המשכילים בעם, ודעתי שהמזן העם
(הזן הבוס עתה עם הארץ) כי ישמעו את החילוק אשר שמתו בין מדרשי חז"ל
הרצופים סודות נעלמים ובין דבריהם הטוענים אל משפטי הדונים, יתוללו עלי בשפסם
בו על סברא זאת, ועם הארץ כמעט והמנוני באבן, אך מה אעשה וחשקת האמת
נבדה עלי וכל צבא הנאונים וההכמים כדו שיריא נאון ודי האי בנו ורבינו סעדיה
נאון והרמב"ם והרמב"ן ורש"י וז"ל וזולתם רבים עומדים עלי מימיני ומשמאלי לתמכני,
אשר אם אצטרך לנלות מצפוני לבני ולפרש בונתי באר היטב אאסוף יחד במגילת
ספר כל דברי הקדושים ההמה הזו לאהדים בידי להלחם בעזרתם נגד הקמים עלי,
ואם עוד תחת אהבתי את האמת שטמנני, אני תפלה לאלהים, כי יורם הדרך הנכונה
ויאיר מחשבי לבכם. אכן כאשר לבסוף ענני המריבה וקיסור המשפטה לא יאסילו
נגד האמת, כן עתה דברי שוא ומרהיבים לא ימנעוני מלהשתעשע יחד אני ואתה כאשר
מאו התהלכתי להרזין אניות זה לזה ובהן נתעלסה באהבים בלי התערב זה בינונו.
ובכן אבוא להעידך, ידידי! על ענין אחד, והה כי המדקדקים כולם בדברים על נזות ניע
לא שמו הפרש בין נע"י ובין נע"ו והכניסו כולם תחת סוג נע"ו, אשר על כן ידודנו
שחבדיל בתתו בישור קולו אל מה אביו כתב נ"י פעמים מלת ישורון, האי שם אל
בני ישראל, הבי מלשון אשורה ולא קרוב, והני מלשון או ישיר משה, ונראה לי
בה ערכוב דברים, כי אם היו נע"י שרים לנע"ו למה לא ישתו בכל הבנינים ובכל
הזמנים? ואנחנו רואים כי קצתם יאמרו בצווי קום, סיה, שוב, נה, וזין בו"ו שורק,
וקצתם שיה, שים, בן, גיל, חיל בחירק עם זייד, וזה הפרש ברור בניהם, אך בעל
אוצר השרשים במאנו להבחין בין שורש שוה שענינו טיול או הבטה, לשורש שיה
שענינו סיפור ומחשבה, כי לדעתו שניהם מנע"ו, נדחק לומר כי שיה בכל נפלאותיו
הוא בנין הפעיל בעבור שכתוב בו"ו, כי לסברתו אילו היה מן הקל היה אומר שוחו
בפלא קומה, אך מי יקבל ואת? והלא הצווי בהפעיל מנע"ו הוא תמיד עם היא
להוראת הבנין, כגון הסיוה השיבו, הקימו, העידו, ולמה תפול הה"א במלות שיהו,
בינו, גילו, אם התיינה מן ההפעיל? והלא לדעתי להזותן גם הן מנע"ו היה ראוי
לומר השיהו, הבינו, הגילו! לכן לבי אומר לי כי נע"י לחוד ונע"ו לחוד, ומה שהמדקדקים
החליפו אלה באלה נולד מראותם כי גם באותם שהם באמת נע"ו תשתנה הוא"ו
לזייד בהפעיל, אך לדעתי אין זה חילוף אות באות כאילו הזייד שבמלת תקימו
תהיה שרשית, אלא הסרה בו הו"ו שהוא ע"י הפועל ונשארה רק הזייד של סימן
הבנין, ומלות שיהו, בינו, גילו, הן צווי מהקל מנע"ו, כמו שמלות שובו, קומו, סורו
הן צווי מהקל מנע"ו, ולכן כמו שנאמר ישורון מלשון הבטה, כן נצטרך לומר
ישורון מלשון שיהו, כי ישיר וישור שני שרשים הם, כגיל. ועל דבר הבדלות
השרשים הדומים אשר אתה מתעסק בהן, הגה מה טוב כי תקבין את כל השרשים
אשר באו מפחדים כספרי הרב נה"ו ז"ל ועליהם תוסף את איש תשינ ידך. גם
בשנת בצורת תפתה ארצות ה' יהודה ליב, ואם תמצא בו דבר טוב כגון בשרש
מהה נכל, פדה, פזה, צלע, קצין, שנה, שוב, ע"ע ואספתו אל תוך ביתך,
ולפעמים גם דברי בעל שפת אמת יכונן יחדיו על שפתך, כאשר תענין בו בשרש
יצב, יקר, כלם, מאס, נגש, נוס, פגע, פדה, פוין, צחק, וזולתם, ובהכאיך
את דברי כלם בכור הבחינה, לבסוף תצדק בדברך ותוכה להוציא לאור היבור שלם.

בו תדרוך תשיג את השמות הנדרשים, ותמחצם כל זכלו קום, למען ידעו דוד אהרן כי כפלים לתרושה להכחיש כפל הענין במלות שונות, והשבת את המשל הזה מהיות לו עוד שם חכר בפירוש תורתנו הקדושה. ומעתה אבקשה שלום לך ככל את נפשך, שלום שלום לחוק ברישא והרר קרב היה ידענו שהבדיל העוקר דברנו מעידך ושב אל אהחתו, הי' יין עליכם ועל כל ישראל.

הקטן ישי"י.

גדוציאה ליד לביט מונים שי התקעיו.

11, 6, 1819.

(רעי כאח! ¹)

אם הלרשי הדעת ממאנים לקבל החילוק אשר שמתי בין דברי הו"ל במשפטי הדינים שחובה עלינו להאמינם כפשוטם, ובין שאר דבריהם דלית בהו נפקותא לענין דינא שאז נקדם כמשלים ואנחות ונזמות, הלא עליהם אני קורא מה יכתב הדימ"ם ה"ל פי חלק בסוף דבריו על ענין זה הו"ל: אם אתה המעיין מאחת השתי כתות הראשונות (חלוקתים כל דברי הו"ל כפשוטם) לא תשניה דבריו ולא בשום דבר מזה הענין לפי שלא יהיה נאות לך שום דבר ממנו, אבל יזיקך ותשנאהו, והיאך יאותו המאכלים הקלים המעטים בכמותם הישרים באיכותם לאדם שיהרגיל במאכלים הרעים אבל באמת הם מוכיחים לו והוא שונא אותם, ואם אתה מן הכת השלישית כשתראה דבר מדבריהם ה"ל שיהרעית מדחוק אותו תעמוד והתבונן בו ודע שהוא חודה ומשל, ע"ל הפה"ה. כי הלא מעתה הדברים ק"ו, אם נור הדברים הדימ"ם ה"ל ראה בחכמתו הרמה שכל דבריו הנכבדים יהיו ללא תועלת נגד שתי הכתות הראשונות כטנם ישנאו את האמת, איך יחשוב אנוש בעיני שישיגו אל דבריו הפתוים? לכן אעזבם לסבליתם, ודי לי כי אתה, איש השכל, מן הכת השלישית ונוספת גם אתה על בעלי הדעת הנכונה להלחם בעד האמת נגד מאמני פשטי האנדות.

אמנם מאשר יקרת בעיני לא אהדל לחשקיש מכות לבך על אודות הדברים אשר כתבתי בהקדמתי על מציאות המכתב, אשר מהם זכלו המכחישים (לפי דעתך) להעזר בהכחשתם, כי יאמרו: מאחר שלא היה המכתב נודע בימי מרע"ה, איך לא כתב הוא ע"ה את התורה הו"ו. הן אמת כי מנתך הצויה ובפי ישרים תהלהל על אשר קנאת לכבוד התורה ויראת פן ישלחו הרשעים בעולתה ידיהם להוציא הו"ל מיקר, ולהסתניע מדבריו עצמי להרוס את בנינו, אכן, ידידי, הדע באמת כי אין מקום לחשש אשר חישתו. ומובטחי בך שתסיר גם אתה את הספק הזה מלבך באשר התבונן היטב כמה שאמר לך, והו: המכחישים יתחלקו לכתות הרבה זו למעלה מזו כפי מדינת ההשחחה והכפירה אשר התגברו בלבבם ובפי יוקר הפנות אשר בהם ישילו ספק, כי יש אשר יכחיש באמתת הקבלה והתורה שבכ"ו, ויש אשר ישל ספקות גם באלהיות תורה שבכתב, למעלה מהם הכופר בשכר ועונש ובתורת המתים

(¹) עיין אגרות שד"ל חלק א' XIII.

ובהשגרת הנפש ובמצות מדעיות אשר הן תורת האדם, למעלה מהם המכתיש בחידוש העולם ובהשגחה הבורא וכיכלתו ית', ולמעלה מכלם הכופר במציאות הסבה הראשונה אשר היא הגדולה שבכפירות ותכלית ההשגחות. מעתה אם יבא האישי התורני והפילוסוף המאמין לדבר קשות נגד המכתישים לבדו טעותם במופתים ולהורותם הדרך הישרה, יצטרך להקור תחלה מאיזו כת הוא המכתיש אשר אליו ישים דברתו, ויבאר היטב מה הוא הענין אשר יחפון להוכיח אמתתו לפניו, וכאשר עשה גבולות לריכוזו סביב סביב, מאין יחליל ולאין יכלה, או כל שאר הענינים הקדומים לו יישאר פתוח לנבול ויכחה, ועליהם יוכל המחבר לסמוך כעל דבר אשר הוכרר אמתתו, ואעפ"י שסדר הוכיחו יחייב להביא תחלה מופתים על הראשונה שבפניות וממנה יבא אח"כ להוכיח את השניה ואחריה השלישית וכו', הנה לפעמים יבחר המחבר לשום מטרה לדבריו הנכחת פנה פרטית אחת, ויחשוב את הפנות הכלליות הקדומות לה כמוסכמות כבר, ואז אין רשות לטוען להקשות מפנה אל פנה ומענין אל ענין.

ועתה אחרי הודעה זאת אבא אל הענין אשר אנחנו בו. כל דברי הקדמתי סובבים על קוטב זה להוכיח אלהיות התורה אשר לזה קראתיה בשם תורה מן השמים, ורק על הכופר באלהיותה תסוף מלתו, לא על זולתו מן המכתישים. לכן שמתו למונה קיים שמרע"ה כתב אותה, כמו ששמתי למונה קיים כל שאר הדיעות אשר תצטרך אמתתן טרם נבוא אל התקירה: אם התורה אלהית, וזה לפי שנבחרתי להתוכח עם המתפלסף המאמין בכל ההקדמות הנחה, ורק הושב בלבו שמרע"ה כתב את התורה מדעתו (חלילה), ולפניו אני הן בכל המופתים אשר הבאתי בהקדמתי עדי הביאו להאמין במה שכחש מלפניו. אמנם אם יבא המכתיש ויטען לפני לאמר: וזי הגיד לך כי מרע"ה כתבת? אף אני אויב אמרו לו: וזי הרשה אותך לצאת מן הסדר המקובל בהכמת ההניין ולדלג מענין אל ענין? הלא די לו עתה כי תוכיח להורות לו שאם יונח שמרע"ה כתב את התורה, יהיה אמת ביד שהתורה הלוו אלהית, כי רק זאת הצייתי עתה להוכיח לפניך, ואם יוסף יצנית המכתיש להקשות ולומר: והלא מדברך אני לומר שיש להסתפק אם מרע"ה כתב את תורתו, מאחר שביטלת מציאות המכתב קודם זמנו, ואילו לא הודעתני את זאת לא היה עולה ספק בלבי על זמן כתיבת התורה, אייבנהו: מותלתי ביתך ניכר שמעולם לא האמנת בפנה זאת (ר"ל שמע"ה כתב את התורה), כי אילו מאז היה מתאמת אצלך העיקר הזה עפ"י מופתי השכל ושיקול הדעת, שוב לא יספיקו דברי הקדמתי לעורה בלבך ספק על אמתתך, אך לפי שגם קודם לכן זדון לבך השיאך להכתיש בדבר הזה, לכן עתה תבקש להתלות בדברי ולהעזר מהם לסבירך הנפסדה, ועתה לה, כי לא לאיש כמוך כתבתי הקדמתי ואין המזון הזה ראוי למעך (במשל המבי"ש ד"ל שהבאתי למעלה), וכל עוד שתכפור בכתיבת התורה ע"י מרע"ה, תעווב את מחברתי בקרן וזית ולא תקרא בה כלל.

אמנם אתה, ידדתי, אם תשאל לי לאמר: מאחר שאמתת פינה זו קדמת להברתה, וזו נמשכת מהו, כלפי מאחר שאמתת כתיבת התורה ע"י מרע"ה קדמת לאמתת אלהיותה, למה לא הלכת בסדר הראוי, ומדוע לא הוכחת תחלה אמתת כתיבתה ע"י הדיעה נאמן? התשובה: תחילה אמר לך בדרך כלל, שאין זו שאלה כל עיקר, כי המחבר אינו נתפס על מה שלא כתב בספרו, ודי לנו אם יוכיח כהנין

מה שהבטיח להוכיח, וכן תמצא בחכמי עמנו העוסקים בחקירות על שרשי האמונה
 ישלפעמים ישימו הוכחת עיקר אחד משרה לדבריהם, ויעזבו מלהוכיח אמתת העיקרים
 הקודמים לו, כגון בעל משה דן אסף ראיות על אמתת תורה שבע"פ, מבלי הביא
 תהלה ראיות על אמתת תורה שבכתב, ובעל שומר אמונים התוכח עם המכהישים
 בחכמת הקבלה, ולא זכר דבר מן הענינים אשר אמתתם קודמת לה בהכרח, וכן
 הרמב"ם ז"ל במורה, והר"י אלבו, ובעל הוכח הלכות והרלב"ג והר"י ערמאה וזולתם
 נתנו אל לבם לאשר ולקיים את שרשי האמונה, ולא תמצא בהם מי שהתעורר
 להביא מופתים על היות תורתנו כתובה מאת אדון הנביאים לא זולת, ועל כרחך
 תורה שהם ז"ל ידעו כי פינה זו היא שורש לכל האחרות. לכן אין להאשים גם
 אותי אם עזבתי את החקירה ההיא ושמתיה כיסוד מוסד אשר כבר התפרסם אמתתו
 כמו שכתבתי בהקדמתי ר"ש דף כ"ו ע"ש. אכן בבואי על הפרט, יען שרחת באינרתיך
 לאסוף ראיות על קדמות המכתב והשבת להשען עליהן, אני אראך שהן משענת
 קנה רצון, ושעכ"ם המכתב אינו יותר קדמון מזמן מרע"ה, ואעפ"כ לא תצא מזה
 תקלה לא לזכות המכהישים ולא לפתירת דברי חז"ל הלילה.

תחילה ראיתך אינן ראיות, כי מה שאמרת בשם Clemente Alessand.
 שהכתובה מיוחסת לטוט, מלבד מה שכתבתי על זה בהקדמתי, הנה המחבר ההוא
 הכחיש את עצמו בכתבו במקום אחר מספריו (הביאו Nonnote בספרו Dizionario
 Biblico) שמרע"ה היה הראשון אשר המציא מלאכת הכתיבה, וכן היא דעת
 Agrippa כמוכא בספר Nonnote שזכרתי, גם Eusebio בספרו Evangelica
 Preparatione מאמר ה' כתב בשם הפילוסוף הקדמון Eupolemo כי המצאת המכתב
 תיחס אל מרע"ה, ועוד הלא בזמן טוט נחלקו הרעות, יש מקדים אותו לזמן יציאת
 מצרים ויש מאחר אותו, ואף המקדים אותו מי יודע אחר איזה השבון השנים נמשך
 אם ליציאה או לתחלת מלכות מצרים (וכבר ידעת כמה קשה להשוות סברות
 הקרנולוגיות, עיין בעל מאור עינים), וסוף סוף לא הניח האיש טוט שום ספר או
 מכתב אשר ממנו נשפוט על המצאתו, ואך נביא ראייה ממנו? ואשר אמרת שמכתב
 כנעני נמצא על העמדים סמוך לעיר טאנר, מי יודע אם היה באלפא ביתא או ע"י
 גירולפיצי? ומי יודע אם נכתב מאת הכנענים עצמם אשר ברחו מיהושע או אם
 בניהם כתבו זאת לזכרון אבותם, ותפשו הלשון כאילו אבותם ידברו? ומה שהבאת
 בשם Erodoto שיבימי המלך Sesostri היתה נודעת הכתיבה, הלא זמן מלכותו
 בלתי נודע לנו כמו שכתב החכם הגדול בהשבוטת השנים Petavio, ולא יספיק
 לומר שהיה חי קודם מלחמת טרויה, כי המלהמה ההיא (אם אינה שקר גמור כדעת
 רוב החכמים) היתה על הוותר בימי נדעון בן יואש, כעדות החכם שזכרתי, ומה
 שרצית להסתייע מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב: ויספיק לך מוזאת השאלה שפילוסופי
 הדורות חולקים בה מהיום ג' אלפים שנה אל זמננו זה כמה שנמצא מחבריהם
 עכ"ל, הוא סיוע שאין בו ממש, כי הרב לא אמר שהחיבורים ההם נכתבו מהיום
 ג' אלפים שנה, רק אמר שמחבריהם של פילוסופי הדורות (נכתבו מתי שנכתבו)
 נדע כי הפילוסופים הקדמונים חולקים על השאלה ההיא זה ג' אלפים שנה, ומי
 לא יבין שהפילוסופים ההם היו נושאים ונותנים על השאלה ההיא בעל פה, ואחר
 מה היות נכתבו סברותיהם על ספר? גם הראיה שהבאת מפ' אני הותך יתרו בא

אליך הוא המו דק וקלוש, כי אף אם אודה לך שיתרו שלה לו כתב, מי יגיד לך אם היה הכתב ההוא באותיות ממש, או ע"י צורות וסמנים כדרך הנירוגליפיצי? ומה שאמרת שם' איוב נכתב לפני דוד המדבר, לא יסכימו כל החכמים בדעת הזה, ועכ"פ הנה מרע"ה היה הכותב אותו.

סוף דבר אין בידנו ראיה ברורה על מציאות המכתב קודם מרע"ה, וכל הסודע אשר תבקש מחכמי הדורות אינו כ"א מענת שמא כאשר הראתך, אבל היות תורתנו כתובה ע"י מרע"ה הוא דבר מוסכם ואמיתי אצל כל בעלי שכל, כמו שהאריכו להוכיח זאת חכמים גדולים מן האומות ובפרט האחרון שבכולם Jahn בספר Introductio in libros sacros אסף ראיות הזקות מכל אשר קדמוהו, ותקע הפינה הזאת ליתר נאמן כל יסע לנצח, באופן שהמטיל בו ספק, לפני ולסכל יהשב, א"כ אמתת הדבר הזה היא מענת ברי, וכבר ידעת ברי ושמא ברי עדיף, לפיכך כדון החלטתי כי מרע"ה המציא מלאכת הכתיבה (1), ואין לחוש שהמכחישים יקחו ממנה מענה להכחשתם, אחרי כי באו עליה ראיות הזקות כמו שהודעתך, אשר על כן לא הפרחתו עצמי להביא ראיות עליה בהקרמתי, גם אין לחשוב שהדעת הזאת פותרת דברי ד"ל, באשר כבר הבאתי לפניך דברי הרמב"ם ד"ל: כשתראה דבר וכו' וכו'.
ושלום לך מאוהבך הנאמן בבריתך
שה נוריצאה יום ו' שמונה עשר לח' סיון ש' התקע"ט.

25, 11, 1819.

חיבבי שדבח"ל! (2).

ראיתי את ראשית פרי מלאכתך אשר נתת אל לבך לחבר על שרשי לה"ק, ובאמת אניד לך כי כבדה היא מאד, וצריך עיון רב ועצה עמוקה ושקידה נפלאה במשך שנים רבות לכא עד תכליתה, וגם אחרי נמרה מי יעיר לך שכונת ככל שורש ושורש לאמתת הנחתו, והשלמות בענין זה קשה עד מאד. אך לא בעבור זה תשוב אהור ימנך מלהתעסק בה, כי לפי גודל הקושי והעמל שייש בדבה, כן תרבה התשוקה בלב אמיץ כה להשתדל ברוב אונים עדי השינוי אותו, לכן אינעך החוק במלאכה זו אל תעזבה ואל תרפה, וצלה ורכב על דבר אמת שהוא הודך והודך. ואף כי כבר קדמך מודר"ר שמחה קאלימאני שכתב ספר שרשים בשם Dizionario biblico grammatico, scientifico, geografico, istorico e critico גדולים, והרחיב הדיבור מאד בכל שורש ושורש, הנה היבורו לא יצא לאור מעולם ועודנו בכתובים, ולא נרפס ממנו כ"א הדף הראשון אשר ישנו תחת ידו, ומי יודע אם ימצא עוד גם בכתובים, ואולי הלך לאיבוד, לכן על כל פנים אין לך לחוש לכל זה, רק חזק ואמץ והוי אלהים עמך, ויען שאלת את פי על דבר שני השרשים הראשונים אבב אבד שהצננת לפני, אודיעך סברתי בהם, ומהם תקיש על השאר איך לפי דעתי ראוי להתנהג בספר כזה.

(1) עיון תשובת שד"ל באגרותיו חלק א' XIV.

(2) עיון אגרות שד"ל חלק א' XVII.

אחשוב כי היה ראוי לך להתחיל מן האות א עצמה, והסעיף הראשון ידבר
במוצאה ושימושה ודיניה, כגון שהיא ממוצא הגרון, שאינה מקבלת דגש, שיש לה
דין הרחבה, שתשמש למ"ב בעתידים, שתבא נוספת בראש איזה שמות כמו אורוג,
שתבוא תמורת ה"א כמו אָתא- בוקר במקום אָתה, ותמורת ו"ו כמו תאסיפון (שמות
ה') במקום תוסיפון, ומה דינה בהיותה פ' או ע' או ל' הפועל, ושהיא תסמן מספר
האהד, וכל כיוצא בזה, וכן כבואך אל מערכת ב' ג' ד' וכו', יהיה הסעיף הראשון
על האות ההיא עצמה, ואח"כ תבאנה כל המלות המתחילות בה. עוד היה צריך
להודיע בכל שם ושם משקלו, כמו אַבְדָה משקלו פְעֵלָה, אַבְדָן משקלו פְעֵלֹן או פְעֵלֹן,
וכדומה.

כגונים הרבים אשר כתבת על שמות אב, אָבִיב, והגם כי לבי נוטה להאמין
כי שם אָב שרשו אָבֵב, באשר הארמי אָבְבָה מסייע לִי, עיני אין טעות אם נביא
אותו תחת שורש אבב שלא להרבות בשרשים ללא צורך: אך לא הביטתי מה
שכתבת על שם אביב שאינו מקבל סמיכות כגווי ורבוי, ומאין ידעת זאת?
אם בעבור שלא מצאת לו כן בכתוב, אולי מקרה הוא ולא יאטו אינו ראוי, ועיני
היה לך לומר שאינו נמצא בסמיכות וכגווי ורבוי, לא שאינו מקבל כי
הדעת נותנת יסוד שם עצם כללי יקבל המקרים האלה.

בשורש אבד לא ידעתי מה היה לך לשנות טעמי הפסוק ארמי אוֹבֵד אבִי,
כי הנחת הפשטא על מלת אוֹבֵד נגד כל הספרים המדויקים, ואם חשבת שעל פי
הטעמים הנמצאים בכתוב תהיה מלת אוֹבֵד סמוכה למלת אבִי, הנה אין מקום לחשש
זה, כי פעמים באו הטעמים נגד הוראת הכתובים, אם בדרך זהות או מאיזה טעם
שיהיה, ודי לנו להבין הכתוב כהלכתו מבלי לשנות את טעמו.

לא נכון בעיני פירושוך על פסוק ויאבד את לב מתנה בעבור היות אשר בו,
כי ויאבד הוא זכר, ומתנה נקבה, וכל עוד שנוכל לפיש הפסוק בלי דרשה ראוי לנו
לברוח מהן, לכן יתכן כי פועל ויאבד ישב אל העושה שבתהלת הכתוב, ומלת מתנה
היא מה שבעלי הדקדוק בלשונות העמים קראים (apposito) דהיינו נוספת באור
אל מלת לב, ועיני העושה יאבד את לב שהוא מתנה גדולה אל החכם, ועיין
ביאורו ברחבה בס' גן נעול ח"ב דף ל' וישם לך אל פירושו על מלת לב.

איני מסכים עמך בנגד שם העצם הצורה, כי באמת קצת שמות התואר
בהסרון המתואר (כל' ישחסר מלת דבר) כגון, וידבר אתם קשורות, וקצתם שמות
המקרה הנגזרים מן הפועל, כגון כל אשר בהרבה, ויש מהם משמשים פעם בשמות
התואר ופעם בשמות המקרה, כגון ותקם הצעירה שם התואר, והצעיר בצעירותו
שם המקרה, וכן אשר היית משקרו שם התואר, וישב יר המשקים על משקרו
שם המקרה, אבל שמות נכבד, גדול, אבדה, והומיהם נקראים שם דבר, אלא שלהיותם
נגזרים מן הפועל פירושה הוא: דבר שנעשה בו מה שזוה הפועל, ואין לדמותם
כלל לא לשם המקרה ולא לשם התואר, ומה שאמרת שלא נמצא כן בשאר
הלשונות, טעות הוא בידך כי בכל לשון יש דומתם, כגון il castrato בהבמה
המסורסת, il fabbricato דבר הנבנת, il salato בשר מלוח, וכן בכל לשון נוכל
לעשות שם דבר מן הבינוני הפועל הנקרא אצלם Participio passivo ובכלם

חסר מלת דבר, אי"כ אין זו סגולה פרטית ללשון הקודש, ולא יפה אמרת שאינם לא שם העצם ולא שם התואר, כי באמת הם שם עצם כללי הנגזר מן הפועל, ונקראים שם דבר.

בשם אבדון לי דעת אהרת, ואחשוב כי בא בתוספת וי"ו ונר"ן להקטין הענין כמו אישון ישורון ודומיהם¹⁾, ולפי שאף לרשע נמור אין עונש נצחי במציאות, ואף הכרת אינו לעולמי עד, כי כמו שיש קצבה לחמאים ולעונות, כן ראוי שתהיה תכלית לעונשים, לזה יתכן שלא תאבד נפש האדם לנמרו, אלא תשאר לעד במציאות, ואם התבנתה איטמה תסבול ענשה כשיעור זמן, ואח"כ תשוב להתעורר באור החיים, באופן שלא תלך לאיבוד לעולם, ובעבור כן אין ראוי לקרא ענשה בשם אבדון כי"א בשם אבדון, והיינו איבוד קטן, והכין.

לא ישר בעיני פירושיך על פדשת איוב והחכמה מאין תמצא וכו' ולהריב נה"ד ד"ל ביאור יקר מאד על ענין זה, אכן רוח הוא באנשו, והרשות נתונה להדש פשטים לאין תכלית, ואף כי מצד הדבר עצמו הוא מן הנמנע שהפירושים המתחלפים יהיו כלם אמיתים, כי הפשט הוא רק אהר, הנה מצד ההקדמות אשר עליהן יסוב הביאור אשר יהיו כולם אמיתים יחד, אך לא פה המקום לברר לך הענין הזה.

ועתה אודיעך המחלוקת אשר נדחתה בין שהבד"ל וביני באופן קריאת מלת וַאֲמִישָׁךְ (בראשית כ"ז כ"א), כי הוא נוע נייע השו"א שאחרי הקיבוץ לא בעבור המארך אשר בניהם שאין בכהו להניע השוא, אלא בעבור הקיבוץ הבא לדעתו תמורת השורק שהיו ראוי להשלים העי"ן הפועל, כי הוא סוכר שישרשו מוש, והמלה בפלס וַנָּקָה, ומכאן ראיה לדבריו מרפין השו"ן, וכמו שמצאנו ידום ולא י מ' ישו"ן, ו ה' מ' ישני את העמודים, שהם בלי ספק מנחי עי"ן, אף כאן הוא מנחי עי"ן ואין הבדל בין נע"ו ובין נע"ו, ואף הרא"ב כתב שישרשו מוש. — אמנם לדעתי השוא הוא נה כי שרשו מוש, כמו וַאֲמִישָׁךְ וַאֲמִישָׁךְ שבענין שא"א לומר שהם מנחי עי"ן בעבור היות השו"ן דנושה, ומה שהוקלה השו"ן במלת ואמשך הוא על דרך נזות כמו שכתבו הדו"ק והראב"ע והמ"ש, והנה הקיבוץ בא תמורת פתח ולא תמורת תי"ו, כי הראוי בתשלומו וַאֲמִישָׁךְ לכן אין בכח הקיבוץ להניע השוא, ואם נבא להניע נגדה שהוא משרש מוש יהיה פירושו מלישון תנועה כמו לא ימיש עמוד הענק, כי לא מצאנו שורש מוש על הנפוסה בידום, וממלות ימישון והמישני שהביאו לסיוע סברתו אין ראיה, כי שרשם מוש, וכבר הסכמת עמי שיש הפרש גדול בין נע"ו ובין נע"ו, ועיין במאמר המארך לבעל מוש, ובדו"ק על מלת והמישני, ותודיעני דעתך בזה, והי יטפות שלום לך בחפץ עבד ליראי ה' ולחושבי שמו

יש"ר.

נרצואה ו' להדש כסלוי י' התק"ף לפ"ג.

¹⁾ אך מלות עליון, החתום, שריון, קלון ודומיהן מתנגדות לדעת זאת: ואישון, השחרות שבענין מלשון ואישון חשך ואפלה, ואין צורך לתת לאבדון הוראת עונש נצחי כי אם עונש גדול.

20, 12, 1819.

שלום רב לידורי שדבח"ל! (1)

אם נחלקי החכמים שבכל דור ודור על קדמות הטעמים שבספרי הקדש ועדיין הדבר תלוי בספק, מי שמך לאיש עליהם לשנותם ולתקנם טרם יצא לאור משפסם? הכל עוד שלא הוברר לנו מכסן מי יצאו, יש לחוש לדעת המקובלים הסבורים כי מסיני נתנו, לכן אם יש את נפשך לשלוח יד בם, עשה זאת איפה ידירי והנצל ממכשלה, הוכח תוכיח תחילה בראיות הזקות מי היה ממציאם, ואם יעלה בידך לגלות קורותם ומוצאם, או אפשר שיהיה לך רשות לשנות בהם את אשר תחפיק. הנם התרעמת על שהעתיקתי שתי מלות תהו ובהו בשני שמות התואר, כי מאחר שחסר בהם מלת דבר הנה הם תוארים בחסרון המתואר, ותחת שהמתואר בהם הוא מלת דבר אני הסבתי אותם אל מלת והארץ, וכן נכון לעשות לתיקון ההעתיקה, זבשאר השמות הדומים לאלה הלכתי אחר ענין הכתוב, פעם הוספתי מלת דבר הפעם שם אחר כפי הנאות. עיקר המחלוקת על מלת וא משך היה על השווא אם הוא נע או נה, ואחרי שהסכמת עמי היותו נה, לא אחשיך גם אנכי מהודות לך שיזית נכון לומר שהוא מהקל כדעת הרד"ק.

ההבדל אשר שמת בין לשון לא אבה ללשון מיאון יש לו על מה להסמך, אך אתה לא הודעתני איך תפרש פסוק מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי, שלסברתך לא ידעתי לכונן אותו. אמנם על כל פנים יש לצדד ולקרב דעת הרב נהיו עם דעתך, כי מי שנאמר בו לא אבה להיותו מואם בדבר לא יצטרך לגלות כוננו בפה ודי שלא יעשה מה שהוא מואם בו, אבל הממאן מאחר שהוא היה הפין בדבר אילו לא היה בו איזה מונע, הנה צריך הוא לומר בפיו אינו רוצה, כי בלאו הכי היינו סבורים שהוא חפץ בו עתה. ודע ידירי שאנכי לא כרתי ברית לחסות תחת כנפי הרב הגדול נהיו וציל רק בעבור האמת הנמצאת בדבריו, כי אותה אהבתי יותר ממני, ואולי הייתי מוצא בספריי דבר זה, לא אקבלנו לכבוד אומרו, כי אין משוא פנים בדבר. ואם החזקתי בביאורו על פי והחכמה מאין תמצא, זאת היתה לי כי נתברר אצלי ישר פירושו על שם חכמה, וראיתי כי הגדר אשר שם בו אמת ויצוי, אמנם להראות לך שאין אני משועבד תחת עול כל סברא וסברא אם לא הסכים עם פשוטות הכתובים ועם השכל הישר, אומר לך שלא נהה דעתי בפירושוך על שני פסוקים: אפס כי לא יהיה בך אביון, כי לא יהדל אביון מקרב הארץ. וכמדומה לי שערבבת יחד ענין שתי פרשיות שאין זונם עולה יפה, הפ אויך ושמע. הפרשה הראשונה (דברים ט"ו א עד ז') אינה מדברת כלל בהלוואה, רק צותה שאם הלוינו אל הנכרי נוכל לינוש אותה, ואם הלוינו אל העברי נשמט ידנו בשנה השביעית, אה"כ אמר אפס כי לא יהיה בך אביון, ואם מלת אפס בא למעט ולשלול ממה שאמר בתחלה יהיה פירושו: במה דברים אמורים שאת הנכרי תנוש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ירך, אין זה אלא כי לא יהיה בך אביון, אבל אם יש בך אביון, לא תנוש את הנכרי ולא תשמט ירך לאחיק, זה פירושו של הבל.

(1) עיין אגרות שד"ל חלק א' XVIII.

אמנם אתה רוצה לפרש: במה דברים אמורים שתוכל להלוות אל הנכרי, כי לא יהיה בך אביון, אבל אם יש בך אביון לא תוכל להלוות לו. הרי שתלית במה שלא אמר עדיין, ואתה מרכיב ענין ההלוואה עם הנגישה, ולא בא עדיין שום צווי על ההלוואה רק בנגישה הכתוב מדבר, ועוד איך אתה רוצה להוציא מכאן משפט הקדימה. שיש לעני ישראל על עני נכרי בענין ההלוואה, והלא משמע מספוק ג' שהם שווים זה לזה בענין ההלוואה רק שיש הבדל ביניהם בנגישה, ולא עוד אלא שנוכח הנכרי קודם הישראלי, ומה שקשה יותר כי אף אם אסכים עמך שהכתוב בהלוואה מדבר, (כי באמרו את הנכרי תגוש שמענו שיותר להלוות לנכרי) מ"מ א"א להוציא ממנו שעני ישראל קודם לעני נכרי, אלא התולדה הנמשכת מן הכתובים (גם לפי דעתך) תהיה זאת: אסור להלוות אל הנכרי בזמן שיש עניים בישראל, זה שקר, כי אפשר שהעשירים ילוו לזה ולזה, ולמה יהיה אסור להלוות לנכרים אחר שעני ישראל קבלו די ספוק? סוף דבר הדברים יעוים ולא תוכל און לקבלם.

אמנם הפרשה השניה (דברים ס"ו ו' עד י"ב) אינה מדברת כלל בנכרים אלא בא לצוות שלא נקפזין ידנו מאחינו האביונים, ואעפ"י שהשביעית משמשת לא ידע לבכנו בתתנו להם, כי בגלל וכו', ואך יהיה פסוק כי לא יחדל אביון מקרב הארץ מוסב אל הנכרי שלא בא זכרונו בכל הפרשה? ומה שאתה מדייק במלות בך מקרב הארץ הוא רמז דק וקלוש שאינו מספיק להוציא בעבורו הכתובים ממשטם, שהרי מליצת קרב הארץ, תפורש בכל מקום כפי הענין, ויש שפירשה בכל העולם, כמו כי אני ה' בקרב הארץ, שמדבר בהשגחת ה' בעולם התחתון, ויש שפירשה מדנה מיוחדת שבה הכתוב מדבר, נון כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ, שלא היה הרעב בכל העולם, וידעו לרוב בקרב הארץ, היינו בנחלת אבותיהם שהיא ארץ כנען, וכן כל הנותר בקרב הארץ (ישעי' ה' כ"ב) שענינו מדה עליו שהוא א"י, אי"ב איך הברה שפסוק כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ידבר בכל העולם, ואם ניכרים דבר אמת כמו שאמרת, כל בר דעת יודה שאין אמת בפירוש הלזה, אמנם פירוש הכתובים האלה על מתנותם כבר כתבתו בביאורי, וברוב הימים תמצאנו בדפוס אם יוכי האל להוציא לאור, נכונים דברך על שורש אמת, אך ראוי לך להוסיף בהם הטעם למה לא נמצא השורש הזה בנפעל ובפעיל וכו' כ"א בקל, הנהיה במקרה או באיו סבה שתמנענה?

על מלת אביונה אין בידי פירוש מהוור, והוא אחד מהפסוקים הקשים אשר דבו בהם הדעות וקשה עלי להכריע, וכבר ידעת מה שהביא הראב"ע בשם ר' אדונים, ואחר ידחה סברתו אמר ששורש המלה בין והאל"ף נוספת ע"ע, אך סברא יש לר' להסביר בפסוק הזה קהנה כמות שהוא א': וינאין השקד, ביום שעין השקדים יעלה נצו, והוא כנוי לימי הוקנה כי פדתי השקד בתחלה אדומים ואה"כ נעשים לבנים

(') כוורו כ"א בפירושו הואיל משה על קהלת אימר: וינאין השקד, נקודתו הנכונה [אין] (מאין מאם) מה שאדם היה שוקד עליו כגודל תאוותו עתה בזקנותו שב לו נמאם—והסתכל החגב, אבר ההולדה אינו מתקשה וקופין ממקומו כחגב רק נסחב כסבל — וחפר האביונה, הביצים הרומות לפרי הקפריסין (הנקראים בלשון משנה אביונות) תופרנה, תחללה משמושן, ואביונה הוא ג"כ כגורת אבה וקרוב חגב לעגב ושניהם כנוי לתאות המשגל, ויש להוסיף על זה כי האבר נקרא כמעט בפי המון כל עם בשם עוף ואילו אצל ב"י בשם חגב.

זמן זמן האדם בבחירתו שחור ובזקנתו לבן. ויִסְתַּבֵּל הַהֵנֵכָה, ההגב שרין ידוע דומה בעקמומיותו לנשיא סבל הרובין תחת משאו, וישוה לו הזקן כנבנינות חוש השדרה; ותפֵר האביונות, הפרי שזכרו חז"ל (ברכות דף ל"ו) בשם אביונות נלקט מן האילן כשהוא ירוק ואו הוא דומה לבחור, ואילו יניחתו על האילן זמן רב יתבקע מעצמו ויעשה לבן, דוגמת הזקן אשר שער ראשו יתלבן מחמת הזקנה (וישמעתי שבלע"ז קרין לפרי הזה capri¹), ומלת ותפר הפעיל מנע"ו וענינה הישתתה או ביטול כמו אף אתה תפר ידאה, וכן הפרי הנזכר ישחת אם ישאר הרכה על העין, ולפיו יהיה שיעור הכתוב ביום אשר האביונה תפר עצמה, היינו שתתבקע בעבור זקנתה, והכל משל.

וישאלת על דבר הסדר הראוי בספר אשר אתה עוסק בו, אם על פי הירשאים או על פי המלות, יש צדדים לכאן ולכאן, אבל לכל זמן, ואם יצליח ה' בידך להשלים החיבור או נתוכח יהר על ענין זה, וישלום.

אוהבך ישרה.

נריציאה ב' לח' טבת ט' התקפ"ה.

1, 6, 1820.

לאוהבי הנחמד שד"ל שלום! (2)

צפתוך ירדתי כצ"ח כסף ומצאתי את לבבך נאמן לפני, כי אני לא הישתדך ימים כבירים ואתה לא עובתני, אך באמת לא שכחתך, כי נבוא לירי ספר נחמד על יסודות הלשון הישתי לשהר פנד בו, ועתה אשמה על אשר דברי רש"ל עליו לרצון לפניך, כי אני ידעתי את האיש ואת שיהו ומן האיגרות אשר כתב אלי פעמים ישלש הכתרי עוצם ידיעתי בלח"ק ובקיאותו בלשונות העמים, ואם אמונתו הולכת בשוה עם הכמתו הנה הוא בלי ספק אחד משרידי סגולה בדור הזה.

הטעם שהבאת על הישתנות שמות המספר משאר השמות בהתחבר אליהם הא' לזכר ובהפקד מהם לנקבה, הוא דבר שאפשר להאמר ולהתקבל אל הדעת, אך לפי סברתך היינו צריכים לומר שכמקרה שאר הלשונות קרה ללשון עבר ואין בה סגולה פריטית להתפאר עליה בקדושתה, כי לולי כן אף כי אודה לך שבני אדם התחילו לסמן פריט המספר באצבעות הידים, הנה בהיות לשה"ק קודמת לבריאת האדם או לפחות שוה אליו בזמן, אין ספק שקדמה אל מנהג הספירה באצבעות יא"ב הדרא קישתך לדוכתין (3).

capperi (1)

(2) עיין אגרות שד"ל חלק א' XXI.

(3) הקרישה באה ללשון העברי ממה שבו דבר אלהים בקדשו על הר סיני והוריע לבני ישראל טשטשים קדושים וישרים כל ימוטו לעולם, ואשר המה עתה ויוסיפו להיות עד עולם אצל כל העמים המנומסים מוסדי החברה האנושית ומקור כל טובת האדם בעה"ז ואשרו בעה"ב, אך מצד עצמו אין ללשון זה שום סגולה על יתר הלשונות ומקרה אחר יקרה את כלם כי כלם מעשה אדם המה, ואיש לא יאמין עתה כי האדם הראשון תקף אחר בריאתו התחיל לדבר בשפה ברורה ואף לא בלשון עברי שאינו היותר קרמון (עיין שד"ל בהקדמתו לרקדוקו, וגם חז"ל אברו ארה"ר בלשון ארמי ספר).

בענין ההבדל אשר ישמת בין סקל לרגם, הנה מצאנו עוד מעט וסקלונזי (שמות י"ז), וסקלזה אנשי עיריה (דברי כ"ב), ויסקלו אותם באבנים (יהושע ז'), כי אמרו העם לסקלו (יש"א ל') העומדים מנגד אל הכלל שהנחת. וזולת זה כל עוד שאין הפרש בעצם הפעולה רק מצד מספר העוסקים בה יהיה זה להניח עליה שני שרשים שרם בענין, כי אם שניהם הונחו על זריקת אבנים על האדם להמיתו מה לי אם הוריק אחד או אם הוריקים רבים? ולכאורה אין די שניו מספר הפועלים פעולה אחת להמציא בעבורם שרשים מתחלפים, כי אם הדבר כן היינו צריכים לשני שרשים לכל פעולה ופעולה, האי כשהפועל אחד והבו/ כשהפועלים רבים, וזה מבוואר הביטול, אשר על כן הפשתי למצוא הבדל אחד ביניהם, ועלה על דעתי כי אולי הונה שורש סקל רק על זריקת האבנים גירוא מבלי הבהגת התולדה היוצאת מן הפעולה הזאת, ופעמים לא תמשך המיתה מן הוריקה הזוא, ולכן כתוב ויסקל באבנים את דוד (יש"ב י"ז), המלך לא מת. וכשצותה התורה להמית ע"י הסקילה הוסיפה על הרוב פועל המיתה וסקלתו באבנים ומת (דברי י"ז), וכן ויסקלוהו באבנים וימות (מלכים כ"א), וכשהשמיט פועל המיתה הנה הוא מובן מענינו, אך כלא זה לא יזכר כמנו שימות, ובהיות פועל סקל נופל רק על הוריקה כמו שאמרתי, לכן השתמשו בו הכתובים גם להורות על הסרת האבנים, כמו סקלו מאבן (ישעיה ס"ב), כי סוף סוף עיקר הנחת הפועל הזה על זריקת האבנים ממקום למקום, אמנם שורש רגם יורה אל התכלית הנמשכת מזריקת האבנים שהיא המיתה ע"י הפצעים וההכאה בה, ולכן אין צורך להזכיר אצלו פועל המיתה (ואם תמצאנו רק בשני פסוקים אולי הוא לתוספת ביאור) דוק ותשכח, ובהיות עיקר הנחת שורש רגם על הפציעה והתולדה הנמשכת מן הוריקה, לכן יבא הפועל גם ביחס ישבו, רגם ירגמו בו (ויקרא כ"ד), וירגמו כל ישראל בו (מ"א י"ב) כי האבנים עושים בו פציעות, מה שלא יתכן בפועל סקל, כי מעולם לא תאמר ויסקלו בו, והבן בכתוב בענין כי שם אמר וירגמו אותו כל ישראל אבן וישרפו אותם באש, כלו המיתוהו באבנים ואחיז שרפו גם אותו גם כל אשר לו, אחיז הוסיף ויסקלו אותם באבנים וזה בודאי לא ידבר על המיתה רק פירושו שלתכלית הבוון ורקן ג"כ אבנים על פניו ועל אפרו אחרי המיתה והשרפה, ואפשר לי עוד לומר כי בבחינת הפציעה ושכירת הנוף הבאה מכה הרגימה ידמה שורש רגם לשורש גרם בהיפוך האותיות, כי גם הוא יורה על שכירת העצמות כמו ועצמותיהם ירגם (במדבר כ"ד), ואת הרשיה תגרמי (יהוקאל כ"ג) ¹.

זאת הישבתי כמסביר טעם אל שני השרשים האלה לא כאומר קבלו דעתו ותודות לך כי עזרתני להתבונן בה, כן תרבה להבדיל בין השאר וכן תפריץ בתורה ובחכמה בתשוקה

אודהך הנאמן
יש"ר.

גוריצאה בשלישי בתשעה עשר לחדש שי' התק"ף.

¹ ל"ד אין ספק כי זה הוא מקור פועל רגם, ובכל ספרי תנ"ך הוא נקשר תמיד עם אבן, חוץ כשתי פעמים בפרשת המקלל, אם כן הוראתו שכירת העצמות ע"י אבנים ואין צורך לומר שהסורגים ימות, וגם פעל גרם הוראתו כריתה. ולולי מצאנו פעמים (שמואל י"ז פסוק ו' י"ג) ויסקל בבנין הכבד להוראת סקילה הייתי אומר כי בבנין זה הוראת הפועל היא הסרת אבנים כמו י"ג ואחרים.

ב.

שני מכתבים מאת הרב ר' אברהם יענער ז"ל.

בעוה"ו יום א' ס' נח בה' תשרי תרל"ג מה קראקא *.)

שלח"ט לכבוד ידידי י"ג הרב המופלג בתורה ובהכמה וביראה הרון ושגן שלשלת
היוחסין הנביר מ"ה חיים זלמן נ"י האלברשטאם.

יקורי, הנה לא נכחד מכל, כי טבע בני אדם להתחקות על ירשי מחצבתם
ראשי תולדותם לדעת מכל מוצאותם אשר קראום בעודם בחיים, ואם מבתי אבות
מצוינים הנמו, והם לא הודיעו לבניהם מהמאורעות של אבותיהם מלפנים, הנה הוא
בקרב אנשים כאלה להתחקות ולהקור תמיד על עטרת תפארת אבותם, ע"כ אף כי
קטן אנכי בשבטי ישראל עכ"ז אבותי נשמתם ערן ספרו לנו כי הרבה גדולים וטובים
מראשי אבותם הציבו להם ציונים בעולם התלמודי, כאשר הבאתים בהקדמה לספרי
צלותא דאברהם, ואחד מהם ה"י מצד אמי המנוחה, אשר אבי אביה ה"י מגדולי הדור
ונקרא בשמו הרב ר' יוחנן מפניטשוב ונפי אשר הגידו לי אבותי ה"י ראש ישיבה
בפראנקפורט דמיין והוא היה חבר ורע של הנאון מאור הגולה ר' יהונתן אייבשיטין
זצ"ל. אכן אחרי אשר נתגלע הריב הוכרה לעזוב את מקומו ושב לפולין, אבל ידידי
שמועה זו עמומה היא לפני, אחרי כי נעזבתי מאבותי בעודי רק בשנים מאד וגם
גדלתי בעיר מעער אשר אנשיה לא ידעו לשים לבם להקור ספרי תולדותם וכל
ספורים מאבותיהם אשר ספו תמו, נחשבו בעיניהם למילי דבד, ע"כ איני יוזכר על
בוריו כמעט את הדברים אשר ספרו לי וזלת מעטי הדברים שהצנתי בהקדמת מהברתי
הדלה צלותא דאברהם. והנה עתה קראתי במקרה, ספר התולדה (נעשיכטע) של הרב
דאקטאר נרעטין בחלק עשירי בדף 403, וראיתי שמוכר את שם אבי זקני הרב מ"י
יוחנן מפניטשוב בדברים מעטים בזה הלשון: „פאן איינעם שלייען פארטיינענער
אייבשיטצם אין פראנקפורט יוחנן פינטשוק נעשמיבעל"ט. והנה מה שהידי נרעטין
הביאו לנאי על זה לא יפול לבי, רק מחמת שלבי אומר לי שכלי ספק ראה
הדאקטאר נרעטין ספור זה באיזה ספר או באיזה כתב יד, ע"כ הצתה נפשי לדעת
את כל האמור שם באריכות. ואחרי שידעתי כי אתה יקורי תוכל להתחקות על דבר
זה אם מהספרים אשר תחת ידך או כי תשאל את הדאקטאר נרעטין ע"ז ויגיד לך
הכל על נכון, לזאת אבקשך מאד מאד כי תטיב ברצונך למלאות בקשתי בדבר זה,
ותמהול א"פ לבא אל המחקר למען תוכל להודיעני הכל ברור באריכות את אשר
אירע לאבי זקני הנאון מ"ה יוחנן זצ"ל בדבר הרב אשר פרוץ בעת ההיא, ואולי
אמצא עוד איזו ידיעות חדשות מה"י הרב ר' יוחנן וינעם לי לקרוא את כל
הרישום מזה בספר. וזלת זה אין אתי דבר, רק החיים הישולם ממני מוקירך בנפש
ורוח דו"ש באהבה רבה.

(* הא לכם בזה שני מכתבים אשר ערך אלי מורי הג"מ אברהם ג"ה יענר ז"ל, וכאשר
השגתי את מכתבו הראשון שלחתי אליו את ס' ערות ביעקב להרב יעב"ק, כי משם לקוחים דברי
החכם גרעץ ע"ר ר' יוחנן מפניטשוב ובוה וכן מ"ש במכתבו השני הבא אחרי הראשון. והנה
במכתבו האחרון נשמע איזה דברים ע"ד ר' יוחנן הג"ל מה שלא נודעו עד הנה וכלבר זה
נראה מתוך הסכת הג"ל את טוהר מדותיו ותום דרכו גם דרכי מחשבותיו: הלך, רוחו של מורי
הרב ז"ל, כי כלבר אשר לא התקפה על הרב יעב"ק, עוד דן אותו לכף זכות — רק שחק על כי
האמין בכשף ובנגלול — ויהלל אותו כפי ערכו ונתן צדק לפעלו. ש"י ה' ה'.

שלהם לכבוד דיד נפשי הרב החריף ובק, חכם ושלם, הגביר שלשלת היוחסין
כ"ש מ"ה ח"ס זלמן נ"י האלברשטאם.

הגני שולח לך היום בחזרה הסי' עדות ביעקב, ובחפוי להשיבו ולשלחו מעל
פני לא אמרתי אליו בזה, ברח לך אל מקומך כי אכבד לא אכבדך יען כי השלכת
שקצצים על כבוד מר אבי זקני הרב המנוח מ"ה יוחנן מפינטשוב זצ"ל. יקירי, אל
תדמה כזאת, במחשבתך, ונהפוך הוא, הספר זה יקר בעיני ואכבד דבריו מאד, כי
ידעתי ממי יצאו, מאיש רם אהב אמת לפי תומנו, ועם כל זה דבריו נאצות אשר
דבר על כבוד מר אבי זקני הגאון המנוח ז"ל לא יפילו אור סני, ואור פני כל
הנעלבים ממנו, אחרי שנודע לכל טבעו של קנאי הזה אשר במדת השלום לא נשתלם
ומה גם כי החריף ונדרוף אשר שפך על מר אבי זקני מעט מזער הוא לעומת החרופים
וגדופים ובח וקלון אשר שפך על שאר גאוני, ביהוד על ראש מאור הגולה מ"ה
יהונתן אייבשיץ זצ"ל שכתב עליו בעו"ה: כומר ראש הצבועים עובד אלילים, צורר
היהודים בית און מין יונתן הנצרי, בך כ"ד וברך ל"ג ל"ה, ועל הגאון אב"ד מלובלין
עליו הכותב אומר: כומר מין, חיים לובלין יעו"י בסי' עדות ביעקב הג"ל, ועל כבוד
אבי זקני נ"ע מה הוא אומר בך י"א? הנה דבריו שם רק בוי"ל: "כתב טופס האגרת
הוא ר' יוחנן מפינטשוב זה הפושע נגב גם לב הנרי"י ז"ל לחשוף סודו". בקראי זאת
קראתי: האח חמתי וראיתי אור, בהוכחי לדעת, כי הי' לי אב זקן אשר חכמתו
עמדה לו לחשוף סודו של איש רם ורחב לב מפורסם בעולם. ומה שכתב הרב
מהר"י עמרין בספרו הג"ל "שאבי זקני נשתגע הובא לבית החפשיית והי' שם ימים
רבים לאות ולמופת עד שהלך לדראון ולא נודע ממנו דבר", הדברים האלה הבאוני
לידי ניחוק, אם הוא לא ידע מאומה ממקרי חייו האחרונים הלא אנהנו צאצאיו
יודעים אותם היטב. אנהנו בני זרעו נחצבנו ממנו אחרי עזבו את ארץ אשכנז מפני
המחלוקות ואחרי שובו אל ארץ מולדתו נטע כרם עם נטעי נאמנים וישנשנו ביפעתם
והיו למאורות ולכמה מורי הוראות במדינת פולין. וזקני ק"ק פינטשוב וזכרים עוד מה
ששמעו מאבותיהם כי הי' בקהלתם איש רם ונשא נקרא בפי כל הרב ר' יוחנן חריף
נ"ע זה שמו וזה זכרו לדור דור. גם זאת ראו עיני מה שהרב הגאון מהר"י עמרין
כתב עליו בך ס"ה והוסיף לו כנויים בוים כמו "ציד רמאי רשע יוחנן מפינטשוב
אשר נגב לבב מהר"י הוא תלמידו של הארור אשר פתה אותו למנעו ממצה בשעתו
חושב רעה על אדונו היושב לבטח אתו ונילה אליו סודו כאיש עצתי" ונוכחתי מזה
לדעת כי אבי זקני עמל ויגע הרבה להקים לדממה נלי הריב של הגאון מהר"י ז"ל
מפ"ם ר"מ שלא ישפכו בשעתן לכל הפחות. ואודיעך יקירי כי מדף ס"ה והלאה
לא קראתי בספר הג"ל כי אין הזמן עמדי, אף כי מאד רצתה נפשי לקרות בספר הזה
מהחל ועד כלה לפעמים לשעשועים ולשחוק מעט על מריצות דבריו כאשר גם שחקתי
על דבריו שכתב בך ט' ע"ב ז"ל: "זימלה הונד" ועל ראיותיו שהביא שם שהי'
שונא רבנות בזה"ל: "איך יש לחשוב אותי בקנאת הרבנות סהדי במרומים כי גם בהיות
האב"ד הקודם מושל על ערש דוי בחלוי אשר מת בו, התחננתי אל ר' בדמעות
"שליש להאריך ימיו, ותפלתי אל היקן תשיב לבקש בעדו רחמים אעפ"י שלא הי'
לי סיבה מאתו לאהבה כי יראתי דילמא מיית ונפלו עלי מילי דצבורא", מי לא
ישחק על דברתו צדק שלולי יראתי דילמא מיית ויוטל עליו מילי דצבורא או לא

הי' מתפלל על חיי הרב אביד זצ"ל. גם מי לא יתענג בהוכיחו ע"ד מציאת כישוף ומציאת שדים גם בזמנו, שהביא הרב מהעמדה ז"ל בספרו דף ג' ז"ל: „ליבלי פרוסטיץ נתברר עליו שהי' מכשף גמור מזבח ומקטיר לשד" עכ"ל והוא היפך מדעת מתננדו הרב מוהר"י אייבשיץ ז"ל שכותב בספרו יערות דבש ח"ר דף למ"ד ע"א ז"ל: „זהו ענין כשופס אצלם ולכן ברור הזה תהלה לאל ואין אתם יודע עד מה וכו' רבים מחכמי אומות בזמנינו חושבים וכו' והם יודעים שהכל הי' בכישוף וברוך הוא שהופר עצת בדים וביעור מן העולם" עכ"ל. הנה הרב ר' יהונתן ביעור מן העולם, והרב מעמדן ממציאם בזמנו מחדש. גם מי לא ישחק וישמח על אישורו וקיומו אמונת הגנולים ברך ק"ה זה לשונו: „איך יש לתמוה על פקחי נוצרים שלא ירעישו לשרוף ספר מינות הידוע המחדש ובודה שמות שאסור להעלות על שפת לשון הגוים ואף כי אצלינו המוסרים נפשותינו על תורת אמת חלילה לנו להניח דברים כאלה והבודה שמות משפטו חרוץ עפ"י האר"י להתגלגל בחתולי, דבריו הקדושים מלכד שמשמחים את הלב לפעמים עוד מורים לצדקה גודל אמיתתו של הרב הגאון הצדיק מוהר"י עמדן זצ"ל, מפאת אשר אש דת וקנאת ד' שהי' תוקד בלכבו נתן בקולו קול עת, קול חוצב להבות אש, גם ממעל לנבול על כל אנשים אנשי שם אשר לפי דעתו חלפו חק, ולא חס על ממנו וכבודו וכמעט הפקיר את עצמו לכבוד ד' ותורתו ע"כ מאד רצתה נפשי לעבב אצלי עוד הס' הג"ל, רק משני טעמים שלחתיהו בחורה: א' מפאת שאין הזמן עמדי, גם זאת תמנעני מעט מלעכבו לפי אשר שמעתי מפי הרבה אומרים שרבני פולניא וקניה וחכמיה הטילו הרם לקרות בספרי הרב עמדן ע"כ שלחתי לך יקירי הס' הג"ל וכן חן לך אשר כבדתי בו. אלה דברי מוקיך ומכבדך דו"ש באהבה רבה.

הק' אברהם נ"ה יענה.

ג.

שני מכתבים מאת הרב ר' יצחק מיוס ז"ל *

כ"ה טהארן ד' תשרי תרל"א.

ידיד יקר אף נכבד שלום ושנה מבורכת לכבודך ולעורך!

אלף תודות לך יקירי כי העליתני על זכרוך ושמחת אותי ביום שני של ר"ה במכתבך הנחמד, והרהבתי בדבריך היקרים אשר פנימי וחיצון שניהם שוה לטובה, מליצה צחה עם ענין נשגב ואמיתי ומתוכם תצהיר לב טוב ותגל אהבתך אלי אשר לא ככתה באורך הזמן ואשר יקר בזמננו זה, ובדוריו דור דעה אשר ידע רק עצמו — שמחתי בראותי כי הדות לאל כרוך או בן גם עתה רוך לקרות, לחשוב, ולדבר בשער על דברים העומדים ברומם של עולם. אם מאת ד' היתה זאת כי נשלחתי מן ערך החכמה כאבינו הראשון, וכמוהו בעצבון ודאנה בכל פנות שאני פונה, אוכל לחמי ותושיה רחקה ממני, תהי זאת נחמתי כי אראה בימי שיבתי בין מאהבי מאו בני עליה, — אם גם מעטים המה — אשר עוד יעבדון בכרם ד' צבאות, כן ירבו

(* את שני המכתבים האלה ערך הח' ר"י מ' יוס לירידו החכם ר' אברהם יעקב ווייצענפלד והמה נשלחו לירגו מאת הרה"ח שוח"ה נ"י בתוך יתר מכתבים שונים, אשר גויצא לאור בכרכים הבאים. המ"ל.

זכן יוסיפו. — והנה על דבריך היקרים של קורת הזמן לא אענה כעת דבר, כי ברית שמתי לפי ולעפי לבלי דבר כל מאומה מהנוגע למדיניות וגם להרבנים והדרשנים אשר כבדוני לשלוח לי דרשות לא כתבתי דבר עד אשר יתן ד' שלום בארץ. — בלב ונפש חפצה אשלח לך בקרייצבאנד מחברתי על המבוכות, כי לקחתי לי בקיץ זה בהיותי בלויפציג איזה עקסעמפלארען לחלקם ביעקב, אך הודיעני נא בטובך אם מותר הדבר בחוק הממשלה שמה, ואם לא ילקח על הסדר למען תהי' בקורת עליו. — לא בן מאמרי על השפינאציסמוס אשר אין ת"י כ"א עקסעמפלאר אחר, וגם הגער אין עוד אצלי להעתיקו, ועלי קשה הדבר מאוד כאשר תבין ועיניך לטובה יבישו גם במכתבי זה. — והנה אבקשך ידידי כי תהי' בטובך להודיעני באיזה ספר או מכתב עת קראת הבקורת או הפערקעצערונג של מחברתי, ומאוד תשמחני אם תשלח לי גם הערותיך. —

ועתה חי' בטוב אתה וביתך ותנמר חתימתך לטוב כנפשך החשובה ונפש מוקיך ואהבך מאז המצפה לתשובתך יצחק מיזם.
תאבה בטובך להודיעני אנה קראת כי הרב ראספארט זצ"ל החליט כי ספר המניד מזויף (*), אשר כן אחשוב גם אני תמיד נגד ד"ר גראַטין — דהיינו ברנש פנימי, לא בהבאת ראיות, כי אינני כאשר ידעת בעל מלאכה זו.

ב"ה סהארן דען 20 מען יוני תרל"ב.

האח יקיר לי שלום לך ושלום לעורכיך!

ידעתי ידידי כי כבר מלאו כסלך עלי כעס והימה על אשר בוששו אמרותי לבוא, ועל אשר לא אמלא רצונך לערוך אליך מכתבים רבי הכמות והאיכות, כאשר יאות באמת לאיש כמורך, ועל דברתך ביקרתך מן ב' יומי הנבלה החשוב כי בנדתי בך הזכרונך מש מקרב לבני — היה לא תהיה. אפס ידעתי נאמנה כי לו ידעת מוצאי ומבואי, חלשת גופי ועורקי, פזור נפשי ועבודתי הקשה מאין הפנות בנו ורוח, כי עתה תחת חימה נמלאת המלה ותחת רוגז רחמים, ובוותר כי גם ממך נסבה את אשר לא השבתי לך מפני הכבוד, יען וביען אמרת עם הספר כי לא באיזה דלתות המודיעים מהיותי ומידידותי אליך אשר לא תמוש באמת כל ימי היותי — תשקוט רוחך, רק תבקש ממני גדולות ואני כעת עיץ יבש אשר פרי לא יתן ומה מני יהלוך? אמרתי, אחפש באמתחתי והראשונות אשמיעך, את אשר הגדתי בקהל הנהנים מיגיעי כפס Handwerker-Verein עוד בשנת ל"א, אולי יהי' לך לרצון ויכופר עוני, אך כתב ידי אין מי אשר יוכל לקרות, ובקשתי מאחד החתכים אשר בבית עסקי כי יעתיק הדברים ממנו במתינות רבה וכבר החל המלאכה, אך נרפה הוא נרפה, ומי יודע מתי יכלה, ולאשר כי אין עלי דברך, ולכל תאמר לדברי ולידידותי טאש, הרהבתי לבוא אליך בשורותי אלה הדלים והרוזים, עם ההבטחה לשכששאפנה מעט אי"ה ארחיב הדיבור, וגם אשלח לך ההעתק.

(* עי' מכתב הג"מ ש"י ז"ל בישרון ליודידי מהר"י קאבאק שנה ששית עמוד 90. שי' ד' ח' ה'.

נפלאים הדברים שהבאת בשם הרב הגאון מווילנא, ונכונים דברך כי מולא — אינסטינקט — הוי, באשר באמת נמצאו בספריו הערות ברוח חופש הנאותות למבקרים חדשים. גם ראיותך אשר הבאת לדעת ידידי המנוח רפ"מ ז"ל אחשוב לברורים ונכונים, אך לא לי המשפט בדברים כאלה, כאשר ידעת כי לא מבקר אנכי ומאתי יבצרו כל האמצעים הנצרכים לזה, וידיעתי בכתבי הקודש היא על הרוב ממה שבאו הדברים בתלמוד וספרים מאוחרים כנהוג אצל לומדי תורה. — עבור העתקת העילוי ללשון רוסיא לא השנתי אף פרוטה אחת, כי הרעדאקטער יצא בעונותי נקי מנכסיו ויעזוב העיר פעטערסבורג והוא נודד בארץ. ויתרה עשה כי קרא ישימי עלי' נגד רצוני, אף כי האמת אניד אשר אשמח בו יותר מכל אשר פלטה קולמסי, יען, כאשר ידעתי נאמנה, בני ארץ אשכנז הכירו על ידו תכונת ורוח אנשי גאליציען, כמו שהוא באמת, בשמש וצל, לא כאשר חשבו עד עתה כי לא עם בינות הוא למסגנם ועד גדולים, הכירו ובעל כרחם יענו אמן, כי בעניני המוסר והצניעות יתרון גם לאלה הבלתי נאורים על רבת עם בערי הצוויליאציאן, וכי לא הכסף יענה אצלם הכל כאשר דמו עד הנה ותהי להפך כי יקר בעיניהם כבוד מכל הון. —

סלח נא ידידי, אם הרעותי לך עתה במכתבי זה עוד רב יותר מאשר עד עתה, כי אז כתבתי לך דלתות מועטים ולא שללתי זמנך היקר בדברים של מה בכך, לא כן עתה העתרתי עליך דברים אין הפיץ במו. העבודה! כי לא בודון אעשה כאלה וגם נפשי ירעה לי כי לא אוכל להתעלם עם כבודך כאשר אותה נפשי וכאשר הסכנתה, אך תאמין לי כי גם מדי כתבי המכתב הלזה הפריעו אותי פעמים רבות עסקים שונים אשר הנפש מהם לא תמלא רק תעצב או תרנו, והי' אם רק אניח מעט או אז יהי בכורי פרי עמי אליך באריכות למלאות רצונך וגם רצון אוהבך ומוקירך מאז וכל הימים

ד.
חליפת מכתבים בין החכם ר' אברהם יעקב ווייצענפעלד ובין ידידיו (*).

פה קראקא יום ב' ה' אדר תרי"ג.

שפעת חיים וברכה אל כבוד ידידי החרוץ והשנון המשכיל המפואר ש. ה. שר. ארכו הימים ולא כתבתי לך, אך לא אשמתי היא, כי עול כבוד המוטל עלי וילדי העת הרעים הם אשר נחרו בי ויעצרוני מכוא בספר כחפצי לאיש חפצי בו ועתה כי מצאתי נפש מעט היו דברי ראשון להיות הראשון במרוצת אנרתינו. עתה דבר לי אליך ידידי ואשפך שיחי לפיך כמשפט בין האוהבים! דע ידידי כי כאשר גדל ששוני לראות הנלות לאור ספרים יקרי הערך במחנה העברים כהספרים „אמונה צרופה“ ו„ערך מלים“ אשר יועילו לא מעט להפיץ אור האמונה הטהורה ורוח הדרישה והבקורת בקורות האומה וקדמוניותה, כן גדל יוניני להאות כי החל רוח בלתי טהור לפעם בלב איזה משכילי ארצותינו, רוח ההריסה וההתפרצות, נגד

(* קובץ המכתבים האלה נמסר לנו מאת ידידנו הח' פ. ה. וועטשטיין מפה ואנחנו נדפוס בזה רק ארבעה מכתבים הראשונים והשאר יבוא ככרכים הבאים. המו"ל.

גדולי קדמונינו והשור המזיק לא שם מעצור לרוחו, רוח העוזת, דובר דברים אשר לא כן על רבותינו מנחילי התורה שבעל פה וקורא אני עליו הכתוב כי ישרים דרכי ד' וכו' כי אם גם נענו בענינים כאלה החכמים בספריהם היקרים הנ"ל, בכל זאת הם גלו טפח וכסו טפחיים לנכון ומבין מדעתו וכל דבריהם בענה יתירה דרך השערה, לא בהחלט, כדרך תלמידי אברהם אינו ע"ה, אבל הלץ היהיר הזה שולח דסן הצניעות מעל פניו דובר בלי מורא וענה על דברים יקרי הערך כאלה, כאלו היו דברים של מה בכך להעציב רוח התמימים המאמינים בתורה המסורה, ולא עליו תלונתי כי מי יודע אם אינו נודע ל שור ננה מתמול שלשום מכת החכמים פורקי עול אשר שמו להם שכלם לאלקי לא אמן, אבל על שלישי תלונתי, הנודע לאחד משלומי אמוני ישראל, לאיש אהוב שכל ושומר תורה, על אשר לא נהג מנהג הכהנים והכמתם לדבר על עניני אנדות של דופי ברמו ומבין מדעתו לא בפומבי אל ההמוך כאלו כל הרצה ליטול את השם יבוא ויטול, כי רב הקלקול אשר יוכל להסתעף מזה אל ההמוך אשר אין להם מאזני שכל, להציב גבולים בין אנדות של דופי ושאר האנדות אשר בהררי האמונה מחצבתן וממקום קדוש יילכו, ותחת כוננתי הרצויה להועיל יזק בפרסמו דברים כאלה ואין זה מעשה חכם היוודע להעריך דבריו אשר ישינו התועלת הנרצה. ודע כי הספר „בחינת הקבלה“ העציב מאוד את רוח קדשו של הנאץ מפראג, כי יש כאן מכתב ממנו אשר בו צועק הוא מרה על תהפוכות המשכילים וביחוד על החכם ישר, וכה דבריו: „מקרב הוציא לאור (א להושך) איש אחד חכם בעיניו, הוא הנודע בשמו ישר (בלשון סני נהור) ספר אשר קרא בשם „בחינת הקבלה“ ובו דברים מרים נגד אמונת תורה שבעל פה, תסמר שערות בשרו של כל קורא תמים באמת“. עד עתה הונעתוך במילים בידעי כי גם אתה נתעצבת מאת המראות הנראות האלה. ונא להודיעני דעתך וחריצות משפטך על ספר החלוצין כי לא אפונה אשר קראת בו במתינות, ויושר שכלך הוא לאבן בוחן בענינים כאלה. ח"י בגעומות ובטובה כחפץ אהבך ומקורך

אברהם יעקב ווייצנפעלד.

בעזה"י יום ד' ה' ניסן, „אוי לי מקולמוסיהם (פסחי' ד' נ"ז)“ לפ"ק (תרי"ג) פה לכוז.
לידיד נפשי ולבי, וך הרעיון דדובר מישרים ר' אברהם יעקב ור"פ נ"י שלום
עד העולם!

שני מכתבך היקרים אשר הניעוני לנכון ע"י ידידנו המופלא מריה מאיר דינהאלד נ"י, היו לי לששון ולשמחה. נמלאתי עונג וניל בראותי, כי עורך מחזיק בתומת אהבתך לי כבירחי קדם, וכאז כן עתה יקרתי בעיניך נכבדתי לשפוך שיחך בהיקי, ולגלות את אזני, מאשר הומה לך לכוך. הודעתני דעתך על ס' החלוצין במכתבך הראשון וצעקת בו מרה על תהפוכות משכילי דורנו בכלל והראית לי הברל מה בין ספרי ערך מילין ואמונה צרופה לספרי שני אלה המהרסים, וענותך תרכני לשאול ממני הסכמתי לדברייך. לא ידעתי אם קראת בעצמך ס' החלוצין או אם הרצת משפטך עליו לאשר שמעת אודותיו, אכן מאשר באת אלי ובקשת ממני לחוות לך את דעתי נתברר לי כי לא קראת את הס' הנ"ל, כי מבלעדי זה אם יצא מלפני כם משפטך הייב, מי יבוא אחרך, ואחרי דברך מי ישנה! אין זאת כי לא ראיתו

עד הנה ולכן נמרתי בלבי להציע לפניך כל עניני הספר, למען תדע ובחנת דרכי, ואז תראה — והדברים יעידו על עצמם — כי כנים כל דבריך. הנה רוב עניני זה הספר הם מה שורר המזיק, כאשר ידעת. אך בתחלה יתראה לעינינו יצחק ערשער החולם, ויספר לנו כדרכו מאז את חלומותיו ואת דבריו, רק בהבדל זה, כי תמיד הוא בעצמו החולם והוא המספר והוא הכותב, ובפעם הזאת לא הקיץ עוד משנתו, ועוד לא הגיע להציג חלומי והנה — נדרם וימת, ויישן רעו, מחבר זה הספר, ויחלום החצי השני מחלום רעו הראשון הישן עתה שנת עולם, ואם כי השנות החלום בפי שניהם, עם כל זה הלום אחד הוא, הלום חיוון לבם, חוון שקר ותרמית קסם ואליל! — אחיז יבוא לפנינו מאמר השתוות בין כומרים ורבנים, אך בתוך המאמר, כאשר העמיק הכותב את עצמו בחקירותיו הנשגבים, והנה — תקפה עליו שנתו וירדם ויחלום שנית, אך מהרה הקיץ משנתו, ויהי כאשר ראה כי בחלום ידובר בו, והה פעמים נראה אליו בעל החלום, או אמר בלבו רואה אנכי כי לגדולות נוצרתי, לכן לא אסגור את מחשבותי בקרבי, רק אדבר מעתה בפומבי, במראה ולא בחידות, גלוי לכל היהודים, להיות עתידים ליום הזה, להגקם, מקהל המאמינים, האוחזים מעשה אבותיהם בידיהם". וזכה החל להשמיע אותנו את קולו וידבר אלינו, "דבר בעתו", בו יתרעם ויחלונן על רבני זמנינו כי "ישו שכמם לסבול כל החומרות והתקנות שהחמירו והתקינו מימות אנשי כנה"ג עד בעל חיי אדם", עוד שם, "רק אוילים היבלו לאמר שהוק אחד לכל הארצות והומנים, בהשתגות העתים ישתנו גם הדעות, דור הולך ודור בא ועמהם גם המשפטים התקנות והנימוסים". אחיז יפן אל "מצדיקי הרבים" דברתו: "כל עוד אשר לא תחרצו משפסכם על המאמר המתפשט, כי מיסדי התלמוד רוח השם דבר במ, ותאמרו בפה מלא כי היו אנשים כערכינו אלופינו ומידעינו (מאן הצוק כהאי נברא!) וכשם שהיתה הרשות בידם לשנות ולבטל ולתקן תקנות, כך הרשות נתונה לכל חכמי דור ודור, וכל עוד אשר לא תשו מן הדרך שדרנו בו עד היום הבאים לשנות או לבטל איזה דבר לבקש בחורין ובסדקין עור וסעד במאמר אחד מן התלמוד, נכול תבולו גם אתם ולא תוכלו לעמוד בקום עליכם המון הרבנים הדבקים בנושן". אחיז יבוא נגד פנינו פירושו על המאמר דברים שכע"פ וכי פירושו לא שערו אבותינו, אשר בו לא יבוש להחליט, כי "דברים שכע"פ הנפלים תחת שיני הזמן והמקום, אי אתה רשאי לאמרו בכתב, פן יקדשו בעיני הבאים אחריהם קדושה עולמית", זה המשפט, אשר שם לו הכותב הזה לקן, שמרו לפי דעתו "חכמי המשנה כי הם לא שמו בסדר רגלם ויבטלו כפי צורך עת ועת, ומשנת "אין ביד יכול לבטל וכי" בימי רבי נשנית מהפצו לנהוג שררה וכבר ידועה תמונת רוחו, ומדי דברו בריבי יביא אותו ענין מאמרו אל ר' יוחנן תלמיד רבי, ולא יכול התאפק לבלתי השמיענו סנסן אחד מהידושו הנחמדים והוא "כי ע"כ אמר רבי יוחנן מבלאנא מנא לבי מסותא, יען הי' המרחץ חביב עליו ביותר להיותו בעל בשר" (מתוק מדבש!) ואין תלונותיו על חכמי המשנה, אך על האמוראים הרה אפו כי הם "החטאו כוננת הראשונים והכבירו על העם משא כבד משא לעיפה" (!!). ואחר כל הדברים האלה יבוא מאמרו "שגנת תלמוד", בו יראה לנו איך "האמוראים לא הבינו המשנה, ולא ירדו לעומקה, וע"כ הוציאו משפט מעוקל" ויחוק את משפטו מתיקונים אשר הוא מתקן בהגמרא מתוך הספרי, ורק בעל ק"א ופנימ העיון (!!!)

לשבש הספרי מתוך הגמרא, ויקח עוד את מופתיו והוכחותיו מפירושים שונים אשר יפרש בהם את המשנה, לא כמו שפירשוהו בתלמוד. והנה לו גם היו פירושו נכונים לא הועיל לו זה מאומה למשפטו אשר שפט כי רשאים אנו לפרש המשנה באופן אחר מאשר פירשוהו בתלמוד, כאשר האריך בזה הרב ש"ר בהקדמת ספרו ערך מילין. וגם בזה תראה מה ישרו דברך בהבדל מה בין ספרו לבין ספרי המתחדשים. אכן תאמין לי, יקירי, כי כל דבריו הם הבל ורעות רוח, מאמרו עלה כלו קמשונים, השניאות, כמו פניו החולי הפעיות, ואין שורה אחת הפשית מהמון השננות אשר מלא בהן את ספרו מפה לפה. והמעט הטוב הנמצא בדבריו נגוב הוא אתו, לדוגמא הגהותיו על המבועה בב"ק נגב משד"ל, עיין משתדל, וכן פירושו על הגליונים (שבת קס"ז) אשר גם אותו נגב מאוצה"ש, ושם רנו ושחק באין נחת, "הגליונים בו ר"א קודר את האזכרות שבהן וכו' — בקלפים החלקים? לפי פירוש הגמרא, אולם שפיל שפיל לסיפ"י ותראה כי ר"י מוסב על ספרי הצדיקים הכתוב אחר הגליונים. אכן הוא העמיד מלת "וכו" במקום ספרי צדיקים, וחשב כי יוכל לנקר את עיני האנשים בפחותו ובשקריו אשר יביא לעינינו ובהזותו לנו משאות שוא ומדוחים! — וכמו כן פירושו על משנת שנים אוהזין נגב הוא אתו מר"ז יאלעם ניע (ולפניו כ"ב ה' מנשה מאיליא ז"ל) כאשר הגיד לי משמו, ימים רבים לפני נדפס זה הספר, דודי הרב הגאון נ"י. האמנם כי גם זה הפירוש — כאשר העירני דודי הרב הג"ל — אין לו יסוד, כי אין נובל להעמיד המשנה בדרך כלל ופרט, וזה אומר אני מצאתיו יהי' מוסב על ז"א כולה שלי ח"א חציה שלי? ואם שניהם אמרים בשוה שמצאום ביחד אין יבקש האחד כולה והשני רק החצי? אתמהה! — ועוד כאלה וכאלה שיבושים והבלים אחד הנה ואחד הנה מפורים על פני מכתבו, אך נלאיתי לקרוא אותו עד סופו, כי בחלה נפשי בו והשלכתיו מעל פני. — ופניתני אני לראות אהרי כי נסה קו תהו על הגמרא באמרו כי חכמו לא הבינו המשנה, נשמע מה בפיו על המשנה עצמה וכה דבריו: "יסוד משנת רבי ה' רעוע ומשנתו אין סדרים ובלבול אין בו דעת מתונה ומיושבת", ולהלן: "מגרעת נתנן בחיק השם כי רוחו מרחפת ע"פ חבור המשנה, ואם טוב עשו בעלי הגמרא לסמוך עליו ולהוציא ממנו דינים והלכות עפ"י כללים מנחים שקצתם אינם מתקבלים על שכל הישר יחקי ההגיון (כוף אונד לשמוע) הלא יתעורר בצדק הספק בקרבנו אם היתה המטרה שומה נגד פניהם להוציא הדין לאמתו ואם לא היה כל ישעם והפצם להטריד המחשבות מעיני העולם ההיצוני ולהציב ציונים רק לענינים תלמודיים שהם לדעתם (לדעתו לא נאמר) כבשונו של עולם הפנימי". ספק זה האחרון אשר הורה לכתב הזה שכלו הישר וחקיו חקי ההגיון, נתעורר עליו מכבר כמדומה לי ה' יש"ר (כ"ה ז' מכתב ה') אך אנכי לא קראתי המכתב הזה בכ"ה עד תומו כי קצתי בדבריו ומרוב שיחי וכעסי צא אמרתי לו, וכן מביא את המכתב הג"ל הכותב הזה בס' החלוין באמרו, "אין בחפצי להרחיב הדבור, כי כבר האריכו בו גדולים וטובים ממני, אחד ה' אברהם הוא ידידי וכו' ניגיר וגם ידידי יש"ר העמיק בזה, והעביר לפנינו איזה כתבים (כ"ה ז') המורים באצבע כי נטו בעלי התלמוד מפשט הברור כאור השמש, וזה מקרוב כדבני במכתב יקר והראה אין דברי המשנה סבבו ההרחקה מן הפשט הברור עד היום הזה", ודבריו אלה של יש"ר מתאימים ומסכימים עם דרכו בספרו החדש תכונת הקבלה, אשר יחס אותו

להר"א די מדינא. והנה אם גם כי אקה חלק ביוגד, יקירי, על כי נהפך האיש
ההוא לאויב לנו, בכל זאת גדלה שמחתי מצד אחר, כי נפלה המסוה מעל פניו
למען יראה כל העם בבשתו, ולא יצודד עוד נפשות נקיים להמית אשר לא תמותנה! —
נשוב אל ס' החלוץ. אחרי כי הרבה דברים ויבטא בשפתים יביא לנו התולדה
היוצאת מדבריו אשר הכביר מלין עד הנה איש השפתים ואמר: „ומצינו למדין שאין
לנשות אחרי התלמוד ולההויק בדבריו חזוק עולמי בפרט אנהנו דור זה הנתונים תחת
מלכות של חסד, אין אונס ואין נוניש, ובטל טעם בטל דברי. ואחרי כי התוה תו
ההשחתה על המשנה והתלמוד, ידעתי כי כמוד כמוני חחשוב אשר ישוב עתה למדרנת
הקראים, ולא יאמין רק בדברי התורה, וממנה לא יזוע, אכן לא כאשר שערנו בנפשנו
כן הוא, ועד מהרה תגלה לנו טעותנו, כי אמר „רק בעלי התלמוד דבקו במלות
הכתובות בתורה“, ולהלן: „גם בספר התורה עלו קמשונים שניאות ושבושים כמו
השינויים בין דברות הראשונות לאחרונות, ומי שיצלה למצוא תיקון יפה הרי זה
משוכח.“ — נחזור עתה בקצרה על כל החדשות אשר שמענו: בעלי הנמרא לא
הבינו המשנה, בעלי המשנה לא הבינו התורה, ובתורה עצמה עלו „קמשונים ושבושים“,
מה נשאר לנו איפוא מהתורה הכתובה והמסורה אשר שם משה לפנינו ע"פ השם?
אשאל אותך, כותב החלוץ, הודיעני — „אין כל מאומה, ישיב אמרו לי, הספרים
האלה לא יפתחו עוד וסגרו על מסנר ומרוב ימים בל יפקדו עוד.“ ומי ומי ספרי
הדת אשר יבואו תחתיהם, אשאל עוד הפעם — „ס' החלוץ העובר למלחמת הדת
והתושיה יענה על שאלתי. אל יחר בעיניך מחבר החלוץ, ואדרבה עוד הפעם, הנה
ס' התורה המשנה והנמרא הרחקת מעל גבולך, ומה זה איפוא „הדת והתושיה“ אשר
אמרת כי למלחמתם תעבור לפני בני ישראל? — על זה ישיב: „התורה אשר
נשים לפני בני ישראל תראה להם את דרך החיים אשר ילכו בו, חיי העונג, חיי
ההרות והחפשיות, ואין דבר ימנענו לעשות את אשר בשרירות לבנו, ואת אשר ייטב
לנו, ומלחמת הדת הזאת נלחם, נחוקי במסמרי שכלנו, כי האביזנה והתאווה ישרו
בעד השכל. והוא ילך אחריהם, ויוכיח ויתיר לנו כל תאות ומשאל נפשיני. כן האיש
המחבר ס' החלוץ, וכן הספר הזה לפני ידיו הויקה, ואקוה כי כן יהי גם בעיניך.
ואם עוד לפני בואו לעיניך, אך בשמעך ממנו, הפיה בקרבך כעם וחמה, אף כי
בשמעך כל הנאצות הגדולות האלה, אשר לא נשמעו עוד בלשונו הקדושה מיום
שידובר בה. וכזה אשים קנצי למלין, ואניח תשובת שאלתך אודות תכונת שור
המויק על פעם אחרת, כי ארכה לי המגלה יותר מדאי. ועם בקשתי לשלוח לי
העתק ממכתב הרב שיי"ר אודות ס' תכונת הקבלה וגם המכתבים אשר שפכת בהם
בו ולענ אתה וידיך על סמין, הנני יודיך ורעך כנפשך... . ש. . ה. .

פה קראקא בתוהב"ס תר"ד.

כבוד הרב הנאון המפורסם, החוקר המהולל, שמו הטוב נודע ביהודה ובישראל
מ"ה שלמה יהודה ליב הכהן רפאפורט ראש ואב"ד דק"ק פראג המפוראה,
יחיהו ד' ויקימהו עוד ימים רבים לתועלת חכמת ישרון ולשמחת החכמים והשלמים.
אם כי חלפו ועברו כשני ירחים מעת ערכתני מכתב לכבוד הר"ג לא חדלתי
מיחל לדבריו המאירים, ולבי אמר לי אעפ"י שיתמהמה חכה לו כי בא יבא לא

אחר יותר מדאי ולעת יהי' לו רנעי מנוחה ממרדותיו המקיפות אותו מכל צד ומשאד מונעים ודברים המעכבים את התשובה, גם לך יאצל איזה מהם ויוכך לסוב בין אודהי החכמה והתושי' במכתב מלא חן ואהבה כדרכו לעורר ולהזק כל צעיר לימים, אשר נפשו כוספת אל הלמודים, ומאד שמחתי כאשר הראה לי בנו החכם מכתב מאת הר"ג אשר בו ראיתי כי לא היה למראה עיני קדשו ס' מונה"מ והחלוץ אשר עליהם תסיבה צירי מכתבי הקודם, כי חשבתי למשפט אשר אם הר"ג יראה רק בהשקפה שטחיות תכלית ס' החלוץ, אשר עם "בחנית הקבלה" בדבור א' נאמר, יעשה שאלתי להשיב הכסילים ההם כאולתם, ודגל מחנה יהודה יצא בראש לוחמי מלחמת התורה והתעודה. אך נעצבתי מאד בראותי כי זה זמן אשר באו הספרים לידו ואין קול ואין קשב מאת הר"ג כי באמת רק אל שכר כזה יצפה כל איש צעיר לימים אודב הלמודים אשר יש לנו כמה מכסילים ולפעמים בזיון וקצף, אם בעיני איש מאנשי השם אשר זכרו לא יסוף מקרב עמיט ימצא כבוד ויקר ואשתמש בדכהיג אשר מחוץ יושיטו לו שרבים הזהב אם גם האורב יושב לו בחדר, ע"כ עתירתי לפני הר"ג, אם טרדותיו יעצרוהו להשיב הכסילים ההם כאולתם בעצמו, להודיעני עכ"פ אם ראוי להשיב, כי מצאתי אשר ישיר מסמא את העינים בספרו ולא עיין כלל במקור השמועות אשר מביא. לדוגמא בהערה צד רס"ד בדברו על נסוך המים הביא דברי הגמרא: נאמר בשני ונסכיהם כו' מכאן רמו לנסוך המים מה"ת, ודבר ידוע הוא שכל ענין הגלמד מכח רמו אינו הל"מ ולא ידע כי הוא קושיית הרמב"ן על הרמב"ם בס' המצות שרש ראשון, ולפי"ד נשמר מזה הרמב"ם בפירושו למשנה ס' פ"ב בסוכה אשר כי נסוך המים הוא הל"מ, ויש לזה רמזים נסתרים בתורה, כי כך הם דברי הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים: דבר שאין לו רמו במקרא ואין נקשר בו ואי אפשר להציאו בדרך מדרגי הסברא עליו לברו נאמר הל"מ ואל זה כיון הרמב"ם באמרו נסתרים שהוא דבר שאין נקשר בהכתוב כרמזים הרחוקים של לימוד נסוך המים, שנית כי ולא עוד אלא שאמרו מ"ק ג' ר"ג וכו"ד נמט אל ב' סרקים אלו ובטלום ומה שייך מגין על דבר שהוא הל"מ, ואיך אפשר לבטל אותו כו' ועל זה נאמר שפי' שפיל לסיפי' דקרא שהיא קושיית הגמרא במקומו. שלישית כי ולענין ערבה הוכרחו להשיב שכחם וחזרו ויסדום כו' ולא ראה כי מסקנת הגמרא כאן במקדש כאן בגבולין, והואיל ונסוך המים מעניני דיומא הוא אשאל את רבינו אולי אתו לפרש דברי הרמב"ם בפירושו למשנה ו' פ"ג דזבחים שכי' ר"א סובר שזה חייב מה"ת לפיכך המנסך מי החג בחג בחוץ חייב, ואין הדבר כן לפי שאינו אלא הל"מ ומסקנת הגמרא אישתמיטת' הי' דר"י כו' וגם ר"א סובר שהוא הל"מ. ומה שדחק בתו"ש לפרש לפי הטעמא המובא ברע"ב, אנכי שמעתי ולא אבין כי אם יובנו סוף דבריו וניסוך המים בחג לאו דאורייתא סוף סוף לא יובן הלכך מחייב עלה בחוץ מכלל דאיכא למ"ד דרבנן ומסקנת הגמרא בהפך וגם החות יאיר קצי"ב כי ע"י דבריו דאיכא למ"ד דרבנן ולא ידעתי אנה ואולי דעתו לדעת התוס' בשם ה"מ, ואולי בחכמתו הרבה ממצא מסלול נכון בזה, כי לפי דעתי הקלה יצדק דברי החוקר המהולל מהר"ן במנין כי תחת שם הל"מ יש הלכות שהם הנבלות למצות דרבנן או גם לגורתם ושנוכר בשם זה בתלמוד גם מה שהוא מנהג ישן בעלמא וכדברי הרא"ש מקואות ס' א'

אשר בזה כל ראיות ישיר רוח השאם וסעיה תפיץ אותם ובוה אשים קנצי למלין
ואשתחזה מול הדרת כת"ה אברהם יעקב וייצענפעלד.

ב"ה.

כבוד החכם היקר המשכיל המושלם מוה"ר אברהם יעקב וייצענפעלד נ"י.

ראיתי המית לבו הפהור על כתבי שטנה הרשים מקרוב באו מאת המכנה
עצמו יש"ה, והוא אמנם עקש דרכים וגם מעות עלינו את הכתובים, עם דברים
הנמסרים בע"פ, ובעל החלוץ הוא מהרף ומנרף עוד יותר, ודובר נבלות על רבינו
הקדוש מיסד המשנה וציננהו לנכס רוח וקצר דעת ח"ו, ומה נאמר ומה נדבר על זה?
אך מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל, השמיע את קולך ברבים. והנה אני כבר
כתבתי ליהודים בארץ אשכנז וגם בפולניא, על התועבה הזאת האחרונה כי יצמח
לנו ח"ו הרוק גדול מצד שונאי ישראל בעמים, וישמחו כמוצא שלל רב, במצאם
דבה רעה כזאת על מיסד תושבע"פ, אך להרפים עתה מאומה על ענין כזה ביחוד,
כמעט נמנע ממני, כי מלבד טרדותי הרבות והעצומות, הנה אתראה כמו נונע בדבר,
בעבור כי זה בעל החלוץ, אשר שמו שור, ושור ננה הוא מתמול גם שלשום,
דבר גם עלי נאצות, וחי נפשי כי לא ננעו אל לבי מאומה, ועפר אני תחת כפות רנלי
רבינו הקדוש ז"ל, ואיך יפצעוני דברים אשר יצאו מפי עו פנים ונבזה כזה, אשר יהין
לדבר בנכר רם ונשא, אך בכל זה אם אשפוט אתו יעיו כרנע ויאמר כי רק בעבור
כבודי ארניו עליו, וכבוד רבינו הקדוש לא ננע אל לבי מאומה ח"ו, ולכן מי זה ירא
ד' אשר יחרד עוד על דת ישראל ואל כבוד קדושו כמוך היום, פתח פיך ויאירו
דבריך. אך כפי עצתי תערוך דבריך במליצה ודעת דבר ברור על אופניו, לא ברדיפה
עד תהום רבה אך במוסר השכל, כי אוי לדור כי ימצאו בו עוד עוי פנים ורשעים
כאלה ושם מין ואפקורס לא ישמע על פיך, כי באלה הורגלו האנשים ההם וישחקו
לזה. אך יהי דבריך יותר כמתאבלים ומקוננים כי נפלטו בידי מתעללים כאלה אשר
יתנו חירות לעטם וימשחזהו ברעל, ועם ד' יתן לחרפות, כי יש כבר בעמים יודעי
לשון עברית, וכמה מומרים ומלשינים ידעו ויאמרו האח האח, מצאנו און לנו, וכזאת
לא עשו עוד קרייצענאך והאלדהיים וכדומה לאלה. והנני ידירו ומכבדו
שלמה יהודא כהנא רפאפורט.

יום וי"ו עש"ק ו' טבת תרי"ד לפ"ק.

פה קראקא ד' כסלו תרי"ד.

אל רעים אהובים ונחמדים בתבונה ונדעת נצמדים בתורה ובהכמה הונים כבוד
מו"ה ש. ה. וכבוד מו"ה מ"ר שיחי יברכם ד' ותעשינה ידיהם תשיחי.

בקשתם ממני ידידי לפרש לכם באר היטב דברי אשר באו במכתבי הקודם
רק ברמו וכונה צפונה, אעשה בזה מאוייכם אם כי בקושי נתרציתי לזה. כבר נודע
בהכמת הבקורת, כי התלמוד כמו שהוא בצורתו לפנינו בא אלינו מימי הנאונים, כ'
אם כי התחילו לכתבו על ספר האמוראים האחרונים השלימוהו הנאונים כמו מאתים
שנה אחרי כן בסידור הפרקים והמסכתות, גם באו מהם ומתלמידיהם מאמרים שלמים
בעניני הגדה והלכה אשר יתנו עדותם, כי מאוחרים הם, ובפרט מתלמידי ר' יהודה

נאון, וראי בורה שאין עלי תשובה היא לדעתי הנמרא שבת י"א: אמר ר"א אנא עבדינא למתא מחסיא דלא לחריב, והא חרבה? מאותו עון לא חרבה, וידוע דמתא מחסיא לא נחרבה עד זמן הגאונים, ש"מ דהקושיא והתירין מאוחרים מאד, ולכן השערה קרובה היא אצלי, כי אותם אחרוני המסדרים אשר היו תלמידי ר' יהודה נאון, לקחו כמה מאמרים יקרים מקדמונינו אשר מסדה המליצה על פניהם, ואין תוכם כברם, כפי צורתם החיצונה משטחיותם ואל תוכם לא באו, כי באורך הזמן נשתנו דרכי ההשגה והמושגים השונים ומהם אצלנו כמה משא ומתן על מאמרים מקדמונים אשר השקול הדעת הנכון נהר בהשקפה הראשונה כי הם תפוחי זהב במשכיות כסף והם לקחום כפשוטם; עיין לדוגמא שבת י"ג: אמר ר' יצחק קשה רמה למת, אשר פירושו האמתי הוא על בויון הנפש (עיין תו"ט אבות), והמסדרים מקשים ממאמר זה על מאמר אין בשר המת מרניש באומל — עיין זכחים ק"ג. מאמר רבה בר בר הנא מגודל הראם, ואין ספק כי אינו כמשמעו, רק או כדברי הגאונים אשר כל לדידי חזי לי בחלוס ומראה הלב הוא, או כדברי הרב בע"מ אשר דברי רבה בר בר הנא הם דרך גחמא והפלגה, כמו ספורי עובדי ארחות ימים וארצות שונות בימים הקדמונים, ומתוך המשא ומתן הארוך אשר בא שם מהמסדרים, נראה כי הבינום כפשוטם — עיין סוטה ל"ג מאמר ר' יוחנן: לעולם אל יסדר אדם צרכו בלשון ארמי שאין מלאכי השרת נזקקין לו ועיין אלי רבה א"ה סי' ק"א מובא בשם הראב"ד באור המאמר הלזה והם לקחוהו כפשוטו *). גם נפלאו ממני דברי אבוי פסחים ט' ע"א כפי שתמה עליו רבא שם יורה כי לא ידע חלוקו מטבע החולדה והאיך יעלה על הדעת לישנות טבעי היצירים מכח קושיא. ואולי יהי בידכם לפרש מה בזה, ותדעו ידידי! כי לולא אשר מעולם לא עברתי על דעת חברי, ולולי ידעתי אשר הבנת המאמרים כצורתם וכהוראתם הראשונה הוא אבן נגף וצור מכשול אל האמונה צרופה, אמרתי סנור יהי השער הזה לא יפתה, כי בדרך הפלגה בדעות כזה יחשב אומנם אל הוכר סרה על כבוד חז"ל מהמאמינים כצורתם ולדברי שגעון ורעיון רוח מאותם אשר בדברי קדמונינו ישימו תהלה, כי מעטים המה כת אודחי השכל ושומרי תורה אשר יראו יושר הדברים ויכנסו הדברים לאזניהם. אך אהבתכם ואהבת האמת הרדיבה בנפשי עז להביא סתרי לבי כאלה על הגליון, כי קסם על שפת המשורר הרומי באמרו, ברק האמת כי זורה, אוסל השקך כלו בורה, וידידי במשותא מניינו, אשר בל תבואו עלי בסופה וסערה, רק בקול דממה דקה כראוי ממשכילים כמותכם אל ידירכם הנאמן בלא לב ולב

אברהם יעקב וייצענפעלד.

(* עיין הכותב בעין יעקב ריש פרק קמא דשבת שכתב כי ענין זה הוא להאמין כפשוטו אשר אין מלאכי השרת כבינים לשון הארמי.

ה.

מכתב הח' ד"ר ש. רובין אל הח' ש"א הורודצקי ותשובת האחרון אליו.

Krakau, 15. 11. 96.

לכבוד הרב החכם ה"ר שמואל אבא הראדעצקי נ"י שלום.

בא אלי מכתבך היקר עם ספרך הנכבד „כרם שלמה" על תולדות המהרש"ל ז"ל, שבו תארת בשקידה רבה ובהתבוננות את הלך נפש הפוסק הגדול הזה, כמו שתארת בספרך הקודם, „שם משמואל" את הלך נפש המפרש הגדול המהרש"א ז"ל. אמנם יען אשר גם שניהם היו בעיר אוסטראה ואם בזמנים שונים, היה מקום לך לתאר את שני המאורות הגדולים ההם גם בערכם זה לעומת זה בתכונת רוחם, כמו שרמזתי ע"ז בתולדות המהרש"א הנדפסות במ"ע „הנשר" כידוע לך, כמו: הרש"א היה מפרש הירף בפלפול חודר עמוק עמוק בלי הרחבת דברים והיה לו רק השכל לקן והתנגד לח"ן ואהב גם חכמות חיצוניות, אכן הרש"ל היה פוסק והתהלך ברחבה (יותר מבעמק) בבקיות נפלאה ולו גם הדמיון בח"ן למשקלת ושנא חכמות חיצוניות וכפי הנראה האמין גם בחלומות באמרו בשבחה הסמ"ג שהיה פותר חלומות (שם הגדולים בשם ר"מ הסמ"ג).

הרש"א היה כמונו רך ונוח וענו כהלל, אכן הרש"ל היה קפדן כשמאי, ואוריינתא קא מתחי ליה כפעם בפעם. להיותו נוח לכעוס ובנואו לכלל כעס בא לפעמים גם לכלל טעות כמו בהירופיו ונידופיו על הראב"ע (אשר כבר הוכיחו גדלו גם בתלמוד וצדקתו החכמים יניק ושי"ר נגד שד"ל אשר הלך כזה בעקבות הרש"ל) בפספוטו, ומה שהוא מדרבנן עשאו לדברי תורה" שהוא דבר שאין לו שחר וללא אמת, ענתנותו של הרש"ל היה רק בשינרא דלישנא כעין שהותם א"ע הגדול שבגדולים בכנוי „הקטן", „הצעיר", ועירא דמן חבריא" וכדומה, וזהו גדולתו במקום ענתנותו ואם אמר (יש"ש חולין), „אין אני חכם" אמר במ"א (שו"ת הרש"ל), „חכימא אנא", ואין זו ענה יתירה להתפאר שהראו לו מן השמים פסקי דינים (והוא ידע ממעשה דר"א עכנאי שאין משניהין בקול מן השמים לפסקי הלכות), כמו שלא היה ענו גם הראב"ד בעל ההשנות בהתפארו שהופיע רה"ק בבית מדרשו, ועל שניהם יש לומר דברי הראב"ד בעצמו על הרמב"ם, „כל קבל די רוח יתירא ביה".

על דברי המהרש"ל על „תכונה והמבין יבין" הבאתי במ"ע המנד איזה ביאור עפ"י נטריקון, אבל אל איזה סוד בח"ן אין מקום שם.

על דבריך בהערה על אודותי הנני להעיר כי טעית בכונתי, כמו הרבה ממבקרי ספרי, לחשוב, כי באמרי שיטת שפינוזה מסכמת עם היהדות כונתי עם האמונה היהודית, ולא כן היא כי אם כונתי עם הפילוסופיא היהודית, ר"ל שיטות פילוסופים יהודים כמו הראב"ע, הרשב"ג, הר"ח קרשקש והרלב"ג וטובי המקובלים, אכן היהדות באמונתה רחוקה מאד מאד משיטת שפינוזה כמו שהיא רחוקה מכל פילוסופיא שבעולם. התסכים שיטת חכמת הקבלה עם אמונת היהדות? או הנוכל להתאים גם הם' מורה נבוכים מהרמב"ם עם אמונת היהדות?

איעצך שתכתוב גם תולדות הרמ"א בכחינה פויכולונית ותמצא את הפוסק הגדול הזה בהתפלספותו כמין אנדרוניעם: מקצה מזה חרש בחומרות יתרות ומחמיר

באיטורים קשים, ומקצה מזה חפשי בחקירותיו והקל ראש בקדשי קדשים, באמרו כי האסוד אשר נשא הכהן הגדול היה תכשיט עבודה זרה... מושפל ותלוי מאחוריו במקום השפל שלו לליצנטא" וכי (תורת העולה ח"ב פרק מ') "וכן המנבעת שלו מורים על ענין עבודה זרה" וכי (שם פרק מ"ד), כמו שהעירותי ע"ז בספר הגבואה שלי צד 48 ובהשחר שנה עשירית.

יהי רצון שתזכה לחבר עוד ספרים טובים ומועילים.

אוהבך המוקירך וד"ש

Dr. S. Rubin.

Meran, 22. XI. 96.

לכבוד הרב החכם הגדול ד"ר שלמה רובין נ"י.

ברוב תודה קבלתי את מכתבו הנכבד, אבל יסלה נא לי כבוד חכמתו אם אומר כי לא כמחשבותיו אדות הרש"א והרש"ל מחשבותי אני, בפרטים אחרים: כבודו צדק במקצת אשר הרש"ל היה יותר שטח ומרחיב הדברים. אבל כל זאת היא רק בשאר ספריו, שבהם הוא יושב על כסא ההוראה ופוסק להלכה למעשה. ושבע הענין מחייב לבאר את דבריו ההלכיים ולהביא חבילות ראיות לחוקם ולהראות כי הדין וההלכה שהוציא מתוך משנתו אמת וצדק. לא כן הוא בבואו לפרש¹ דברי התלמוד, או מחשבותיו מה עמקו, שמה יראה לפנינו כאיש החורז פנינים אחת לאחת: הוא כוחן ובודק כל האותיות שבתלמוד, מניה ומתקן פה ושם, ומפיל למשוואות, בתיקוניו, בנינים רמים ונשאים אשר בעלי הפלפול הקימו אותם על. על אשיות התלמוד, בפלפוליהם התלויים בשערה. ובמקום שהנה הוא ותיקן אות או מלה אחת מוכרח היה הרש"א, לפעמים, לכתוב שורות אחדות... בלי הפרזה יתירה נוכל לאמר עליו: "אשר כמו הריץ בין הספרדים, פנה דרך וישר מסלה בים התלמוד, והוא היה אחד בזמנו ואין שני לו עד היום אשר נוכל להשוות אליו בחכמתו לברר סוגיות התלמוד ולהראות את כל יקר תפארת גדולתו"².

דבריו אדות הרש"א: "שהיה לורק השכל לק" מופלאים ממני: האם דברי הרש"א אדות, "הליותן ושור הבור", כן יש לנו להאמין בכל הדברים האלו בפשטן... ואין הדברים יוצאין ממשמען"³, האם גם המה, רק על השכל הסבעו? ופירושו המזור על דברי רשב"י שאמר: "כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעה"ז שפתותיו דובכות בקבר"⁴ שלדעתו כי "השפתים גם כי מונחים בבור שחת רוחשים ע"י כח המעוררו"⁵, האם גם הוא, פירושו זה, נחתם בסבעת השכל?

¹ בספרו, חכמת שלמה. ועיין עוד במכתב הרה"ח ווייס בראש ספרי, כרם שלמה.

² הרה"ח ד"ר גירעמאנן במכתבו אלי.

³ בבא בתרא פרק הספינה, והוהר שלא נוכל לאמר עליו שדבריו נוספים על השכל, הוא מביט על הליותן ושור הבור כמכת אחר לגמרי. הוא אומר: "חמו רבנן, דגלותא אתמשך, אסתמכו על קראי דאורייתא ואמרו: דומינן למיכל ולמחדי בסעודתא רבה, דמינן קודשא בריך הוא למעבד להוא" (וזהר תולדות, מדרש הנעלם).

⁴ בכורות ל"א.

⁵ יבמות צ"א.

ועל דברי הקבלה? כאשר נתבונן היטב בספרי הרש"א או אז נראה אשר כרש"ל כן הרש"א האמין אמונת אומן בקדושת הקבלה. ובוה שפירש ⁽¹⁾ על פיה דברי התלמוד פעמים רבות, וזאת בלבד היא ראיה מהימנא, שהאמין בקדושתה, שאין עליה תשובה. כי לולא נתן אומן בה לא ביאר על פיה דברי התלמוד משושו ומעושו ולא היה עושה אותם פלסתר. והתנגדות הרש"א לחי'ן, אשר נמצא לפעמים, לא היתה התנגדות פנימית כי אם חיצונית, רצוני, לא מפני שמצא אותה רחוקה מן האמת ושלא ממקום קדוש תהלך, התנגד לזומרה, זאת לא זאת, ונהפוך הוא, הקבלה היתה בעיניו למעלה בקדש, קדש הקדשים, „נונעת למעלה ממעשה מרכבה“ ⁽²⁾ ורק מפני זה, מסיבת גודל קדושתה בעיניו התנגד לזומרה ולפרסמה ברבים, ואמר: „שיותר ראוי להסתירה“ ⁽³⁾ כי איך יהיו איש זר לבוא לעזרת הקודש? ותלונה כזאת על פרסום הקבלה נשמעה גם מגדולי המקובלים שאי אפשר לחושדם שהיו מקהל מתנגדי הקבלה, והתנגדות כזאת, כלומר, התנגדות חיצונית ולא פנימית, התנגד ג"כ הרש"ל ואמר: „דע. אהובי כי חדשים מקרוב באו ורוצים להיות מכת המקובלים וממרדשי הנעלמים ומחלושי הראות, לא יביטו באור הזוהר ולא ידעו מוצאו ומבואו וכוונתו אלא שכך מצאו בספרי רשב"י. לכן אהובי אל תלך בדרך אתם ואין לך עסק בנסתרות, המתיהרים בחידושים כאלו הם יודעים ומבינים רוי תורה וצפניה והלואי שידעו הגלויים... על כן נהוג כדרך ויהיה להם מה שלהם, אבל דע שכל המשגה ידו על התחתונה וידינו על העליונה“ ⁽⁴⁾. הנה כי כן נראה אשר גם הרש"ל התנגד לקבלה כרש"א, והרש"א האמין בקדושתה כרש"ל. ומקובל אחד מפורסם חושב את הרש"ל בין מתנגדי הקבלה והוא המקובל הנודע רמ"ע פאנו בתשובותיו (סימן צ"ח) וז"ל: „גם הר"ש די לוריא עשיר בדעת היה שכן יפוצו מעינותיו. אבל בתשובתו סימן צ"ח שפתותיו דוכבות עתק בדרושים הללו בנאוה גבוה ודאי עני היה באותה שעה וכל דבריו יש מהם בלי יחד כי עברו תורת העיון הפרו חק המוסר, לא יאות לחכם ומשכיל להשיב עליהם או לשית עליהם לבי עכ"ל. אבל כל הרואה בעין בוחנת בדברי הרש"ל בתשובה הנ"ל יראה בצדק אשר משפט קשה חרין המקובל רמ"ע פאנו על הרש"ל, וכשאנו לעצמנו לא נמצא בו כל עון אשר הטא נגד הקבלה ובמאמרי „הרש"ל והקבלה“ אשר אתי בכתובים ⁽⁵⁾ הראיתי לדעת עד כמה הפריז הרמ"ע פאנו על המדה בזה.

בנוגע להחלומות הגנו רואים אשר הרש"א האמין בהם ביותר, כי מצינו שמפרש כמה אנרות חז"ל בדרך החלום ⁽⁶⁾ וזאת, האמונה בחלום, לא לכלימה תחשב להם, כי מצאנו גם ההפשי בדעות הרלב"ג האמין בהם ⁽⁷⁾, „וחלום אחד מששים בנבואה“ ⁽⁸⁾ כי „חזיון דנבואה איהו כחזיון לילה“ ⁽⁹⁾.

⁽¹⁾ עיין כרש"א חגיגה י"ב, בבא מציעא פ"ג, סנהדרין ס"ה, מנחות מ"ג, ובספרי שם משמואל ס"ו ב' ג' י"ט.

⁽²⁾ הרש"א בחגיגה פרק אין דורשין.

⁽³⁾ חגיגה בפרק אין דורשין ויעיין קדושין ע"א ובספרי שם משמואל.

⁽⁴⁾ שו"ת הרש"ל סימן צ"ח.

⁽⁵⁾ נדפס במאמצי „הגורן“ ח"א.

⁽⁶⁾ יעיון ברכות פ"ג, חגיגה י"ד, בבב"מ נ"ט ובספרי שם משמואל ס' י"ט.

⁽⁷⁾ במלחמת השם. ⁽⁸⁾ ברכות. ⁽⁹⁾ זוהר תצא.

עצתו הטובה לכתוב „גם תולדות הרמ“א בבחינה פויכולוגית“ אמנם כבר מלאתי ובכתובים נמצא אתי ספרי „רבינו משה איסרלש“¹⁾ שטתו והלך נמשו דררכו בקדוש.

¹⁾ יצא עתה לאור במאספי „הגרן“ ח"א. וזרה"ח רובין כתב²⁾ אלי אדותו אחרי קראו אותו כדברים האלה: „...כו עברת באמונה וכאומנות, בהשתדלות ובחריונות לציר לעינינו בצבע, אורות וצללים, את הפוסק הגדול הזה והצגת אותו לפנינו בקימתו ובצביונו“.

גְּלוּת!

חֹמַת יְרִיחוֹ לִי מִזְכַּרְתַּ ?
 — אֵת חֹמַת גְּלוּתֵנוּ !
 הַגְּלוּת פְּחוּמָה עֲלֵינוּ,
 גְּבוּהָה וּבְצוּרָה בְּשָׂמַיִם...
 סִנְרַת הַחַיִּים בְּעֵרְנוּ
 סִנְרַת בְּבִרְיָה וּדְקָתַיִם...
 גְּבוּרֵינוּ מִחַמָּה קוֹבְרַת
 אֲבָנֶיהָ: דָּמַע וְדָמִים...
 וְאִמְתִּי אוֹתָהּ סוֹחֶרֶת
 הִיא יוֹתֵר מִשְׁבַּע פְּעָמִים...
 זֶה שְׁנוֹת אֲלֵפִים
 אִמְתִּי הַחֹמָה סוֹכְבַת,
 מִקְסַת כָּל הָאֲסָסִים,
 וּבְהוֹמָהּ הִיא יוֹשֶׁבֶת —
 הַכְּהָנִים תְּזַקְעִים בְּשׁוֹפְרוֹת
 עֵתָה — בֵּיתֵךְ שָׂאת...
 וְאַחֲרֵי כֵן הִפְעַרְוֹת
 מִנָּה אֵין לְצֵאת !
 הָעַם יִרְנַע רַע,
 הָאָרֶץ מִקּוֹלוֹ הַעֲדַת...
 יְהִמָּה... יִצְעַק... יִשׁוּעַ
 וְהַחֹמָה לְעוֹרֶם עוֹמֶדֶת !
 * * *
 יְהוֹשֻׁעַ הֵהָ, יְהוֹשֻׁעַ,
 גְּלָה לָנוּ הַסּוּד — — —
 אַחֲרֵי כֵן הִתְקַפּוֹת, מִדַּע
 לֹא תִפּוֹל הַחֹמָה עוֹד ? ? —
 יִצְחָק פֶּעֶרְנֵהָאָף.

אֵינְנִי יוֹדַע פְּתוּרָנִים,
 מִדַּע פֶּה עֲצוּב אֲנִכִּי ?
 אֲנִרְדֶּה מִיָּמִים קְדָמוֹנִים
 תִּנְקַר וְתִנְקַר בְּמוֹחִי.
 „וְיִרְיָחוֹ סִנְרַת וּמִסְנֶרֶת,
 וְהַחֹמָה אֲדִירָה, אִיוֹמָה,
 זִקְקֶקֶר וְלִכְפּוֹד הַקֶּרֶת,
 קִצְנָה וְחִדּוּשָׁה הָאִמָּה.“
 „וְלִקְלוֹ יְהוֹשֻׁעַ הִיא מִקְשָׁבֶת
 לְהַקִּיפָה שְׁשֶׁת יָמִים,
 וּכְיֹם הַשְּׁבִיעִי סוֹכְבַת
 הַחֹמָה שְׁבַעַה פְּעָמִים.“
 „דוּמָם סוֹכְבִים הַמּוֹשָׁעִים
 וְאֵין נוֹתֵן אֲמָרוֹת —
 כִּי הַכְּהָנִים, הַלְוִיִּם
 הַזְּרָקִים וְתוֹקְעִים בְּשׁוֹפְרוֹת.“
 „רֹאוּ ! — הִנֵּה נִבְעָה פְּרֵץ וְ
 „הִרְעִי וְ“ — קוֹל יְהוֹשֻׁעַ הוֹמָה
 וְיִרְעִי ... וְתַנְעִישׁ הָאָרֶץ
 וְתַחְפוּצֵץ וְתִפּוֹל הַחֹמָה.“
 — — — — —
 עֲמוֹק כְּלִי קֶצֶב
 הַסַּפּוֹר בְּלִבִּי נוֹנֵעַ,
 דְּמָה יוֹסִיף לִי עֲצוּב ?
 אֲנִכִּי אֵינְנִי יוֹדַע —
 אוֹלֵי חוֹמָה אַחֶרֶת
 שֶׁמִּקְסַת אֶת עַמִּנִּי
 זְלוּטִשׁוּב, מִרְחִשׁוֹן תְּרַנֵּיט.

יהי אור.

מאת

שמואל ליב צימרון.

המאת הצבור. ספור מאת אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ, ווארשא, תרנ"ו.

א.

זה תוכן הספור אשר לפנינו :

זמן סויבטאן, עובר בתור שכיר יום כבית עבוד העורות אשר להגביר רובלין, נפל בעשותו את מלאכתו מעל הסולם ותשבר לו רגלו ויובא אל בית החולים. כמובן נשארה זלאטא אשתו ושלשת ילדיה כמצב נורא מאד, באין לחם ועוד מעט גם באין מעון לגור, כי עוד לא שלטה לארון הבית דמי דירתה גם בער החדש שעבר. הרעיון ע"ד הדירה הציק לזלאטא מאד, והנה עלו על לבה דברי "בעריל המקר" המחזיר על הפתחים ונודע בכל העיר גם לשולח יד בנגבה, אשר בקש סמנה להשכיר לו במשכנה פנה אחת, ואם כי קשה היה לה מאד להביא שכנים אל תוך מעונה, בכ"ו כבדה עליה יד ההכרח ותלך אל בעריל ותאמר לו, כי נכונה היא למלא שאלתי, אם אך ישלם לה בער ירח לספרע, והוא נאות לה, גם קנה מאתה את מטתה לבילא אשתו, אשר נודונה לו בדרך בשוטו בארץ בלי חוסה וקדושין. בימים הראשונים כבא הצמד הנחמד הזה לשבת במעון הצר אשר לזלאטא, נשוא לא יכלה לשמוע את קללותיהם וחרפותיהם, אבל לאט לאט הסכינה אתם בהוכחה לדעת, כי בעריל איננו רע הלב, מאור שבערב בערב בשונו מ"צירו" הוא נותן לבניה עונות או פרוסות לחם ומיני מטעמים. כאשר אול מכיס וזלאטא מעט הכסף אשר השתכרה בהיותה מכשלת על חתונת אחד העשירים והיא ילדיה נשארו בלי משען לחם, יעץ אותה בעריל ללכת אל חדר הקהל ולבקש מאת הגבאים לתת לה "לחם אכיוונים". בתחלה לא הפצה לעשות כעצתו באמרה, כי "טוב למות ברעב מפשוט יד לקבל נדבה", אבל באחרונה חזק עליה דברי בעריל, אשר הוכיח אותה לדעת כי רק את כספה היא באה לתבוע מהם, ותלך. אחרי דברי בקשות ותחנונים ושפיכות דמעות השיגה שם זלאטא מאת הגביר רובלין ראש הגבאים חמשים פרוסות נחשת ובתוכן אסימון שנפחתה צורתו. לכ זלאטא נקדע לקרעים סכעש, כי אך ימצא לה הסך הזה לשכר דירה, לקנות עצים להסקה ולחם לאכול? במקרה זה השתמש בעריל להראות לה את כל הטוב הצפון בעסק הקבצנות ולהטות את לבה, כי תלך אתו לדפוק על פתחי נדיבים. אבל זלאטא התמוגגה בבכי ותפרש כפיה ולא קבלה את הצעתו. לב בעריל נהפך עליו בראותו את דמעות עיניה ויחמול עליה וינחמה מיגונה ויגש לה מעט משקה מתוק וחתכת כרכשאה ויפצר בה, כי תאכל ותשת ותשכר וישנה, והיא נאותה אחרי הפצרותיו הרבות לסעוד את לבה במשך נתן לה. בהמשך הזמן חדלה זלאטא מהתבטאים לקחת מהמטעמים אשר הביא לה בעריל, גם דברי הנבלה אשר דבר באזניה, העירו בה רק שחוק. ככה עברו שבועות אחדים. זלאטא השתכרה מעט ואת החסר השלים בעריל, וכמעט ששסחה בחלקה. בעת החיא נרפא כבר אישה מחליו ובעוד ימים אחדים היה נכון לצאת מבית החולים. והנה קרה המקרה, כי זה הקבצן בעריל הביא אתו בערב אחד ציד רב, מאכל ומשקה ממין המוכחר ויתן גם לזלאטא ותאכל ותשת ותשכר ועד ארגיעה נשלה עליה תרדמה גדולה, ואז קם בעריל ויחלל את כבודו — — — וועית בעריל אשר ידעה את כל הנעשה רצה בבקר השכם אל רב העיר ותגר לו את הרבר, והוא סתר וישלח את מיכאל שמשו לקרוא את זלאטא לבוא אליו — ותבא, אז נשלח מיכאל אל בית החולים לקרוא גם לזמן, וכבאו פנה הרב אל זלאטא בשאלה אם אמת הדבר כי נפמאה, ואחרי אשר הורתה

לפניו על עונה, גור עליה הרב להתגרש מאישה כדון אשה שננטאה האסורה לבעלה. אבל היא לא חפצה בכל אופן לקבל גט פטורין ותפן את שכמה לרוץ מן הבית ותאבק ברב כח עם מיכאל, אשר גדר הדרך לפניו. והנה פתאום התקומם ולמן אישה ויעמוד בפרץ ויקרא בקול רם, כי לא יחפוך לגרש את אשתו ומחלתו עליה, והרב צוה בחכה לגרשו מן הבית. בין כה נמלטה זלמא מיד מיכאל השמש ותנם החוצה וכצבי מורה אשר נחתו בו חצי הצירים רצה לביתה ושם — שמה קץ לחייה ע"י תליה בחבל.

בזה יתם הספור.

כאשר יראה הקורא, משום הספור הזה בתכלית הפשוטות; אין בו לא ריבי אהבה ולא סכסוכי משפחה במשפחה, לא אינטריגות מופלאות ולא מקרים מבהילים, כי אם סאורעות לקחים במלואם מן החיים ומחווה שאנו רואים בתוך התחום כמעט מעשים בכל יום, כל הספור איננו אלא מחאה גלויה נגד סררי חיינו הנפתלים והמעוקלים וקול ברמה מספר לדרור את שפלות מצבנו והשכת עולמנו הקטן.

עתה נעבור על פני הגבורים אשר הציג המספר לפנינו לראוה כהם, נסתכל במעשיהם ועלילותיהם של אלו, נתבונן לטבעם ולתכונת נפשם, נחקור למצבם בחברה ולחיוסם אל הצבור, למען נלמוד לדעת איך, כמה ובאיזה אופן המה פועלים זה על זה ונפעלים זה מזה, ואח"כ נברר ונלבן כי חטא לבי, אם הצבור אל הגבורים או להפך, או אולי אין כאן חטאות כלל. הפרצופים, השונים כי נשים אליהם לב כיחוד, המה: הגבור רובלין, בעריל המרקד, געציל שמיפר (המנהל והמורה הראשי בבית הת"ת, שבו נחנך בעריל המרקד) וזלמא.

ב.

רובלין הוא פרצוף מצוי ושכיח אצלנו ברוינו, פרצוף גביד, אשר חמדת הכצע מטבעת חומתה על כל המעשים שהנהו עושה, בין שנוגעים לעסקי ביתו ובין שנוגעים לעניני הצבור. המסון הוא האלף והתיו של חזון לבו ומשאת נפשו, הוא הציור שעליו תסכנה כל נשיותיו ושיאפותיו בימי חייו עלי אדמות, חמלה וחנינה, השתתפות בצרת השני וכל אותן ההרגשות העדינות ש"הרחמנים בני רחמנים" מצוינים בהן מדור דור, אינן מוכנות לו כלל, או כי התקשו והתאבנו בקרבו כיום ראותו ראשונה צורת מטבע, ומקומן לוקחים קפאון-לב וקרת רוח כעין הקרה הנורא, אשר על פי טבע הרברים הם הולכים ומגיעים אל עוות הרין וגול משפט. רובלין איננו חפץ לדעת את נפש העני בכלל, גם לא את נפש הפועלים העמלים העובדים עבורתם בבית תרשת המעשה אשר לי, אשר בועת אפם ובמחו עצמותם קנה לו את חילו הרב ועל משאות גום בנה משכנותיו כמו רמים. רובלין טבוט על פועליו כעל רמש אין מושל בו, כעל יצורים שפלים אשר נבראו רק כשביל, לשמעו ולהרבות את מספר שקליו. הדאגה לגורל פועליו ובני ביתם ולעתידותיהם רחוקה מכליותיו, איננו מתעשת להבטיח את חייהם בחברות האחריות מכל צרה שלא תבא, לבל ידעבו אלמנותיהם ויתומיהם ללחם במותם, ובעצמו איננו עומד להם בשעת דחקם הוא מלחך את חלבם לאט לאט, מוצין קימעא קימעא לשד חיהם ואח"כ ככלות כחם ודמות להם כגרגרת רד' צדוק, הוא משליכם מעל פניו ועוזבם לנפשם. הוא יודע כי בחלות או כמות היום הפועל האחד, יבאו אליו לסחר עשרות פועלים תחתיו בתפלה ובתחנונים, כי יתן להם עבודה, וגלגלי בית מלאכתו לא יעמדו מלכת. רובלין מקפח שכר ולמן טובמאן העובד בבית עבוד העורות אשר לו בעד שני ימי חג הזכרון, מפני שאז הוא שובת ע"י חקי תורתו ממלאכתו, ועושה את עצמו כאינו יודע, כי גם בשני הימים האלה קיבת ולמן וקיבות אשתו וילדיו דורשות תפקידן מהם כבימי המעשה. ולמן יושב רעב בימי החג, ולמחרתו ביום צום גדליהו בהעלותו את העורות על הקומה השנייה הוא מתעלף ונופל מעל הסולם ורגלו נשברת. אפנם יוכל היות כי לא ע"י עניו הנפש קרה האסון לזלמן, כי יש אשר גם הפועל השבע מתעלף בעשותו את מלאכתו ונכשל ונתגלגל מעל הסולם ונפצע באבריו, אבל עכ"פ הן יכולים אנו הפעם לחלות את התעלפות זלמן בסבת רעבונו ולחשוב את רובלין לגורם בכרד. אפם כי רובלין בעצמו איננו חפץ להבין זאת, וכאשר ספרו לו את אשר קרה לזלמן צוה, כי "יפטרוהו מעבודתו וילך לו ל"שלים", וכאשר אמר לו המניד כי זלמן לא יוכל ללכת בעצמו ובי נחנך

לשלחו בעגלה, רגז הגביר ויעקם את פניו, כי חמל על בהמתו להעבירה עבודה שאין בה תועלת (תה"צ צד 3).

לאסוננו הגדול יש שאנו רואים את הרובלינים הללו עומדים בראש כל עבודות הצבור אצלנו, בראש כל בתי החרד ומעשי הצדקה ודעתם מברעת ככל שאלות הקהלה: בכחירת רבנים ומוצי"ם, שוחטים וחוננים, מורים ומלמדים לת"ת ורופאים וחובשים לבתי החולים וכיוצא בהם. ובהיות רק תועלת עצמם, פנייתיהם ונטייתיהם הצדדיות, הם הגלגלים המנעוים אותם לכל פעולה ועבודה, ע"כ הם מביאים אתם אל כל מקצוע שבצרכי העדה, שהנם מכניסים את ראשם אליו, יסודות מייקים ומשחיתים מאד ומאבדים מן האומה טובה הרבה. במקום מדרך כף רגל הרובלינים, שם לא יצמח עוד כל עשב לעולם. הרבנים והמוצי"ם יותר כלי הקדש הנבחרים מאת הרובלינים, קונים בודאי את משרותיהם בכסף מלא; מוסדות החרד והצדקה המתנהלים ע"י הרובלינים מהמיאם תמיד את מטרםם ודבריהם יגעום. כל מי שאינו נצרך לתמיכה, יתמך, וכל הנוקק לה, נדחף באמת הבנין שבידי הרובלינים. בבתי הת"ת שהרובלינים מנהיגים אותם, שורדים צלמות ואי סדרים, שם בחרים למלמדים ומורים, לא יורעי תורה ובעלי גמס ודרך ארץ המוסחים למלאכתם, כי אם כמורים כנעציל שמיסר הכעורים והרקים גם מיריעת בר כי רב דחר יומא וכל חכמתם ודעתם רק להכות את תלמידיהם מכות נמרצות עד ששך דכס מעליהם. מבתי ת"ת כאלה לא יצאו לעולם אנשי מדות מועילים להם ולהחברה, כי אם אישונים משחת המדות ושבועים עד צוארם כחלאת החמטים והפשעים ונצבים כל ימיהם כצר על דרך האנושיות כ, בעריל המרקד" ורעיו, גם בבתי החולים שהרובלינים מפקחים עליהם, רבה העוובה מאד והפרוץ מרובה על העומד. שם הרופאים והחובלים עושים מלאכתם בעצלתיים וכחולם מתהפכים בצדיהם על משכבם הרבה יתר מן הזמן הדרוש לפי מהות המחלה, שם מקצעים ביון, בביצים ובפרטאות, למען יתעשר אוצר הבית, שם שולט אי נקיון באופן נורא ורמשים רוחשים על יצועי החולים, והחולים נמלטים מהם בעור שנם, דלי מראה וכחשושי בשר כשחיופי עין (תה"צ צד 84). וכן ככל פנה שבצרכי הצבור שיד הרובלינים באמצע, אנדרלמוסיא באה, התכלית המכושקשת נעדרת ותחתיה באות פרעות ושערוריות, הריסה וכליון.

הרובלינים בד' אמותיהם אינם יכולים להרע ולהזיק כל כך לבריות כבמחיצת עבודתם לרבים, אחר פה, במחיצה זו, המה מסוכנים מאד. שם בד' אמותיהם, שוכר נפשו ורחק מהם. אלה היחידים שהרובלינים מתנהגים אתם שלא כמדת היושר והצדק, אלה האנשים הפרטים שיש להם דין ודברים עם הרובלינים ונוזקים מהם פעם, לא יוסיפו עוד לבוא במגע ומשא עמם וישטמו מעליהם. ולמן טובמאן יותר הפועלים שהרובלינים אינם מתהלכים אתם בכשפט ובצדקה, לא ישובו עוד לעבוד עבודתם בבית מלאכתם ויבקשו להם עבודה אצל גבירים אחרים, הטובים והישרים מהם. אבל לא כן בא, במחיצת העבודה לרבים. פה הכל צריכון למארי דחייטא. פה הרב והמו"ץ, השוחט והחון, המלמדים והמורים בבית הת"ת, הרופאים והחובשים בבתי החולים וכדוגמתם אינם יכולים בלי עזרת הרובלינים להתקים על דוכנם ועל מעמדם אפילו שעה אחת. האבות שיש להם בנים ואין ידם משנת לשכור להם מלמדים ללמדם תורה, אין לפניהם דרך אחרת כלתי אם לפנות להרובלינים בבקשה, כי יאספו את בניהם אל הת"ת. העניים שנשאים וילדיהם שואלים ללחם ואין להם פת בכלם, מוכרחים לפשוט יד להרובלינים, כי יתמכסו מקומת להם אביונים; החולים שאין להם במה לשלם לרופאים ולקנות סמי מרפא, אנוסים לצפות לחסד הרובלינים כי יפנו להם מקום בבית החולים, וכן כל מוכי ומעוניי אלהים, מוכים בממונם ובגופם, לית להם כל ברירה וברצונם ושלא ברצונם עליהם להתרפס לפני הרובלינים כי יחלצו את נפשם מן המצר. באופן זה מקפת פעולת הרובלינים בהכרח כר גדול ונרחב, ובכל פנה שהיא פונה, היא מושבת אחריה צרות ופגעים, ימים של אנחות כרות ודמעות רותחות, מביאה שמכון בחיי יחידים ומכה לרסימים משפחות שלמות. בהררמה הקורעת לב שהציג לפנינו מחבר, "חטאת הצבור" זכסבותיה, לוקח אחר הרובלינים מן העוסקים בצרכי הצבור חלק גדול בראש. אלו שם הגביר רובלין לב להמצב הגורא של ולטא אחרי קרות האסון לבעלה והיה תומך בידה במשעך כסף מקומת להם אביונים, שנמצאה תחת השגחתו, עד שובו לאיתנו, אז בודאי לא נתגלגל הדבר כפי תאסף ולטא אל רירתה הצרה תחת בעריל ואשתי, ואלו לא קבל בעריל חנוכו בבית הת"ת העומד

חתת פקודת רובלין, אז לא נשחתה כה נפשו ולא ירד פלאים במדותיו ולא עשה מה שעשה להכות חרם אשה על בעלה ואם על ילדיה.

ג.

בעריל המרדק הוא חנינו המוסרי של רובלין. ע"פ החנך הנלוו והנפתל שקבל בעריל מילדותו והלאה בהשתרלות רובלין, לפלא הוא, כי לא היה לשודר ליל עומד על פרשת הרבים ומלטמם את הבריות. אהבת הורים לא ידע מעורר, אם רחמניה לא טפחהו ולא רבתהו, כי בשנת הארבע לימי חייו עזבתה אכו על אחר הספסלים בחוץ, ומני אז לא יסף לראותה, אה"ע המתקנים דואגים למקרים כאלה בטרם יבאו, ולפיכך יש להם בתי מנוס ליתומים עוובים ואסופי חול, ואנחנו המוצאים מוסדות מסוג זה למותרות, שהיהדות והיהודים יכולים להתקיים גם בלעדיהם, מתחכמים בשעת הצרך לצאת ידי חובתנו כאופנים אחרים, גוחים וזלים ביותר. בעריל היתום מתגולל ברחוב, אין איש מאסף אותו הביתה ועוד מעט ואברד נפש אחת מישראל, והנה בא הקהל בצורת רובלין הרחמן ופורש כנפי חסרו על אסוף חוץ זה ושוכר עבורו מזונות מקופת להם אביונים אצל אשה עניה, שכל היום ואשמורה בלילה אינה נמצאת בביתה, כי מוכרת מי ולתר בשוק. מוכן מאליו כי יש לרובלין צרכים קרובים ללבו ביותר מבעריל היתום וצרכיו, ולא נפלא הרבר אם מאותה שעה ואילך הוא מסיח דעתו ממנו ואינו מתעשת לשלוח משרתיו עושי רצונו לפקרו ולדרוש לשלמו ולכל אשר אתו, וע"כ איננו יודע כי בעריל ירעב ללחם, מכוסה חלאה ומוכה שחין, עווב לנפשו וחפשי לעשות ככל העולה על רוחו, מטיל יחף בחברת רעיו כבצה שבתוך החצר ומשתעשע עם הצפרדעים. איננו יודע ג"כ, כי יש אשר אין האשה מקבלת שכרה מן הקופה, ואז היא שופכת כל חמתה על בעריל ומיסרת אותו מוסר אכזרי. כמלאת לבעריל שש שנים, הקהל מתחיל לטפל בחנוכו המוסרי ולדאוג שיהיה יהודי, ולתכלית זו הוא מכניסו ללמוד תורה אצל מלמד אחר, יהודי כשר לכל הדעות, רגון וקפדן, אשר יותר משמעניק לתלמידיו תורתו, הוא מרבה להפליא מכותיהם ומהלומותיהם, משתמש בהם לעבודת ביתו ולצרכיו: לקלף תפוחי אדמה, להניע את ערש התינוק וללקט את זכבות הפפירוסים המשלכים בחצות העיר לעשות מהם עכורו פפירוסים חרשים, ומלמד זה, שהוטל עליו מטעם הקהל לעשות את בעריל ליהודי, איננו עוסק בתורתו בלבד, כי שולח הוא גם כמסחר ידו: מוכר לתלמידיו גסולים מבושלים וחתיכות של דגים מלוחים. הנער הקונה מאתו את סחורתו, מראה לו הרבי פנים שוחקות ונושא כל עונותיו, ובעריל אשר אין לו פרוטה מעורו שנוא לנפשו כל הימים ותמיד הוא מבקש תזאנה לרוש את בשרו בשושים, בחרר זה מכיר בעריל ראשונה שני דברים: את כח הפרוטה ואת טעם הגנבה. אם הרבי מכבד עשירים ומוחה כעב פשעם, מדוע לא יתאוה בעריל להיות לעשיר גם הוא? ואם קשה הדבר על פי דרך הטבע, כי נער יתום עני יתה פתאום לעשיר, מדוע לא יגיע למדרגה זו ע"י גנבה? הן גם הרבי נגב הוא, גונב את דעת הבריות: מקבל תשלומים על מנת ללמד לתורה תלמידיו ואינו מלמד, כי מסחרו ועקונו אוכלים רבי עתותיו, אבל בעריל איננו גונב כסף לע"ע, כי אם שולח יד בלחם רעיו, עד כי בהגנב הלחם מאיזה תלמיד, מטיל הרבי האשמה על בעריל וממטיר עליו ממיטב סהלומת אגרופיו, בערל מקבל מכות חדרי בטן ועדין בולמוס הגנבה אוהוהו בתקפו, ובאחרית ימי הקיץ הוא מכלכל את כל חבריו בתפוחים, אגסים ושופים, שהנהו גונב אותם בחרף נפש מפרדסי אנשים זרים. באותה שעה כמו מכיר בעריל הכרה פנימית, כי נוצר עליו חלד רק להיות כל ימיו מוכה ומעונה, מרוש לחי ושוכר עצמות, וע"כ עולה הרעיון בלבו להרגיל את אבריו למכות יד ואת גוו לכל מיני מהלומות קשות בכדי להפגי את עצמת הכאב ולהחליש את כחו להבא, ובשכיל כך הוא נותן בשכר תפוח אחד את גבו לכרוטו ולהכותו הכה ופצוע ומעמיד את פניו בשעת מעשה כאינו מרגיש גם כדו עקיצת הנמיה. ככה עוברות שנים אחרות על בעריל כמעט בלי כל שנוי, מלבד אשר גדל בקומתו ולמד לקרוא בשבושים רבים תפלות אחדות מתוך הסדר ולרוץ לפני מטת מת ולצעוק בקול „צדק לפניו יהלך“.

בעת הזאת מחיסר בעיר בית תלמוד תורה חדש, שאחדיותו המוסרית מוטלת על הגביר רובלין, העומד בראשו בכח הפתגם השגור על פי אנשי מקומו: „הן כסף באוצרו ומשרה בידו,

ומסתמא יודע הוא הכל וגם הלכות החנוך בכלל". ומה שיודע רובלין להגיד על החנוך בכלל ועל כטרת מוסר כת"ח כפרט, אנו שומעים משיחתו את געציל שמייסר מנהל הת"ח וראש מוריין — אין לנו חפץ בתורתכם — קרא רובלין — עשה אותם לנאשם, למדום לרעת דרך ארץ! נחוץ ליסר אותם פשוט בשוטים! בלי זה אי אפשר, ובפרט לנערים פראים, לצבא היחפים" כנערי הת"ח. בעד זה אנחנו משלמים לך כסף ולא בעד תורתך. יש לנו רבנים גם מכלערס. דרך ארץ! ... דרך ארץ אנחנו דורשים מהם, כי יתנהגו כבני תרבות ולא יותר! (ח"צ צד 14).

ונגעציל שמייסר ממלא אחרי תורת הנכאי באמונה ובישרת לבב אהו ומלמד ל"צבא היחפים" תרבות ודרך ארץ עפ"י המלה החרשה של דרך המשמעת הנהוגה בעבודת הצבא והירועה לו היטב מיום שעבר כגדוד החיל. די לחכימא ברמיזא וגם געציל שמייסר מכין דבר כותוך דבר. אם רובלין אומר, "אין לנו חפץ בתורתכם", געציל שמייסר מוכיח מזה כי אין מן הצורך ללמדם תורה כל עקר, כי מה לצבא יחפים ולתורה? אם רובלין אומר, "צריך ליסר אותם בשוטים", שמע מינה שאין חנתו להכותם הכאות פשוטות בלי כל סדר ומשטר, פעם בראש ופעם בכתף, אלא להמציא תחבולות ומזמות נפלאות ולהפליא את מכות תלמידיו בשטח מסויסה ובסדרים קבועים, ואמנם כך היה עושה: כתלמיד מובהק לטורקביסדה המציא מלבו לבר יסורי הרצועה עיר עונשים קשים ומרים ה"כארם החיה" עשה את מלאכתו בענג ובהנאה פנימית כ"ציר בעת שהוא רואה שצוירו עולה יפה". אם רובלין אומר: "אנחנו דורשים מהם כי יתנהגו כבני תרבות", על ספק זה געציל שמייסר גזול מתלמידיו הרכים את ילדותם התמימה ועושה אותם לזקנים בלי עת, כי אינו מתיר להם לשחק כילדים, להראות כגני הטיוול ולעמוד כמקום שהעשירים ו"בעלי הבתים" החשובים עומדים, ושעמו ונימוקו עמו, כי הילד העני, הערם והיחף כקוף מינר בעיניהם והבט לא יוכלו ללבושי סחכות ומסרמוטים. בימי השבתות והמועדים, ימי מנוחה ומרגע לכל הנבאר בצלם, על נערי הת"ח לשבת בביתם מבלי צאת אנה ואנה לשאוף רוח צח מן תווך דעתם עליהם וישכחו כי צבא יחפים הם.

גם בעריל וכה להסנות בשעה טובה בין צבא היחפים הנמצאים תחת חסותו של רובלין ולהתענות תחת ידי געציל שמייסר, alter ego שלו, וכנער בעל נפש סוערת הוא מרגיש על גבו רצועת מדייכו בכל תקפה ועזה ולעמים תבוסות מאד. בעריל מתמרמר בלבו על העול הנעשה לו ולחבריו, אבל קצפו קצף אין אונים. צרותיו מחדרות לאט לאט את שכלו והוא מחל לבקש חשבונות רבים בכל המעשים והעלילות שהנהו רואה מסביב לו. יודע בעריל כי הת"ח הוא מוסר של חסד, שהגבירים עושים עם בני העניים, ומתפלא לראות כי אין כאן לא חסד ולא צדקה, אבל יש כאן רע לב ואכזריות כמרה נפרזה. יודע בעריל כי הוא הולך יום יום אל הת"ח ללמוד תורה ומצות, וכזאת אוכרת גם האשה אומנתו שבביתה הוא נמצא, ולבסוף אין מה לא תורה ולא יראת שמים, כי אם שקר ותרמית, מלשינות וחנופה. זה כשנה אשר הוא שוקד על דלתות הת"ח ועדין איננו יודע לקרא עברית תקונה וחומש מאן דבר שמו, אבל תחת זאת כבר הספיק צבע גזל להשתנות, כי לפנים היה לבן ועתה מראהו הבה התכלת. בעריל מתמלא רגש שגאה עזה לשמייסר ולמנהיגי הת"ח וגומר אמר לעווב את העין, אבל אינו מוציא כחשבתו לפעל כמים עד בא היום, שבו כמעט מת תחת רצועת מורו, כגלל מעשה נערות שעשה. בבקר בבקר הוא כורך פת לחם בסמרמוט והולך ומשוטט בחצות העיר ער בא הערב, ואז ישוב לביתו, ויש אשר הוא מוצא ברחוב גם איזו פרוטה להשתכר וקונה לו ממתקים ומטיב את לבו, ונחשב כמאושר בעיניו. שמייסר איננו שולח, כמובן, לחפש אחריו ואולי גם איננו כתבונן כי נפקד מקום בעריל בין התלמידים, כי מה איכפת לו אם יעדר האחד מצבא היחפים שהוא רודה בהם? האין לחיים למרוט, גבים להלקות ובשר לרוש גם בלעדי? האשה אשר בביתם הוא מתגדל אינה יודעת במשך שני ירחים כי חדל לבקר את הת"ח, ובאחרונה כהורע לה הדבר ובעריל סתורה לפניה על עונו ומראה לה את האותות אשר שם בו המורה, היא חוסלת עליו ונותנת לפעלו צדק ואומרת כי רב לו לשבת ב"חדר". והולכת עמו ומסרתו ליד אהרן החיש ללמדו אומנתו, בתנאי כי יעבוד חמש שנים רצופות. אבל אהרן איננו מקריב את בעריל אל שלחן התפירה ומפקידהו לשרת את געלע אשתו, אשה עקרה ואבירת לב,

בחדר הבשול. בעריל עושה כל עבודה סדך וחלף פעלו הוא סובל רעב ומקבל סכות אין ספורות מידי פל בני הבית. ביחוד הוא נרדף ומעונה מפנחס העוזר לאדוניו. החפץ להראות כי איננו עוד חנוך בעל מלאכה ועבר נרצע לכל אדם ומגעלע גברתו השנואה לבעלה ובזויה כרמש והרצוה להוכיח כי גם היא אינה בטלה כמציאות ; כי יש יצור אשר תמשול עליו שמשלה כלתי מוגבלת, והיצור הזה הוא בעריל.

פה בבית החיש הולך ומסתלק מבעריל לאט לאט אותו הקורטוב של יהדות שהרכיבה רצועת הקהל בגופו בהמצאו תחת אפוטרופוסותה, כי הוא פורק מעליו עול כל מצוה דתית ומוסרית; מואס בתפלה ובברכת המזון ועוזב את הסדר לגמרי, שופט את המיחס ומסיק התגורים בשבת, משתוכב בחוץ ככל אות נפשו, מתאבק עם כל הנערים שהוא פוגש בהם ועושה שעזרויות על כל מדרך קף רגלו, ובשעת מעשה הוא חש בנפשו כי איננו "נותר" התבל, כאשר ידמו רובליו ושמיסר בנפשם, והראיה, כי הנערים יראים ומפחדים ממנו והכלבים חולקים לו כבוד, בנסותם מפני הצדק...

כשנה ומחצה מתענה בעריל בבית החיש ומטה שכמו לסכול. אבל יש אשר ישל כח סכולו, ואז הוא מבקש להרעים את גברתו ולהכעיסנה תמרורים, ובמצאו שעת הכשר לפעלו, הגהו שמח לאידה מאד. באחרונה מלאה מאתו וינקום בה נקמה גדולה, כי השליך את בתי-בעליה החדשים אל תוך התנור הבוער, ולסחר במצאו געלע באפר את פליטת אברתה, ויודע כי בעריל עשה את הדבר, ויכוהו ויפצעוהו ויגרשוהו מן הבית...

בעריל יוצא לחפשי סכות כלאו ויכול עתה לעשות כל מה שלבו חפץ, אבל הוא איננו מתענע על חופשתו והיא ספלת עליו אימים, בראותו כי מעכשו עליו להשען על עצמו. הוא עומר כחוץ ורבים עוזרים שבים על פניו, אבל אין איש מהם שם אליו לב. נפש בעריל עוד לא נשחתה כליל, נר אלהים הרולק בחבו עוד לא נדעך כלו. הוא מכיר כי עידנו צריך לאפוטרופוסית, לעין פקוחה צופה ומביט עליו לרגעים וליר מושלת להטותו יסין ושמאל. הוא יודע כי חלקק דרך החיים, סלא אבני נגף וצורי מכשול וכלי סנהל תמערגה רגליו לבלו קום. הוא נכון ברגעים האלה לשוב לבעליו החיש ולסכול כל יסורים קשים, הוא נכון לשוב ולהתענות תחת יד שמיסר בה"ת, הוא נכון להכנע עתה לפני כל היודע לשקול בפלס כל דרכיו, ולעשות ככל אשר יצו עליו ..

בעת ההיא עוד היתה השעה כשרה לידים אמונות להציב את בעריל על דרך טוב, להשאות שמיסרם את פראותו ואת המדות הרעות שרכש לו תחת חסות רובליו ושמיסר ולעשותו בתפארת אדם מועיל לעצמו ולאחרים.

אבל ידים כאלה לא נמצאו, ואנושיותו של בעריל ירדה פלאים — — —
בעריל הולך לעור עני, הלוקח אותו למנהיג תמירי ושניהם חוזרים על פתחי יושבי העיר לבקש גרבות. במשך עת קצרה רוכש לו בעריל את אומנות הקבצנות על בוריה, ואז הוא יוצא מתחת ארצות הזקן לרשות עצמו, עוזב את העיר ועובר למסעיו ועושה חיל במלאכתו, בדרבו סזודגת לו בילה בת גילו, הוא קורא לה אשתו ולכו כל עמה, גם מזוגותיה אין עליו, כי חוזרת היא על הפתחים כמהו.

ד.

ולטא היא אשה המזוגת, החיה רק בשביל בעלה וילדיה. תורת המוסר והמדות שלה מקורה לא בהלך הנפש, כי אם במראה עינים. ככל אשר ראתה את הוריה מתנהגים בינם לבין עצמם, כך מתנהגת גם היא ביחוסה לאישה. פה לא אהבה עושה, אלא החובה, חוכת אשה עבריה בר' אמותיה, ולטא כבת לגוברין יזרדאין בני מלכים נכנסה לחיי האישות בלי הכנה קודמת להם, בלי ידעית איזו מלאכה להתפרנס ממנה, כשתהיה אולי השעה צריכה לכך, אבל חייה הסה עברות נצחת בלאו הכי, והעברות הזאת נעימה עליה ער מאד. בעלה עובר כל היום בבית עבוד העורות כזעת אפו והיא רואגת להשלים מחסוריו ולחזק את כחו לעבודתו, אופה ומבשלת ומביאה לו מאכלו ומשקתו למקום מלאכתו, כשנחת על הילדים שיהא לחמם ומיטם תגיס להם בעתה ועושה כל צרכי הבית ער אשמורה כלילה. יש אשר כבר השמיע השעון את

השעה השלישית או הרביעית אחר חצות הלילה, ולטא עורנה ערה ולאור מנורה כהה היא עומדת שחוזה וכפופת ראש על פני עריבה מלאה מים פושרים ומכבסת כתנות לאישה ולילדיה, או יושבת ומאחה את הקרעים במעיל בעלה, או מתקנת את הארבע כנפות" הקרוי של בנה הקטן. כן יום ירדף יום ושבוע ישיג שבוע וולטא מושכת בעול ואינה מתאוננת על גורלה, ונהפוך הוא, כי שמחה היא בחלקה וגם בתנאי חייה הקשים והמרים מאד היא מוצאה איוו פיוזיה. איך שקשה פרנסת אישי — יש אשר תאמר ולטא אל לכה — איך שהיא מרכאת ומשפלת אותו לעפר, אבל מה מאשרים אנהנו לעמת אלה החוזרים על הפתחים ומצפים געלות אחרים. מה יפה ומה נעים גורלנו לעמת גורל בעריל המרקד, המתחנן אלי זה כמה להשכיר לו מנה אחת בלול הקטן והצר, שהנני יושבת בו בדוחק גדול עם נפשות ביתי, ואני משיבה את פניו ריקם מפני שצר לי כי יראו אחרים את עיוותי המגולת.

והנה בא יום ולולמן אישה קרה אסון כי נשברה רגלו. מחלת הבעל כשהיא לעצמה דיה לקרע לבב רעיה נאמנת רוח כולטא, ופה עור נוספו חרפת רעב והפחד להתגולל עם ילדיה בראש חצות. מה נורא היה אז מצב ולטא. עלובה זו היתה כאוברת עצות מכלי דעת מה לעשות, כי יותר ממה שראגה לנפשה, חרד לכבה לילדיה הרכים. רעיונות מעיקים ומציקים בדבר עתידותיה עולים על לב ולטא בלוחה את אישה אל בית החולים, אבל היא סומנת אותם בחכה ואינה מעלחה על דל שפתיה, בכדי שלא להגדיל את סאת שברו. כזאת תוכל עשה רק אישה עבריה, הנכונה ככל עת לשאת ולסבול כל עמל ותלאה. בעד שלום בעלה.

ולטא מתבוששת בעניותה ואינה חפצה כי תודע בחוץ כמו תחשב לה לחטאה, ולפיכך גם בשעה שהיא וילדיה עטופים ברעב, קשה לה לבקש עזרה מאחרים ונאבקת בכל מאמצי כחה את רע גורלה. למרות רצונה היא מקבלת באחרונה את הצעה בעריל המרקד ומשכרת לו פנה ברירתה וגם מוכרת מטתה לאשתו ובעצמה מתגוללת על הרצפה הלחה על יד ילדיה. ולטא מישבת בדוחק גדול את שאלת הדידה, גם מלחמתה את הרעב נהפך למלחמה בשלום. כי משתכרת היא מעט בתור מבשלת על חתונות בני העשירים ומשקטת את רעבונה בפת הרבה. אבל עתה דאגה מסותרת ממין אחר באה ואיכלת כעש את עצמותיה; היא מרגשת דקירות מוסריות בחובה ואינה יודעת שלו בנפשה. מעונה הצר אשר היה לה תמיד לנוה שאנן ולמשכן השלום, אשר לא נשמעו בו כל הימים בלתי אם דברי נעם וידידות, נהפך עתה לשרה קטל, שעליה מתגרים ונלחמים בעריל המרקד ובלה חברתו מלחמת שפתים וכפים. וגדופיהם מה צורמים את אונה! וקללותיהם מה מרגזות את נפשה! דברי נבלה כאשר היא שומעת עכשו מפני בעריל, עוד לא שמעה מימיה בכית אביה בנעוריה גם לא בכית אישה, אשר אך שלום ושלוח השקט שררה ביניהם מיום חתונתם עד כה. ישנם רגעים כאלה אשר רגש הצניעות המפעם את ולטא כאשר היא עבריה מוצא את עצמו נעלב מאד, ואז היא מקללת במחשבתה את יום בא בעריל לגור בשכונתה. אבל מאידך גיסא ולטא רואה את בעריל מושך חסד לילדיה העזובים, נותן להם ככל לילה ענות ופרוסות לחם, משתעשע אתם בשעשועי ילדים וממתיק כעט כרירות חיים, ואז, משוחרת מרגשי אהבתה ודאגתה ליתומיה החיים, היא נוטה לשנות משפט על בעריל וחושבת אותו לטוב לב ולנריב רוח, והרעיון הזה מתחוק אצלה ביותר בראותה כי ידבה הוא לגור לשכרה ולהשתתף בעצרה ומפליא עצה איך להקל את מצבה הרע.

ויום בא ומצב ולטא מתמוטט והוא מורה מאד. הכסף המעט אשר השתכרה אזל מכיסה, והיא וילדיה נשארים בלי משען לחם, בעריל מעתור עליה דבריו כי תלך אל חדר הקהל לבקש לחם אבוינים, והיא ממאנת לעשות כצעתו, כי טוב לה המותה מאכול לחם חסד. ולטא נכונה לשים קץ לחייה, מפשט יד לרובלין ומרעיו, היא הסכינה לאכול פרו עמל אישה ויגוע כפו ורחם עצלות לא ידעה מימיה. ולטא ממאסת את הקבצנות מאד, ולבה כואב לה בראותה את ילדיה אוכלים מאשר יבקץ בעריל בתור נרבה. היא אינה חפצה לדמות לבעריל ולבת גילו, אבל קול יללת ילדיה פולח בליותיה, היא מאמנת לשמוע את ילדיה מתרעמים עליה כסגנון: למה עברתינו? מי בקש מידך להביאנו לאור העולם לחיות חיים מרים כאלה? והתרעומות האלה דוקרים כמסקרות חרב בלבה, החיים, חיי עוני ולחץ, חיי שפלות ובזו בחברת בעריל ורעיותו היו עליה למשא, והיא מבקשת לגול מעליה את המשא, אבל היא יראה את חבוט הקבר

ואת חבלי הגיהנום, רואגת לגורל ילדיה, אשר בלי אם יהיו מאולצים לצפות לחסד רובלין ולקבל בהשתרלותו אותו החנוך שקבל בעריל הכרקה, ומרחמת על זלמן אישה השוכב למעצבה בבית החולים ואך בשעה שהיא באה לבקר, תחיה רוחו ועיניו התנוצצנה כאור שמחה". לוכר אישה היא נמוגה ברמעות, מאמצת את לבה והולכת לחרר הקהל.

יאושה המר בשוכה מבית הקהל כמעט בידים רקניות מקפיא את לכבה והוא מתהפך לרגב כפור. היא חשה את מטריות חייה בכל תקפה. והנה בעריל מקדם פניה בדברי רך ונעימות, ופניו מפיקים באותה שעה ישרת לב ותומת נפש, וע"כ חודרים הפעם דבריו אל לבה, הקרח ימס ויהי למים, והכיס בצורת דמעות שוטפים כמעיונות על לחייה. כלילה ההוא זלמא שולחת ראשונה את רסן הבושה מעל פניה ולוקחת ואוכלת מן המאכל, אשר הניש לה בעריל, ומני אז היא מחלה לקבל מידו תמיכה תמידית, וכמו שמחה היא בחלקה. דברי הנבלה שבעריל מדבר בעצמו ושהוא מלמד גם את ילדיה, אינם עושים עתה עליה כל רושם, ולא עוד אלא שמעוררים בה שחוק. בכל ערב בעריל מביא נרות גנובים מבתי התפלה ובמעונה הצר שוררות אורה ושמחה, ילדיה שבעים ושמונים ומלאים נחת, וגם כמנה לא תחסר, ומה לה עוד ? אמנם יש אשר עולה על לבה הרעיון כי עוד מעט ואישה יתרפא מחליו, ואז ישוב ה' יואר פניו אליהם, והיא ובעלה וילדיה ישבו לברם כמעונם, ובעריל ואשתו יצאו מן הבית הזה... אבל באותו הרגע מתעוררים בחבה רגשי געגועים לבעריל, צר לה מאד מאד להפחד מעליו, בהיותו נחשב כקרוב לה, כידור ביתה... בעריל הגנב נחשב כקרוב לה, והיא מרגשת כלבה איוו מתקרבות ונטיה אל הבריה השפלה והנתעבה הזאת !

זה כח העניות המנוולת להחליש לאט לאט כל רגש יפה ונעים. יום הולך ויום בא וזלמא מתרגלת אל תנאי חייה החדשים. בעריל לוקח לבה בתודויו ומשלוו השפלים, והיא שותה יין בחברתו, לבה טוב עליה ונפשה מתלהבת. פתאום והנה סער מתחולל על ראשה...

היא מתעוררת מתרדמתה ורואה את עולמה חרב...

„גותרה" אני ! תקרא זלמא ומקפדת כאורג פתיל חיתה.

האמללה ! לא, גותרה" היית עלי אדמות, כי קיומך נדרש לחפץ בעלך וילריך, אבל „גותרים" המה אלה הבריות המכוערות, אשר כמעשיהם הרעים והגבוים החשיכו עליך שמש חיך בצהרים ויחריבו את עולמך...

ה.

הדרסה המעציבה אשר הציג לפנינו ה' רכינוביץ בספורו, מרעשת את לב הקורא ומוזעזעת את עצביו מאד. כך אין צריך להיות ! יקרא הקורא ברגש, ותכף אחר ההתרגשות תתרוצץ השאלה במחו : במי האשם ? מי הסב באסון זלמא ? על ראש מי יטוש דמה ודם אישה וילדיה השפוף ? אבל מה חש המחבר לעזרתו ואיכר כי חטאת הצבור הוא, ה' רכינוביץ חושב כי לא בעריל אשם ברעה אשר מצאה את זלמא, כי אם כדרכיו ומחנכיו שנער בחרר ובבית הת", אלה הרובלנים והשמיסרים, אשר צרו את צורתו המוסרית על פי שיטתם, ויען כי הרובלנים והשמיסרים הללו נבחרו הצבור המה ובאי כחו והכל המה עושים על דעתו, למיכך רק הצבור החיב בכל הרעות והאמונות הבאים לעולם ע"י מצויאות בעריל. בעריל היה מטבעו טוב לב ובעל רגש. הלחם שקבל בהיתר או באיסור חלק את רעיו בחרר. גם סהתפוחים שננב כנגות ופרדסים לא נהנה בעצמו, אלא אם הרים סהם בתחלה תרוסה לחבריו. בין תלמידי הת"ת נמצא נער אחד, אשר קבל תמיד בעריל ממנו סכות רבות ונאמנות ומפני שמו נחת הוא, וככ"ז כשראה בעריל את הנער שזנאו כנפש מוכה ממורו האכזר בלי חמלה, חש כאב עצום, כמו נחת הרצועה על גבו, ועיניו מלאו דם. יחוסר לזלמא המלא עדינות וכל החסדים והטובות שעשה עמה בימי עניה ומרודה, טהורים מכל שמץ פניה ונטיה צדדית, ואך ברגשי רחמים יסודתם. בעריל לא טמן רשת לרגלי זלמא, ומה שעשה לה באחרונה, לא היה אצלו כמחשבה תחלה. הוא הטיב עמה רק באשר כי מצבה ומצב ילדיה נגע עמק עמק אל לבו ומעיו המו להאויסללים האלה. בעריל הכיר הכרה פנימית כי בחר לו לפרנסתו עסק

שפל זכיוו מאד, ובראותו את זלמא בחרת כמות מלשמעו לעצתו ולחזור על הפתחים בחברתו, גדלה נפשה בעיניו ולבו רחש לה רגשי כבוד ויקר, ובשמעו את אשתו מקילה בכבודה, חרה אפו כה ויהי נכון להראות לה נחת ורועו, יתכן כי לאט לאט נלוו בקרבנו אל רגשי הכבוד גם רגשות סמין אחר, ורגשות האהבה... אין כל ספק, כי רעיה בעלת מדות כולמא היתה יכולה לשפוך פעולתה על בעריל ולהחזיר אותו למוטב, בשגם כי לא היה עקשן וקשה ערף ועושה עבירה לשמה, וכל מעשיו הרעים שעשה בחייו, לא עשה מאהבתו אל הרע, כי אם באשר לא ידע מה טוב. ואם בימי עמידתו כך, — בימי ילדותו, בהיותו עוד רק כרוגג ועלול לקבל כל צורה, בודאי היתה אז היכלת להצבור, שעתותיו בעריל היו בידו, לעשות אותו ע"י מחנכים ופרגונים ישרי לב ומוכשרים לעבודתם, בתפארת אדם, ואם היה בעריל למה שהוא עתה, לבריה פחותה ונתעבה שהעולם נוזק על ידה, רק בצבור האשם הזה תלוי.

ה' רבינוביץ המוצא כי חיי זלמא והגלוים אליה הכו לרסיסים באשמת הצבור, אינו מגיד לנו מה יעשה הצבור להרים מבושול מדרבנו, מה יעשה לבלתי היות מקור אסון ופגע להפרט, מפני שלפי דעתו הדבר מובן מאליו, על הצבור למסור את הנהגת עניניו וצרכיו לא בידו אנשים אבירי לב ובעלי נפש שפלה ברובליו, אשר בכל פנה במחיצת הכלל שהם עובדים, היטב אין אתם: בכל דעתם אך לקלקל ולהרע, אלא בידו עוסקים בצרכי צבור מאהבה, המכירים את האחריות הגדולה המוטלת עליהם ויודעים לכלכל מעשיהם כמיעוצות ורעת ובאופן נאית אל התכלית הנרצית, ואם לא יעשה כזאת, עונו גדול מנשוא.

כשאנו לעצמנו אין אנחנו מסכימים אל האמיתיות הזאת שחפץ ה' רבינוביץ להשיענו בספורו. אמר הדבר כי עלינו לחשוב את עמידתם של הרובלינים בראש עניני הקהלה כסכנה גדולה להכלל ולהפרט, אבל לאמר משום זה כי חטאת הצבור היא, לא יתכן. המספר לא שם אל לבו כי אין בכלל אלא מה שבפרט, וכי הצבור כהיחיד עלול למעות ולשנות לפעמים שלא ברצונו. כשם שמצאנו זכות להמתיק את דינו של בעריל ולאמר כי חניך הצבור הוא, כן אנו יכולים ללמד זכות גם על הצבור ולאמר כי הוא חניך העברות, שהנהו שקוע בה ראשו ורבו. הצבור בותר ברובליו להעמידו בראשו ומפקידו למספק על כל עניניו מפני שהוא חושב בבעותו כי גביר ירא שמים יודע הכל ויכול הכל ועושה הכל באמונה. הן מוסדות הצדקה והחסד שרביהם נחתים ע"י הרובלינים עולים להצבור, שאינו אלא קבוץ של אנשים פרטים, בדטים יקרים. אדם מישראל מחסר נפשו גם מהכרחיות ונותן נדבת כסף לקפות לחם אביונים, לתלמוד תורה ולכיוצא בזה, אם משום מצוה כרי שיוכה לחיי העוה"ב או משום רגש האנושיות שיפעמהו, והיצויר כי היה הצבור עושה כזאת, לו עלה על לבו אפילו צל של חסד כי קיפת לחם אביונים מחטיאה את כטרתה הרצויה ובית התלמוד תורה אינו אלא בית גדול לבריות שפלות כבעריל המרקד וכדוגמתו? הצבור לא יאמין בשום אופן כי יש איזו שייכות בין בית הת"ת ובין משלח ידו של בעריל המרקד, ואין צריך לומר כי גם אלפי ראיות לא תוכנה אותו לדעת, כי יש קשר גדול ועב בין בית הת"ת ובין אסונו של זלמא. הצבור לא יחפוץ ולא יוכל להסכים כי בעריל היה לבג רע ע"י התנוך שקבל בחדר רבו הראשון, הנודע לירא שמים גדול ולאדוק במצות. הצבור לפי מנובל המנובל והשקפותיו החשבות, פרי בערותו הנפרזה, יצפוט כי בעריל בהיותו אסוף חיוץ וטהרת הורתו ולידתו כוטלת בספק, הוכרח להיות למה שהיה, לאבר מדולדל בנוף האנושיות, וזלמא אך פרי מעלליה אכלה בשבתה בכפיסה אחת עם נבוה וחדל אישים זה, הצבור שלנו עודנו נכנע תחת משפטים קדומים ורעות חשבות, המוליכים ומלמפים אותו בכל מעשה ופועל שהוא פועל ועושה לטובת אישיו, וע"כ לא כחוטא ופושע יהיה בעיניו, כי אם כשוגה ומשגה אחרים באולת, השוה כי נגוד לו ונתמול עלייו...

יאמנם אם נשפוט על ההתפתחות השכלית של צבורנו על פי מוסדותיו או נבא בהכרח לירי ההוכחה המרה, כי היא מתנהלת בעצלתים ובשפלות ידים ופסיעותיה אין ניכרות כמעט לעין כלל. עוד עתה בימינו חוון יקר הוא לראות בתוך התחום מוסר של צדקה וחסד מתנהג בסדרים ובמשטרים ישרים לפי רוח הזמן וצרך השעה. עוד ירד הגושות כושלת בכל ספעל צבורי ברב תקף ועו. מרב בהי הת"ת עוד עולה ובושה את הריה המעופש והכלא רקבון הנודע לנו בימי העבר הטובים. בבחירת מלמדים יתן היתרון לא ליודעי פרק בחנוך ופרדגוניה, אלא

להיהודים הכשרים בעלי ה"קפסות" הארוכות. בתי מנוס לילדים אסופי חוץ אין לנו כל עיקר : האטללים האלה אינם שוים כי ידאג הצבור להם ולעתידותיהם. „אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה !“ חושב הצבור ומסר אותם ביד גורלם. מספר בתי הספר למלאכה לנערים העניים סבנו ישראל לא יגיעו במלא רחב התחום גם לעשרה, ועי"ז הולכים ומתרבים בתוכנו מספר ה"בערלים" ו"היאשקום" (גבור הציוור הנפלא „גשמה שחורה" סאת י"ג גאלרבערג), אשר כמעשהם המכוערים משחיתים הם לעולם ומעטים כלימה על עםם. בכלל חסרות כל עבודות הצבור אצלנו מאיזה סוג שתהיינה, אם רוטניות או חוטניות, סימני ומניתי והתחדשות ועפ"י הרב טבוע עליהן חותם הזקן והקפאון וריח שושני קברים נודף מהן.

לפיכך כראותנו כל אלה יש אשר יעלה על לבנו הרעיון, כי הפרזנו מאד על מדת איכות השלל אשר רכשנו לנו במלחמתנו בעד השכלה, אם עלתה בידנו להפיץ השכלה בקרב העם, היא רק השכלה אפיציאלית, השכלה קוגנית, הנכללת בידיעת כתב ולשון, אבל לא אותה ההשכלה התרבותית, המצרפת את הרעות מסיני שזא ותפל, המזככת את המושגים והמתקנת את המדות, לא אותה ההשכלה המטיבה את הטעם ומותחת שער בלב לוימי ולנעימות. ארבעים שנה לחכנו בעד ההשכלה ועולות כחים העלינו על מוכחה. וכה אנחנו רואים בתוכנו עתה בימינו, כאשר הכנים הלוחמים כבר היו לאבות ומהם ומהמנום יכנה הכלל ? הבאה לרגלם איוו השתנות, איוו חדשה במסורות הצבור ? הקרעו חלונות בכתי האפל אשר בממלכת החשך הזאת והביא אליה איוו קיו אור ? לא ולא ! אנו רואים את האבות החדשים האלה בשעה שהם נכנסים למחיצת ציבור אוהים מעשה אבותיהם הזקנים בירייה, אלא שחוצפתם גדולה ביותר, מפני שיש להם איוו ידיעה בנקודות השחורות הנקראות משמאל לימין. גם הם מהפכים את בתי הכנסיות שבאים להתפלל בהם אחת בשבוע לשרה קטל, שעליו המה קוראים למהלמות איש את רעהו בגלל עליות שמנות או „כבורים" אחרים ממין זה ; גם המה שקועים ב"קפסות", להוטים אחרי „גבאות" וכדומה ומסרים נפשם עליה ; גם המה מושגייהם ע"ד חובות הכלל וצרכי הצבור קלושים מאד, תביעותיהם מההנוך משונות וזרות, דרישותיהם מסודרות הצדקה והחסד מוטעות, ובשעת כחירת פרנסים על הקהל, מורים בכתי הת"ת, טמונים על קופת לחם אביונים, חובשים ורופאים לבתי החולים, אוי המה נמשכים ונגרדים ביותר אחרי הרובלונים, אוי תמיכי דעות הם עם השמיטרים וכדונתם ונותנים צדק לפעולותיהם.

„ריאקציון עליך, ישראל !“ בקול הקריאה הזאת רגילים איוו מסופרני בזמן האחרון לאים אותנו בבקר בבקר. אבל התצויר נסיגה לאחור כלי הליכה לפנים קודמת לה ? — את הרברים האלה ושימו אל לבם אלה המחליטים בתמימותם או באולחם כי עתה בימינו אין מן הצורך עוד ללחום נגד הבערות וכי כבר הגיעה השעה לשים את דברי המלחמה בעד ההשכלה בארכיון, להיות לקנין ההסטוריה.

ג.

ה' ריבוביץ חושב, בי הרבר שעשה בעריל לזוטא כשהוא לעצמו, עוד לא היה מספיק לעורר אותה לשים קץ לחייה, ולהיפך הכנים אל תוך ספורו את החיוון בבית הרב, כמו חפץ לאכר : הרב בפסק דינו עוד על יד בעריל לשפוך דמי הנפש הנקיה הזאת ולהמיט שואה על משפחה שלמה בישראל, אבל האמת לא כן הוא. עבריה פשוטה כולטא לא היתה כוצאה עוד שום קורת רוח בחייה לו גם לא גזר עליה הרב להפריד מעל איושה. שבתה בכפיפה אחת עם בעלה וילדיה היתה לה כעד מזכיר עון ועוד הרחיבה העמיקה פצעיה. במדה שהיה איושה מרבה לכישוף אליה חסד, הבראות לה אוחות של חבה ולהתאמץ להשכיחה את העבר, כה במדה היה עולמה הולך הלך וחשך בערה, מוסר כליות נורא ואימת יום הדין היו מרכאים כחלל היתה וסוף סוף, היום או מחר, לא מצאה דרך אחרת לפניה בלתי אם לפרוק את משא החיים המרים מעל צוארה.

המחזה בבית הרב אך למותר הוא בעיקרו, כאמור, ומסוגל ביותר להחליש את הרושם בלב הקורא. הרב עשה מה שהיה צריך לעשות כחובה המוטלת עליו מטעם כהונתו. הרב בא בכח אחד מעמודי התווך, אשר הלאום הישראלי נשען עליהם, הרב בא להגן על הצניעות, —

אתה המדות המשובחות. שמצטין בהן ישראל סבא משנות דור ודור, ועל טהרת הגזע ותם חיי המשפחה, שלקחו חלק גדול בראש כל הרברים שעמדו לנו לא מעט להחיותנו כיום הזה. יאמר לו רינן כי הדם הניזול בעורקינו כבר נבלע ונטמע בדמי הגויים, שבתוכם אנו יושבים בגלותנו, אבל אנו נחזים באמונתנו נחויק, כי כתב יחושנו נקי מכל שמץ דפי ופסול. חכמינו אשר עת שכלה חרב מחוץ נקהלו לעליה בן-גוריון ושם גזרו, "על יינם משום בנותיהם", עשו בזה רבר גדול מאד לקיום האומה. הם ירעו והכירו הכרה ברורה, כי לא בחיל ולא בכח הורוע והאגרוף יגבר ישראל כי אם ברוח, זה וזה היה לא יתפתח ולא יתעלה אם לא תהיה לו תורת המוסר ליסוד מוסד ולפנת יקרת. באספקלריא המאירה שלהם ראו את הנולד כי עתידים ב"י להיות מפורדים ומפורדים בין אוה"ע, להתהלך כגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, ותנאי חי נדרוד וטלטול כאלה הלא מוכרחים הם למשוך אחריהם התרת חרצבות האישות והתמוטטות יסודות חיי המשפחה, ואם עמודי המשפחה יתפלצון, הלאום כלו מה תהא עליו? ע"כ באו והקרימו רפואה למכה, כי עשו סיגים ונדרוד גררים וגזרו גזרות לגזרות בכדי להיות למגן ולחסות על הצניעות. הרפואה הזאת תכר אמנם לחך יחידים רבים, ויש אשר תהפך ותהי לרועץ לחיי הפרט, אבל לחוץ הכלל היא מביאה טובה הרבה. מוטב שתהא בת שוע וכרומה לה אמללה כל ימיה כגלל, "קוצו של יוד", מוטב שכמה כתי-אבות בישראל יכו חרם בשביל "עגונות" וחלוצות" מתת לעשות אף פרצה קטנה באחד הגררים הסניגים על הצניעות. בכח הדעה הזאת מוכרח היה הרב לאסור את זלטא לבעלה, והיורעים להבריל בין אסור אבילת קטניות בפסח ובין הלכות צניעות, לא יתאוננו עליו בוראי על ככה. ר' ופסי הכוזרי בשיר, "קוצו של יוד" העומד בצר על דרך מאזי כתי-שוע ואשרה, הרב דנן הבא להפריד את זלטא מבעלה וכל אותם הרבנים שבנוגע לעניני אישות הם עומדים בדעתם כ"רדב"ן וכעץ שתול", אינם בעלי לב ברול כדעת המשייר המנוח י"ג, גם אינם באים להגן על הכתב המאובן כדעת אחד העם, אלא באים במעשיהם לבצר חומת ישראל לכל תמוטט מרוחות נושבות מן החוץ ומשטף החיים הסוערים סביבותיה.

אם תדין רוחנו בהרב הוא רק על בלתי ידעי להמתיק את כררות גזר דינו ולמתוח עליו חוט של חסד ועל תחו מהלכים בביתו למשרתיו עושי דברו המשוללים צורות אדם מן הישוב וכפראים במדבר נשתוו במעלליהם והליכותיהם. הרב אשר יש לו שיג ושיח עם נבזה וחדל אישים כמיכאל השמש ובו ישתמש לחפצו, לא יוכל להיות בעל נפש יפה ולמשוך את לבנו אליו. אבל גם פה אנו נפגשים בפרי הכערות. הרב לפי הצבור. אם הצבור חושב את מיכאל לירא שמים מפני "שלוטש" הוא את עיניו בעמדו כתפלה, מחפש "חטאים" באומנות נפלאה ומתאונן תמיד על האפיקורסות ההולכת ומתגברת, כדוע יחשוב עליו הרב אחרת? — תמונת מיכאל השמש מצוירת מאת המחבר בחרט אמן, אף כי הטפוס הזה לא זר לנו, כי כבר ראינו כדמותו וכצלמו בספורים שונים וביחוד בספורי סמולנסקין. שמיש-קהלה אבירי-לב כמיכאל, האדם החיה בתמונת זעיר אנפין, היו בישראל די והותר בימי העבר הטובים וגם עכשו בימינו לא מעט מספרם בתוכנו, ומי יודע עד מתי עוד? ! —

ז.

רק פרצוף אחד מצויר בתוך הספור לא באופן מסכים אל המציאות, והוא פרצופו של זלמן איש זלטא. עפ"י מהלך הספור אנו רואים את זלמן אוהב את זלטא מאד ובשעה שהיא באה אליו לבקרו בבית החולים תחיה רוחו, ועיניו תתנוצצנה באור שמתה" (תה"צ). ולבסוף בהודע לו בבית הרב כפי אשתו את אשר עולל לה בעריל, הנה תחת להודיעו ולהראות אותה של קצף משונה, כשדורש טבע איש יהודי הרבוק באשת חיקו, הוא שואל בנחת: מי הוא? האם בעריל הכרקד אשר הגדת תהלתו לפני? ובאמור לו אשתו כי הוא הוא הבליעל, איננו רואים בו כל סימן של שאיפה ללכת ולהגסק את נקמת כבודו וכבוד רעותו המחולל מאת בעריל, אלא הוא נשאר עומד על עמדו ומקשיב בקר רוח למה שהרב טוען עם רעותו כאלו אין הרב נוגע אליו נגיעה כל שהיא, וגם בעת שתנתק אשתו מידי מיכאל השמש ונסה החוצה, איננו זו מסקומו ואינו עוזב הבית אחריה.

ולמן המועל הוא איש המוני, עפ"י חנוכו ומהלך דעותיו הנהו קרוב ביותר אל הנושנים, וע"כ אי אפשר שבמקורו על רגל אחת בבית הרב, ימהר, מבלי ישוב הרעת תחלה להשלים בלבו את המצב החדש שנתהווה בחיי האישות שלו ע"י מקרה בלתי טהור ויתנגד לפסק דינו של הרב בכל תקף ועז. ולכן יוכל אמנם לחסול על זלמא ויתכן כי מחמתו עליו יתרצה לראות חיים עמדה גם בבא, אבל כי התעוררות רגשי החמלה הוואת תהיה תוצאות הרושם הראשון שפעל עליו יחוסו של בעריל לרעיתו, הוא נגד האמת והטבעיות. טענותיו של זלמן נגד הרב, שבעצם הן טענות המחבר, מביאות לידי גחוך, אם יש בעיר אכיוני אדם גועים ברעב, קופאים מקור ויושבים צפופים חמש משפחות בחדר אחד צר, אך הרב אשם בזה.

— אתה יושב בדירה מרוחה וחמה, יאמר זלמן להרב, לבוש בגדי כבוד. בניך שבעים ולא תחפוץ לשום עין על אכיוני ערתך לבל יגועו ברעב (הה"צ צד 38).

— הרב לא יחפוז, — כמו בידו כסורים מפתחות המחיה והכלכלה, כמו ביכלתו לבער אחרי העניות מקרב קהלתו, שמקרה במצב האקנומי של בני ישראל שוכני התחום. הבל הרב ! בעת אשר באמת נהונה כשמרת הרבנות בזמננו בחוג צר ומוגבל מאד ותלויה ברעת אחרים, ברעת התקופים שבצבור.

כן גם בנוגע לראש גבוריו בעריל המרקד אנו מוצאים לבלתי נכון מצד המחבר מה שהוא מנבב דברים בלי קץ ותכלית על יצרי לבבו ותכונות נפשו המוסריות ואינו מניח להקוראים בעצמו לשפוט עליהם עפ"י מעשיו ועלילותיו המובאים בתוך הספור. למה הרב דוסה? לפלוני חובש בית המדרש שחקק „מזרח" לביהכ"ם והוצרך להעיר בכתב ירו מתחת להארי המחקה כי ארי הוא ותחת השועל כי שועל הוא, לבל יבאו הרואים לטעות ולהחליטם זה בזה.

ומה שעלול לקלקל את הרושם ביותר, הוא הדבר שה' רבינוביץ מתאר לנו את בעריל גם בתור בעל מוס חומרי מלידה ומבטן ואומר עליו כי „שינו שפתו ועיניו היו כמו להכעוס משונות ומוזרות, והאף גם הוא שכת את מקומו ויתיצב מן הצד, ונוסף לזה הנין הטבע את בעריל ברוקודי וויטל הקרוש, ובלכתו היה מתפתל וכל אבריו רעדו“.

כאן יוכל הקורא לשאול: מה היה איש מכאובות וירוע חולי כבעריל יכול לעשות אחרת אם לא לעסוק בקבצנות, והצבור מה הטא לו אם מחלתו לא נתנתהו לאחוז במלאכה מחיה את בעליה ולהיות לאיש מועיל בהחברה?

בעריל גדל כהן, בעריל נאור בגבורה מכף רגלו עד קדקדו ועוסק בקבצנות הסטביעית עד צוארו ביון רפש כל התועבות שבעולם, — פה מונח כל עמקו של הטרנזים הנורא הממלא את הי הצבור שלנו בתוך התחום.

נסים במה שהחלנו.

ספורו של ה' רבינוביץ מעורר אותנו על מצע מסוכן בחיינו, על הרקבון האובל את מוסדות הצבור וכראש לכל על חנוך ילדינו הנתון בידו אנשים שאינם מהוגנים ומזיקי הרבים. אבל לפי דעתנו אין מקור הרעות המתארות בספור הזה בחטאת הצבור כרעת המחבר, אלא בבערות הנוראה המוליכה והמלפפת אותנו בחיינו החברתיים בכל פנה שאנו פונים והעניות המנולת אותנו בכל פה, שרבה באה ג"כ בסכת אותה החשכה הרובצת עלינו.

יתפזרו ענני הבערות השוכנים על רבע ישראל, יסופו המשפטים הקדומים והאמונות התפלות ממשכנות יעקב, ואז הבערלים עוד אינם, הולטות לא תקצנה בחייהן ולהדרכות המעציבות כעין אותה המצוירת ברב כשרון ע"י ה' רבינוביץ לא יהיה מקום בתוכנו.

יהי אור !

שמואל ליב ציטראן.

נבוזקב.

אגרות בקורת.*

מאת

אברהם עפשטיין.

א.

שמדון ואשמדי. הדרשות הפשוטות והדרשות הלמודיות.

לה"ר אלעזר גרינהוט בירושלים. קבלתי מכתב כבודך, גם המדרש שיה"ש שהוצאת לאור והנני נותן לך בזה את תורתך על שניהם. התענגתי על המדרש ועל הערוחקך. טוב ויפה הדבר ששמת עיניך על הפיוטים הקדמונים וגלית את השפעת המדרש הזה עליהם, כי בכלל לא נדע עוד על נכון את מקורות הפיוטים הקדמונים כר"א קליר, ר' שלמה הכבלי, ר' קלונימוס מלוקא ובנו ר' משולם, ר' שמעון הגדול וכו'. מפיוטיהם נראה, שהיו לפניהם מדרשים וספרי סוד שלא הגיעו אלינו, המדרש שיה"ש שהוצאת לאור הוא אחד הספרים האלה. והנני להעיר דברים אחרים על המדרש הזה.

דף כ"ט ע"ב. על דבר שר שמדון אעיר, כי בדפוס קושטא ושאלוניקי הגירסא בכ"ד פל"ו היא שמדון לא שמרון. כו"ר פ"ה כתיב שירא אצלנו שירא שריהון דרוחמא. ונראה כי שם השדר נשמט בשגגת הכותב, מהערוך ערך שר נראה, כי לעיני מחברו היתה הגירסא בכ"ד וגם כו"ר אשמרון. כו"ר כ"י שלי כתוב: שירא שמרין דרוחמא וממעל למלת שמרין הוגה בכתב מאוחר „שריהון“. ונראה כי הכותב השמיט שם בטעות מלת „שריהון“, וצ"ל: שירא שמרון שריהון דרוחמא, ויש איפוא חילוקים בנוסח שם השדר. הב"ר גורס שמדון והו"ר גורס שמרון, והערוך גורס בשניהם אשמרון. מהרמב"ן ורבינו החיי לבראשית ד' כ"ג נראה, כי שמדון (או אשמרון) לחוד ואשמראי לחוד וששמרון הוא סמאל ואבי אשמראי. במקום שמדון שברמב"ן ורבינו בחיי יש בריקאנטי וציוני (שם) שמרון. גם במעשה בילאר המלך נאמר, כי שמרון (כר"ש) הוא אבי אשמראי (המוכר ח"ד צד 14). יכול להיות כי שנוי הנוסחאות (שמדון או אשמרון, שמרון אשמראי) היא הסבה שהאחרונים אמרו בדרך פשרה שאשמראי הוא בן שמרון, וכבר היתה כזאת כי משנוי הנוסחאות נולדו מושגים מורכבים חדשים.

בכרך הספור משלמה ואשמראי יש להזכיר את המדרש אל יתהלל, ביה"ט ח"ו 106.— דף ל"א ע"ב. על דבר כסא שלמה יש ספור בכל בו ס' ק"ח ונרפס שם בביהמ"ד ח"ב 88, וספור אחר עפ"י כ"י מינכן נרפס במונאטסשריפט 1872 מצד 122 ואילך. לפלא בעיני כי תשאל לדעתי על אודות מאמרך „המדרש תנחומא והילמרנו“ הנרפס ב„המגיד לישראל“ שנה ו' מגליון 88 ואילך. בעת כתיבך את המאמר ההוא לא ראית מה שכתבתי אודות המדרשים בספרי מקדמוניות היהודים צד 62 ובמכתבי להר"ש ווירטהיימר (בתי מדרשות סוף חלק ג'), וע"כ כתבת בגליון 88 בהערה (ספר הלקוטים דף ג' ע"ב הערה 4), כי אנכי לא גלית דעתי על דבר הב"ד והו"ר, ואמרת כי הב"ד והו"ר שאבנו מן הילמרנו. והנה כעת כבר הגיעו לידך הספרים הנוכרים כמו שנראה מהערתך במבוא למדרש שיה"ש צד 21, ומשמ ראית כי מה שכתבת הוא ממש ההיפך ממה שכתבתי אני. אנכי הוכחתי שם כי לבני א"י היו שני מיני דרשות: דרשות פשוטות בלשון הירושלמי שלא התחילו בשאלת ילמדנו רבינו, ודרשות למודיות בלשון צחה ומליצית שהתחילו תמיד: יל"ד... כך פתח ר' תנחומא בר אבא. בהדרשות הלמודיות נעתקו ללשה"ק המלות הסוריות שבהדרשות הפשוטות, ובמקום הקב"ה יש

* אגרות הראשונות, שמה במספר, נרפסו ב„החוקר“ חלק א'.

בהן „האלהים“. בנוגע לשמות הדרשנים הנה נוספו בהם כנויים שאינם בהדרשות הפשוטות, כמו ר' תנחומא בר אבא, ר' פנחס הכהן בר חמא, בעוד שבהדרשות הפשוטות ובירושלמי נמצא רק: ר' תנחומא, ר' פנחס (ולפעמים בר חמא). הדרשות הלמודיות מיוסדות על הדרשות הפשוטות שקדמו להן. המדרשים שלנו מיוסדים על שני מיני הדרשות הנזכרות: ה"ב" והו"ר ופסדר"כ מיוסדים על הדרשות הפשוטות, והתנחומא ושם"ר והרבה פרשיות בבמ"ד ודב"ל והרבה פסיקות בפס"ר מיוסדים על הדרשות הלמודיות.

על פי הסימנים המובהקים שהזכרתי נוכל להכיר בנקל לאיזה מין משני חמישים הנזכרים שייך כל מדרש ומדרש מסדרים א"ו, כי אף שמסדרי המדרש והסופרים שנו בהרבה נקמות תבנית הדרשות, שעליהן מיוסדים המדרשים, בכ"ז עוד נשאר מהן רב בהמדרשים שלנו, וכאשר נחבונן היטב בלשון המדרשים וסגנונם עלינו לחרוץ משפט צדק ולגזור אומר אשר יקום, כי מוצא המדרש האחר הוא מן הדרשות הפשוטות ומוצא המדרש האחר הוא מהדרשות הלמודיות, ולפי"ז אי אפשר לומר בשום אופן שהב"ר והו"ר שאבו מן הדרשות הלמודיות שהיו בילמדנו, כי המדרשים הנזכרים יסורם בהדרשות הפשוטות, ואין בהם שום סימן מאותם המינים שמצטינות בהם הדרשות הלמודיות. הלא תראה כי בכל הב"ר והו"ר אין גם פעם אחת השאלה יל"ר, גם לא ר"ת בר אבא ור"פ הכהן בר חמא וכדומה. ומה שהבאת במאמרך כי בהב"ר והו"ר יש הרבה מאמרים שיום בעיננו למאמרי התנחומא והילמדנו ומתבארים על ידם, מזה אין שום הוכחה כי הב"ר והו"ר שאבו מן הילמדנו, כי בהיות הדרשות הלמודיות מיוסדות על הדרשות הפשוטות שמהן שאבו מסדרי הב"ר והו"ר, ע"כ אין להתפלא אם הם דומים בקצת דברים אל הילמדנו והתנחומא, כי סוף כל סוף שאבו כל המדרשים הנזכרים מן הדרשות הפשוטות, רק שבהלמודיות נשתנו צורת הדרשה וסגנון הלשון.

והנה כל האמור פה נוגע רק להמקור העיקרי וראש שנת המדרשים, אבל אינו מן הנמנע שהב"ר והו"ר שאבו קצת פרטים גם מהילמדנו, כי בעת שהמדרשים האלה נוסדו, כבר היו הדרשות הלמודיות בעולם. אך עכ"פ המעט הזה בטל בהרוב הנובע מן הדרשות הפשוטות, ולא יצדק האימור שהמדרשים ההם מיוסדים על הילמדנו, כי אין כל ספק שבכלל הם מיוסדים על הדרשות הפשוטות, וכברט שהמעט מן המעט שנזכר לומר עליו ראה זה נובע מן הילמדנו, אפשר שהוא הוספה מאוחרת שלא יצאה מיד המסדר, ואעידה לי לרונמא עד אחר.

פרשה כ"ז שבזו"ר היא הפסיקתא רשור או כשב שבפסיקתא דר"ב ותנחומא (1) שהיא דרשה פשוטה, במעט שניים והוספות ממסדר הו"ר. המאמר: „והיה שבעת ימים... כליד הוא" שבראש סימן י' הוא הוספת המסדר. תיכף אחר זה יבוא בזו"ר המאמר: ר"א שבעת ימים ר"י דסכנין... שישנו בפסדר"כ ובתנחומא. אח"ז יבא בזו"ר המאמר: „אמר ר' יצחק משפט אדם ומשפט בהמה שוים... והלאה ירצה" שישנו בראש הדרשה ומובא פה עוד הפעם, יען כי יש לו שייכות עם מאמר ר"י דסכנין. המאמר הזה איננו פה בפסדר"כ שלפנינו אבל ישנו בקצת כ"ז מהפסיקתא היא ובתנחומא (ע' רש"ב הערה פ"ט), ובדאי היה פה גם לעיני מסדר הו"ר. אח"ז מוסף הו"ר: כלומר אם הבאת לפני קרבן ברצון ובטובה... ורכוותה... מהו לאשי? אמר הקב"ה אם הבאתם ברצון ובטובה, כ"ז אינו בפסדר"כ ותנחומא והוא הוספת המסדר שהוסיף כדי לקשר את מאמר ר' יצחק עם מאמר ר"י דסכנין. כשנתחקה על המקור שממנו שאב המסדר את הדרש על לאשי, הנה הלשון „ברצון ובטובה" שהוא לשון הילמדנו יראנו לדעת שהדרש הזה נובע בודאי מאיזו דרשה למודית. ובאמת נמצא הדרש הזה בהפסיקתא הלמודית של שור או כשב שלא היתה לעיני המסדר של פס"ר שלפנינו, אבל נמצאה בכ"ז הרש"ל ונדפסה בפס"ר הוצאת רמא"ש. ושם ברף קצ"ר ע"א יש כל הדרש, מהי לאשי? „כמו שהוא בזו"ר. והנה אפשר שהמסדר של ו"ר לקח זאת בעצמו מהפסיקתא הלמודית כדי לחבר ע"י הדרש הזה מאמר ר"י דסכנין ור' יצחק וע"כ אמר: כלומר. אך אפשר ג"כ שהמאמר מן כלומר עד סוף

(1) מסדר התנחומא הביא את הפסיקתא הפשוטה על שור או כשב, אף שהתנחומא בכלל מיוסד על הדרשות הלמודיות כסבה שלא הגיעה אליו הדרשה הלמודית על שור או כשב כמו שלא הגיעה אל מסדר הפס"ר שלנו.

סימן ו' הוא הוספה מאוחרת ואין המסדר נוגע ברבר כל עיקר. ובעיני נראה זה לאמת כי בו"ד כ"י שלי לא נמצא כל המאמר כן כלומר עד סוף הסי', ועוד שמלת כלומר בלתי נמצאת יותר בכל הו"ד.

כללו של דבר: דברך שכתבת על הבר' והו"ד אינם יכולים לפי רעתי להתקיים בשום אופן, וכן לבי בטוח כי כשתענין בזה היטב תראה כי מה שכתבתי אודות תכונות המדרשים וסימניהם הוא אמת ויציב ונכון, ושעני' יפתח שער גדול לכל הבא להתחקות על תוצאות מדרשי א"י. בהחלק השני מספרי מקדמוניות היהודים, ארחיב א"י הדבור על שאר תכונות המדרשים וקורותיהם ופה אעיר עוד על כמה פרטים הנחוצים להשלמת הענין שנגעתי בו במכתבי הזה. הדרשות הלמודיות (גם הפשוטות) נדרשו על המדרשים של בני א"י, היינו על הקריאה בתורה בכל שבת ושבת ובמועדים ורגלים. מקובץ דרשות כאלה שאבו המסדרים השונים של המדרשים הנקראים תנחומא או ילמדנו. לעיני בעל הילקוט היו שתי מהירות מדרש הזה, שם האחת היה תנחומא ושם השנית היה ילמדנו, אך הילמדנו הזה והילמדנו של בעל הערוך ושאר קדמוניו איננו הילמדנו הקרמון רק מלוקט ממנו ודומה להתנחומא. הדרשות הלמודיות מתחילות בלשון יל"ד. השאלה אין לה עפ"י רוב שום יחס אל הסדר שעליו דרש הדרשן, והדרשן הראה חריצות הגדולה שהשיב על שאלת השואל וקפץ מענין לענין עד שבא אל הסדר שקראו באותו היום ודרש מה שדרש. ברור בעיני כי כוונת השואל לא היתה שהשאל יברר לו איזה הלכה למעשה, כי אם להמציא להדרשן ענין שיכול להתגדר בו ולהראות כהו הגדול בדרשו. כזאת נמצא בימים ההם גם אצל היונים, להסופיסטים, אשר רצו להראות כהם הגדול בחכמת הרהטוריק, היה הנקל בעינם לריוש דרשות שסדרו בביהם, אבל דרשו דרשות ארוכות שנשאלו מהם בלי שום הכנה. כבוא הסופיסט לבית הועד ששמה נאסף קהל השומעים, הציע לפניו אחד מהנוערים איזו שאלה, ותשובת הסופיסט על השאלה הזאת היתה דרשה. הדרשנים היהודים נשאלו עפ"י רוב בדבר הלכה פשוטה שהיתה ידועה לכל ולפעמים גם בדברי מוסר ודרך ארץ, ד"ס: כמה דינים של רשעים בניהם? (ת"ב בראשית ל"ג); כמה מתנות טובות נבראו בעולם (שם מטות י'), גדול שבנאמנים איזו הוא? (ת"א וישב ה'); מכל השאלות האלה נראה בעליל שהשואל ידע את התשובה, וששאל רק למען יסדר הדרשן את דרשתו על שאלתו. וכן מה ששאל קטן לכמה נמול? (ת"א תצוה א'), לא יעלה על הדעת שהשואל לא ידע לכמה ימים הקטן נמול, אלא ודאי ששאל זאת רק בכוונה שהדרשן יתחיל דרשתו בתשובת שאלתו ויגלגל הרברים עד שיבוא לדרוש על הסדר של אותו היום.

ועתה אעיר על קצת פרטים שבמאמריך על התנחומא והילמדנו.

בהכנר גליון 33 (ספר הלקוטים ג' ע"ב) הבאת כי הירונימוס מזכיר שדרשות היהודים שדרשו לעתים ידועות התחילו בלשון „שנו חכמים“, והוצאת מזה תולדות שונות [בנוגע אל הילמדנו, ובאמת אין התולדות צודקות כלל. כתבת: „וגם כמה שאמר לעתים ידועים כוונתו על יומי רכלה כי רק עליהם נופל זה הלשון... והנה הלשון שנו חכמים נמצא על הרוב במדרש ילמדנו, ולדנו איסא מזה בראשונה שדרשות האלו יצאו מפני חכמי ארץ ישראל... ועוד זאת למדנו מעדותו של החכם הנצורי הלז, כי מנהג הדרשות האלה הוא מנהג יקדונו סאד, כי כן נהגו החכמים וזל לדרוש בכמה הרביעות... והדרשות אשר לא כמנהג הזה נדרשו מאוחרות הנה“, כל התולדות החדשות שלך תשובתן בצדן, אם כוונת הירונימוס להדרשות הלמודיות מרוע אמר עליהן שנדרשות רק לעתים ידועות, והלא יודעים אנחנו שהן נדרשו בכל שבת ושבת, כמו שנראה מן התנחומא, והי' לו לומר שנדרשות בשבת? אלא ודאי שכונתו להדרשות בהלכה שנדרשו ברגלים או שלשים יום קודם הרגל. גם מה שכתבת כי כונת הירונימוס ליומי דכלה אינו מדויק, כי יומי רכלה (בארז ואלול) היו רק בבבל ולא בא"י, אבל כונתו להדרשות שדרשו בא"י בהלכות החג בחג ושלשים יום קודם החג. ואין להוציא מדברי הירונימוס שום תולדה בנוגע אל הילמדנו, כי הוא ידע רק מדרשות בהלכה שנדרשו לעתים ידועות ולא מן הילמדנו. שאר התולדות שהוצאת אין אנו צריכים להן כל עיקר, יודעים אנחנו גם בלא הירונימוס כי הדרשות הלמודיות (גם הפשוטות) נתחברו בא"י, כי הדרשנים הם בני א"י; גם יודעים אנחנו שהדרשות ההן היו כבר בעולם בהמאה הרביעית למספרם אחר שהן מיוחסות לר' תנחומא. גם

מה שכתבת כי הדרשות שלא נדרשו על המנהג הזה מאוחרות הנה, לזה אין שום יסוד. וכי בשביל שבהמאה הרביעית היו בעולם דרשות למודיות לא יכלו להיות גם דרשות פשוטות בימים ההם וגם קודם לזה? ואדרבה המעיין בהמדרשים ימצא שהדרשות הפשוטות קדמו להדרשות הלמודיות ושהלמודיות טיפוסיות על הפשוטות.

עוד כתבת בגליון 34 (ספר הלוקטים דף ר' ע"ב): הנה הו"ד אינו מובא רק פ"א בתשובות הגאונים שערי תשובה סימן מ"ב... דן מינה שהו"ד לא נתפשט עד סוף ימי הגאונים או בתחלת "ימי הראשונים" (ר"ל הרבנים). לא ראינו אינו ראייה. לדעת הרד"ל לוי"ד פל"ד סימן ג' מובא הו"ד סבעל השאלות שהוא מראשוני הגאונים, ע"ש. ואנכי מצאתי כי הו"ד מובא עוד בתשובת הגאונים הוצאת הר"א הרבני בשלשה מקומות היינו בס' כ"ד, ל"ו גם מ"ט בלשון הגדה דיוקרא, — שם הערה 8 (דף ו' ע"ב הערה 13) כתבת „שם (ו"ד פ"ב אות ט') באותו מאמר איתא כך שנו חכמים כמשנה גר וכו' והוא לשון הילמדנו, וכן נמצאים שם בו"ד לשונות כמו „שיטה ראשונה (פ"ב אות ח') או לשון נקי (שמיני פ"ב אות א') שהן לשונות התנחומא". מתיבא תיתא כי הלשונות האלה הן מיוחדות דוקא להילמדנו? ⁽¹⁾. לא התבוננת כי „שנו חכמים" ו„שיטה ראשונה" אינו כלל לשון הו"ד רק לשון התנא דבי אליהו שמשם נוספו בזמן מאוחר מאמרים שלמים בהו"ד ואינם בכ"י כמו שהעירו המפרשים. נשאר איפוא רק „לשון נקי", וזה בודאי אינו תכונה פרטית של הילמדנו, „לשון נקיה" שבפסחים ג' ע"ב ידוע, ובכ"ד סוף פ"ו נמצא „לשון נקי".

בגליון 40—36 (דף ו' ע"ב הערה 19) כתבת: „לפי דעת צונץ נסדר הב"ד במאה הששית לספסרם... ודע כי בפ' ס"ה איתא למלה „דברי פיוטן הם" ע"ש וע' ס"ב, ואם על דברי הפייטנים כוונתו צריך לאחר זמן סדרו, כי הלא יומי בן יומי שהי' מן הפייטנים הראשונים חי לא קודם משנת 690 לספסרם". אין כל ספק שכוונת הב"ד הפייטנים המשוררים, ואין מזה שום

(1) ע"ז השיב הרא"ג: כל עוד שלא מצאתי אותן הלשונות בספר שהוא יותר קדמון מן הילמדנו אני אומר שהם מיוחדות להילמדנו (ס' הלוקטים ח"ב 27 הערה 4). כמה מגונה היא טענת „אני אומר"! אל יחשוב נא הקורא כי הלשון שנו חכמים רגיל הרבה בתשובות על השאלות „ול"ר". אדרבה בשני מדרשי תנחומא כשהררשן כביא משנה או תוספתא יאמר תמיד כך שנו רבותינו (ולא שני חכמים), ובשביאי דברי האכודאים יאמר תמיד למדנו רבותינו. רק ב"ד יש עפ"י רוב כך שנו חכמים, אך המדרש הקטן הזה בטל כמעט. וחזין מזה נראה שהמסדר בשנותו את לשון הדרשות ובכתבו במקום יל"ד „הלכה" שנה גם את הלשון שנו רבותינו על שנו חכמים, ויש ראייה לזה. כי שתי דרשות שישנן ב"ד מובאות בסגנון הראשון בפסיקתא כ"י כרמולי ושם תיב יל"ד במקום הלכה, ועם זה גם כך שנו רבותינו במקום שנו חכמים שצ"ד, ע' רש"ב מובא לתנחומא 42. עוד נמצא כך שנו חכמים בפסיקתא דיום השמיני (פסדר"ב קצ"ד ע"ב), וגם שם כבר נשתנה סגנון הדרשה וכתוב הלכה. גם ב"ד נופיה נשאר עוד הלשון כך שנו רבותינו (פ"א) גם למדנו רבותינו (פ"ה). ואף שיש בהמדרשים הלמודים באמצע הדרשות כה וכה כך שנו חכמים, אין זה סגולת הילמדנו, אחר שעל פי רוב נאמר שם כך שנו רבותינו, וידוע ששנו חכמים יש גם בראש פ"ו כפרקי אבות, האמנם הלשון הזה הוא סגולת התנא דבי אליהו, כי שם יבא פעמים אין מספר. גם בנוגע למלת שטה לא יעלה על דעת שום בעל שכל בריא שמלה כזאת תהי' סגולה פרטית לאיזה מחבר, ובאמת נמצא אותה במדרשים שונים: בכ"ד ויק"ב רות רבה, ומדרשו תנחומא (ע' תנחומא הוצאת רש"ב אמור אות ז'). גם במדרש תלים ד' אות ג' יש: „ר' יודן בש"ר יצחק אכד בה ארבע שיטין... ר' יודן בש"ר יצחק אכד שיטה אחריו... והמאמר הזה לקוח מירושלמי ברכות פ"א ה"א. וע' אורות בן שיטהיה בירושלמי במבוא הירושלמי לד"פ דף י"ד ע"ב ודבר כחלפה שיטתיה שם ט"ו ע"ב, והנה הירושלמי בודאי לא לקח זאת מן הילמדנו, ומובח איפוא שאין לשון „שיטה אחריו" מיוחדת דוקא להילמדנו, וכן אין הדבור „לשון נקי" מיוחד דוקא להילמדנו. ואעיר עוד כי בירושלם כתובות פ"א ב"ח אמרו: לשון נקי רבי אומר (היינו שאמר מדברת במקום נבעלת). כללו של דבר אין הלשונות האלה מיוחדות לא להילמדנו ולא לשום ספר אחר.

הוכחה שנסדר אחר יוסי בן יוסי גם היו הרבה פייטנים זמן רב קודם יוסי ב"י, רק ששמותם לא הגיעו אלינו. אותו השם פייטנות נזכר בכמה מקומות במדרשים.
כל זאת לא כתבתי מאהבת הויכוח, רק כדי לסלואת בקשתך שבקשת אותי לחוות לך דעתי על מאמריך בהגיד. ואשר עם לבבי הגדתי לך בלא משוא פנים.

ב.

הדרשות הפשוטות והדרשות הלמודיות.

לר"א הג"ל. מורה אני לך על ששלחת לי את ספרך ס' הלקוטים ח"ב ועל שהדפסת בו את מכתבי שכתבתי לך על דבר מקומות המדרשים. ראיתי כי עשית למכתבי מסגרת סביב ולפתח רובצות ההערות הרבות שהעירות עליו. עברתי על פני השגותיך בהעיון הראוי ומצאתי אותן או שאינן כמין הטענה או שאין להן כל יסוד ובלתי יכולות להתקיים. ועל כן אמרתי להשיב לך אמרי אמת ולהעמיד דבר על בוריו.

טרם אבוא לגוף הענין שאנו דנים עליו, מוכרח אני להרחיק ממני לזוט שפתים שהוצאת עלי. אני כתבתי לך: „לשלא בעיני כי תשאל לדעתי אודות מאמריך: המדרש תנחומא והילמדנו... והנה קצת כבר הגיעו לידך הספרים הנזכרים (שלי)... ומשם ראיתי כי מה שכתבת היא ממש ההיפך ממה שכתבתי אני...“ נקל להבין כי כונתי היתה להגיד לך כי לא היה לך לשאול לדעתי אודות מאמריך אחר ששטחתינו בזה שונות מאד זו מזו. אך אתה עצמת עיניך מראות זאת וחשבת אותי למתערעם על כל הנוטה ימין או שמאל מן המשפט שחרצתי. כתבתי: „יסלח לי כבוד ירדתי, אבל העיון אינו גדול מנשוא אם רק ראיתי נכונות הן“. כאלו שכתבתי לך לעין גדול מנשוא שנמית טרעתי! הגני אוהב בכל נפשי את החקירה החפשית ואת הבקורת החדה אשר לא תשא פני איש. אך הסופר שלא ראה דברי חברו וכתב דברים מתנגדים לו מקצה אל הקצה, הוא מחוייב לעיין בדברי חברו ולראות אולי צדק ממנו. אבל מכווער הרבר שידרוש ממתנגדו לחזות דעתו בכגון זה.

אחר ההצעה הזאת נבואה נא ונזכחה דבר השגותיך.

1. לשון הדרשות הלמודיות. בספרי מקדמוניות היהודים צד 68 תארתי את סימני הדרשות הפשוטות והלמודיות בזה"ל: שני מיני דרשות היו לבני א"י. את המין האחד אקרא בשם דרשות פשוטות, והן ערוכות בלשון התלמוד הירושלמי. אופן וסדרו הדרשה הוא פשוט; הדרשנים יכינו בשמותיהם הנזכרים בתלמוד ירושלמי, ואין כראש הדרשות שאלה בהלכה. הדרשות האלה קודמות בזמן¹. המין השני הוא דרשות שאקרא בשם דרשות למודיות, הן ערוכות בלה"ק צחה מעורבת בהרבה מלות עניות הדרשנים מעתיקים המלות הסורסיות שבהדרשות הקודמות (היינו הפשוטות) ללשון הקורש, גם מלת הקב"ה הם מעתיקים ואומרים במקומה בהרבה מקומות „אלהים“. אופן וסדרו הדרשה הוא מורכב ומסובך. לשמות הדרשנים יתוספו כנויים שלא יבאו בהתלמוד הירושלמי ובהדרשות הקודמות, ד"מ ר' תנחומא בר אבא, ר' פנחס הכהן בר חמא, בעוד שהירושלמי והדרשות הקודמות יכנו אותם בשם ר' תנחומא ור' פנחס בר חמא סתם, ועפ"י רוב רק ר' פנחס בלא שם אביו. כראש הדרשות מהמין השני תבוא תמיד שאלה בהלכה בלשון יל"ר. אחת מהתכונות שעל ידן מצטיינות הדרשות

¹ מן הפסיקות שישנן בספרד"כ וגם בפס"ר מוכח כאין כל ספק כי הפסיקות הפשוטות שבספרד"כ קדמו להפסיקות הלמודיות שבפס"ר. ד"מ בספרד"כ פסקא כי תשא: ר' שמואל בר אמי סתר קרא... ובפס"ר: כך פתח ר' תנחומא ברבי בשם ר' שמואל, עזר שם בספרד"כ: ר' יונה בן צרויה פתח... ובפס"ר: כך פתח ר' תנחומא ברבי בשם ר' יונה מבצרה, וכאלה הרבה. וברור הוא שבעל הפסיקות הלמודיות מביא את הדרש מהפסיקות הפשוטות שהוא מיחס לר' תנחומא. ואף שהוא משנה את סגנון הדרש בכ"ז יאמר כך פתח ר"ת בשם פלוני, וכבר העיד ע"ז הרש"ב במבוא לפספרד"כ. VI.

הלמודיות האלה היא שייחסו איתן לר"ת"א והפתיחה מתחלת כך פתח רתב"א¹) ומכל זה אין זכר בהדרשית הפשוטות. ומה שאמרתו יש בו די להכיר לאיזה סין שייך איזה מדרש. ואומר שהפסקתו שבפס"ד המתחילות בלשון יל"ד, הרברים רבה, השמ"ד מ"פ מ"ו ואילך, הרבה מאמין בכמדבר רבה: פ' בסדר ונשא ושני מדרשי התנחומא, כל אלה כוללים דרשות הנכנסות תחת מין הדרשות הלמודיות, והמסתכל ימצא בהן כל התכונות שקבעתי להן, מלת אלהים במקום הקב"ה תבוא בהפס"ד רק בהדרשות המתחילות יל"ד. בשאר הפסקות בלתי נמצאת אף פעם אחת, וכ"כ נמצאה בשמ"ד כמה פעמים על כל דף ודף, ובכמ"ד פ"ב... ובילמדנו... בתנחומא וד"ד בלתי נמצאת מלת אלהים, לפי שנתפשטו ונכתבו הרבה והסופרים הסירוה וכתבו במקומה הקב"ה.

כיוצא בזה כתבתי במכתבי להר"א ווערטהיימער ובמכתבי הראשון אליך. ולו קראת את דברי בעיון ולו עברת אה"כ על פני המדרשים בתום לב כי אז ראתי ונוכחת שהסימנים שלי הם באמת סימנים מוכהקים שאין לערער עליהם בשום ענין ואופן, אך ההפך הגדול שמצאתי במקורות המדרשים הורם את המשפט אשר תרצת כי הב"ד והו"ד מיוסרים על הילמדנו, וע"כ תקשש החבולות להטיל ספק בדבריו.

כתבתי צד 17 הערה 8: והנה ג' סימנים כונה כאן ועל כולם יש פירכא. מלות יוניות נמצאות גם בב"ד וגם בכו"ד במדה גרושה עד מאד. וכן המצאנה מלות סוריות בהילמדנו, עיין למשל ערך פלק ערך מרוב ב' ועוד ועוד, לעומת זה מעתיק המסדר הב"ד את לשון הסורי שבירושמי ללה"ק... הפירכא הזאת מיוסרת על דקדוקים של מה בכך. לא אמרתי כי בהב"ד והו"ד לא נמצאות מלות יוניות ושבהמדרשים הלמודיים לא נשארה בה וכה מלה סורית, אבל אמרתי כי כתבונות המדרשים הלמודים היא להעתיק המלות הסוריות ללה"ק ולהשאיר את המלות היוניות בלי העתקה. המסתכל בהמדרשים בתם לב יראה שכן הוא באמת. בעלי הדרשות הלמודיות קיימו מאמר רבי שאמר: בא"י לשון סורסי למה אלא או לה"ק או לשון יוניות (סוף מוטה) והעתיקו ללה"ק את המלות הסורסיות שבהדרשות הפשוטות. ואעידה לי ע"ז כמה ערים נאמנים:

- (א) רתב"א נכנס לביהכ"ג ושמע שהיו קורין ויסע משם אברהם אכר יפה שנו חכמים (פס"ד רף ט' ע"ב).
 (ב) ביום שנכנסה הכלה לחופתה (שם י"ח).
 (ג) כשם שהסיכה הזאת של קיצים מתחזקת בכגרוי של אדם (שם ל"ג, ע"ב).
 (ד) אוי כן הדר שזה הגיך (שם מ"ח ע"ב).
 (ה) הבהיקו וצהלו פניו (שם ס"ב ע"ב).
 (ו) מעשה ב"ד יוחנן שהי' עולה מטטריא לצפורי (שמ"ד פמ"ז).
 (ז) כספינה. כשהוא שוכב מכין אותו ואינו חושש (תנחומא הוצאות רש"ב שמינו ז').
 (ח) אכרו רבוהינו: מעשה ברובל. והי' מכרו ואומר מי יבקש סם חיים (שם מצידע ה').
 (ט) מעשה היה בקרותנו ברוח אחד שהי' שרוי על המעין (ת"ב קדושים ט').

- (א) א"ר חייא בר אבא עבר הוית קמי כנישתא דצפרין שמעית מיניקא יתביין וקרין ויסע משם אברהם, אמרתי גדולים דברי חכמים: כ"ד נ"ב ה').
 (ב) ביומא דעלת כלהא לנגונא (פסר"כ ו').
 (ג) מרמה להרא סיכתא (סירתא) דאת מפשר לה מן הכא והיא מתעריא מן הכא (שם י"א).
 (ד) לישינ בוייא דהכרין איניק (שם כ"ג ע"ב).
 (ה) זחלין אפוי (שם ל"ז ע"ב).
 (ז) ר' יוחנן הוה מטייל וסליק מן סבריה לצפורי (שם קע"ה ע"ב וש"מ).
 (ז) כהרא אילפא דכטרפה בפליגות דימא, הכוני בל חליתי מחו ליה: לא כרניש (וי"ד רפ"ב).
 (ח) מעשה ברובל אחר... והיה מכרוי ואומר מאן בעי למזבן סם חיים (שם פמ"ז).
 (ט) מעשה בקרתני... אחגלי עלויה ההוא רוחא דהוי שרי תמן (שם כ"ד ז').

וכן מתרגמים שמות פרטיים כמו ר' אבא ארמוני (תנחומא בראשית ז') במקום ר' אבא מסוקה בירושלמי ברכות פ"פ (ע' רש"ב סבוא לתנחומא 42), ובפס"ד קמ"ו ע"ב אמרו: ואחת

¹ בהערה כתבתי שם, כן הוא תמיד בהדרשות הלמודיות שבפס"ד וגם בד"ד, רק שאם (בר"ד) שנו הכותבים וכתבו הלכה במקום יל"ד, ובמקום כך פתח רתב"א כתבו זש"ה... א"ר תנחומא.

גלתה לרפני של רבלתה, במקום הנאמר בירושלמי סוף חלק: ואתה לרפני של אנטיוכיא, לפי שלדעת בעל פס"ר אנטיוכיא היא רבלה, וכ"ה לדעת הבבלי סנהדרין צ"ו ע"ב.

מזה יראה הקורא עד כמה משתלשלים הדרשנים הלמודיים להעתיק את המלות הסוריות לל"ה"ק. אך המלות היוניות נשארו; ואדרבה בהדרשות הלמודיות יש יותר מלות יוניות מאשר יש בהדרשות הפשוטות ע"י בפירוש מלות זרות להר"מ גידעמאנן בסוף פס"ר הוצאת רמא"ש וברשימה ממלות זרות כמבוא רש"ב לתנחומא צד 62, ושם דף ק' רשימה מהמקומות מילמדנו המובאים בהערוך, ותראה כמה רבו המלות היוניות על המלות הסוריות. מלות סוריות נשארו רק מעט מוער, ולא צדקת בהוסיף אחר הראיות שלך את המלות, ועוד ועוד". גם הראיות שהבאת אינן ראיות כלל, כי פלק איננה מלה סורית רק יונית, ומלה מרוב נמצאת בתוך המשל שמביא הילמדנו, והמשלים מובאים עפ"י רוב כלשון סורית שהיתה לשון המון העם בא"י.

הנה ברצוננו לבוא עד חקר המדרשים נחוץ לנו להתכונן על הרוח השורר בהם ולא לחפש אחרי מלות פרוטיות. הלא ראינו מהדונגמאות שהבאתי כי הדרשנים הלמודיים משתלשלים לדבר בל"ה"ק, חוץ מזה משתמשים הדרשנים ההם בלשון רהיטורית ומקושטת, ולפעמים הם מטיחים בה רוח מליצה, דבר שלא נמצא כלל בהדרשות הפשוטות, ואביא גם לזה דוגמאות אחרות:

(א) אמר לו דוד רבונו של עולם! כשהיו בניך בבית המקדש היו קוראים אותך ואתה עונה להם; [אף] עכשיו משאנו כפזורים בגולה אתה עונה אותנו, כמ"ש מקצה הארץ אליך אקרא. רבונו של עולם: בנה ביתך ושכנינו בחוכו — מקצה הארץ אליך אקרא, מה כתיב אחריו: וגזרה באהלך עולמים (פס"ר דף ל"ב).

(ב) ועוין מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית. כל העוין והשחב והגדולה והגבורה של מלך מלכי המלכים הוא — משפט אהב. בנוהג שבועלם מי שהוא בעל זרוע אינו רוצה לעשות דבריו במשפט: חומס וגזול ומעביר על דעת קונו ונושא פנים לפני אוהביו וקרוביו ועושה שלא כדון לשונאיו, אבל הקב"ה כמ"ה משפט אהב! אינו עושה דבריו אלא במשפט, הויו ועוין מלך — משפט אהב (ת"א ראש משפטים).

(ג) כיון שבאו (המרגלים) מתוך הארץ עמדו ופזרו עצמם בכל שבטי ישראל, כל אחד ואחד בתוך שבטו, ומתנפל לתוך כל זווית של ביתו, ובניו ובנותיו באים אליו ואומרים (כצ"ל) לו מה לך מרי?... אומר להם: אוי לי עליכם בני ובנותי וכלותי, האיך האמוריים עתידים לתעת ע ככם! האיך עתידים לשלוט ככם! מי יוכל לראות פני אחד מהם? — מיד הם כולן גועין בכבייה, בניהם ובנותיהם וכלותיהם, עד שהיו השכנות שומעות את הדבר, אף הן היו בזכות עד שהיתה משפחה למשפחה משמעת, עד שהיה כל השבט בזכה. וכן חברו מבכה שבט וכן כל אחד ואחד, עד שנעשו ששים רבוא חבורה אחת, ובכו ונתנו קול כיתם למרום. מנין סמא שקרינו בענין ותשא כל העדה ויתנו את קולם (ילמדנו בילקוט שלח תשמ"ב).

מה רב ערך המאמרים האלה! וכל אשר חיך לו לטעום יכיר כהדרה כי לא במקרה נכתבו בלשון וסגנון געלה כזה, רק הדרשנים השתדלו בכל חכם לסדר את דרשותיהם באופן שרות המליצה המתנוססת בהן תפעל הרבה על שומעיהן והוא דרך המדרבים היונים — ואתה נסה נא למצוא אף מאמר אחד מליצי כזה בכל המדרשים המיוסדים על הדרשות הפשוטות, ואם תמצא או אבטל כל מה שכתבתי כזה, אך כל עוד לא תמצא כזאת לא אחרל מלאמור לך: שים לבך לתכונת המדרשים ואחרי כן תכתוב השגות עלי.

2. אלהים במקום הקב"ה. עוד כתבת בהערה הנזכרת: „חוץ מזה נמצאה מלת הקב"ה הרבה פעמים גם בילמדנו". גם פה תואנה אתה כמבט לי, לא כתבתי שהילמדנו מעתיק תמיד מלת הקב"ה אל האלהים, אך בראויתי כי בהמדרשים המיוסדים על הדרשות הלמודיות מלת אלהים נמצאת הרבה פעמים, נוכחתי לדעת כי גם זאת היא אחת מהתכונות הפרטיות של הדרשות הלמודיות, אחר שבהמדרשים הפשוטים לא מצאתי מלת אלהים אף פעם אחת. וע"כ כתבתי כי המדרשים הלמודיים מעתיקים ואומרים אלהים במקום הקב"ה בהרבה מקומות (ולא שאומר כן תמיד), וציינתי הרבה מקומות שיש שם אלהים, והוספתי כי בתנחומא וב"ר לא נמצאת המלה הזאת כלל. לפי שהמדרשים האלה נתפשטו ונכתבו הרבה והסופרים שנו וכתבו

הקב"ה, וע"כ אין שום פירכא כמה שנמצאת מלת הקב"ה בהילמדנו המובא בהערוך ובליקוט. אפשר שהרשנים הלמודיים בעצמם השאירו כה וכה מלת הקב"ה, גם אפשר שהכותבים שינו וכתבו הקב"ה במקום אלהים. הניקבך היא כי מלת אלהים נמצאת הרבה פעמים רק בהכרזתם המיוחדים על הדרשות הלמודיות, ובהרשות הפשוטות אינה אפי' פעם אחת. והסימן הזה הוא סימן טובהק, ובכל מדרש שנמצא מלת אלהים נדר כראש כי יש בו הסימנים האחרים, היינו שלשמות הרורשים יתוספו כנויים ידועים ושיש שאלות בלשון יל"ד וכדומה. הרוצה להטיל ספק בהסימן הזה יחפש נא היטב בהמדרשים הפשוטים, ואם ימצא שם מלת אלהים אוי יבוא ויערער, אך כל עוד שלא מצא שם המ"ה הזאת יקבל עליו את הרין ויורה כי סימן יפה הוא בסימן הזה. טרם אפרד מהסימן הזה אעיר עוד על שלשה מקומות אשר מוצאם שהילמדנו ושנמצאת בהם מלת אלהים. במחזור ויטרי צד 110 כונא הדרש הזה: ילמדנו רבינו למה מתפללין בחול י"ח ברכות ובשבת שאנו בטלין אין אנו מתפללין אלא ז' ברכות? כך למדנו רבותינו למה אין מתפללין י"ח ברכות בשבת? אכר רב הונא ספני שאסור לו לאדם לחבוץ צרכיו בשבת, ואכר האלהים למה למה שבת זו מנוחה הוא לישראל... למה לפי שה"ק בחר בשבת תחילה ואמר האלהים למנוחה שבת לישראל... והנה גם אלמלי היה חסר ראש הדרש היינו יודעים שמלת האלהים שהרש נובע מדרשה למודית, וכעת אחר שהרש מתחיל בשאלה יל"ד נתאמתו דברי מכל צד. בתנחומא א' ריש וירא טובא הדרש הזה באריכות, אך שם השמיטו כבר מלת האלהים וכתבו במקומה הקב"ה. הדרש השני הוא אותו שהרפס ר"א ועורסהימער ע"י כ"י חסר, והוא סימן א' בבתי מדרשות שלו ח"א דף ל"ט. אמר אם יהא אדם עשיר יהא הקירויסוס עושה דינו ואם לאו הרי ההגמון, ואם היה עני אין אדם סופנו. אבל הא' (ראש תיבת האלהים) אינו כן... כך הא'... אלא אמר הא'... ואין צור אלא א'... ד"א איש איש... אלא ראה היאך הא' סתבב לישראל... ד"א כבוד א' הסתר דבר... אמר הא' לישראל... ד"א איש איש... אמר הא' בניו היו וזירין... אמר הקב"ה... אמר הא' כסה דמן... הדרש הג' הוא שם סימן ב' דף פ"א: ובטעשה ארץ כנען אמר להן הא'... ונטעתם, כ' ב' ר' ת' ב' א' (כ=כ פתח בו רתב"א) זה שאמר הכתוב עץ חיים היא למחזיקים בה וכו', בוא וראה היאך הא' שוקד לכות את ישראל... כמה היא חביבה לפני הא'... בזכות אברהם שניתחד לשמו של א', אמר הא' אם שמרתם מצות ערלה... ד"א ונטעתם כיבר הא' אלינו א"י... אמר הא' לישראל... וכי תבואו אל הארץ... ר' יהודה בירכי סימן ורבנן. אמר להם הא'... אמר ר' פנחס הכהן בן חמא... וכי יש דבר חוץ מידו של א',... פה משתמש הדרשן במלת האלהים כמעט באין יוצא וכנגד י"ז פעמים שישנה פה נמצא רק פ"א הקב"ה, ובוראי הוא שינוי מצד הכותב, ועם הסימן הזה מתאימים גם הסימנים האחרים, אף שהשאלה יל"ד חסרה הנה יש שם כך פתח רתב"א. ר"ת נקרא בר אבא, ור' פנחס נקרא ר' פנחס הכהן בן חמא, גם משתדל הדרשן לדבר בלה"ק צחה ורהיטורית. הכל כמו שהארות תכונות הדרשות הלמודיות.

8. ההוספות לשמות הדרשנים. על דבר הכינויים שנתוספו בהדרשות הלמודיות לשמות הדרשנים כתבת בצד 18 בהערה: ובדבר הסימן הג' ראיתי שמה שהניח החכם צונץ בתימה אותו נשא החכם נ"י על נס ועשה מכנו גבול עולם אשר לא יעברנהו הבא אחריו בשדה החקירה הזאת, עיין צונץ על הדרשות מצד ש"ל והלאה שם תמצא את הכינויים שמונה החכם נ"י. אמנם החכם צונץ לשטתו אול שהב"ר קדום להילמדנו לכן כתב שנתוספו על שמותם כינויים, אבל לא כן הוא, הילמדנו קדום לו לכן לא נתוספו אלה הכינויים, רק בב"ד וכדומה שמואחר מכנו שם נשמטו, וזה יותר קרוב (?). לאמת כי השמטת השמות מצינו גם במקום אחר, אבל לא תמצא בכל ספרתנו שיתוספו שמות, וא"ת למה לא נמצאו אלה הכינויים בהירושלמי? יען כי לא רבני דהלכה היו רבני דאגרתא; והרבה יוסף בן שמעון איכא בשוקא וכדי להבחין בין זה לזה הולכו למי שהוא כהן מלת, כהן' על שמו, או שקראו אותו על שם אביו, וזה ברור (!). . . עד הנה דברייך אשר לא אדע שחרם, השי"ד שוה בלשונו ובכתיבת שמות הדרשנים הירושלמי, בעת שהילמדנו משונה מכנו בהפרטים האלה. הירושלמי הוא קדום לכל המדרשים, ע"כ כל בעל שכל בריא ישפוט שהו"ד העתיק דברים מן הירושלמי ומדרשות שהיו כתובות בלשון הירושלמי מבלי לשנות אותם. ושהילמדנו ברצונו לקשט ולפזז את דרשותיו שנה את לשון המקורות שהי' לפניו, גם הוסף לשמות הדרשנים כנויים חדשים כדי להראות בקיאותו

בקורות החכמים. ומי זה ימכין עמך להפוך הקערה על פיה ולאמור שהו"ד שאב מן הילמדנו ושינה את בלשוננו ואת שמות הדרשנים וקלע אל השערה וכוון בכל להירושלמי, באופן שהוא מסכים עמו הן בלשוננו והן בשמות הדרשנים. ואם כדברך שבעלי האגדה הוסיפו למי שהוא כהן מלת "כהן" כדי להבחין בין זה לזה, מה זה שפסדו ב"ד וו"ד והרבות לחמש מגלות ופסדו"כ הסירו את הכניס שהיו בילמדנו, הלא גם המסדרים האלה היו בעלי אגדה? ומדוע נזהרו כ"כ בעלי האגדה האלה עד שלא נשאר ככל המסדרים הנזכרים אף פעם אחת השם רתב"א ור' פנחס הכהן בר חמא וכדומה? —

אמת כי צונץ העיר שבהילמדנו והמדרשים אשר מוצאם ממנו נתוספו כנויים שאינם בשאר המדרשים. אך צונץ לא ידע את כל החילוקים שבין הילמדנו והמדרשים הפשוטים, וע"כ התפלא על המראה הזה ולא ידע פשר דבר. ומקום הניחו לי החוקרים שקדמוני לגלות תכונות הדרשות הלמודיות. אני לא כתבתי מאמרי על הדרשות בחפזה, כי אם אחר עיון עמוק בכל המדרשים וע"כ לא אחרול מתפאר בהמצאה הזאת ולהרים אותה על גס. בטות אני שהחוקרים הבאים אחרי ירכונו לי והשלם ולטוב יזכירו את שיטתי.

4. השאלות בלשון יל"ר הן כפתיחות להדרשות. לפי דעתי לא נשאלו השאלות שבראש הדרשות הלמודיות בכונה שהרורש יברר את הרין הלכה למעשה, כי אם בכונה להמציא להדרשן ענין שיכול להתגבר בו ולהראות כחו הגדול ברורש. הבאתי לזה ראיות מכמה שאלות שלא יעלה על הדעת שבאמת היה נחוץ לברר את הרין שנשאל עליו הדורש. ד"מ קטון לכמה נמול? (ת"א תצוה מ') — העירוני כי כן היה גם המנהג של המדברים היונים, בבואם לבית היוער נשאלו מאחד הנועדים על איזה דבר, ועליו יסרו את דרשותיהם. נגר זה כתבת צד 28 הערה 4: "אין הגרון דומה לראיה. הדרשן היה צריך לששום השאלה או מתוך משנה... ולזה צריך הכנה... אבל הסופיסט עליו נאמר: אין קץ לרברי רוח! ובאמת זמן רב מסרין בין אלה לאלה!" על דבר ההכנה אעיר רק כי המשינות והתוספות היו שגורות על פה, ולא היתה נחיצה שום הכנה להשיב על הריגים הפשוטים שנשאלו עליהם הדרשנים האם תחשוב באמת שהדרשן היה צריך להכנה בבואו להשיב על השאלה: קטון לכמה נמול? וכבר כתב צונץ ג"ס 368 כמו שהעידותי, אלא שלפי דעתי רק קצת שאלות הן בדרך פתיחה, אבל רוב השאלות נשאלת לפי דעתי באמת בכונה שהדרשן יבאר את הרין. והנני רואה כעת כי כן היא דעת הישר"ל כי י"ל באגרותיו צד 1005: "ועל מה שכתבתי אז הנני מוסיף עתה כי ברורות האחרונים נשתנה הדבר מכמות שהיה בתחלה ולא היה ההמון שואל שאלות, אבל החכם הדורש היה בותר לו שאלה כרצונו והיה משתמש מכמה ומן התשובה הראויה אליה להכנס בדברים, ולהשמיע לעם דברי כוסר ולפרש להם פרשת היום. והנה השאלה והתשובה היה לו כעין Exordium והכל כעשה הדרוש, והאמורא אין לו חלק בכל זה כלל". אף שיש חילוק ביני ובין החכם הבאתי הזה בנוגע להשאלה, בעיקר דעותינו שוות.

5. הסופיסטים והדרשנים. בנוגע להערתי כי בין הסופיסטים היונים והדרשנים שלנו מסרין זמן רב, מה מוכרח אני להאריך מעט בקורות הסופיסטים ולהראות באצבע על היחס שביניהם והדרשנים שלנו, כי כאשר אראה נעלם סכך פרק שלם בקורות חכמת הרבון, על חכמת הרבון אצל היונים עברו שני פרקים. בהפרק הראשון היה מושב התכמה הזאת באתון. אחרי מות אלכסנדר מוקדון גלתה חכמת הרבון עם שאר חכמות היונים מאתון לאלכסנדריה של מצרים, ושם ירדה עשר מעלות אחרוניות. זמן נפילת חכמת הרבון משך עד ימי הקיסר אדריאנוס, היינו עד ראש המאה הששית שהוא ראש הפרק השני. אדריאנוס וקסרי רומי שבאו אחריו אהבו מאד את חכמת היונים והקימו בתי מדרש באתון ובכל הערים הגדולות שבאסיה לחכמת הפילוסופיה והרדעטוריקה המורים היו אנשים נכבדים וקבלו שכר הרבה מקופות הקהל. שם סופיסט היה בימים ההם עוד הפעם לכבוד ולהפארת¹. קסרי רומי בעצמם התעסקו הרבה בחכמת הרבון ולפעמים דרשו הם בעצמם ובכבודם רבים, גם התוכחו הסופיסטים לעיניהם².

¹ ע' Westermann, Geschichte der Beredsamkeit I. 199.

² בילמדנו (בובא בילקוט בהעלתך תשל"ח ומשלי תתקמ"ו) יוספר מהסופיסטים: אמרו ד"ל שני דיקולונין (מלמדי זכות) היו עומדים לפני אדריאנוס. אחד היה מלמד על הרבון שהוא

דרשות הסופיסטים היו מיוסדות על איזה ענין מקורות הימים, על איזה ענין שדברו מסנו המשוררים והדרשנים הקדמונים, או גם על איזה ענין שלא היה ולא נברא רק ברו אותו למען ירחיב עליו הרוש את דבורו¹). הסופיסטים השתדלו לדבר בלשון נקיה ומליצות כדי לפעול הרבה על השומעים. לתכלית זאת השתמשו הדרשנים בלשון היונית הקדמונית, וכל דרשן שהשתמש באיזו מלה המונית שלא נמצאה בהליטראמור הקלאסית היה לבזו ולחרפה וע"כ נקראו הדרשנים היונים ההם בשם אמטיקסטים, לפי שהשתדלו לדבר בלשון חכמי אמטיקא²). וזה דומה כמעט להשתדלות בעלי הדרשות הלמודיות שהשתדלו לדבר בלשון כתבי הקדש ולהעתיק המלות הסוריות ללה"ק. הסופיסטים הכניסו בדרשותיהם רוח המליצה והשיר במרה גדושה, ואמרו כי הפראנידיאה היא אמם של הסופיסטים, והומירוס הוא אביהם. נסיה למליצה ראינו גם בכאמרי הדרשנים שהבאתי לעיל, גם יש בהדרשות הלמודיות התכונות הרהיטוריות של הסופיסטים. הדרשנים שואלים את השומעים ומתוכחים עמם ד"מ מהו הדבר הזה, ואפשר לדבר הזה, מה אתה אומר .. (מקדמוניות 68). הסופיסטים דרשו עפ"י רוב בכתבי האסיפות באזני העם, אך הסופיסטים היותר מפורסמים דרשו גם בכתבי המדרש לחכמת הדבור. בדרשם שם באזני חכמים ונכונים השתדלו להראות כל עוצם ידם בחכמת הרהיטוריק, ותהי הנקל בעיניהם לדרוש דרשות שהכינו לעצמם, אבל דרשו גם כלי שום הכנה על כל ענין שנשאלו עליו בבית המדרש. כזאת ראינו גם בשאלות יל"ד שהבמדרשים הלמודיים שלנו, וכה הלכה חכמת הרבור הלוך וגדול בא"י ובכל אסיה מימי ארדיאנוס עד קונסטנטיין הגדול, שבימינו התחילה לדרת כטה, עד שכליל חלפה בהמאה החמישית³). ככל משך הפרק השני הזה היו בתי מדרש לחכמת הרבור באנטיוכיא וקסרין וגת ושאר מקומות, ונהרו אליהם תלמידים ככל קצות ארץ; ועל כן שערתי כי הדרשות הלמודיות נתחברו בקסרין ופכיתותיה, ששם היו ליהודים שהיו עמו עם שרי רומי והדרשנים היונים (מקדמוניות 62).

ראינו איפוא כי היו גם היו בא"י סופיסטים יונים בימי הדרשנים שלנו, ואינו אמת מה שכתבת כי זמן רב ספירד בין אלה לאלה. ראינו ג"כ שהדרשנים שלנו היו דומים להסופיסטים בדברים הרבה, ואין כל ספק כי הדרשנים ידעו את הסופיסטים ולמדו מהם, כפי הנראה נזכר היחס הזה גם בדברי חז"ל. בב"ר פל"ו: ויקחו שם ויפת את השמלה, א"ר יוהנן שם התחיל במצוה תחלה ובא יפת ונשמע לו, לפיכך, וכה שם לטלית ויפת לפינולא, הפינולא (Pallium) הוא המלבוש שלבשו הסופיסטים בעת שדרשו⁴, ובוראי רמו בזה ר' יוחנן להדרשנים היונים שלבשו פינולא ולהדרשנים היהודים שלבשו בשעת הדרשה טלית⁵, גם נזכר בדברי חז"ל כשה פעמים סופיסטה (ע' ספרי מל"ם).

כשנתבונן בקורות הימים ההם נמצא שבאמת היתה השעה צריכה לכך שהדרשנים יסדרו דרשותיהם בלשון צחה ובסדר נאה כדי שיכנסו בלב שומעיהן. כי כל הדרשנים שבאותו הזמן השתדלו להכניס את השימעים תחת כנפי אמונתם, וכיחור היתה להדרשנים היהודים מלחמה עם

יפה, ואחד היה מלמד על השתיקה שהיא יפה. אמר אחד למלך מרי! אין טוב מן הדבור בעולם. אמר לו היאך? א"ל אלמלא הדבור לא היו המלכים מתטלכין והמתים נגמלין חסר והכלות סתקלסות ומשא ומתן בעולם והספינות פורשות בים. א"ל ארדיינוס יפה דברת. א"ל לאותו אחד שהיה למד על השתיקה שהיא יפה היאך אתה למד על השתיקה? בא לדבר עם חברו וסטרטו על פיו, א"ל המלך למה סטרטו אתו? א"ל מרי! משלי על שלי למדתי מדבור על דבור, וזה בא למד משלי על שלו, משלו על שלו ולמד, לפיכך סטרתי אתו. — וזהי אחת מהאניקרוטיס הרבות שהתמשטו בדבר הסופיסטים. אל הסופיסטים כוון גם מדרש שיהש"ר (פ"ז ס"ד) כאמרו: התכריא איסכולוסטיקי (כצ"ל) והוא קורא להם תכריא שהם שוברים את הדברים.

¹ ע' Philostratus, vitae sophistarum I, 21-22.

² ע' Nicolai, Griechische Literaturgeschichte II, 330.

³ ע' Nicolai, ibid. II, 438.

⁴ ע' Philostratus, ibid. II, 27.

⁵ ר' נתן הבבלי יספר (ביוחסין) מהדרשנים הבבליים בזמן מאוחר: וכשדורש דורש

באימה וסותם את עיניו ומתעטף בטלית.

הדרשנים הנוצרים. בראות חכמינו כי כומרי הנוצרים לוקחים בדרשותיהם את לב השומעים, השכילו לדעת שגם להם נחוצ להביא משטר יפה בהדרש שלהם באופן שינעם להשומעים, ואמרו: כל האומר דברי תורה ברבים ואינן ערכין לשומעיהן כסולת זו שצפה על גבי נפה נח לו שלא אמרן (שיהש"ר עה"פ נפת תטופנה שפתותיך כלה). וגם הדרשנים שלנו השתדלו לעשות נפשות על ידי הדרשות היפות שלהם, ואמרו: כך בשעה שהזקן יושב ודורש הרבה גרים מתגיירים באותה שעה (שם עה"פ הנך יפה רעיתי). ואתר שהדרשנים הנוצרים למדו מן הסופיסטים וערכו דרשותיהם עפ"י חקי הרהיטוריק הוכרחו גם חכמים ללמוד החכמה הזאת. ובכך שנה הדרש של הרבנים את מניו לטוב בכל פעם עד שהגיע למדרגת הדרש הלמודי. ובכלל דומים קורות הדרש של היהודים לקורות הדרש של הנוצרים; גם דרשות הנוצרים היו עד המאה הרביעית פשוטות, ולא היו רק כעין פירושים ובאורים להסדרים שקראו בצבור, ואמנם כהמאה הרביעית התחילו הנוצרים לסדר את דרשותיהם עפ"י חקי הרהיטוריק והכניסו לתוכן סודות מלמודי הפילוסופיאה הפלאטונית החדשה¹, ובארו בדרשותיהם גם פסוקים רבים מסדרים אחרים. לשון הדרשה היתה מקושטת עפ"י קריאה ושאלה ערוכה אל השומעים. וע"י הנגוד בין חלקי הדרשה. בסוף הדרשות נתנו שבח לה' וברכו את השומעים שנפטרו לביתם²; הכל כמו שהוא בהדרשות הלמודיות שלנו. והנה בסוף המאה השלישית נוסד ע"י הכומר פאמפלהיליוס בית מדרש לחכמת הדת והרבור בקיסרין, וע"כ קרובה מאד ההשערה כי בקיסרין למדו הדרשנים שלנו את הרהיטוריק לא רק מן הסופיסטים רק גם מן הנוצרים, ושכקיסרין וסביבותיה נתחברו הדרשות הלמודיות ככל אשר עשרתי למעלה.

אין ספק כי הדרש הלמודי לא נולד ביום אחד, אבל השתלם במשך הזמן לאט לאט, כשנתבונן בהמדרשים נכיר בנקל את השנויים שעברו עליו עד שהגיע למדרגת הדרשות הלמודיות. אך אין פה המקום להאריך עוד בזה, ומה שאמרתיו מספיק לדעת את תכונת הדרש המשוטט והדרש הלמודי, ולהכיר מי קדם למי. אולי יחדלו בעלי ההשערה לחרוץ משפט על מקורות המדרשים וזמן חבורם טרם העמיקו החקירה הנאותה בענינים כאלה. ובכך תשובותי על השגותיך הנוגעות בגוף הענין שאנו רנים עליו. השתדלתי לבאר הכל דבר דבור על אפניו, יען כי הענין נכבד מאד בעיני. אך על השגותיך בדברים טפלים לא אענה, ולא אשיב על הערותיך הכאות בטענת איפכא מסתברא ובכח הסתירות שרמית למצוא בדברי, כי אין כל זה שזה באיבוד הזמן.

¹ ע' Westermann, I, 230.

² ע' I. W. Schmid, Geschichte der geistlichen Beredsamkeit III, 73.

פני הדור.

דין וחשבון, ספור מאת יוסף אליהו טרונואש. ווארשא תרנ"ה. הוצאת „אחיאסף“.

כל אשר שם לב להביט אל פני דורנו. למען דעת, מה הנה המחשבות והמעשים אשר יקחו את לבו ביותר, ימצא כי הדור הזה, וביחוד בעשרות השנים האחרונות הוא דור ששאלת „חיי החברה“ לוקחת מקום בראש כל יתר השאלות שהעסיקו ושמעסיקות עוד גם עתה ראשי אנשים רבים. שונים המה המבטים בס ביטוי חכמים שונים על התהות החברה האנושית בראשיתה, שונות השקפותיהם על מניעי גלגלי התפתחותה, חוקי חייה וסדריה, ושונות שטותיהם בהן ילכו לתקן את המעותות שבחיה.

ואם רואים אנו את הדור והוא שקוע באיוו דעות, אמתיות — לדעתנו — או כזבות, עלינו להניח כי בודאי נמצאו בחיים סבות ידועות, שהן הנה אבות הדעות שידבר בהן. ו„מתקני עולם“ שכדור, שכלנו מודים בכיבוד דעותיהם, גם המה ודעותיהם תולדות מחויבות המה מתנאי החיים בומנם. אבות הדעות החברתיות בדורנו המה ההפכים השולטים בחיים של מאָתנו: עוֹנֵי אֵיוֹם, שבו יחיו מאות מליונים אנשים, „נשמתין דאזלין ערשילאין“, שאין להם בעולמם כל קנין ורכוש, שכל הונם רק בכחם ואונם שהמה משעבדים אותו לאחרים במחיר פרנסת נפשם בצמצום, מצד אחד, ואשר מופלג בו יחיו המעטים, המשתמשים בכחם של אחיהם העומדים לשעבוד, החיים בעולם שאין בו כל עמל וכל יגיעה, המשכימים ומוצאים הכל מוכן לפניהם בידי עבדיהם המשועבדים מצד השני. העובד האונד בהשכימו הוא ואשתו וילדיו הקטנים לעבודתו בבקר ובשובו ממנה למבואו האפל וחררו הצר בערב, הרי הוא רואה על דרכו את הבנינים הרמים וההיכלות המפארים אשר לאדוניו החיים בזעת אפו הוא; הוא פוגש במרכבותיהם המרקדות וסוסיהם הדוהרים בדוליקם את אדוניהם לשיל טיול של עונג, והמראה הזה מפיח רוח קנאה בלב אלה הרבים נגד המעטים. הקנאה תוליד שוב את השנאה, והקנאה והשנאה, אם נוראות הן בכל מקום, תגדל נוראותן עוד יותר בענין שלפנינו. פה יקנאו המקנאים לא באנשים שאין למו ולהם דבר, כי אם באנשים שכל חיי המקנאים ונורלם המר תלויים בהם; באנשים המשתדלים ככל עז — מסבת ההתחרות — למצות את כחו של המשועבד המקנא במדה היותר מרובה, ולשלם לו מחיר עבודתו במדה היותר מועטת. הקנאה והשנאה תגדלנה עוד יותר בעקב מצבו הרעוע של ה„פראליטאריאט“, יען כל יום דואג הוא ליום המחרת, פן לא תהי לו עוד די מחיתו. יען כי רבו שמישות הכספים גם בין קוני העבודה בעקב ההתחרות שביניהם, אחרי אשר „שוררת“, אנרכיה“ גם בתוצאות בתי-ההרושת השונים, ולכן רבה הסחורה המוצאות להמכר בשוק על הדרישה, כידוע — אם האדם חי באקלים רע, ובאשמת הטבע אין לו מעמד בטוח בחיים, או יביאהו מצבו לידי אמונות טפלות

הזיות שונות, אך אם יעמד האדם על קרקע תגוש תחתיו בעטים של א שים תקיפים — שבם הוא הוא, על כל פנים, את הסכה היותר קרובה למצבו הרעוע — אנשים כערכו, את האדם הזה מביא מצבו לידי חקירה: במי למעלה ומי למטה... ולידי הרהורים אחרי מדותיו של הקדוש ברוך הוא, אם באמת כפי על ידיו ישלם לאיש בהאי-עלמא... הקנאה והשנאה כשהן תולדות מצב רעוע בחיים ועם זה גם בלתי בטוח שקלקלת יום המחרת לא תהי מרובה משל היום, מביאות את האדם גם לידי מחשבות: על תקן העולם ושני סדרי החברה; או ידמה למצא תחבולה, שלא תהי הברכה המרובה מאכל רק למעטים; או תולדנה הדעות המתימרות לשנות את החברה כל כך עד שלא תהי עוד גם אפשרית להמצא בה: לא זאב ולא כבש, לא דוב ולא פרה...

ורצונו של אדם זה, נובר על שכלו, ולא יבין באותה שעה שאין סדרי החברה משתנים בידים, וכי מצבו של ה"פראליטאריאט" עתה, אם נדמהו למצבו של "הני גשמתין דאולין ערשילאין" בימים מקדם, וראינו, שגם המצב הזה הולך הלך ומשתנה לטוב, בערך, עם החיים יחד, ועם מצב הקולטורא וחרשת המעשה בזמנים שונים. אם העמים הקדמונים, תחת אכלם את בשר שבויהם החלו לכבשם רק לעגדים, והיתה התמורה הזאת, בכל קושי השעבוד והאכזריות שבו, צעד לסנים, ומצבם של העבדים המצב היותר מעולה בשעתו לפי מצב הקולטורא אז. אם ימים רבים אחרי כן, קמה במקום העבדות המחלטה, עבדות שיש להם לעבדים זכויות אחדות ומטילה גם חובות אחדים על הבעלים ביחסם לעבדיהם — מצב "הרצעת" העבדים לאדמת בעליהם" (צד 17) והיתה גם התמורה הזאת, התמורה היחידה לטוב שהיתה אפשרית בימים הרם, לפי מצב השכלת העמים וסדרי חייהם. — וכצאת העבדים הנרצעים הללו לחופש, וכלאנשים חפשיים נתנה להם הרשות להשתמש בכל כח ידיהם להנאתם, ואנו רואים בכל זאת שהמה נמצאים במצב רע, וכי החלק היותר גדול מפרי עמלם יניע לפי אחרים, ונורל חייהם תלוי בדעת אחרים, הרי עלינו לדעת, שגם המצב הזה, הטוב בכל אופן ממצב הפועלים בעבר, תלוי במדת השכלת העמים, סדרי חייהם, וכאלה.

ובראותנו אנשים מתימרים לתקן עולם על פי השקפה מוטעת שיש להם על החיים, ואין מעשיהם רצויים בעינינו, אל נא נאל לחשוב, שנצליח לעקור מלבם את הכרתם הפנימית ולשנות את השקפותיהם, אם נבקר את מכנסי ה"מתימרים" הללו ומנדליהם, ולא נשים לב להדעה הנוהגת בהם. ולא זאת, אלא שגם מדת התפתחותם של האוהזים בשטה זו או אחרת, כאנשים, עדין אינה מספקת, ואינה יכולה להעיד על טיב השטה עצמה. בכל שטה ושטה בחיים, יש אנשים ההולכים לפני המחנה, אנשים שמוחם הוא מרכז העיון והמחשבה של השטה, ומאלה נוכל לדרוש דין וחשבון על כל הכללים והפרטים שבה, אבל אחריהם נוהים המון אדם רב, המרגישים בנפשם נטיה אחרי דעה זו או אחרת, אך אם נבא לדרוש מהם דין וחשבון על הרגשותיהם, או תהי כודאי ידם על התחוננה. בין אלה ישנם גם אנשים שדעתם קצרה והתלהבותם מרובה, המה יודעים אמנם לפיה אש ולאור זיקות, בלבנות אחרים, אך יש אשר יועילו להפצת רעיונם ויש אשר יביאו במעשיהם נזק המרובה על הפחות שיסאו בעמלם ועלינו להזהר — אם מנמתנו: בקשת האמת, ומטרתנו: להביא

תועלת — לבלי עשות נס אלה לאפטרופסים של הדעה שהמה הולכים לאורה, כי גם אם יעלה בידנו להפיל את, הנחשלים" הללו למשואות, עדין השמה לא זה ממקומה...

ואנשים באלה, כמובן ממילא, ימצאו גם בין ההולכים בשיטת „מתקני עולם“ שבדור—ואולי גם מספרם גדול, בין ההולכים בשיטה זו, מאשר בין ההולכים בשיטה אחרת בחיים—ואת האנשים האלה, ורק את אלה הציג מר מ. א. טריוואש בספרו אשר לפנינו. גם יאמין לראית, כמו באספקלריה מאירה, כל כח שיטתם של „מתקני עולם“ שבדור. ולא יפלא איפא שמטרתו נשארה ממנו והלאה, כאשר יראה הקורא. שלשה המה נבוי הספור: אחד החכם — קפוטקין — אחד רשע— בדרשי — ואחד תם—פינסקי. בשלש אלה יעביר המחבר לפנינו את המלחמה שנהיתה בשנות השבעים והשמונים — והולך הלך וגבר גם עתה — במחנה ישראל, שקמו בתוכנו „תרבות אנשים חסאים“ שהתאמרו להיות מתקני עולם; אנשים שהטיפו לחפש החיים והדעת, ואיך אנשים חכמים מחכמים מביטים על כל אלה מנבזה, כעל נערים משחקים ומקימים ארמונות מלוחות קלפים, ואיך אנשים תמימים, סמרטוטים הולכים אחרי „מתקני עולם“ אלה החוטאים ומחסיאים את הרבים, כבהמות בבקעה, מבלי דעת נפש ובלי חסין גמור, אך קצרי אונים המה לנתק את חבלי השוא שנקשרו במו לאלה. רק אחרי אשר מקרה טהור האיר את עיני התם, הדל מספור כחו לזרים וישם עיניו על נפשו לנמול חסד עמה וינצל מכף המרעים, ויהי לא יש.

מצד „האמת“ אין לערער על יצירתו של המחבר. הטפוסים שלמים וברורים, הספור כלו נכתב ביד בוחן לבות, ולא בוחן מלאכותי, בוחן הבודק את הרוק שירק נבורו מפיו, אבל בוחן טבעי, אשר לב האדם שיעלה על שלחן המנתחים אשר לפניו, בכל תאו וחדריו, והוא מוצא משם את השבח ואת הנרוע — הכל כפי שיש לו צרך בו — ומניח את השאר. אך אם נשאל: היצלהו כל הנבורים אל אשר שלחם המחבר? היצלה בידו להכות על ידיהם חרם את הדעה ששם את ה„רשע“ שלו לפה לה? התהי האנושית צלחה אם יאמר האדם ללכת בדרך שבחר לו ה„תם“? או נען: לא! ומצד ידוע הרי זה נותן כבוד להמחבר. כי בכל היות לו מנמה ידועה בספרו, בכל זאת לא קלקלה „המנמה“ את האמת ולא הכשילה את כח היצירה האמתית שבלב המחבר, עד שנם — למרות רצונו — נפלה המנמה חלל לפני אמתת היצירה שהגן בה שכם אחד על יתר המספרים.

וטרם נניש לנתח את הנפשות העושות בהספור, נדבר דברים אחרים על „המשפט הכולל“ שמוציא המחבר על בני הדור הוא, לאמר: „ומשפט הבנים והבנות את אבותיהם בימים ההם להיות מורת רוח איש לאביו ולאמו, לדבר על אדותם בשאט בנפש, לבטלם בלב ובדבור ובמעשה, ולהתנהג עמהם תמיד במדת הדין או במדת אסור לרחם“ (20). דברי המחבר ננים ברבם. הנה „האבות והבנים“ הם ידועים למדי לקהל הקוראים העברים, ואחשב למותר להביא פה פרטי המחלוקת היא מן הספור אשר לפני, אך לא למותר יהיה להעיר פה על טעותו של המחבר, שהיא באמת טעות שהחזיקו בה רבים בנוגע למחלוקת האבות והבנים בכלל. כל האומר למחות כל הבנים בחדא מחתא אינו אלא טועה, וכל האומר להאשים במחלוקת זו רק את הבנים אין זה אלא מוציא משפט מעות, ברזל רותח טרם יביאודו במים צוננים לא

יעלה קצף ואם הטילוהו במים והעלה קצף או לא רק בברזל עלינו לבקש סבתו...
 הבנים אמנם עשו דברים, "למרות רוח" אבותיהם, אבל עלינו לשים לב גם אל מצבם
 של אלה הבנים האמללים, שפקחו עין לראות, כי אהבת אבותיהם, אשר לא הכירו
 את זמנם ואת מקומם, ויהנכום באופן שכל דרכי החיים נזורים בעדס, איננה רק
 אהבת קופים — בנוגע לתוצאותיה. יכל נוכל אמנם להצדיק את האבות, יען
 הם בודאי לטובה בוט כן, אבל כנות אינן מצטרפות למעשה בחיי יום יום, גם הדוב
 לטובה בון ובכל זאת הלא נמצא מח אדונו שסוע לשנים... ומה יעשו איפא הבנים
 אם, "קנו תורה הדשה ממורים הרשים או מספרים חדשים" והיא איננה מתאמת עם
 הלך רוח האבות? הן פה יש לנו עסק עם אנשים בעלי לב ונפש, בעלי מאוים
 והפצים, מחשבות ודמיונות, לבבות מלאים ונפשות סוערות, ולא עם מכות מתות,
 שגלגליהן יסבו על פי הפין לב בעליהן ולא ישנו אף כקוצו של יתד קל כסכובם...
 כל אדם — אדם הוא, וגם הבנים בהיותם צעירים, וגם אלה, "שמכנסיהם קרועים
 וסנדליהם בלויים". וגם המחבר עצמו אנוס היה — ממדת האמת היצירתית שיש בו —
 להראות לנו, שלא במתכון, כי לא בכל מקום יצאה מחלוקת האבות והבנים ללהב,
 אם רק ידעו האבות אך מעט מאשר יעשה בלבנות בניהם. הן שלמה נבור, שבביתו
 היו מתאספים הצעירים לאספות והוא היה שקוע כל הימים בענינים הרהוקים מלבו
 של אביו, הי בשלום עם אביו, השלום אמנם לא היה שלום אמה, אך בפניו
 ובשפתינו — יאמר הגבור — נוהרנו מדברי ייבות, אף לא דבר הגבור הזה מעולם
 סרה באביו אף שלא בפניו, וכל זאת לא רק מפני "שהגבור" סמרטוט היה —
 כאשר עוד נראה להלן — אבל יען אביו גם הוא היה: "איש ישר שכל וארך
 רוה עד מאד, ובינה יתרה נתנה לו, לקדם פני כל רעה בהיות לאל ידו, ולקבל את
 הרע במעוטו בשעה שאין להחליץ ממנו" (19). ולו חדרו כל האבות כמעט ללב
 בניהם, כי אז היו בודאי נזורים הרבה את הפרצה שבין האבות והבנים. ומדוע יצא
 בדרשי — הרשע של המחבר — לתרבות רעה בפרהסיה? הלא אביו גם הוא
 יניד לנו. אביו היה איש, המלא תלונה וזעם כל היום וכל באי עולם כמו נחשבו
 לאויבים לו" (10). מכלל מעשיו ודבריו נראהו כאיש האוהב. לא רק להתפאר
 בחכמתו הדלה, כי אם גם האמין בתמימותו הנבערה שאין דבר נעלם ממנו; כל דבר
 חכמה גלוי וידוע לפניו והנהו חכם בעיניו משבעה משיבי טעם, ממילא מובן שהתנהג
 עם בנו במדת, יקב חפצי את ההר". ובנו מצדו, "היה איש, אשר שפת לצון זרה
 לו, גם לא הבין לפעמים בדבר איש מהתלות באונו". גם דבורו היה אם בכבד ראש,
 או בהתלהבות יתרה ובאש עברה כמו נצב לריב בבית מחוקקים עם שנואי נפשו"
 (24). "בדרשי היה אוהב כל חדש ומאמין בכל רעיון יפה ובכל תקוה נשגבה בלו
 הברל בין עולם העיון לעולם המעשה" (25). "וברזל בברזל יחד". שני אנשים
 כאלה, כהאב והבן הברדשיים, כי יסבכו, בודאי יקראו לריב תמיד, עד אשר סוף
 סוף ישליך הבן מעליו את עול אביו לגמרה ולא ישית אליו לב עוד, ובעבור עלי
 אביו היה בעיניו כזבוב פורת, לא קם ולא זע ממנו וגם לא העיף עין עליו" (23).
 אחרי כל אלה, הלא תעלה ממילא על לב הקורא השאלה: מדוע באמת נאשים
 תמיד, במחלוקת האבות והבנים, רק את הבנים ואת האבות עצמם למעלה
 מן הבקרת?..

אבל קבל עליו המחבר לקים מה שנאמר: „אף אתה הקהה את שניו“, וכן יעשה גם הלאה, כאשר נזכיר.

„הרשע“ נשטף בורם הרעות השולטות בזמנו ויכסל להיות מ„מתקני עולם“, מן הקנאים לחפש ולהשכלה. „והבריתו“? הברי איש, כידוע, כמוהו. רבם היו אנשים שאינם יודעים לא לישאל ולא לענות. מהם תמימים או „שטים מהכמים“ כפינסקי נבחרו ומהם גם „הכמים“. את האחד מן החכמים האלה הציג המחבר לפנינו בתור מורה שפת המדינה, מחוקק לאפיקורס ול„הכס“ בעל נסיון. הוא היה מן האנשים החכמים בעיניהם ובעיני הרבים, אשר עירמתם עמדה להם לכסות על הריקות שבמוחם או שלכם ראה באמת הרבה הכמה בימים הראשונים ולסוף, כשהוקינו, אמרו הבל הבלים ותיאשו מכל הענין הנעשה תחת השמש. במשפטיהם על דבר מן הדברים לא תשמע מעולם משפט, הנכון על איזה יסודות במדע ובהגיון, או ברנשי הלב, ויתנו מקום לבעלי כל הרעות שבעולם, לדמות כי אחיהם הם. תמיד ידברו בקהל: „הן“ ו„לא“, ובשעת הדחק ידעו להחליץ בחדודים, הלצות מחכמות, ואין התמימים יכולים לעמוד על סוף דעתם. ועזותם תעמוד להם לבלי יסחרו פן תגלה ריקות דעתם בקהל, והדבור מנבזה וכלאחר יד על דברים שרבים מטפלים בו בכבוד ראש מעיד, בעיני ההמון, על ידיעת המדבר הרחבה בטיב הענין שידבר בו, ותמיד יד המלגלג על העליונה. הפקחים המעטים יודעים אמנם כי הלצות יש לה גם יתרונות ידועים בנוגע לעכול המוזן, אבל משנה לא זזה ממקומה ותשובה הניזנית אחת רוחה מאה קבין של לצנות. אך כזאת יודעים וחושבים רק הפקחים, אבל ההמון מסתפק תמיד בתרצוים שאין בהם יותר מהדוד מהודר ולא כלום, ועל סמך זה מוציא ההמון משפט, שמסתמא אין הנדון שוה בראיות יותר מספיקות, ומסתמא כל הענין כלו איננו רק צחוק ילדים. ברב כשרון צמצם המחבר את הטיפוס המשחת הזה בסצינה קטנה כזאת:

— הנידה נא — יאמר הבררשי — מה היא שטתך, אדני קאפאטקין, ונדעה השמיענו נא יסודי שטתך! אנכי חיותי את דעתי בדברים ברורים, אחת היא לי אם חדשה שטתי או לא, ירק ארק על זאת, אם אך טובים דברי ונכוחים, ועתה הנידה נא את אשר בלבבך, נדעה אחרי כל אלה, מה היא שטת אדוננו קאפוטקין? (31).

— שטתי היא — עונה הארון ק. — כי ספר דקדוק לישון רומיא לקריסטישניקאוו קצר הוא לתלמיד יהודי, אשר שפת ארצו זרה לו נאחת מלשונות ארצות נכריות, ועל כן כל מורה משכיל במלאכתו למלאות את דבריו; כי ראשית תורת החשבון חוב למורה ללמד בעל פה, בלי כל ספר, ולהתרחק מכל יתר באור אשר הוא עמוק מבינת התלמיד וכו' (שם).

השומעים מלאו, כמוכן, צחוק פיהם ויביטו על ק. בעיני חבה ובעיניהם הוא המנצה. אבל האמנם ינצה גם איש כבדרשי בתשובה כזו? לא, הוא לא יכל לצחק בעת אשר לבו סוער, הוא יענהו בתמימות ובצדק:

— ידעתי את שטתך היטב. אין לך כל שטה, רק לב אתה, ירא ונהר לנפשו, זאת (היא) כל שטתך הפנימית וכל דבריך ומהתלותך אך כסות עינים הם וכו', אין דבר אשר לא תוכל לערב בו דברי לצון, ואני לא אתלוצין, אני שנאתי לצון, תכלית שנאה אשנא כל מתלוצין, אני אדבר את אשר יהנה לבי, כל אשר

אדבר אהנה באמת וכו' אני לא אתלוצץ, כל מתלוצץ איש כוב הוא, רך לב הוא, ירק ארק על כל אשר כזה" (23).

חכמים כפוקטין מוצאים את זהם שכיחים אצל כל דבר וענין שיפול בישראל. ואנשים כבדרשי, "אשר שפת לצון זרה להם", "האוהבים כל חדש ומאמינים בכל רעיון יפה ובכל תקוה נשגבה" גם כן רבים בתוכנו, ורב הוא גם האסון אשר ימיטו על ראשנו, בהיותנו אחרים בעיני אחרים על מעשיהם המקלקלים ודרכיהם הנלחזים של אלה, אבל אסוננו יגדל עוד יותר מיום ליום באשר יוצאים לנגדם רק חכמים כאפוקטין, אשר כלי זינם לא יצלה על אנשים, רציניים" כבדרשי. לו ידענו להשתמש לטובת מעמנו ב"אהבת הכבדרשיים האוהבים כל חדש ומאמינים בכל רעיון יפה ובכל תקוה נשגבה! לו ידענו להראות להם כוזב שפתם, שיש בה באמת גם סתירות רבות, "מנה ובה", והיינו יודעים למשוך את לבם אחרי "חדשות" אחרות ואחרי "רעיונות יפים ונשגבים" אחרים, המתרוצצים בלב האומה, כי עתה לא רק שהיינו פוטרים את הכלל ממעשים רבים אשר לא יעשו על פי שכל ונעשים על ידי הכבדרשיים, אך עוד היינו מוצאים בהם סעד גדול וכח מרובה לעבודת העם אשר בקרש יסודה, והיינו מרויחים איפא כפלים...

אך אם נסרחה חכמת החכמים בעיניהם כך. מה נקוה מן התמימים כפינסקי? פינסקי הוא גבור הספור הנותן, "דין וחשבון" לפנינו על "הסאת נעוריו. בו יאמר המחבר לצמצם אידיאל בהיים אשר אליו ימשך לבנו. וחבה יתרה נודעת לו לגבור הזה מאת המחבר. כל עוד שגה הגבור בהבלי שוא הרי המחבר מתנהג עמו במדת "אסור לרחם" ומביט אליו מגבוה, וכמעט שב מדרכו הרעה, הרי גם המחבר ישוב וירחמהו ומביט אליו ממה למעלה וביראת הרוממות. מאן, שוש ישיש המחבר במעשי ידיו האומרים שירה, שמח בשמחתו ומצטער בצערו, וממליץ עליו בפני הקוראים. ופינסקי זה הוא באמת טיפוס נכון מצד ידוע, של רובא דעלמא.

פינסקי זה הרי הוא, "בן אמו" אשר כמוהו רבים. אוהב את עצמו ומציא חן בעיני עצמו, אך כל עוד אשר יסבורו אחרים, החכמים ממנו או גם טפשים ממנו, הרי עצמותו מסתרת בעמקי לבו ולא תראה. סמרטוט הוא מכף רגלו ועד קדקדו ועד מה עצמותיו. על פי דעתו הוא לא יעשה דבר כל עוד יעמד לו צל קל על דרכו. הוא הולך ומתנועע ומדבר רק בכח הדחיפה שידחפוהו אחרים וכל המתקרב אליו ירו על העליונה. סמרטיטותו גדולה כל כך עד שיעברו ימים רבים והוא גם הבן לא יבין כי ידבר וכי יעשה בעל כרחו, אבל הוא מרמה בנפשו שעל פי רצונו החפשי והכרתו הפנימית יעשה מה שיעשה. בשעה שדעתו צלולה, והוא מחשב מעט את דרכו, אז נראהו במראה מנאל כזה אשר בשום אופן לא נוכל להחמדו.

פינסקי מקבל את החברה שידבר בה בביתו. שם הוא בית-מקלסם. את אורחיו יכבד נבורנו ב"פסיוסיס", בדרך העולם, יום יום והרי הוא מקבל את אורחיו, לכאורה, בסבר פנים יפות. אבל פתאום יגלה לנו הגבור שגם את הכבוד התמים הזה נתן ולא רוחו. "הקטר — יאמר — היה לי למכשול לב ולמורת רוח, ואני נזהרתי מאד לבל יכירו בי רעי, כי אם יכירו וידעו משכיות לבי, אנה אולך את חרפתי?" (14). כדרשי מצוה עליו להמציא מאה רובל להוצאת הדרך לנערה עניה — אחות קפוטקין — שאמרה, "החברה" לשלחה לעיר המלוכה לשמוע לקח בבית מדרש

גבה. הסמרטוט הזה לא יענה פשוט: אין לי! כי הוא העשיר בכל החברה, ובכך יבטיח למלא את הבקשה מיזם ליום, ולבו חרד גם באותו רגע שהוא מבטיח לדורשים ממנו, והרי עובר עליו רוח שעות ואמונה חזקה בכהו, ואומר לבא אל אביו ולדבר על לבו. מוסר השכל" עד שיאות לתת על ידו מאה רובל לדבר שבצדקה. ואחרי רב דברים עם עצמו הרי הוא בא אל אביו ומתחיל להעיר אזנו על חסא תתו כסף בנשך. הסיגיה ארוכה (4, 50) ומלאה רב ענין. בכשרון רב הראה לנו המחבר את לב נבורו, לב שפל, איך דפק בשעת מעשה ואיך נקשו שניו בשעת הדבור וירחו סר מעליו. ואחרי שענה לו אביו את התשובות השגורות להענות בענינים כאלה הרי הוא יוצא מן הבית בבושת פנים, כילד שצנח מן הספסל אחרי שיסרו רבו בשוטים... או יצוה עליו בדרשי ללכת עמו לבית פינקי המלוה ללות ממנו כסף ברבית, בשטר. לבו מכה אותו, גם ברכיו סקו, בכל זאת ילך אחרי בדרשי המלינו, כבהמה בבקעה, ובבושת פנים ולב מלא חרטה ישמע את מוסרו של פינקי המלוה, אך יעמוד פנים כאלו לא ישים לב לרברי המלוה המשחת (74, 66). ועוד פיו מלא הבטחות להמציא את הכסף הדרוש והנה בא קאפוטקין ואמר, שאין אהותו מסוגלת כלל מפאת חסרונות כשורונותיה להשתלם בלמודים והרי הוא מסכים לדבריו וכועס על בדרשי עתה, אף כי את אהות ק. ידע היטב גם בעצמו (80, 74).

אבל בדרשי אבד חנו בעיניו של פינסקי עוד לפני המקרה האחרון הזה, משום מעשה שהיה:

בדרשי יצא מבית פינסקי, והנה, הוא עומד בפתח בית המעלות (?) ומתבונן בכלב הקטן, אשר לשוער החדש, אשר הפקד בחצר זה ימים אחדים. הכלב עומד נכהו ומתבונן בעינים רמות ומפיצות זעם בדרשי אוהבי — כן יספר פינסקי — הכלב היה קטן וחדר מזני כל עד מאד. עיני בדרשי כמו דברו חתוננים ושאלו רשיון מהכלב לעבור בנבולו, ועיני הכלב ענוהו קשה לאמר: הגם מחרל אישים כזה אירא? רנעים אחדים עמדתי ואתבונן בשני אלה, ובדרשי לא מש ממקומו ולא חדל מהביט בעינים מלאות מרץ על הכלב, והכלב גם הוא עמד בלי נוע, בצואר נטוי, ולא גרע עיניו מברדשי, כנכסף לראות, היעמד לב איש אשר כזה לצעוד צעד אחד בעדו לנגדו. אך פתאום נתר הכלב ממקומו וינס כמפי ארי, וברנע ההוא ראיתי והנה אבי בא החצרה" (57).

וברנע הזה עמד פינסקי ככלי מלא בושה. בפני אביו שראה בקלקלת חברו הברדשי; ברנע הזה יחל להתבונן לבנדי בדרשי שאינם כלל וכלל לפי מדת הקטע האחרונה וברנע הזה יחל להתפלסף ולשאול את נפשו: היחכן כי בדרשי נבור הוא העומד על דעתו אם אמת הכלב תבעתהו? ! על פי ההניגון ההמוני בודאי כך הוא המדה: אם מפני כלב קטן וחלש הוא ירא, מפני אדם תקיף על אחת כמה וכמה, אבל האמת כשהיא לעצמה איננה אומרת כן. מסופק אני מאד אם גם לאס סאל, אבי בדרשי ברעה, שכל חייו למלחמה ארוכה דומים, היה מוסר את בשרו לנשיכת כלב עז נפש אם כי לא חת ולא זע מהתגרות ב"קניאזים" ו"גראפים" כהאצפלה, דומיהם, שהיו תקיפים ממנו. אבל ה"תם" הזה החל מעת הזאת להביט בעין רעה על בדרשי, ולעת הזאת חלתה גם אמו אחרי שמעה מפי אחד השדכנים — אבי בדרשי וזוהו פינסקי לפנים — כי בנה חפץ בבתולה איימיוחסת לקחתה לו לאשה,

וכל אלה המקרים (! sic) פעלו עליו פעולה חזקה כל כך עד שהחל להתבונן על דרכיו וקורא: „על הדרך לא טוב התיצנתי! כמה בני עניים צעירים ממני לימים התרוממו בהריצות כפיהם מאשפות מולדתם, והנם חפשיים לנפשם מבלי אשר מלאו כרסם רעיונות ותורות על החרות ותועבת השעבוד, ואני מלאתי אמרים לזהמים ורעיוני רוח וירי אסורות!! סודו ממני רעי החכמים! גשו הלאה מתפלספים חשופי ש ת! (80).

זה כהם של הסמרטוטים חסרי הלב! תמיד יחפשו וימצאו למו את מי להאשים בעון עצלותם ושפלות ידיהם, כאלו התורות המדברות על החרות תפסנה לעצלות, לפשוט אברים על הספות הרכות ולהבוק ידי; כאלו התורות המדברות על „תועבת השעבוד“ תפסנה לבטלה ולישיבה באפס מעשה. הן כל הדעות והרעיונות הללו לא עכבוהו מהיות עורך ספרים בבית מספר אביו גם עד העת ההיא. אם אבותיו חפצו לחנכו בתיר „עלם משי“, הרגילו אותו לבטלות ולהנאה משונה מגאון עצמו לא ב„דעות“ הללו ובעליהן האשם. לו הבין, על כל פנים, תכן הדעות כמו שהוא, אז ירע את אשר לפניו לעשות, אבל הוא קבל את הדעות הללו רק על אמונתם של מקרביו, ובשעה שאבדה אמונתו בהם וקלל אותם בדעותיהם ויקראם בשם „מתפלספים חשופי ש ת!“ פה היא נקודת הכבד של „בקרתי“. כמה אמת מרה הביע המחבר הנכבד בצותו לנבורו להוציא את שתי המלים: „חשופי ש ת“ בבוותו לרעיו. הן כל בני גילו של פינסקי כשהם לעצמם ידונו תמיד על דעות בני האדם ומעשיהם לא על פי ערכם וחשיבותם של הדעות והמעשים לעצמם כי אם על פי ערכם וחשיבותם של בנדי בעליהם. אם חשופי-ש ת הם ואם חבושי-פאה. כמה רעיונות גדולים לא ימצאו שומעים בתוכנו רק יען יצאו מפי אנשים שמול מכנסיהם הורע, וכמה שטותים ימצאו למו מוציאים אל הפועל רק יען מציעיהן החבושי-צילינדרים. אך אם נסלה מבט כזה ומשפטים כאלה לאנשים כפינסקי, שבם בעצמם המה רואים מרכז הבריאה ותכלית כל העולם כלו, הנה מעציב הוא מאד, לראות אנשים בעלי דעה כמחברנו מרימים ומנשאים את האנשים האלה ומראים עליהם כעל סמל השלמות. עצבון הוא לראות, מה גדול כה מקרים רעים בחיים, ומה מסוכן כה היא אוש, אם יוכלו להביא אנשים העומדים במדרגה ידועה למעלה מן ההמון למדרגה נמוכה כזו עד שיביטו בעיני אהבה וקנאה לאנשים כפינסקי, שחסר-מכר ועניני ה„רובל“ המה שרשי נשמתם. האמנם יחשבו גם אנשים כמחברנו, שאם אנשים ידועים לא ימצאו אושר בחיים והרי הדבר אות שנם דעותיהם ומחשבותיהם הבל? אם נודה באמתת המשפט הזה אף רנע, אז מה נעשה לעמנו האמלל?.. ומי כעמנו עד שהכל במזל תלוי!... הזהרו, רבותי, בבני העניים שמהם תצא כל תורה ותורה בני העשירים, בני החדרים המיופים והספות הרכות לא ילכו בנקל שבי אחרי איזה „רעיון יפה ואידעע חדשה“ כהבדרשי העני, ובני העניים, ורק הם, לבם ער לכל „רעיון יפה ותקוה חדשה“ לו גם רק יען אין להם בעולמם יותר מן הרעיון והתקוה כלום... להבין כזאת נוכל לדרש מאנשים כמחברנו, אבל להפנסקיים שלנו, כאשר אמרת, הכל שרוי. אבן-בחן שלהם היא: אם טוב הדבר לפניהם, ויותר לא יחפצו לחשב וגם לא יוכלו — אולי — לחשוב. כשיאמר הברדשי לפינסקי: אם המקום אשר אתה יושב עליו הם וטוב אין לך עוד דבר עם העולם“ (43), יענה פינסקי:

"ומה בצע כי אעזב את מקומי החם? האם יחם בזה לאיש?" (שם) ובוה ידמה כי נצה את מוכיחו, הן הוא לא יוכל לשים אל לבו, כי אין דורש משלוי עולם שי עזבו הם את מקומותיהם החמים, אבל כי ישתדלו למצא, "פנה המה" גם לאחיהם האביון... לא הסגף הוא משא נפש הדור כי אם שווי האשר לכל בני האדם, ואין בעלי הרעות השונות מחולקים אלא במקום האשר המחלט הזה: אי הו..."

ובשנתפטר האדון סינסקי מרעיו עלה מעומק כרסו רעיון חדש על לבו: "עת להיות לאיש, אבין איש וכל אשר שיח לו עמהם אנשים הם, גם כל סקיד כל סרסר וכו' אנשים הם כלם". (81) "גם שיטת פילוסופיה היתה לי — יספר סינסקי — מתקבלת על הלב ומסירה את הרוח הרעה המבעתת כל אדם היודע דבר מהרהורי הדור. השטה הזאת היא, כי אין אחריות הצבור על הפרט, כאשר הטאת הצבור יסודה בדברי הימים, בהשתלשלות המקרים או בטבע (?) בכלל, וכל אדם אינו אשם בה, ועל כן לא עליו לתקן את קלקוליה וכו' וכו'. אם העולם יס גדול מלא מים זידונים ובני האדם לא יעצרו כח להתהלך ברחבה בו, על כלנו לפדש ארובות ידינו ולשחות ואם אני חוננית במקרה בידים חזקות, ויכול אוכל לשחות על נקלה ולהתרומם למעלה, אין לי בלתי אם לשמוח על המקרה הזה ולהניע סנספירי בכל מאמצי כחי, כי לזאת נוצרתי וזאת תורת ההיים" (7, 86).

השטה הזאת אמנם לא חדשה היא, ואפשר היה לכטאה בקצור נמרץ, ובשתים שלש מלים: אשר לו הגבורה לו הצדקה... ובשטה הזאת יש באמת מעין שטת דארווין, אשר יראה את חברת האדם כראות פני חברת בעלי חיים סתם, שכל עיקר הייחוס ויסודם היא, "מלחמת הקיום", והבורר הטבעי" נותן הצדק תמיד למי שהגבורה שלו, כידוע. אבל גם השטה הזאת, בכל היות לה אב נאון כדארווין, לא עמדה לה, "זכות אבות" והרי היא כבר מופרכת מכמה צדדים. כי אם אין לכחד אמנם שהאדם החי בחברה, הרי הוא לוחם תמיד מלחמת קיומו כאחד מבעלי החיים, אבל לא במלחמה הזאת עלינו לבקש את היסוד לחייו החברתיים, כי אם בהפכה, ברנש ההשתתפות שאנו מוצאים בבני אדם, אם נבקש למצא איזה דמיון בין חברת האדם לחברת בעלי החיים (כי כידוע, ישנם גם בעלי-חיים החיים חיי החברה), אז אל לנו לבקש את הדמיון באותו היחס השורר בין מין בעלי חיים לשאינו מינו, כי אם באותו היחס השורר בין אישים שנים ממין אחד... ואם נרד לעמקם של אותם החיים החברתיים, שאנו מוצאים אצל מינים ידועים של בעלי חיים, אז מלכד מה שנוכל להקיש מהם על היי האדם בראשית התפתחותו, כי גם נדע על פיהם להבדיל הבדל עקרי ויסודי בין חיייהם החברתיים של בעלי החיים לחייו החברתיים של האדם. החברותא של בעה"ח עצמם מכריחה אותנו לתור אחרי מקורה בצד פסיכולוגיה המשותף לבעלי החיים הללו, והרי הדבר הזה נותן לנו הרשאה נמורה לבקש יסודות רבים מחיי חברת האדם בפסיכולוגיה שרב כחה וממשלתה באדם, בעל השכל, מאשר בבע"ח...

כל נבון דבר יודה, שאם נניח ביסוד חיי החברה רק את הכח הדוחה, רק את התאוה לכבש ולחטוף מיד האחר את אשר אני רואה נחוץ לנפשי, בכח החוק ש"עלי להניע בסנספירי בכל מאמצי כחי", אז הלא תצמח השאלה מאליה: עשרה

הראשונים איכה החלו לראות חיים יחד? החברותא דורשת בחוקה מאישיה כבוש היצר ובטול הרצון מפני יצרם ורצונם של אחרים, זאת עצמה, הלא לא תוכל תת לכל אחד, להניע בסנפיריו בכל מאמצי כחו, ולא תוכל תת לו לשמוח שמחה שלמה על, המקרה שחנן אותו בידים חזקות... ואל הרגש החברתי הזה התבוננו רבים מחכמי הדור, נם מאלה, "שאין לבם הולך אחרי הרהורי הדור", ויניחו בין תורת חיי בעלי החי (ביולוגיה) ובין תורת חיי-החברה (סוציאלניה) תורת שלמה, תורת הפסיכולוגיה (ספנסר). ויש ההולכים עוד הלאה, ורואים מקור כל חיי החברה האנושית וסדריה רק בעולם הפסיכולוגיה, ומבטלים, אם לא כלה, אבל במדה מרבה על כל פנים את פעולת כחן של הנטיות הטבעיות המשותפות לאדם ולבעלי חיים על סדרי החברה... יהיה אך שיהיה, השקפת דארווין על התפתחות חיי החברה וחקיה — מלבד חוק ההשתלשלות — מופרכת ובטלה ולא זאת איפא, תורת החיים... ונם ראשית שטתו, "שאין אהריות הצבור על היחיד" עדין במחלוקת היא שניה. "חטאת הצבור יסודה באמת בדברי הימים", אבל אין מזה עוד ראיה שפעולת ה"יחיד" על מהלך חיי הצבור מאפע היא, ומה נם פעולת הצבור כלו של ההזה על קלקולי הצבור של העבר... אך נשובה נא לשיטת פינסקי, הפלסוף הבורזאוי. הוא בעצמו יאמר, כי פרי שטתו זאת נעימים, היא תתן למהויקים בה, "חופש נמור ומנוחה פנימית, אשר לא תפריענה כל צרת צבור, כל עוד לא תגע אל העצם ואל הבשר" (87). אם כן איפא כדאי שנתבונן אליה ונדע נם אנו את הדרך נלך בה למען היותנו ל"אנשים" ולמען נמצא לנפשנו, "מנוחה שלמה וחופש נמור", טוב ומועיל כאחד, מה טוב!

הנה ה"גבור" לפנינו ככלות לו ארבע שנות עבודה בבית מסחר אביו, והרי הוא "איש" בכל פרטיו ודקדוקיו, ומקבל משלמותו הגאה משונה, גם יתענג הרבה על ה"תושיה" שעשה במשך השנים האלו, וכה יספר:

כימים האלה מלאתי רוח פרקמטיה. כל כחותי הפנימיים נכזבו רק אל המסחר, בו מצאתי שדה מדע רחב ידים ומקור חקירה והתבוננות בדברים אשר לא נשגבו ממני חלף החקירות והשאלות במופלא ממנו, אשר השפקתי בהן בראשונה. נם פואויה מצאתי בו. כי מה היא פואויה? הלא אך להיטת הרגש הנותנת עונג לנפש האדם, ואני באהבתי את החליפות ואת התחרות ואת המכתבים ואת השלגרות ואת כל התנועה הרבה אשר בדרכי המסחר, התענגתי על כל אלה כעל חזיונות המספרים ופלפולי המבקרים. נם במכתבי העתים העמקתי להתבונן רק בעניני המסחר, רשימות מחירי השטרות היו לי למאמרי מחקר, בלנסי בתי האוצרות היו לי לשירי גבורים, בהם מצאתי חזיונים נשגבים, אשר אין כמוהם בשירי בירון והינה, כמו: נכסי יסוד שלשת מליאן וכי וכי, נכסי משמרת חמש מאות אלף וכי וכי, עולם מלא של מליונים, כל אלה חרוזים יקרים ומצלצלים בנעימות, ומקרי שמטה היו לי למאמרי ססירא, ומקרי סוחרים אדירים מובלים אל ספסל הנאשמים היו לי לקרמיות ולטרנדיות וכי (5, 84).

הא לכם, חביבי, אידיאל!

ולא הרגיש האודון המחבר כמה פרש הוא זורה על פני גבורו זה שהוא אומר להצינו למופת לדור... האמנם יאמין המחבר, שכל אלה אשר לכם ילך שני-

אחרי כל "רעיון יפה ואידעע חדשה" ימצא נחת ומעדנות בחיים כמו אלה? האמנם יאמר: שיש אשר אדם שחשב והנה, ולמד ועשה עפ"י דעת עצמו והחלטותיו הפנימיות ישוב מדרבנו בראותו את התם הזה חי חיי שקט ושלוה? היאמין המחבר כי החיים הללו, "חיים" המה גם בעיני איש, אשר ידע את אשר יחפין וחפין באשר יחשוב והוא כי כן תקנת הרבים דורשת? האמנם לא ראה ולא התבונן המחבר שיש אנשים, ואולי גם מחבריו של בדרשי, אשר יראו את עצמם כטפל לפני התורה, ולא תמלא נפשם בהמלא כרסם, ולא יואלו להשוב את עצמם לעולם מלא בפני עצמם, ולא יוכלו להיות אם אין מתערב בשמחתם ואין משתתפים בצערם? או תברותא או מיתותא! יאמרו אנשים רבים, היודעים כי האדם הנהו יציר נעלה מהמקבא ובני מעים" כשהם לעצמם, והאדם כשהוא לעצמו מה הוא?

תמה אני אם הרניש המחבר הנכבד, כמה נחת רוח עשה להברשי וחבריו, ועד כמה נתן תקף ואמין בלבם להחזיק בדעותיהם, כמה שנלה ערות, "בעל המופת" שלו, ולנלות ערותו וכל מומיו המוסריים אין צורך יותר מאשר עשה ונלה המחבר... המטבע היתה לשרש נשמתו, קיבתו — אידעאלו וטופו — אלהו. וישמן ויעשר ויחי חיים טובים.

וכשהגיעו בעת ההיא, ימים רעים ומרים לישראל, ימי הרס ושמות ומכות הדרי בסוף" (87), "אך למצער מלא סערת רוח הזמן, כי מענפי שטתו הנעימה הציצו לו עלים לתרופה גם לזה ומנוחה וקור שבו ויקחו עמדתם בקרב" (שם). וכשקרא בימים ההם את דברי הסופרים על מקרי העת, דברי אנשים, אשר צרת הכלל מפריעה את מנחתם גם אם לא יניעו אל עצמם ואל בשרם, היה אומר: "כל אלה נערים הם, הבל וריק ועזווי". כולם אנשים, אשר תקצר ידם למצא להם לרעבם וכו' ואולי באמת נקל הוא להעביר גוי לקצות ארץ מהעביר כבר להם מהנות בלא כסף" (שם) כסף, כסף וכסף! מי שלא עמדו רגלי אבותיו על הרי זהב אין לו "לתמינו" חלק עמו; מי ששכלו לא עמד לו לצבור, "מאה אלף" על כל פנים אינו כדאי שדבריו יהיו נשמעים; כל הרואה חיים לא, בנכסי יסוד שלשת מיליון ונכסי משמרת חמש מאות אלף" הריהו שוטה שאין להאמין בו ובדבריו... אך זאת שטה פשוטה, שטה מובנה לרבים, ולאסוננו מקבלת מרכים... ואך זאת גם שפה פשוטה, ודברים ברורים, בלי כהל ושרק, אשר מיום עמד שלטון האדם באדם, לא הרהיב אדם לנלות מסתורי לבו בדברים כהויתם ברבים כמעשה המחבר בזה... ולולא שהיה נראה מכל דברי המחבר כי ברנש הכבוד וביראת הרוממות הנהו מדבר בנבורו זה, כי עתה הייתי אומר שמטרה לחצי לענוו ישים המחבר את התם שלו...

וישמך התם, ויעשר—ויחכם. אז יוציא משפטו על הספרים והסופרים. הסופרים, יאמר, אנשים רעים והטאים המה; הסוחרים והמוכרים יעלו בערכם גם כשהם לעצמם על הסופרים. אם רואים אנו כי הסופרים ירבו להתאונן על החיים, הוא מטעמיה דקרילאוו; כי כל אשר ירבה הרע ירבה להתאונן על אחרים" (92), ושאיננו נפשו לדברי סופרים גדלה כל כך עד אשר גם רעיון, "ישוב ארץ ישראל", אשר אמנם ינעם לו (מאי טעמא? הן בצרת אחרים איננו משתתף והוא הלא לא ידע מחסור...) אך יען, "הסופרים העברים התגמלו עליו כעל מציאה יקרה, הועילו עניי הדעת הללו, להסיר את לבו ממנו ולרפות את ידיו מתמך בו" (105).

אסמניסות מצוינה! האמנם הפסיד העם הרבה בנסוג התם אהור מרעיון הישוב?
האם לא עשו עוד הסופרים בפעולתם זאת טובה לעמם בהרחיקם מעליו את הנשמות
היבשות הללו?

אם זה הוא „האדם“, אם על בני האדם להוציא משפט כל דבר, אם לשבט
או לחסד, רק על פי אהר ים: אם להחזיק באשר יהיוקו הם ואם להתנגד לדבר
יען יהיוקו בו אחרים: אם כך היא דרכם של בני האדם, וכך יפה להם: רק
להרכיז את עולמו בטבורו, או „לא ירד בני עמהם“. לא הם ולא שכרם...
ואנכי לא רק בשכרם לא אהפץ כי גם בעשם. כן, האיש החי רק
לעצמו, ואשר „צרת רבים לא תפריע את מנוחתו“ ענוש יענוש מאת החברה במדה
איומה מאד, ולו שקל ישקל השכר נגד העונש כי עתה היתה יד האחרון על
העליונה. וזאת הניעה גם להתם המאשר. וזה החלו.

התם נשא לו אשה. אותה הבתולה עצמה, שלפנים הלכה אמו בשמעה את
אשר בנה אומר לעשות — לקחתה לו לאשה, הסכימה עתה, אחרי שבנה נהיה לאיש,
אל השודק, או יחל לנהל את עסקיו לבדו. הסכימה שחי בה למדתו אמנם כי „כל
מי אשר לו ידים חזקות עליו להשתמש בהן ככל אשר תמצא ידו“, אבל אשתו
טרם ידעה — ברצון המהבר — זאת. ובכן הפצה להעמיד את המסחר על „היחשור“.
לבלי הונת איש; לבלי החלף את הדבור גם במקום שקרוב להפסד: כי עושי דבריהם
לא יזליכו שולל את המתחרים עמהם במסחר: וכי רבית מכסף שלא נגבה בזמנו,
באשמת בעל החוב, לא ינבה וכדומה, והסמרטוט שלנו, בכל פלספתו לא יכל עמד
מול חכמת אשתו, וילך אחריה, ויעש ככל אשר צותה עליו, ובכן הלכה פלספתו
לשמיון ואחריה ירד כספו ורכושו ומסחרו הלך ורפה... וגם אז גדל ישרה כל
כך, עד אשר בקצת אחד המשרתים בבית מסחרם שנים עשר אלף רובל מכסף אדונו
ויברח — והאדון התם חלה מהלה עוה בעת ההיא — נמנעה הצדקנית מהודיע את
דבר הגניבה לבית הפקידות פן יתפש הגנב וישלח לסיבירה... — נזמא! — הוצא מזה
שאין המסחר מתקום, אלא במי שיוודע להונות, לרמות, להערים, „לגחול מן החיים
ומן המתים“, לשנות את הדבור בכל מקום שיש רוח לכיס... במלה אחת — להניע
בנספיריו בכל מאמצי כח.

הדברים כנים, אבל מדוע ימצא המסחר, מעשה מכרח לקיום החברה, במצב
כזה? במה נוכל לשנות את המצב? לולא שמת המהבר: שאין להסתכל בדבר „יען
יסודו בדברי הימים“, כי עתה הייתי יועץ לו לפנות אל הברדשי וחבריו והיה שומע
מפיו דברים בענין זה המתקבלים על הלב — אבל אין זה מעניני במקום הזה.
אז יעץ לו רבי שמריה — אחד מרבותיו לפנים — לאסוף שארית כספו ולהיות
למלוה „על פי התר עסקא“ (118). או ילך לו על פי דרכו וימצא ויוציא כי העוסק
ב„מלוה“ מביא ברכה לעולם יותר מבעלי המסחר וכי וכו' וזאת היתה כעשרה
ירחי אהרי חתונתו.

„ובכן — יספר התם — ירדתי מעולם המסחר ואאסוף שארית כספי ואדי
למלוה. מרים — שם אשתו — לא התערבה עוד בעניני, כי היתה העבודה מעטה,
ולבה בטח בי, כי בעסק זה ארחק מכל דבר שקר ומרמה, מדעתה כי גם אנכי
שו נארע ובחר בדרך אמת כהיות לאל ידי... „ובעת ההיא שלפה מגפת יולדות

ותמת מות רחל אמנו, וגם בני אשר ילדה לי לא האריך ימים, ואותי רק אני לבדי, וישם עלי נוי, ושמון ויאוש מלאו כל הדרי לבבי עד היום הזה.

משיראה האדם את עצמו כעולם מלא בפני עצמו, צרת הצבור איננה נונעת לו, וגם עולמו זה כשיחרב, ואין לו עם מי להלק את „אשרו האמלל“ ו„עשרו היבש“, ועסקו גם הוא איננו עולה על מנין הפרושות וספירת ה„פדשויות“... אז, מובן ממילא, שיהיה בודה, לבו ימלא שממון, לא ימצא כמה להחיות נפשו, שבאשמתו נצטמקה וגדלדלה, אין לה כל חלק באחר ואין לאחר חלק בה. זאת הרגיש גם התם שלנו, אבל לא הבין את סבת השממון. הוא באר לעצמו של נא ת אין לבו הולך אחרי העולם והמונו יען זקן „זקנת הנפש על ידי הבינה היתרה (sie) והיא לא תתנו להשתוקק לדבר בכל לבב“ (115). ככה בניתו „מרפה ידיו ומבעתת כל היום“; „לא אמצא נחת—יאמר— גם בנדבת ידי, כי „בינתי היתרה“ תשימנה לאל“; מכל רודפי הצדקות „גם אחד מהם לא יצא מעל פני בלי חרי אף“, „יען הם צעירים לא כפי שנותם ואני זקן לא כפי שנותי“. הם מדמים כי על מעשי צדקתם כל העולם כלו עומד והוא ידע כי „אין דבר אשר אין לו שני צדדים“ (שם), אבל שכח התסהחכם כי גם האדם „שני צדדים לו“, ואם יבקש חי שלזה לעצמו, או גם השלוח הזאת אך מדומה היא ומלאה רנו ושממון, כי אם היות האדם דורש טובת עצמו מטבעו הלא גם מדיני הוא מטבעו, ואם ילך נגד הטבע ויתבודד וינזר מאנשים וינביל את „אנטרסיו“ מ„אנטרסיו“ החברה או לא תוכל נפשו להתקיים ונפל יפל...

ככה נפלה נפלה נפש נדהת“ טרם נפל גוה על הדרי החיים...

וכך יפה לה, אין רחמים בטבעו!...

ש. ראָזענפֿעלד.

קאָזנא,

קרית ספר.

ספר דעת קדושים, כולל זכרונות לחולדות המשפחות: אייזנשטאדט, בכרך, גינצבורג, היילפרין, הורוויץ, מינץ, פרידלאנד, קאצינעלבוויגין, רפאפורט ורוקא, המתחשות מצד הוריהם או נשותיהם לקדושים שמסרו נפשם בגורת עלילת דם שהיתה בראזינאי, פלך הוראדנא, במדינת ליטא, עם סליחות על הקדושים שנהרגו ביום ב' דר"ה ת"ך (1659), נאספו... ונכתבו בספר על ידי הר' ישראל טוביה אייזנשטאדט ז"ל מראזינאי, יו"ל ערך ומסודר... מאת שמואל ב"ר ירמיהו ז"ל ווינער, פטרבורג תרנ"ז—נ"ח, (בתמונת 8° עמ' 246, 80, 86).

כמרגלית יקרה יתנוססו דברי קללת החכם אשר הביע בחכמתו לאמר: „טובים השנים פן האחר“, דברים אלה יסבו גם על המ' הזה שהוא פי שנים, גדול הכמות וגדול האיכות, חזון בלתי נפרץ אצל הספרים העבים אשר חרשים מקרוב באו, ולכן יורה כל איש האוהב להתחקות בהליטעראטור העברית בצדק ובמישרים להמול' על הביאו לספרתנו אוצר בלום, צלוחית מלא פלייטון, דברים יקרים ונכבדי הערך, חקירות חדשות הנוגעות לקורות המשפחות הנזכרות אשר שלחו ענפיהן ושריניהן מאות בשנים בכל ארצות תבל, למען ידע דור אחרון בנים אשר יולדו להן את אשר פעלו במשך שנות חייהם עליו ארבות, הספר הזה יחלק לחשע מחלקות, המחלקה הראשונה כוללת „תכן עלילה“ שהיתה בראזינאי, על מצאם ילד גוצרי סת, אשר השליכו, במערת הבית אשר להר' ישראל בה"ר שלום וממחרת התנפלו על הבית וילכו הלוך וזעוק: הוא הילד אשר שפכו היהודים את דמו ללוש בנני את המצות לחגם“ (צד 2) ורבים הוגשו לנחשתיים על ידי עלילות רשע אשר העלילו עליהם, וגם הזנב ואונם היה לשלל, ואסירי עז וברזל נבוכים היו משך שלש שנים כשנת תי"ז עד שנת ת"ך, מקץ השנה השלישית „או התאספו האכרים מראזינאי ומביבותיה לשבת כסאות למשפט, המוניים המוניים נהרו אל עמק יהושפט, הוא עומק המשפט אשר יחריצו על מעשה העלילה אשר היתה עד הנה בלשכת החשאים, השופטים גורו אומר: מות יוכת הרוצח אשר רצח נפש הילד לא נורע מי כהו, אך באשר נעלם ולא נודע עפ"י החקירה והדרישה מי הוא יאשם יהודה כי נחשד בראשונה. וע"כ הוציאו לראש משפט כי יקחו שני אנשים מראשי עדת ישראל בראזינאי להסיתם והם ישאו את עון כלם, כה סרו בני דרך, נטו מני אורח השופטים ההם ובמשפטם זה טמנו גאים פח לרגלי טובים השנים מ' ישראל ומ' טוביה שנאחזו במצודה, כי גדולי העיר וראשיה הם, וכן הם בעיניהם (צד 8), הנפשות הטהורות והנקיות האלה קבלו עליהם גזירת עית הרין כשמתה, ומשפטם הגבול לעשותו ביום הששי יום שני של ראש השנה שנת ת"ך... והשופטים העריצים נגשו אליהם להוציאם להורג, וקול ענות נשמע מרגיזי אל „הנה בידכם טובכם ואשרכם! חנו רתכם מחירי חייכם ותנצלו, חלילה! חלילה לנו מבגוד בה' אלהינו ובנחלת קרשנו ענו ברנש קרש, סורו! סורו קראו לכו טוב לנו להיות קרבן כליל כשה לעולה מהסתחפת בנחלת ורים“ (צד 4) ואחרי זה הובלו לטבח על לא חטם בכפם. אחרי הספור הזה באה תחנה „סליחת על הקדושים“ שיאמרו בראזינאי, במיסקף יום כפור אחר הסליחה אלהים אל דמי לדמי“ (צד 5)— אחרי תם הסליחה יעביר המחבר לפנינו כבני כרון שבעה דורות להקדוש ר' ישראל הנ"ל כלם ברנים מופלאים בתורה, אשר הרביצו תורה בכל סקומות מושבות בני ישראל כי בנו ככור הג"מ מנחם נחום האברק פלא ופלאצק היה תלמיד וחתן הגאון האדיר הנודע מ' יצחק מסוונא, כמבואר בהסכמתו על המ' נחלת בנימין, וכמהו היו בניו ובני בניו עוסקים בתורה והכחבר יעבירם לפנינו בבקיות נמלאה כיד חכמת הבקרת הטובה עליו (מצד 8 ער 81)— מצד 82 והלאה (ער 41) תבאנה תולדות הקדוש הר' טוביה בכרך הנ"ל הנהרג על קדוש השם ולו שנתה דורות בני ענק בפלפולא דאורייתא, ובוה תמה המחלקה הראשונה ותחל השניה, הרחבת הדעת“ (צד 42), „לתולדות ההג"מ יצחק מסוונגין“ ויספר „שהיה לו אוצר ספרים

גדול (שם) ונעלם ממנו שאיזה חלקי, ים של שלמה" להרש"ל ז"ל נדפסו עפ"י כתבי-הידות שהיו בעקר ספריו הרבים. וגם אצלו ראינו כי התורה חוזרת על אכסניא שלה כי המחבר יעביר לפנינו חמש דורות גאוני ישראל ואדירי התורה. — כתולדות הגאון בעל נחלת בנימין (צד 47) יספר המחבר את אשר הוגדר לו ספי השמש בגמ"ה בסלוצק ע"ד התמנותו לרב שם, וההגדה הזאת תתאמת עפ"י העתקת הכתב-יד שהעתיק הח' סוקולסקי ב„החוקר" שנה א' — הג"מ אברהם האבד"ק לונטשיץ (הג' בצד 96) הוא אבי הג"מ אלישע (הג' הלאה עמוד 108) וגם בת היתה לו והיא הרבנית מ' חיילה אשת ההג"מ יוסף דרשן המחבר, כתונת פסים "צמנת פענח" בזיווג שני ובזיווג ראשון היתה אשת ההג"מ אברהם אשר מלא מקום חותנו לונטשיץ בן הרב הג"מ משה חריף שהיה אבד"ק ווענגרוב (בהקדמת הר' ולמן דינאי דק' לוסא לתורה עם באור הראב"ע), וכ"ו נעלם מסחבר דנו. — ע"ד הג"מ שלמה האבד"ק פינטשוב (הג' בצד 102) כבר הטבנו מלים בספרנו לוחות זכרון, כתולדות רבני פינטשוב, ויש להוסיף עוד מה שמביא בהקדמת ספרו יקהל שלמה שחבר עוד חבורים רבים, ומדור המובהק היה הר' פרץ אשכנזי. — לא נכחד כי בתולדות משפחת רפאפורט (181—186) בנה המחבר מעליותיו על השערות כוזבות, ואם כשל העוור נפל העוור, ויתמוך יסדותיו על אדני תהו, ועוד הזון למועד לבקר דבריו באריכות. — גם במשפחת אייזנשטאט (187) כתב דבריו אשר לא כן בדיו, ד"מ מביא (189) שבת הג"מ מאיר כ"ץ היתה אשת הפרנס מ' יצחק עפ"י ההגדה, דבר שאין און הבקרת מקבלו, כי נוסד על יסוד בצים עזובות, כי איך יכול להיות שהג"מ מאיר בעל פנים מאירות היה — לרבני המחבר — בן הפרנס מ' יצחק אשר הולידה לו אשתו בת הג"מ [מאיר כ"ץ, ואחות הגאון מ' שבת] בעל הש"ך ומ' יונה נחום, אם הג"מ יונה נחום, כותב בפירושו בהסכמתו למ' פנים מאירות על בב"ק שהמחבר היה נכד אחותו ולא בנה !? — וכ"כ מביא שם (190) בין חתני הש"ך את הג"מ משה מגזע צבי, אשר רק אביו הג"מ אהרן, אשר מביאו שם המחבר ולא ידע מי הוא, הוא היה חתן הש"ך, כאשר הנאנו בספרנו „כתר כהנה" על תולדות הש"ך וצאצאיו, וכאן יימר שהאלוף מ' שמעון וואלף היה חתן הש"ך, היה לו להביא ראיה. — לצד 197 יש להעיר שהג"מ חיים מאיר זאב כ"ץ הוא גם אבי הג"מ אברהם „שהיה אבד"ק קאשווא: אח"כ בזאלישין המחבר שו"ת „פני אברהם" וס' „פרס אבות", אשר לא הכאתיו בספרי הנ"ל. גם יש לחקן מה שמביא שם בין בני הג"מ אברהם אבלי את הר' דוד האבד"ק הענטשיץ, טעות היא, כי הר' דוד היה בן הר' בעריש האבד"ק ראקוב ופאטשטשוב (ולא פינטשוב, כדברי המחבר, ובפינטשוב היה רק ראב"ד ולא אב"ד) אשר המחבר יביאו באותו דף. — עוד תבאנה שם תולדות משפחת גינצבורג (198) כו', כנרשם על שער הספר. ואחרי זה יש יתרון דעת, לקומים שונים מכתבי-ידות כמו צואת הג"מ משה האבד"ק ולאטווי, כתב הרבנות שנשלח מקראקא להג"מ משה מגזע צבי האבד"ק הורנא והעתקות מששים מצבות מעירות: ראוינאי, פטרבורג, מנטוב, סלוצק, נ"ש, מינסק, לודמיר, לובלין וכו'. ועוד דברים יקרים ונכבדי הערך, כמו פסק החרם של ר"י פולק נגד ר"א מינץ בשנת ר"פ (1620) שנעתק מאת שמואל ווינער אשר לו יאתה תהלה ברכה ותודה בעד השתדלותו להו"ל הם' היקר הזה, ואם נמצאות בו חסרונות ושגיאות אחדות בכ"ו נכבד הוא ואשרי מי שחפרונותיו ספורות, הלא כל אדם עלול לשגות כי אך קרוץ מחומר הגהו ולא אל.

ביאלא בעלישין, בין כסא לעשור תרנ"ט. חיים דובעריש פריעדבערני.

דקדוקי-סופרים.

דבר שאינו מתוקן.

(ע"ד המאמר „דברי יפת באהלי שם” ב„האשכול” כרך-ראשון).

רבותינו הקדמונים חשבו לעם-הארץ גם את מי שקרא ושנה, אם לא שמש תלמידי חכמים, ובזכוננו צאים ופורחים סופרים צעירים לרוב, אשר לא רק לא שמשו ולא נתחבבו כל צרכם, כי אם גם לא קראו ולא שנו כהוגן והם באים ומגלים אמריקה חדשה במקום שאין כל חדש וחובתם היחה לצאת בעקבות אלה שקדמום, למען הוסיף עליהם או להיטיב מה שלא עלה יפה ביד הראשונים שהניחו יסוד לעבודתם, כי רק באופן זה מרחיבים ומשכללים ספרות החדשה. להתנצלותם של צעירי הסופרים האלה אפשר רק להורות על חסרון ספר מורה דרך וטראה מקום לתולדות ספרותנו החדשה. אולם מחבר המאמר „דברי יפת באש” לא היה צריך לחפש הרבה בתולדות הספרות העברית, למען מצוא אבן פנה לבנינו החדש, ואם לא הגיע לעיניו ספרי „אספת שירים” (פארוז, תרמ"ח), שלא נתפשט בארץ סגור ועכ"פ היה יכול למצוא על גלקה בהמאסף „כנסת ישראל”, חלק שני, עמוד 152—128 (בחלק השירים) את מאמרי „טבוא לשירת היונים” המדבר על אותו הענין שהוא עוסק בו ושם עמוד 160—153 בשם „כשירי האייליאה להומירוס” את העתקי מהאייליאה בתרומים כעין היונים, שהיא הנסיון הראשון במקצוע זה. השם הכולל של המאמר בהמאסף „כנסת ישראל” הוא ג"כ „מיפיותו של יפת באהלי שם” — באופן שגם בהכתבת לא חדש המחבר מאומה, למען „הציע לפני הקורא.” לו עיין שם, כי אז לא התאונן כי „חסר לנו תרגום השירים הנזכרים מכל וכל, אבל אז לא העיין גם להגיד כי אין יכלת לשמור בעברית את המשקל היוני והיה מוצא בהעתקו הנזכרות הכסמטרים כעין היונים (ובס' אסיפת שירים גם משקלים סאפיים ואסקליפאריים בעקבות הרומיים) לא גופלים בצלילותם ובנעימותם מההכסמטרים האשכנזיים של פאס. — ביחוד את הפרק הששי טהאיליאדה העתיק, אם לא אשגה, המשורר רמה"ל לטרויס בס' שיריו באופן נעים ויפה ולא הניח להמעתיק שלנו בו מקום להתגדר.

אולם עברה גורת עברה. חסרון העיין והלמוד הביאו גם „לחדש” מין כריה משונה של חרוז מרבה רגלים, בעל י"ז תנועות, חסר כל טעם וריח. אם לא ידע שאפשר להעתיק את החרוזים היונים כסתבתם היה יכול ללכת בעקבות מליצים עברים נכבדים, אשר נסו כבר להעתיק שירי יפת בהחרוז ששומה (Reim) כדרך הצרפתים, אשר שמו את החרוז האלכסנדרוני תחת ההכסמטר. כן העתיק הח' ישראל ראל (שירי רומי, אודיסא תרכ"ז) שירים רבים של אודיסיוס, הוראציוס לוקרציוס בשפה נעימה וצחה (ובהמטמורפוזין של אודידיוס כבר קדם אותו ר' שבתי חיים מאריני. (עי' אוצר דע ראסיס 1110 וס' Ehrensäulen לר"ל דוקעס עמוד IV). אבל גם את התכנית הזרה והמשונה, אשר יצר לו המעתיק החדש, לא שמר בכל המורים — או לא ידע, למשל, כי מלת הקקצר (עמוד 204) בעברית אינה יכולה להקרא מלעיל! וכן הקקצה (!), נְגְרִיָה, הִיִּפְעִיָה! לשוא נחמש גם את ההמסק (Caesur) בתוך „החרוזים” המשונים האלה.

ומה נאמר למלים כמו יִשְׁתַּחֲוֶה, הַמְּבָרֵךְ קִקְצָעוּ !!! ולהעתיק שמות יונים זיז = Zeus, אַרְגֵּה = Arjos וכאלה! לפי הנראה לא ידע התלמיד שלפנינו גם את חקי השפה היונית, לולא זאת לא העתיק Artemis (אשר s שבסוף אינה מן השרש) בעברית אַרְתִּמִּית, וכן הַסִּידִידִי! הַקִּיָּיִבִי! — בהחרוז! — יבואו יום יתְקַרְבֵּס (!!) עיר הקרש מריוה" אוכה להאסין, לכבוד המעתיק, שהיא רק שגיאת הרומס במקום יתְקַרְבֵּס.

כי יתן וישימו סופרינו הצעירים, המכהרים לדרוף אחרי תהלת סופרים ואיירי דרירי למופלט לא בלע, את לבם לעצת הוראן: שיתבוננו בתחלה בכל עבודה שמעמיסים על עצמם אם יוכלו לשאתה על שבכמ reuteriam vestris, qui scribitis, aequam (Sumite reuteriam vestris, qui scribitis, aequam Viribus et versate diu —)

עסעסענג, ד"ר אהרן קאמינקא.

שאלה במקום תשובה.

ב„האשכול“ (כרך ראשון עמוד 174) השיג בעל „דברים עתיקים“ על מה שהעתקתי בספרי „לוחות זכרון“ (סמן ג') מצבת ר"י ר"מ ר"י וחרות עליה שנת מותו — שלא בצדק, לדעת המבקר — „ת"ק“. והנה לא כזה להחוכח עם המבקר הגדול והנורא, אשר קטנו עבה כסתני, האם כדבריו כן הוא אמת ויציב ונכון, כי הוא גזר אוצר ויקום, או האמת כדברים החרותים על המצבה, ודברי פנקס הח"ק בעירנו קראקא (דף רנ"ה ע"א), שני עדים חיים וקיימים, אשר כל הרוצה ויכל לראותם. מרא דאברהם! איך החי יוכל להכחיש את החי! זאת לא זאת, מאין ידע מבקר דגן שהר' יצחק הנוכח בפנקס העדה בשנת שצ"ח סתם בלי שם אביו ושם זקנו הוא הר"י ר"מ ר"י? כלום הראה לנו המבקר הזה כחו ועוצם ידו בבקרת שנוהיה כפופים למשפטו בלי כל אות ומופת? — אפס אם הוציא את ר"י ר"מ ר"י מקברו ע"י שאלת חלום והגיד למבקרנו על חתימת ידו, — גם יודג' הרב שזח"ה הי"ו וקן ושליט בכל מקצעות ספרתנו הסכים לזה, כי בנדון כזה עליו להביא ראיה.

חיים דובעריש פריערבערנ.

ביאלא-ביעליץ.

קושטא קאי שקרא לא קאי (*).

לשוא תחיפה, סר פרידברג, בהסכמתו של החכם המפורסם שזח"ה, לשוא תכבס כנתר את טעותך הגסה בדבר ר' יצחק ר' משה ר' יעקלש ז"ל. נכתם כיוצך לפני, ולשוא אך לשוא תבקש לך כנוס כסיוע של אדם גדול, כאותו התינוק הצריך לאמו, שיחיש לו מפלט בסניג שלה. כלום האמת לסהרותו של גברא רבא, לתנא דמסייע לה, היא צריכה. האמת היא עדה לעצמה, היא העד, הדין, „המסכים“, המוציא כנונה משפט אמת לאמתו, שאין להרהר אחריו אף הרהור כל שהוא, שאין טוענין אחריו מעשי ב"ד שלו כלום, ואותה האמת, אשר תעזו למתימר בכבודה, לחוסה בצלה, מאלפי מליצים והסכמות, תבוא ותטפה על פניך, כי באמת שמת כזב מחסך והנך כטובל ושרץ בירו, כי באמת אך שקר ההסכמה והבל ההתופות, ורק דבר של טעם, של שכל, הוא יכון, נצב לעולם, ולא הפוכו. קושטא קאי שקרא לא קאי! „החי לא יוכל להכחיש את החי“ המרגיש, המדבר בהגיון, היודע מה הוא שח, אבל כמה לא חלי ולא מרגיש האי איש „חי“ רב מצבות (לשון נקיה היא כלפי האי עסקן גדול בהעתקות המצבות העתיקות, אשר כנראה, ממילא, לא באשמתו הוא חלילה בא לו חסרון הרגיש מהיותו כל כך ראשו ורבו שקוע בבית „החיים“, בין שוכני עפר, חסרי „הרגשה“ ואובדי חושים) את הענין שהוא דן עליו, את הכרכורים הגדולים שהוא ככרכר בבת אחת ומרכיב שני אנשים שונים רחוקים מאד זמ"ז בזמן לאיש אחד; כמה לא חלי ולא מרגיש הוא כי פסיעותיו הנמות נוטלות חלק גדול ממאור עיניו ובלקויו אורו לקה גם מאורן של פני ישראל (כי באורו גם לנו אור) וחשכו עיניו ועולם ההיסתוריה שלנו חשך בערנו. כמת פספוט, עקשות, יש באותה ההחלטה כי ר' יצחק ר' משה ר' יעקלש, הנפטר בשנת ת"ק, הוא אחריו של ר' אייזיק ר' יעקלש מיסד ביה"כ הנקרא על שמו, הוא ר"י ר"מ ר"י שהיה פה ראש ומנהיג עוד בסוף המאה הרביעית, כל איש, אשר כוח בקרקדו, יבין מעצמו, כי דבר נמנע הוא, ואם אין-מוחק הגדול, סר פרידברג, סביל דא, זיל קרי בי רב ויאלף, כי אמנם שני שמעון בן יוסף איבא בשוקא, ויודך באצבע בפנקס הח"ק, כי אמנם שני ר"י ר"מ ר"י היו, שלא קרב וא"י מעולם, וחא לחור והא לחור. הלא כה דברי הפנקס דף קס"ח ע"א: „ונשמת מהר"ד יצחק ר"מ ר"י ו' כ"ב כסליו תכל"ד“ (בצד הדף אצל הרבנים חאלה כתוב ספורש: ר' יצחק ר' משה ר' יעקלש) ובדף רנ"ה ע"א כתוב שם: „ונשמת הר"ר יצחק ב"ד משה ר' יעקלש מת כיום ב' ר"ח אדר ונקבר ביום ד' ג' אדר ת"ק“. הרי לך „אות ומופת“ איך צדקו דברי, כי מצבת ר"י ר"מ ר"י ששנת ת"ק, שנת מותו, חרותה עליה, איננה מצבת ר"י (ר"מ ר"י) שאביו ר' משה בנה פה בשנת ת"ז, „בית קלש“ נקרא בשם „הצלת נפשות“. ויודי דאתית להכי אימא כך

(* מאכרי זה הוא גם תשובה מספיקה על האי מיכא דאית בספר „מרגניתא שפירא“

מלתא (דעבירא לגלויה), כי פחוות, פספוט וכזב הם מלתא דשכיחא לגבך ובאותו הענין האחד של ר"י ר"מ ר"י, בן שורות אחדות, אתה מגבב שקר על שקר, אתה מוסף חטא על פשע. אתה כותב („לוחות וזרון" צד 50 סי' נ"ז וצד 51 סי' ס"ב) כי הגימ' רפאל דיון שנפטר בשנת תק"ח (תק"ט) היה חתנו של ר"י ר"מ ר"י, חתן בן אחיו של ר' אייווק ר' יעקלש הנודע. והנה הראית ג"כ בזה את גודל זכרונו (כביכול) לאותו מקצוע שאתה עוסק בו, את ערבוב הפרשיות ואת גודל קפיצת הדרך אשר לך בכל פעם בקורות הימים, כמו אלף שנים בעינינו כיום אתמו! וכל העולם לא נברא ולא נדון אלא בשביל יוסף אחר. ובאמת לא זו בלבד שלא היה חתנו של ר"י ר"מ ר"י הראשון (שנפטר בשנת תכ"ד) אלא גם חתנו של ר"י ר"מ ר"י השני (שנפטר בשנת ת"ק) לא היה מעולם ושתי נסיונות בדבור אחד אמרת; אחת דברת ושתיים זו שמענו בעוטיה של פחוותך היתרה: כי בפנסק הח"ק דף רס"ט כתוב בפרוש, כי חותנו של הג"ם רפאל דיון היה „הר"ר יצחק ר' יעקלש" ולא שום „ר' יצחק ר' משה ר' יעקלש" כלל. דרוי לך עוד „אות ומופת", עוד שקר אחר, ותרו זמנא הוי חזקה! — (בקרוב אעריך עוד על שקרים אחרים ג"ב ע"י „אות ומופת", כנפשך שבעך). הביטה נא וראה, מר ח"ד פרידברג, איך אתה מערבב פרשה בפרשה ומחליף נברא בנברא פעם אחרי פעם; איך אתה בודה דברים מלבך ועורך מחזיק בתמתיך; איך אתה מעתיק דברים לא כהיותם, מעקם עלינו את הכתובים, ועורך מעין מצחק לשימם כפי אותו הפנסק אשר מחוכו נכרים דברי אמת, המראים בעליל את שקריו ויופיו, את ההפך כמה שאתה כותב ומוטק עליו. העינינו תנקר? התרמה כנפשך כי אין עין רואה ואין אזן אשך מליך תכתן? הפנסך דרכך וזר. לא כך היא דרכם של הסופרים היודעים את אשר לפניהם, העוסקים בצרכי הספרה באמונה, בתם ובמתניות, בדעת ובהשכל. הרי באת ללמד ע"פ הפנסק (של ח"ק), עד ראייה, עד מהימנא, ונמצא לא לכדת, לא שמשת בו כפי הצורך, לא עשיתי על פיו את חובתך באמונה. ואם בדברים המעלים האלה, הלקוחים מפנסק כך, מי יודע כמה בוקי סרוקי של שגויו אותיות וחלופי תיבות, שנים ושמות, גרסאות ונוסחאות זרות ומשונות תלית וזרית מסברא דנפשך גם בנדון המצבות של רבני עירנו ומנהיגיה מימי קדם. כלך לך סדרך זה, הוה זהיר כמלאכתך, שמא אתה מחסר אות אחת או מי תר אות אחת ואתה מעיר תהומה ומבוכה, כמניס וכוחים ומשפטים מעוקלים לתוך החקירות ההסתוריות ועומד אתה ליתן עליהם את הריו. מובטחני במדת ישרו של החכם החביב שזח"ה הי"ו, הגדול העומד על גבך, כי יודה לרבינו ויוביחך על פניך את דרכך הנטירה והבלתי נאותה, ולעומת זה מסופקי מאד אם אתה תודה על השקרים הנוכרים. שפלטא קולמוסק, כי „הכל עונין אמן חוץ וכו'", וכפי הנראה מ„שאלתך במקום תשובה" הנך מאלה העקשים העומדים על רעתם הנפתלה שאפילו על פתחו של וכו' אינם עושים „תשובה" וניחא להו „שאלה" (כסתם מקשין) מאשר להודות על האמת. ואגב אודיעך כי בקרוב אמלא את רצונך הטוב לתוות לך דעתי גם על ספרך, כתר כהונה, אשר כבדתני ובקשתני בו להגיד לך עליו משפטי אשר „תחכה לו" (כדברך אלי), משפט „מבקר אשר כלום הראה כחו ועוצם ידו בבקרת", „הנותן מתנה לחברו צריך להוריעו", ואין לך מתנה גדולה ממלאות רצונו של אדם (ביחוד כמותך ב„מכתבים"), שוה הוא כבודו.*

6. ה. וועטשטיין. קראקא,

הערה. כי ר' יצחק הנזכר סתם כפי' י"ז הוא ר"י ר"מ ר"י מוכיח סוף סי' כ"א (ע' „האשכול" כרך ב' במאמרי „רברים עתיקים"), סוף עמוד 162, שכתוב שם מפורש שמו ושם אביו וקצו ומשנת שצ"ח וג"כ בתור גבאי רצדקה, כאשר אין כל ספק כי חביריו הגבאים „מדר"ר אלי' סג"ל", ור' אביגדור"ו, ר' יעקב" הנכרים סתם ג"ב כפי' י"ז הם אותם הגבאים ששמותיהם ושמות אבותיהם נזכרים עמו בפירוש כפי' כ"א.

* במאמרי „רברים עתיקים" (ה„אשכול" כרך א') צד 161 שורה 14 צ"ל „הפרזה" תחת „הפררה", צד 164 סי' ג' שורה 12 צ"ל „הי" תחת „הל", צד 171 הערה 1 שורה 4 צ"ל „ביה"כ על פאמר" תחת „ביה"כ של פאמר", צד 175 הערה 1 שורה 11 צ"ל „ויחסמו" תחת „ויחממו", צד 176 בהערה שורה 11 צ"ל „השלים" תחת „השלים", שם שורה 16 צ"ל „הקרושים" תחת „התרושים".

ע"ד, הראש ר' וואלף דיין" הנוכר בסי' ל"ב יש להעיר, כי כפי הנראה הוא ר' שמעון הנקרא ר' וואלף דיין הנוכר בפנקס הח"ק דף קט"ו ע"ב גם בתור, ראש ומנהיג, וז"ל: "נשמת הראש ומנהיג סה"ר שמעון במה"ר כלב אברהם זצ"ל בע"ט דסוכות י"ד תשרי... נקרא ר' וואלף דיין". אחיו של ר' וואלף דיין הזה היה ר' נפתלי הירש (ב"ר כלב אברהם) ג"כ פ"מ"ם פה קראקא, אחד מחמשת הטבורים מתוך, הקצינים ורוזנים רז"ט הקהל" בשנת ת"י ל"ק. ראה "קדמוניות" סי' כ"ב צד 47; "דברים עתיקים" ("האשכול" כרך ב') סי' כ"א צד 162. שנת מותו של ר' וואלף דיין חסרה בפנקס, אבל הסברה נותנת כי נפטר בשנת ת"ז ספני כי לפניו ולאחריו נזכרו נפטרים משנת ת"ז. מר פרידברג כותב ב"לוחות זכרון" צד 45 סי' מ"ה כי הראש והדיין "מ" וואלף חתן הג"מ מנדיל" הוא הדיין ר' זאב ב"ר ישכר שמיבאו בעל "מפלת עיר הצדק" צד 29 מתוך פנקס הקהל פה, וב"כר כהונה" צד 40 כותב אהו מר פרידברג כי "לסי' מ"ה יש, להוסיף" דברי פנקס עתיק: "הראש ומנהיג סה"ר שמעון במה"ר... לאברהם וכו' נקרא ר' וואלף דיין", כמו ר' זאב ב"ר ישכר ור' וואלף ב"ר... אברהם איש אחד היו כמובן מרביו כי "לסי' מ"ה יש, להוסיף". אמנם קרוב הדבר לודאי כי מצבת ר' וואלף חתן הג"מ מנדיל" הוא מצבת ר' שמעון ב"ר כלב אברהם הנקרא ר' וואלף דיין הנוכר בפנקס כמו על המצבה גם בתור, ראש ומנהיג, דבר שלא כל דיין היה זוכה לו, לתורה וגדולה במקום אחר". הנ"ל.

אל כבוד הרב החכם עורך, "האשכול".

כברתני בטובך הגדול לקרוא אותי פעמים סביב לשולחן המדעי, אשר הערכת בעד אוהבי ידורשי הספרות העברית ע"י, "האשכול", ולראבון נפשי נפקר מושבי ע"ע מפני אשר בע"ה המר שריו לי כאר בלקחו את אשתי אהובתי, אשר בצל טובתה, תכמתה ואהבתה חסיתי כמעט ארבעים שנה ואינה, ועוד הוסף על כך להפיל אותי ואת בני הצעיר יהיה על ערש דוי ימים רבים, ואיככה יכולתי לחשוב מחשבות כחפץ? אולם דברי חתן והנועם, אשר ערכת אלי זה ימים אחרים, העירוני לרהיב בנפשי עוז לנסות אולי יהיה לי לעשות כרצונך, בפרט אשר נזקקת באמרי פ"ך בשאלך ממני, מאמר מדעי קצר", ולזה הנני אומר ויהי מה אתן את שאלתך. אבל עצור לא אוכל לעוררך כי שתיים רעות נמצאות פה במקום, אשר לע"ע אני מתגורר בו על פי הרופאים, והן: א) כי אינו נמצא אף ספר אחד הנצרך למלאכת מדעים עברית וע"ז הנני דומה לאוסן בלא כלים. ב) כי פנתי כה וכה ואראה כי אין איש את אשר אועץ ואתעלם בענינים הנוגעים בדבר, ורק על חסרך עלי אשען כי לא תבוא אתי במשפט אם רק שמך דבר נמצא במאמרי הבא, הלא מצער הוא,

בחבורת א' של "סמורה ומערב" להחכם ראובן כריינין נ"י החילוני לדבר בדרך אגב אודות הוראת תנועה חיריק גדול וחיותי רעתי, שכל פעם אשר נמצאה בהברה אחרונה של שמות התוארים מראה לרעת שהתואר הנקרא ע"י שם זה הוא במדרגה מאד נעלה. והנה אחרי אשר כתבתי זאת עלה בזכרוני כלל גדול בדקדוק, אשר העמיד זה רבות בשנים ידירי הגדול החכם המהולל כש"ת מו"ה אברהם שמידעל נ"י אב"ד רעדת ישרון וויען הכורה וז"ל: קובץ הנשבר אינו אלא לשון חיחר וכולל בעצמו רבני מכל השמות הנבנים על פי זה המשקל (משקל פעול) אע"פ שהם בלשון יחיד כוללים בעצמם רבוי". כמו זה הנני גוזר אומר, כי כל מלה אשר בהברותיה הברה חיריק גדול כוללת ענין ההרחה או הרחבת התואר או הסרה כמו בשמות הנבנים על פי משקל פעול, או הרחבת הפעולה כמו בפעלים בבנין הפעיל להכרל מבנין ג"ל המורה לרעת חזיק הפעולה, או הרחבת המספר כמו במספר רבים זכר — וכאמת הרחבה כזאת היא ג"כ רבוי, רק אשר רבוי הזה הוא לרוב באיכות ורבוי של קובץ הנשבר הוא בכ"ס: ת, הדבר, ומזה כנוי מדבר בערו ע"י חיריק גדול באשר הכנוי הראשון מכנוי-הגוף הוא כשיבה עליונה מכל המסוכים אליו הן כמעמדו ומצבו הן כחיוסו, כידוע, והכן. מכל אשר דברתי יראה כי לחיריק גדול יתר שאות ויתר עוז, והיה אם תהיה לי א"ה רוחה ואמצא מנוחה ושלחה, מנוחת ושלחה הגוף והרוח, מעידה לי עדים נאמנים מתורה נביאים וכתובים, כי כנים דברי ואנהל לאמי עפ"י א"ב בפרט כל השמות, אשר בהם חיריק גדול מושב לו.

בוה הנני נותן לך את בריתי שלום וכו' מוקירך ומכבדך כערכך הרב

מענדל ב"מ ביימנארטען.

חִירוֹת מִנֵּי קָדָם

סגה

ד"ר מ. י. ברדיצ'בסקי.

I.

אהרון וראשון.

בתחלה עשה אלהים את הית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינה, כיון שראה שעדין העולם שומם ואין מי שיודע את רבונו וקורא לו ארון, מיד אמר: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ויירדו בדגת הים ובעוף השמים . . . ויברא את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו. יש אומרים שהאדם ככל מעשה בראשית בקומתם נבראו, בצביונם נבראו, בדעתם נבראו; ויש אומרים שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תקן ואף האדם צריך תקן — הם בעלי ה"תקון" סוברים שצריך האדם לעמול ולעבוד הרבה עדי יעלה מעלה בסלם אלהים וידמה לעליון; מה שאין כן הראשונים המחליטים כי תקן זה שמתקן האדם את עצמו ע"י עבודה קלקול הוא, ושרק בטרם "ימי המעשה" הרבים יחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר יעטרהו, אבל אחר כן אחרי ימי עבודה הרבה ויגרש אלהים את האדם.

רבי יהודה בן בתירה אומר: אדם הראשון היה מיסב בנן עדן ומלאכי השרת עומדים בנן עדן לקראתו, כיון שחטא מיד נשרד... כתנוק הזה בטרם טעם טעם חטא וזיו קב ונקי, כך היו דומים בני אדם הראשונים לפני משנתם שהעולם עומד על התורה ועל העבודה; כיון שהתחילו להרבות בנכסים דניידי ודלא ניידו ללמוד ולדעת ולהוריש רכושם לבניהם אהריהם מיד התחילו להזקין וריחם נמר.

רבי שמעון בן יוחי אומר: אמשל לך משל, למה הדבר דומה? אדם הראשון דומה לאחד שהיה לו אשה בתוך ביתו, מה עשה אותו האיש? הלך והביא את החבית והניח בה תאנים במנין ואנזחים במנין וצד את העקרב ונתנו על פי החבית והקיפה בצמד פתיל והניחה בקרן זוית. אמר לה: בתי כל שיש לי בבית הזה מסור בידך חוץ מהבית זה שלא תנעי בה כל עקר. מה עשתה האשה ההיא? כיון שיצא בעלה לשיוק עמדה ופתחה את החבית והושיטה ידה לתוכה ועקצה עקרב...

לדידה סבירא ליה שכל מה שמוסיף אדם בחכמה מרבה ביסורים ושרק בשביל הדעת המרובה כל המארה בתוך עולמו. ויש מי שאומר שמלכד התלמוד גם המעשה המרובה משנות דור ודור הביא אותו לידי שעמום ולידי טמאום הלב, ושמוים שעזב את האבוס ויחל לצפות לשלחן עולמו השך בעדו.

תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש

את קוני; מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני מתפרנסים שלא בצער אני שנבראת לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי...

אחרים אומרים לאורך ניסא: הארי השועל וכל החי למינהו לפי שלא נבראו לשמש את קונם לכן יאכלו ושבעו יום יום מבלי לדאוג מראשית אחרית; אבל האדם על ידי זה הרעה את מעשיו וקפח את פרנסתו לפי שנברא לשמש את קונו ולו היה מסתפק בכל עשב וזרע וזרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ וזרע וזרע שהיה להם לאכלה כי אז גם הוא היה כשאר חיותו ארץ ומותר אדם מן הבהמה היה אין. והראשונים משיבים, לא שכר האדם ולא הפסדו: ואחרי כל הרנוש הרב שרכש לו האדם על ידי הנאות מעין הדעת ומעשי ידיו נוח היה לו נשאר תמים כבשנים קדמוניות... כלומר לפני הימים גם ראה האדם כי עירום הוא ויעשה לו חנודה.

בתחלה שמע האדם את קול אלהים מתהלך בגן עדן היום: כיון שראה ששקעה עליו חמה היה מאמין כי קין העולם בא ואמר: אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשך בעדי וחרד לתרו ובהו, היה יושב ודואג, וכיון שעלה עמוד השחר אמר מנהנו של עולם הוא. ולפני עלות השחר בשעה שעודנו אומר: ואירא ואחבא אלהים דן רוחו באדם בשנם הוא בשר ואומר ואכלת את עשב השדה.

כיון ששמע אדם הראשון שאמר לו הקב"ה ואכלת את עשב השדה מיד נודעו אבריו חלנו עיניו דמעות ואמר לפניו: רבנו של עולם! אני ובהמתי נאכל מאבוס אחד? מיד נכמרו עליו רחמי הקדוש ברוך הוא ואמר לו: הואיל ונודעו אברך בזעת אפך תאכל לחם.

אמר ריש לקיש: אשרינו אם עמדנו בראשונה...

ושח רוס האדם בשעה שנאמר לו מפי הנבורה ואכלת את עשב השדה, כי אינו רוצה להיות נמשל כבהמה נדמה רק להתהלך בקומה נקופה ולהיות קרוב לרגלי השכינה, וקרבה זו לא היתה לו בראשונה, כי אם באה לו באחרונה על ידי מעשיו ועמלו שהוא עמל תחת השמים. אבל ריש לקיש סובר איפכא מתרחשא, באחרונה זקנו בני אדם ובטלו הטוחנות שבהם תחת שני אלהים על ראשם רק בימי הנוער בראשונה.

הללו אומרים לחם עדיף ולדרייה עשב הוא עדיף: והללו אשרינו כשעמדנו באחרונה ולדעתו אשרינו אם עמדנו בראשונה. עשב ולחם, ראשון ואחרון.

II.

ברי ויכחא

שני חכמים: לא הרי העולם כהרי האדם ולא הרי האדם כהרי העולם, העולם כמנהגו נוהג מתחלת בריותו ואי אפשר ליה לשנות את תפקידו, והאדם פויש צורה ולובש צורה וככרום ולות מהפך מדותיו לכמה נונים.

מאן מינייהו קודם? הד אמר העולם קודם להאדם כתריר לשאיט תדיר וכריקע לארעי, וחד אמר האדם קודם להעולם בשביל שנדולים מעשי צדיקים משמים וארץ שכל מה שטרה בהם לא טרה אלא בשבילם. תנא בתריה סבירא ליה, אלא האדם עושה נחת רוח ליוצרו שבחקותיו ילך; ותנא קמיה סבירא כגון העולם עושה רצון קונו, ואינו דומה בידי אדם לכידי שמים ודברים המסורים ללב לאותן הדברים המסורים בידי מלך מלכי המלכים.

שאל ביתוסי אחד את רבי יהושע הגרסי: מנין שאין כותבין תפילין על גבי עור בהמה טמאה? דכתיב, למען תהיה תורת ד' בפך מדבר המותר בפך, אלא מעתה על נבי נבלות וטרפות אל יכתבו? אמר ליה: „אמשל לך משל, משל למה הדבר דומה? לשני בני אדם שנתחייבו להינה למלכות, אחד הרנו מלך ואחד הרנו איספקליטור, איזה מהם משובח? הוי אומר זה שהרנו מלך — כלומר אלו שלקן ע"י בוראן“.

ואתם הלא יודעים את רבי פנחס בן יאיר! אותו האיש שגם חמורו נדע בקהל הסידים ודיתה מבהמתן של צדיקים שאין הקב"ה מביא תקלה על ידן.

זימנא חדא, איקלע להדיא אושפיזא רמו ליה שערי לחמריה ולא אכל. חבטינהו לא אכל נקרינהו לא אכל. אמר להו דלמא לא מעשרין? עשרינהו ואכל. אמר עניה זו הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילים אותה טבלים.

אמרו עליו שמימו לא בצע על פרוסה שאינה שלו ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו. והוא, איש שאיט נושא פנים לכל וגם לרבנו הקדוש, שבפתחיה הוי קיימין כידנייתא חירותא, ידע לומר בפניו: מלאך המות בביתו של זה! אמנם בן מה גבוה השורא שגבה בנייהו בעת הו קא מבחש ביה רבי טיבא כד נפיק לאפיה.

והימים האלה ימים רעים הם לבני אדם. גם בני איש כל דאלים נבר וצעיר יעבוד רב. כל בני עולם הצים עבדים וחצים בני חורין הכל כדכתיב במשנתו של ארסמו וחבריו; וקול שדי שירד על הר סיני: לי בני אדם עבדים ולא עבדים לעבדים! היה עוד כקול קורא במדבר.

או יהויק אחד בשבעה אנשים ויכריע לו בך. ויש שגם הבן חורין ימכר ממכרת עבד, והוא מחנן לרבו את כוסו ודמעות שופכות לו על פניה. צלם אלהים ודמותו יתמעט ונלגל כמה מנסר ברקיע כדרכו, אורו יהל כאילו לא התנה הקב"ה תנאי עם מעשי בראשית: אם בחקותי ילכו הרי מושב ואם לאו חזור לתרו ובהו; או קימו וקבלו טסה אחר: מפני שוטים שקלקלו יחריב הקב"ה את עולמו?

ובין כה וכה יום ידרוף יום, דור הולך ודור בא והעבדות במקומה עומדת. אז גם יבואו ימי המלחמות מלחמת נור עם נוי ונשכו אנשים מתחת גפנם ומתחת תאנתם ללכת לעבוד בפך.

הלנצח יעבוד האדם באדם? והחסידים ואנשי מעשה, זעיר שם זעיר שם, שאינם יכולים לעקור את העבדות והשביה כלה בבת אחת, אינם דוחקים את השעה

ועושים במקצת, כלומר עוסקים בפדיון שבויים. אז יקום גם רבי פנחס בן יאיר וחמורו
 ילכו הלך ונסוע הנגבה כדי לפדות שבוי מאדונו.

המהלך רב מאד, והדרך מלא התחתים וצורי מכשול, ברכות מים ואנמי בצה,
 הם הולכים הלך ונסוע בלי מנוחה: החמור עיף, החמור נוער והם הולכים והולכים,
 בן אדם שרדו בצער! כמעט קרובים הם אל המטרה, עוד להם לעבור את הניא
 הקרוב, ובעוד כבדת ארץ, במורד ההר המעלה עשן יושב השבוי את רבו, שם למרחוק,
 בין ערבים, סאתי אודם יקיפו את כפת הרקיע כחצי גורן ענולה, ורוח צה ינשב
 בעשבי הניא; ועשטח העליון הירוק כבתי מדועז ומראהו כעין גלי הנהר בשובם.
 הם הולכים את הניא עד קצהו, עוד מעט והגם אל המטרה: אבל לפניהם
 מפליג נהר גדול ישתפך במורד ההר סואן ברעש. הם אינם יכולים לעבור את המים.
 ובכל הכבר ההוא אניה גם מלח אין, היסונו אהור?

הנהר יכה גלים, והם עולים ויורדים ובולעים איש את חברו. החמור עומד ורואה
 בשחוק הגלים ועיני רבי פנחס בן יאיר אל ראש ההר נשאות.

אז יזכור את היר החזקה שבחזחה נערמו מים נצבו כמו נד נחלים ואת מי
 הירדן נכרתו, וכאניש שנפיש חיליה בלכתו לעשות רצון קונו הוא מתאזר חיל וינש
 אל הנהר לאמר:

— נינאי חלוק לי מימך ואעבור בך!

— אתה הולך לעשות רצון קונך — ישיבהו בנחת — ואני הולך לעשות רצון
 קוני: אתה ספק ערשה ספק אי אתה עושה... אני ודאי עושה.

אמר שבאותה שעה אמר ליה רבי פנחס בן יאיר לנינאי: אם אין אתה חלוק
 לי נזרתי עליך שלא יעברו בך מים לעולם! חלק ליה. הוה הווא נברא דהוה דארי
 חיטא לפסחא, א"ל חלוק ליה נמי להאי דבמצוה עסיק, חלק ליה. הוה הווא טייעא
 דלוה בהדיהו, א"ל חלוק ליה נמי להאי דלא לימא כך עושין לבן ליה, חלק ליה.
 אמר רבי יוסף כמה נפיש הווא נברא ממשא ישתין רבין—כיוצא בהם ששניהם
 ידעו לשנות סדרי בראשית. בשעה שבקש הקבי"ה לברוא את העולם נזר על העליונים
 שיהיו עליונים ועל התחתונים שיהיו תחתונים: כשנתן משה את התורה בסל נזרה
 ראשונה ואמר העליונים ירדו לתחתונים והתחתונים יעלו לעליונים: אבל נזרה אינה
 עבידא דבטלי ואין אפשר לשנות במטבע של עולם, וארבעה
 דברים שאמר משה באו זקנים ובטלום.

נקטינן דבכל זמן ועידן, בת קול יוצאת מהר חורב וקא מכרות: אוי להם
 לבנים מעלבונן, דוחים המה ודאות שלי מפני ספקות שלהם.
 ברי רשמא ברי עדיף.

III.

הכי והתם.

ראה אנכי נתן לפניכם שני דרכים ובחרתם בהיים.

נקטינן, בראשונה לא היה רק דרך אחד והאדם אינו יודע להבדיל בין טוב
 לרע, כיון שחטא והגהש הטיל ביה וזהמא התחיל לעמוד על פרשת דרכים, שמאלו

דוחה וימינו מקרבת והוא תועה ותולך ואינו יודע איזהו הדרך? הללו יודעים המה שאם זכו יורשים סם היים לא זכו יורשים סם מות; והללו אומרים: מה יעשה? ילך באמצע, גם מזה ומזה אל תנה ירך וצריך האדם לצאת ידי שניהם. משל למה הדבר דומה? לאיסטרשיא שהיא עוברת בין שני דרכים אחת של אור ואחת של שלג, אם מהלך הוא כנגד האור הרי נכזה באור ואם מהלך כנגד שלג הרי הוא לוקה בצניע; כיצד יעשה? ילך בינתיים.

אבל קבלה בידנו: לא איברא עלמא אלא לחנינא בן דוסא ולא האב בן עמרי, כדאמרו: לא איברא עלמא אלא לצדיקי גמורי או לרשעי גמורי.

בשעה שאמר רבי יוחנן: למה היו האבות דומין לפני הקב"ה? לרועה שהוא מהלך וצאנו מהלכת לפניו, אמר ליה ריש לקיש: עד עכשו הצאן היו צריכים לרועה? אלא למה היו האבות דומין לפני הקב"ה? לנשיא שהוא מהלך וזקנו מהלכין לפניו, והוקנים מודיעין כבודו של נשיא, כך היו אבות העולם הולכים לפניו שנאמר אשר התהלכו אבותיו לפניו—הלא זה האיש שכל הרואה אותו בבית המדרש כאלו עוקר הרים וטוהנם זה בזה, ומאן דמשתאי עמו בשוק הוי מסרו לו פוקדנא בלא סהדי. איש שהיה אומר: כביכול דבר הוה מפי הקב"ה, בדבר ד' שמים נעשו וכתוב בו ברא, אלא ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בדבר ד' וליפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל וביגיעה. איש שהחמיר כל כך את המקרא: ופערה פה מבלי חק גם בעד מי שמשייך רק חוק אחד או אות אחת עד שלא היה, נ"ח א גם ל מ א ר י ה ד ל י מ ר ה כ י".

הוא היה אומר: מה עשה הקב"ה? ברא אדם מלמטן ונשמה מלמעלן; אבל מאריה דעלמא כולי אבני כל בריות יודע גם אותו האדם שאין בו מטה ומעלה ועודנו קרוב אל הטבע אם כל חי — וחביב עליו בר נש גם בטרם ידע בין ימינו ושמאלו ייחל לקדש עצמו במותר לו על מנת לבטל רצונו מפני רצונו.

גם ריש לקיש בטרם, הוי מינשר פרדיסא" תרתי משמע, ועוד לפני הימים אשר, וזבן נפשיה לליבאי" היה חי לעצמו ערום מן התורה והמצות ויהי פרא-אדם נהנה מכל החיים ומלואם וכל אשר שאלו עיניו לא מנע מהם.

והחיים הללו במדברו, שם הרחק ממושב העיר בטרם קבל עליו עול מלכות שמים ועול דרך ארץ היו לו טובים ונכונים ויהי אדון לעצמו מלא מנוחה של עו הנפש מבלי דעת את אשר יאמרו הבריות.

ויש אשר לפנות צללי ערב, והוא נשען לבדד במורד ההר לחוף הים שהוא והשמים אשר ממעל עומים תכלת, דממת שאננה, מימינו חרבו וקשתו ולשמאלו צפחת מים, בלבו אות-חיים ועל ראשו מנוחת עולם. וישב בשלוחה עד ימי עומיה של שופרי רבי יוחנן.

באחד מן הימים היפים שבו יצאה החמה מנתיקה הוה קא סחי רבי יוחנן בידדנא; ויפיו מעין שופרא דאדם הראשון שהיה מכה נלגל חמה מבהיק מעבר לנהר ומצית נורא, חזיה ריש לקיש ושור לירדנא.

— חילך לאורייתא! קדמהו רבי יוחנן.

— שופריך לנשי!

— אי הדרת בך יהינא לך אחתי דשפירא מינאי.

קבל עליה, ויהי מקהיל קהלות בריבם והוא סיני ועוקר הרים, הכל צריכים למאריה דחייטו שבו והכל עושה להרדויו אזנים כאפרכסת: וכל מי אשר שמע אותו מגלה פנים בתורה כהלכה לא היה יכול עוד להסתמך אכתפי הרבותים אחרים והיה אומר: איכה בר לקישא! איכה בר לקישא!

זמא חד הוי מפליג בי מדרשא: הסיף והסכין, הפיגין והרומה, מגל יד ומגל קציה, מאימתי מקבלין טמאה? משעת גמר מלאכתן: ואימתי גמר מלאכתן? משיצרפם בכבשן, דברי רבי יוחנן. ריש לקיש אומר: משיצחצחם במים — והוי קא מנצי בי מדרשא עד שנער ביה רבי יוחנן בעץ, כאדם הוזכר לחברו עונות ראשונות בטרם קרבוו תחת כנפי השכינה.

— לסטאה בלסטתיה ידע...

— מה אהנית? הכי רבי קרי והתם רבי קרי ליי...

כמדומה לי שכבר החזיק טובה לנפשיה במאמרו: חביב הנר שנתנייה מישראל כעמידתן על הר סיני, למה? לפי שאלולי שראו קולות וברקים וההרים רועשים וקול שופר לא היו מקבלין את התורה: וזה שלא ראה אחד מהם, בא וחשלים! ועצמו להקב"ה וקיבל עליו עול מלכות שמים, יש לך חביב יותר מזה? ועכשו, לא אהנית ליה דאי קרב תחת כנפי השכינה?

חלש דעתיה דרבי יוחנן, חלש ריש לקיש. אתאי אהתא קא בכינא, אמרה ליה: עשה בשביל בני! — עזבה יותמך אני אהיה — עשה בשביל אלמנותי! — זאלמנותך עלי הבאתי—נה נפשיה דרשב"ל והוי קא מצטער רבי יוחנן בתריה טובא. אמרו רבנן מאן לזיל ליתבה לדעתיה?

רבי יוחנן יודע היה, שגם הרשעים הם מעשי הצדיקים, אבל עולים עליהם ת"ח שנקראין בנאין ועוסקין בבנינו של עולם: אבל ריש לקיש סבירא ליה כמאן דאמר: ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. רבי יוחנן סובר, לבן של ראשונים כפתחו של אולם, וריש לקיש משבה את הראשונים לראשונים קדם מתן תורה ומתן שבתן של מצות במאמרו: אשרנו אם עמדנו בראשונה!

הו אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש דיתבי ואמר: „או ל ת א ד ס ת ס ל ף ד ר כ ו — דל עניה וחזא ביה, אתא אימיה אפיקתיה, אמרה ליה: תא מקמיה ד לא ל י ע ב ד ל ך כ ד ע ב י ד ל א ב י ך... ולאביו, מה אהנית? הכי כהתם.

מגמת פני חכמת הרפואה בימים האלה.

סאת

ד"ר יהודה ליב דודוהן.

מן העת אשר החלו בני אדם ללמוד את חכמת הרפואה עד היום הזה שטות רבות והשקפות שונות על דבר אופני הרפואה התגנשו זו בזו והתקוטטו בשצף קצף, וכל אחת מהן עמלה לדהוק את רגלי חברתה ולהפילה למשוואות. הרבה מהשטות האלה הורדו מעל במת חכמת הרפואה מבלי הוסיף להתראות עוד ועל מקומן עלו שטות חדשות מקרוב באו, ואחדות מהן נעלמו רק לאיזה זמן למען הופיע אח"כ עוד הפעם במחלקות חדשות. מלחמת השטות, ירידתן ועליתן, מפלתן ותקומתן הביאו תועלת גדולה לחכמת הרפואה, כי על ידיהן הורכבו הדעות וההשקפות על אופני הרפואה, על ידיהן התבררו תהלוכות כל מחלה ומחלה וסמניהן, על ידיהן נבראו סמי מרפא חדשים, אשר לא שערום מעולם, ועל ידיהן נגלה עולם חדש, עולם יצורים קטנים דקים מן הדקים, עולם המיקרובים, המחולל ומוליד לפי השקפתנו בזמן הזה את כל המחלות המתדבקות, המתהלכות בארץ. ההשקפה החדשה הזאת על המיקרובים בתור סבת כל הסבות של כל דבר ומגפה וכל חלי רע הביאה מהפכה גדולה וכבירה בחכמת הרפואה והניחה אבן פנה להמצאות החדשות כן בדבר רפוי מחלות פנימיות וכן בדבר תחבשת כל מכה וכל טריה. בין האמצעים החדשים, אשר יצאו ללהום מלחמת תנופה עם אויבנו העצום — עם עולם המיקרובים — הורקת אל תחת עזר האדם, הנחלה במחלה מתדבקת, נסיוב דם של חיה מחוסנה בידי אדם-Immu- (nisirte) מפני המחלה הזאת — לוקחת חלק בראש ועומדת בשורה הראשונה בין האמצעים היותר מועילים נגד מחלות מתדבקות. המצאת נסיוב הרפואה נגד מחלת האסכרה (דיפתריה) של הדוקטורים בירונג ורוא, המצאת החכם המפרסם פאסטור נגד נשיכות כלבים וזאבים שוטים, גם התהבולות, אשר מצא החכם הזה להחליש את כח הפרפרות (באקטריות) ואת ארסיהן ולהציל על ידיהן את החיות מפני מכת סיביר, מפני חלי רע של התרנגולים ומפני אדמדמת החזירים — ידועות גם לאלה, אשר אין להם כל יד בחכמת הרפואה. הרפואה לאחדות מן המחלות המתדבקות על ידי הורקת אל תחת העור נסיוב דם של חיות מחוסנות בידי אדם מפני המחלות האלה התאזרחה במקצוע חכמת הרפואה ותבצר לה עמדתה בין כהניה ומשרתיה, אף כי עוד לא נתבררו היטב יסודות ההורקה והשנים אשר יתוללו על ידי נסיוב דם הנזכר בנוף החולים, בבואו אל קרבם. בימים האחרונים החלו להופיע על פני ספרת הרפואה למודים אחרים, המתאמצים להפיין אור על אופני פעולת ההורקה אל תחת העור נסיובי דם של החיות מחוסנות. בעתון: „Deutsche medicinische Wochenschrift“ נדפסה זה לא כבר דרשת הר"ר בירונג, אשר דרש באוניברסיטה במאנדבורג. בהדרשה הזאת העביר הדוקטור בירונג תחת שבט הבקרת את כל אופן

הרפואות בימים האלה וביחוד הרבה לבאר את אופני דעות ההורקה (Impfung), כמו הדבקה האכעבועות (Pocken) וההורקה אל תחת העור נסיוב הדם של חיות מחוסנות מפני מחלות ממאירות אחרות. לפני עשר שנים — אמר בירוונג — בעת אשר החלתי לעשות נסיונות לרפא מחלות מתדבקות, עוד היה חיתה התקוה בלב רבים מן הרופאים החכמים, כי בקרב הימים ימצאו בין הסמים, המסירים את הוהום, כמו קארבול (Desinfectionsmitteln) וסובלימאט, סמים משחיתים שפרפרות השחפת (Tuberculosis), האסכרה, המכה הסיבירית ובעד הפרפרות של מחלות מתדבקות אחרות, כמות נאמן על יסוד התקוה הזאת הראו הרופאים באצבע על הסם המרפא הידוע בשם הינין (Chininum), הממית ברעלו את הפלחמודיות — הפרפרות המעוררות את מחלת הקדחת — והמרפא את החולים הננועים במחלה הזאת רפואה שלמה. על כן בצדק אמרו הרופאים: אם נגד הפלחמודיות, מעוררי מחלת הקדחת, נמצא סם מרפא כזה, אשר ישחית אותן ויסיר את המחלה הבאה על ידיהן מבלי להביא כל נזק לגוף החולה, מדוע אין לקות, כי גם נגד באקטריות אחרות ימצאו סמים משחיתים כאלה? אך התוחלת הזאת נשארה מעל: ברבות הימים, אחרי נסיונות הרבה באו כל הרופאים לידי דעה אחת, כי תאי הגוף וקרומיו יותר עלולים להשחת על ידי האמצעים המרחיקים את זוהמת הפרפרות מהפרפרות בעצמן ולכן אם נכניס לגוף החולה, אשר נחלה במחלה מתדבקה על ידי הפרפרות, אמצעים המשחיתים את אלה האחרונות, או נביא רק נזק תחת תועלת, כי בטרם יספיק בידינו להרוס את הסכה, המחוללת את המחלה — את הפרפרות — נשחית קדם כל את תאי הגוף וקרומיו הנחוצים בעד קיומו. רפוי כזה למה היה דומה? למעשה אויל ומשונוע, השולח אש בביתו ברצונו להשמיד את השישפשים שבו. לכן נואשו הרופאים מן החפץ לבער אחרי מולידי המחלות המתדבקות, אחרי הפרפרות בסמים המהרסים אותן, וישומו את פניהם לעבר אחר, לעבר הארסים, היוצאים מאת הפרפרות, ואמנם נסיונות הרבה הראו את החכמים לדעת, כי לא הבאקטריות כשהן לעצמן מיוקות להגוף ומעוררות בו מחלות, כי הארסים, אשר תקיאנה לתוך הגוף, הם המיוקים, הם יכאיבו כל חלקה טובה, את תאי הגוף וקרומיו, והם ירעילו את הדם וישללו ממנו את הכח לעמוד ולהתקים. לכן שמו החכמים את עיניהם בתולדות הפרפרות, בהארסים, היוצאים מהן ויחלו לבקש תחבולות, איך להחלישם ולהכניעם לכל יוקו להגוף ואת הפרפרות בעצמן עזבו לנפשן וחדלו מרדוף אותן. מן העת ההיא, כאשר נקלטה במוח הרופאים הדעה הזאת, כי עקר כל המחלות המתדבקות ימצאו רק בתולדות הפרפרות — בארסיהן, החלו לחפש אחרי אמצעים כאלה, המכניעים את הארסים והממתיקים את רעלם, ואחרי עמל הרבה ויגיעת נפש מצאו סמי מרפא נגד ארסי האסכרה ונגד ארסי השבץ (Tetanus). האמצעים האלה הם: נסיוב הדם של חיות מחוסנות בידי אדם מפני המחלות האלה, בהזרק אל תחת עור בשר אדם, אשר נחלה במחלת האסכרה או בשבץ הפצעים, נסיוב דם של חיות מחוסנות מפני המחלות הנזכרות, או יובאו אל גוף החולה אמצעים, המכניעים את הארסים והמבטלים אותם. האמצעים האלה נודעים להחכמים בשם אנטיטוקסינים. דבר פעולת נסיוב הדם והאנטיטוקסינים המובאים על ידו לתוך גוף החולה, השגויים, אשר האנטיטוקסינים יביאו בהגוף ואופן הכנתם את ארסי הפרפרות — הדברים האלה היו לנושא הדרוש של הדוקטור בירוונג. למודים

ושמות הרבה יצאו לבאר את פעולת נסיון הדם של חיות מחוסנות מפני מחלה ידועה, בהורקן אל תחת העור ואת פעולת ההדבקה כמו הדבקה האבעבועות (Pocken) של בקר. על פי דעת חכמים אחדים נהיין בעד התפתחות ארסי הפרפרות וגדולם בתוך גופו של אדם מין מזון מיוחד, אשר בלעדיו לא יוכלו להתקיים ולהראות את פעולתם הרעה. המזון הזה יכרת מפיחם בהכניסנו אל הגוף את נסיון הדם של חיה מחוסנת מפני מחלה המתעוררת על ידי הארסים האלה או בהדביקנו אל הגוף נחל מיוחד, כמו הדבקה האבעבועות. ובהכרת האוכל מפי הארסים, או יגעו ברעב וימותו. אך הדעה הזאת לא תוכל לעמוד אף מפני בקרת ששחית, יען כי אפיסת מזון בעד ארסי הפרפרות בנוף הי, המכלכל רבוא רבבות תאי הגוף ויתר יצורים קטנים, אשר אין מספר להם, הוא דבר בלתי אפשרי. זה לא כבר יצא החכם המפרסם ע ה ר ל י כ לבאר את הסוד החמים של פעולת ההורקה וההדבקה ולקרוע חלונות בתוך השכת האופל, המכסה את פני הפעולה המזורה הזאת. לפי דעת הדוקטור בירונג קלע החכם הזה אל השערה ובאורו קרוב לאמת. בכדי להסביר את תוכן למודי החכם עהרליך לקח לו בירונג למשל מחלה אחת מן המחלות המתדבקות — מחלת השחפת (Tuberculosis). הנסיונות, אשר נעשו בעיר מארבורג לרפוי החיות הקרניות, הננועות במחלת השחפת, על פי שמת קוך—עלו יפה. החיות האלה נרפאו, כאשר זרקו אל תחת עור בשרן ארס השחפת בתחלה במניות קטנות ואהרי כן במניות יותר גדולות ולאט לאט הגיעו למניה כזו, המסוגלת להמית חיה גדולה, בריאה וחזקה. הנסיונות האלה עם ארס השחפת או כאשר יכונה בפי הרופאים טור ברקולין של קוך נכבדים עד מאד, כי מלבד אשר הראו דרך הרשה, איך לרפא את החיות הקרניות בהחלותן במחלת שחפת עוד העשירו את חכמת הרפואה בידיעות רבות הערך, אשר אין דוגמתן בכל הידיעות, אשר רכשו להם בני אדם מקודם בדבר רפוי המחלות. הנסיונות האלה הראו לדעת, כי בדם הבהמות, הנרפאות במניות גדולות של טוברקולין, יבראו המרים מנינים, אשר בכחם להגן על חוירי הים מפני מניות גדולות של טוברקולין, מניות, הממיתות אותם ברנע, כבואן אל קרבם ואשר לא תסבנה להם כל רע, אם נכניס מקודם לתוך גופם (של חוירי הים, למשל) את החמרים המנינים, אשר הזכרנו למעלה. התורה היוצאת מהנסיונות האלה היא: כי בדם החיות, אשר נורקו אל תחת עור בשרן מניות גדולות של טוברקולין יבראו חמרים מנינים הרבה, המכילים בקרבם את הרפואה מפני מחלת השחפת. החמרים המנינים האלה או האנטיטוקסינים מכניסים בקרבם כספוג את הארסים היוצאים מהבקצילים של השחפת, ידרסו אותם ויבטלום כליל. הפעולה הזאת מובנת היא לכל ואינה צריכה. לבאורים, אך אם נעמיק להדור אל פני המהזה הטבעי הזה, או יתעוררו בקרבנו שאלות אחדות, הקשות להלמן. השאלה הראשונה היא: איך מעו יצא מתוך איך הטוברקולין — ארס השחפת — יחולל, בהורקן אל תחת העור חמרים מנינים מפניו ושנית, מדוע בחלות החיה במחלת השחפת, אשר כל עקרה היא הטוברקולין, או לא יבראו בהם אנטיטוקסינים ובהכניסנו את הטוברקולין אל תחת העור, או כמו במקסם יפרו וירבו בדם הגוף חמרים מנינים מפניו. ושלישית, מדוע תרפא החיה, הננועה במחלת השחפת ואשר כבר נמצא בה ארס הטוברקולין, בהכניסנו אל תוך גופה עוד מניה ידועה של הארס המזיק הזה? את השאלות החמורות האלה יתרין כרב או

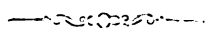
במעט למד החכם עהרליך. הלמוד הזה מניח שני כללים יסודיים: הכלל הראשון הוא: ארס הטוברקולין יראה את פעולתו הרעה רק על אלה הנפיים, אשר בתוך תאיהם וקרומיהם ימצא חומר מיוחד, המסוגל להתאחד ולהתלכד בהרכבה כימית עם ארס הטוברקולין או ביותר באור: ארס הטוברקולין רק אז יוכל להזיק להגוף, אם מצא ימצא בחלקי זה האחרון, לאמר הגוף — חומר הראוי לקשר אותו בקשר כימי לשנות את פניו לרעה ובאין החומר הזה, הטוברקולין בעצמו חדל אונים הוא להביא אף נזק כל שהוא להגוף. הכלל השני הוא: אם החומר המקשר את הארס יצא מן תאי הגוף וקרומיו אל תוך שטף הדם, או יקבל סגולה אחרת, סגולת חומר מנין ויכונה אז בשם אנטיטוקסין או כמלים אחרות: החומר ההוא, אשר בהיותו בתוך תאי הגוף וקרומיו יועיל לדתו ויעורר בו את מחלת השחפת על ידי התדבקותו עם ארס הטוברקולין, החומר הזה בעצמו יהפך לסם מרפא, אם רק ישנה את מקומו ויצא מן תאי הגוף אל תוך שטף הדם. הדבר הזה יזכירנו את הפתגם הישן של היפוקראטס: „הסבות המחוללות את המחלות, הן הן תרפאנה אותן“. אך תהום רב רובץ בין הפתגם הזה, הנאמר רק כהשערה בעלמא ובין הכללים המונחים על ידי החכם עהרליך, כללים, אשר יתמכו את יסודותיהם על נסיונות הרבה. יסוד הכלל הראשון מן שני הכללים הנוכחים ישען על הנסיונות, אשר נעשו עם ארס שבץ הפצעים (Tetanus). ביחס אל הארס הזה הראו החוקרים בעליל, כי אך אז יראה את פעולתו הרעה, אם יתלכד בתוך הגוף לכידה כימית עם חומר מיוחד, הנמצא בתאי העצבים, המניעים את מיתרי הבשר וכי אז רק אז יעצר כח לעורר את השבץ, וביחס אל הכלל השני, המורה אותנו, כי בהזרק ארס, למשל ארס השחפת, אל תחת העור, אז יולדו בהדרג חמרים המנינים מפניו, יבאר לנו החכם עהרליך את החידה הסתומה הזאת באופן זה: הארס הנזרק יתקשר בקשר אמיץ עם החומר המקשר, אשר ימצא בתוך תאי הגוף, ע"י ההתלכדות הכימית הזאת ילקח מהתאים החומר הנוכר, הנחוץ לקיומם. אלה האחרונים, בכדי להגן על נפשם, מתאמצים בכל עז למלאות את החסרון הזה, ואמנם יניעתם לא לריק, כי מלבד אשר ימלאו את החומר החסר, עוד וסיפו עליו יותר מן המדה הדרושה לקיומם, יען כי חוק הוא בתורת החיים הכללים (Biologia), בהתגלות פרצים בבנין תאי הגוף, בקרומיו או באחד מן אבריו — אז יתאמצו חלקי הגוף לתקן את הבדקים ולברוא חומר רב יותר מכפי הצורך לבנות את ההרום. יתרון החומר הנברא, מאין צורך בו לקיום התאים ולמחייתם יזדה מהם הלאה ויושלך אל שטף הדם ושם יעשה לחומר מנין על הגוף מפני הארס הנזרק בו. וכאשר נסיף להכניס אל תוך הגוף את הארס של מחלה מתדבקת ונגדיל לאט לאט את המניות הנזרקות, בקטנות נחל ובגדולות נכלה, כן יוסיפו התאים עוז ויתגברו חילים לברוא חומר רב ועצום, אשר בבואו אל הדם יספיק להכניע את הארס הנזרק אל תחת עור הגוף ונס ישאר הרבה ממנו להגן על בעלי חיים אחרים מפני הארס הזה.

מכל האמור, נקל להבין, כי הארס הנזרק אל תחת העור כשהוא לעצמו לא יעצור כה לתת חוסן (Immunität) להגוף, במרם יעיר את תאיו ואת קרומיו לבריאת חומר רב, אשר יספיק להכניע את הארס הנוכר. ההתעוררות הזאת בתוך תאי הגוף תתראה חוצה בממנים ידועים, כמו התרבות החום של הגוף, מהירות הדופק, כאב ראש

והלישת פעולת הלב. אך לא כן יהיה אם תחת הארס, המעורר מחלה מתדבקת ידועה נזרק אל תחת עור החיה, הננועה במחלה כזו נסיוב דם, המכיל בקרבו חמרים מנינים או אנטיטוקסינים—נגד המחלה הזאת, כי אז נכניע בו את ארס המחלה בלי כל התעוררות מקודם את תאי הגוף לבריאת חומר מחסין ועל כן לא יתראו החוצה גם הסמנים הנזכרים למעלה, המעידים על עבודת תאי הגוף פנימה. למוד ההכנס עהרליך יפתור גם את השאלה, איך לפעמים יתרפאו חולים מנגעים במחלות מתדבקות ע"י עצמם, מבלי כל עזר ומסייע מן החוץ? למשל נקה את מחלת דלקת הריאה, המחלה הזאת תנגע את האדם ע"י באצילים או מתנים מיוחדים, הנכנסים לתוך הגוף והמולידים בו ארסים ידועים, המהרסים את תאי הריאה וקרומיה. ההרס הזה יעיר את התאים לעבודה—לבריאת חומר, המקשר את ארס הדלקת, ועפ"י החוק אשר הזכרנו למעלה יברא חומר כזה יותר מכפי הצורך למלאות את חסרון החומר המקשר. המותר הזה יבוא אל תוך הדם ובהתאסף שמה במדה מרובה יכניע את ארס הדלקת והחולה ישוב לבריאותו. על דרך זו יתרפאו לפעמים, המנגעים במחלות מתדבקות מעצמם בלי כל סמי מרפא. ואם ישאל הקורא, מדוע רק לפעמים יקרה מקרה כזה. ולא בכל פעם, הלא אם חוק קבוע הוא כי תאי הגוף יתעוררו לעבודה בנגוע בהם ארס המחלה ויכניו חומר רב יותר מכפי הצורך למלאות את החסרון המסוכב בהם על ידי נגיעה זו והמותר הלא יושלך אל הדם והיה יהיה לחומר מנין מפני הארס, ואם כי כל החולים, המוכים במחלה ממארת מכרחים להתרפאות בדרך טבעי כזה ובאמת הלא רק הלך אחד מהם נתרפאים באופן זה והגשוארים יפלו תחת כובד מחלתם. ולא יוסיפו קום? על השאלה הזאת יש שתי תשובות: ראשית, לעתים לא רחוקות יקרה, כי הרכבת הארס עם החומר המקשר של תאי הגוף תבוא לפתע פתאום ובמהירות נמרצה תעש את דרכה, עד כי החולה יפול הלל על ערש דוי עוד בטרם יספיקו התאים לבנות את ההרוס בהם ע"י ההרכבה הזו. זאת היא הסבה האחת, המורידה שאולה את הננועים במחלה מתדבקת. עוד יש סבה שניה, השוללת מהגוף את הכח ללחום מלחמת תנופה עם ארס הבאצילים והיא, אם הארס הנזכר יתנהג בעצלתים ורק לאט לאט משרך את דרכו, או גם ההתעוררות מצד תאי הגוף לברוא את החומר המנין תחליש ולכן לא יצבר זה האחרון במדה מספקת להכניע את הארס המשחית ובאין עזר מצד החמרים המנינים יפול החולה שדוד במלחמתו עם הארס. הסבה השניה הזאת היא השוררת אצל רוב חולי השחפת, והיא היא הכורה את השיחה לרגלי האמללים האלה והמפילה אותם למשואות. גם בדבר פעולת מחלות מתדבקות יתאמת הפתגם הידוע: „שני קצוות מתאהדים בפעולתם“, כי כאשר בארנו או מהירת של הארס לתוך הגוף או התנהגותו בכבדות תנביל את הננועים בו לירכתי שאול. התורה היוצאת מלמוד ההכנס עהרליך היא כי לחכמת הרפואה בימים האלה יש שתי משרות: למצוא אמצעים כאלה, אשר יעוררו ויגדילו את כח המוליד של תאי הגוף והמכריחים אותם לברוא את החמרים המנינים או האנטיטוקסינים במדה מרובה, למען יתאספו בהמון רב בתוך הדם ויעצרו כח להכניע את אויבינו העצומים—את ארסי הבאצילים. או למצוא בעד כל מחלה מתדבקת נסיוב דם כזה, המכיל בקרבו אנטיטוקסינום הרכה ואשר יעצור כח להמית את ארס הבאצילים בדרך ישרה מבלי כל התעוררות לתאי הגוף להולדת את החמרים המנינים.

סם מרפא כזה ממין זה האחרון מצאה לה זה מקרוב חכמת הרפואה בנסיוב של בירונג. הנסיוב הזה מנין ומרפא את מהלת האסכרה באופן נעלה.

והנצחון הזה נגד ארס האסכרה יפיה רוח תקוה בלבנו כי גם נגד ארסי מחלות מתדבקות אחרות ימצאו בקרב הימים אמצעים טובים ומעילים מעין נסיובי דדמי של בירונג. ואמנם, אחרי כי הרם המסך מעל פני פעולת הבאצילים וזרח השמש על אופני יצירת האנטיטוקסינום, לא ירחק עוד לבוא היום ההוא, אשר בו יגלו החכמים ההולכים בעקבות בירונג אנטיטוקסינום נגד ארס כל מחלה מתדבקת.

ספרים חדשים שבאו לבית המערכת.

אסף המזכיר החדש, יכלכל רשימה שלימה ומודעה ברורה: מכל הספרים, החבורים ומכתבי עתים אשר יצאו לאור עולם במשך שנות תרמ"ב — תרנ"ח כמחברים בני ברית ואינם בני ברית, הן אותם הכתובים על טהרת לשון הקודש, הן בשפות החיות, בלשון עם ועם, בצירוף שמות של רבנים, דרשנים, כטיפים וכו' הכל כסודר ונערך בסדר ומשטר נכון ובמערכת אלפ"א בית"א לתועלת בתי עקדי הספרים, לדורשי רשימות ולקהלות עם קדש כפרט, כאת חיים דוד ליפסא. מהרואא חדשה, חלק ראשון. וזין תרנ"ט. XXXII+496 עמודים.

ביבליותיקה עברית.

הוצאת, תושיה". ווארשא תרנ"ח—נ"ט: א) י. זנגול: מחזות הניטו (תכונות וציורים עם תכונתו ותולדתו ערוכה בידי ר. בריינין) תרגום ש. ל. גארדאן, ב) חיי אנשי השם: אריסטו (חיו), ספריו ושטתו הפילוסופית, עם הכונתו ודמות תבניתו). מאת י. ה. טביוב. ג) חיי אנשי השם: רבנו משה בן מיכונ (רמב"ם) (חיו), ספריו ופעולותיו [הפילוסופיות והמדעיות, עם תמונתו וחתימת ידו]. מאת ד. ילין. ד—ה) שירי פרוג (עם תכונתו). חלק ראשון. תרגום יעקב קפלן. ו) הוגא: היום האחרון בחיי הנדון למיתו (ספור). תרגום זפר"ן. ז—ח) ספריו הזכרונות לסיר משה טונטיפורי ורעיות יהודית (עם תמונותיהם). חלק ראשון. ע"י י. ה. טביוב. ט—י) חיי אנשי השם: כחמד (תולדות חיו וראשית לרת דת האיסלם, עם תמונתו). מאת ד"ר ש. בערנפעלד. יא) בת העשיר (ספור) מאת א. ז. רבינביץ. יב) ע. זולא: קובץ ספורים. תרגום נ. פלושץ. יג) רבי משה חיים לוצמו (חיו ופעולותיו בשירה, בכחמה ובקבלה. מאת א. כהנא. יד—טו) תולדות האמונות והרתות. מאת א. כעניוס. ע"י י. פערענקעל. טז) פילגש בגבעה (מחזה היסטורי). מאת ל. סעקלער. יז) כלחמה ואהבה ודרכה מימי החשמונאים) עפ"י ארנא. מאת א. ליבושיצקי. יח) בהרב: בעשים שהיו (ספורים). ע"י י. גרוזבסקי. יט—כ) השמים (אסטרונומיה סופלרית, ע"פ פלאסטאריאן, עם ציורים). ע"י מ. וועבער. כא—כג) שירי פרוג. חלק שני. תרגום יעקב קפלן. כד—כה) תולדות שלמה טימן. כתובות בידי עצמו. חלק ראשון. תרגום י. ה. טביוב. כו—כח) תולדות כסעי הצלב משנת ד"א תתנ"ו עד שנת תתק"ץ מאת ד"ר ש. בערנפעלד. כט—ל) קגום המסין: רעב (ספור) תרגום א. סגל.

כנסת הגדולה. או הקונגרס השני בכול. פרטי כל הליכות הקונגרס השני בכול, הישיבות, המשא ומתן, הנאומים וההחלטות. נערך ע"י נחום פלושץ (אחר מחברי הקונגרס). הוצאת תושיה. ווארשא תרנ"ט. 112 עמודים.

למען אחי הקטנים. קובץ שירי ילדים סקוריים ומתורגמים. מאת א. ליבושיצקי. הוצאת תושיה. פיעטרקוב תרנ"ט. 170 עמ'.

הגרן. מאסף לחבמת ישראל. נערך וי"ל ע"י שמואל אבא הורודצקי. ספר ראשון. ברדיטשוב תרנ"ה. 102+34 עמודים.

כרם שלמה. תולדות רבנו שלמה ב"ר יחיאל לוריא המכונה רש"ל, שטתו, הלך נפשו ודרכו בקדש. מאת שמואל אבא הורודצקי. דרוהוביטש. VII + מ' עמודים.

שלש תכונות נפשיות בישראל. מאת ד"ר שלמה רובין. הוצאת „האשכול". קראקא תרנ"ח. 82 עמודים.

גלגלי נשמות מאת הג"ל. הוצאת „האשכול". קראקא תרנ"ט. 82 עמ'.

החיים והמזת בספרות כל העמים ובהמונם, בשנותם את טעמם לפי הזמן והמקום ולפי רוח כל עם ועם, מאת הג"ל. קראקא תרנ"ח. 42 עמודים.

סגלת הצמחים ואותותם בהגדות וברתות כל העמים, מאת הג"ל, קראקא תרנ"ח. 40 עמודים.

השלח מכתב-עתי חדשי למרע, לספרות ולעניני החיים. כרך חמשי חוברות א—ג. ברלין תרנ"ט. לזה אחיאסף שנה שית. הוצאת „אחיאסף". ווארשא תרנ"ט.

מרנניתא שפירא יכיל קרות ופעולות רבנו נתן שפירא מהוראדנא. מאת חיים דובעריש פריערברג. דרוהוביטש תרנ"ט. 16 עמודים.

דעת קדושים כולל זכרונות לתולדות המשפחות: אייונשטארט, בכרך, גינצבורג, היילפרין, הורוויץ, מיניץ, פרידלאנד, קצינעלבוין, ראפפורט ורוקח המתחשבות כמד הוריהם או נשותיהם. נלוה אליו ספק החרשי של הר' יעקב פילאק, מאת שמואל ב"ר ירמיהו ז"ל ווינר. פטרבורג תרנ"ח. 245 + 80 + 46 ע"פ.

ממזרח וממערב סאסף להכמה ולספרות. העורך ראובן בן כרדכי בריינין. כרך ד'. ברל תרנ"ט. 144 ע"פ.

ספרי שעשועים. תמונות, ציורים וספורים, שירים, הערות וכאורים. יו"ל ע"י איצי פערנהאף. כרך שני. חוברות א—ג. דרוהוביטש. תרנ"ט.

Die Ethik des Judenthums, dargestellt von Prof. Dr. M. Lazarus. (In Commission bei I. Kauffmann in Frankfurt a. M.) 1898. XXV + 470 Seiten.

Jerusalem. Monatsschrift für jüdische Literatur und Belletristik, herausgegeben von J. Kreppe. Nr. 1—3. Krakau 1899.

Die Biblexegese Moses Maimunis von Prof. Dr. W. Bacher. Strassburg 1897. 176 Seiten.

Geschichte der Juden in der Kurpfalz. Nach gedruckten und ungedruckten Quellen dargestellt von Dr. Leopold Löwenstein. 329 S.

Nathanael Weil, Oberlandrabbiner in Karlsruhe und seine Familie von Dr. Leopold Löwenstein. Frankfurt a. M. 1898. 85 S.

Der Commentar des Karäers Salmen ben Jerucham zu den Klageliedern. Zum ersten Male nach der Pariser Handschrift edirt, mit einer Einleitung und Anmerkungen versehen von Dr. S. Feuerstein. Krakau 1898. 28 + XLVIII S.

Socialistisch oder zionistisch? Lösung einer Zeitfrage der Juden von Samuel Meisels. Przemyśl 1898. 68 S.

Stenographisches Protokoll der Verhandlungen des II. Zionisten-Congresses, gehalten zu Basel vom 28—31. August 1898. Wien 1898. 257 S.

IV. Jahresbericht der israelitisch-theologischen Lehranstalt in Wien für das Schuljahr 1896/97. Voran geht: Die hermenentisch Analogie in der talmudischen Literatur. Vom Rector Prof. Dr. Adolf Schwarz. Wien 1897! 217 S.

Der Jud. Jargon-Zeitschrift erscheint einmal in 14 Tagen. Verlag des „Achiasaf“ Warschau. Nr. 1—5. Krakau 1899.

נייעם ציאניסטישעם ארגאן!

„ידישע פֿאלקסשטיממע“

העראויסגעבער אונד רעדאקטער: י. קרעפפעל

קראקויא, נראָדנאססע 62.

ערשיינט אַם 5. 15. אונד 25. יעדעס מאנאטס.

דיא יידישע פֿאלקסשטיממע ערשיינט אין דייטשער שפראכע אונד יידישער שריפט — יעדע נוממער אין דער שטארקע פֿאָן 2 באָנען (16 זייטען) — אונד ענטהאַלט: פֿאַרציגליכע אַרטיקלע איבער אַללע דאָ יודענטהום בעטרעפֿ-פענדען פֿראַגען. אויספֿיהרליכע בעריכטע איבער דיא לאגע דער יודען אין אַללען לאַנדערן, וועלכע פֿאָן טיכטיגע זשור-נאָליטמען געשריעכען ווערדען, פאליטישע רונדשוואַ, יידישע קראַניק, אינטערעססאָנטע אונד שפאָנענדע פֿאַללעמאָנע אונד ערצאָהלונגען, וויססענשאַפֿטליכע אונד מעדיצינישע אַרטיקלע א.ו.וו.

פֿרענומער אַציאָנספֿרייז:

אין אָסטערייך-אונגאַרן: גאַנציאָהריג 4 פֿל., האַלביאָהריג 2 פֿל., פֿיערטעליאָהריג 1.25 פֿל. — אויסלאַנד: גאַנציאָהריג 4 רובעל, 8 מאַרק, 10 פֿראַנק. האַלביאָהריג דיא האַלפטע.

דיא אַבאָנענטען דער יידישען פֿאַלקסשטיממע ערהאַלטען

דיא דייטשע מאנאטשריפט „ערוואַלעם“ (פֿיר יידישע

ליטעראַטור אונד בעללעטריסטיק) אַלס גראַטיסביילאָגע.

אַננאַמען ווערדען ביליגסט בערעכנעט!

אַדרעססע:

Redaction der „Jüdischen Volksstimme“
Krakau, Grodgasse 62.

דיא בילליגסטע דייטשע מאנאטסשריפט

„Jerusalem“

פיר יידישע ליטעראטור אונד בעללעטריסטיק
העראויסגעבער אונד רעדאקטער: י. קרעפפעל
רעדאקטער דער „יידישען פֿאָלקסשטימע“.

ערשיינט אין קראקױא, גראדנאסטע 62 אונד קאסעט:
אין אָסטערדייך־אונטארן: גאנצאָהריג 3 קראָנען, האַלבֿיאָהריג 1.50
קראָנען; אים אויסלאַנדע: גאנצאָהריג: 3 מאַרק, 4 פֿראַנק, 1.50
רובעל. האַלבֿיאָהריג דיא האַלפֿטע.

גענעראלאגענטור פֿיר רוססלאנד:

Verlag „ACHIASAF“ Warschau.

יצאה לאור

מהוצאת „ספרי שעשעים“

חוברת אי.ב. קבוצה שניה.

מכילה: (1) הקדמה — העורך, (2) גם זה הלום (חיוון) —
י. ל. סריק, (3) ציצת נבל (תמונה בשיר) — א. ליבאשיצקא, (4) בדרך
מצרים (רשמי מסע) — ג. סלוסט, (5) מצבתי (שיר) — שאול
שטרניכובסקי, (6) מהעבר הקרוב (ספור) — יצחק ווערניקובסקי,
(7) החיש ר' ועליג (מעשה שהיה) — יצחק פֿערנהאָף, (8) מדחי אל
דהי (ציור) — דוד רוטבלום, (9) משירי הינה — ג. סאמועלי, (10) * *
(שיר) — יחזקאל לעווים, (11) האשמורה בלילה (קו) — מ. זבלצקי
(12) הינה — יצחק ספינקוב, (13) * * (שיר) — י. לעווים, (14) סירוש
למאמרים קשים בתלמוד — מאיר איש שלום, (15) עיי השכלה
להרות — א. מרמילשטיין, (16) מכתמים: — אייב מסינסק —
ל. ווילנר — היזר — ליטווק.

כל ריקלמה למותרי. הספורים, הציורים והשירים הם גדולי
הכמות והאיכות ונבחרו ממבחרי סופרינו. התוכן לבדו, המראה להקורא
כי משוכללת החוברת בתכלית השלימות באופן שלא קרה איש,
סוטר אותנו מהרבות דברים.

מחיר החוברת 24 קר., 24 קאָס., עם סירטה 27 קר. 27 קאָס.
הקונה שמונת החוברות ביחד ישלח 1 פֿל. ריקבלן הפשי.
האדריסה למשלוח הכסף והמכתבים אל העורך:

Isak Fernhof, Złoczów, Galizien.

ה ש ר ח

מכתב עתי חדשי

למדע לספרות ולעניני החיים

— שנה שלישית —

העורך: אשר נ'נצברנ.

המזיל: חברת „אחיאסף”

בשנתים ימים לצאת השלחי כבר נתבררה תעודתו לכל פרטיה, שהיא: לעזור את האהבה לעם ישראל, לספרות ישראל ולארץ ישראל, לצרף וללבן את כל השאלות המתיחסות לשלשת הענינים האלה הקרובים ללב כל איש ישראל. זאת היא תעודתו עד הנה וזאת היא גם התעודה אשר אליה ישאר נאמן, השלחי כל ימי קיומו והתהלכו בין אחיו גם לימים יבואו.

עד עתה השתתפו ב.השלחי החכמים והסופרים האלה:

אבנר הארדעי; אהר העם; איזענשטאדט ס. ד"ר; איש שלום מאיר; ביאליק ח. ג.; בירדסן ח.; בירנבוים נ. ד"ר; בלשן ס.; בן-שם; בר-קצין; ברנדי; ברנאנדטשטעטער ס. ד.; ברדיטשבסקי ס. י. ד"ר; ברוכוביץ י. ל.; ב. כ.; בריוניץ ראובן; ברנפלד ש. ד"ר; גאלדין ע.; גארדאן ש. ל.; גרשוני צבי; דאווראוויטש י. ל.; דווידזאהן ס. ד"ר; דניאל; תורוויץ ד. ת.; וואלק ס.; וויסברג י. י.; וועקשטיין ס.; זינגער א.; האווקין נ. ב.; חושי הארכי; טהאן יושע ד"ר; טלר ישראל; טרוואש י. א.; משרניחובסקי ש.; יהל"ל; ילין דוד; יפה הלל ד"ר; יפה ל.; יצחק בן אשר; כהן מרדכי בן הלל; כהנא אברהם; כהנא דוד; כ"ץ ב.; לובצקי י. א.; לוודוויטאל א.; לולי א.; לונץ א. ס.; ליטאי; ליליענבלום ס. ל.; לעווינסקי א. ל. מד"ר; סול יוסף; מי"ב; מירד; מלכנון ס.; מנדלקין ש. ד"ר; מנחם אב.; מענדעלי סויס; מעקלער ל.; נורדו מכס ד"ר; ניימארק דוד ד"ר; סוללער ד. ב.; סטאניסלאווסקי ש.; ספיר א.; פהרענפרוין ס. דר; פינס י. ס.; פיערבערג ס. ז.; מרכשטיין ד. דר; פריעדבערג א. ש.; פרישמאן ד.; פרענק ע.; קאנטאר ל. ד"ר; קופמאן דוד פרום; קלויזנר יוסף; ראבינאוויטש א. ז.; ראזענפעלד ש.; רבי קרוב; ראבניצקי י. ת.; רב צעיר; רובין ש. ד"ר; רייזין ס. ז.; שולמאן א.; שטיינברג יהושע; שיינהוין א. ל.; שפירא אבא.

וחזקה, שגם בשנה השלישית לא ימעט ערך השלח וחותמיו יתרבו במדה כזו עד כי יוכל עוד לעלות במעלה על אחיו הקודמים, כי זאת היא כל מטרתו.

בחר המשלח: ברוסיה לשנה 6 ר"ב לחצי שנה 8 ר"ב.

באשכנז לשנה 18 מארק. באוסטריה 8 פל, בשאר הארצות 17 מאנק.

כתבת המזיל בברלין.

Verlag „Achiasaf“, Berlin, zu Händen Dr. H. Malter, Charlottenburg Pestalozzistr. 29.

או בווארשא:

Verlag „ACHIASAF“, Warschau.

יצא לאור זה עתה בפעם הראשונה

פירוש חדש לספר משלי

(בשפת ערבית)

להקראי יפת בן עלי הלוי

(החי במאה העשירית לאלף הראשון למספרם)

ע"פ שלשת כתבי יד: ברלין, פאריס, אכספורד עם מבוא גדול המפיץ אור בהיר על קורות הקראים ועבודתם לידיעת שפתנו והרחבת ספרתנו בימים ההם, ועם תולדות המחבר, חייו וספריו, והערות נחוצות לגוף הכפר (בשפת אשכנז)

מכני

ד"ר ע. גינציג.

מחיר הספר הוא 1 פלוין, באשכנז 2 מארק.

כן עוד נמצא בידי מספר אכסמפלרים ממחברתי

למזכרת המשורר העברי המצייר מאנע (בשפת אשכנז)

אשר יצאה זה לא כביר לאור.

מחירו 15 קר. באשכנז 25 פפעיניגע.

להשיגם אצל המחבר:

Dr. I. GÜNZIG,

Biala bei Bielitz (Oestreich).

רעדאקטער
י. ח. ראבניצקי.

דער יוד

פֿערלאַג
חברת „אחיאסף“

א נייע צייטשריפט

אין דער פאלקסשפראכע (זשארנון)

ערשיינט צוויי מאל מאנאטליך. ווין — קראקא.

יעדע נומער ענטהאלט 16 זייטען נאענטען-פֿאַרמאט.

ביז איצט זענען ערשיענען 6 נומערן

מיט ארטיקלעך, ערצעהלונגען, געדיכטע פון די בעסטע שרייבער.

„דער יוד“ קאסט: אין עסטרייך יאָהרליך 5 פּלאַרין, האַלביאָהרליך 2.60, פֿירטעליאָהרליך 1.35. — אין רוסלאַנד יאָהרליך 4 רובל; מען קען איינצאהלען ביים אויסשרייבען 2 רובל, אַם 1-טען מאַי 1 רובל, אַם 1-טען סענטאָבר 1 רובל. — אין אַנדערע לענדער 12 פֿראַנק, אין ארץ ישראל 10 פֿראַנק.

צו אבאנירען:

אין קראקא: Admin. DER JUDE, Dietelgasse 105

אין ווין: E. Torczyner, I. Rudolfsplatz 6

אין בערלין: „ACHIASAF“ BERLIN-Charlottenburg
Pestalozzist. 29, zu Händen Dr. H. Malter.

אין רוסלאַנד: Verlag „ACHIASAF“, Warschau.

פראבענומערן ווערען נישט געשיקט !!

פראספעקטען גראמיס.

בִּיבְלִיּוֹתֵי קֶה עֵבְרִית

לכל בית בישראל.

מאתים ספרים, בארבע שנים.

כל ספר יכיל בערך 5 באַנען. כל הביבליותיקה — בערך אלף באַנען (16000 עמודים).

הביבליותיקה העברית תכיל בקרוב ספרים בכל מקצעות הספרות: ספורים, תמונות וציורים, מחזות ושירים, ספרי מדע כללים ובחכמת ישראל, ספרי מסע ותולדות אנשי שם — מקוריים ומתרגמים, מעשי ידי סופרים וחכמים, מוכשרים לכך, ספרים אשר יעשירו את ספרותנו עשר רב, שיתנו לעם סזון רוחני נעים וטוב, ויהיו לקהל הקוראים העברים לענג ולתועלת רבה. ומחיר מצער מאד נקצב לביבליותיקה הזאת לקונים תמידים, מחיר מצער ודל שלא היה עוד כסוהו בספרותנו העברית, למען אשר תהיה לרבר השות לכל נפש, שנמ העני שבישראל יוכל לרכוש אותה לאט, לאט, ע"י אמצעים קלים ונוחים מאד.

עד הנה יצאו ל' ספרים (ראה רשימת ספרים צד 294).

מחיר כל ספר 30 קאפ'. כל הביבליותיקה 60 רובל.

לקונית מידים:

מדרגה ראשונה:

כל ספר במחיר 15 ק' (8 ק' כל באַנען). כל הביבליותיקה במחיר 30 רובל. בחמש מניות: הראשונה — 10 רובל וארבע של 5 רובל כ"א.

מדרגה שניה:

כל ספר במחיר 17½ ק' (8½ ק' כל באַנען). כל הביבליותיקה במחיר 85 רובל. בשבע עשרה מניות של 2 רובל כ"א, ומניה אחת, האחרונה, של 1 רובל.

המחיר בשתי המדרגות הוא עם פארטא.

במחיר ידוע אפשר לקבל כל ספר בכריכת-נייר פשוטה או בכריכת יפה, כל חמשה ספרים בכרך אחד בכריכת-כד מהודרת, או גם כרובות לבד. — המנויים החדשים ע"פ תנאי מדרגה א', אשר יכניסו את מניות הראשונה (10 רובל), יקבלו תכף את כל ספרי הביבליותיקה שיצאו עד היום. — והתפצים להמנות ע"פ תנאי מדרגה ב' יוכלו לשלם לעת-עתה רק את המניה הראשונה (2 רובל) ויקבלו תכף את שמונת הספרים הראשונים, ואח"כ יקבלו כל שמונה ושמונה ספרים (עד ל"ב) אחרי שלמס כל מניה של 2 רובל, ואח"כ יקבלו את הספרים אחד אחד על הסדר. כעבור חמש המניות הראשונות עליהם לשלם רק אחרי כל עשרת ספרים אשר יקבלו, ואח"כ — אחרי כל שנים עשר ספרים; ולבסוף, כהום שלום כל המניות, יקבלו (כמו גם המנויים ממדרגה א') איוה עשרות ספרים בלי כל תשלום יום. — אפשר לחתום על הביבליותיקה העברית ע"י סוכני תישיה לעריהם. — סוכנינו באוסטריה: חברת, האכת ציון' בטרנוב, המוס' א. פויטש בקראקא, המוס' י. טערנר בבומשטש, מרג. באדר בלבוב, וחמוס' ה. ד. ליפא בוינה. אפשר לשלוח גם כסף אוסטריה.

Verlag „TUSCHIAH“, Warschau.

גאראנטירט. פערלאַסליך בשר

אויס דען פאבריקען

לויץ א.ד. פארודרינגט, קאמאטוי, קאשוי, אנראם, אונטער אייראָויכט

דעם ערהווינדניגען הערן אָבער-אבניער סימאָן שרייבער לארלי,

שירענעריאָהן דעם זעליגען הערן אבניער סאלאָמאָן שפּיטצער אויס וויצען

אייגענאָרנדיגע אונטערשריפט:

ביי אונדן קעניגליכע זעלען דען

Radwin Simon Schneider

לארלי

דער אכטע

הַרְאָנְקֵן-קאַפּטעלע

איזט פערלאַסליך

רמק

אבער אכטען זייע דאָרף

דאָס זייע נור „אַמלע“ קויפֿען!!

דער אַכטע איזט צו ערקענען און

דיעזער אונטערשריפט אונד דיעזען שוטימאָרקען:

